BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
XX
A
7
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

PARATITLA
IN LIBROS L.
DIGESTORVM,
SIVE
PANDECTARVM
Imperat. Iuſtiniani.

OPVS IACOBI CVIACII.
Cum notis Alex. Chaſſanæi, & Indice obligationum, & actionum, & Epitome in eumdem Indicem.

NOVISSIMA EDITIO
Ad Exemplarium Toloſanorum formam exacta:
Sed a mendis, quibus illa nuſquam non ſcatebant, quod ad ejus fieri potuit, expurgata:
Cui & locorum quamplurium Græcorum interpretationes ab aliena manu acceſſerunt.

TOMVS .IV.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI
B. R. NEAPOLIS

NEAPOLI MDCCLI.
APVD IOANNEM SIMONIVM.
AERE ANTONII CERVONIS.
Superiorum permiſſu.

Digitized by Google

Digitized by Google

IACOBVS CVIACIVS

GREGORIO LOMELLINO
Patricio Genuenſi.

Sæpenumero mirari mihi contigit, atque etiam ſtomachari, doctiſſime Gregori, quod quum ad titulos Digeſtorum monita tantum quædam brevia, quæ Paratitla vocat Iuſtinianus, edi permiſerit, commentarios diſtricte vetuerit, exiſtant tamen innumeri, qui in id ſolum incumbant, quod is vetuit, permiſſo qui utatur, nullus: quamquam de commentariis facile accipio excuſationem, non fuiſſe cur Iuſtiniani ætate his impenderetur opera, qua jus quum eſſet omne clarius, & poſitum in uſu quotidiano; periculum erat, ne ei potius tenebras obducerent longiores commentariorum diſputationes. Verum a Iuſtiniano mox, quia jacuit in Occidente potiſſimum diu jus omne in occulto, quo ab Lothario II. Imperatore abhinc annis ſupra cccc. in uſum communem rediit, nobis fuiſſe neceſſe juri antiquo, & longa deſuetudine corrupto obſcuratoque ex commentariis lumen fenerare, non ſufficiente eo, quod ab illo tempore attulerant Summarum vel Gloſſarum auctores primi: hi caverant maxime, ne a Iuſtiniani edicto migrare viderentur, editis primum Summis, quas habuere pro Paratitlis, deinde etiam Gloſſis pro ea, quam idem Iuſtinianus *κατὰ πόδα* interpretationem appellat: nam ſi præter Paratitla etiam Græca lingua *κατὰ πόδα* fieri interpretationem Iuſtinianus permitteret, cur non ſibi liceret etiam audere Latina, quod ille permitteret Græ-

 ca?

ca? exiſtimarunt non eſſe cauſſam, breviter ſcilicet, & apte, nec pluribus multo verbis, quam leges ipſæ ſcriptæ forent; eæ enim ſunt proprie Gloſſæ, eæ κατά πόδα interpretationes. Sed hæc quum non explerent obtuſiora ingenia, nec ſatis jus illuſtrare viderentur, ſupervenere alii, qui non mutato nomine gloſſas auctiores redderent, quam pateretur ipſum gloſſarum nomen, atque ita paullatim Gloſſæ factæ gravidæ quæſierunt ſibi libros ingentes, immanes, inſanos commentarios: qua de re ſola nihil equidem queror, ſed ſi quomodo Iuſtinianus noluit: tandem ſcripſimus, male morigeri, cogente obſcuritate, ut diximus, quæ profecto eſſet etiam hodie parva, ſi non eſſet noſtra in laborando diligentia parva: hoc me male habet, quod non ſcribamus etiam, quo modo is ſuaſit nobis ſcribendum eſſe; nam quotus quiſque eſt, qui vel Paratitla, vel κατά πόδα ſcripſerit bene? nec enim ſcribit bene, niſi qui Papiniani, Vlpiani, Scævolæ, Paulli, Iuliani ſcribit more, & hoc vero more commentarios aliquis forte, Paratitla nullus. Summas nominent vel Titulorum expoſitiones, vel illud ipſum Paratitulorum, vel ſi quod aliud eſt ſpecioſius nomen uſurpent, recte judicas, doctiſſime Gregori, quæ hæc longe recedere arbitraris a Paratitulorum lege modoque. Opus hoc eſſe docti Iuriſconſulti: difficile igitur ac pæne impoſſibile: vix enim ſingulas ætates ſingulos Iuriſconſultos ferre, me contribuere ad utrumque aliquid poſſe, qui κατά πόδα interpretationem paratam habeo, ut ſæpe audiiſti de me, ſi modo princeps aliquis expoliendæ ejus otium mihi faceret, ne intermiſſione publicarum recitationum quidquam
rei

rei meæ incommodaretur, & cui ſit in promptu κατὰ πόδα, & Paratitla eſſe multo magis: prudenter quod non me utrumque poſſe præſtare, ſed conferre aliquid in utrumque: abſit enim, ut illud vel agnoſcam, ſi quis tribuat, vel adrogem ultro mihi inſolentius, quod eſt maximi & perfectiſſimi Iuriſconſulti: abſit etiam ut Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam, hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per ſe ſibi facultatis conſcio, quod mihi bene fecit, beneficium non agnoſcens, ut poſſim ſive hoc, ſive illo genere malim, nonnihil conferre in puram & ſinceram juris civilis enarrationem. Sed niſi ad κατὰ πόδα animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi umquam elabetur opera. Ad Paratitla ductorem, ducem, hortatorem neque poſco alium, neque poſſim, quam te habere meliorem, qui unus mihi ſemper ex Italis, quos novi, viſus es ingenium poſſidere nobilius, & juris ac philoſophiæ ſcientia veriſſima longe ceteris excellere omnibus, quos mihi noſſe contigit, quamdiu in Italia eſſe licuit per meos mores. Fœcundam eſſe Italiam doctiſſimis Iuriſconſultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter, quod in neminem eorum inciderim, & feliciter, quod inciderim in te ſolum, qui ita cum natura, & judicio mirabili, tum arte, atque artificio etiam eo, quod ex liberalibus ſtudiis tibi comparaſti, juris ſcientia inſtructus & ornatus es, ut qui te ſuperet in Italia, vix putem ſupereſſe alium quemquam: nam ex his, quos offendi, ne quid diſſimulem, alius docendo & diſputando mihi viſus eſt plane delirare, majore licet faſtu, conventu atque mercede; alius ſermonem juſque

 longe

longe alienum ab eo, in quo verſari ſe profitebatur, in medium producere; alius ne intelligere quidem, quid ageret, quidve loqueretur miſer; alius e ſolio oculis abſcripto numquam dimotis deblaterare conſiliorum multa millia in re, quæ uno verbo explicari potuiſſet, quæve explicatione, vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere; alius una parte ſapere, quam ex veris Juriſconſultis corraſerat, vel corrogaverat, ceteris plane deſipere, & in nullo probitatem Iuriſconſulto dignam, quæ tamen eſt omnis ſapientiæ caput, in omnibus quæſtus cupiditatem, ambitionem ſummam, ſive honoris, ſive ineſcandorum auditorum, non ſolum ut frequentibus derantent, quibus neque doctiores, neque meliores eos reddant, ſed vero etiam, ut bene comitati per plateas, & vicos ducantur. Tu unus ab his abhorrens maxime, mihi viſus es conjunctam cum ſumma animi integritate veram, & non ſimulatam ſapientiam adeptus, nec ſpatiorum umquam obliviſcar, quæ fecimus, ſimul quandoque per tres, aut quatuor horas in difficillimas quaſque juris quæſtiones diligenter inquirentes: hæc ſpatia me in admirationem, & obſervantiam tui perduxerunt, hæc me tibi devinxerunt vinculo ſempiterno, & ſi quæ ſors cecidit mihi, feliciora auſpicia, quibus tu natus es, noluiſſent eamdem in te ſubire, ſi, ut dicam apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permiſiſſent, non intereſſes jam amplius recitationibus meis, ut ſoles, ſed ego ut juſtius, ita libentius intereſſem tuis. Unum habeo, quem poſſim pari laude adficere Germanum, Ioannem Haſtenum Iuliacenſem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta pe-

ritia

ritia juris, ut eo loquente mihi ſæpe viſum fuerit, Biturigis quum mihi adeſſet pro ſua humanitate frequens, parum aut certe nihil me in jure civili profeciſſe: ita ſæpe injecit mihi pudorem aliter ſentienti, quam ipſe vellet, ita ſæpe admirabilem mihi eruditionem oſtentavit ſuam. Dicam deinceps niſi accedant alii, unum me noſſe Germanum Iuriſconſultum, eximiæ ſcilicet & ſpectatæ eruditionis, Ioannem Haſtenum, unum Italum Gregorium Lomellinum, nobilem & patricium utrumque. Ne mirere igitur, aut ne miretur jam quiſquam alius, cur tuo nomini Paratitla inſcribere voluerim, doctiſſime & nobiliſſime Gregori, cui enim poſſim jure meliore? cui magis e re mea? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multo plus, quam ipſi de opere meo. Non ego is ſum, qui blandiri cuiquam natura poſſim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, eum oportet opinione mea omnem honorem, & cultum inſigniter promereri. Sed ne ignores, quid ego hiſce Paratitlis præſtiterim, vel ne ignorent potius alii (nam id tu ſatis ſtatim per te cognoſces) eam ego in his ſcribendis artem adhibui, ut nihil ex eis adſequi poſſit, niſi qui ea perlegerit tota, ſuppreſſi ſupervacua, ne deſiderarentur neceſſaria magno opere cavi, idem mihi faciendum eſſe perſuadens, quod oratori, quem Poeta ait ſupprimere, quæ ruſticus edit ineptus. Quid quoque titulo contineretur, qui cujuſque ſenſus eſſet, quæ ſcriptura caſtior, diligenter explicavi, etiamſi quid contineretur plane, aut plene ſcriptura non efferret titulo ſubjecta: aperui enim retruſa & abdita pleraque; quo enim nobis ars & uſus, niſi vel ad-

hibita cogitatione attentiſſima eruant, quæ non potuere omnia litteris exprimi? Etiam jus definitionibus auxi permultis, quarum homines noſtri erant indigentiſſimi, adeoque artis ſuæ male compotes, ut neſcirent definire, quid quæque res eſſet, quam tractandam ſuſceperant; imo hærerent nonnumquam annum integrum in definitione, puta ſubſtitutionis, ſervitutis, vel qua alia exquirenda nequidquam, quod imperitiam illorum arguebat maximam: perito enim facile eſt ſtatim unius rei non unam tantum, ſed complures edere definitiones, & omnes ex arte confectas; mihi quidem certe neque perito, neque imperito non fuit facile, non fuit etiam difficile. Peritiſſimus Galenus paullo audacius: ἐξεπίτηδες ἐχρησάμεν πολλοῖς ὀνόμασι, αὐτὸ τοῦτ' ἐνδείκνυσθαι βουλόμενος ὡς ἔνεστι παμπόλλους ὁρισμοὺς ποιεῖν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον, οὐκ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαφέροντας, & ego quoque forſitan nimis audenter, qui quas veteres juris auctores nobis reliquere perfectiſſimas, eis etiam adjunxerim meas. Ad hæc porro continuationi titulorum (ſic enim vulgo appellatur, quæ Græcis eſt σωέχεια) ut congrua ubique, & conſentanea, ac veluti perpetua ſerie conſtans, conſtaret ratio, adlaboravi plurimum, atque interim quantum in me fuit, principia juris pateſeci omnia, aut ſane præcipua: cujus operæ meæ nullam aliam mihi mercedem expoſco, quam ut ibi ſit gratiſsima, juris autem ſtudioſis utiliſſima. Non probabunt eam ſat ſcio, aut rictu oris aliquo, etiamſi non interioribus ſenſibus ſe non probare diſſimulabunt multi Sed mei plurimum non intereſt, dum tu probaveris modo. Non poterunt rurſus ne dociles & benevoli quidem qui erunt

omnes

omnes intelligere omnia ſtatim. Sed quid ego curem, ut potui, ut debui, officio meo perfunctus, & tenente te omnia proinde atque ego, qui ſcripſi ipſe ſimul ac ceteris, qui ad virtutem, & facultatem animi tuam propius accedunt, & ut paucis verum ſtringam, cadit in hunc libellum recte illud Terentiani Mauri:

Pro captu lectoris habent. ſua fata libelli. Vale Valentiæ Cavarum 11. Id. Auguſti. M. D. LXIX.

Digitized by Google

PARATITLA

IN LIBROS QVINQVAGINTA

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

Imperatoris Iuſtiniani.

OPVS IACOBI CVIACII.

De ſuo nomine vult appellari Imp. Iuſtinianus Digeſta Iuris veteris *a* ſua auctoritate compoſita, & ad ſuam ætatem accommodata, commutatis ſæpe contortiſque veterum Iuris auctorum ſcriptis, quorum tamen nomina ubique prætendit, & ea quidem nonnumquam ſola, licet ex eorum mente ſermoneve ſubſequatur nihil, ut l. cum de indebito, de probat. & aliis pleriſque locis. Digeſta ſic dicuntur, ut Græce *στρώματα*, *ſtromata*, vel potius, ut ipſe Iuſtinianus ait, ut juris antiqui *διαιρέσεις καί διατυπώσεις*, *partitiones, & efformationes* Pandectæ vero *ἐκ τῦ τὸ πᾶν εἰς ἐν ἀθροιθὲν ὑποδέξασθαι*, *quod omnia confertim contineant*. Et diviſæ ab eo ſunt Pandectæ ſive Digeſta in partes ſeptem, libros quinquaginta; libri

libri etiam exemplo veterum diſtincti titulis certis, qui tamen & ipſi partes dicuntur, ut quum dicitur ventrem *b* ex omnibus partibus mitti in poſſeſſionem, id eſt, ex omnibus titulis de bonorum poſſeſſionibus, & quum M. Tullius ait ponenda eſſe capita, ex quibus ducitur quæque pars juris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco, aut minio ruberent. *c*:

a *Efficiunt Digeſta ſive Pandectæ Iuris Civilis a Iuſtiniano compoſitæ partem ſecundam. Sunt enim totius legitimæ ſcientiæ partes quatuor, quarum prima, ſi eo ordine recenſeantur, quo ſunt promulgatæ & editæ, erit Codex, qui duodecim libris conſtat, quibus continentur conſtitutiones Imperatorum. Ante Iuſtinianum tres Codices circumferebantur. Gregorianus, quo continebantur conſtitutiones Imperatorum ab Hadriano ad Valerianum, & Gallienum. Hermogenianus, qui complectebatur ab his ſubſequentium principum conſtitutiones, edicta, decreta, reſcripta uſque ad tempora Conſtantini. Demum Theodoſianus, in quo ipſius Imperatoris Conſtantini, & eorum, qui ipſi ſucceſſerant, conſtitutiones ad tempus uſque Theodoſii illius tertii Codicis auctoris deſcriptæ erant. Sed & poſt Codicem ipſum Theodoſianum pleræque conſtitutiones erant tum ipſius Theodoſii, & Valentiniani, tum aliorum Imperatorum uſque ad tempus Iuſtiniani, quæ quod poſt editum Codicem Theodoſianum emiſſæ eſſent, Novellæ conſtitutiones dicebantur. Ex his tribus Codicibus, & Novellis conſtitutionibus, quæ Theodoſianum ſecutæ erant, Iuſtinianus ſelectis his, quæ magis ex uſu fori in ipſis rerum argumentis obtinerent, & illis omiſſis, quæ vel idem dicerent, vel ſibi invicem eſſent contrariæ, ſuum Codicem compoſuit, in quo quaſdam ſuas*

conſtitutiones inſeruit, idque effecit, decem viris Illuſtribus demandata totius operis cura, inter quos primas agebat Tribonianus, totius negotii veluti præfectus & ἐργοδιώκτης, exactor operis, *quæ latius patent in l. un. C. de novo Cod. fac. & l. un. C. de Iuſtinianeo Cod. confirm. Hanc etiam Codicem poſtea juſſit emendari, & ei adjici quinquaginta deciſiones, aliaſque conſtitutiones quaſdam, quas poſt primam editionem Codicis titulo Novellarum promulgaverat: cujus emendationis curam permiſit tantum viris quinque, ſcilicet Triboniano, Dorotheo, Mennæ, Conſtantino, Ioanni, quod levior eſſet labor iſtius emendationis, quam a principio totius operis perficiendi, & omnes conſtitutiones perlegendi, ad certoſve titulos ſelectas, & ſepoſitas redigendi. Id autem plenius continetur in l. un. C. de emend. Cod. dom. Iuſt. & ſec. ejus edit. Hæc juris civilis pars prima. Poſtquam Iuſtinianus id circa Imperatorum conſtitutiones præſtitit, ex antiquis veterum Iuriſconſultorum commentariis, Pomponii ſcilicet, Iuliani, Africani, Scævolæ, Papiniani, Paulli, Vlpiani, Modeſtini, aliorumque optima quæque, & ad uſum forenſem magis accommodata excerpi juſſit, quæ demum collata ſunt in hos quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum libros; idque ſedula navitate & induſtria Triboniani, aliorumque circiter ſexdecim virorum doctiſſimorum, & de civili prudentia apprime meritorum: cujus rei geſtæ ſeriem accuratius deſcribit ipſe Iuſtinianus in l. 1. & 2. C. de vet. ju. enucl. & in orat. Græca ad populum, & Senatum, quæ tum dicto tit. eſt inſerta tum etiam his Digeſtorum ſive Pandectarum libris eſt præfixa. Hæc juris civilis pars ſecunda. Illam ſequuntur libri Inſtitutionum quatuor, quos poſt*

Codi-

Codicis, & Digeſtorum opus perfectum Tribonianus, Theophilus, & Dorothæus, ipſius Iuſtiniani juſſu, ex libris antiquorum, qui Inſtitutiones ſcripſerant, & maxime ex commentariis Caii J. C. compoſuerunt, ad juventutis commodiorem uſum: quibus legitimæ ſcientiæ prima veluti elementa continentur, quos demum Iuſtinianus ipſe confirmavit, & ſuo nomine fieri voluit inſignes, ut ex illis quaſi elegantioris doctrinæ rivulis primam legum peritiam juventus hauriret. Hæc juris civilis pars tertia. Vltima continet librum Novellarum ſive Authenticorum, qui complectitur conſtitutiones ipſius Iuſtiniani circiter centum ſexaginta ſex, quæ ut plurimum Græco ſermone editæ fuerunt poſt Codicem emendatum, & recenſitum, poſt Pandectas & Inſtitutionum libros, prout variæ negotiorum figuræ id deſiderabant, reſque ipſæ dictabant, ut fere fit in dies ſuccreſcentibus morbis, ipſis etiam nova remedia adhiberi. Hæ Novellæ conſtitutiones, ut plurimum juri, quod Codice continetur, derogant, unde ex his deſumti loci quidam, & legibus Codicis, quibus derogabatur, appliciti ab Irnerio veteri juris interprete, qui paſſim authenticarum appellatione allegari ſolent. Hæc igitur Iuris Civilis pars quarta, & ultima: nam Feudorum libros Iuris Civilis Romani partem non facere certum eſt. Conſtitutiones quoque Leonis Philoſophi, aliorumque Imperatorum, qui Iuſtinianum, aut ipſummet Leonem ſecuti ſunt, corpori Iuris civilis non adſcribi ſolere ſatis conſtat, primum quia Ius Civile quum dicimus, id quod a Iuſtiniano vel promulgatum, vel compoſitum eſt, intelligimus: deinde quia nec ipſius Leonis Novellæ conſtitutiones, utcumque tempore poſteriores, uſu umquam invaleſcere potuerunt, præterquam in his,

de

de quibus antea nihil conſtitutum fuerat. In ceteris jus a Iuſtiniano introductum vim ſuam obtinuit, quod docet ex Græcis ipſe magnus anteceſſor lib 17. obſ. cap. 31.

b *Ventrem Cujacius intelligit poſtumum in ventre matris conſtitutum; mittitur enim mater ventris nomine in bonorum poſſeſſionem ex omnibus edicti partibus, id eſt, ex edicto unde liberi, ſi de hereditate patris ipſius poſtumi agatur; ex edicto unde legitimi, vel unde cognati ſi de hereditate agnati, aut cognati quæratur, cui poſtumus ſucceſſurus eſt.*

c *Sed & rubricæ pro legibus, aut Iuriſconſultorum reſponſis, ut apud Perſium:*

Excepto ſi quid Maſuri rubrica vetavit.

DIGESTORVM

PARS PRIMA.

LIBER I. TIT. I.

De juſtitia, & jure.

V. tit. 1. lib. 1. Inſtit.

Merito incipit a virtute, quam juris auctores colunt, & a jure, quod profitentur. Et eſt juſtitia conſtantia *a* perpetuæ voluntatis jus ſuum cuique tribuendi, ut liberalitas conſtantia perpetuæ benignitatis. Jus eſt ſcientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim eſt eorum, quæ ſciuntur. *b* Et hujus artis juriſve

partes

partes hoc titulo proponuntur ſummæ. Sed & aliæ ſignificationes juris.

a *Conſtantia, id eſt, conſtans voluntas: conſtantem autem voluntatem accipimus, ſtabile ac firmum voluntatis decretum, atque propoſitum; quia is demum juſtus eſt, qui ita affectum, ita comparatum animum habet, ut perpetuo velit jus ſuum cuique tribuere: is ſcilicet, quem non vis, non ambitio impotens, non potentum favor, aut gratia, non avaritiæ ſordes a recto mentis ſtatu dimovet: qui non pœnæ metu, non lucri, aut favoris ambitu, vel bonorum adipiſcendorum deſiderio, ſed ſolius boni electione, nullius cujuslibet rei ſatagens, ad æquitatis regulas actiones ſuas componit, & dirigit. Quare attente ex Ariſtotele lib. 2. Ethic. cap. 4. diſtinguenda hæc duo: juſta facere, & juſte facere. Iuſta facere etiam injuſtus poteſt, ut de Buſiride, Phalaride, Aemilio Cenſorino commemoratur, qui auctores nequiſſimi conſilii Thraſium, Perillum, & Arentium Paterculum, eo ſupplicio, quod ad aliorum tormenta commenti erant, necaverunt: qui tamen in aliis vitæ actibus crudeliſſimam tyrannidem exercuerunt. Iuſte facere nonniſi juſtus poteſt: quia his verbis ingeneratus juſtitiæ habitus ſignificatur, qui tum demum eſt acquiſitus, quum quis & ſcienter, & electione habita, & perpetuo, vel, ut ipſe Ariſtoteles ait dicto loco βεβαίως καὶ ἀμεταχινήτως, quæ ad juſtitiam pertinent, exſequitur.*

b *Vt Iuſtitia eſt habitus voluntatis: ita juriſprudentia eſt habitus intellectus, quia in ſcientia & cognitione conſiſtit, non in voluntate: & ideo qui juriſperitus eſt, non continuo juſtus; quia qui probe noverunt, quid æquum ſit, quid iniquum, quique licitum ab illicito diſcernunt, plerumque a præſcripto artis deſciſcunt, & in pravos affectus*

volun-

voluntatem ſuam deducunt. Iuriſprudentia igitur nihil aliud eſt, quam collectio præceptorum, quibus imbutus animus omnem rationem tenet componenda, & regendæ civitatis, ferendarum legum, definiendarum litium, controverſiarum diſcingendarum.

T I T. II.

De Origine Iuris, & omnium Magiſtratuum, & ſucceſſione prudentum.

Propoſitis partibus juris ſuperiore titulo, conſtitit in jure Populi Romani, cujus originem jam inde a Regibus proceſſumque, & partes hoc titulo declarat, deinde originem, & nomina magiſtratuum, & poſtremo ſucceſſionem Iuriſperitorum; ut quiſque alteri ſucceſſerit. *a* Ab his enim potiſſimum orta, condita, aucta, tradita, illuſtrata ſunt jura populi Romani, qua ex re juris conditores dicuntur, & juris auctores, ac ſane quum in authentico Pandectarum Florentinarum ſit hoc loco, *Et ſucceſſione eorum*, exiſtimo eſſe emendandum, *& ſucceſſione auctorum*, ut *l.* 2. *poſt originem*. Porro, ſi & hoc ſcire aves, Magiſtratus eſt publica perſona, quæ jurisdictioni præeſt; vel qui pro tribunali cognoſcit; vel, cui publice judicium juriſque dictio data eſt. *b* Ariſtoteles: ἀρχὰς εἶναι ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαι περὶ τινῶν καὶ κρῖναι, καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο· γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. *Magiſtratus eſſe, quibus datum eſt de quiſdam conſulere, ac judicare, ac præcipere: atque id præſertim; nam præcipere magis imperii eſt*. Id quod vocat ἐπιτάττειν, nobis eſt imperium, ut jubere cavere, jubere poſſidere, quæ ſunt ἀρχικώτερα, id eſt, magis imperii, quam jurisdictionis. Iuriſconſultus eſt †, qui jus profitetur,

tur, reſpondet, interpretatur. Aut, vir bonus, legum, & morum ad reſpondendum peritus, atque interpretandum *c*

a *Verum non modo Iuris civilis originem, & ſeriem magiſtratuum, quo quique tempore cœperint, hic titulus complectitur; ſed brevem etiam populi Romani hiſtoriam continet, quibus initiis, quibuſve incrementis, ad illam immenſam magnitudinem, quæ poſtmodum ingentiſſimo ſui pondere laborare cœpit, pervenerit: quemadmodum a Regibus ad populum, a populo ad Senatum jura comitiorum, poteſtaſque ſit translata, & rebus iterum ita dictantibus denuo jus dominationis ad Imperatores redierit, ut eſſent, qui longa ſerie ſæculorum firmatam tantam rerum molem arbitratu ſuo liberarent, & moderarentur.*

b *Poſſit & hæc Magiſtratus definitio non ſufficere, niſi adjiciatur, quid Magiſtratus a judice differat: quod nec paſſim notum eſt, nec erit a Cujacii methodo alienum, qua in his Paratitlis brevitate inſigni, & perſpicuitate non vulgari, omnia definit, & diſtinguit: non incommode hæ poſſunt differentiæ aſſignari. Magiſtratus habet juriſdictionem: Iudex vero ſimplicem notionem, & cognoſcendi, ac judicandi facultatem, ad quod pertinet, quod eſt in l.5. ff. de re jud. & l. 9. §. notionem, ff. de verb. ſign Hac ratione judices non exſequuntur ſententias ſuas (quia id majoris momenti eſt, & juriſdictionis aliquam poteſtatem deſignat) ſed ipſi Magiſtratus, qui eos dederunt, l 15. a Divo Pio in pr. ff. de re jud. Inde oritur differentia alia, quod Magiſtratus jus ſuum habeant a Principe, a Senatu, aut a Republica: Iudices vero dentur a Magiſtratibus: imo judicis dandi licentia juriſdictionis portio eſt, l.3. §. fin. ff. de Iuriſd. omn. jud. Iterum magiſtratus habent*

velu-

veluti ſummam judiciorum, & ad cauſſarum univerſitatem ſunt dati. Iudices autem ſingulis negotiis, & litibus ipſi Magiſtratus addicunt. Ipſi etiam ordinario dantur: Magiſtratus vero extra ordinem cognoſcunt de rebus plerumque, quæ celeritatem aliquam requirunt, nec moram patiuntur: qua de re eſt tit.13. de var. & extraord. cogn. infra, lib. ult. quod idem eſt de his, in quibus vis imperii major elucet, aut cum aliqua ſui dignitate poteſtas juriſdictionis exercetur: qualia ſunt quæ hic Cujacius recenſet, jubere cavere, quum quis damni nomine, quod ex ruina vicini ædificii ſibi imminet, deſiderat a vicino ſecuritatem præberi, cautione ſive ſtipulatione damni infecti, & id fieri jubet Prætor, aliuſve Magiſtratus: Iubere poſſidere, quum non cavente vicino, ad coercendam ejus contumaciam Prætor, aut Præſes mittit actorem in poſſeſſionem ejus rei, cujus nomine, ut caveatur poſtulat, & poſtmodum poſſidere jubet, l.4. l.7. in pr. ff. de dam. inf. quod & fit in ſtipulatione legatorum tit.3. & 4. l.36. infr. & quum venter in poſſeſſionem mittitur, tit.9. l.37. aliiſque ex cauſſis, de quibus eſt tit.4. lib.42. Hinc quoque fit, ut ſæpius etiam in Novellis Iuſtiniani fiat judicum diſtinctio: ut alii quidem imperium habeant ſive ἀρχήν, quales magiſtratus; alii qui juriſdictione non funguntur, quales judices dati. Supereſt hæc differentia inter Magiſtratum, & Iudicem, quod Magiſtratus officium inter honores recenſeatur, quod illo adminiſtratio rei publicæ contineatur cum aliquo dignitatis gradu, l.14. honor. in pr. & §. pen. ff. de mun. & honor: unde jus honorarium, actiones, aut obligationes honorariæ ſolent appellari, quæ a Magiſtratibus proficiſcuntur: ceterum judicandi neceſſitas inter munera perſonalia habetur, quæ ſine titulo digni-

dignitatis ſubeuntur, d.l. honor §.1. & l. 18. munerum, §.14. ff. de muner. & hon.

c *Non diſſimilis Iuriſconſulti definitio apud Ciceronem lib.1. de Orat. Si quæreretur quiſnam iuriſconſultus vere nominaretur, eum dicerem, qui legum & conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cavendum peritus eſſet. De Iuriſconſulto etiam accipiendus hic Horatii locus:*

--------vir bonus eſt quis?
Qui conſulta patrum, qui leges juraque ſervat.
Quo multæ, magnæque ſecantur judice cauſſæ,
Quo reſponſore, & quo cauſſæ teſte tenentur.

T I T. III.

De Legibus, Senatuſque conſultis, & longa conſuetudine.

V. tit. 2. lib. 1. Inſt. & tit. 17. 18. 19. lib. 10. & tit. 53. lib. 8. C.

Iuris civilis hoc titulo partes exſequitur tres; leges, quo nomine non populi tantum, *a* ſed etiam plebis ſcita ſignificantur, quæ ex lege Hortenſia non minorem vim habent, quam totius populi juſſa. *b* Senatuſconſulta, quæ ſolus Senatus decrevit ſine lege. Et longam conſuetudinem, id eſt, tacitum populi conſenſum plurimorum annorum obſervatione inveteratum. Quas in extremo tituli concluſit his verbis: *Ergo omne jus aut conſenſus fecit, aut neceſſitas conſtituit, aut firmavit conſuetudo.* Ius enim quod expreſſus conſenſus populi, vel plebis fecit, lex eſt. *c* Quod neceſſitas conſtituit, Senatuſconſultum, *l.* 11. *§. deinde quia difficile ſupra tit. proximo.*

c *Cuja-*

c *Cujacius hoc loco legis nomen ſpecialiter accipit: cujus definitio hæc: Ius quod populus Rom. Senatorio Magiſtratu interrogante, veluti conſule conſtituit. Ceterum ſi generaliter hoc vocabulum ſumatur, continet omnem juris conſtitutionem, non populi modo, aut plebis, ſed principis, aut ſenatus, ſcriptum jus, aut non ſcriptum, quo quid vetatur, jubetur, permittitur, aut punitur: quamobrem ejus definitio alia eſt, qualis quæ traditur a Papiniano, & ex Chryſippo, & Demoſthene refertur in l 1 & 2. hoc tit.*

b *Hinc eſt, quod Cicero in Topicis, dum juris ſcripti partes, quæ ſuo tempore obtinebant, recenſet, (leges, Senatuſconſulta, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum) plebiſcitorum non meminit, hac ſcilicet ratione, quod jam tum a legibus non differrent, & hinc etiam, quod lex Aquilia dicatur, quæ tamen a plebe, interrogante Aquilio tribuno, eſt lata, §. illud de lege Aquil. apud Iuſtin. Sed non ineleganter Cicero in loco ſuperiori inter partes juris civilis recenſet res judicatas, nec enim eſt dubitandum, quin ejuſmodi præjudicia accipi debeant, ubi certum eſt æquitate arbitra conſtitiſſe.*

c *Recte itaque Dio Chryſoſt. orat.* περὶ ἔθους, *vocat conſuetudinem* δίκαιον ἑκούσιον, *jus ſcilicet voluntarium: quod quaſi ipſe populus volens & conſentiens ſibi impoſuit, & eam ſic definit,* εὕρημα ἀνθρώπων οὐδενὸς, ἀλλὰ βίου, καὶ χρόνου. Inventum hominis nullius, ſed vitæ; & temporis.

TIT.

TIT. IV.

De conſtitutionibus Principum.

V. §. 9. ſed & quod, de Iu. nat. gent. & civ. apud Iuſtin.

Sequitur quarta pars juris civilis, quod ſcilicet ipſe princeps conſtituit, cujus Auguſti privilegio eadem eſt poteſtas, quæ populi fuit. *a*

a *Conſtitutiones autem principum dividuntur in decreta, reſcripta, edicta: his enim tribus modis jus facit princeps, quum ceteræ juris partes unius generis ſint. Sunt autem decreta ſententiæ Imperatorum, qui a latere ſibi aſſidentibus ſupremi conſeſſus conſiliariis, ſummis ut plurimum Iuriſconſultis, de lite aliqua cognitionem ſuſceperunt, unde præjudicium trahitur ad ſimiles controverſias dirimendas: cujuſmodi plures ſex libris decretorum Paullus Iuriſconſultus retulerat, ut ipſe Cujacius docet, lib. 2. obſ cap. 26. Reſcripta ſunt litteræ vel reſponſa principis, quibus de re dubia conſultus, ad libellum rei geſtæ ſeriem complectentem reſcribit, & negotio propoſito imponit definitionem ultimam, unde exemplum ducitur alterius quæſtionis ſimiliter explicandæ: & ex his fere totus Iuſtiniani Codex compoſitus eſt. Edicta vero ſunt ſtatuta generalia, quibus quid jubet, aut vetat, princeps ad totius reipublicæ compendium, & utilitatem, non demonſtrata perſona, aut negotio certo, cui modum imponere voluerit, quod tamen in decretis & reſcriptis plerumque accidit. Ejuſmodi ſunt Novellæ conſtitutiones Iuſtiniani fere omnes; ejuſmodi ſunt etiam quinquaginta deciſiones, quæ ſunt in Codice, & ſi quæ ſimiles. Nota edictorum hæc, quod plerumque ad populum, aut Senatum, vel præfectum prætorio dirigantur.*

TIT.

T I T. V.

De ſtatu hominum.

V. librum 1. *Inſt. tit. de jur. perſ. tit. de ingen. & tit. de libert.*

Expoſitis partibus juris, quæ omnes ſunt conſtitutæ hominum cauſſa, incipit tractare de hominum ipſorum jure, ſive de ſtatu conditionis cujuſque, & alius eſt ſtatus capitis, *a* alius ſtatus ſervitutis.

a *Id eſt, libertatis; nam ſoli liberi caput habere dicuntur.*

T I T. VI.

De his, qui ſui, vel alieni juris ſunt.

V. Inſtitut. eodem tit.

De ſtatu ſervorum hic etiam agitur aliquid: itemque liberorum, alios eſſe patresfamilias, alios filiosfamilias. Patresfamilias ſuæ poteſtatis ſunt, qui ſcilicet in domo ſua dominium obtinent. Filiifam. & ſervi, alienæ poteſtatis.

T I T. VII.

De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur.

V. Inſtit. lib. 1. *tit.* 11. *&* 12. *& tit.* 48. *&* 49. *lib.* 8. *C.*

Filiosfam. nativitatem facere docuit titulo ſuperiore. Iſto docet etiam legem facere filiosfam. id eſt, adoptionem. *a* Adoptio *b* enim eſt legis actio, qua qui mihi filiusfam. non eſt, ad vicem filiifam. redigitur. Et quia ſi forte, qui non eſt quidem mihi filiusfam. ſed Titio, a Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit, ut deſinat eſſe in poteſtate Titii, & recidat in poteſtatem meam: ideo huic rationi, & alias adjungit, quibus ſolvitur poteſtas, veluti emancipationem, manumiſſionemque. Di-

Digitized by Google

co emancipationem, manumiſſionemque: nam legitima emancipatio eſt ſollemnis alienatio filiifam. veluti mancipii, quam mox ſequitur manumiſſio ejuſdem. Anaſtaſiana emancipatio aliter fit, itemque Iuſtiniana. *d* Neque vero etſi titulus polliceatur alios modos ſolvendæ poteſtatis, quidquam ſpecialiter de aliis, veluti ſacerdotio, *e* deportatione, morte, in eo tractatur.

a *Filiusfam. etiam conſtituitur per legitimationem, quæ fit concubinatu in matrimonium verſo, vel curiæ oblatione, aut diplomate principis, aut aliis quibuſdam modis, qua de re eſt §. ult. de nupt. apud Iuſt. N. περὶ νόθων, & totus tit. C. de natural. lib.*

b *Adoptio ibi definitur, quatenus genus eſt, id eſt, quatenus complectitur eam, qua pater filium, quem habet in poteſtate, alienæ poteſtati ſubjicit, quæ proprie dicitur adoptio: & eam, qua quis ſui juris eſt, ſeipſum dat in adoptionem, quæ proprie dicitur arrogatio. Et fit ex reſcripto principis, olim apud populum, ubique interrogato eo, qui adoptatur, & in Gloſſis Baſilicorum dicitur, ἡ ἐκ βασιλέως υἱοθεσία γινομένη διὰ προστάγματος κατὰ παράκλησιν.* Principis adoptio fit ex reſcripto ſecundum ſupplicationem.

c *Dicitur autem emancipatio, quod fieret per ſollemnem mancipationem, quæ erat ſpecies alienationis facta per æs, & libram, ut fere legis actiones omnes.*

d *Fit Anaſtaſiana emancipatio precibus Imperatori oblatis, & ad eas reſcripto elicito, quo patri permittitur liberos ſuos e manu ſua dimittere: eo etiam reſcripto apud judicem actis intervenientibus inſinuato. Iuſtiniana reſcriptum non deſiderat; ſed ſolam patris profeſſionem apud judi-*

judicem actis intervenientibus declarantis, ſe a ſacris, & poteſtate ſua filium filioſve liberare, quod & hodie in uſu eſt. Neutra vero requirit tres illas venditiones imaginarias, circumductiones, & injurioſa rapiſmata, omnemque illam juris veteris obſervantiam, l. pen. & ult. C. de emancip. lib. Nulla etiam in his contrahitur fiducia, qua id agebatur, ut parens naturalis in emancipatione manumiſſor patronuſve exiſteret filii ſui, ut per hoc & tutor ejus fieret, ſi impubes filius eſſet, & ei ſuccederet, ut patronus, ſi ipſe filius emancipatus ſine liberis moreretur.

e *Quum ſacerdotio finiri patriam poteſtatem Cujacius tradit, id referendum ad jus vetus, quo virgo in familiam Veſtæ coöptata, ſui juris fiebat, & is, qui flaminium diale, id eſt, Iovis ſacerdotium adipiſceretur, eave, quæ in manum Flaminis matrimonio conveniret, e patrio jure exibant, inque ipſo jure, ſine capitis deminutione ulla, ut referunt Gellius lib. 1. cap. 12. Tacitus lib. 4. Annal. Vlpian. in fragm. tit. 10. in fi. ad quod referendum, quod eſt in l. 3. §. ult. ff. ad S.C. Maced. Ceterum apud principes Chriſtianos non obtinuit, ſacerdotium, ac ne Epiſcopatus quidem ſummam dignitatem inducere liberationem patriæ poteſtatis, l. 52. Sacroſanctæ, C. de Epiſc. & cleric. Nove Iuſtinianus induxit, ut qui Epiſcopatus ſacros apices eſſet adeptus, patria poteſtate liberaretur, N. 81.*

TIT. VIII.
De diviſione rerum & qualitate.
V. Inſtit. lib. 2. tit. 1. & 2.

Expoſita differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diviſio differentiam, differentia qualitatem oſtendit. Rerum igitur alias eſſe divini juris, alias humani. Vel alias publi-

publicas, alias communes, alias univerſitatis, alias nullius, *a* alias ſingulorum: item alias corporales, alias incorporales.

a *Res nullius vocat, quæ nec alicujus fieri poſſunt, quales ſacræ, religioſæ, ſanctæ: nam aliæ dicuntur nullius, quæ alicujus fieri poſſunt, veluti feræ, aves, piſces, gemmæ, quæ ſunt in littore maris, res a domino pro derelictis habitæ, & ſi quæ ſimiles.*

TIT. IX.

De Senatoribus.

V. tit. 1. lib. 12. C qui eſt de dignitatibus.

Homines de rebus ſuis diſceptant in Senatu, vel apud Magiſtratus, & Iudices. Congruenter ergo poſt hominum, rerumque diviſionem, & Iudicum diviſio multiplex ſequentibus titulis exponitur. Senatores erant in urbe primum, non ut poſtea, quicumque ſententiam in Senatum lecti erant, conſilii publici cauſſa.

TIT. X.

De Officio Conſulis.

Officium Conſulis eſt vocare Senatum, *a* Reipub. conſulere, conſilium præbere, tutores, judices, vel arbitros dare, *b* pignora capere, *c* mittere in poſſeſſionem, reſtituere in integrum, cognoſcere de præjudiciis *d*, de fideicommiſſis, de alimentis, *e* de pollicitationibus *f*, delicta coercere, non tamen relegare, *l. 5. infra, De interd. & releg.* Cetera, quæ commemoravi, ſi non hoc titulo, his Digeſtis omnia ſuos habent locos.

a *Non ſolius tamen Conſulis fuit jus vocandi, aut habendi Senatus, ſed more majorum etiam Senatus haberi potuit per Dictatorem, Trib. plebis, Interregem, Præfectum Urbis, per Tribunos*

quoque militares, Decemviros, quibus imperium conſulare aliquando competit. V. Gell. lib. 14. cap. pen. & ult.

b Deſcribit Cujacius officium Conſulis, quale fuit translata in Cæſares Imperii poteſtate: nam in libera repub. non niſi de rebus majoris momenti, quæ ad ſummam reipublicæ pertinebant, eorum cognitio fuit. Conſilium autem præbere intelligit, quum lex Aelia Sentia minor viginti annis vult manumittere ſervum ſuum, & juſta cauſſa manumiſſionis adprobari debet.

c Et hæc pignoris capio ſpecies eſt coercitionis, adverſus contumaces, §. pen. de ſatiſd. tut. apud Juſt. l. 5. §. 10. ſi quis, ff. de agnoſc. lib. & alibi paſſim, quomodo etiam fuit animadverſum adverſus ſenatores, qui in ſenatum vocati non adfuiſſent. A. Gell. dicto cap. pen. lib. 14.

d Præjudicia intelligit actiones præjudiciales ſive quæſtiones de ſtatu, per quas quæritur, an aliquis liber, an ſervus ſit, libertus, an ingenuus, filius legitimus, an illegitimus.

e Quum dicit Cujacius Conſulem de alimentis cognoſcere, id referendum ad ea alimenta, quæ pater a filio petit, aut filius a patre, aut patronus a liberto, aut libertus a patrono; nam ea de re Vlpianus ſcripſerat lib. 2. de officio Conſulis, ut docet inſcriptio l. 5. ff. de agn. & al. lib quamquam etiam de alimentis teſtamento relictis eorum cognitio fuit, ſi ea peterent alimentarii, lib 3. §. ult. ff. de alim. vel cib. legat. Ceterum utrum de alimentis ex teſtamento debitis tranſigi poſſet, perſonarum, rerumque penſatis circumſtantiis, Prætoris Romæ, Præſidis in Provinciis notio fuit, l. cum hi in pr. & §. 18. ſed nec. inf. de tranſact.

f De his eſt tit. 12. lib. 5. Digeſtorum. Id autem videtur Cujac. adjeciſſe propter l. 8. ejus tit.

10.

10. qua ſumta eſt ex lib. 3. quem Paullus ſcripſerat de officio Conſulis.

T I T. XI.

De officio Præfecti prætorio.

V. tit 29. & 30. lib. 1. C.

Præfectus prætorio † eſt prætorianorum militum ſive aulæ præfectus, cui princeps rerum, judiciorumque ſummam commiſit, *l. quilibet*, C. *de decur.* qui & vice ſacra judicat, *leg. 1. C. de Offic. vic. leg. a Procoſſ. C. Theod. de appellationib* & cunctarum provinciarum maximam poteſtatem habet, *l. ne quis C. de Decur.* cujus formæ vel τύποι pro lege ſunt, unde & ἐπαρχικά dicuntur. Et præter hunc, vel vicarium ejus, nullus magiſtratus habet pleniſſimum imperium merum. Alii partes tantum aliquas habent, ut Conſul jus gladii, ſed non jus relegandi, ac ſimiliter præſes jus gladii, & jus damnandi in metallum, non jus deportandi, vel confiſcandi; quin & gladio tantum vitam adimere poteſt, non ſecuri, non telo, non laqueo, quia jus gladii tantum accepit: & reſtricte accipiuntur quæcumque ex mero imperio magiſtratui permittuntur.

a *Ipſe enim præfectus prætorio ἔπαρχος dicitur, unde jus honorarium, quod ab eo proficiſcitur, recte poteſt vocari ἐπαρχικόν, & ἐπαρχικά ejus edicta.*

b *Videtur labi Cujacius, dum dicit Præſidem jus deportandi non habuiſſe; nam exſilii pœnam (quæ eadem eſt cum deportatione) procuratorem Cæſaris, qui vice Præſidis fungitur, irrogare poſſe docet l. 2. C. de pœnis. Sed dicendum, Præſidem deportare quidem, & inſulam aſſignare non poſſe; verum ſi quem in inſulam deportandum putet, hoc*

ipſum Principi ſignificare miſſa relatione plena, l. inter §. 1. ff. de interd. & rel. & ea de re plura Cujacius ad l. ſi quis §. ejus, qui ff. de ini. rupt. & irr. fac. teſt.

c *Inde fit, ut in his, quæ ſunt meri imperii, non liceat ducere argumentum a majori ad minus, ut idem Cujacius docet lib. 1. quæſt. Papin. ad lib. 1. ff. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd.*

TIT. XII.

De Officio Præfecti urbis.

V. tit. 31. lib. 1. C.

Præfectus urbi eſt magiſtratus, cui urbis, terminorumque ejus curam princeps commiſit. *a* Officium igitur ejus præcipuum urbem cuſtodire, & omnia crimina audire. Seneca XII. Epiſtol. L. Piſo urbis cuſtos, cujus officio tutela urbis continebatur. Iuvenalis XIII.

Hæc quota pars ſcelerum, quæ cuſtos Gallicus urbis,
Vſque a lucifero, donec lux occidat, audit.

Fines autem ſive termini urbis Romæ non continentibus finiuntur, ſed centeſimo milliario. *b*

a *Præfecti prætorio nullum nomen in libera republica: poteſtas tamen ejus erat penes magiſtrum equitum, qui Dictatori jungebatur. At quemadmodum ordinariam poteſtatem Dictator non habebat, ſed per temporum vices creabatur, ut magiſtratu tantum ſpatio ſex menſium fungeretur: ita nec magiſter militum. His facilius comparantur Tribuni Celerum, qui ſub regibus Romanis ſecundum ab his locum obtinebant, l. 2. §. 14. & quod ad magiſtratus, & §. 18. populo, ff. de orig. jur. Poteſtas igitur, & nomen præfectorum prætorio ſub Imperatoribus, ac Auguſto cœpit, qua de re Petrus Faber lib. 1. Semeſtr. cap. 1. & ſeqq. ducit altiores lineas. Quantum ad Præfectum urbis,*

ejus

ejus nomen antiquum fuit in republ. Romana, ejuſque originem Tacitus lib. 6. annal. repetit a Romulo, & ut poſtmodum exactis regibus in libera Republ. retentus eſt, adeo ut abſentibus Conſulibus habendi ſenatus jus haberet, ut docet Gell. lib. 14. cap. ult. ita regimentis Reipublic. ad Imperatores translatis ejuſdem poteſtas manſit.

b *Id eſt centum millibus paſſuum, quæ efficiunt quinquaginta leucas, quamquam ea de re mirum in modum diſſentiunt Gallicorum verborum interpretes, quorum alii leucam æſtimant quatuor millibus paſſuum, alii mille & quingentis. Magis eſt tamen ut duobus millibus paſſuum æſtimetur: nam iter unius diei, quod apud nos conſtat decem leucis, in jure confici dicitur viginti millibus paſſuum, §. 18. qui autem, Inſtit. de excuſ. tutorum, & curatorum, & aliis locis vulgaribus. Sed quum varie æſtimetur longitudo leucarum pro diverſitate provinciarum, magis eſt, ut duo millia paſſuum efficiant unam dumtaxat leucam, cujuſmodi a Lutetia ad triginta circiter leucas in ambitu numerantur: nam quæ extra illum ambitum ſe protendunt, longiores ſunt; & quo magis ab ipſa receditur, magis magiſque etiam obtinet ſpatium leucarum eſſe longius. Hac diſtinctione commodiſſima poſſunt illa componi, quæ incerte ab aliis de ratione dimetiendi itineris, leucarum longitudine ad numerum paſſuum reducta. Si qui volunt plura de ea re noſſe, videndus Raguellus in Indice vernaculo, in verbo,* banlieue, *& in verbo,* lieue. *Vigenerius in adnotationibus ad commentarios Cæſaris, Cujacius in recitationibus ad caput 15. extr. de foro compet. Gothofredus ad l. 1. §. 4. ff. hoc tit. ad l. 21. § 13. ff. de excuſ. tutor. ad l. 14. de verb. ſignific. & alii quamplurimi auctores ab eo etiam laudati.*

T I T. XIII.
De Officio Quæſtoris.
V. tit. 33. lib. 1. C.

Quæſtor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ, & conſervandæ, & in varios uſus erogandæ, quod facere nequit ſine jurisdictione,& imperio. Eſt igitur magiſtratus: ut non abs re Vlpianus eodem libro ſingulari de Quæſtoris officio *l. 3. De juriſdictione*, (eſt enim emendanda illius inſcriptio ex iſta) diſtinxerit merum imperium a miſto: hoc enim jure magiſtratus quæſtori competit, illud non item: & poſſeſſionis igitur bonorum, & judicis dandi licentia quæſtori competit. Cicero in Divinatione: *Quæſtor Cæcilius judicium dat, ſi paret eam ſe, & ſua Veneris eſſe dixiſſe: judicant recuperatores: iſte in poſſeſſionem bonorum mulieris mittit.* Fateor tamen initio imperium non habuiſſe, quia nec vocationem, nec prehenſionem. *b* Erat igitur magiſtratus ſine imperio, ut ædilis curulis, & magiſtratus municipalis hodie. Neque vero in urbe ſolum Quæſtores fuerunt, ſed & in provinciis erant, qui prætores, vel præſides comitabantur, & nonnumquam cum jure prætorio ſortito delecti, addictique præſidibus, & ab eis, ut Pliniuus, & Cicero ſcribunt, aſſumti in filiorum locum, adeo, ut nec quæſtoribus præſides, vel prætores ſuos accuſare liceret. Porro ex quæſtorum numero in urbe erant Candidati Cæſaris, e quibus ſe fuiſſe cum fratre Vellejus Paterculus ſcribit, & ab eo honore ad præturam conſcendiſſe. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus aſcenſus, & ut Aſconius Pedianus ait, prima Senatoris adminiſtratio, ut communicato primum plebeis honore quæſturæ, id

id plebi pro ingenti victoria fuerit adverſus patricios, quemadmodum Tit. Livius ſcribit; quæſturam namque non honoris ipſius fine æſtimabant, ſed patefactus ad Conſulatum, ac triumphos locus novis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæſtores, qui ab eo munere Candidati Cæſaris dicebantur, in Senatu orationes ſuas, & epiſtolas, & libellos, quod multis auctorum locis comprobari poteſt, hic tamen ſufficiat Spartiani in Hadriano: *Quæſturam geſſit, in qua orationem Imperatoris in Senatu agreſtius pronuntians riſus eſt*. Libros dicit Vlpianus hoc loco, ut Plinius V. Epiſt. *Pauci dies, & liber principis ſeverus, & tamen moderatus*.

a *Id eſt, ex leg. un. hujus tituli. Merum autem imperium eſt coercendorum facinorum poteſtas, lege data, ac definita nominatim. Mixtum vero imperium, & poteſtas, quæ jure magiſtratus competit proprio & ingenito. Cujac. lib. 21. obſ. cap. 30. & lib. 1. quæſt. Papin. ad leg. 1. D. de offic. ejus cui mand. eſt jur. ut & ad leg. 1. ff. de juriſd. omn. jud. Rectiores hæ Cujacii definitiones, quam quæ propoſitæ ab Vlpiano in d. l. 3. nam quum Vlpianus definit merum imperium eſſe jus gladii, vel mixtum imperium conſiſtere in danda bonorum poſſeſſione, rem definit per exemplum ſive per* τύπον, *quæ ſpecies eſt definitionis imperfectæ. Definitio alia fit* κατ' ἀντίλεξιν, per reſponſionem, *alia per* τύπον, *ſive per exemplum, alia* κατὰ διαφοράν, per differentiam, *alia* ἐννοηματική, notionem, & ſenſum tradens, *alia* ποιώδης, qualitatem tradens, *alia* ὑπογραφική, per exemplar, *alia* κατὰ ὑποτύπωσιν, per translationem, *alia* κατὰ μεταφοράν, per metaphoram, *alia* κατὰ ἀφαίρεσιν ἐναντίου, per contrarii ademtionem, *alia* κατ' ἔλλει-

 ψιν,

ψιν, ὁλοκλήρȣ ὁμογενȣ̃ς, per eclipſim integri genus commune habentis, *alia* κατὰ ἀναλογίαν, per analogiam, *alia* κατὰ ἔπαινον, per commendationem, *alia* κατὰ ψόγον, per dedecus, *alia* κατὰ πρός τι, ex qualitate, *alia* κατὰ τ̃ ὅρον, per modum, *alia* κατ' ἀπολογίαν, per contrarium ſenſum, *alia* κατ' ἐτυμολογίαν, per etymologiam, *alia* κατὰ προσονομασίαν, per adnominationem. *Hæ ſunt imperfectæ, de quibus Boet. lib. 3. in Topica Ciceronis, & Alciatus lib. 9. parer. cap. 21. Vna perfecta eſt & propria, quæ conſtat genere & differentiis, & fit ex præſcripto Dialecticæ; quales ſuperiores ex Cujacio ſumtæ: quales omnes, quas idem Cujacius in his Paratitlis proponit: cujuſmodi regulas & definitiones in promtu habere non eſt, niſi periti & præſtantis Iuriſconſulti, ut eo etiam nomine laudet Papinianum idem Cujacius, quod nullus ſit Iuriſconſultus, qui tot regulas, tot definitiones conferat. Definitionis ipſius (quia huc uſque ſermo proceſſit) hæc ex Platone definitio;* ὁρισμὸς ἐςὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς τ̃ φύσεως ȣ̓κ ὑποκειμένȣ πράγματος. Definitio eſt ſermo circumſcriptus demonſtrans naturam ſubjecti negotii.

b *Vocationem & prehenſionem habent magiſtratus, qui juri dicundo præſunt, qualis prætor, præfectus urbi, & alii: prehenſionem tantum, qui interceſſionibus faciendis aderant, ut injuria, quæ coram fieret, coerceretur, cujuſmodi olim erant tribuni plebis. Nec prehenſionem vero, nec vocationem illi, qui adminiſtratione aliqua fungebantur, cui juriſdictio neque imperium ineſt. Cujuſmodi quæſtores, qui ob hæc neque lictorem habebant, neque viatorem, Gell. lib. 13. cap. 12.*

TIT.

T I T. XIV.

De Officio Prætorum.

*V. lib.*1. *C. tit.*20.

De officio prætorum titulus inſcriptus eſt, quoniam duo fuere in urbe prætores; unus, qui jus dicebat inter cives, qui major prætor, Feſto auctore, dicebatur; alter, qui inter peregrinos, vel inter cives, & peregrinos: & hos etiam ſignificat *l.*17. *C. de appellat.* dum ait utrumque prætorem. Fuere & alii plerique minores, non qui enumerantur tantum *l.* 11. *de origin. jur.* ſed his poſtea ab Imperatoribus adjecti complures. *a* Ceterum urbani, & peregrini *b* juriſdictio quanta fuerit, Edicta demonſtrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, ſed ex edictis prætorum homines jura addiſcere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

a *De prætorum progreſſu, origine, & numero Lipſius abunde in comm. ad Tacitum lib.*1. *annal. qui tamen non facit mentionem prætoris fideicommiſſarii, & libertatum, quorum frequens mentio in jure. Prætorem autem veteres omnem magiſtratum, cui exercitus pareret, appellabant. Aſcon. in Epiſt. Ciceronis ad Q. fratrem Aſiæ Proconſulem. Quin & non modo judiciorum, ſed armorum etiam ei cura fuit, ut tradit Iuſtin. N.*24. *qui etiam Prætorem ita vocatum ait,* ἐκ τοῦ πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων εἶναι, καὶ παρατάττεσθαι: *unde etiam* ϛρατηγὸς *dictus, & pro prætor.* ἀντιϛρατηγὸς *apud Dionem, Plutarchum, & Polybium paſſim.*

b *Videndus Theop. in Paraphraſi Inſtitut. de ju. nat. gent. & civ. §. Prætorum l.*2. *§.*28. *poſt aliquod deinde, ff. de orig. jur. & l. ſi oleum, §. hæc de dolo, ff. de dolo, & Hotom. in deſcript. magiſtratuum Rom.*

T I T. XV.

De officio Præfecti vigilum.

V. tit. 45. lib. 1. C.

Magiſtratus ſeparantur ab his, qui extra ordinem jus dicunt, *l. 7. § ult. tit. ſequ.* Dixit vero ſupra de magiſtratibus urbanis, nunc de his, qui extra ordinem in urbe jus dicunt, cujus generis eſt præfectus annonæ, & præfectus vigilum, *l. 11. § Nam præfect. de orig jur.* Præfecto vigilum commiſſæ ſunt urbis excubiæ, & vigilum cohortes, ne quid per noctem *a* in urbe delinquatur, neve quod in ea incendium exoriatur.

a *Inde dictus νυκτέπαρχος, ſive νυκτὸς ἔπαρχος: quamquam ei magiſtratui hoc vocabulum Iuſtinianus demit, & Prætoris dignitatem & nomen attribuit* N. 13. *dicti quoque στενώπων ἐπιμεληταὶ ſive στενώπαρχοι vigilum præfecti, quod diſpoſitas agendis excubiis per angiportus militum ſtationes haberent, eoſque introduxit Auguſtus propter incendia, ut Dio lib. 55. tradit, & poſt eum Xiphil. in Auguſto. Antea tres viri erant, qui nocturnis vigiliis præeſſent, quod præter l. 1. ff. hoc tit. docet etiam Plauti locus in Amphitruone, ubi ſervus noctu iter faciens ait, quid faciam? nunc ſi tres viri me in carcerem compegerint. Verum nocturnis tantum incendiis præpoſitus fuit is magiſtratus, ſed & ejus munus fuit fures coercere, ut apparet ex l. 56. §. 1. ff. de furtis, l. pen. ff. de cond. ob cauſ. dat. Plura Cujac. ad d. N. 13. Continet hic titul. tres leges.*

TIT.

Digitized by Google

TIT. XVI.

De officio Proconſulis, & Legati.

Superiores tituli ſunt de his, qui in urbe jus dicunt. Sequentes de his, qui in provincia, quorum jurisdictio pleniſſima eſt. Funguntur enim vice & officio omnium magiſtratuum urbanorum; & initio quidem quos in provincias mittebat Senatus, hi Proconſules dicti ſunt, quod cum imperio conſulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus ſcilicet mandarent jurisdictionem ſuam: nec enim legatos ſuo ſibi judicio deligebant. Dabantur plerumque plures, & ob id *l.* 11. *Quis a quo appell. Appellari a legatis proconſul poteſt.* a Et Imperatores Proconſuli, *l. pen. De offic. ejus cui mand. Cum propriam*, inquiunt, *juriſdictionem legatis tuis dederis*.

a *Quod non habet locum in aliis, qui mandatam a magiſtratu juriſdictionem habent: quum enim omnino vicariam operam præbeant pro delegante, nec ſuo jure quicquam habeant, perinde ac ſi ab ipſo delegante ſententia dicta eſſet, is idem provocatur, qui provocaretur, ſi is, qui juriſdictionem ſuam mandavit per ſe negotii cognitionem ſuſcepiſſet, l.* 1. *§. ult. ff. eod. tit. quis a quo appell. Cujac. lib.* 1. *quæſt. Papin. ad l.* 5. *ff. hoc tit. & lib.* 7. *obſ. cap.* 21. *excipitur princeps, vel ſummus Pontifex, qui provocari poſſunt, ſi appelletur a ſententia judicum a ſe delegatorum, quod ratio neceſſitatis admittit, quia nullus hic major magiſtratus, deinde quia non eandem juriſdictionem mandant, quam habent, ſed partem tantum: plenitudinem autem poteſtatis, & imperii retinent ſibi.*

T I T. XVII.

De officio præfecti Auguſtalis.

V. tit. 41. lib. 1. C.

Præfectus Auguſtalis eſt, qui in Aegypti provinciam mittebátur Proconſulari poteſtate ex Equitibus, non ex Senatoribus *a* Præf. Aegypti, *l. apud præf. De man. vind. l.* 1. *De tut. & cur. dat.*

a *Cur id ab Auguſto factum ipſe Cujac. docet in parat.* C. *hoc tit.*

T I T. XVIII.

De officio Præſidis.

V. tit. de officio Rectoris provinciæ lib. 1. C.

Quos in provincias mittit princeps, hi proprie præſides appellantur, vel legati Cæſaris, vel, ut Dio ſcribit LIII. proprætores.

a *Præſidis nomen generale eſt, & ſignificat etiam proconſulem, l. 1. ff. hoc tit. Verum hoc nomine ſpecialiter deſignatur is magiſtratus, qui a principe mittitur in has provincias, quas princeps curæ ſuæ fecit: qua ratione dici poteſt, Præſidis nomen nullum fuiſſe in libera Repub. Sed hi, quibus regendæ provinciæ mandabantur, erant proconſules, aut proprætores. Proconſules iis provinciis præerant, quæ nondum quietæ omnino, ideoque majori poteſtate contineri debebant, qualis Gallia olim: Proprætores in eas mittebantur, quæ magis fidæ populo Rom. qualis Sicilia. Poſtea translato ad Cæſares imperio, aliæ provinciæ populo fuerunt aſſignatæ, quæ ſtipendiariæ dictæ: aliæ principi, quæ tributariæ: qua de re Th. oph. in Græca paraphraſi Inſt. §. 40. per traditionem, de rer. diviſ. & Harmen. ἐν προχείρῳ lib. 1. tit. 1. §. 46. Id factum maxime ab Auguſto, qui, ut ait Suet. in ejus vita cap. 47. provincias validiores, & quas*

quas annuis magiſtratuum imperiis regi, nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit. Idem recenſet Dio lib.53. & Strabo lib.3. & ult. in fi. Igitur in eas provincias, quæ populo erant conceſſæ, mittebantur proconſules ex Senatu, ſortitione facta, ut in libera Repub. in eas vero, quas princeps ad ſuam curam revocaverat, mittebat ipſe præſides ex Senatu, aut equitibus quos vellet, qui dicti etiam πρεσβευταὶ, Καίσαρος καὶ ἀντιστράτηγοι, *id eſt, legati Cæſaris & proprætores, ut hic Cujacius, docet ex Dione. Ceterum inter proconſules, & præſides, ſive legatos Cæſaris, & proprætores, ultra quam ſupra poſitum, fuerunt differentiæ multæ. Hæ nimirum, quod proconſules faſcibus, & infulis, aliiſque inſignibus imperii, & juriſdictione voluntaria uterentur, ſtatim atque urbem, id eſt, civitatem Romanam egreſſi eſſent, nec prius deponerent, quam in urbem eſſent regreſſi: præſides vero nonniſi provinciam ingreſſi imperium aut juriſdictionem uſurparent, & deponerent etiam, ſtatim atque provinciam exceſſiſſent, aut in eam ſucceſſor veniſſet. Proconſules item annui erant magiſtratus, & finito anno magiſtratum deponebant: præſides vero, quamdiu principi placuiſſet. Et vero id maxime ſolitum Tiberio libro 1. Annalium in fi. Tacitus prodit, ut provincias illis, quos ſemel probatos elegiſſet, prorogaret. Ea de re videndus Cujacius lib.21. obſervat. cap.7. Sed illis diſcriminibus adjicit,* & *illa Lipſius ad Tacit. lib 1. in excurſu litt. M. proconſules pacato habitu incedere ſolitos, præſidibus vero in more fuiſſe gladio accingi: Proconſules ſex lictoribus & faſcibus uſos; præſides quinque dumtaxat, ſi conſulatum nondum geſſiſſent. Ita Proconſules tres legatos habuiſſe, præſides unum. Sed poteſt & illa ſubjici inter hos,*

& illos

& illos differentia, quod Proconſuli una dumtaxat provincia adminiſtranda committeretur; præſidi interdum plures, quod docet Tacitus paſſim, & illo maxime loco lib.1. ſub finem: Prorogatur Poppæo Sabino provincia Moeſia, additur Achaia, & Macedonia. *Videnda quædam ea de re apud Hotomanum in deſcriptione Romanorum magiſtratuum.*

T I T. XIX.
De officio Procuratoris Cæſaris, vel rationalis.

Παραλληλισμός eſt, *a* idem namque eſt procurator Cæſaris, & rationalis, qui ſcilicet in provincia judicat inter fiſcum, & privatos, ut in urbe prætor a Divo Nervæ conſtitutus, ac proinde procurator Cæſaris de bonis fiſco vindicatis cognoſcit, vel judicem dat, licet de crimine non cognoſcat, *b* nec inter privatos jus dicere poſſit, niſi forte vicem præſidis tueatur, ut nonnumquam temporis cauſſa provinciæ adminiſtratio legato, vel quæſtori præſidis, vel rationali committitur.

a *Figura eſt apud Grammaticos, quum una res duobus vocabulis idem ſignificantibus exprimitur, ut hoc loco, & apud Mart.*

Et te patronum cauſidicumque vocas.

b *Dici igitur debet in ſpecie l.3. C. de his qu. ut ind. jam conſtare de crimine inultæ cædis defuncti, alioquin præſidis cognitio eſſet, l.1. C. ubi cauſſa fiſc. non procuratoris Cæſaris. Plura Cujac. lib.19. obſ. cap.13. Poſſet & illud tentari, procuratorem Cæſaris, qui præſidis vicem non agit, habere tantum notionem, non jurisdictionem, quandoquidem judicem dare non poteſt, l.1. C. de pedan jud. quod inter effectus jurisdictionis connumeratur, l.3. §. ult. ff. de juriſdict. omn. jud. Sed*

d. l.1.

d. l. 1. eſt accipienda, quum res agitur inter privatos, nec fiſci aliquod negotium agitur. Ceterum ſi fiſcus intercederet, recte ipſe judicem dare poſſet, quod videtur Cujacius hoc loco admittere. Procuratores Cæſaris ex equitibus legebantur, & ſicubi vicem præſidis gererent, in minores provincias mittebantur. Plura Lipſius ad Tacitum lib. 12. Annal.

c *Hinc eſt, quod præcedentem titulum, qui fuit de officio præſidis hic ſequatur, quod unus interdum idem ſit & præſes, & Cæſaris procurator in eadem provincia.*

TIT. XX.
De Officio Iuridici.
V. tit. fin. lib. 1. C.

Alexandrinos judice uno fuiſſe contentos, quem Cæſar dediſſet, Spartianus ſcribit: hic eſt juridicus, de quo agitur hoc titulo: cui poſtea adjecit etiam Severus ordinem decurionum.

a *Quod hic Cujacius recenſet eſſe relatum a Spartiano, in Severo eſt. Ceterum ut Aegypto Auguſtus Præfectum dedit, ita & Alexandriæ Iuridicum, qui recte etiam dici poteſt Auguſtalis, ut docet ipſe Cujac. in parat. C. hoc tit.*

TIT. XXI.
De officio ejus, cui mandata eſt juriſdictio.

Proconſul mandare ſolet juriſdictionem ſuam uni ex legatis, vel omnibus, ſed & præſes, cui videtur, itemque prætor in urbe non tantum magiſtratui, ut prætor peregrinus juriſdictionem ſuam mandat prætori urbano, *Livii* 24. ſed etiam privato, *l. ult. hoc tit.* & quidem totam, vel partem aliquam, *l. ſolet. De juriſdict.* Mandato autem hujuſmodi transfer-

tur

tur in mandatarium jurisdictio omnis, quæ jure magiſtratus competit, non etiam magiſtratus, non jurisdictio, quæ ſpeciali jure legeque competit. *a*

a *Sed nec poteſt imperium merum & gladii poteſtas in alium transferri, quia ea a lege ſunt, l.70. nemo poteſt gladii, ff. de reg. jur. quæ conjungenda cum l.6. ſup. de off. proconſ. Ea igitur demandari poſſunt tantum, quæ jure magiſtratus competunt, id eſt, quæ magiſtratus habet ex conſuetudine & more majorum, nec ſibi conſtitutione aliqua, aut lege ſpecialiter ſunt attributa, quæve juriſdictionis nomine veniunt, l. 1. §. ult. ff. hoc tit. l.5. more, ff. de juriſd. omn. jud. Igitur legis actiones, tutoris datio, jus, quod habet magiſtratus, ut apud eum manumiſſiones, adoptiones, emancipationes, & cetera ejuſmodi fieri poſſunt: quia certis legibus, aut conſtitutionibus id ſpecialiter magiſtratibus eſt permiſſum. Videndus ipſe Cujac. lib.1. quæſt. Papin. ad l. 1. hoc tit. Eſt autem ſumma differentia inter eum, qui vicem alicujus judicis agit, de quo tit.50. lib. 1. C. & hunc, de quo hoc tit. Prior enim juriſdictionem jure proprio habet, & plerumque datur a Principe ad tempus in locum præſidis defuncti, & temporis cauſſa moderamen provinciæ obtinet; is vero, de quo hic agitur, alienam juriſdictionem exſequitur mandato ipſius magiſtratus, nec tam habet juriſdictionem, quam exercitionem juriſdictionis, ut ipſe Cujac. docet lib.1. quæſt Papin. ad l.1. de offic. proconſ. ex quo loco explicanda hæc verba Cujacii hic adſcripta, quæ paullo ſunt obſcuriora (in mandatarium juriſdictionem omnem transferri, quæ jure magiſtratus competit, non magiſtratum ipſum) id eſt, exercitionem juriſdictionis, non juriſdictionem ipſam, ut inde con-*

ſtet

ſtet elegatum ad magiſtratu non habere jus ſubdelegandi, quod ſecus obtinet in his qui delegati ſunt a Principe, vel ſummo Pontifice, ut docent παρατίτλα, quas in libros Decretalium Gregorii IX. emiſi, tit. de offic. & pot. jud. deleg.

T I. T. XXII.

De Officio Adſeſſorum.

V. lib. 1. C. tit. de adſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis judicum.

Adſeſſores quoque non ſunt magiſtratus, ſed conſiliarii, & comites magiſtratuum urbanorum, vel provincialium, vel quibus hi mandaverunt ſuam juriſdictionem, delati ad ærarium, vel in commentarium princip.s, inter eos, qui ſalaria ferunt de publico, vel conſiliarii judicum a principe datorum, vel procuratorum Reipublicæ: *a* nam & hi judices erant.

a *Procurator reip. idem eſt, qui adminiſtrator rerum civitatis in l. ult ff. quod cujusque univerſ. & curator reipub. toto tit. inf. de adm. rer. ad civit. pertin. quo loco ipſe Cujac. dicit judicem fuiſſe rerum ad civitatem pertinentium; atque ipſum curatorem ſive procuratorem reipub. habuiſſe adſeſſores docet, l. ult hoc tit. Ceterum ab eo magiſtratus municipales, & defenſores plebis differre docet lex 8. C. de donat. & lex 6. de exhib. & tranſmitt. reis, C. eod.*

DIGESTORVM

LIBER II. TIT. I.

De juriſdictione.

V. tit. 13. lib. 3. C.

Decurſis breviter generibus magiſtratuum, & officiis eorum, recte datur titulus generalis de jurisdictione: nam juriſdictio † proprie notio eſt, quæ jure magiſtratus competit; *a* quæ enim mandata a magiſtratu, aut a lege ſpecialiter magiſtratui delegata eſt, non jure ſuo competit. Officio quidem magiſtratus continetur, ſed jurisdictione non continetur. *b*

a *Iuriſdictio autem, & mixtum imperium eadem res prorſus, ut ipſe Cujacius docet lib. 21. obſ. cap. 30. & lib. 1. quæſt. Papin. ad l. 1. ſup. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd. Quare definitio mixti imperii, quæ ſupra tit. 13. lib. 1. deſumta eſt ex ipſo Cujacio, eadem eſt prorſus cum iſta. Quod itaque dicitur in l. 4. hoc tit. jubere cavere prætoria ſtipulatione, & in poſſeſſionem mittere, magis imperii eſſe, quam juriſdictionis. Illud vocabulum (magis) ſumitur συγκριτικῶς, non δεικτικῶς, ut idem Cujacius recte defendit lib. 2. Obſ. cap pen. & fuſius in repetita prælectione hujus tit.*

b *Eo pertinent, quæ notata tit. pen. lib. ſuperioris, in eum, cui juriſdictio mandata eſt, non tam juriſdictionem ipſam, quam exercitionem juriſdictionis tranſire.*

TIT.

TIT. II.

Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur.

Superiore titulo datum eſt de juriſdictione edictum unum adverſus eos, data populari actione *a*, qui id, quod juriſdictionis perpetuæ cauſſa propoſitum eſt, corruperunt. *b* Hoc titulo datur alterum adverſus eos, qui in magiſtratu jus dixerunt injurioſe, ut eodem privati jure utantur, ut ſi præſcriptionem juſtam poſtulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, ſed non habita ratione præſcriptionis creditoribus ſuis, ſi hoc deſideraverint, ſatisfacere compellentur. Eadem æquitas eſt in eo, qui hoc idem poſtulaverit, & impetraverit, ne debitores adverſus eum præſcriptione uterentur. Jus novum, jus iniquum dicitur hoc titulo, quod non eſt omnino æquum, ſed tamen æquum eſt hac ratione, quod id eſſe æquum magiſtratus exiſtimaverit.

a *Popularis actio, quæ dicatur, v. inf. tit. de popular. act. & in Indice actionum.*

b *Pœna hujus delicti eſt qui quingentorum aureorum, l. 7. tit. ſuper.*

TIT. III.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit.

Proponitur & de Iuriſdictione aliud edictum hoc titulo adverſus eum, qui jus dicenti non obtemperat, id eſt, jubenti rem auferri, vel abduci, ſive ſit reus, ſive actor: nam etſi actori forum, quod ſequi cogitur, ſit incompetens; in eo tamen jus dici reo in actorem poteſt ex mutua petitione. *a* Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res eſt, *b* etiamſi nihil interſit, etiamſi non jure rem abduci, vel auferri jubeat

T I T. XV.

De officio Præfecti vigilum.

V. tit. 45. lib. 1. C.

Magiſtratus ſeparantur ab his, qui extra ordinem jus dicunt, *l. 7. § ult. tit. ſequ.* Dixit vero ſupra de magiſtratibus urbanis, nunc de his, qui extra ordinem in urbe jus dicunt, cujus generis eſt præfectus annonæ, & præfectus vigilum, *l. 11. § Nam præfect. de orig jur.* Præfecto vigilum commiſſæ ſunt urbis excubiæ, & vigilum cohortes, ne quid per noctem *a* in urbe delinquatur, neve quod in ea incendium exoriatur.

a *Inde dictus νυκτέπαρχος, ſive νυκτὸς ἔπαρχος: quamquam ei magiſtratui hoc vocabulum Iuſtinianus demit, & Prætoris dignitatem & nomen attribuit* N. 13. *dicti quoque σεγώπων ἐπιμεληταὶ ſive σεγώπαρχοι vigilum præfecti, quod diſpoſitas agendis excubiis per angiportus militum ſtationes haberent, eoſque introduxit Auguſtus propter incendia, ut Dio lib. 55. tradit, & poſt eum Xiphil. in Auguſto. Antea tres viri erant, qui nocturnis vigiliis præeſſent, quod præter l. 1. ff. hoc tit. docet etiam Plauti locus in Amphitruone, ubi ſervus noctu iter faciens ait, quid faciam? nunc ſi tres viri me in carcerem compegerint. Verum nocturnis tantum incendiis præpoſitus fuit is magiſtratus, ſed & ejus munus fuit fures coercere, ut apparet ex l. 56. §. 1. ff. de furtis, l. pen. ff. de cond. ob cauſ. dat. Plura Cujac. ad d. N. 13. Continet hic titul. tres leges.*

TIT. XVI.

De officio Proconſulis, & Legati.

Superiores tituli ſunt de his, qui in urbe jus dicunt. Sequentes de his, qui in provincia, quorum jurisdictio pleniſſima eſt. Funguntur enim vice & officio omnium magiſtratuum urbanorum; & initio quidem quos in provincias mittebat Senatus, hi Proconſules dicti ſunt, quod cum imperio conſulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus ſcilicet mandarent jurisdictionem ſuam: nec enim legatos ſuo ſibi judicio deligebant. Dabantur plerumque plures, & ob id *l.*11. *Quis a quo appell. Appellari a legatis proconſul poteſt.* a Et Imperatores Proconſuli, *l.pen De offic. ejus cui mand. Cum propriam*, inquiunt, *juriſdictionem legatis tuis dederis.*

a *Quod non habet locum in aliis, qui mandatam a magiſtratu juriſdictionem habent: quum enim omnino vicariam operam præbeant pro delegante, nec ſuo jure quicquam habeant, perinde ac ſi ab ipſo delegante ſententia dicta eſſet, is idem provocatur, qui provocaretur, ſi is, qui juriſdictionem ſuam mandavit per ſe negotii cognitionem ſuſcepiſſet, l.*1*, § ult. ff. eod. tit. quis a quo appell. Cujac. lib.*1*. quæſt. Papin. ad l.*5*. ff. hoc tit. & lib.*7*. obſ. cap.*21*. excipitur princeps, vel ſummus Pontifex, qui provocari poſſunt, ſi appelletur a ſententia judicum a ſe delegatorum, quod ratio neceſſitatis admittit, quia nullus hic major magiſtratus, deinde quia non eamdem juriſdictionem mandant, quam habent, ſed partem tantum: plenitudinem autem poteſtatis, & imperii retinent ſibi.*

T I T. XVII.

De officio præfecti Auguſtalis.

V. tit. 41. lib. 1. C.

Præfectus Auguſtalis eſt, qui in Aegypti provinciam mittebatur Proconſulari poteſtate ex Equitibus, non ex Senatoribus *a* Præf. Aegypti, *l. apud præf. De man. vind. l. 1. De tut. & cur. dat.*

a *Cur id ab Auguſto factum ipſe Cujac. docet in parat. C. hoc tit.*

T I T. XVIII.

De officio Præſidis.

V. tit. de officio Rectoris provinciæ lib. 1. C.

Quos in provincias mittit princeps, hi proprie præſides appellantur, vel legati Cæſaris, vel, ut Dio ſcribit LIII. proprætores.

a *Præſidis nomen generale eſt, & ſignificat etiam proconſulem, l. 1. ff. hoc tit. Verum hoc nomine ſpecialiter deſignatur is magiſtratus, qui a principe mittitur in has provincias, quas princeps curæ ſuæ fecit: qua ratione dici poteſt, Præſidis nomen nullum fuiſſe in libera Repub. Sed hi, quibus regendæ provinciæ mandabantur, erant proconſules, aut proprætores. Proconſules iis provinciis præerant, quæ nondum quietæ omnino, ideique majori poteſtate contineri debebant, qualis Gallia olim: Proprætores in eas mittebantur, quæ magis fidæ populo Rom. qualis Sicilia. Poſtea translato ad Cæſares imperio, aliæ provinciæ populo fuerunt aſſignatæ, quæ ſtipendiariæ dictæ: aliæ principi, quæ tributariæ: qua de re Theoph. in Græca paraphraſi Inſt. §. 40. per traditionem, de rer. diviſ. & Harmen. ἐν προχείρῳ lib. 1. tit. 2. §. 46. Id factum maxime ab Auguſto, qui, ut ait Suet. in ejus vita cap. 47. provincias validiores, &*

quas

*quas annuis magiſtratuum imperiis regi, nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit. Idem recenſet Dio lib.*53. *& Strabo lib.* 3. *& ult. in fi. Igitur in eas provincias, quæ populo erant conceſſæ, mittebantur proconſules ex Senatu, ſortitione facta, ut in libera Repub. in eas vero, quas princeps ad ſuam curam revocaverat, mittebat ipſe præſides ex Senatu, aut equitibus quos vellet, qui dicti etiam* πρεσβευταὶ, Καίσαρος καὶ ἀντιστράτηγοι, *id eſt, legati Cæſaris & proprætores, ut hic Cujacius docet ex Dione. Ceterum inter proconſules, & præſides, ſive legatos Cæſaris, & proprætores, ultra quam ſupra poſitum, fuerunt differentiæ multæ. Hæ nimirum, quod proconſules faſcibus, & inſulis, aliiſque inſignibus imperii, & juriſdictione voluntaria uterentur, ſtatim atque urbem, id eſt, civitatem Romanam egreſſi eſſent, nec prius deponerent, quam in urbem eſſent regreſſi: præſides vero nonniſi provinciam ingreſſi imperium aut juriſdictionem uſurparent, & deponerent etiam, ſtatim atque provinciam exceſſiſſent, aut in eam ſucceſſor veniſſet. Proconſules item annui erant magiſtratus, & finito anno magiſtratum deponebant: præſides vero, quamdiu principi placuiſſet. Et vero id maxime ſolitum Tiberio libro* 1. *Annalium in fi. Tacitus prodit, ut provincias illis, quos ſemel probatos elegiſſet, prorogaret. Ea de re videndus Cujacius lib.*21.*obſervat.cap.*7. *Sed illis diſcriminibus adjicit,* & *illa Lipſius ad Tacit. lib* 1. *in excurſu litt.* M. *proconſules pacato habitu incedere ſolitos, præſidibus vero in more fuiſſe gladio accingi: Proconſules ſex lictoribus & faſcibus uſos; præſides quinque dumtaxat, ſi conſulatum nondum geſſiſſent. Ita Proconſules tres legatos habuiſſe, præſides unum. Sed poteſt & illa ſubjici inter hos,*

& illos differentia, quod Proconſuli una dumtaxat provincia adminiſtranda committeretur; præſidi interdum plures, quod docet Tacitus paſſim, & illo maxime loco lib. 1. ſub finem: Prorogatur Poppæo Sabino provincia Moeſia, additur Achaia, & Macedonia. *Videnda quædam ea de re apud Hotomanum in deſcriptione Romanorum magiſtratuum.*

T I T. XIX.

De officio Procuratoris Cæſaris, vel rationalis.

Παραλληλισμός eſt, *a* idem namque eſt procurator Cæſaris, & rationalis, qui ſcilicet in provincia judicat inter fiſcum, & privatos, ut in urbe prætor a Divo Nerva conſtitutus, ac proinde procurator Cæſaris de bonis fiſco vindicatis cognoſcit, vel judicem dat, licet de crimine non cognoſcat, *b* nec inter privatos jus dicere poſſit, niſi forte vicem præſidis tueatur, ut nonnumquam temporis cauſſa provinciæ adminiſtratio legato, vel quæſtori præſidis, vel rationali committitur.

a *Figura eſt apud Grammaticos, quum una res duobus vocabulis idem ſignificantibus exprimitur, ut hoc loco, & apud Mart.*

Et te patronum cauſidicumque vocas.

b *Dici igitur debet in ſpecie l. 3. C. de his qu. ut ind. jam conſtare de crimine inultæ cædis defuncti, alioquin præſidis cognitio eſſet, l. 1. C. ubi cauſſa fiſc. non procuratoris Cæſaris. Plura Cujac. lib. 19. obſ. cap. 13. Poſſet & illud tentari, procuratorem Cæſaris, qui præſidis vicem non agit, habere tantum notionem, non juriſdictionem, quandoquidem judicem dare non poteſt, l. 1. C. de pedan jud. quod inter effectus juriſdictionis connumeratur, l. 3. §. ult. ff. de juriſdict. omn. jud. Sed*

d. l. 1.

d. l. 1. *eſt accipienda, quum res agitur inter privatos, nec fiſci aliquod negotium agitur. Ceterum ſi fiſcus intercederet, recte ipſe judicem dare poſſet, quod videtur Cujacius hoc loco admittere. Procuratores Cæſaris ex equitibus legebantur, & ſicubi vicem præſidis gererent, in minores provincias mittebantur. Plura Lipſius ad Tacitum lib.* 12. *Annal.*

c *Hinc eſt, quod præcedentem titulum, qui fuit de officio præſidis hic ſequatur, quod unus interdum idem ſit & præſes, & Cæſaris procurator in eadem provincia.*

T I T. XX.

De Officio Iuridici.

V. tit. fin. lib. 1. *C.*

Alexandrinos judice uno fuiſſe contentos, quem Cæſar dediſſet, Spartianus ſcribit: hic eſt juridicus, de quo agitur hoc titulo: cui poſtea adjecit etiam Severus ordinem decurionum.

a *Quod hic Cujacius recenſet eſſe relatum a Spartiano, in Severo eſt. Ceterum ut Aegypto Auguſtus Præfectum dedit, ita & Alexandriæ Iuridicum, qui recte etiam dici poteſt Auguſtalis, ut docet ipſe Cujac. in parat. C. hoc tit.*

T I T XXI.

De officio ejus, cui mandata eſt jurisdictio.

Proconſul mandare ſolet jurisdictionem ſuam uni ex legatis, vel omnibus, ſed & præſes, cui videtur, itemque prætor in urbe non tantum magiſtratui, ut prætor peregrinus jurisdictionem ſuam mandat prætori urbano, *Livii* 24. ſed etiam privato, *l. ult. hoc tit.* & quidem totam, vel partem aliquam, *l. ſolet. De juriſdict.* Mandato autem hujuſmodi transfertur

tur in mandatarium juriſdictio omnis, quæ jure magiſtratus competit, non etiam magiſtratus, non juriſdictio, quæ ſpeciali jure legeque competit. *a*

a *Sed nec poteſt imperium merum & gladii poteſtas in alium transferri, quia ea a lege ſunt, l. 70. nemo poteſt gladii, ff. de reg. jur. quæ conjungenda cum l. 6. ſup. de off. proconſ. Ea igitur demandari poſſunt tantum, quæ jure magiſtratus competunt, id eſt, quæ magiſtratus habet ex conſuetudine & more majorum, nec ſibi conſtitutione aliqua, aut lege ſpecialiter ſunt attributa, quæve juriſdictionis nomine veniunt, l. 1. §. ult. ff. hoc tit. l. 5. more, ff. de juriſd. omn. jud. Igitur legis actiones, tutoris datio, jus, quod habet magiſtratus, ut apud eum manumiſſiones, adoptiones, emancipationes, & cetera ejuſmodi fieri poſſunt: quia certis legibus, aut conſtitutionibus id ſpecialiter magiſtratibus eſt permiſſum. Videndus ipſe Cujac. lib. 1. quæſt. Papin. ad l. 1. hoc tit. Eſt autem ſumma differentia inter eum, qui vicem alicujus judicis agit, de quo tit. 50. lib. 1. C. & hunc, de quo hoc tit. Prior enim juriſdictionem jure proprio habet, & plerumque datur a Principe ad tempus in locum præſidis defuncti, & temporis cauſſa moderamen provinciæ obtinet; is vero, de quo hic agitur, alienam juriſdictionem exſequitur mandato ipſius magiſtratus, nec tam habet juriſdictionem, quam exercitionem juriſdictionis, ut ipſe Cujac. docet lib. 1. quæſt Papin. ad l. 1. de offic. proconſ. ex quo loco explicanda hæc verba Cujacii hic adſcripta, quæ paullo ſunt obſcuriora (in mandatarium juriſdictionem omnem transferri, quæ jure magiſtratus competit, non magiſtratum ipſum) id eſt, exercitionem juriſdictionis, non juriſdictionem ipſam, ut inde conſtet*

ſtet

ſtet elegatum a magiſtratu non habere jus ſubdelegandi, quod ſecus obtinet in his qui delegati ſunt a Principe, vel ſummo Pontifice, ut docent παρατίτλους, quas in libros Decretalium Gregorii IX. emiſi, tit. de offic. & pot. jud. deleg.

T I. T. XXII.

De Officio Adſeſſorum.

V. lib. 1. C. tit. de adſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis judicum.

Adſeſſores quoque non ſunt magiſtratus, ſed conſiliarii, & comites magiſtratuum urbanorum, vel provincialium, vel quibus hi mandaverunt ſuam jurisdictionem, delati ad ærarium, vel in commentarium princip.s, inter eos, qui ſalaria ferunt de publico, vel conſiliarii judicum a principe datorum, vel procuratorum Reipublicæ: *a* nam & hi judices erant.

a *Procurator reip. idem eſt, qui adminiſtrator rerum civitatis in l. ult ff. quod cujusque univerſ. & curator reipub. toto tit. inf. de adm. rer. ad civit. pertin. quo loco ipſe Cujac. dicit judicem fuiſſe rerum ad civitatem pertinentium; atque ipſum curatorem ſive procuratorem reipub. habuiſſe adſeſſores docet, l. ult hoc tit. Ceterum ab eo magiſtratus municipales, & defenſores plebis differre docet lex 8. C. de donat. & lex 6. de exhib. & tranſmitt. reis, C. eod.*

DI-

DIGESTORVM

LIBER II. TIT. I.

De juriſdictione.

V. tit. 13. *lib.* 3. *C.*

Decurſis breviter generibus magiſtratuum, & officiis eorum, recte datur titulus generalis de jurisdictione: nam juriſdictio † proprie notio eſt, quæ jure magiſtratus competit; *a* quæ enim mandata a magiſtratu, aut a lege ſpecialiter magiſtratui delegata eſt, non jure ſuo competit. Officio quidem magiſtratus continetur, ſed jurisdictione non continetur. *b*

a *Iuriſdictio autem, & mixtum imperium eadem res prorſus, ut ipſe Cujacius docet lib.* 21. *obſ. cap.* 30. *& lib.* 1. *quæſt. Papin. ad l.* 1. *ſup. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd. Quare definitio mixti imperii, quæ ſupra tit.* 13. *lib.* 1. *deſumta eſt ex ipſo Cujacio, eadem eſt prorſus cum iſta. Quod itaque dicitur in l.* 4. *hoc tit. jubere cavere prætoria ſtipulatione, & in poſſeſſionem mittere, magis imperii eſſe, quam juriſdictionis. Illud vocabulum (magis) ſumitur συγκριτικῶς, non δεικτικῶς, ut idem Cujacius recte defendit lib.* 2. *Obſ. cap pen. & fuſius in repetita prælectione hujus tit.*

b *Eo pertinent, quæ notata tit. pen. lib. ſuperioris, in eum, cui juriſdictio mandata eſt, non tam juriſdictionem ipſam, quam exercitionem juriſdictionis tranſire.*

TIT.

T I T. I I.

Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur.

Superiore titulo datum eſt de juriſdictione edictum unum adverſus eos, data populari actione *a*, qui id, quod juriſdictionis perpetuæ cauſſa propoſitum eſt, corruperunt. *b* Hoc titulo datur alterum adverſus eos, qui in magiſtratu jus dixerunt injurioſe, ut eodem privati jure utantur, ut ſi præſcriptionem juſtam poſtulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, ſed non habita ratione præſcriptionis creditoribus ſuis, ſi hoc deſideraverint, ſatisfacere compellentur. Eadem æquitas eſt in eo, qui hoc idem poſtulaverit, & impetraverit, ne debitores adverſus eum præſcriptione uterentur. Jus novum, jus iniquum dicitur hoc titulo, quod non eſt omnino æquum, ſed tamen æquum eſt hac ratione, quod id eſſe æquum magiſtratus exiſtimaverit.

a *Popularis actio, quæ dicatur, v. inf. tit. de popular. act. & in Indice actionum.*

b *Pœna hujus delicti eſt qui quingentorum aureorum, l. 7. tit. ſuper.*

T I T III.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit.

Proponitur & de Iuriſdictione aliud edictum hoc titulo adverſus eum, qui jus dicenti non obtemperat, id eſt, jubenti rem auferri, vel abduci, ſive ſit reus, ſive actor: nam etſi actori forum, quod ſequi cogitur, ſit incompetens; in eo tamen jus dici reo in actorem poteſt ex mutua petitione. *a* Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res eſt, *b* etiamſi nihil interſit, etiamſi non jure rem abduci, vel auferri ju-

beat

beat magiſtratus. Placet autem valde, ut juriſdictionem, ita juſdicentem ſcribi διὰ τῶς ὑφ' ἐν, *ſive* κατὰ συμπλοκὴν, *junctim, non diviſim.*

a *Idque eam rationem habet, quod is, qui in agendo alicujus obſervat arbitrium, eamdem contra ſe judicem conſiſtere queri probe non poſſit, l. pen. C. de ſent. & interlocut. quod non ita tamen jure Francico admittitur, quo reconventio non habet locum in foro ſæculari, niſi ex principali actione pendeat, ut & adnotatum in parat. Decretalium Gregorii IX.tit. de mutuis petitionibus.*

b *Inde differentia apparet inter hæc duo (quanti ea res eſt) & (quanti intereſt) quum reus condemnatur, quanti actori intereſt, oportet ipſum actorem docere quid diſpendii ſenſerit, ut id ſibi reſarciatur: ideoque ex parte rei tantum pœnalis eſt ejuſmodi actio, non ex parte agentis, qui non plus, quam re vera ejus interfuerit, conſequitur. At quum agitur quanti ea res eſt, condemnatur reus in id, quo actor damnum pati potuit, licet nullum ſenſerit, atque ideo ex utraque parte pœnalis eſt. Res non eſt ſatis perſpicua, niſi ex hypotheſi palam fiat. Titius ex provincia Mævium in jus coram judice Pariſienſi vocavit, quum nullum jus vocandi haberet. Mevius qui conſilium ceperat Lutetiam veniendi ad res quaſdam ſuas explicandas & expediendas, vadimonio occurrit, & abſolutus eſt: ſi condemnetur Titius quanti Mævii intereſt, Mævius nullos itineris ſumtus conſequitur, quia nihil ejus intereſt, quod ob alia negotia ſua conſilium profectionis ſuſceperit, & ſemota calumnioſæ aut temerariæ actionis ratione iter erat ingreſſurus, & Lutetiam profecturus. Si vero quanti ea res eſt, Titium judex condemna-*

mnaverit, omnia diſpendia profectionis ſolvere Mævio compelletur, quia tanti ea res eſt, & tantumdem ejus intereſſe potuit, ſi negotiorum ſuorum expediendorum gratia Lutetiam venire neceſſe non habuiſſet, & ob hanc tantum veniſſet.

Quantum autem ad cauſſam ſtipulationum, & quorumlibet contractuum, magis eſt, ut idem ſit effectus eorum verborum, quanti ea res eſt, & illorum, quanti intereſt, quod docet lex fin. ff. de prat. ſtipul.

T I T. IV.
De in jus vocando.
V. tit. 2. lib. 1. C.

Habuimus de magiſtratibus, & de juriſdictione ſatis. Nunc ſequitur quo ordine agatur apud magiſtratum. Initium fere agendi † eſt vocatio in jus, id eſt, ſi vocetur adverſarius ad eum, qui juriſdictioni præeſt, juris experiundi gratia, *a* id eſt, ut de jure ſuo quiſque decernat poſtulata actione, poſtulata exceptione, &. quodammodo intentata etiam utraque, quo genere conceptio omnis futuri judicii conſtituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male neſcio quis error traduxit in titulum ſequentem, *Et ſi quis eum* vocaverit, quem ex edicto non debuerit: *b* nam hac de re edictum proponitur hoc titulo, non ſequenti.

a *In jus vocare igitur eſt ad magiſtratum vocare juris ſui experiundi cauſſa. Cujac. lib. 10. obſ. cap. 10. quod apud Græcos dicitur* κλητεύειν, *unde apud Harpoc. in lexico, apparitores, qui pro actore ad judicem reo diem dicunt, vocantur* κλητῆρες, & πρόσκλησις ἡ εἰς δικαστήριον κλῆσις, & προσκαλέσασθαι, τὸ παραγγέλλειν εἰς δίκην Procleſis, vocatio in jus, & advocare, judicium denunciare.

b *Ejuſ-*

b *Ejuſmodi eſt parens utriuſque ſexus, & aſcendentes omnes, patronus, patrona, parenteſque eorum, quorum aliquis ſi vocatus ſit in jus a filio, nepote, aut pronepote, libertove, venia a prætore non impetrata, ipſe filius, nepos, pronepos, aut libertus, coercetur pœna quinquaginta aureorum, inſtituta a parente, patronove, prætoria actione pœnali, §. 12. pœnales. de act. apud Iuſtin. §. fin. de pœna tem. lit. ib. & l. 4. & 8. conjuncta l. pen. (nam tres illæ leges ſunt Vlpiani ex lib. 5. ad edictum.) ff. hoc tit.*

TIT. V.

Si quis in jus vocatus non ierit, ſive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit

In jus vocati ſequi protinus vocantem debent, aut ſatiſdare judicio ſiſti; alioquin multantur pro juriſdictione judicis. *a*

a *Id eſt, pro poteſtate judicis, & modo juriſdictionis: nam pro tribunalis dignitate major, aut minor multa dici poteſt, l. ult. C. de modo multarum, quod etiam juris Francici ratio admittit, quo diſtinctio fit majoris, minoris, aut minimæ juriſdictionis. Multam autem dicimus non pœnam: multa enim arbitraria eſt, & incerta; pœnæ certa definitio. Multa eſt a judice, vel magiſtratu: pœna a lege: unde etiam a pœna provocatio non eſt, a multa appellari poteſt. Multa ut plurimum pecuniaria eſt, pœna non modo pecuniæ damnum infert, ſed etiam plerumque capitis, aut exiſtimationis jacturam continet. Pœnæ nomen generale eſt, & multam etiam continet, multa non item, l. 131. l. aliud §. 1. l 44. ſi qua pœna, ff. de verb. ſign. Denique multa, niſi hanc judex, aut magiſtratus dixerit nominatim, exigi non poteſt: legis vero po-*

vo poteſtas circa pœnam inferendam adverſus eum, qui deliquiſſe pronunciatus eſt, etiamſi de ea nihil dixerit judex, exercetur: quandoquidem pœnæ perſecutio, non judicis voluntati tribuitur, ſed legis auctoritati reſervatur, l.1. §. quorum, ff. ad S. C. Turpil.

T I T. VI.

In jus vocati ut eant, aut ſatis, vel cautum dent.

In jus vocati ſequi protinus vocantem debent, *a* aut † ſatiſdare, vel cavere judicio ſiſti. Satiſdare eſt fidejuſſorem dare non qualemcumque, ſed idoneum & locupletem, niſi is, qui vocatur, ſit ex neceſſariis perſonis, *b* quæ oblato qualicumque fidejuſſore, ſi nihilominus ducantur in jus, eadem eis promittitur actio pœnalis *c*, quæ promiſſa eſt titulo. *De in jus vocando*, vocatis ſine permiſſu prætoris.

a *Idque ex l. 12. Tab. obtinebat, ut qui renueret ſequi vocantem, is invitus teſtatione facta poſſet obtorto collo in jus duci: cujus legis nota hæc verba, Si in jus vocat, nec it, antiſtator: igitur in capito, ſi calvitur, pedemve ſtruit, manum endojacito, qua de re plura Cujac. lib.7. obſ. cap.16. & lib.10. cap.10. & Marcilius in collecta: leg.12. Tab. aliique enarratores ejuſdem legis.*

b *Non quibuslibet, ſed iis tantum, quas ſine venia vocari in jus non poſſe conſtitit. ſup. tit.4. alioqui frater, ſoror, agnati, cognati inter neceſſarias perſonas connumerantur; nec id tamen privilegii habent, ut qualiſcumque fidejuſſor ab his oblatus, pro idoneo habeatur.*

T I T. VII.

Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat.

Hoc titulo coercetur is, qui vim fecit, ne qui vocatus erat in jus, ſequeretur, duceretur ve, data actione petitori; non *a* in id quod intereſt, ſed quanta ea res eſt. Pœnali igitur, ut ex edicto, *Si quis jus dicenti non obtemperaverit*.

a *Quid hæc duo differant dictum ſup. tit. 3.*

T I T. VIII.

Qui ſatiſdare cogantur, vel jurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur.

Quia dixit tit. VI. *ut ſatis, vel cautum dent*, conſequenter neceſſe fuit explicare, qui ſatiſdent judicio ſiſti, fidejuſſore dato locuplete, vel qualicumque, & qui caveant vel nuda repromiſſione vel, jurata, quod hic titulus abſolvit. Repromittunt *a* rerum immobilium poſſeſſores, vel Reſpublica, *ut leg. 6. ut leg. nom. cav.* Jurato promittunt clariſſimi viri. Qualemcumque fidejuſſorem dant neceſſariæ perſonæ edicto comprehenſæ, quod non ſatis habuit proponere *titulo 6.* ſed exponit etiam iſto plenius. Ceteri dant locupletem fidejuſſorem, *c* & quia hæc diſtinctio perſonarum obſervatur etiam in aliis cautionibus *leg. 1. De ripa mun* ideo hic titulus omnino ſtipulationum prætoriarum communis eſt, & in eo etiam agitur de ſtipulatione judicatum ſolvi, & rem pupilli ſalvam fore, & aliis pleriſque.

a *Hoc ideo, quia non ſunt ſuſpecti de fuga; his autem, qui mobilia tantum habent, vix fides habetur, quia rerum earum vilis poſſeſſio, quæ ſtatim, vel puncto temporis poſſunt amoveri*

veri; unde Græcis id patrimonium, quod rebus tantum mobilibus conſtat, dicitur ἀφανὴς ὀυσία, ut refert Harpocration in Lexico; & inde petenda etiam ratio, cur Imp. Trajanus vetuerit aliquem admitti ad honoris petitionem, qui non haberet tertiam bonorum partem in rebus ſoli, ut refert Plin. ſecundus epiſt. 19. lib. 6.

b *Et id quidem eorum fidei & exiſtimationi tribuitur, quandoquidem eorum dignitas omnem fugæ fraudiſque ſuſpicionem removet.*

c *Locupletem quum dicimus non tantum facultatibus idoneum, ſed etiam conveniendi facilitate intelligimus, lege 2. hoc tit. lege 112. §. fin. ff. de verb. obl. Ceterum hæc ſatiſdationis, aut repromiſſionis dandæ neceſſitas jure noſtro neglecta eſt, quia quicumque convenitur, idoneus habetur: at qui agunt, interdum ſatiſdant judicatum ſolvi, ut notavi infra in titul. 7. lib. 40.*

TIT. IX.

Si ex noxali cauſſa agatur quemadmodum caveatur.

Eſt etiam hic titulus de cautione judicio ſiſti, quæ domino ſervum defendente noxali judicio ita interponitur, ut ſervum promittat dominus judicio in eadem cauſa ſiſti. *a*

a *Id eſt, ut in eodem ſtatu ſit ſervus, quo erat tempore dictati judicii, ita ut non fiat deterior conditio actoris alienatione, aut manumiſſione ſervi.*

TIT. X.

De eo, per quem factum erit, quominus quis in judicio ſiſtat.

Hoc titulo, qui dolo malo fecit, quominus is, qui caverat judicio ſiſti in diem locumque certum, eo die locove ſiſteret, in eum datur actio in id quod intereſt, *a* quæ

pro pœnali habetur, ut exponam 25. tit. 6.

a *Tit. 7. ſup. eſt de eo, qui vocatum in jus impediit, quominus ſequeretur: hic de eo, qui fecit, quominus qui caverat judicio ſiſti ad diem ſua ſponte veniret. Cujac. lib.* 10. *obſerv. cap.* 10. *Actio autem ex d.tit.*7. *eſt in id quanti ea res eſt, ex utraque parte pœnalis: ex iſto in id quod intereſt, pœnalis tantum ex parte rei.*

TIT. XI.

Si quis cautionibus in judicio ſiſtendo cauſſa factis non obtemperaverit.

Hoc vero titulo demonſtratur committi pœnam ſtipulatione comprehenſam adverſus promiſſorem, qui deſeruit promiſſionem judicio ſiſtendi cauſſa factam, ſi modo non excedat duplum: hic enim eſt pœnæ modus legitimus in caſibus certis. In incertis vero modus pœnæ datur prætoris arbitrio. *a* At deſerentem excuſant certæ cauſſæ, quæ hoc titulo explicantur. *b*

a *Ea de re eſt nova Juſtiniani conſtitutio, l. un. C.de ſent quæ pro eo quod int. prof. ad quam plura ipſe Cujac. in parat. Cod. & lib. 9. obſerv. cap.* 31. *& lib.* 16. *cap.* 34.

b *Seneca lib.* 4. *de benef. Vadimonium promittimus, tamen deſerimus: non in omnes datur actio, deſerentem vis major excuſat.*

TIT. XII.

De feriis, & dilationibus, & diverſis temporibus.

V. tit. 11. *&* 12. *Cod. lib.* 3.

Deſerentem promiſſionem judicio ſiſtendi cauſa factam, & non venientem in jus excuſant nonnumquam feriæ, quieti dies a judiciis civilibus, veluti feriæ meſſium, aut vindemiarum. Excuſant & dilationes petitæ per defenſores, de quarum diverſis tempori-

bus

bus titulus, quod pollicetur, non præſtat magis, quam quod libri primi titulus ſeptimus, *de aliis modis ſolvendæ poteſtatis*, & libri XXII. quartus, *de amiſſione inſtrumentorum*, & lib. XXVI. ſextus, *ubi petantur tutores*, & lib XXVIII. ſextus, *de eo qui coegit teſtari*, & lib. XXXIII. duodecimus, *de veteranis*, & XXXIX. ſecundus, *de ſuggrundis*.

TIT. XIII.

De edendo.

V. tit. I. *lib.* 2. *C.*

Nihil agis vocando adverſarium in jus, & ſtipulando judicio ſiſti, niſi edas etiam ei actionem, *a* & inſtrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo ſimul, ac de edendis rationibus ab argentario his, ad quos eæ pertinent, quod juris obſervatio decima *b* ſatis diligenter enarravit. Excuſabitur ergo jure etiam deſertor promiſſionis judicio ſiſti, ſi non actionem ei litiſque inſtrumenta is, qui acturus eſt, ediderit, id eſt, ſi non ea patefecerit, ei data etiam facultate deſcribendi.

a *Edere actionem nihil aliud eſt, quam exprimere titulum, & nomen actionis, ſpeciemque judicii, & genus futuræ litis demonſtrare. Cujac. in parat. Codic. hoc tit. Sunt autem attente ſeparandi hi tituli quatuor: hic de edendo, titul. ad exhibendum, tit. de tabulis exhibendis, & titul. teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, deſcribantur, qui videntur quodammodo idem ſignificare. Hic titulus, ipſo Cujacio definiente hoc loco, eſt de editione actionis, & inſtrumentorum, quam actor tenetur facere, dum vocat adverſarium in jus, ut is unde petitur, veniat inſtructus ad judicium, & ſciat qua actione petitor experiatur, quibus item in-*

ſtrumentis ſit uſurus, & inde apud ſe deliberet, num fateri intentionem agentis, num contendere malit. Titulus ad exhibendum eſt generalis de re qualibet mobili, quam actor jure dominii vindicaturus, vel uſumfructum, aut pignus in ea perſecuturus, petit ſibi exhiberi. Et ejuſmodi actio eſt præparatoria rei vindicationis, & ob id juris veteres gloſſæ Harmenopulus, & alii Græci Iuriſconſulti eam vocant προσχσπαστικὴν ἐκ πράγματος, ἢ περὶ ἐκνικήσεως, rem præſentem facientem, vel de evictione. *Veteres Græci eandem vocabant* δίκην εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν, actionem ad res in propatulo conſtituendum; *quam dari Harpocration in Lexico ait*, ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀμφισβητήσιμα εἶναι ἐν τῷ φανερῷ, ut ea de quibus ambigitur, ſint propalam. *Eſt & eadem actio etiam de inſtrumentis exibendis, non ad hoc, ut eorum deſcribendorum poteſtatem actor reo faciat; ſed ut actor inſtrumenta ſua propria, quæ alius tenet, petat ſibi exhiberi & reſtitui, l.* 4. *&* 6. *Cod. ad exhib. atque ita in l.* 3. *ff. quemadm. teſtam. aper. heredem tabularum teſtamenti habere vindicationem dicitur, perinde ac rerum aliarum hereditariarum, & ob id ad exhibendum agere poſſe. Interdictum ſive titulus de tabulis exhibendis, eſt de teſtamentis, codicillis, libellis, ſive epiſtolis, quæ ad cauſſam ultimæ voluntatis pertinent, ut is, qui ea poſſidet & ſupprimit; teneatur exhibere his, qui quid ſibi adſcriptum habent teſtamento, aut ea charta, quæ ad cauſſam teſtamenti pertinet: cujus interdicti pœna eſt, id quod intereſt ejus, qui agit, ut legatarius, vel fideicommiſſarius legati, aut fideicommiſſi, heres hæreditatis ſibi delatæ æſtimationem conſequatur. Ad ultimum titul. teſtament. quemadmod. aper. eſt eadem de*

re,

re, de qua titul. de tab. exhib. ſed actio ex eo edicto datur tantum contra heredem, qui fatetur habere ſe tabulas teſtamenti, ut eas extra ordinem edere cogatur legatariis, & his, quorum intereſt, ut eas deſcribere poſſint, alioquin ſi neget, habere ſe tabulas, contra ipſum poterit competere interdictum de tabulis exhibendis.

b *Intelligit lib. 10. obſ. cap. 14. nam ita Cujacius allegare ſolet libros obſervationum ſuarum, ut obſervatio prima, ſecunda, tertia,* &c. *cedat pro lib. 1. 2. 3. & ita de reliquis.*

TIT. XIV.

De pactis.

V. tit. 3. l. 2. C.

Excuſatur etiam deſertor promiſſionis judicio ſiſti, ſi interim de re tranſegerit, *l.* 11. *ſup. Si quis caut.* Tranſactio † pactum eſt, quod fit inter duos pluresve negotii aut litis decidendæ cauſſa: vel, pactum, quo remittitur lis præſens, aut futura. Ex quo intelligitur quam recte tractatui de cautionibus judicio ſiſti ſint adjuncti tituli de pactis, & tranſactionibus. Tranſactio eſt ſpecies, Pactum genus: cujus † definitio, ut ſit duorum pluriumve in idem placitum conſenſus, *a* id eſt, nihil niſi conſenſus, ut in definitione legati, donatio teſtamento relicta, id eſt, non niſi teſtamento. Vel conventio, quæ placiti fine ſtetit, id eſt, quæ neque traditione, neque ſtipulatione ſumſit effectum. Vel conventio, quæ vacat nomine, & cauſſa. *b* Vel conventio, quæ in nudo pacti nomine ſtetit, nec adſumſit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio, vel replicatio, formatur actio contractus, *c* ſed non datur, vel tollitur actio, niſi lege confirmatum ſit. *d*

a *Hinc una apparet differentia inter contractum, & pactum: nam contractus definitioni hæc adjiciuntur verba (ex quo naſcitur obligatio civilis) quum deſint in definitione pacti, nec pactum aliam inducat obligationem, quam naturalem, quæ nullam producit actionem, quum contractus pariat civilem.*

b *Ex his etiam verbis alia inter pactum, & contractum naſcitur differentia: nam contractus nomen habent, vel cauſſam, vel utrumque. Nomen habent hi, qui ſolo conſenſu contrahuntur, veluti ſocietas, venditio, locatio, mandatum: licet enim hi contractus nuda conventione perficiantur, tamen nudæ conventionis, & pactionis terminos egrediuntur, & tranſeunt in nomen certum a jure gentium comprobatum, ideo ſpeciale nomen contractus ejuſmodi conventiones ſortiuntur. Ejuſmodi etiam eſt ſtipulatio, & qualibet alia verborum obligatio, cui præter conventionis vocabulum generale, lex, aut civilis conſtitutio nominis alicujus titulum dedit. Cauſſam habent contractus innominati, que licet nominis certa aliqua nota a conventionis nomine generali non ſecernantur: tamen quia cauſſam continent, & ab alterutra parte conventio cœpit habere effectum, & implementum, conventionis nudæ terminos egrediuntur, quæ nullam parit actionem, & tranſeunt in vim & poteſtatem contractus, ex quo actio ei datur, qui placitis ſatisfecit, adverſus eum, qui ex ſua parte conventionis legem implere detrectat. Horum contractuum quatuor ſunt ſpecies in l. 5. naturalis, inf. de præſcr. verbis, do ut des; do ut facias, facio ut des, facio ut facias. Contractus illi nomen, & cauſſam habent, qui præterquam quod certo vocabulo deſignantur, quo a ceteris ſeparantur, cauſſam etiam habent,*

id

id eſt, non niſi rei interventu contrahuntur. Ejuſmodi eſt mutuum, commodatum, depoſitum, pignori acceptum.

c *Hoc ita ſi incontinenti ipſi contractui bonæ fidei ſit adjectum: alioquin ſi ex intervallo, reo tantum proficiet, non actori, leg. 7. §. quinimo, hoc titul. l. pacta, ff. de contr. empt. In contractibus ſtricti juris ne quidem ex continenti adjecta pacta proſunt auctori ex mente Cujacii, reclamantibus pleriſque; ſed non eſt hujus loci de ea re ducere altiores lineas. Plura Cujac. in comment. ad hunc tit. ad d. §. quinimo; & lib. 10. obſ. cap. 14. & in recitatione ſollemni ad l. lecta, ff. de reb. cred. lib. 3. qu. Pauli, unde ſumta eſt.*

d *Quo caſu pactum in ſpeciem contractus tranſit. Ejuſmodi eſt jure prætorio conſtitutum de quo inf. titul. 5. lib. 13. & conventio pigoris nomine facta, nulla traditione intercedente. Ejuſdem generis ex conſtitutionibus eſt pollicitatio dotis, & pactum donationis cauſſa factum, qua de re Cujac. ad l. 6. ff. hoc tit. & nos etiam plura in commentariis ad reſcripta Imp. Alexandri Severi ad legem 10. C. de pactis, ubi variæ proponuntur ſpecies, & caſus, quibus actio datur ex pacto, vel pactum ex continenti adjectum proficit ad agendum, aut non.*

TIT. XV.

De Tranſactionibus.

V. tit. 4. lib. 2. C.

Cohærentiam tituli, & tranſactionis definitionem jam expoſui ſuperiori titulo, ut ſit † pactio, qua inter duos pluresve res dubia & incerta, nec dum finita componitur: ſive, remiſſio litis præſentis, aut imminentis.

a *Licet concludere, tranſactionem eſſe ſpeciem*

contractus innominati; do ut facias, quia datione, vel facto ſumit effectum; datione, ſi pecunia jam data ſit, & agatur, ut diſcedatur a lite, facto, ſi jam liti renunciatum ſit, & petatur pecunia eo nomine promiſſa: alioquin ſi ex neutra parte aliquid intercesserit, perinde ac ſi nudum pactum fuerit, non agetur; ſed ex integro lis poterit repeti. Competit igitur ei, qui ex parte ſua conventionem implevit, actio præſcriptis verbis, perinde ac ex contractu innominato, l. 6. C. hoc tit. non obeſt, quod tranſactio videatur nomen habere, quia nullum proprium & ſpeciale habet, quod ſoli ſibi competat (ut de contractu permutationis definietur infra titulo de rerum permut.) nam quilibet contractus, aiut negotium tranſactionis nomine poteſt venire, l. tranſacta, 229. cum ſeq. ff. de verb. ſignif.

DIGESTORVM

LIB. III. TITVLVS I.

De Poſtulando.

Poſt vocationem in jus, & præſtitam cautionem judicio ſiſti, quum ad Prætoris, vel Præſidis tribunal ventum eſt, poſtulat pro ſe quiſque quod deſiderat a magiſtratu, ideoque explicito tractatu de in jus vocando, deque cautione judicio ſiſti, recte datur titulus de poſtulando. Poſtulare † igitur eſt pro tribunali petere per ſe, vel per advocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defenſorem, non

ali-

alibi, ut *l.* 4. §. hoc autem, de dam. infec. Allegare in l. 1. §. his igitur, hoc tit. Et qui non poſſint pro ſe, vel pro alio poſtulare, explicatur hoc tit.

Hic prior titulus continet leges 11.

TIT. II.

De his, qui notantur infamia.

Dictum eſt ſuperiore titulo, infames pro omnibus poſtulare non poſſe; ideo ſequitur in hoc titulo infamium enumeratio, † qui edicto prætoris notantur. Sed infamis, generaliter ſi accipias, is eſt, quem lex, vel decretum Principis, vel edictum Prætoris ex cauſſa aliqua turpi notavit ut ignominioſum; quam pœnam Varro ita deſcribit eleganter. Tertia † pœnarum infamia, ſtans nexa in vulgi pectore, fluctuanti, intonſa coma, ſordido veſtitu, ore ſevero.

TIT. III

De procuratoribus, & defenſoribus.

V. tit. 13. *lib.* 2. *C.*

Ex his, qui pro aliis poſtulant, quique damnati famoſo judicio, non laborant infamia, procuratores, & defenſores ſunt, ideoque non male hic titulus ſuperioribus adnectitur. Procutator † poſtulat pro actore ejus mandato, & rem in judicium deducit. Defenſor pro reo; *l. ſi mater* §. *hoc jure*, *de exc. rei jud.* ſed procurator eſt actoris, & rei cum mandato, *l.* 2. §. *ſin autem abſuerit*, *C. de iur. prop. cal.* Et ille ſatiſdat de rato, niſi conſtet de mandato, hic judicatum ſolvit, etiamſi conſtet de mandato, & de rato quoque nonnumquam. *b*

a *Eſt & procurator, qui datus dicitur in rem*

 ſuam,

ſuam, ad quem licet alieno nomine agat, commodum omne actionis, & perſecutionis pertinet: ejuſmodi eſt emtor hereditatis, l.34. hoc tit. is enim hereditarias actiones exercet nomine heredis, ſui tamen lucri gratia. Ejuſmodi eſt etiam is, cui ceſſa, vendita, donata, aut legata eſt actio, nomenque aliquod.

b *Ut quum aliquis ſuſcipit actionem in rem alieno nomine; intereſt enim agentis, ſi victor exſtiterit, amplius a priori poſſeſſore, a quo poſſeſſionem abduxit, conveniri non poſſe, l.40. Pomponius §. ſed & ſi, ff. hoc tit. Proponuntur tres alii caſus, quibus procurator rei ſatiſdat de rato, in l.35. §.fin. cum l. ſeq. ff. eod. quos enarrat Cujacius (nam explicatione indigent) lib. 22. obſer. cap. 1. & lib. 8. ad edictum Paulli, ad l.36. hoc tit.*

TIT. IV.

Quod cujuſcumque univerſitatis nomine, vel contra eam agatur.

Procuratori, & defenſori ſimilis eſt actor municipii, vel collegii, vel cujuſcumque univerſitatis, qui & ſyndicus appellatur: *a* nam & hic rem in judicium deducit, & poſtulat pro univerſitate, qui tamen an univerſitatis nomine conſtitui poſſet, perinde ac ſingulorum, ne dubitaretur, Prætor edixit, & Proconſul, vel Præſes exemplo Prætoris. Quod cujuſcumque univerſitatis nomine, vel contra eam agatur, daturum ſe judicium actori, & in actorem univerſitatis.

a *Videnda παραινέσεις, quas edidi in libros Decretalium ad tit. de ſyndico.*

TIT.

TIT. V.

De negotiis geſtis.

V. tit. 19. lib. 2. C.

Hic titulus eſt de voluntariis procuratoribus, qui ſe litibus, aut negotiis alienis offerunt; hi, de quibus actum eſt ſupra, mandato dominorum conſtituuntur, quo ex contractu naſcitur mutua actio mandati, ut ultro accedente aliquo ad negotia aliena: ex hoc quaſi contractu eſt mutua actio negotiorum, una directa, altera contraria. *a* De perſonis, deque reipſa titulus magis eſt, quam de actione, ut titulus *de procuratoribus*; ſed tractatur magis de actione; qua de cauſſa, ut arbitror, non exſtat alius titulus ſpecialis de actione negotiorum geſtorum, quum tamen exſtet proprius de actione mandati, quia ſcilicet tituli *de procuratoribus* tractatus magis etiam eſt de perſonis, deque mandato, quam de mandati actione.

a *Directa datur ei, cujus negotia geſta ſunt, ut adminiſtrationis rationes exigat; contraria ei, qui geſſit, ſi quid impenderit, ut id repetat: utraque directa etiam alia ratione, quod detur contra eum, aut ei, qui volens, & ſponte ad negotia acceſſit: ad differentiam actionis utilis directæ, & contrariæ negotiorum geſtorum, quæ contra curatorem, aut curatori datur, qui plerumque invitus ex neceſſitate muneris publici, adoleſcentis negotia adminiſtrat, de qua ipſe Cujacius inf. tit. 3. & 4. lib. 22. Actiones autem hæ, ſi ad ſingulas diviſiones revocentur, quæ in Indice actionum recenſebuntur, ſunt in perſonam civiles (nec pugnat, quod Prætor eo nomine judicium ſe daturum promittit, l. 3. in pr. ff. hoc tit. nam tam dat civiles, quam ſuas accommodat)*

Sunt etiam rei perſecutoriæ, in ſimplum, bonæ fidei, pro reorum conditione, vel in ſolidum dantur, vel minus ſolido perſequuntur, perpetuæ ſunt, dantur heredibus, & contra heredes, ſunt privatæ, directæ, non famoſæ ſimplices.

T I T. VI.

De calumniatoribus.

Plerique ubi in jus vocarunt aliquem, ubi ſtipulati ſunt in jure ſiſti, ubi ſtipulati ſunt in jure per ſe, vel per alios, quod deſiderabant, mox iniqui, & malitioſi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum deſiſtunt ab incœpto, vel dum arguuntur accepiſſe pecuniam, aut depecti eſſe, ut per calumniam raperent aliquem in jus, hominis ſcilicet tantum vexandi cauſſa, quod poſtremum hoc titulo vindicatur, ac præterea, qui ut fit, calumniam intentat, & comminatur forte meticuloſo homini, ut is ſe ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator † igitur in hoc titulo eſt, qui ſciens prudenſque per fraudem, litem, aut controverſiam facit alteri, ut vexet eum, vel ut ei aliquid extorqueat, & de calumniatoribus, id eſt, de his, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, accepiſſe dicentur, l. penult.

a *Conſtituendum, hanc actionem eſſe prætoriam, etiamſi nulla juris conſtitutione id ſit definitum palam. Ex eo illud conſtat, quod in factum ſit, & intra annum competat, quatenus pœnam continet: quum civiles in perſonam actiones (utcumque pœnales ſint) in perpetuum dentur: eſt etiam in quadruplum modo mixta, modo tota pœnalis. Mixta eſt, quum datur ei, qui ipſe pecuniam dedit, ne pateretur moleſtiam, aut negotium: ſi enim agat intra annum in quadruplum, quadruplo ſimplum*

con-

continebitur, id eſt, id quod datum eſt. Si vero data fuerit pecunia ab uno, ut negotium pateretur alter, vel pecuniam aliquis dedit, ne calumniam pateretur alter, contra eum, qui accepit, ut faceret negotium, vel non faceret, ei, contra quem, vel cujus nomine pecunia data eſt, actio in quadruplum competit tota pœnalis, quum ejus reſpectu non poſſit videri ſimplum ineſſe, qui nihil dedit, & extra cauſſam quadrupli is, qui miſericordia ductus alieno nomine quid dedit, habeat dati repetitionem. Hæc ita conſtare poſſunt ex l. 3. §. ult. l. 5. §. ult. & l. 7. in pr. hoc tit. ex quibus locis deſumſiſſe Cujacius cenſetur, quæ nullo legis adſcripto capite de hac actione profert lib. 8. obſ. cap. 24.

DIGESTORVM

LIBER IV. TITVLVS I.

De in integrum reſtitutionibus.

In interpretatione edicti, quo pro omnibus poſtulare prohibentur, qui infamia notati nec in integrum reſtituti ſunt, pollicitus eſt ſupra, l. 1. de poſtul. explicaturum ſe ſpecies, & cauſſas, ex quibus Prætor ſolet in integrum reſtitutionem dare, quod præſtat hoc titulo enumeratis omnibus ſpeciebus, quas deinde ſingulas propriis titulis exſequitur. Eſt autem in integrum reſtitutio, redintegrandæ rei, vel cauſſæ actio,

TIT.

T I T. II.

Quod metus cauſſa geſtum erit.

V. lib. 2. *C. tit.* 20.

Prima igitur ſpecies in integrum reſtitutionis hæc eſt, ſi quid metus cauſſa geſtum ſit, & concipitur titulus a primis verbis edicti, *a* ut plerique alii infra, ut ſupra titulus, *Quod cujuſcumque univerſitatis*: quo genere etiam actionis formula concipitur, ut cum per, Si, edictum inchoatur, & actio ſimiliter: & omnino eadem plerumque edicti, & actionis verba, *l. ædiles §. vendendi*; *de ædil. ed.* ut difficilis non videatur olim fuiſſe conceptio formularum, quum in albo propoſita erant edicta. Porro, metus eſt demiſſio animi propter expectationem futuri mali, vel, ut Labeo definit, timor majoris malitatis, *b* pro quo Græci habent, *μεγάλης κακοθελείας*, *magni mali*.

a *Actio ex hoc epicto prætoria eſt, & arbitraria: nec enim ſui natura pœnalis eſt, ſed ita demum, ſi reus jubenti judici rem metu extortam reſtitui non paruerit: temporalis eſt intra annum, & in quadruplum datur, in quo ſimplum, id eſt, quod extortum eſt, continetur, & ob id partim vel perſecutionem continet: poſt annum in ſimplum datur, quo caſu perpetua eſt, & heredibus datur, quia ex eo delicti genere oritur, quo patrimonium ejus, cui illatus eſt metus, imminuitur: non tamen datur contra heredes, niſi quatenus ad eos pervenit, ut actio ex edicto de calumniatoribus, quum impia lucra heredibus extorqueri debeant: nec eo etiam caſu anno circumſcribitur, ſed in perpetuum durat. Vi ipſa in perſonam eſt, ſcriptura tamen in rem, quia non tantum datur contra eum, qui rem metu extortam poſſidet, nec reſtituit, l.* 14. *§. in hac, boctit. Poteſt dici hanc actionem eſſe famoſam*

moſam aliqua ratione, aut certæ famoſæ proximam, quia (quemadmodum actio de dolo) non datur ubi alia ſuppetit. Supervacuum eſt admonere privatam eſſe hanc actionem, non popularem.

b *Cicero Tuſcul. 4. metum definit, impendentis mali opinionem, quod intolerabile eſſe videtur: ſive futuræ ægritudinis ſollicitam expectationem. Alii aliter: omnium commode Ariſtoteles libro 2. Rhetor. Ad Theodectem. capite quinto* φόβος ἐστὶ λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ ἢ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ. Timor eſt dolor quidam, vel perturbatio concepta imagine futuri mali, vel exitialis, vel triſtis.

T I T. III.

De dolo malo.

V. tit. 21. lib. 2. C.

Secunda ſpecies dandæ in integrum reſtitutionis hæc eſt. Si cui quis dolo malo ſuo obfuerit, cujus ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia: eſt enim actio de dolo in privatis judiciis, quæ ex maleficiis originem ducunt, idem quod in criminibus ſtellionatus perſecutio. Et dolus malus, † ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans.

a *Actio ex hoc edicto in perſonam eſt prætoria pœnalis, arbitraria, quanti ea res eſt, famoſa, temporaria, intra annum utilem jure iſto, intra biennium continuum jure novo, ex l. fin. C. hoc tit. in id tamen, quo locupletior evaſit is, qui dolum admiſit, eſt perpetua: datur autem contra heredes in id, quod ad eos pervenit. Id, quod privatim alicujus intereſt, perſequitur.*

T I T. IV.

De minoribus XXV. *annis.*

V. lib. 2. C. tit. 22 & ſeq. 9.

Tertia ſpecies reſtitutionis in integrum, quæ expe-

expeditur cognitione prætoria, datur lapſis ætatis infirmitate minoribus xxv. annis, ex omni cauſa. Hæc enim edicti pars generalis eſt, *l. neceſſariis, de acquir. hæred.* & ex ea exſecutio fit celerior, quam ex ceteris, *l. 2. de re jud.* *a*

a *Antea ex l. Lætoria ipſis ſuccurrebatur, non tamen ex omni cauſſa, ſed ita ſi ſtipulanti aliquid ſpopondiſſent, ut docet Lipſius ad Tacitum lib. 11. Annal. aut etiam ſi dolo ejus, qui ſecum contraherent, capti eſſent, ut ipſe Cujacius docet in comm. ad tit. ſuper. in pr. & alii. Ex hoc edicto indiſtincte minores reſtituuntur, ſi quid generaliter geſſerint, vel omiſerint, unde vel lucrum ſperare, vel damnum vitare potuerint. Ejus autem rei nomine, quam minoris ætatis tempore geſſerunt poſt impletos 25. annos intra annum utilem reſtitutio peti debuit: hic vero annus utilis in quadriennium continuum mutatus eſt, quo omnis in integrum reſtitutio exſpirat, l. ult. C. de temp. in int. reſt. ſed & ex conſtitutionibus Chriſtianiſſimorum Franciæ Principum facultas petendæ in integrum reſtitutionis ad decennium integrum porrigitur, non minoribus modo a die, quo minorem ætatem exceſſerunt, ſed majoribus etiam a die contractus, in quo ultra dimidium juſti pretii res ipſa circumſcriptionem habet, aut metus, doluſve interceſſit, vel quid eorum, quæ cauſſam in integrum reſtitutioni parare ſolent.*

TIT. V.

De capite minutis.

Quarta datur his, qui propter minimam capitis deminutionem debitoris actiones ſuas amiſerunt, reſciſſa capitis deminutione, ut fit ex edicto de bonorum poſſeſſione contra tabulas, eorum etiam gratia, qui capite minuti ſunt. *a* Capite minuitur, qui in ſuo ſtatu

non

non manet, ut qui e libero fit ſervus, vel ex cive peregrinus, vel ex patrefam. filiusfamilias: & interdum ex contrario, qui ex filiofam. fit paterfamilias. *b*

a *Ex hoc enim edicto filii emancipati præteriti aliqua ratione quaſi rumpere teſtamentum paternum cenſentur, perinde ac ſi in poteſtate parentis mortis ejus tempore fuiſſent: quod idem obtinet in edicto unde liberi, quo inteſtato patre mortuo beneficio Prætoris emancipati cum ſuis æquo jure ſuccedunt, ſi tempore, quo moritur pater, in aliena familia non ſint §. emancipatos, de exher. lib. apud Iuſt. §. 9. emancipati, de hered. quæ ab inteſt. def. apud eumdem.*

b *Sed & is quoque, qui quum eſſet in poteſtate patris naturalis, ab eo datus eſt in adoptionem, capite minui dicitur, quia familiam mutat, licet non deſinat eſſe filiusfam. & ita liberi, qui patrem ſuum arrogatum ſequuntur, capite minuuntur, licet in poteſtate ſint avi arrogatoris, quemadmodum antea erant in poteſtate patris naturalis, l. 3. in pr. hoc tit.*

T I T. VI.

Ex quibus cauſſis majores XXV. *annis in integrum reſtituuntur.*

V. tit. 55. lib. 2. & ſeqq.

Quinta ſpecies, & cauſſa reſtitutionis in integrum eſt abſentia quælibet neceſſaria, vel probabilis, ne ſcilicet ea abſenti, vel per abſentem præſenti noceat: nam ex hac cauſſa non tantum abſentibus, ſed etiam in abſentes datur reſtitutio in integrum, qui non defendebantur, vel adverſus eos, qui in vinculis, ſervitute, hoſtiumve poteſtate fuerunt, vel ſecum agendi poteſtatem non fecerunt, vel qui inviti in jus vocari non potuerunt, vel quos magi-

magiſtratus audire noluerunt.

a *Ex ejuſmodi cauſſis, & aliis ſimilibus, quæ hoc titulo proponuntur, etiam majoribus 25. annis ſuccurritur, ut ipſa tituli docet inſcriptio.*

T I T. VII.

De alienatione judicii mutandi cauſſa facta.

V. tit. 55. lib. 2. C.

Sexta cauſſa reſtitutionis dandæ hæc eſt, ſi quis re alienata, vel poſſeſſione, dolo malo moleſtum adverſarium pro ſe ſubjecerit; nam & ſi perinde teneatur vindicatione, aut in rem ſcripta, aut miſta actione, ac ſi poſſideret, quia dolus pro poſſeſſione eſt, ſi tamen hac via nolit actor experiri de jure ſuo, ex hoc edicto in integrum reſtituitur, ut tantum conſequatur, quantum ejus intereſt alium adverſarium non habuiſſe, nimirum data actione hujuſmodi: Quod feciſti ne tecum illa actione ageretur, *l. 24. §. ult. Com. divid.* nec ſi fuerit duplex actio, veluti communi dividundo, aut familiæ erciſcundæ, integrum erit ei, qui alienavit, ea actione amplius experiri: ipſo enim jure repellitur, id eſt, ex lege Licinia. Is quoque, in quem ille rem tranſtulerit, ſi agat, repelletur exceptione, Quod alienata res ſit judicii mutandi cauſſa, *l. ult. hoc tit. a* Et recte interpretantur judicii futuri: nam præſens alienatione non mutatur. *b*

a *Hic titulus coercet dolum ejus, qui ne conveniatur actione in rem, poſſeſſionem in alium transfert, & adverſarium fori præſcriptionem allegaturum actori ſubjicit: verum alia juris conſtitutione coercetur fraus actoris, qui actionem ſuam in potentiorem tranſtulit, ut adverſario ſuo negotium faceſſeret, quo caſu jus debiti amittit,*

& po-

& potentior, qui litem exſequendam ſuſcepit, ex arbitrio præſidis provinciæ punitur lege 1. *&* 2. C. *ne liceat potent. ubi Cujac. ipſe in Parat.*

b *Quia ſcilicet lite mota res litigioſa eſſe incipit, cujus alienatio prohibetur, nec reſtitutione opus eſt ex hoc edicto. V. quæ infr. notata ſunt tit. de litigioſis.*

T I T. VIII.

De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant.

V. tit. 58. *lib.* 2. C.

A magiſtratibus tranſit ad judices, ac primum de Iudicibus compromiſſariis ſermonem inſtituit. Receptum † eſt compromiſſum pecuniæ certæ. *De receptis* igitur, id eſt, de compromiſſariis. Verum quia ſatis non eſt duos compromittere in aliquem, niſi & is conſentiat, arbitriumque recipiat, quod defertur communi recepto partium, ideo ſubjicit, *Qui arbitrium receperunt*. Et quod ſequitur, *ut ſententiam dicant*, præcipuus eſt finis hujus tituli, ut compellantur, qui recepti ſunt, quique in ſe arbitrium receperunt, officio ſuſcepto perfungi. Perfunguntur, ſi dicant ſententiam. Et ſententiam vocat, quæ non eſt per omnia ſententia, *l. quid ergo, §. ex compromiſſo, de his, qui not. infam.* b Porro arbiter, † (ne quid præterea deſideres) eſt diſceptator electus ex compromiſſo partium, qui diſceptandæ inter eos cauſſæ officium in ſe recepit.

a *Mutua ſcilicet ſtipulatio, & ſponſio pecuniæ ab eo ſolvendæ, qui ſententiæ ab arbitro datæ non paruerit.*

b *Et hinc jure civili a ſententia arbitri non appellatur, quamvis Galliæ mores refragentur, Cujac. conſult.* 12.

c *Arbitrorum tria ſunt genera: alii ſunt compromiſſarii, de quibus hic tit. alii citra leges commiſſi rei alicujus æſtimandæ gratia advocantur, quum placet arbitrio boni viri rem tranſigi: alii judicandi munere funguntur, & a magiſtratibus dantur, maxime in actionibus bonæ fidei, quod manifeſtius explicui in Paratitlis in libros Decretalium, tit. de arbitris.*

T I T. IX.

Nautæ, caupones, ſtabularii, ut recepta reſtituant.

V. Cujacium ipſum lib. 27. obſ. cap. 31.

Ut titulo de receptis, qui arbitrium receperunt, hic ſubderetur, quamvis alieno, & quaſi deſerto loco, homonymia fecit: nam utroque agitur de actione de recepto. Sed illa eſt ex ſtipulatione, iſta ex eo, quod etiam ſine ſtipulatione nautæ, caupones, ſtabularii ſalvum fore receperunt, quod negotii genus a depoſito ſeparatur, propterea quod ex recepto cuſtodiæ in plus tenentur illi, quam depoſitarii. *a* Potuiſſet eadem ratione ſubjici vetus actio recepticia, in cujus locum ceſſit hodie actio conſtitutæ pecuniæ. *b* Hæ actiones ſunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. ult. de alia actione quaſi ex maleficio, qua iidem tenentur de damno, quod in navi, aut caupona, aut ſtabulo factum eſt ab his, quos ibi habuerunt, non etiam a vectoribus, vel viatoribus. Sed & ſervorum ſuorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa, quæ naſcitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum, aut viatorum venit.

a *Quia ſcilicet videntur rei cuſtodiendæ ſe obtuliſſe, deinde quia aliqua ratione cuſtodiæ mercedem accipere cenſentur, quam depoſitarius non accipit, ut gratia utriuſque contrahi receptum dicatur,*

catur, quum depoſitum fiat tantum ſola accipientis gratia.

b *De ea aliquid notatur inf. lib.10. tit.5.*

DIGESTORVM

PARS SECVNDA.

LIBER V. TIT. I.

De judiciis, & ubi quiſque agere, vel conveniri debeat.

V. lib.3. C. tit. 1. 13. & ſeqq.

A judicibus compromiſſariis tranſit ad judices ordinarios, id eſt, qui ex ordine dantur a magiſtratibus: nam & qui dent judices, quique dentur hic titulus exſequitur, & quod ſit cuique forum competens, quo jure ordinario in eum judex dari, & accipi poſſit. Et eſt judicium † diſceptatio, quæ fit ab eo, quem magiſtratus cauſſæ diſceptatorem partibus dedit. Vel ut arbitrium officium eſt ſive munus arbitri, ita judicium officium judicis: & judex vir bonus diſceptandæ rei cauſſa datus. *a* Sane Theophilo in §. quædam, de act. titulus de judiciis, quem citat, eſt titulus de officio judicis. Et eſt judicii initium litis conteſtatio, *b* finis ſententia ſive jus, ex quo etiam nomen.

a *Quid judex a magiſtratu differat, dictum eſt ſupr. tit. 2. lib. 1.*

b *Litis autem conteſtatio † eſt ejus rei, de qua con-*

controverſia eſt apud judicem ex utraque parte facta narratio, ut ipſe Cujacius definit in Parat. Codicis tit. de litis conteſtat. & lib. 9. Obſ. cap. 21. Vid. Parat. in libros Decretal. tit. de litis conteſt. & ſequenti. Litis conteſtatio etiam aliquando ſumitur pro ipſa vocatione in jus l. 25. ſed & ſi, §. ſi ante ff. de pet. her. l. 33. conſtitutionibus, ff. de obl. & act. adjungendus tit. Codicis, quando lib. princ. obl. litis conteſt. fac. & quæ ibi ipſe Cujac. in Parat. Videtur quoque fieri litis conteſtatio judice interrogante actorem, & reum N. 53. cap. 3.

T I T. II.

De inofficioſo Teſtamento.

V. tit. 28. lib. 3. C. & tit. 18. lib. 2. Inſtit.

A judicibus tranſit etiam congruenter ad actiones, quibus judices addicuntur, & quia actionum aliæ ſunt vindicationes, aliæ condictiones, *a* & rurſus, quæ ſunt vindicationes, aliæ de univerſitate, aliæ de rebus ſingulis, incipit a vindicationibus, quæ ſunt de univerſitate, id eſt, a petitionibus hereditatum: nam actio, quæ hoc titulo proponitur, eſt petitio hereditatis, quæ ex cauſſa inofficioſi teſtamenti datur, l. 20. hoc tit. l. ſi quis filium, C. eodem l. 3. C. de pet. hered. l. pen. infra de bonor. poſſ. con. tab. Quæ titulo ſequenti; petitio hereditatis, quæ ex aliis cauſſis datur, veluti injuſti, falſi, aut irriti teſtamenti, vel cauſſa inteſtati. Et quæ ex cauſſa inofficioſi teſtamenti, ideo proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti ut detur in eum, qui juſto titulo poſſidet, & ut reſciſſoria ſit, & ut quaſi vindictæ perſecutionem habeat, l. 1. §. ſed ſi plures, D Si quid in fraud. pat. (qua de cauſſa etiam accuſatio appellatur) *b* nec tamen communi titu-

titulo, id eſt, ſequenti abſtinetur ea, ut conſtat ex l. 7. & 32. Porro inofficioſum † teſtamentum eſt, quod liberis, vel parentibus immerito exheredatis, non ex officio pietatis factum videtur, qua ex cauſſa exheredatis datur petitio hereditatis.

a *Id eſt, aliæ ſunt actiones in rem, aliæ in perſonam, §. appellamus, de act. apud Iuſtin.*

b *Inde eſt, quod querela inofficioſi teſtamenti dicatur imitari actionem injuriarum, ut docet Cujac. ipſe lib. 17. obſ. cap. 17. in hoc tamen ab ea differt, quod illa ſilentio anni excludatur, §. ult. de iniur. apud Iuſt. querela vero inofficioſi teſtamenti nonniſi quinquennio a die aditæ a ſcripto herede hereditatis computando terminetur, l. 36. ſcimus, §. fin. C. hoc tit. deinde actio injuriarum niſi iudicio incluſa litis conteſtatione ad heredes, aut contra heredes non deſcendit, querela, vel leviſſime præparata ad heredes quoslibet tranſit, l. 6. §. fin. cum l. ſeq. ff. hoc tit. etiam non præparata ad liberos ipſius filii exheredati, vel præteriti jure novo tranſmittitur, l. 34. ſi quis, d. l. 36. §. fin. C. eod. nec eſt dubitandum, quin indiſtincte contra heredes ſcripti heredis, qui ante querelam ab exheredato motam, intra quinquennium hereditate adita deceſſit, dari poſſit, l. 10. C. hoc tit. quandoquidem principaliter patrimonii ratione agitur, licet ei immixta ſit aliqua vindictæ perſecutio propter notam exheredationis, vel præteritionis agenti inuſtam. Actio hæc civilis eſt; oritur enim ex lege Glicia, ut Cujac. docet lib. 2. obſ. cap. 21. Videtur tamen Contius probare id lectionibus cap. 3. eam veniſſe ex moribus, & interpretatione prudentum: cui ſententiæ conſentiunt Gloſſæ veteres verborum juris, ubi dicitur, inventam querelam* παρὰ τῦ δήμυ, a populo, *confirmatam de-*

demum ὑπὸ τῶν διατάξεων, ex conſtitutionibus: *Eſt vero etiam hæc actio mixta in rem, & in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, bonæ fidei, in ſolidum, temporalis in quinquennium, datur hæredibus ſecundum diſtinctionem ſupra allatam, contra heredes indiſtincte, privata eſt, directa, non famoſa. Quid diſtet querela inoſſicioſi teſtamenti a bonorum poſſeſſione contra tabulas, quæ datur liberis emancipatis a patre præteritis, dicetur inf. ad tit. de bon. poſſeſ. contra tab.*

T I T. III.

De hereditatis petitione.

V. tit. 31 lib 3. C.

Poſt petitionem hereditatis de inofficioſo teſtamento generalis proponitur petitio hereditatis, id eſt, vindicatio aſſis, qui ad nos jure aliquo pertinet; ſed ea actione continentur etiam, quæ numquam hereditatis fuerunt, ut pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ a debitoribus, & ideo mixta eſt actio. *a*

a *Id eſt, tam in rem, quam in perſonam: datur autem vero heredi contra eum, qui poſſidet pro herede, vel pro poſſeſſore, & iiſdem qualitatibus cenſetur, quibus ſuperior: præterquam, quod heredibus veri heredis detur indiſtincte, & quatenus in perſonam eſt, perpetua ſit uſque ad triginta annos.*

T I T. IV.

Si pars hereditatis petatur.

Superior titulus eſt de aſſe, hic de parte: nam & ſi pars hereditatis petatur, actionem daturum ſe Prætor pollicetur. Dat vero Prætor actiones tam ſuas, quam civiles.

TIT.

TIT. V.

De poſſeſſoria hereditatis petitione.

Superiores actiones heredibus competunt, ſequentes his, qui non ſunt heredes, ſed ſimiles heredibus, ut bonorum poſſeſſoribus hoc titulo exceptis Carbonianis, a l. 3. miſſum De Carb. ed. ex quo poſſeſſoriis etiam actionibus nomen.

a *Ratio eſt, quia pupillus defuncti filius, cui fit ſtatus, & hereditatis paternæ controverſia, momentaneam tantum, & temporalem bonorum poſſeſſionem, uſque dum pubes erit, ex edicto Carboniano conſequitur: ideoque quum interim nomen, aut effectum heredis non habeat, non poteſt hac poſſeſſoria hereditatis petitione agere, qua agant hi tantum, quibus Prætor dedit bonorum poſſeſſionem, quum de ſtatu eorum nullatenus dubitaretur.*

TIT. VI.

De fideicommiſſaria hæreditatis petitione.

Et hoc titulo de fideicommiſſariis, quibus ex S. C. Trebelliano reſtituta eſt hereditas; nam & hi heredes imitantur.

a *Actiones, quæ hoc tit. & ſuperiori dantur, utiles ſunt his, qui heredes imitantur, competunt ad exemplum directæ petitionis hereditatis, de qua ſup. tit. 4. quæ iis datur, qui nomen, & titulum heredis a lege habent §. & Neronis, verſ. poſt quod, de fideicom. hered. apud Iuſt. cetera cum eadem directa petitione hereditatis communia habent.*

LIBER VI. TIT. I.

De Rei vindicatione.

V. lib.3. C.tit.32.

Poſt vindicationem hereditatis, aut velut hereditatis ſubjicitur vindicatio rei ſingularis. Verbum Rei ſignificat rei proprietatem. Rei † vindicatio igitur eſt proprietatis adſertio: Rem vindicare, ſuam eſſe adſerere. *a* Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipſa, veluti in fundo ipſo præſenti, vel in glebà, quaſi in fundo potius, quam rei, vel fundi, *b* qua de cauſſa ſecundum XII. rectius dicuntur in re, vel in rem actiones, ſicut vindicationes poſſeſſionis, id eſt, interdicta uti poſſidetis, vel utrubi, in ipſa poſſeſſione, *l.*1. *§. inter, in fin. uti poſſid.*

a *Differunt autem hæc quatuor, vindicatio, evictio, aſſertio, manus injectio, licet aliqua ratione idem ſignificare videantur. Vindicatio eſt actio in rem, qua quis rem ſuam a poſſeſſore repetit. Evictio eſt veluti vindicatio paſſiva, & dicitur reſpectu emtoris, cui rem, quam emerat, a non domino dominus ipſe in rem agens judicio abſtulit. Aſſertionis nomen proprium eſt in liberali cauſſa, & eſt defenſio ejus, qui ſtatus controverſiam patitur, ut Cujacius ipſe docet in Parat. C. tit. de aſſert. toll. unde aſſertor dicitur alienæ libertatis vindex. Idem Cujac. lib. 5. ſentent. Paulli ad tit.1. Demum manus injectio eſt, quum vendito mancipio hac lege impoſita ne proſtituatur, neve in aliquo loco moretur, vel ut exportetur, aut non exportetur, pactionis fide ab emtore*

tore non ſervata, venditor ex conventionis præſcripto illud mancipium abducit, quaſi manu injecta, l.10. ſed ſi §. proſtituta, de in jus voc. l.1. C. ſi mancip. ita ven. ne proſt. l. pen. ff. de ſerv. export. Plerumque manum injicere vindicare eſt, ut in l. ſi quis poſt hac. C. de bon. proſcr. & apud Ovid. in epiſtola Hermiones.

Injice non timidas in tua jura manus.

Et lib.1. Amorum eleg.4.

Oſcula ſi dederis, fiam manifeſtus amator.
Et dicam mea ſunt, injiciamque manus.

Et alibi paſſim apud auctores.

b *Quod in jure manum conſerere, vel ex jure manu conſertum vocare dicebatur, ut docet Gellius lib.20. cap.9. quod & tranſcurſim adnotavi in Parat. Decretalium tit. de libelli oblat. Ceterum actio, quæ hoc tit. proponitur, ſi ejus qualitates requiras, in rem eſt, civilis, rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti juris, arbitraria, datur in ſolidum, eſt temporalis, jure antiquo intra annum, ſi res mobilis eſſet, intra biennium, ſi immobilis; poſtea transformata uſucapione, intra triennium, ſi res ſit mobilis, intra decem, aut viginti annos, ſi res ſit immobilis, & res agatur inter præſentes, aut abſentes: datur heredibus, & contra heredes, ſi poſſideant, niſi lis fuerit conteſtata cum poſſeſſore, quo caſu dabitur contra heredes ejus, etiamſi non poſſideant, l.2. §. fin. ff. de præt. ſtipul. & pro portionibus hereditariis actio inter ipſos dividetur, quaſi per litis conteſtationem, qua ſpecies contractus inducitur, actio in rem translata ſit in cauſſam actionis perſonalis. Id adnotandum ſupereſt, eam quoque actionem privatam eſſe, directam, non famoſam.*

TIT. II.

De Publiciana in rem actione.

Rei vindicatio civilis, de qua ſuperiore titulo actum eſt, proprietario competit. Sed habet etiam rationem Prætor eorum, qui proprietariis ſimiles ſunt, eiſque dat vindicationem non minus, quam proprietariis, cujus generis ſunt bonæ fidei poſſeſſores, quibus, amiſſa poſſeſſione, datur Publiciana in rem actio, a Publicio prætore primum in edicto propoſita, fictitia actio, ſicut poſſeſſoria hereditatis petitio, & ut breviter definiam: Publiciana actio, eſt utilis ſive prætoria vindicatio, quæ amiſſa poſſeſſione datur ei, qui a non domino rem traditam ex juſta cauſſa adquirendi dominii bona fide accepit, necdum uſucepit. *a*

a *Eaſdem conditiones habet hæc actio, quas ſuperior, niſi quod illa civilis eſt, & directa, & datur vero domino; hæc vero prætoria eſt, & utilis, & datur non domino, bonæ tamen fidei poſſeſſori. Contra dominum numquam datur, niſi quinque caſibus, quos Accurſ. notat ad l. ult. hoc tit. quibus tres alios Cujacius adjicit, lib.* 10. *obſ. cap.* 6. *& lib.* 6. *quæſt. Papin. ad l.* 14. *hoc tit.*

TIT. III.

Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur.

Ejuſdem generis ſunt emphyteuticarii; nam & hi proprietarios imitantur: eiſque perinde ac proprietariis Prætor accommodat in rem actionem, *a* quæ actio vectigalis ſive de fundo vectigali dicitur aliis locis; & his fere verbis propoſita a Prætore eſt, *ſi ager vectigalis petatur, cauſſa cognita, judicium dabo.* Hoc titulo adjecta eſt interpretatio, ne quis accipe-

ret

ret agrum vectigalem pro ſtipendiario, aut tributario, *b* ſicut in aliis auctoribus: nam in jure ager vectigalis ſemper eſt ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, † quem dominus in perpetuum, vel in plures annos tranſtulit in alium, ea lege, ut eum meliorem cultioremque redderet, conſtituta penſione certa, & nomen a culturæ ſubtiliore parte, inſitione. *c*

a *Igitur prætoria eſt utilis, & omnibus omnino conditionibus cenſetur, quibus ſuperior. Eadem actio poteſt accommodari illis, qui libellario contractu, vel per precariam fundum colendum accepere; nam & hi aliqua ratione ſimiles proprietariis, de quibus Cujac. lib.1. Feud. tit. 5. & lib.4. obſ. cap.7. multo magis etiam clientibus beneficiariis, qui vulgo vaſſalli dicuntur; nam & hi fundorum, quos feudi ſeu beneficii nomine tenent, aliqua ratione dominium utile habent.*

b *Stipendiaria vel tributaria prædia ſunt privatorum agri in provinciis, ex quibus ſtipendium militibus exſolvitur, aut tributum Principi. Theoph. in Græca paraphraſi Inſtit. §.40. per traditionem, ac rerum diviſ. & Harmen. ἐν πρoχείρῳ, lib.1. tit. 6. §.46. vectigales vero agri ſunt civitatum, qui ab ipſa civitate, iiſve, qui res ejus procurant, in perpetuum locantur, ſub onere vectigalis ſingulis annis ſolvendi, l.1. hoc tit. quamquam privatorum agri in emphyteuſim dati vectigales quoque dicantur, l.31. lex vectigali, ff. de pignor.*

c *Unde emphyteuſis dicitur contractus inſitionis N. Valentiniani, De prædiis piſtoriis Afris deputandis. Igitur emphyteuſis ſui origine proprie locum habet in prædiis ruſticis, quæ in perpetuum, aut ad longum tempus dantur excolenda: ſed idem poſtea obtinuit in prædiis urbanis, quæ in*

hæc dantur, ut ea in meliorem ſtatum reponat, & annua penſione conſtituta, ſolarii nomine ad longum tempus, vel in perpetuum is, qui accepit, poſſideat.

LIBER VII. TIT. I.

De uſufructu, & quemadmodum quis utatur, fruatur.

V. tit.33. lib.3. C.

Poſt vindicationes rerum corporalium, quæ non poſſeſſori dantur, dicturus eſt de vindicationibus rerum incorporalium, id eſt, ſervitutum, quæ etiam poſſeſſori dantur, & ſervitutes aliæ ſunt perſonarum, aliæ rerum: incipit a ſervitutibus perſonarum, *a* id eſt, quibus prædia perſonis ſerviunt: ex his eſt uſusfructus, qui definitur ſtatim initio tituli, *b* & quibus in rebus quibuſque modis conſtituatur, & fructuarii jus omne, &, ut in tituli inſcriptione additur, quemadmodum utatur, fruatur: nam ad modum dirigimus fructuarii jus magis, quam ad qualitatem utendi, lib 9. in fi. *c*

a *Igitur uſusfructus, uſus, habitatio veniunt ſervitutum perſonalium nomine apud Iuriſconſultos, quamvis ſi attentius inſpiciatur, rectius mixtæ vocari poſſint, quod hinc res ſit, quæ ſervitutem debet, inde perſona cui debetur. Sed a digniori parte, id eſt, a perſonis facta eſt denominatio, hac etiam ratione, quod cum ipſis perſonis ut plurimum intereant.*

b *Loquitur Cujacius de uſufructu formali, de quo*

quo proprie hic titulus eſt, qui quidem conſideratur in abſtracto ſejunctus, & ſeparatus a proprietate, & eſt veluti in forma ſpecifica, quum penes unum eſt nuda proprietas, penes alium uſusfructus; hic enim initio hujus tituli ita definitur, ut ſit jus rebus alienis utendi, fruendi, ſalva rei ſubſtantia. Alius eſt, qui dicitur cauſalis, qui conſideratur in concreto conjunctus, & immixtus ipſi proprietati quaſi cauſſæ ſuæ; unde illi nomen, quum ſcilicet penes unum eumdemque eſt proprietas & uſusfructus: nec proprie tamen uſusfructus dicitur, quum rebus noſtris utamur potius dominii jure, quam ſervitutis.

c *Hæc verba ſubobſcura ſunt: ita autem ſunt accipienda: ut jus fructuarii dirigatur ad modum, quo bonus paterfam. quilibet re ſua utitur, non ad eum, quo ipſe proprietarius re ipſa, in qua uſusfructus conſiſtit, uti ſolebat.*

T I T. II.

De uſufructu adcreſcendo.

Perſequitur, quem cœpit, tractatum de uſufructu, datque ſpecialem titulum de uſufructu adcreſcendo. De dominio adcreſcendo agitur in titulis de heredib. inſtit. & de adquirend. hered. & de leg. & fid. eſt autem jus adcreſcendi, † jus retinendæ, vel nanciſcendæ partis ejus, qui non concurrit, vel qui concurrere deſiit. Et jus quidem retinendæ partis ejus, qui non concurrit, id eſt, jus legati integrum, nec deminutum concurſu alterius, tam in proprietate, quam in uſufructu locum habet. *a* Jus nanciſcendæ partis ejus, qui concurrere deſiit, quod propius videtur eſſe jus adcreſcendi, in uſufructu tantum *b*. Sed & illa accommodari poteſt in uſufructu: nam quum uſusfructus quotidie conſtituatur, & legetur, retineo potius,

quam nanciſcor partem ejus, qui hodie non concurrit, licet concurrerit heri. Igitur utrobique jus adcreſcendi eſt jus retinendæ partis ejus, qui non concurrit. Vel jus integrum nec deminutum per collegatarii concurſum. Vel jus non decreſcendi: id enim dicitur adcreſcere, quod decreſceret, concurrente altero. Et recte vulgo interpretatur adcreſcit, id eſt, non minuitur, vel non decreſcit: nam & contra, non minuitur, id eſt, adcreſcit *l.* 10. *De leg.* 3. Eſt & alia differentia, quod fructuario adcreſcat etiam amittenti partem ſuam, non proprietario. c Perperam additur tertia ex ſpecie l. 1. §. 1. in qua procul dubio Iulianus a Celſo diſſentit.

a *Idque inter eos, quibus conjunctim vel disjunctim legatum eſt per vindicationem, id eſt, qui re & verbis conjuncti ſunt, aut re tantum. Inter verbis conjunctos non item, qua de re eſt* §. *ſi duobus, de legat. apud Juſt. ubi multa interpretes. Vide Cujac.* 5. *ad Afr. ad l.* 4. *hoc tit. & in Parat Codicis tit. de cad. toll. Idem etiam plura ad l.* 16. *ſi duobus, ff. de leg.* 1. *& pluribus aliis locis.*

b *Nam in proprietate poſt concurſum jus omne adcreſcendi cenſetur extinctum, quia collegatarii, vel coheredes partem, quam acquiſierunt, ad heredes tranſmittunt.*

c *Hæc Cujacius plenius explicat tr.* 5. *ad Afr. ad d. l.* 2.

TIT. III.

Quando dies uſusfructus legati cedat.

Eſt & in ceſſione legati longe alia ratio uſusfructus, quam proprietatis: nam uſusfructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis jure veteri a morte teſtatoris, jure novo ex apertis tabulis, jure noviſſimo, ut jure veteri. Diem legati cedere quum dicimus, ſignificamus

camus poſt eum diem, moriente legatario, legatum transmitti in heredem ejus *a*. Potuit addi, vel uſus, ut titulo ſeq. quod non potuit præcedenti.

a *Quia autem uſusfructus ſui natura ad heredem non tranſmittitur, ideo a morte teſtatoris non cedit.*

TIT. IV.

Quibus modis uſusfructus, vel uſus amittitur.

Vſusfructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non utendo, ceſſione in jure, dominii adquiſitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

TIT. V.

De uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur.

Hoc titulo oſtenditur, nullam eſſe rem, quæ non cedat in uſusfructus legatum vel ſtipulationem, ut *l. uſufructu* ad *leg. Falcid.* nam ex S.C. remedio cautionis *a* etiam earum rerum, quarum abuſus eſt, non uſus, uſusfructus conſtituitur.

a *Qua cavetur de ſimili quantitate in genere, non in ſpecie, finito uſufructu reſtituenda.*

TIT. VI.

Si uſusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.

Hoc titulo de uſufructu duæ proponuntur actiones, Confeſſoria, quæ ei competit, qui ſibi uſumfructum adſerit: & contraria negativa, quæ domino, qui negat rem ſuam alii per uſumfr. ſervire. De proprietate nulla prodita eſt contraria actio negatoria: utraque eſt

in rem actio, ſed confeſſoria ſola, uſusfruct. vindicatio.

a *Et iiſdem conditionibus cenſetur, quibus ipſa rei corporalis vindicatio.*

TIT. VII.

De operis ſervorum.

Vſumfructum imitantur operæ ſervorum, & ab eo quoque abſunt, diſtantque plurimum: nec enim amittuntur, quibus modis uſusfructus amitti ſolet, capitis deminutione, non utendo, morte, & amittuntur uſucapione ſervi, qua tamen uſusfructus non amittitur, & individuæ ſunt, uſusfructus dividuus, & cedunt ex die petitionis, non ut uſusfructus ex die aditæ hereditatis *b*. Non igitur per omnia uſumfructum imitantur: idemque dici de operis quorumcumque animalium quid vetat, veluti vecturis jumentorum?

a *Mirum illud videri poteſt, quod operæ ſervi legatæ non extinguantur morte legatarii, ſed ad heredem tranſeant: quod niſi Papinianus diceret in l.2. ff. de uſufr. leg. vix eſt, ut quiſquam non eſſet aliter ſenſurus: etſi enim habitatio in facto conſiſtat, & non utendo non pereat, ut opera: morte tamen legatarii perit.*

b *Quæ omnia diligentius ipſe Cujacius exſequitur lib.17. quæſt. Papin. ad d. l. 2. ff. de uſufruct. leg.*

TIT. VIII.

De uſu, & habitatione.

Expoſita eſt una ſervitus perſonarum, uſusfructus: hoc titulo explicatur altera, uſus: hæc individua, illa dividua, qua ratione forſitan operæ ſervorum, quæ & individuæ ſunt, ad uſum magis, quam ad uſumfructum accedunt, *l.5. ſup. tit. prox.* nam fructus, qui in eis

eſſe

eſſe dicitur, non talis eſt, qualis qui in uſufructu, quia non ex perſona ſpectatur ejus, cui debetur, ſed ex perſona ejus, in cujus operis conſiſtit, cujus generis opinor etiam eſſe fructum conſtitutum ſine uſu, ut *lib.* 14. §. *ultim. hoc tit. l.* 5. *tit. ſeq.* Vſum quoque imitatur habitatio, niſi quod capitis minutione, & non utendo non amittitur, & ex re ipſa, quæ habitationem debet, etiam ſpectatur magis, quam ex perſona, cui debetur, ut operæ ſervorum, ut fructus ſine uſu. *a*

a *Hoc eſt, quod ait Iuriſconſultus in l.* 10. *legatum, ſup. de cap. min. legatum habitationis magis in facto, quam in jure conſiſtere: quæ verba Cujacius enarrat lib.* 18. *quæſt. Papin. in fine, ad l.* 10. *hoc tit.*

TIT. IX.

Vſufructuarius quemadmodum caveat.

Hic titulus communis eſt uſui, & uſufructui, & ſimilibus, quæ retulimus ſupra, ut caveat, qui hæc jura habet, ſe uſurum boni viri arbitratu, & amiſſo, vel finito jure ſuo poſſeſſionem domino reſtituturum, Cautio prætoria.

LIBER VIII. TIT. I.

De ſervitutibus.

V. tit. 34. *lib.* 3. *C.*

A ſervitutibus perſonarum tranſit ad ſervitutes prædiorum *a*, quæ intelliguntur ſemper, quoties ſervitutum nomen ſimpliciter

uſurpatur: ea † ſunt jura, quibus prædia alia aliis ſubjiciuntur. Vel conditiones, quibus jus unius prædii minuitur, augetur alterius. Vel jure, quæ quis in alieno prædio prædii ſui nomine impoſita habet. Et quibus modis conſtituantur, hoc titulo declaratur.

a *Hæ ſervitutes proprie rerum ſunt, ſive prædiorum: nam ex utraque parte hinc prædium eſt, quod ſervitutem debet, hinc prædium, cui ſervitus debetur. Itaque mutatis poſſeſſoribus ſervitutes non extinguuntur, ſed perpetuo prædiis hærent, & ſequuntur fundum dominantem, vel ſervitutem. Quare commode cum Accurſio in l. 1. hoc tit. poteſt conſtitui triplex genus ſervitutum; mere perſonales, de quibus in tit. de jure perſ. apud Iuſtin. & tit. de ſtatu hom. ſupra. mere reales, de quibus hoc tit. & ſeqq. & mixtæ, id eſt, partim perſonales, partim reales, de quibus libro ſuperiori: quas etiam perſonales dici dictum eſt tit. de uſufr.*

TIT. II.

De ſervitutibus prædiorum urbanorum.

Prædia alia ſunt urbana, alia ruſtica, quæ diſtingui invicem qualitate & genere uſus, ut familiam, & ſupellectilem, potius quam loco verius eſt. Vrbanorum ſervitutes, quæque ſunt earum propria, hoc titulo explicantur. *a*

a *Hæ ſervitutes in ſuperficie conſiſtunt, id eſt, ædificiis hærent, quæ prædiorum urbanorum appellatione veniunt, quocumque loco ſint. Verumtamen Neratius ea demum ædificia urbanorum prædiorum appellatione venire ajebat, quæ habitandi cauſſa pararentur: non ea, quæ ad pompam, aut decus villæ ruſticæ, qualia prætoria: aut quæ ad reditus neceſſitatem, qualia ſunt, quæ*

ſtabu-

ſtabulandis jumentis, gallinis concludendis, vel fructibus cuſtodiendis ſunt conſtructa, quæque in continentibus ædificiis non ſunt, quæ magis ad prædia ruſtica accedere conſtituebat l. 2. tit. ſeq. lib. 4. §. ult. ff quæ res pign obl. non poſſint. Sed aliter alii ſenſere, quaſi id omne prædii urbani appellatione veniat, quod a ſolo deſuper erectum eſt, ad quod pertinet l. 98. Vrbana ff. de verb. ſignif. ubi Cujacius, & ad l. 1. tit. ſuper. Servitutes autem urbanorum enumerantur illæ ut plurimum: ſervitus oneris ferendi, tigni immittendi in vicini ædes, ſtillicidii, vel fluminis avertendi, vel non avertendi, recipiendi, vel non recipiendi, ſervitus altius tollendi, vel non tollendi, protegendi, vel projiciendi, ſervitus ne luminibus neve proſpectui officiatur, ſervitus luminum, ſive jus feneſtræ immittendæ.

TIT. III.

De ſervitutibus prædiorum ruſticorum.

Quæ vero ſunt propria ſervitutum ruſticarum, & earum ſpecies, differentiæ, jura hoc titulo continentur. *a* Et nonnumquam perſonis *b* eas non prædiis concedi; ut iter, quod tum dicitur jus tranſeundi, *l. pater, de ſer. leg. l. damnas*, §. 1. *de uſufr. leg.* ut pecoris ad aquam appulſus, l. 4. ut aquæ ductus, l. 37.

a *Vt ſuperiores ſervitutes reſpiciunt utilitatem ſuperficiei, id eſt, ædificiorum: ita hæ reſpiciunt ſoli commoditatem, & in ipſo ſolo ſitum habent, l. 3. ſup. de ſervit. Prædium ruſticum eſt ipſe ager, & terra, ſolumve, ex quo fructus, & cetera ejuſmodi proveniunt. Servitutes ruſticæ ut plurimum hæ: Iter, actus, via, aquæductus, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, cretæ eximendæ,*

dæ, lapidis cædendi, jus terram, rudus, ſaxa in fundo vicini reponendi, aut ut in fundum vicini ex lapidicina lapides provolvantur, donec exportentur; jus ſylvæ cædendæ in vicini fundo, ut pedamenta in vineas non deſint; jus in vicini-fundo tugurium habendi, quo ſe paſtores recipiunt, ingruente aliqua aeris tempeſtate, dum pecora ad paſtum, vel ad aquam appelluntur.

b *Hoc facit perſonarum ratio, quæ ceſſerunt, vel quibus ceſſa eſt ſervitus: nam prout ſe affectione, & conſanguinitate contingunt, ita earum tantum gratia ad tempus, quoad viverent, compoſitæ ſervitutes cenſentur, atque ideo non hærent prædiis, ſed cum perſonis exemplo uſusfructus intereunt, quod loci a Cujacio hic adnotati oſtendunt.*

T I T. IV.

Communia prædiorum tam urbanorum, quam ruſticorum.

Quæ communia tam urbanorum prædiorum, quam ruſticorum, & ſervitutum eorum ſunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, ut ſervitutem adquirere non poſſit, niſi qui prædium habet; ut duorum prædiorum dominus unum tradendo, poſſit alterum alterius ſervum facere; ut qui partem prædii tradit, non poſſit ſervitutem imponere; ut eadem ſervitus pluribus ſeparatim cedi poſſit; ut legari per damnationem qualiſcumque ſervitus poſſit.

T I T. V.

Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.

Vt de uſufructu, ita de jure prædiorum duæ actiones ſunt, Confeſſoria, id eſt, vindicatio ſervitutis, & Negatoria, quæ ſervitutem negat, libertatem adſerit. Legitimæ actiones, *l. ſcien-*

l. ſciendum de operis novi nuntiat. Et aliæ figura verborum confeſſoriæ, veluti jus eſſe ædes altius tollere jure naturali, alia vi ipſa negatoriæ, aliæ vi & verbis confeſſoriæ, veluti jus eſſe ædes alius tollere jure impoſititio, *a* vel ire agere. Rurſus aliæ negatoriæ figura verborum, vi ipſa confeſſoriæ, veluti non eſſe jus altius tollere, aliæ negatoriæ, tam verbis, quam poteſtate, veluti jus non eſſe ire agere.

a *Iure ſuo, aut impoſititio, id eſt, ſervitutis, quis altius tollendi facultatem habet. Iure ſuo, cum vicino ante non conceſſa ſervitute ulla altius non tollendi, quiſque poteſt jure naturali ad quam velit, altitudinem domus ſuæ contignationes erigere, leg. 9. cum eo, ff. de ſerv. urb. præd. leg. altius, C. de ſervit. & aqua. Iure impoſititio ſive ſervitutis, cum prius vicino ceſſi, jus non eſſe mihi altius tollendi, & is poſtea conceſſit mihi jus altius tollendi uſque ad certam altitudinem, vel in infinitum omnino jure priſtino mihi reſtituto, quod habebam, antequam ipſe imponerem domui meæ ſervitutem altius non tollendi. Vid. Cujac. in prioribus notis ad libros Inſtitut. tit. de act. §. æque.*

T I T. VI.

Quemadmodum ſervitutes amittantur.

Sed non etiam quibus modis uſusfructus interit, & ſervitutes: nam confuſione tantum intereunt, id eſt, adquiſitione dominii utriuſque prædii, & non utendo, ſive uſucapione libertatis, & ceſſione. *a*

a *Illud pertinet ad ſervitutes urbanorum prædiorum, in quibus ad acquiſitionem libertatis non ſufficit non uti eum, cui ſervitus debetur, niſi is, qui ſervitutem debet, facto ſuo jus vicini interpellaverit, l. 6. §. ult. ff. de ſerv. urb præd. l. ſi quis aliã §. fin. hoc tit. vid. Cujac. ad l. 4. §. ult. ff. de uſucap.*

LI-

LIBER IX. TIT. I.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Vindicationibus actiones noxales ſubjectæ ſunt non male: nam & hæ ſicut vindicationes dominis ſolis dantur jure directo, itemque adverſus dominos, ut pleriſque videantur hæc earum formulæ inſerta verba: Propter illum ſervum tuum, aut propter quadrupedem illam tuam, *l. pen. de nox. act.* & ſicut vindicaturo, ita acturo judicio noxali datur actio ad exhibendum, *l. 3. §. ſi quis noxali*, *l. de eo §. ſæpius ad exhib.* quum & noxium ducturus forſitan actor & habiturus ſit. Et hoc titulo primum proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex XII. tabulis, id eſt, de damno dato ſine injuria (nec enim animal rationis expers injuriam feciſſe videtur) cujus ex formula hæc verba ſunt in l. 1. §. *cum arietes*, *aut noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere*. In noxam dedere eſt animal tradere vivum. Morte enim exſtinguitur actio noxalis, & inde l. 7. de nox. act. Si noxius vivat. Noxam ſarcire eſt damnum ſolvere, damnum præſtare, ut ad XII. a Servius Sulpitius interpretatur.

a *Sic obtinet, ut compendio ſermonis, ad* 12. *idem ſit, quod ad leges* 12. *tabularum.*

TIT. II.

Ad legem Aquiliam.

V. tit 35. *lib.* 3. *C.*

Titulus ſuperior eſt de damno ſine injuria dato, hic de damno injuria dato, qua de

re

re fuit etiam domino actio ex XII. tabul. *l. quæcumque*, *de obligat. & actionib.* Hodie eſt ex lege Aquilia. Civilis utraque, *l. ſi heres inſtitutus* §. 1. *ad S.C. Treb.* & noxalis etiam ex delicto ſervorum. Primum caput legis Aquiliæ eſt de occiſo homine, *a* vel pecude. Tertium de uſto, fracto, rupto. Secundum, quod in deſuetudinem abiit, videtur fuiſſe de quavis alia ratione damni dati, etiamſi non fuerit læſa res noſtra, ſed intercepta nobis forte utilitas quædam, ut adverſus piſcatorem ſocium a Plinio proditum eſt libro IX. Naturalis Hiſtoriæ, qui Anthiam conciliatorem capturæ, & ducem ceperat, quum is in macello agnitus eſſet a ſocio, cujus injuria erat, damni dati editam formulam condemnatumque, æſtimata lite X. libris. Conſtat enim ſocium ſocio teneri lege Aquilia, *l. 7. pro ſoc.*

a *Hominem Cujacius dum dicit, ſervum intelligit occiſum, ut quanti plurimi valuit in anno proximo, tantumdem ejus domino ſolvere reus teneatur: hominis vero liberi æſtimatio nulla dari poteſt. Ceterum libero homine vulnerato, actio utilis ad exemplum legis Aquiliæ dari poteſt, ut docet Cujacius lib. 1. obſ. cap. 20. Hæc autem actio in perſonam eſt, civilis, mixta, id eſt, partim rei perſecutoria, partim pœnalis, contra confitentem in ſimplum eſt, contra inficiantem in duplum, eſt ſtricti juris, & perpetua, datur heredibus, non contra heredes, niſi lis ſit conteſtata, directa eſt, cum corpus corpori nocuit; utilis eſt, cum corpus non nocuit, ſed corpori nocitum eſt. Privatum intereſſe perſequitur, nec proditum eſt eſſe famoſam.*

TIT.

T I T. III.

De his, qui effuderint, vel dejecerint.

Damni dati ſpecies una gravius hoc titulo coercetur, quam ſoleant cetera damna ex ſuperiore: nam ſi quid qua vulgo iter fit, vel conſiſtitur, dejectum, vel effuſum ſit, *a* ex quo damnum datum ſit alteri, in eum, qui ibi habitaverit, unde dejectum, vel effuſum eſt, in duplum datur actio, etiamſi ipſe non dejecerit, vel effuderit, atque etiamſi inficiatus non erit, quum ex ſuperiore non teneatur, niſi qui damnum fecerit ipſe, nec in duplum, niſi inficiator. Si liber homo ex ea re occiſus, vel ſi ei nocitum ſit, eſt etiam ex hoc titulo gravior actio, quam ex ſuperiore, & popularis, & antequam damnum datum ſit, æque popularis *b* eſt in eum actio, qui quid poſitum habet, cujus caſus nocere cui poteſt, & ex utraque cauſſa actio noxalis. Denique poſt titulum generalem de actione legis Aquiliæ ſpecialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l.5. Cum autem, quia in factum prætoria, quæ hic proponitur, accommodata eſt ad legem Aquiliam, & in jure frequens eſt, ut legis Aquiliæ actio dicatur etiam, quæ ad eam legem accommodata eſt, ſive civilis, ſive prætoria in factum

a *Dejectum dicitur de corpore ſolidiore, ut tegula, lapide, aut alia re qualibet, quæ ſui pondere vel occidere poteſt, vel gravius lædere, effuſum de liquidis omnibus, ut aqua, & ſimilibus.*

b *In decem aureos.*

c *Si videlicet ſervus aliquid dejecerit, vel ex eo cœnaculo aliquid ſit effuſum, vel dejectum, ubi ſervus habitabat, aut ſi aliquid ſuſpenſum habuerit eo loco, qua vulgo iter fit, quod poſſit cadendo alicui nocere.*

TIT.

TIT. IV.

De noxalibus actionibus.

V. tit. 41. lib. 3. C.

Poſt noxales actiones de pauperie, & de damno datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus (fuiſſet enim immenſum atque etiam alienum omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. 1. dum ait, quarum actionum vis hæc &c. ut Cicero definitionem legis, dum ait legis hanc eſſe vim, ſcitum, & juſſum in omnes. Et magiſtratus, dum ait, magiſtratus hanc eſſe vim, ut præſit, præſcribatque recta, & utilia, & conjuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc eſt, ne multetur dominus ultra deditionem noxæ, ſi dedere malit: quæ facultas ei lege XII. tab. tribuitur.

a *Actio autem noxalis non eſt proprium nomen actionis, ſed adjectio alterius judicii, quoties agitur de delicto, aut quaſi delicto ſervi, ut perinde dominus conveniatur, ac ſi ipſe deliquiſſet, hoc excepto, quod ſi velit litis æſtimationem vitare, vel a pœnæ præſtatione ſe eximere, poteſt ipſum ſervum, aut animal, quod nocuit, dimittere. In animalibus rationis expertibus una tantum ſpecies eſt delicti, aut potius quaſi delicti, ipſa nimirum pauperies: in ſervis totidem ſunt fere maleficiorum, vel quaſi maleficiorum ſpecies, tot delinquendi, & quaſi delinquendi rationes, quæ in liberis hominibus. Ex eo igitur, quod actio noxalis ambulat per omnes obligationum ſpecies, quæ ex delictis, vel quaſi delictis ſervorum oriuntur, eam modo civilem & perpetuam eſſe, modo prætoriam, & temporariam dicendum eſt: civilem ſi ex eo delicto oriatur, cujus pœna a lege eſt, aut ea juris conſtitutione, quæ pro lege*

lege eſt, quale furtum nec manifeſtum, damnum injuria datum ex lege Aquilia: & alia ejuſmodi: prætoriam vero & temporariam, ſi ab ea ſpecie maleficii proficiſcatur, cui Prætor pœnam præſtituit, quale furtum manifeſtum, rapina, injuria; vel ſi effuderit aliquid ſervus, vel dejecerit, & cetera ejuſmodi. Inde etiam dici poteſt modo mere pœnalem eſſe, modo mixtam, modo in ſimplum, duplum, quadruplum contra dominum dari, qui noxæ deditione fungi non vult. Hae eadem ratione modo privata erit, modo popularis, prout ex ea delicti, aut quaſi delicti ſpecie originem ducit, ex qua naſcitur actio privata, vel popularis. Eam in rem eſſe, aut certe imitari actionem in rem jam Cujacius antevertit dicere tit. 1. *hujus libri: licet enim ex delictis, aut quaſi delictis oriatur, ex quibus ſolent naſci obligationes in perſonam, tamen corpus ipſum ſervi ſequuntur, ut ad quem dominium ejus pervenerit, is actione noxali poſſit conveniri, licet tempore maleficii dominus non fuiſſet: adeo ut etiam ſervo ipſo poſt noxam manumiſſo, liberetur dominus actione noxali, & directo contra ipſum ſervum jam liberum agi poſſit. Olim etiam pater hac actione tenebatur ex delicto, vel quaſi delicto filiifam. quem etiam poterat noxæ dedere, ſed id ſublatum eſt, & ipſi filiifam. ſuo nomine poſſunt conveniri.*

LIBER X. TIT. I.

Finium regundorum.

Cur vindicationibus ſubjectæ ſint actiones noxales dixi jam ſupra. Cur modo ſubji-

ciantur

ciantur mixtæ actiones, dicere neceſſe non habeo: id enim ſatis nomen ipſum admonet, quod ſignificat eſſe eas, tam pro rei vindicatione, quam in perſonam. *a* Ex his prima eſt actio. Finium regundorum, quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id eſt, ut Græci interpretantur περὶ ὅρων ἰδιωτέων, *de finibus regundis*: nam ineſt huic actioni etiam petitio rei, & hoc eſt, quod ait *l.*3. *C.* *eod.* hanc actionem cohærere proprietatis controverſiæ, & Apulejus, in cauſſa finali de proprietate contendi. *a*

a *Hæc actio mixta eſt tam in rem, quam in perſonam, duplex, rei perſecutoria, civilis, in ſimplum, ſtricti juris, in ſolidum, eſt perpetua, datur heredibus, & contra heredes, atque etiam ſingularibus ſucceſſoribus, & contra ſingulares ſucceſſores, quatenus eſt in rem, directa eſt, privata, non famoſa.*

T I T. II.
Familiæ erciſcundæ.

Secunda actio mixta eſt actio familiæ erciſcundæ ſive judicium diviſionis, quod redditur inter coheredes, ſimilesve perſonas. Familiæ nomine ſignificatur res, vel pecunia hereditaria: nam hereditas non poteſt dividi, *l.*8. *de rei vind.* & nomina *a* ipſo jure ſunt diviſa inter coheredes. Erciſcundæ eſt dividundæ, ut Erciſcundi Stoici Servio in III. Aeneid. mediæ ſententiæ auctores, & quaſi diviſores: tantumdem poteſt Ciendæ, & Ciſcundæ verbum, ut non aberrarim forte, ſi in Erciſcundæ diviſerim Er, & Ciſcundæ, ut Feſtus, & Donatus erctum, & citum; erctum pro hereditate, citum pro diviſione: nam & Gloſſis antiquis, Ciendæ διαιρουμένης, & eres, vel ereditas ſcribitur interdum Flo, ut erus in titulo ad legem Aquiliam, & illo Tur-

pilii loco. Ignoſcere iſtic ſolent ne eis minores noxias, erum ſi forte, quas galiolas vini tango. *b*

a *Id eſt, obligationes, ſi quid debet defunctus, vel ei debeatur, quæ paſſivæ, & activæ paſſim dicuntur, & ad heredes, vel contra heredes pro portionibus hereditariis dantur, conditiones autem hujus actionis recenſentur titulo ſequenti.*

b *Hujus loci ſatis obſcura σύνταξις, niſi verbum (tango) ſumatur pro (celo) hoc ſenſu, ſi forte dominum aliquos vini cyatos celaverim, ſi cados vini ſurripuerim, ſi dominum aliquibus vini lagenis interceptis fraudaverim. Galiola autem poculum eſt, ſive vas potorium a galeæ inverſæ ſimilitudine.*

TIT. III.

Communi dividundo.

Tertia actio mixta eſt communi dividundo, ſimillima ſuperiori, ut ſocietas hereditati ſimillima, & maxime gemina eſt. Vtraque mixta, duplex, legitima, bonæ fidei, perpetua, quaſi ex contractu, *a* de diviſione, & idem in utraque officium judicis, & redditur hæc etiam inter coheredes, ſicut inter alios quoſcumque ſocios *b*. Sed hoc plus eſt in actione familiæ erciſcundæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non eſt de re una, & non iteratur, niſi ex magna cauſſa: hanc vero Græci Rhetores vocant τὸ εἰς διαιτητῶν αἵρεσιν.

a *Ex communione ſcilicet, quæ citra conventionem ullam inter duos pluresve ſpeciem ſocietatis inducit, veluti quum eadem res duobus legata, aut donata eſt: illos enim res potius, quam conſenſus conjungit, l.31. ut ſit, ff. pro ſocio: & eo caſu actio pro ſocio ceſſat.*

b *Poteſt & illud adjici, quamvis de eo non dubite-*

bitetur, utramque eſſe rei perſecutoriam, in ſimplum, utramque directam eſſe, & privatam, utramque heredibus dari, & in heredes, quatenus eſt in perſonam, & quatenus in rem, dari etiam ſingularibus ſucceſſoribus, & contra ſingulares ſucceſſores, ad quos ex emtione, vel legato, aut alia qualibet cauſſa rerum ſingulorum dominium acquiritur, pars rerum communium pervenerit.

TIT. IV.
Ad exhibendum.

Mixtis actionibus adjungitur actio ad exhibendum, quia etſi in perſonam ſit, non etiam pro rei vindicatione, eſt tamen propter rei vindicationem: agitur enim primum, ut res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur eſt vindicatio, directa, & principalis actio: neque tamen notat perſonam, ſed rem: nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, ſed in rem exhibendam generaliter concipitur, *b* & inde inſolita appellatio; ad exhibendum, quia in rem ſcribitur, quæ vel tantumdem valet, ac ſi diceres de exhibendo, *c* ut ad legem Juliam, id eſt, de lege Iulia, ad municipales, id eſt. de municipalibus.

a *Quæ formula eſt actionis in perſonam.*

b *Proprie non eſt in rem: nam non petit rem reddi, & reſtitui, ſed exhiberi tantum: proprie non eſt in perſonam, quia non oritur ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi: aliqua tamen ratione in rem dari videtur, quod intendat facere, id eſt, exhibere. Igitur quaſi mixta eſt; & dicitur dari in perſonam, in rem tamen ſcribi: cetera communia habet cum directa vindicatione, niſi quod de rebus mobilibus tantum ſit. Res ſoli ſe exhibent ſatis, nec opus eſt petere eas exhiberi,*

ut

ut vindicationem earum inſtituas.

c *Quid hic titulus diſtet a tit. de edendo, & aliis ſimilibus, dictum eſt ſup. tit. de edendo.*

LIBER XI. TITVLVS I.

De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus.

Plerumque evenit, ut qui alias noxali actione tenebatur, ex reſponſo ſuo obligetur ſuo nomine in ſolidum, ut ſi interrogatus, an ſervus ſuus eſſet, an quadrupes ſua eſſet, Prætori falſo reſponderit ſuam non eſſe a, *l. 1. §. interdum, Si quadr pau. fac. dic.* qui quidem §. ſtatim conjungendus eſt cum l. 7. hujus tit. quæ eſt ex eodem libro, ut intelligatur e converſo eum, qui alias nec noxali judicio tenebatur, teneri, ſi reſponderit ſuam pecudem, vel ſuum ſervum eſſe: quæ ita vera ſunt, ſi ſervi alicujus, non ſi liberi hominis nomine reſponderit, *l. 13. & 14. hoc tit.* Sunt pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus; ut ſane videatur hic poſtremus liber ſecundæ partis quaſi ſupplementum eorum, quæ ab initio partis hujus huc uſque tractata ſunt, eoque fit, quantum opinor, ut tituli hujus libri non ſint certa lege colligati invicem, quia ſcilicet non eumdem omnes tractatum reſpiciunt; ſed hic, verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, ſequens tractatum de mixtis, tertius legem Aquiliam. Porro, quæ ex reſponſo datur actio, interrogatoria dicitur actio; ut quæ ex confeſſo in eum, qui ultro confeſſus eſt de intentione actoris, con-

confeſſoria: neutra eſt propria actio quædam. b Interrogatoria ſane quaſi ex contractu datur, pro quo pulſabitur is, qui reſpondit, *l. de ætate,* §. *qui interrogatus*, *hoc tit.* ut quæ in eum datur, qui ſe debitoris heredem eſſe reſpondit, eſt interrogatoria actio. *Si certum petetur*; quæ in eum, qui ſervum ſuum eſſe, interrogatoria noxalis; quæ in eum, qui prædium ſuum eſſe, vel ſe poſſidere, aut non poſſidere, actio damni infecti, vel miſſio in poſſeſſionem: nam ex his fere cauſſis dumtaxat in jure interrogationes fiunt ante judicium acceptum, intentionis actoris formandæ, & inſtruendæ cauſſa, quod non ita fit in judiciis in rem, *l. in ſpeciali, de rei vind. l. cogi, C. de petit. hered.* & deſiit etiam hodie fieri in ceteris omnibus. In jure, id eſt, *ἐν βήματι*, ut Græci hoc loco interpretantur: idem ſignificat, in judicio, ut & in tractatu de cautione in judicio ſiſti. Sed augetur ſignificatio l. 4. hoc tit. ut idem ſit, ſi quis alio loco, quam pro tribunali interrogetur.

a *Tum enim pœnam mendacii jam noxæ deditione, qui inficiatus eſt, defungi non poteſt, ſed ad ſolidam damni, & litis æſtimationem convenitur.*

b *Et ratio eſt, quia aſſumit qualitatem actionis in judicium principaliter deductæ: ſi enim conventus ſit reus ex emto, aut condictione ex mutuo, & confeſſus ſit, naſcetur contra eum confeſſoria ex emto, vel ex mutuo: & ita de aliis: eadem prope ratione, qua dictum eſt actionem noxalem ambulare per omnes obligationum ſpecies, quæ ex delictis ſervorum naſcuntur. Idem eſt in interrogatoria actione, quæ aſſumit naturam, conditionem, & qualitatem contractus, & obligationis, ex qua originem habuit in jure facta interrogatio.*

Digitized by Google

c Cujus definitionis ratio hæc eſt; quod in actione in rem petitor ſcire commode poteſt, quis poſſideat, & pro qua parte poſſideat: at in actione in perſonam, quæ contra alicujus heredem datur, non ita facile actor ſcire poteſt, pro qua parte ſit reus heres, aut an ſit omnino; in noxali etiam actione non facile actor ſcire poteſt, ad quem ſervus, qui deliquit, pertineat, ideoque ut ſecure agatur, interrogari reus debet, an heres ſit, & pro qua parte, an ſervum, qui deliquit, poſſideat, & ſic de aliis. Quin etiam reus reſpondere cogitur, alioquin ſi taceat, perinde ac ſi negaverit, in ſolidum convenitur.

TIT. II.

De quibus rebus ad eumdem judicem eatur.

Hic titulus reſpicit ad duplices, & mixtas actiones, ut unum judicem habeant, ſicut mutuæ petitiones *l. 22. de judic.* Poteſt etiam accommodari ad noxales: nam quæcumque pluribus, vel in plures competunt, de eis plerumque omnes ad eumdem judicem eunt, ut ſi plures vindicent dominium ſervi, vel unus dominium, alter uſumfructum, *l. cognitio, l. ſi pariter de lib. cau.* vel ſi plures tutelæ teneantur, *l. 5. C arbit. tut.* aut ſi certum petetur plures correi. Nov. *99.* Quintilianus 111. Privata judicia ſæpe unum judicem habere ſolent, nec aliæ ſpecies erunt, etiamſi unus a duobus dumtaxat rem eamdem, atque ex eadem cauſſa petet, aut duo ab uno, at plures a pluribus, quod accidere in hereditatis litibus interim ſcimus, quia quamvis in multis perſonis, cauſſa tamen una eſt, niſi conditio perſonarum quæſtiones variaverit.

TIT. III.

De ſervo corrupto.

Hic vero titulus reſpicit ad legem Aquiliam, quandoquidem ſpecialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ, ſive in factum jure prætorio comparata ad exemplum legis Aquiliæ, ut de actione de dejectis, & effuſis diximus ſupra, & longe quidem gravior, quam ſoleat eſſe directa: nam etiam in confitentem in duplum *a*, *l.5. §. hæc actio, hoc tit.* & famoſa eſt actio, *l. nec quicquam, D. pro ſoc. l.6. de obſ. patr. præſt.* quia perſonæ dolum malum *b* notat: & præterea non tantum de corrupto, ſed etiam de recepto, & ſub disjunctione proponitur hoc modo, Quod ſervum receperis, aut corruperis, ut ope aut conſilio: nam alterutrum probare ſufficit. *c*

a *Verum in duplo ſimplum continetur, in quo ſervus deterior factus eſt; & ob id mixta eſt partim rei perſecutoria, partim pœnalis, l.14. §. in hac hoc tit. Quod itaque hæc actio comparatur actioni furti manifeſti, & dicitur omnimodo in duplum competere in §.26. ſed furti de act. apud Iuſtin. ideo pertinet, ut a principio, & ſui origine in duplum ſit, ut illa: ad differentiam earum, quæ ſui natura in ſimplum ſunt, inficiatione vero in duplum competunt; non ut meram in duplo pœnam contineat, ut eadem actio furti nec manifeſti: hæc actio in perſonam eſt (niſi noxaliter agatur, ſi ſervus ſervum alienum corruperit) famoſa, in duplum, mixta, ut dictum eſt, datur heredibus, non contra heredes: an prætoria ſit, an civilis Iuriſconſulti palam non dicunt: prætoriam eam putat Accurſ. ad §. pœnales, de act. apud Iuſtin. & Cujacius paſſim. An perpetua ſit, an temporalis intra annum non definiunt etiam I. C. & ſi*

Digitized by Google

prætoria eſt, proculdubio etiam annua eſt, quatenus pœnam continet.

b *Recte Cujacius ait (perſonæ dolum) ad differentiam ejus, qui reipſa intercedit, cum res in ſe dolum, & circumſcriptionem habet citra ullas perſonarum inſidias, & pravam animi calliditatem, l. 36. ſi quis, ff. de verb. obl. Exemplum eſt in vulg. l. 2. C. de reſc. vend.*

c *Licet filiiſam. in multis juris antiqui articulis comparentur ſervis; tamen nullam actionem Prætor propoſuit de filiôſam. corrupto: hac eleganti ratione, quam Cujacius adfert lib. 17. obſer. cap. 11. quod ſcilicet moribus filii corruptis, patris patrimonium non deminuatur, ſed tantum familiæ dignitas, & ſplendor, cujus infamiam Prætor exiſtimavit neminem divulgaturum. Si tamen quis agere volet filii corrupti nomine, utile judicium in corruptorem dabitur, ut dicto loco Cujac. definit, & Accurſ. ad §. in duplum; de act. apud Iuſtin.*

T I T. IV.

De fugitivis.

Poſt generalem titulum de ſervo corrupto, notantur duæ ſpecies corrumpendorum ſervorum, ſi ſuaſerit fugere, ſi alea ludere, l 26. de injuriis; & ex priori ſpecie de fugitivis, additur eum, qui recepit, & celavit fugitivum, teneri furti, quod utique verum eſt, etſi obtentu togæ, ut ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abſcondendi cauſſa, ex ſuperiore titulo tenetur. Si recepit, & requiſitum celavit lucrifaciendi animo, furti. Additur etiam S. C. de requirendis fugitivis.

TIT. V.

De aleatoribus.

V. tit. fin. lib. 3. D.

Ad poſteriorem ſpeciem corrumpendi ſervi jungitur in ſuſceptorem aleatorum pœna, ut ſupra in ſuſceptorem fugitivorum, & item actio in eum, qui aleæ ludendæ cauſſa vim intulerit, & alia in eum, qui alea vicerit. *a* Alea eſt teſſerarum, talorum, vel ſcriptorum ludus, turticula, fritillus.

a *De exceptione, quæ datur, quod in alea geſtum eſt, agitur inf. tit. quar. rer. actio non datur. Videndus etiam ipſe Cujac. lib. 9. obſ. cap. 28. De aleatoribus ſcripſit tres libros eximios Daniel Souterius. Sed & de ea re ſcripſit quædam Meurſius in Græcia Ludibunda, in verbis κυβεία πεττεία, πλειστοβολίνδα.*

TIT. VI.

Si menſor falſum modum dixerit.

Hunc vero dicam reſpicere ad titulum finium regundorum, in quo judicio adhiberi plerumque agrimenſor ſolet, *l.* 18. *fin. reg. l.* 1. *in pr. l.* 3. §. *idem Pomp. hoc tit.* & ſi falſum modum renuntiaverit, ex hoc edicto tenetur in id quod intereſt. *a*

a *Fuit actio in duplum ad falſum agri modum pertinens non contra menſorem, ſed contra venditorem, qui majorem agri venditi modum dixit, quam eſſet, de qua Paullus lib. 1. ſent. tit. 18. & lib. 5. tit. 17. ſed hæc videtur a Iuſtiniano ſublata, quum ſimpliciter eo nomine actio ſit, l. 2. ff. de action. emti, quod & Cujacius ipſe ad Paullum notat.*

T I T. VII.

De Religioſis, & ſumtibus funerum, & ut funus ducere liceat.

V. tit 43. lib. 3. C.

Hic titulus reſpicit ad rei vindicationem, in cujus tractatu proditum eſt de locis religioſis non eſſe in rem actionem, *l. in rem* §. 1. *leg. quæ religioſis, de rei vindic.* Hoc vero titulo definitur, quæ ſint loca religioſa, qui faciant locum religioſum; & qua actione teneatur, qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorum geſtorum, ſi quis aliquem ſuis ſumtibus funeraverit: niſi quaſi heredis negotium gerens hoc egerit, quo caſu eſt actio negotiorum geſtorum, alias ſimilis tantum negotiorum geſtorum actioni funeratitia, quia negotium, quod quis pro defuncto geſſit, funerando cum ſuis ſumtibus, ejus non fuit, quum is moreretur. Quod additur in hoc titulo, *ut funus ducere liceat*, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur, qui prohibuit inferri mortuum, oſſave mortui in eum locum, quo jus inferendi fuit, quam ad edictum D. Severi, quod proponitur lib. 8.

T I T. VIII.

De mortuo inferendo, & ſepulchro ædificando.

Licet, ut diximus de locis religioſis, non ſit in rem actio, eſt tamen interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, quod veluti proprietatis cauſſam continet, *l. ſunt perſonæ, ſup. tit. prox. l. 2. §. quædam, de interd.* atque etiam de loco nondum religioſo competit. Actio in factum, de qua diximus ſuperiore titulo, ei datur, qui prohibitus mortuum inferre, quo jus erat, alio inferre coactus eſt. Hoc interdi-

terdictum ei, qui ſtatim vult in locum ſuum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de ſepulchro ædificando, vel reficiendo, quaſi proprietatis cauſſam continet: quia domino loci ſolummodo competit.

DIGESTORVM

PARS TERTIA.

LIB. XII. TIT. I.

De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione.

A vindicationibus tranſit ad condictiones, e quibus duæ hoc titulo proponuntur. Vna eſt certi condictio, quæ datur in eum, cui res, vel pecunia certa credita eſt, id eſt, qui corpus, vel quantitatem certam debet. Non adjicitur, qua ex cauſſa? In eum igitur, qui rem, vel pecuniam certam debet quacumque ex cauſſa: proinde generalis, non ſpecialis certi condictio, quæ in hoc titulo dicitur, *Actio ſi certum petetur de rebus creditis*, vel *de rebus creditis ſi certum petetur* (nihil enim refert hoc, an illo modo traduxeris verba) ut in Codice Theod. ſpecialis actio, *Si certum petetur de chirographis*, & alia *Si certum petetur de ſuffragiis*, qua orationis forma ſignificatur actio a primis verbis edicti, *Si certum petetur*, propoſita, vel ſub titulo *De rebus creditis*, vel ſub titulo *De chiro-*

rographis, vel ſub titulo, *De ſuffragiis*. Diſtincta enim erant edicta titulis. Altera eſt *Condictio ex mutuo*, de qua præcipue hoc titulo tractatur (nam & creditum proprie eſt mutuum) & his verbis ſignificatur, & de condictione. Quamvis enim omnis formula, qua intendimus dari oportere, condictio ſit, ea tamen, qua ex mutui cauſſa intendimus dari oportere, hoc proprio ſignata nomine eſt, *a* ut refertur in inſtitutionibus ſtatim initio tituli, *quibus modis re cont. obl. & §. item is cui de obligat. quæ quaſi ex con.* & Græci definiunt condictionem *τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τȣ̃ οἰκείȣ δανείȣ*, *rationem proprii crediti repetendi*. *b* Mutuum autem † eſt creditum quantitatis datæ ea lege, ut eadem ipſa quantitas reddatur in genere, non in ſpecie eadem. *c* Non eſt illud omittendum ſub hoc titulo edixiſſe prætorem de commodato, & pignore ſeparatim, quia etſi crediti appellatione hi contractus contineantur (eſt enim creditum † omnis actus, quem alienam fidem ſecuti inſtituimus, non tamen continentur actione, *Si certum petetur*, id eſt, certi condictione, quia nemo rem ſuam condicit, & condictio plerumque in jure formula illa eſt: *Si paret dare oportere*, quæ latius nonnumquam pro qualibet actione in perſonam. Pigneratitia igitur, & commodati, & depoſiti condictiones non ſunt, quia poſſeſſionem naturalem revocant, *l. videamus §. ſi poſſ. de uſur.* id eſt, non dari, ſed reſtitui oportere intendunt. *d* Sed neque ex horum contractuum cauſſa condictio competit; quam ob rem, meo judicio, prætor hoc edicto eos ſeparavit a ceteris, ſub hac tamen exceptione, niſi dolo malo vel depoſitum, vel commodatum, vel pignus inficiaretur, qui accepiſſet, *l. 4. §. res,*

hoc

hoc tit. l. ſi quis inficiatus §. ult. depoſ. Denique ex his intelligimus, hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantum, non etiam, ut quidam exiſtimant, comprehendi eo univerſam partem tertiam Digeſtorum, nec ſane ulli ſunt tituli tales in Digeſtis.

a *Hac forte ratione, quod nullus ſit contractus in hominum ſocietate magis neceſſarius, ut etiam is vere creditor dicatur, cui debetur ex cauſſa mutui.*

b *Hæc autem actio in perſonam eſt, civilis, rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti juris, pro qualitate eorum, qui conveniuntur, vel in ſolidum datur, vel quantum reus facere poterit. Perpetua eſt, datur heredibus, & contra heredes, eſt privata, directa, non famoſa.*

c *De hac definitione, & mutui etymo videnda obſ. 37. lib. 11.*

d *In perſonam tamen dari ejuſmodi actiones dicuntur, quia oriuntur ex tractatu, & negotio geſto, ſive ex contractu.*

TIT. II.

De jurejurando ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive judiciali.

V. tit. 1. lib. 4. C.

Quia jusjurandum frequentius datur de pecuniis creditis, ut non male dicatur a Laberio emplaſtrum æris alieni: ideo poſt titulum de condictione ex mutuo hic datur. Et eſt jusjurandum, † ut Ariſtoteles definit, μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος, *cum ſancta veneratione dictum non demonſtratum*, ut Clemens Alexandrinus, ὁμολογία καθοσιωτικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας, *profeſſio cum ſancta veneratione definita*, ut Cicero, adfirmatio ſancta, & ejus genera tria. Iudiciale, quod a judice

 defer-

deſertur: Voluntarium, quod a parte deſertur in judicio, vel extra judicium: Neceſſarium, quod pars, cui delatum eſt, refert delatori *a*. Hæ tres appellationes Triboniani eſſe videntur. *b*

a *Et ita vocatur, quia is, qui detulit, quum ei relatum eſt, non poteſt jurisjurandi conditionem recuſare, quam adverſario voluit imponere: at is, cui delatum eſt a principio, poteſt ipſe jurare, vel ſi nolit, illud referre delatori poteſt: & ob id ſi juret, voluntarium jusjurandum ſubire dicitur.*

b *Tres illæ jurisjurandi ſpecies ad id jusjurandum referendæ ſunt, quod litem definit, & controverſiam dirimit. Ceterum aliud eſt, quod litem præparat tantum, quod dicitur calumniæ jusjurandum, & hac ratione introductum eſt, ut ſincera fide inferantur, & ſuſcipiantur actiones, dum jurant actor, & reus juris ſui opinione, & fiducia fretos ad judicium citra ullum calumniandi affectum acceſſiſſe, qua de re Iuſtin. in tit. de pœna tem. litig. in Inſtit. & in tit. 58. lib. 2. C. ubi Cujac. & in libris Decretalium tit. 7 lib. 2. ad quem locum παραινέσεις noſtræ. Eſt & tertium jurisjurandi genus, quod litem non definit, aut præparat, ſed æſtimat: quum ſcilicet reus rem actori reſtituere juſſus contumax eſt: tunc enim ad coercendam ejus contumaciam actori jusjurandum defertur rei ſive litis æſtimandæ gratia, de quo eſt tit. ſequens, & jusjurandum illud judiciale quoque eſt.*

T I T. III.

De in litem jurando.

V. tit. 53. lib 5. C.

Iusjurandum in litem eſt, quod a judice deſertur actori ejus rei, quæ in judicium deducta

ducta eſt, æſtimandæ cauſſa, & defertur plerumque ob dolum, vel contumaciam adverſarii, ne in poteſtate ejus ſit per fraudem ab invito domino rem juſto pretio comparare. Actori enim jurato licet facere pretium etiam injuſtum, nec in omnibus judiciis paſſim, ſed ut lex, prætorve, aut princeps judici permiſerit.

T I T. IV.

De condictione cauſſa data, cauſſa non ſecuta.

V. tit. 6. lib. 4. C.

Condictio ex mutuo, ut dixi, traxit ad ſe tractatum de jurejurando: nunc ordine perſequitur alias condictionum ſpecies. Propoſitæ hoc titulo appellatio hæc eſt, *Cauſſa data cauſſa non ſecuta*, ſumta a verbis legis, ut per eam repetantur ſcilicet cauſſa data, id eſt, ſub cauſſa, ut eſt ſcriptum l. pen. hoc tit. quod Græci, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, ſi ea cauſſa ſecuta non ſit. Cauſſa do, quod do, ut Romam eas: Cauſſa non ſequitur, ſi non Romam eas. Eadem dicitur etiam condictio ob cauſſam, vel condictio ob rem dati, re non ſecuta, ſimilis condictioni ex mutuo, vel potius condictio ex promutuo; quid enim aliud eſt, quod ob rem datur, quam prorogatio ſive datio in anteceſſum? Omnis autem prorogatio, promutuum.

T I T. V.

De condictione ob turpem, vel injuſtam cauſſam.

V. tit. 7. lib 4. C.

Superior titulus eſt de condictione ob cauſſam honeſtam, ut detur omnimodo cauſſa non ſecuta, ut non detur cauſſa ſecuta. Hic vero titulus eſt de condictione ob turpem cauſſam, ut detur etiam cauſſa ſecuta, ſi ſolius accipien-

tis turpitudo verſetur, ut non detur, ſi ſolius dantis, vel ſi utriuſque. Eſt & de condictione ob injuſtam cauſſam. In hac cauſſa pro principio accipitur, ut ſi quid detur ex ſtipulatione per vim extorta. In illa pro fine, ut ſi quid detur, ut contingat aliquid, quod ſit contra bonos mores.

T I T. VI.
De condictione indebiti.
V, tit. 5. lib. 4. C.

Condictio quoque indebiti eſt ex promutuo; nam & indebiti ſolutio, quaſi mutui datio *a*, *l. 5. §. is quoque, de oblig. & act.* Sed non datur niſi ei, qui per errorem ſolvit. *b*

a *Quia quum id ſolutum eſt, quod non debebatur, videtur quaſi in mutui cauſſam verſum, & hinc quoque eædem juris regulæ in ejuſmodi promutuo, quæ in mutuo ipſo: poteſtas etiam eadem utriuſque condictionis, niſi quod ea, quæ proponitur ex promutuo, aliqua ratione eſt ex quaſi contractu, & ex bono, & æquo competit tantum in id, quo locupletior factus eſt is, cui pecunia indebita ſoluta eſt; quum ea, quæ ex mutuo venit, ex contractu veniat, nec in ea diſtinguatur ſi locupletior factus, an non is, cui quid mutuo datum eſt. Videndus ipſe Cujac. lib. 18. obſ. cap. 34. Tum demum autem condictio ex promutuo competit, quum datur earum rerum nomine, in quibus conſiſtere mutuum poterat; ſcilicet ſi res ſoluta ſit, quaſi debita, quæ pondere, menſura, vel numero conſtabat: ſi enim alia corporis ſpecies, vel res incorporalis, & incerta ſoluta ſit, dabitur condictio certi, vel incerti.*

b *Non datur etiam niſi contra eum, qui ſibi deberi, quod indebitum ſolvebatur, arbitratus eſt: alioquin qui ſcivit ſibi nihil deberi, tenetur*

condictione furtiva, l. 18. quoniam ff. de cond. furt. quod itaque dicitur in l. 37. ſervum, hoc tit. competere condictionem, ſive ſciverit, ſive ignoraverit is, qui accepit, id ita accipiendum eſt, ut ſi ignoraverit, condictio indebiti competat: ſi ſciverit, condictio furtiva locum habeat, niſi actor velit benigne contra ſcientem, ut in ignorantem mitiori actione, id eſt, condictione indebiti quaſi ex honeſta cauſſa agere.

T I T. VII.

De condictione ſine cauſſa.

V. tit. 9. lib. 4. C.

Concurrit hæc condictio cum ſuperioribus, & nonnumquam ſola competit, ut in ſpecie l. 2. ſi fullo amiſſis veſtimentis domino ex locato conventus pretium ſolverit; nam nec indebitum per errorem dedit, nec ſub cauſſa, nec ex injuſta cauſſa, & veſtimentis a domino repertis, fulloni ſola ſupereſt condictio ſine cauſſa, quod jam videatur nulla fuiſſe cauſſa dandi, quod & addi opinor poſſe ad ſpeciem de promutuo, *l. ſed addes §. Siquis cum, Loc.*

L I B. XIII. T I T. I.

De condictione furtiva.

V. tit. 8. lib. 4. C.

Domino non datur condictio niſi ex cauſſa furtiva, quod odio furum introductum eſt, quia in rem vel ad exhibendum non tenentur, ut fures, ſed ut poſſeſſores, *l. 12. C. de furt.* condictione ut fures *a*: atque ideo re peremta

in ea non diſtinguitur, fuerit res peritura apud dominum necne, ſicut nec in actione Quod metus cauſſa, & interdicto, Vnde vi, & Quod vi, aut clam, quæ tamen diſtinctio in aliis actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permiſſum eſt condicere prædoni, & conjugi, qui, quæve res amovit in matrimonio, vel divortii cauſſa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex injuſta cauſſa poſſidenti, quaſi proximo furi. Ceteræ condictiones non dominis dantur, videlicet ſi agatur certi, non ſi agatur incerti *b*. Hæc ſoli domino, æque ſi agatur certi, non ſi incerti. *c*

a *Et ob id in perſonam eſt, quia oritur ex delicto, & eſt civilis, & rei perſecutoria, quia pœna dupli, aut quadrupli petitur actione furti: condictione tantum res ipſa; unde etiam in ſimplum datur; ſtricti juris eſt, in ſolidum, eſt perpetua; datur heredibus, & contra heredes; non tantum in id, quod ad eos pervenit, quod ordinarium eſt in actionibus ex delicto venientibus, ſed in ſolidum l.7. §. pen. & l.6. hoc tit. Cujacius lib.7. obſ. cap.37 & in Parat. C. hoc tit. tentat in heredem non dari, niſi quatenus ad eum pervenerit, id quæ ex l 9. §. ult. & l.10. ff. de tut. & rat. diſtr. Imo etiam ne obſtet d. l.9. hoc tit. in ea litem cum fure conteſtatam fuiſſe ait lib.13. obſ. cap.37. quod vix forte eſt admittendum. Quod autem ad d. l. 9. §. ult. & 10 ff. de tut. & rat. diſtrah. quibus nititur, dici non incommode poteſt jungi quidem condictionem furtivam actioni furti, & damni injuriæ, quæ in heredem non dantur, ſed non inde ſequi illam etiam in heredem non tranſire, quemadmodum eodem errore in l.55. in omnibus, ff. de obl. & act. enumeratis contractibus, quibus dominium in accipientem transfertur, recenſetur locatio,*

catio, & conductio, licet ea ſpecie contractus id non agatur, ut dominus fiat is qui accipit. Adjiciendum hanc condictionem eſſe actionem privatam, & directam videri; non utique famoſa eſt, & l.36. ceſſat, ff. de obl. & act. proxima tamen famoſæ, quia oritur ex cauſſa famoſa, & doli continet mentionem; ideoque nec adverſus eos dari debet, quibus reverentia, & honos debetur, qualis patronus, aut parens.

b *Veluti quum quis poſſeſſionem fundi ſui, ex quo dejectus eſt, condicit condictione triticaria, l.12. inf. de condict. trit. poſſeſſionis utique incerta eſt æſtimatio. Cujac. tract. 2. ad Afric. ad l.23. ff. de reb. cred.*

c *Quod accidit quum creditori res pignerata eſt ſurrepta, licet enim ejus dominii ratione non interſit: tamen ejus intereſt rem ſalvam eſſe, ut debiti nomine ſit ſecurus, vel culpæ ratione a debitore poſtea pigneratitia agente teneri non poſſit, l.12. §. fin. hoc tit.*

T I T. II.

De condictione ex lege.

V. tit. 9. lib 4. C.

Condictio ex lege competit, ſi lex, quæ obligationem introduxit, non ediderit aliud genus actionis, ut condictio ex lege Julia, *l. dotalem, l. ſi vero, & ſeq. ſolut. mat.* Condictio ex lege Cincia; *l.21. de donat.*

a *Ejuſmodi eſt actio condictitia ex conſtitutione Iuſtiniani in triplum, vel quadruplum; de qua in §. tripli, & §. quadrupli de act. in Inſtit.*

T I T. III.

De condictione triticaria.

Longe alia ratio condictionis triticariæ, & condictionis certi, licet deſcendat utraque ex eadem cauſſa: nam per condictionem triticariam

cariam petuntur omnes res certæ *a*, vel incertæ, præter pecuniam numeratam. Per condictionem certi, id eſt, ſi certum petetur, res omnes certæ; & pecunia numerata, non res incorporales ſive incertæ: nam hæc actio eſt ſtricta, id eſt, ſervit in ea judex ſcripturæ contractus, & petitioni actoris, ſui arbitrii impos. Triticaria arbitraria eſt, *b* quia æſtimat in ea judex rem arbitrio ſuo, quæ petitur, habita ratione loci, & temporis. Datur ergo ejus rei, quæ petitur æſtimandæ cauſſa: porro æſtimationem recipiunt res omnes præter pecuniam numeratam; nam æſtimat ipſa res ceteras, non æſtimatur, aut ſaltem non indiget æſtimatore, quum ſit ejus æſtimatio conſtans & certa. Ea re pecunia numerata in condictionem triticariam non cadit. Ceteræ res omnes cadunt, quæ pondere, vel menſura conſtant, mobiles, vel immobiles, corporales, vel incorporales, & fundi ſive proprietas debeatur forte ex teſtamento, vel ex ſtipulatione, ſive emphyteuſis, & res etiam ſua ex cauſſis, quibus rem ſuam dominus condicere poteſt, quod ita enumeratis variis generibus rerum Vlpianus exſequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condictio, quæ nomen a tritico habet. Sed inditum eſt nomen tale caſu quodam, ut Stephanus Græcus interpres ait, quia in antiqua formula hujuſce condictionis, quoties ſcilicet ſua cuique actioni conſtituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem ſibi dari prius poſtulaverat, forte ei res erat de æſtimando tritico: & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam ſit notatu valde dignum (necdum enim ſciebamus, quæ appellatio, quæve actio

hæc

hæc eſſet) apponam ipſa Græcorum verba: Ἰστέον δὲ, ὥς φησιν ὁ Στέφανος ἐν ταῖς παραγραφαῖς, οὕτω λέγεται τριτικιάριος, ἐπειδὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ πάλαι πολιτευόμενον αὐτοῦ φορμούλα, τρίτικι ἐνέκειτο μνήμη· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν τῇ παλαιᾷ φορμούλᾳ, καὶ τῷ τύπῳ αὐτοῦ, ἡνίκα τὴν ἀρχὴν ἐτυπώθη παρὰ τῶν νομικῶν, μνεία γέγονε τρίτικι ἤγουν σίτου, τυχὸν ἐνάγοντός τινος, σῖτον αὐτῷ διαφέροντα κατέχειν τινὰ παρὰ τὸν νόμον, καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον φάκτον τυπωθέντος τοῦ τριτικιαρίου κονδικτικίου. *Sciendum autem eſt, ut Stephanus in interpretationibus ait, ideo dici triticariam, quia in formula, quæ de ea olim præbebatur, tritici mentio fiebat. Quod autem dicitur, ita ſe habet. In antiqua ejus formula, quæ ab initio a juriſconſultis effecta eſt, mentio facta eſt tritici ſive frumenti, quum quis forte ageret, ut triticum æſtimandum ſibi præſtaretur ſecundum legem, ideoque factum, ut condictitia triticaria formaretur.*

a *Certum id dicitur, quod ex ipſa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantumque ſit, l.74. §.ult. cum l. ſeq. ff. de verb. ibl.*

b *Cetera habet communia cum ipſa condictione certi ex mutuo, de qua tit.1. libri ſuperioris.*

T I T. IV.

De eo, quod certo loco dari oportet.

Jungitur condictioni arbitrariæ alia condictio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex ſtipulatione, vel ex conſtituto, qua ſcilicet, quod certo loco dari debuit, alio loco petitur, facta commemoratione ejus loci, quo dari debuit. In hunc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam, quia in triticaria æſtimatur quanti res fuerit eo die, vel loco, quo dari debuit. In hac vero æſtimatur quanti intersit eo die, vel loco dari, quo dari debuit; & cadit etiam in nummos,

mos id quod intereſt. *a*

a *Actoris, vel rei: nam prout per hunc, vel illum ſteterit, quominus ſuo die, & loco pecunia ſolveretur, vel augebitur, vel minuetur præſtatio.*

T. I T. V.

De pecunia conſtituta.

V. tit. 18. lib. 4. C.

Tradita eſt ratio ſuperiore titulo, qua id, quod debetur, alio die, vel loco petatur recte, quam quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quid egerit cum debitore, ut alio die, vel loco conſtitueret ſe ſoluturum: nam, ut Labeo dicebat, propter has potiſſimum pecunias, quæ nondum peti poſſunt, puta moram injiciente die, vel loco, conſtituta inducta ſunt, *l. 3. §. ult. l. 4. & 5. hoc tit.* Fiunt conſenſu nudo, non verbis; nec tamen pacta ſunt nuda; ſed contractus, quia recepta imitantur, quæ fuere contractus, e quibus actio receptitia, *a* ſicut ex his actio conſtitutoria: nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus, *l. contractus de reg. jur.* quam quod ſit ſimile commodato. Fiunt etiam conſtituta pro alio. Et breviter, conſtitutum † eſt conventio, qua quis reſpondet citra ſtipulationem ſoluturum ſe, quod ipſe, vel alius debet, quo genere priorem obligationem non novari conſtat, *l. 3. §. in eum, de adm. rer. ad civit. pert.*

a *Sed hanc actionem Juſtinianus ſuſtulit, & quidquid in ea erat, id omne transfudit in actionem de conſtituta pecunia, l. 2. C. hoc tit. Aliqua ratione antea diſcrepabant. Receptitia erat civilis, conſtitutoria erat a Prætore: receptitia erat de re quacumque, ſive mobili, ſive ſoli, & dabatur tantum contra argentarios, qui ſe ſoluturos*

pro

pro alio receperant. *Conſtitutoria de his tantum erat, quæ pondere, numero, vel menſura conſtabant; ſed dabatur adverſus quoſcumque, qui pro ſe, vel pro alio ſoluturos conſtituerant, ut docet Theoph. in Græca Paraphraſi Inſtit.* §. *in perſo. tit. de act.*

b *Et ſit omne conſtitutum ad tempus; & conſtituere, diem dicere eſt. Iuvenalis:*

Hic ubi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ.

Actio autem hæc prætoria eſt, & utilis, ut prætoria quælibet, quia deficiente ſollemni ſtipulatione pactum nudum jure civili ad agendum non poterat proficere, cetera habet communia cum condictione certi ex mutuo.

TIT. VI.

Commodati, vel contra.

Dictum eſt de condictionibus, quæ aliud nomen non habent, ſtrictis, aut arbitrariis, quæque vel ex contractibus dantur; ut condictio certi, condictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex ſtipulatione, vel ex bono & æquo quaſi ex mutuo, ut condictio indebiti, ob rem dati. Sine cauſſa, vel ex lege, ut de qua actum titulo ſecundo, vel odio recrum, ut condictio furtiva. Ab hoc titulo incipit tractare de condictionibus aliis, maxime bonæ fidei, quæ ex contractibus naſcuntur, & quæ proprium nomen habent, ſive dari oportere intendatur, ſive præſtari, reſtitui, reddi, vel alio modo; nec enim omnibus actionibus una eſt formula ſemper, Dare, aut facere oportere, §. 1. *Inſtit. de act.* Ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa, & Contraria. Commodatum † eſt quaſi mutuum ad uſum, ut retro mutuum quaſi commodatum ad abuſum: nam promiſcua ſive communia

munia hæc nomina ſunt, Commodatum, & Mutuum, *l. item legato*, §. 1. *de leg.* 3. *l quæſitum* §. *ſi quis eodem, de inſtr. leg.* & ut Græcis χρῆσαι utrumque contractum demonſtrat, ita & Latinis commodare, *l.* 1. *C. Th. Quod juſſu*, quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus utitur, præſtare, *l. ult. C. quod cum eo*, &c. Vel, commodatum † eſt conventio, qua res gratis utenda datur ad tempus, finem, modumve certum, ea lege, ut eadem ipſa reddatur. Verbum *gratis* ſeparat a locatione. Verbum ad tempus a precario. Verba *ea lege* a mutuo, quæ etiamſi non addideris, perfecta definitio eſt, nam & aliis ſeparatur a mutuo ſatis. Directa commodati actio eſt, quæ datur ei, qui commodavit, rei ſuæ recipiendæ cauſſa: qua ex cauſſa non eſt condictio certi, niſi quid dolo malo admiſſum ſit, ut dixi hujus partis tit. 1. Contraria eſt, quæ datur ei, qui commodatum accepit variis ex cauſſis, quæ hoc titulo proponuntur, ut indemnitati ejus conſulatur, qua ex re etiam condictio competit. Directæ ſive rectæ inde nomen, quod principalis ſit; domino enim competit, aut poſſeſſori. Contrariæ, quod quaſi ex oppoſito reſpiciat directam; ſive agatur ultro, ſive contra, & in jure contrariæ actiones his articulis ſignificantur contra, ex diverſo, ex contrario, *l.* 2. *l. ult. De negot geſt. l. pignori, Fam. erc.* ut actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo, Contra, in §. *æque de act.* Vltro autem moveri dicuntur, ſi ſine directa moveantur, *ut d. leg. ſi pignori. l. ſi ſervus meus. Mand. l. ſed an ultro, de neg geſt. l. ſi is, qui rem, de furt.* nec tamen ideo minus contrariæ appellantur.

a *Vtraque actio eſt in perſonam, civilis, rei perſecutoria, in ſimplum, bonæ fidei, in ſolidum pro perſonarum conditione, contra quas agitur, perpetua, datur heredibus, & contra heredes, eſt perpetua, privata, non famoſa.*

TIT. VII.

De pigneratitia actione, vel contra.

De pignore etiam non eſt condictio, ſi directo agatur, niſi quid dolo admiſſum ſit, ſed contrario judicio agatur, concurrit ſane cum eo condictio. Pignus † eſt conventio, qua quid ſupponitur, vel deponitur propter alterius obſigationis fidem, & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino, i. debitori redditur actio ſoluta omni pecunia, directa eſt actio. Quæ creditori, contraria, ſi forte neceſſarias impenſas fecerit in rem pigneratam, vel ſi debitor rem alienam dederit pignori, vel ex alia juſta cauſsa. *a*

a *Hæ duæ actiones ejuſdem conditionis ſunt, quæ commodati actio directa, & contraria, de quibus tit. ſuperiori. Sed ſeparandæ ſunt actiones, de quibus hoc titulo, ab actione hypothecaria, quæ interdum etiam pigneratitia dicitur, ut in l. ſi Titio, ff. de pign. & l. 5. C. ſi al. res pign. data ſit: hæ enim in perſonam ſunt, illa in rem: hæ bonæ fidei, & civiles, illa prætoria, & ſtricti juris, arbitraria, & ſoli creditori competit ad perſequendum pignus ſuum a quocumque detineatur. Quantum ad alia, ejuſdem fere ſunt conditionis.*

LIBER XIV. TIT. I.

De exercitoria actione.

V. tit. 25. lib. 4. C.

Cœpit quidem tractare de actionibus, quæ ex ſingulis contractibus naſcuntur; ſed priuſquam progrediatur ulterius, vult ſe abſolvere his, quæ ex aliorum contractibus in nos inſtituuntur, mox rediturus ad eas, quæ nos tenent ex noſtro contractu. Et ex illis prima, quæ datur, exercitoria actio eſt, qua in ſolidum tenetur exercitor navis ex contractu magiſtri, quem navi impoſuit, vel ex contractu ejus, quem magiſter ab exercitore præpoſitus impoſuit, & ejus tantum rei nomine, in quam impoſuit. Servanda enim eſt lex præpoſitionis. Hæc actio acceſſoria eſt, ſed conveniri etiam exercitor poteſt directa condictione, quaſi ex ſuo contractu §. *ult. Inſt. quod cum eo*, &c. Exercitor eſt nauclerus, qui navem exercet, magiſter veluti inſtitor exercitoris. Græce πιστικός.

TIT. II.

De lege Rhodia de jactu.

Inſtitutus de nautis ſermo titulo ſuperiore impulit conditores juris ſubdere leges nauticas, & eam maxime, quæ vult jacturam factam, laborante nave, ſarciri omnium contributione, quorum interfuit jacturam fieri, vel eo maxime, quod poſſint eo nomine agere vectores cum magiſtro navis, & conſequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas

Rho-

Rhodii condiderunt, quorum diſciplinam navalem, & ut Strabo loquitur εὐνομίαν admirabilem, omnes populi libenter, etiam Romanus ſequebantur.

T I T. III.

De Inſtitoria actione.

Exercitoria nomen habet ab eo, qui præpoſuit, quia non potuit a magiſtro formari elegans. Inſtitoria ab eo, qui præpoſitus eſt, tabernæ ſcilicet, aut menſæ, aut cuilibet alii negotiationi, ex cujus contractu habito ejus rei gratia, cui præpoſitus eſt, perinde obligatur in ſolidum is, qui præpoſuit, atque exercitor navis ex contractu magiſtri. Sed hic etiam ex negotio, quod geſſit magiſter magiſtri, quod non eſt ſimiliter admiſſum in eo, qui inſtitorem præpoſuit. Ceterum utriuſque actionis eadem eſt ratio; quia is, qui contrahit cum magiſtro, vel cum inſtitore, fidem ejus, qui præpoſuit, ſequi videtur, ſed aliquanto major in magiſtro propter navigandi neceſſitatem: quam ob rem ex utraque cauſſa etiam domino quaſi principali reo condici poſſe verum eſt.

T I T. IV.

De tributoria actione.

Exercitoria, & inſtitoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum, vel alienorum ſervorum, qui nec bona fide ſerviebant nobis. Tributoria non, niſi bona fide ſerviebant, & illæ, quia præpoſuimus navi, aut tabernæ, mercique noſtræ: hæc vero quum non præpoſuimus, & in merce peculiari ſcilicet non noſtra, hac ſola ratione, quod ſcientibus nobis, & patientibus, vel volentibus negotietur in ea filiusfam. vel ſervus proprietate noſter, aut uſu, aut fructu, vel liber homo, aut ſervus alienus, quem

bona

bona fide poſſidemus: & prætérea illæ nos in ſolidum obligant, hæc mercem peculiarem, quodque eo nomine receptum eſt, partitur, ſi quid etiam nobis debeatur inter nos, & creditores mercis, ſine privilegio deductionis: quod tamen actione de peculio nobis ſervari ſolet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat: nam ex hoc edicto res ita geritur. Poſtulantibus creditoribus mercis dominus, cui etiam ſervus debet aliquid, diſtribuit mercem peculiarem inter ſe, & creditores pro rata portione: hoc enim edicto domino diſtributio permittitur: permittitur, inquam, non injungitur: nam ſi dominus hanc moleſtiam ſubire nolit, a prætore datur arbiter mercibus diſtribuendis *l. 7. hoc tit.* Ceterum ſi dominus ſuſceperit diſtribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum ſibi forte debitum deducens, vel plus ſibi, quam ferat ratio debiti ſui, quamque creditoribus attribuens, hac actione ad æquam tributionem revocatur: nec enim ſcientia ſola dominum huic actioni ſubjicit, ſed dolus, id eſt, iniqua diviſio, *l. 3. §. pen. & ult. l. 4. l. 5. in pr. l. 7. l. 8. ult. hoc tit. l. 3. Quand. ex fac. tut. §. introduxit*, *Inſtit. quod cum eo &c.* Denique actio tributoria correctio eſt iniquæ tributionis mercium peculiarium a patre, vel domino factæ dolo malo inter eum, & alios mercium creditores, in quibus filiusfam. vel ſervus negotiabatur, ſciente eo. Etiam illud ad horum titulorum diſcrimina deſtinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus, etiamſi contractum ſit cum inſtitore mercis peculiaris, id eſt, quem ſervus præpoſuit, qui ſciente domino negotiatur in ea: ex titulo de inſtitoria actione do-

minus

minus non tenetur, ſi contractum ſit cum eo, quem inſtitor præpoſuit. Item quod ex hoc titulo etiamſi volente domino ſervus in merce peculiari negotiatus ſit, non tenetur dominus in ſolidum, ſed fert partem debiti ſui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur in ſolidum, ſi volente domino navem exercuerit, propter utilitatem navigantium, idem in filio, & ſimilibus. *a*

a *Actio, quæ proponitur hoc titulo, quemadmodum ſperiores exercitoria, & inſtitoria, prætoria eſt, in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, perpetua, datur heredibus, & contra heredes, utilis, privata non famoſa. Eſt etiam (ut & illæ magis) adjectio actionis, quam actio propria per ſe, ut inde ſequatur conditionem negotii, cui applicatur: veluti tributoria ex mutuo, tributoria ex emto, & ita de aliis. Itaque poterit dici, hanc actionem, & exercitoriam, aut inſtitoriam modo bonæ fidei eſſe, modo ſtricti juris, habito reſpectu ad contractum, unde ipſæ proficiſcuntur. Quid hæc differat ab aliis duabus, Cujacius ſatis perſpicue docet.*

TIT. V.

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicatur.

V. tit. 7. lib. 4. Inſtit. & tit. 26. lib. 4. C.

Verba edicti hæc ſunt, quo ex negotio geſto cum filiofam. vel ſervo noſtro dominii, aut uſus, aut uſusfr. jure, vel cum libero homine, aut ſervo alieno, quem bona fide ſervorum numero habemus, non etiam, ut ex edicto de exercitoria, & de inſtitoria actione, cum libero homine, vel ſervo alieno, qui nobis bona fide non ſervit, dantur in nos actiones tres: de peculio, de in rem verſo, quod juſſu.

In ſervum non datur actio, in filiumfam. eſt actio in ſolidum; ſed emancipatione ſolvitur obligatio, quia capite minuitur, reſtituitur utilis ex edicto de capite minutis in ſolidum, niſi cauſſa cognita æquum prætori videatur in id tantum reſtitui, quod facere poteſt. Finge poſtulari actionem ejus rei nomine, quam filiusfam. geſſit ſtatim, atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit, importuna petitio eſt, niſi ejus temporis nomine, quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum ejus. Poſſint eſſe nullæ, poſſint eſſe tenues, ut ſi peculium emancipato non conceſſerit pater, vel ſi peculium, & nihil præterea. Solebat concedi aliquid, *l. ut liberis, in fi. C. de collat. l. 2. & ult. C. de emanc. lib.* Ceterum ejus temporis, quod eſt poſt emancipationem, directa, & in ſolidum actio eſt, licet negotium cœperit ante emancipationem, *l. 4. §. 1. l. 11. de tut. & rat. diſt.* Eadem vero æquitas intervenit, ſi filiusfamil. morte patris ſui juris effectus ex modica parte inſtitutus, vel exheredatus ſit, vel ſi paterna hereditate abſtinuerit: item ſi alias ſui juris effectus ſit, veluti ſacerdotio, vel dignitate, *a* vel deportatione patris, quibus modis in eum actio perſeverat eadem, nec neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, quia capite non minuitur, item ſi in adoptionem datus ſit, deinde pater adoptivus deceſſerit; ſic lego l. 2. nec enim recidit in poteſtatem patris naturalis, ſed remanere intelligitur in familia adoptivi, *l. utrum, de bon. poſſeſſ. contra tab.* licet ſui juris effectus. Ex diverſo iis dem caſibus actio filio dabitur, quam pater omiſit, quantum in ipſo fuit, *l. 17. §. ult. de injuriis*: & hæc pertinent ad interpretationem edicti, quod primum ſub hoc titulo propoſitum eſt.

a *Digni-*

a *Dignitatem Cujacius intelligit non quamlibet, ſed ſummam patriciatus, § 4. filiusfam. quib. mod. jus patr. pot. ſol. apud Iuſtin. Aliæ poſtea adjectæ patriam poteſtatem ſolverunt filiofam. a principe collatæ, nimirum conſulatus, magiſterium militum, præfectura prætoriana, vel urbicaria, N. 81. De ſacerdotio quædam perſtrinxi ſup. tit. de adopt.*

TIT. VI.

De S. C. Macedoniano.

V. tit. 28. lib. 4. C.

Alias edicti partes, earumve diffuſiorem tractationem differt tantiſper, dum priori parti, quam expoſuimus ſuperiore titulo, de eo quod filiiſfam. contraxerunt, ut ſui juris effecti, in quantum facere poſſunt, condemnentur, adjiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex cauſſa, nec ſi poſtea ſui juris effecti ſint, ullatenus exiguntur: quod Senatus introduxit, odio Macedonis feneratoris, *a* cui mos erat filiisfam. credere tacito fenore, ſub tunica, ut dicitur, & ſinu, & ſimilium quicumque talia nomina ſectarentur in perniciem parentum ſimul, ac liberorum. Seneca quodam loco: quaſdam pecunias, de quibus jus creditori non dicitur, deberi, ſed non exigi: harum numero ſunt pecuniæ creditæ filiisfam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiofam. eſſe perdere.

a *Rectius Cujac. a Macedone feneratore dictum hoc S. C. ait, quam Theoph. in §. pen. Inſtit. quod cum eo, qui in al. pot. a Macedone filiofam. quem fingit mole æris alieni gravatum, quum creditores eum urgerent, vitæ patris inſidiatum eſſe, ut ſe nominibus expediret. Macedonem autem fuiſſe feneratorem ſatis docet l. 1. hoc tit. videtur autem factum hoc S. C. tempore Claudii Imperatoris: quandoquidem Tacitus lib. 11. Annal. ait, lege,*

lata ipſum Claudium coercuiſſe creditorum ſævitiam, ne in mortem parentum pecunias filiisfam. crederent.

LIBER XV. TIT. I.

De Peculio.

V. tit. 7. lib. 4. Inſt. & tit. 26. lib. 4. C.

Perſequitur modo alias edicti partes, quod propoſuerat ſuperioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis; qua tenemur ex negotio geſto a ſervo, vel filiofam. vel aliis perſonis, quas enumeravimus eodem titulo, ſi ignorantibus nobis negotiati ſint in merce peculiari, vel etiam ſi ſcientibus nobis extra mercem negotium aliquod geſſerint: nam ſi in merce peculiari negotiati ſint, ſcientibus nobis, dicimus jam ante propter neceſſitatem commerciorum receptum eſſe, ut ultra peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari contingente nobis portione, non integra debiti quantitate, ut plane ſit hac ratione ſeparanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id, quod domino debetur naturaliter, in illa, qua de agitur hoc titulo, † totum deducitur *a*. Quinimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiof. vel ſervo, aut quaſi ſervo ſuo a patre, vel domino ſeorſim a ſuis rationibus conſtitutum *b*, deducto inde ſi quid patri, vel domino, vel ſubjectis ei perſonis naturaliter debetur. Et contra naturam peculii
eſt,

eſt, ſi legetur non deducto ære dominico l. 6. §. 1. de pec. leg.

a *Interdum actio de peculio eſt in ſolidum ſine ullo privilegio deductionis, quum ſcilicet domino, vel patre agente ex contractu ſervi per compenſationem opponitur, l. 9. in pr. ff. de compenſ. His autem exceptis, quæ hic Cujacius tradit, cetera hæc actio habet communia cum actione tributoria, & perinde ut illa ambulat per omnes contractuum ſpecies, qui cum ſervis vel filiisfam. inſtituuntur, quaſi adjectio earum actionum, quæ inde naſcuntur.*

b *Recte ſervo, vel filiofam. conſtitutum: nam proprie peculium eorum eſt, qui ſunt in aliena poteſtate; inde Virgilius ſignificat.*

Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi. *Igitur is, qui ſui juris eſt, non dicitur habere peculium, ſed patrimonium, niſi id dicatur ὑποχοριστικῶς, & improprie, qua de re in Parat. Decretal. tit. de pecul. cler.*

c *Id ſubinde notandum, hoc titulo agi tantum de peculio profectitio, quod filiusfam. vel ſervus poſſidere naturaliter cenſentur patris, vel domini permiſſu, quodque ad patrem, vel dominum regreditur, ſi adimere velint. Ceterum aliæ ſunt peculii ſpecies, filiorumfamilias propriæ; nimirum caſtrenſe, & quaſi caſtrenſe, ſi quid in caſtris armatis, vel togatis acquiſierint, in quibus ipſi filiifam. plenum jus habent, & in his habentur pro patribusfamilias, ut eo nomine agere, & conveniri ipſi poſſint. Eſt item adventitium, in quo uſumfructum habet pater, proprietatem filiusfam. de qua re apud Juſtin. tit. per quas per. & tit. Codic. de bonis, quæ liberis, &c.*

T I T. II.

Quando de peculio actio annalis eſt.

Perpetua eſt actio de peculio, quamdiu peculium manet: annua, extincto peculio, ita tamen, ut non ex die, quo peculium extinctum eſt, annus numeretur, ſed ex quo agi potuit, ut in ſpecie *l.1.§.annus*, hoc tit. & *l.2. de tut. & rat. diſt.* Extinguitur, ſi ſervus fiat liber, vel filiusfam. ſui juris, vel ſi ſervus alienetur, vel ſi finiatur uſus, aut uſusfructus ſervi. Extinguitur etiam ademtione, & nuda voluntate patris, vel domini, licet non conſtituatur nuda voluntate. Sed ſi ademit dolo malo, perpetua eſt: ſi ſine dolo, extinguitur etiam omni modo actio de peculio.

T I T. III.

De in rem verſo.

Actio de in rem verſo adjectio eſt actionis de peculio, *a* vel ſi non eſt de peculio, actio competit de in rem verſo, quum id, quod filiusfam. vel ſervus geſſit, redactum eſt in patrimonium patris, vel domini. Sed hoc ita, ſi filius principaliter gerens negotium patris, eaque mente, ut patrem ſibi obligaret, locupletiorem eum fecerit: ex hac enim cauſſa patrem obligat ſibi naturaliter, & hæc obligatio imputatur in peculium: ex quo efficitur, ſi ſuppetat actio de peculio, ineſſe etiam ei de in rem verſo, vel hanc ſolam vel ſupereſſe, ſi illa deficiat. Quod ſi ſuum principaliter negotium gerens filius locupletiorem patrem fecerit, non eſt de in rem verſo actio, vel adjectio ulla: quia nec pater filio obligatur eo nomine.

a *Igitur actio de peculio adjectio eſt earum actionum, quæ ex diverſis contractibus cum ſervo, vel filiofam. habitis oriuntur, veluti emti de peculio, depoſi-*

depoſiti, mandati, commodati de peculio, ſi ſervus emerit, ſi ſervo quid commodatum ſit, aut penes eum depoſitum, vel mandatum acceperit, & ita de aliis. Actio autem de in rem verſo eſt adjectio ipſius adjectionis, quia ex quacumque cauſſa agatur de peculio, ratio ejus habebitur, quod in rem domini, vel patris ſervus, vel filiusfam. verte it.

TIT. IV.

Quod juſſu.

Qua ratione exercitoria, & inſtitoria, eadem & quod juſſu actio ſive de juſſu, ut ſcriptum eſt l. ult. in ſolidum datur, ſed non ex contractu liberorum hominum, qui nobis bona fide, aut conditionis cujusdam jure non ſerviunt, non ex contractu ſervorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enim vero condici ei, qui juſſit, poteſt, etiamſi ſciens cum liberis hominibus non inſtitoribus ſuis contrahi juſſerit, *l. ult. pro ſoc.* ut non ſit mirum, ſi etiam condici ei poteſt, qui cum ſubjectis juri ſuo perſonis contrahi juſſit, quive inſtitorem, aut magiſtrum navis præpoſuit. Ceteræ actiones honorariæ, Tributoria, De peculio, De in rem verſo, non competunt in ſolidum, nec ex earum cauſſa condici poteſt.

LIB. XVI. TIT. I.

Ad S.C. Vellejanum.

V.tit.29.lib.4.C.

Ad S.C. Macedonianum diximus ſupra ex Seneca, quasdam pecunias deberi, non exigi, & ex harum numero eſſe datas filiisfam. contra S.C. Macedonianum. Videtur non longo ſpatio ſequi hic titulus, ut his adnectat etiam datas mulieribus contra S.C. Vellejanum, alii credituris ſcilicet, vel ab eo, qui alii crediturus erat; quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiſcumque alia interceſſio ſit, vi S.C. occurrit, ne mulieres teneat. Interceſſio eſt quoquo modo recipiat alienam obligationem, ceterem, aut novam. Et S.C. quidem Macedonianum factum eſt in pœnam creditorum, Vellejanum in gratiam mulierum: & illud longe ſeverius. Ex duobus enim reis ſtipulandi, ſi unus ſcierit, alter neſcierit, ex cauſſa S.C. Macedoniani unius ſcientia alteri nocet, & creditor effectu ipſo jus crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit condictionem indebiti, & Macedoniano filiusfam. renuntiare non poteſt, quod tamen omne longe aliter habet ſe ex S.C. Vellejano.

a *Interceſſio genus eſt, ſpecies autem interceſſionis multæ. Mandatum quum quis mandat per epiſtolam, aut præſens rogat alicui pecuniam credi, & fidem ſuam adſtringit. Fidejuſſio, quum rei principalis obligationi ſponſor accedit ſollemni ſtipula-*

pulatione adhibita Conſtitutum, quum citra ullum ſtipulationis vinculum aliquis conſtituit ſe intra certum tempus pro aliquo ſoluturum. Pignoris datio, quum res ſuas pro alio obligat. Defenſio in judicio, quum quis ſubit alieno nomine condemnationem, atque ita alienam obligationem ſuſcipit. Demum expromiſſio, quæ duobus modis fit, quum quis obligationem ejus, qui ex cauſſa antiqua quid debet, in ſe ita ſuſcipit, ut is, pro quo ſe obligat, in totum liberetur, vel quum eam obligationem, quam alius ſubiturus erat, ſi pateretur creditor, aliquid ſuſcipit: quod fit, quum ſuo nomine mulier accepit pecuniam, quam alii ſciente creditore eſt datura, cujus fidem creditor ipſe ſequi noluerat. In quinque prioribus interceſſionis ſpeciebus, quibus accedit tantum alienæ obligationi mulier, ea Vellejani beneficio ab obligatione ſubducta contra principalem reum, integra creditori, apud quem interceſſit, remanet actio. In ultima ſpecie, quia utroque caſu ſola principaliter obligatur, & interceſſione per exceptionem Vellejani reſciſſa in damno moraretur creditor, & is, pro quo mulier expromiſit, cum alterius detrimento locupletior fieret, creditori dupliciter conſulitur: ſi enim veterem obligationem mulier receperit, & exceptione Vellejani uſa ſit, creditori contra debitorem, quem interceſſione ſua liberavit mulier, actio datur, quæ reſtitutoria, & reſciſſoria dicitur, ut eodem loco ſit, quo erat, antequam mulier ejus obligationem in ſe ſuſciperet. Si vero novam mulier ſubierit, & ſimiliter beneficium Vellejani impetraverit, tunc contra eum, qui remota interceſſione mulieris obligatus foret, actio a creditore inſtituitur, quæ inſtitoria vocatur, quaſi videatur mulierem præpoſuiſſe mutuæ pecuniæ pro eo accipiendæ. Vid. Cujac. l. 16. obſ. cap. 27. & tractatu 4. ad Africanum, ad l. 19. hoc

tit. Ceterum illud obiter eſt notandum, apud nos huic S.C. fuiſſe derogatum ex edicto Henrici Magni.

T I T. II.

De compenſationibus.

V. tit. 31. lib. 4. C.

Ex eodem numero ſunt pecuniæ, quibus obſtat compenſatio: nam & ipſo jure conſtat eam fieri ex omni cauſſa, & parere condictionem indebiti. Compenſatio † eſt per æris ſui computationem ab ære alieno liberatio.

a *Compenſatio eſt veluti mutua petitio, l. 1. C. rer. amot. ſed compenſatio ejus fit, quod hinc inde liquidum eſt & confeſſum, & ſtatim exigi poteſt. Mutua autem petitio eorum eſt, quæ debentur quidem, ſed nondum certa, nondum confeſſa ſunt.*

T I T. III.

Depoſiti, vel contra.

V. tit. 34. lib. 4. C.

Redit ad eam, quam inſtituerat, de ſingulis contractibus recenſionem actionum, & quibus cœperat, commodato ſcilicet, & pignori, depoſitum adnectit ſimile negotium in eo, quod ex hujus etiam cauſſa condictio non competit, niſi ex inficiatione, quæ proxima furto eſt, ut non abs re nominatim admoneamur, & depoſiti, & commodati fidejuſſorem accipi poſſe, l. 2. de fidejuſſ. & liberationem recte legari ei, qui depoſiti tenetur, vel commodati vel pigneratitia, vel condictione furtiva, l. 8. §. ult. de lib. leg. quia ſcilicet videbatur res noſtra proprie non deberi nobis, quam vindicare poſſumus, & quam dari oportere non intendimus recte niſi furis odio. Depoſitum † eſt conventio gratis cuſtodiendæ rei, quæ traditur ſub fide reſtituendi. Et directa actio, quæ datur ei,

qui

qui tradidit. Contraria, quæ ei, qui cuſtodiam recepit, & cauſſa contrariæ non nego, quin poſſit eſſe condictio.

- a *Vtraque actio in perſonam eſt civilis, rei perſecutoria, in ſimplum, niſi quando agitur illius depoſiti nomine, quod factum eſt tempore tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, quo caſu adverſus inficiantem eſt in duplum pœnalis mixta, eſt etiam bonæ fidei, perpetua, datur heredibus, & contra heredes, ſi ex defuncti dolo conveniantur, eſt privata: directa famoſa eſt, ſi reus ſit condemnatus propter dolum, non contraria.*

LIB. XVII. TIT. I.

Mandati, vel contra.

V. tit.27. lib.3. Inſt. & tit.33. lib.4. C.

Quod a mandati actionibus novum librum ordiatur, laudo: nam eæ ex conſenſu, ſuperiores ex re ipſa initium obligationi præbent. Ex harum cauſſa condictio competit, non ex illarum: & ejuſdem conditionis ſunt, quæ ſequuntur, Pro ſocio, Emti, Venditi, Locati, conducti; nam ex conſenſu naſcuntur, & concurrit cum eis condictio. Cohærent digeſtaque ſunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Iuliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille veſtigia ſecutus eſt, & qui aliam deſiderant, vel comminiſcuntur artem, næ quam illi ſunt ineptiſſimi, & imperitiſſimi! nam neque quid ars ſit, ſciunt, neque artem Digeſtorum, aut principia

certa juris ulla perceperunt umquam, ſuaves tamen ad ridendi materiam. Porro mandatum † eſt conventio, qua roganti fides datur procurandi aliquid ſine mercede. Et directa actio domino negotii datur, contraria procuratori. *a*

a *Utraque iiſdem conditionibus cenſetur, quibus ſuperior, niſi quod illa interdum in duplum datur, hæc in ſimplum ſemper.*

TIT. II.

Pro ſocio.

Actio pro ſocio ex utroque latere eſt directa, non ex uno directa, ex altero contraria, ut ſuperiores, quia res communis eſt omnium æquo jure & pari, nec potior unius ſocii ratio, quam alterius, & nominis ratio ex formula: Quod pro ſocio communiterve geſtum eſt, l. 65. §. ſi poſt, hoc tit. in qua disjunctio pro ſubdisjunctione accipitur, quandoquidem de communiter geſto ſeparata actio non eſt, & ad hanc formulam reſpicit etiam differentia ſocietatis, & communiter geſti expoſita l. 31. & ſeq. hoc tit. Societas † eſt contractus, qui ex conſenſu duorum pluriumve communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiviſo, conſenſu contracta. Vel, Communionis conſenſio inter aliquos. Vel, Damni, & lucri ex conſenſu facta communicatio honeſta, & juſta. Addo honeſta & juſta, ut excludam ſocietatem flagitioſæ rei, & leoninam, vel quam aliam communitatem injuſtam. Peragitur ſolo conſenſu, & quod ait l. 4. re & verbis, re, i. tacito conſenſu, rebus in commune collatis, verbis, i. expreſſo conſenſu ſine ſtipulatione, ut Cajus interpretatur in inſtitutionibus. Re & verbis duo ſunt genera contrahendi inter præſentes, & ideo mox additur d. l. 4. vel inter abſentes

tes coiri ſocietatem poſſe, quod etiam fit duobus modis, per nuntium i. epiſtola viva, per epiſtolam, nuntio tacito. Quid enim epiſtola? tacitus nuntius inquit Epictetus. Non notabo diſcrimina, quæ ſint judicio ſocietatis cum actione communi dividundo, quæ mixta eſt, & non famoſa, atque etiam quaſi ex contractu; hæc mera perſonalis, famoſa, & ex contractu tantum, quia cognoſci cetera poſſunt ex l. 1. Com. divid. & l. 34. hoc tit.

a *In aliis omnino congruit cum illis; & maxime cum actione mandati, quæ ſemper in ſimplum eſt, ut iſta.*

LIB. XVIII. TIT. I.

De contrahenda emtione, & de pactis inter emtorem, & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt.

Longior tractatus de emtione, & venditione proprium librum huic contractui dicavit, qui etiam quum videretur nimium excreſcere, & ſuperari materia, rejectæ ſunt actiones ex emto vendito in librum ſequentem. Emtio † eſt conventio nuda, qua id agitur, ut rei tradendæ dominium in recipientem tranſeat, dato certo pretio. *a* Contrahitur enim conſenſu ſolo, intercedente re, & pretio. Nec ſi agatur, ne dominium tranſeat, emtio venditio intelligitur, l. pen. §. ult. quamvis etiam conſiſtat in re aliena. Et vero pacta poſſunt adjici varia, quæ tamen, quam interſit ex continenti, an

ex intervallo adjiciantur, *b* & emtioni detrahant, an adjiciant, *c* hoc titulo explicatur. Item enumerantur res, quarum commercium non eſt, veluti venena mala, ſervus qui eſt in fuga, *d* ea quæ ædibus juncta ſunt, ædes ſacræ, & quæ in uſu publico ſunt.

a *Emtio igitur eſt alienationis ſpecies: nam in l. 1. C. de fundo dot. alienatio definitur omnis actus, per quem dominium transfertur. Species ejus ſunt emtio, donatio, legatum, permutatio, & alii contractus ejuſmodi: venditio fit vel per traditionem, vel per mancipationem: mancipatio eſt rerum mancipi, traditio rerum nec mancipi. Vlpianus infrag. tit. 9. ſed hæc differentia ſublata eſt l. un. C. de uſucap. transform.*

b *Adjecta in continenti inſunt ex utraque parte: ex intervallo vero adjecta, ex parte rei tantum, ut dictum ſup. tit. de pactis. Ex contineti pacta adjecta dicimus, quæ συγχρόνως τῇ συστάσει συναλλάγματος*, eodem tempore contractus conſtitutionis, *interponuntur, ipſo ſcilicet momento, quo contrahitur. Alias hæc verba (in continenti) παραπατικῶς*, latius, *accipiuntur, & idem ſignificant, quod intra triduum proximum, l. ult. C. de error. adv. & preces concipient.*

c *Ea pacta dicuntur detrahere emtioni, quæ quid mutant ex his, quæ ſunt de ſubſtantia emtionis, veluti ſi pretium augeatur, vel minuatur: adjicere illa, quæ mutant ex his, quæ ſunt tantum de adminiculis contractus, & augent, vel minuunt præſtationem: veluti ne repromittatur de evictione, vel e contra, ut evictionis nomine ſatisdetur. Cujac. ipſe lib. 14. obſ. cap. 28.*

d *Cur ſervus fugitivus vendi non poſſit, v. Cujac. l. 17 obſ. cap. 10.*

e *Ratio, cur ædibus juncta vendi, aut legari*

non

non poſſunt, ea eſt, quia plerumque ruinis urbs deformaretur, Cujac. in recit. ad l. 52. Senatus, hoc tit. videndus etiam l. 5. obſ. cap. 26.

T I T. II.

De in diem addictione.

In diem addictio pactio una eſt emtionis venditionis, qua res penes emtorem collocatur hac lege, niſi quis intra diem certum ſupra adjecerit, quæ in auctionibus haſtæ frequens eſt: & addictionis quoque verbum auctionibus tantum proprie convenit. Detracta hac pactione, poſt addictionem adjectio non admittitur, niſi favore fiſci intra legitima tempora. *a*

a *Non conſtat in jure, quænam illa tempora fuerint, nec quidquam ipſe Cujacius de ea re definivit, in l. 4. C. de ju. haſtæ fiſc. l.* 10. *ubi de ea re dicendi locus erat. Ceterum Gloſſa in d. l. 4. arbitratur, menſis ſpatium huic rei definitum eſſe. In locatione vectigalium fiſci quid ſimile hodie ſervatur in Francia ex Principum conſtitutionibus.*

T I T. III.

De lege Commiſſoria.

Lex commiſſoria eſt alia pactio emtionis, & venditionis, qua id agitur, ut ſi in diem ſtatutum emtor pretium non ſolverit, & venditor rem veniſſe nolit, res nec vendita, nec alienata ſit. Hæc pactio veteribus fiducia dicebatur, quum faciebant nexum mancipiumque. *a* Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactionibus, quæ legem contractui dant, & Commiſſoria, quod qui in eam committit, in univerſam venditionem committat, ſi quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Lex eſt pactio, quæ contra-

ſtui adjicitur ex continenti.

a *Ejuſmodi pactio fiebat maxime in pignorum datione, ut dicetur inf. tit. de pign.*

T I T. IV.

De hereditate, vel actione vendita.

V. tit.39. lib. 4. C.

Non ſolum res corporales emi, & venire poſſunt, ſed etiam res incorporales, ut hereditas vel nomina, ſive actiones: quibus verbis quid venditum intelligatur, quidque alterum alteri ex hac cauſſa præſtare oporteat, & ſtipulationes emtæ ac venditæ hereditatis *a* hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris eſt. Item vendita hereditate non tenetur venditor de evictione, ſed neque vendito nomine, quia ut exigi aliquid poſſit, venditor præſtare non debet. Et hæc igitur quum ſint propria in his rebus, non mirum ſi proprius ſit eis titulus adſignatus.

a *De ejuſmodi ſtipulationibus Cujacius ipſe l.2. Obſ. cap.30. Olim autem emtor hereditatis non poterat agere, niſi mandatis actionibus directis ab herede: poſtea habuit utiles ex conſtitutione D.Pii, l.16. ſi cum emtore, ff. de pactis.*

T I T. V.

De reſcindenda venditione, & quando licet ab emtione diſcedere.

V. tit.44. 245. lib.4. C.

Reſcinditur venditio ſententia magiſtratus, ſi res fiſco obligata minore pretio veneat, quam debita ſumma, quamve res ipſa ſit, debitore offerente ſummam integram, l. pen. hoc tit. *l.3. C. de jure fiſc.* vel ipſo jure lege adjecta, in ipſo contractu, veluti lege commiſſoria. Reſcinditur etiam ipſo jure, ſi poſtea contrario conſenſu ab ea diſcedatur: quod utique licet, ſi res

res

res integra, id eſt, ſi neque res ſecuta, neque pretium ſolutum ſit: nam ſi res non ſit integra, mutuus conſenſus nihil facit, niſi omnia reſtituantur in priſtinum ſtatum.

TIT. VI.

De periculo, & commodo rei venditæ.

In hoc titulo oſtenditur, cujus ſit periculum, vel commodum rei venditæ, emtoris, an venditoris. Qua in re frequentiores definitiones eæ ſunt: Poſt perfectam venditionem omne rei periculum, & commodum ad emtorem pertinere præter periculum evictionis. Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorem; & rurſus poſt moram ad venditorem; ante moram ad emtorem. Et periculi nomine triplicem caſum ſignificamus; ſi res pereat, ſi deterior fiat, ſi evincatur: qui omnes interdum reſpiciunt unum, emtorem puta, vel venditorem. Interdum hic emtorem, ille venditorem: ut ſi pendente conditione, res intereat, hic caſus reſpicit venditorem, ſi deterior fiat, emtorem.

TIT. VII.

De ſervis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.

Pactiones hoc titulo enarrantur, quæ in ſervorum venditionibus adjici ſolent; una hæc eſt, ut ſervus exportetur, id eſt, ut ne in ea urbe, vel provincia moretur, qua venit: quod Dioni, Aeliano, & Demoſtheni eſt vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ, *exportatione:* qua ex cauſſa ſi legi non pareatur, vel ſervus in fiſcum redigitur, vel venditori in eum manus injectio eſt. *a* Altera eſt, ut manumittatur, quam ſi non expleat emtor, repræſentatur libertas conſtitutione Marci, & Commodi, vel huic contraria, ne manu-

manumittatur: quæ pactio efficit, ne manumiſſo ab emtore libertas competat. Hærere eæ leges ſervis venditis magis, quam emtoribus dicuntur.

a *Manus injectio quid ſit, dictum ſup. tit. de rei vindic.*

LIBER XIX. TIT. I.

De actionibus emti, & venditi.

V. tit. 49. lib. 4. C.

Vt ſocietatis, cui contractui ſtatim adjuncta eſt emtio venditio, ita emti & venditi actiones civiles ultro citroque directæ ſunt, & emti datur emtori, venditi venditori. *a* Quid in utramque deducatur, hic titulus copioſiſſime declarat.

a *Similes hæ ſunt actiones actioni pro ſocio; niſi quod illa famoſa, hæ non item.*

TIT. II.

Locati conducti.

Locatio conductio eſt negotium ἀντίστροφον emtioni & venditioni, quia proximum & ſimile adeo, ut emtionis venditionis, & pretii verbo promiſcue utamur etiam in locatione conductione, & mercede. Et eſt locatio conductio, conventio nuda faciendi fruendive aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum, vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori conducti: utraque directa.

a *Hæ per omnia ſimiles ſunt actionibus emti & venditi.*

TIT.

TIT. III.

De æſtimatoria.

Contractus etiam, de quo agitur hoc titulo, ſimilis eſt emtioni & venditioni, quia id agitur, ut rem vendam, & æſtimationem, quam indicaſti, ſolvam, aut ſi non poſſim vendere, ut eamdem ipſam reſtituam; ſi nec poſſim vendere, nec velim reſtituere, liceat mihi retinere, & æſtimationem ſolvere, quo genere ipſe videbor emiſſe. Sed non eſt huic contractui proprium nomen, ſicut locationi, quod etiam, ut diximus, emtioni ſimile negotium eſt, ideoque nec proprio nomine prodita actio, quæ ex hoc contractu datur, ſed actio præſcriptis verbis, quæ tamen propriam nacta eſt æſtimatoriæ appellationem, quod fit de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. *a*

a *Actio hæc omnino ſimilis eſt actioni emti venditi. Ceterum alia eſt eſtimatoria actio, de qua infr. l.21.tit.1. quæ hoc differt ab iſta, quod hæc ſit civilis, illa ædilitia; hæc perpetua, illa temporalis intra annum.*

TIT. IV.

De rerum permutatione.

Et permutationem quoque nemo ambigit ſimile negotium eſſe emtioni & venditioni, adeo ut promiſcue utamur permutandi verbo in emtione, & emendi in permutatione; quod non tamen ita fit in locatione: nam utimur quidem in ea emendi, & vendendi verbo, ſed non contra. *a* At permutatione contrahitur emtio nudo conſenſu. Et eſt permutatio † contractus, quo res datur, ut alia res accipiatur: vel negotium, quod ita geritur, Do ut des: *b* vel rerum dominii mutatio invicem facta. Ex eo non eſt propria quædam actio, ſed præſcri-

ptis verbis, ut ex ſuperiore, quia nec proprium permutationis nomen, quum omnis pene contractus conſtet veluti permutatione quadam *c*. Quapropter, ut Ariſtoteles medium arrogantiæ dicit carere nomine, licet alio loco ſcribat veritatem eſſe medium arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet: ita recte dicemus, negotium do, ut des carere nomine, licet permutatio appelletur. *d*.

a *Hæc Cujacii verba ſunt ſubobſcura. Sunt autem ita intelligenda, ut interdum locator vendere, conductor emere dicatur, quaſi emendi, vendendique verbum promiſcue ſumatur pro conducere, & locare, ſed non e converſo, ut venditor locare, conductor emere dicatur; ad quod pertinet, quod ipſe tradit l 9. obſ. cap. 14.*

b *Recte do, ut des: nam ut ex eo contractu innominato ſit actio, oportet ex una ſaltem parte rei traditionem interceſſiſſe, alioquin ex ſolo placito permutandi, dabo ut des, non eſt actio, niſi ei ſit adjecta ſtipulatio, l.3. C. hoc tit. & inde Cujacius l.2, Obſ. cap. 15. contractum innominatum eum vocat, qui datione, vel facto ſumſit effectum: nam in contractibus innominatis hoc generale eſt, ut oporteat implementum facto, vel datione ex alterutra parte interceſſiſſe, ut obligatio naſcatur, ſive ſit do, ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias.*

c *Exempli gratia, in venditione permutatur res cum pretio, in locatione merces cum uſu rei, in mutuo fœnebri uſus pecuniæ cum uſuræ lucro; in ſocietate etiam eſt veluti mutua permutatio induſtriæ ſociorum; & ita de ceteris.*

d *Habet igitur permutatio nomen, ſed non illud, quod ſibi proprium, & peculiare ſit, ſibique ſoli conveniat; ut contractus nominati, qui etiam ſepa-*

ſeparatim ab invicem definitionem habent genere, & differentiis conſtantem.

T I T. V.

De præſcriptis verbis, & in factum actionibus.

Speciales dedit titulos de actione præſcriptis verbis æſtimatoria, & de ea, quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus cauſſis actio præſcriptis verbis bonæ fidei eſt, ex ceteris ſtricta. Hic igitur titulus eſt potiſſimum de ceteris actionibus præſcriptis verbis, quæ ſunt ſtrictæ. Et ut rem ipſam definiamus ſummatim, actio præſcriptis verbis † eſt actio in factum civilis, quæ naſcitur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine. Vel, condictio incerti, quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Civilis actio dicitur, quæ tamen non directa, ſed utilis eſt, id eſt, comparata ad exemplum directarum, quæ ex his contractibus ſunt, qui ſuo nomine deſignantur. Et condictio incerti, quia id quod intereſt perſequitur. *a* Et præſcriptis verbis, quaſi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, *ex præſcriptis conventionibus*, ut Græci interpretantur recte, quia ex conventionibus tantum datur, quæ ſcilicet alio nomine non appellantur; ſimiles tamen ſunt civilibus, quæ ſuum nomen habent, & in factum, quia quod nomine non poſſunt exprimere negotium, id rei geſtæ enarratione declarant citra formulæ ſollemnitatem ullam, *l. cum mota*, *C. de tranſact. l.* 1. *C. de revoc. iis, quæ in fraudem credit.* Nec tamen omnis actio in factum, præſcriptis verbis. Non in factum civiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alii; non in factum prætoriæ, quæ ſignificantur poſteriori parte hujus rubri-

cæ,

cæ, *Et in factum actionibus*, quæ non ex contractibus dantur, ſicut præſcriptis verbis, ſed ex multis aliis variiſque cauſſis. *b*

a *Cujus æſtimatio in agendo eſt incerta, & plerumque ejus difficilis probatio eſt, l. fin. ff. de ſtipul. præt. licet ſententia judicis ad certam ſummam excurrat poſtea. Si autem certum petatur actione præſcriptis verbis, condictio erit certi, licet agatur ex contractu incerto, id eſt, innominato l. 9. certi, ff. de reb. cred. Certum eſt, quod ex ipſa pronunciatione apparet quid, quale, quantumque ſit, ut fundus Tuſculanus, homo Stichus, decem aurei. Incertum e contra, cujus vaga, & incerta demonſtratio, qualitas, quantitas, veluti fundus ſine propria appellatione, vinum, vel oleum non adjecta qualitate, id quod ex Arethuſa natum erit, fructus, qui ex fundo Tuſculano naſcentur, l. 74. §. ult. cum l. ſeq. ff. de verb. obl. Eadem ratio eſt, ſi fundus ſit traditus liber a ſervitute, in quo jus ſervitutis retineri debuit, vel res aliqua tradita ſit, in qua is, qui dedit, jus retentionis, & deductionis habebat: incertum enim peti, aut condici dicitur, l. 12. ſed & ſi §. ult. l. 40. qui exceptionem §. pen. ff. de condict. indeb. l. 21. heres ff. ad Trebell.*

a *Videlicet ex maleficiis, & delictis innominatis. Videndus index actionum in hujus operis calce, ubi de directis, & utilibus actionibus agimus.*

DI-

DIGESTORVM

PARS QVARTA.

LIB. XX. TIT. I.

De pignoribus, & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

Expoſitis ordine omnibus fere actionibus, quæ ex contractibus naſcuntur, reſumit ex eis contractibus aliquos, ut quædam, quæ reſtabant, exſequatur ad eoſdem contractus pertinentia. Ac primum quidem pignus, ut pigneratitiis actionibus expoſitis ſuperiori parte adjungat hypothecariam: nam hic ſane liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet: *Si paret conveniſſe, ut ea res mihi pignori eſſet, nec ſolutam mihi eſſe pecuniam, neque res reſtituatur, aut pecunia ſolvatur, condemnat eum judex*. Hæc fere eſt hypothecaria formula, quæ & pigneratitia dicitur, & quaſi Serviana, & utilis Serviana, & utilis actio, & Serviana. Alia igitur eſt pigneratitia bonæ fidei, & in perſonam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & e contrario creditori in debitorem, ſi quid habeat, quod debitori pignoris cauſſa reputare poſſit, de quibus actum eſt tertia parte Digeſtorum. Alia eſt pigneratitia arbitraria, & in rem, quæ creditori competit in quemlibet poſſeſſorem. Et quæ frequentius hypothecaria dicitur, & ne quis vel hanc quereretur non debuiſſe diſſociari ab illa, vel debuiſſe, Iuſtinianus ſcribit, neque hanc multum ab illa diſtare,

re, neque abhorrere illius vicinitatem. Eſſe enim aliam alii æmulam, quæ verba ſtatim ſic interpretatur, ambabus circa eaſdem res pæne idem ſtudium eſſe, in Conſtitutionibus de auctoritate Digeſtorum: namque rem petunt ambæ pignori obligatam, ſed pigneratitia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus † proprie eſt contractus, quo res aliqua traditur creditori propter crediti reſtituendi fidem. Hypotheca † eſt pactio nuda, qua jure honorario a debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, hypotheca pacto nudo. *a* Et duo ſunt denique genera pignoris, quorum uno poſſeſſio transfertur in creditorem, altero non item; & de utroque recuperando, ſi forte hypothecæ poſſeſſionem nactus ſit creditor, ſoluta omni pecunia pigneratitiæ actiones ſunt. De utroque vindicando, hypothecaria formula. *a* Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo, ut creditor fructus pignorum percipiat uſurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichreſis. *b* Vt creditori pignus vendere liceat, ceſſante debitore. Vt jure emtoris creditor pignus poſſideat juſto pretio, ſi ad diem pecunia ſoluta non ſit, & alia quædam.

a *Sed & pignus proprie rei mobilis, l. plebs ff. de verb. ſign. quod pugno tradatur, unde apud Græcos ἐνέχυρον dicitur, hypotheca promiſcue rerum mobilium, & immobilium, frequentius immobilium. Ceterum quantum ad actionem hypothecariam hæc duo nihil differunt, aut nominis tantum ſono ſeparantur, §.7. Serviana verſ. inter, de act. apud Juſt. l.5. hoc tit. Sed adnotandum, quid differat fiducia, aut arrha a pignore ſive hypotheca: nam alioquin hæc duo frequentius*

tius conjunguntur, ut apud Sidonium Apollinarem ep. 24. l. 5. D. Ambroſium in l. de Tobia cap. 2. Pignus, & fiducia fere eadem ſunt, ſed pignoris dominium in creditorem non transfertur: & contrahitur ea lege, ut ad diem pecunia ſoluta remancipetur, non ſoluta creditori pleno jure committatur, quod ſublatum l. ult. C. de pactis pign. & leg. commiſſ. in pign. reſc. Videndus ipſe Cujacius l. 2. ſent. Paulli tit. 13. Sed fiduciæ nomen non ſemper locum habuit in cauſſa pignoris: nam Boethius l 4. comment. in Top. Ciceronis vult eum generaliter fiduciam accipere, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet, veluti ſi quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, quum tempus, quod ſuſpectum eſt, prætererit, reddat: quæ mancipatio fiduciaria nominatur, quia reſtituendi fides interponitur. Sed ne longius nota aberret, arrha a pignore hoc videtur differre, quod pignus omnibus fere contractibus poſſit accedere, arrha quibuſdam, & illis maxime, qui conſenſu contrahuntur, veluti venditioni, locationi, matrimonio; pignus fere ſemper tantumdem, aut plus valeat, quam debitum, arrha rebus minimis conſtat plerumque. Pignus datur ad ſecuritatem contrahentium, arrha ut ſit argumentum habiti contractus. Pignus in pecunia vix conſtat, arrha fere in pecunia ſemper. Pignoris dominium non transfertur, arrha transfertur, & interdum pretii partem conſtituit, dum conſtat in pecunia numerata. Arrha tantum eſt rerum mobilium, pignus, aut hypotheca promiſcue rerum mobilium, & immobilium.

b *Quid autem differat Salvianum interdictum ab actione Serviana, aut quaſi Serviana, vide inf. ad tit. de Salu. interd. Actio autem, de qua hoc tit. prætoria eſt, in rem, & fere omnia habet com-*

munia cum actione Publiciana, de qua ſup. tit. 2. l. 6. niſi quod hæc nudam poſſeſſionem avocat, donec pecunia ſolvatur: illa vero continet cauſſam dominii acquirendi.

c *Sed hæc pactio jure canonico, & Francico, ut uſuraria reprobatur.*

T I T. II.

In quibus cauſſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

Hypotheca vel manifeſtaria, vel tacita eſt, quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito conſenſu fit, itemque inter abſentes: qua de cauſſa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter abſentes contrahitur recte, *l. 32 ſup. tit. prox.* Et tacite quidem, id eſt, ſilentio, & juſta præſumtione. Hypotheca in his cauſſis contrahitur, in pecunia credita ob reſtitutionem ædificii: namque eo nomine tacite intelligitur ædificium creditori eſſe pignori: & in conductionibus prædiorum urbanorum, vel ruſticorum: nam pro mercede ædium invecta, & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori eſſe videntur. *a* In pignore autem, quod re contrahitur, etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichreſis, ſi ager detur pignori, & nihil dicatur de uſuris ſortis, vel fructibus pignoris, l. 8. & pignore dato tranſactionis nomine ex cauſſa tutelæ factæ cum herede pupilli, tacite videtur conveniſſe, ut ſi forte reſcinderetur ea tranſactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum eſſet, *l. ult.*

a *Ejuſmodi pignus tacitum, & legitimum quoque dici poteſt, quia ipſo jure competit, & lex ipſum conſtituit: Cujuſmodi etiam pignus, quod habet mulier in bonis mariti, cum agitur de do-*

te

te reddenda, vel illud, quod habet pupillus in bonis tutoris, aut fiſcus in bonis ejus, qui cum ipſo contrahit. Manifeſtarium non oritur, niſi ex conventione: ideoque conventionale recte dici poteſt. Eſt aliud pignus, quod prætorium vocatur, ſic dictum, quod a prætore conſtituatur, miſſo aliquo in bonorum poſſeſſionem rei ſervandæ cauſſa, legatorum, aut damni infecti, de quo pignoris genere agitur infr. tit. ult. l. 36. tit. 2. l. 39. tit. 4. l. 42. Eſt item aliud judiciale, quod in exſecutione judicati capitur, condemnato debitore judicatum non implente, de quo in l. 15. a Divo Pio §. 2 & ſeqq. ff. de re jud. De utroque eſt etiam tit 21. & 22. l. 8. Codicis. Denique aliud etiam naturale vocatur, quod quis habet in eum ipſum, quem ab hoſtibus redemit, l. 2. de poſtlim. & redem. ab hoſtibus.

TIT. III.

Quæ res pignori, vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.

Enumerantur res quædam hoc titulo, quæ pignori datæ obligari non poſſunt, id eſt, quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res, quarum commercium creditor non habet, *a* & res pupilli ſine tutoris auctoritate, & res peculiares ſine voluntate patris, vel domini, ſi pro alio pignori dentur, ac ſimiliter res mulieris, vel res alterius pro muliere, quæ interceſſit contra S. C. Vellejanum, vel pro filiofam. qui mutuatus eſt contra S. C. Macedonianum, & res, quæ non ſunt in bonis debitoris. Pater quoque, ſi filiumfam. pignori dedit, non obligatur, quamvis filium ſuum eſſe poſſit dicere per vindicationem ex jure Quiritium. L. 3. videtur aberrare a tit. ſeq. ut *l. ult. ſupra, Quod cum eo, &c.* a tit. De inſt. act. & aliæ pleræque ſimiliter a ſuis titulis. *b*

a *Sunt res quædam, quæ ſunt in commercio ſui natura, & tamen certæ perſonæ ejus commercium interdicitur. Fundus provincialis emi, & vendi poteſt, magiſtratus tamen, qui in provincia ea juriſdictionem exſercet, eum emere non poteſt. Mancipium Chriſtianum eſt in commercio; Judæus tamen illud comparare non poteſt, & ita de aliis. Ergo illis caſibus, & ſimilibus, qui rem aliquam emere non poteſt, nec illam pignoris jure accipere poterit, licet aliorum reſpectu commode pignori dari poſſit.*

b *Ejuſmodi leges Cujacius appellare ſolet fugitivas, quaſi a propriis titulis in alienas ſedes, & minus convenientes titulos tranſcurrerint. Videndus ipſe l.3. obſ. cap.37.*

T I T. IV.

Qui potiores in pignore, vel hypotheca habentur, & de his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

In hoc titulo oſtenditur, inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria temporis ordinem obſervari; ut ſcilicet antiquior poſteriori præferatur, niſi poſterior ſit privilegiarius, qualis eſt is, qui in rem ipſam conſervandam credidit, quæ pignori data eſt, vel cujus pecunia ea res comparata eſt, vel niſi poſterior ſolvat priori, & locum ejus ſubeat.

T I T. V.

De diſtractione pignorum, & hypothecarum.

Recte prætulit, qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de diſtractione pignorum: nam jure non diſtrahit creditor pignus, in quo potior eſt alter, niſi in ejus locum ſucceſſerit; ſed neque aliter vendere pignus poteſt is, qui potior eſt, quam ex conventio-

ventione, vel ex juris neceſſitate, id eſt, officio judicis poſteriori creditore, vel fidejuſſore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipſa rei neceſſitate ceſſante debitore poſt denuntiationes legitimas, & multum intereſt ex conventione, an ex juris neceſſitate propter jus offerendi *l. 2. & 3. hoc tit.* *a* Multum item lege pignoris *b*, an jure communi propter evictionis cauſſam, *l. ſi mandato §. creditor, ſupra Mand.* Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam eſt, *l. 7. hoc tit.* adeó ut recte ſit ita conceptus titulus, De diſtractione pignorum, & hypothecarum, eademque eſt ratio conceptionis ceterorum.

a *Ad id pertinent ea verba, ut ſi creditor ſecundo creditori, vel fidejuſſori debitoris ſui vendiderit, poſſit ipſe debitor admitti, ſi debitum offerens a ſecundo creditore, vel fidejuſſore pignus ſuum velit recipere: ſi vero extraneo vendiderit creditor, debitor non audiatur, ſi deſideret pretio, & debito oblato ab emtore pignus recipere. Videndus ipſe Cujac. l. 16. Obſ. cap. 26.*

b *Si quaſi creditor vendat, id eſt, lege pignoris, evictionem non præſtat, quia palam edixit ſe jus tantum, quod habet, vendere, ſin minus de evictione tenetur. V. Cujac. in Parat. Cod. ad tit. Creditorem evictionem pignoris non debere.*

TIT. VI.

Quibus modis pignus, vel hypotheca ſolvitur.

Inutilis eſt hypothecaria actio ſoluto finitove pignore: ſolvitur variis modis: ſi ſolutum debitum ſit, vel eo nomine ſatisfactum, ſi paciſcatur creditor, ne pecuniam petat, vel ne res pignori ſit, ſi voluntate creditoris pignus alienetur a debitore, & aliis quibuſdam.

LIB. XXI. TIT. I.

De ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.

Reſumit autem hoc libro contractum emtionis, & venditionis, ut civilibus actionibus emti, & venditi expoſitis l. 19. adjungat ædilitias, & eas, quæ ex ædilitiis ſtipulationibus dantur nomine evictionis, quas Iuſtinianus eleganter ait, illarum eſſe miniſtras, pediſſequas, ſive παρακολουθήματα, *ſequelas*, ut non abs re fuerint potius in confinio illarum poſitæ, quam ut in Codice, & in veteri edicto, rejectæ in ultimam partem ſub titulo, vel tractatu de ſtipulationibus. Sunt autem emtori ædilitiæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria, & Aeſtimatoria. Actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto, ceteriſque omnibus reſtitutis in integrum. Aeſtimatoria reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emtori reddito eo, quo minoris res eſt, qua de cauſſa ex formulæ verbis etiam dicitur, Quanti minoris, vel Quanto minoris emiſſet emtor, videlicet ſi quid ita eſſe ſciſſet, vel Quanto ob id vitium ea res minoris quum veniret, fuerit, ut quanto pluris in actione venditi, *l. Iulianus §. per contrarium, de act. emt.* atque etiam inemti, §. Si venditor, & Quanto æquius melius, in formula rei uxoriæ. Vtraque actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ eſt præcipue, ut venditionibus omnes fraudes amoveantur, *b* & triplici ex cauſſa, ex

reti-

reticentia, ex dicto promiſſove, & quod ædilitiis ſtipulationibus non caveatur emtori. Ex reticentia, ut ſi venditor morbum vitiumve rei venditæ, quod latebat, quodque neſciebat emtor, reticuerit. Ex dicto promiſſove, ut ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe, quod non adeſt, qua ex cauſſa dicitur eſſe actio adverſus dictum promiſſumve ſæpe hoc titulo, & *lege, quod venditor, de dolo*. Et tertia, Quod non repromittantur emtori ea, quæ in rebus venalibus edictum ædilitium repromitti jubet, veluti, Fugitivum non eſſe, Recte ſanum eſſe, Hodie eſſe, bibere recte poſſe. Habere licere duplæ ſtipulatione, l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis, cur ædilitiæ actiones ex his cauſſis inductæ ſint, quum ſint civiles ex emto vendito, ut mirari ſimili modo Pomponio contigit in edicto. Nautæ caupones: c cui & ſimili modo, atq. Pomponio reſpondeatur, inductas ideo, ut innoteſceret ædilis curam agere, ne emtores a venditoribus circumvenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius eſt, quippe quum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio pareatur, *l.* 45. *hoc tit.* & ob id ipſum, meo judicio, proditum eſt *l.* 23. §. *ſi ſervus*, ædilitias actiones pœnales eſſe videri. Ac præterea dantur in unum e multis, cujus major pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l.* 44. §. 1. atque etiam in ignorantem, qui ſcire debuit, *l.* 1. §. *cauſſa*. Civilibus non fit condemnatio in duplum niſi evictionis nomine, vel jure veteri, niſi venditor de modo agri mentitus ſit, ut Paullus ſcribit 1. & 11. *ſentent.* vel ex 12. niſi inficietur, quæ dixit in faciendo nexu mancipioque, ut M. Tullius: hodie uno tantum illo caſu evictionis nomine. Et plu-

ribus ſociis vendentibus in ſingulos datur pro portione, qua ſocii ſunt *d. l.* 44. Et in ignorantem non dantur, ſi rem emtori habere liceat, *l. Iulianus*, §. 1. *de act. emt.* At ex diverſo in ſcientem ex reticentia dantur, quanti emtoris interfuit non decipi, ſi redhibere nolit, non ædilitiæ. Idem ſi redhibere non poſſit, veluti ob vitium animi. Item ædilitiæ temporariæ ſunt, veluti redhibitoria ſemeſtris, æſtimatoria annalis, exceptis caſibus certis. Quæ temporum diviſio ex Platonis politia eſt, a quo redhibitio, quæ ἀναςροφή eſt noſtris, ἀναγωγή dicitur: corrupte, ut arbitror, a Suida ἐναγωγή: Civiles perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum tit. ſeq.* In uſu magis fuerunt ædilitiæ. Ceterum liberum eſt emtori edicto, vel jure civili uti: & ob id hoc titulo frequens juris civilis cum edicto collatio, & actionis ex emto cum redhibitoriis, l. 31. 44. 51. & liberum etiam agere ex ſuperioribus cauſſis redhibitoria, vel æſtimatoria, l. 18. 28. 31. §. ſi plures, adeo ut tempore finita redhibitoria, ſuperſit æſtimatoria emtori. Sed non eæ tantum de venditionibus ædilis edicto propoſitæ ſunt actiones, verum etiam pleræque aliæ, ut in duplum. Si quis, qua vulgo iter fit, animal aliquod ita habeat, ut nocere poſſit, & nocuerit, l. 40. & ſeq. & in quadruplum, ſi quis puerum alienum caſtraverit, *l.* 27. §. *& ſi puerum, ad leg. Aquil.* ſecundum lectionem Græcorum, quæ verior eſt.

a *Sic igitur appellata eſt, quod æſtimetur quanti minoris emtor erat emturus, ſi vitium ſciviſſet. Alia ſpecies æſtimatoriæ actionis propoſita eſt ſup. tit. 3. l. 19.*

b *Ad id pertinet ea lex apud Athenienſes* κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν, per forum non ementiri,

titri, *cujus tuendæ cura erat penes* ἀγορανόμους, ædiles, *qui iidem erant cum Aedilibus*, *Harpocr. in lexico in lit. K.*

c *Quod eſt in l. 3. §. 1. ff. naut. caup. ſtab.*

d *Hoc pertinet ad l. 28. ſi venditor, hoc tit. ubi intra duos menſes agitur adverſus eum, qui non cavet de illis, quæ edicto ædilium continentur.*

TIT. II.

De evictionibus, & duplæ ſtipulatione.

Evincere plus eſt, quam vincere: nec enim ſuperare tantum eſt venditorem, & emtorem judicio vindicationis, ſed etiam rem, vel poſſeſſionem abducere, qua ex cauſſa regreſſus eſt emtori adverſus auctorem ex ſtipulatione duplæ, quæ una eſt ex edilitiis ſtipulationibus, *l. 5. de verb. obligat.* vel etiamſi omiſſa ſit, actione ex emto in duplum pretii, & acceſſionis, vel in ſimplum, & in id, quod intereſt, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quæ tamen ita demum locum habent, ſi auctorem laudaverit emtor, ut liti ſubſiſteret, & defenſionem ſuſciperet, *a* quæ denuntiatio præſenti, & in jure fit hoc modo: Quando te in jure conſpicio, poſtulo an auctor fias; & dicitur actio in actorem, id eſt, in auctorem præſentem, quam re evicta ſequuntur auctoritatis ſive evictionis actiones ex emto, vel ex ſtipulatu, quod evictionis, vel quod auctoritatis nomine victus es: nec enim poteſt defugere auctoritatem venditor, cui denuntiatum eſt, ut liti ſubſiſteret. Tractatur etiam hoc titulo de aliis ædilitiis ſtipulationibus, ut vere poſſis dicere in continuando, ut loquuntur, ſive connectendo hoc titulo cum ſuperiori, ædilitio edicto applicatas ædilitias ſtipulationes.

a *Id vocant Græci* αὐτομαχεῖν, per ſe ipſum

pugnare, *quum ſcilicet venditor ipſe judicium pro emtore ſuſcipit, & ipſa evictionis actio vocatur* βεβαιώσεως δίκη, actio confirmationis, *quod emtorem defendendo venditionem a ſe factam quaſi confirmet, & tueatur. Harpocration in lexico, in iis verbis.*

LIB. XXII. TIT. I.

De uſuris, & fructibus, & cauſſis, & omnibus acceſſionibus, & mora.

V. lib. 4. *C. tit.* 32. *de uſuris.*

Vel habita ſæpiſſime mentio acceſſionum in ædilium edicto, & in ſtipulationibus ædilitiis hunc titulum ſtatim adnecti deſiderabat, qui tamen poſſet uſui eſſe, & in ſuperioribus omnibus judiciis bonæ fidei, vel ſtrictis, vel arbitrariis; & quia plerumque acceſſionum ratio habetur ex mora, adjicitur altera pars, De mora. Duas itaque facio hujus tituli partes, unam de acceſſionibus, alteram de mora, ut in indice titulorum quoque ita compendioſius editus eſt; De uſuris, & omnibus acceſſionibus, & mora. Acceſſionis autem verbum latiſſime patet, & comprehendit ejus rei, quæ in judicium venit, cujuſve nomine actio, petitio, perſecutio eſt, appendices, ſequelas conſequentias omnes, & uſuras, quæ quantitatum acceſſiones ſunt, & fructus, qui prædiorum ruſticorum, & pecorum, & mercedes, quæ prædiorum urbanorum, mancipiorum, jumentorum, navium, vehiculorum, & cauſſas, quæ quidem vel ſunt in

rebus

rebus ipſis, ut qualitates prædiorum, vel hominum; veluti bonitas, ſalubritas, immunitas, libertas: vel manant a rebus ipſis, ut partus ab ancilla, aut ab aliis rerum acceſſionibus, ut ex fetu primo, qui eſt in fructu pecoris, fetus ſecundus. Acceſſionibus etiam adnumerantur alluviones, & conſolidationes, & adquiſitiones ſervorum. Vſura † eſt ad ſortem, ſive quantitatem, quæ debetur quacumque ex cauſſa acceſſio ex conventione, vel ex officio judicis. Fructus † ſunt fruges, quæcumque naſcuntur e terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Cauſſa † eſt ejus rei, qua petitur qualitas, & utilitas omnis, quæ circa eam eſt. Mora † eſt culpa non reſpondentis ad conventionem opportunam creditoris, vel debitoris.

T I T. II.

De nautico fenore.

V. lib. 4. C. *tit.* 32.

Superior titulus eſt de uſuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de uſuris omnibus, ſed de ea ſpecie uſurarum, quæ fenus dicitur, cujus definitio hæc: † Ad ſortem mutuo acceptam, quod accedit lucrum ex conventione. Quod ſi ad alium contractum accedat præter ſortem aliquid officio judicis, non lucri cauſſa, ſed ne in damno verſetur creditor propter moram debitoris, uſura eſt non fenus, & æquiſſima, fenus propter lucri aviditatem ab æquitate aliquanto diſcrepans. Longe vero alia ratio fenoris mediterranei, alia maritimi: nam ſors, cui accedit mediterraneum, eſt periculo debitoris, cui maritimum ſive trajectitium, periculo creditoris, quod & priuſquam navem ſolvant debitores teſtari ſolere ait Demoſthenes πρὸς Φορμίωνα, & mediterranei modus certus finituſque,

tuſque, maritimi finitus, vel hodie utriuſque finitus, *a* ſed maritimum longe gravius veluti pro pretio ſuſcepti periculi, & illud ex ſtipulatione, hoc etiam ex pactione.

a *Mediterraneum fenus olim potuit uſque ad uſuram centeſimam excurrere, hodie intra trientis uſuras, ſi perſonæ illuſtres fenus exerceant, conſiſtit, intra beſſes ſi negotiatores, intra ſemiſſes ſi ceteri, maritimum vero centeſimam egredi non poteſt, l. 26. eos* § *ſuper. C. de uſuris. Igitur ad jus novum pertinet Zonaræ locus ad cap. 17. Concilii Nicæni, ubi* τῶν τόκων βαρυτέροις, uſuras graviores, *facit* ἑκατοστιαίοις, centeſimas. *Centeſima uſura dicitur, quæ in ſingulos menſes efficit partem centeſimam ſortis, & octo annis cum quatuor menſibus, id eſt, ſpatio centum menſium ſortem exæquat. Dicitur etiam legitima, non quod minores uſuræ non ſint legitimæ, ſed quod lege antiqua vetitum ſit, ne ullum fenus mediterraneum hunc modum egrederetur: dicta quoque as uſurarius, quod ſingulis annis in centenos aureos fenoris nomine efficiat aureos duodecim, ut as in duodecim uncias dividitur. Itaque ad ejus uſuræ modum minores computantur: veluti unciaria, quæ in annos ſingulos reddit tantum unum aureum: uſura ſextans, quæ duos, quadrans, quæ tres, triens, quæ quatuor, quincunx, quæ quinque, & ſic de aliis uſque ad deunces, de quibus hic vulgatus Perſii locus:*

Quid petis, ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras; peragant avidos ſuadere deunces.

TIT.

T I T. III.

De probationibus, & præſumtionibus.

V. lib. 4. tit. 20. de probat.

Hic etiam titulus communis eſt omnium judiciorum; de quibus actum eſt ſupra: namque nulla ſunt judicia, niſi judicem doceas, quod intendis veritate conſtare, quod utique fit probationibus, vel præſumtionibus. Probationes † ſunt teſtimonia vel inſtrumenta quibus fides veri conſtat. Præſumtiones † ſunt veluti anticipationes quædam de eo, quod in re eſt communi ſenſu perceptæ ex eo, quod plerumque intelligitur; quodque plerumque fit, quæ probationum onus in eum transferunt, contra quem faciunt. *a* Id vero hoc titulo potiſſimum explicatur variis in judiciis, cui incumbat onus probandi, reo, an actori, an utrique, in petitione hereditatis, in reſtitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, *b* in condictione Si certum petetur, in condictione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & aliis pleriſque.

a *Hæ præſumtiones ducuntur ex conjecturis; veluti ut quæ diu ſiluit, & ſæpius in calculum venit, nec debitum ſibi fideicommiſſum reputavit, fratri illud remiſiſſe videatur, l. 26. hoc tit. & ſic de aliis, qua de re quædam in Parat. Decret. tit. de præſumt.*

b *Cujus generis hæc actio ſit. V. ſupra tit. 1. l. 11.*

T I T. IV.

De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum.

V. lib. 4. C. tit. 21. de fid. inſtr. & amiſſ. eorum & apochis, & antapochis faciendis, & de iis, quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.

Probationis ſpecies una eſt, quæ ſumitur ex conventionibus ſcriptis, ex teſtimoniis, vel

vel ex aliis ſcripturis, quæ proprie inſtrumenta vocantur. Sed ſignificantur etiam eo nomine perſonæ, veluti actores ſervi, & teſtes; nec enim minus inſtruunt cauſſam, vel reum, vel judicem perſonæ, quam ſcripturæ, & inſtrumenta ab inſtruendo dicuntur, *a* quæ notatio in l. argentarius, §. edi. De eden. his verbis demonſtratur ea pars rationum, quæ ad inſtruendum aliquem pertineat, & ſimilibus in *l. 8. famil. erciſc. & l. 34. de admin. tut. l. ult. De ſuſp. tut. l. 5. De jur. delib.* Quod additur, (& amiſſione eorum) abeſt ab indice titulorum, hic certe ſupereſt.

a *Hoc titulo nomen inſtrumenti continet tabulas publicas, vel privatas. Alia vero eſt ejus vocabuli ſignificatio inf. in tit. de inſtructo fundo, & inſtrumento legato, ſcilicet pro ſupellectili urbana, vel ruſtica, aut certe pro cujuſque artificii, vel miniſterii organis.*

T I T. V.

De teſtibus.

V. lib. 4. tit. 20.

Superior proprie eſt de teſtimoniorum, & aliarum ſcriptionum fide, hic de teſtium fide, & placet illa Hadriani vox teſtibus ſe magis credere, quam teſtimoniis: quamobrem in publicis judiciis, auctore Cornelio Tacito, teſtimonia non abſentes, nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogebantur: ut merito in judicio repetundarum queratur M. Tullius non teſtibus productis, ſed dictis teſtium recitatis, quaſi præjudicatam rem deferri, pro Rabirio Poſtumo.

TIT.

Digitized by Google

T I T. VI.

De juris, & facti ignorantia.

V. tit. 21. lib. 1. C.

Hic etiam eſt ex communibus titulis, & ſuperioribus multis applicari poteſt, ut puta condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus emti venditi, & redhibitoriis, S. C. Macedon. S. C. Vellejano, in quibus de ſcientia & ignorantia frequens diſtinctio. Ignorantia juris † eſt ſtultitia ſive error hominis neſcientis verbi gratia legatis exhauſta, vel onerata hereditate ſolida legata non deberi. Ignorantia facti, ſi neſciat codicillis ademta legata, & juris quidem ignorantia nocet, facti non nocet; quam regulam explicarem (eſt enim difficilis) niſi id alio prætitiſſem loco jamdiu, *a* & niſi me Paratitlorum reprimeret modus.

a *Id autem Cujacius præſtitit l. 5. Obſ. cap. 19. quem locum hic intelligit. Sed & eadem de re in recitationibus paſſim ad Paullum l. 44. ad edictum, ad Papinianum l. 19. quæſt. & l. 1. definitionum; & in comment. ad hunc titulum.*

L I B. XXIII. T I T. I.

De ſponſalibus.

V. lib. 5. C. tit. 1. de ſponſalibus, & arrhis ſponſalitiis, & proxeneticis tit. 2. Si rector provinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalitias dederint arrhas tit. 3. de donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis.

Peregiſſe jam videbatur contractuum ordinem totum: & ſane quos potuit paucis abſol-

vere, eos omnes in unum collegit, & expoſuit primum, deinde emtionem venditionem, & pignus, vel potius occaſione pignoris, quam inter alios ſtrinxerat paucis hypothecariam pigneratitiæ æmulam actionem, quæ longiorem tractatum deſiderabant. Reſtabat adhuc dotis datio, quam contractum eſſe conſtat, *l.* 23. *De reg. jur. l. exigere*; *De judic.* & divortium, quod etiam pro contractu habetur, *l. ſi uxor eod. tit. l. juris gentium* §. *ut puta*, *De pact.* qui quod longiorem etiam ſermonem poſtulabant, quodammodo ſeparati ſunt ab aliis, & reſervati in hunc locum. Vt vero de eis pertractet abunde, rem orditur a principio, quod ſcilicet ab ſponſalibus proficiſcitur. Spem enim nuptiarum, quarum cauſſa dotes conſtituuntur, ſponſalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis ſtipulationibus; & inde ſponſoris, & ſponſi promiſcua nomina: nam idem & ſponſor & ſponſus, vel ſponſa erat. Arbonius, *Habent*, inquit, *pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas*. Hodie nudo conſenſu conſtituuntur, & pactiones potius, quam contractus ſunt; retinent tamen vetus nomen, ut emancipationis nomen manet, etiam ſublatis venditionibus imaginariis, ut tribus, etiam aucto numero. *a*

a *Tres partes urbis Romæ primum ſunt conſtitutæ, quæ ob id tribus ſunt appellatæ. Sed poſtea mirum in modum earum tribuum auctus eſt numerus, nec minus tamen dictæ tribus, retenta vocabuli origine, quod tres tantum ab initio fuiſſent. Hoc vult Cujacius hoc loco. Ea de re Gu lielmus Godelevæus ad l.* 1. *Titi Livii*, & *alii claſſici auctores.*

TIT. II.

De ritu nuptiarum.

V. lib. 5. C. tit. 4. de nuptiis tit. 5. de inceſtis, & inutilibus nuptiis, tit. 6. de interdicto matrimonio inter pupillum, & tutorem, ſeu curatorem, filiosque eorum, tit. 7. Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes ad ſuppoſitarum jurisdictioni ſuæ aſpirare tentaverint nuptias, tit. 8. Si nuptiæ ex reſcripto petantur, tit. 9. de ſecundis nuptiis, tit. 10. Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus uſumfructum reliquit.

Nuptiæ quoque conventiones ſunt, & nudo conſenſu conſtituuntur, qua de cauſsa hypothecis comparantur, *l. 4. de fide inſtr.* & fiunt etiam inter abſentes, ſicut ſponſalia. A Modeſtino eleganter definiuntur hoc modo: Conjunctio maris, & feminæ, & conſortium omnis vitæ, divini, & humani juris communicatio. Conjunctio, ut *l. 1. de iuſt. & jur.* conjunctio maris, & feminæ, quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonii, & nuptiarum, *l. 10. hoc tit. & Inſt. de patr. pot.* ex quo loco etiam conſortium omnis vitæ interpretari licet individuam vitæ conſuetudinem, quod vitæ ſocietatem, *l. ſi rerum, de re jud. l. 1. Rer. amot.* quod Alicarnaſſæus, ἐπὶ πολλῇ συνελθεῖν τύχῃ, *in multa fortuna adjungi*, ubi uxorem etiam facit κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id eſt, ſacrorum ſociam, quam divini & humani juris communicationem Modeſtinus vocat, & Imp. Gordianus ſimiliter ſociam rei humanæ atque divinæ domum ſuſcipi. Eſt autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum eſt: nam & quas fas eſſet duci, pontificum notionem fuiſſe intelligimus ex Taci-

to 1.

to 1. & Dione XLIII. qua in re hic titulus præcipue conſumitur, & qua item ſollemnitate, veluti deductione in domum mariti, & aquæ ignisque prælatione, & acceptione.

T I T. III.

De jure dotium.

V. lib. 5. C. tit. 11. de dotis promiſſione, & nuda pollicitatione, tit. 12. de ju. dot. tit. 15. de dote cauta non numerata.

Dos eſt † pecunia marito nuptiarum cauſſa data, vel dicta, vel promiſſa. Datio, dictio, promiſſio, contractus ſunt. *a* Vel dos eſt jus pecuniæ conſtitutæ marito pro oneribus matrimonii. Vel, quod uxor ſecum ad maritum defert, quodve marito cavet matrimonii ergo. Vel penſatio onerum matrimonii, qua ratione Martianus Capella non male dotis offerendæ cumulandæque reciprocum dixit, & alio loco, utrum repenſatrix data ſit, id eſt, utrum dos data ſit. *b*

a *Dicere dotem poterat mulier tantum, quæ nubebat, ejuſve pater, aut avus paternus; dare autem, vel promittere extraneus quilibet. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus, & ibi Cujacius.*

b *Eadem ratione donatio propter nuptias, quæ uxori dotis nomine fit a marito, eſt veluti repenſatrix dotis, unde & ἀντιφέρνη dicitur. Cujac. dicto loco, & l. 5. Obſ. cap. 4.*

T I T. IV.

De pactis dotalibus.

V. lib. 5. C. tit. 14. de pactis conventis tam ſuper dote, quam ſuper donatione propter nuptias, & paraphernis.

Vt lib. 18. expoſita ratione contrahendæ emtionis, ſubjiciuntur pacta inter emtorem, & venditorem compoſita, & lib. 20. expoſi-

poſita ratione contrahendi pignoris, vel hypothecæ, pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis expoſita titulo ſuperiori, dantur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem, vel exceptionem proſint, ut generali titulo de pactis, ſed quæ utilia, vel inutilia, quæ licita, vel illicita ſint.

T I T. V.

De fundo dotali.

V. lib. 5. C. tit. 23.

Hic titulus eſt de legis Iuliæ capite illo, quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait de fundo. Sed eodem jure utimur in ædibus. Et de fundo utique inæſtimato: nam æſtimati alienatio interdicta non eſt, *a* qua de cauſsa in hoc titulo Græci dicunt ſemper *ἀδιατίμητον προικιμιαῖον ἀγρόν*, *inæſtimatum dotalem fundum.*

a *Ratio hæc eſt, quando æſtimatio emptionem inducat, l. 3. ff. loc. l. plerumque §. ſi arte ff. de ju. dot. l. un. §. cumque verſ. æſtimatarum, C. de rei ux. act. ideoque ſi in contractu matrimonii æſtimatus ſit fundus in dotem datus, cum emiſſe eo pretio, quo æſtimatus eſt, maritus cenſetur, ejuſque diſtrahendi liberam facultatem habet, niſi mulier ſibi electionem receperit, ſoluto matrimonio, fundum reſtitui, aut æſtimationem, utrum voluerit, l. 11. quod ſi fundus, ff. hoc tit. Adnotandum illud, Juſtinianum legis Juliæ poteſtatem, quæ locum tantum habebat in rebus immobilibus Italici ſoli ad fundos provinciales in dotem datos porrexiſſe, & præterea induxiſſe, ut quemadmodum fundus dotalis hypothecæ ſubjici non poterat, ne quidem conſentiente muliere, ita nec ejus alienatio valeret, quæ tamen ex ipſa lege valere poterat, ſi mulier conſenſiſſet, l. un. §. & cum*

cum lex, C. de rei ux. act. Ratio veteris juris hæc erat, quod facile mulier induci poterat a marito ad conſentiendum obligationi, & pigncrationi fundi dotalis propter ſpem luitionis: ideoque etiam ſi conſenſiſſet, obligatio non valebat: alienationi vero rerum ſuarum ægre mulier conſentit, ideoque id ejus voluntati permittebat. Sed quia vel minis, vel delinimentis, ejus conſenſus circa fundi dotalis alienationem exprimi poterat, ne inconſulta facilitate ad inopiam redigeretur jactura rerum ſuarum, Iuſtinianus voluit, ut alienatio non valeret, etiamſi ipſi conſenſum præbuiſſet. Ceterum ejus legis diſpoſitio in illis tantum Galliæ provinciis ſervatur, quæ jure ſcripto utuntur. In his verò, quæ jure municipali, alienatio fundi dotalis, aliarumque rerum ad uxorem pertinentium auctore marito facta ab ipſa uxore valet, ut docet eruditus Senator dominus Lovet in collecta Decretorum Curiæ Pariſienſis in lit. D. cap. 12. conjunctis his, quæ ibidem notat Julianus Brodæus in ſenatu Pariſienſi advocatus, vir judicii perſpicacis, doctrinæque ſingularis, eloquentiæ non vulgaris, quem etiam vereor potioribus nominibus commendare, ne non tam cum laudare videar, quam mihi ſuffragari, quod ego illi ſim frater matruelis.

LIB. XXIV. TIT. I.

De donationibus inter virum, & uxorem.

V. tit. 5. C. tit. 16. de donat. int. virum & ux. & a parentibus in liberos factis, & de ratihab.

Interdictæ alienationi fundi dotalis adjungit interdictam donationem non mortis cauſſa inter maritos, quod jus eſt ex Solonis legibus, & ut arbitror ex XII. ut pleraque alia, quæ in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus introducta ſint, veluti patria poteſtas, & interdicta prodigo bonorum adminiſtratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant, *l. ult. C. de donat. ante nupt.* recte adjungit ſimplices donationes, quæ vel conceſſæ inter conjuges ſunt, vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

a *Ratio, cur prohibitæ fuerint hæ donationes, hæc prima occurrit in l. 1. & 3. hoc tit. quia alioquin venalis affectio eſſet inter conjuges, & concordia pretio non honeſtis matrimonii obſequiis pararetur. Adjungenda & hæc, quod ejuſmodi donationes frauduloſæ, & plerumque captatoriæ eſſent, ac delinimentis, & illecebris extorquerentur; quam rationem Plutarchus tangit in qu. Rom. & Iuſtinianus N. 74. cap. 4. eſt & hæc tertia ex eodem Plutarcho lib.* περὶ γαμικῶν παραγγέλματων, *quod maritus, & uxor exiſtimare debeant omnia inter ſe communia, quæ ſocietas læderetur, ſi quid poſt donationem habere invicem crederent, quod*

ante

ante non habuiſſent. Ceterum jure antiquo ita hæ donationes nullius erant momenti, ut ne quidem morte donantis confirmarentur ſine ſpeciali voluntate (utique enim in teſtamento ſemper donare conjugibus licuit.) Poſtea oratione Imp. Antonini aliquid laxatum eſt ex juris rigore, & conſtitutum, ut ejuſmodi donationes inter virum, & uxorem factæ ad poteſtatem donantium mortis cauſſa redigerentur. Sed rectius jure municipali Franciæ in pleriſque locis eſt conſtitutum, ne omnino ejuſmodi donationes aut inter vivos, aut teſtamento factæ valeant, exceptis donationibus mutuis, quæ fiunt utroque conjuge proſpera, & integra valetudine fruente, quibus nullis liberis exiſtentibus uſusfructus omnium bonorum mobilium, & immobilium, quæ matrimonii tempore communi induſtria, & ſedulitate conjugum quæſita ſunt, ei, qui ſuperſtes fuerit, addicitur, datis ab eo fidejuſſoribus idoneis ea bona partemve heredibus ejus, qui prior in fata conceſſerit, finito uſuſfructu reſtitutum iri.

TIT. II.

De divortiis, & repudiis.

V. lib. 5. C. tit. 17. de repudiis, & judicio de moribus ſublato.

Divortium † eſt, quæ inter maritos fit ſeparatio eo animo, ut numquam redintegretur matrimonium. Repudium fit inter ſponſos, vel etiam inter maritos: eademque differentia eſt Græcis inter διάστασιν, *ſeparationem*, & διαζύγιον, *conjugii disjunctionem*, nam διάστασιν inter conjuges tantum. Et translatum utrumque διάστασιν, ut ejuſdem nominis ſono muſico concentus διαπασῶν dividitur, a divortium, ut fundi & regiones dividuntur aquarum divortiis, vel ut menſores loquuntur, divergiis. M. Tullius:

Ne-

Neceſſitas cogit tranſlatione uti, ut nexum, quod per libram agitur^a, ut in uxore divortium. Fit autem divortium cxxii. vel ex lege Iulia teſtibus præſentibus *b* & ſollemnibus verbis, quaſi actus legitimus, qualia Titinnius ita notavit: *Aliquis veſtrum nuntiet Geminæ, ut res ſuas procuret, ædibus faceſſat.* Et Apulejus: *Tu confeſtim toro meo divorte, tibique res tuas habeto.* Mitto quæ alii notarunt. Et habetur pro contractu, ut diximus ſupra, atque ideo in ipſo divortio pacta, quæ fiunt, exiſtimo etiam ex parte actoris ineſſe, non etiam, quæ fiunt poſt divortium, ut ſi convenias dotem reddi ſtatim, non annua, bima, trima die.

a *Inde διέσιον ſive διέσις ἡμιτόνιον, ſive ſemitonium dicitur: ea de re conſulendi muſici. Quædam tradit Macrob. l. 2. in Sommium Scipionis cap. 1. Vitruvius l. 7. cap. 4 & Boethius l. 2. cap. 27.*

b *Requiruntur autem ſeptem, ut in teſtamentis l. 9. nullum hoc tit.*

c *Sollemne hoc tempus dieſve reddendæ doti, ſi pondere, numero, aut menſura conſtaret; ſed dotis conditio pacto melior fieri poterat, ut citeriore die redderetur, veluti ut die præſenti: Si rebus aliis dos conſtaret vel mobilibus, vel immobilibus, ſtatim a tempore mortis, aut divortii reſtituebatur. Vlpianus frag. tit. de dotibus §. 8. Ceterum hæc verba nihil aliud ſignificant, quam tribus ſolutionibus in unoquoque anno diviſim per triennium faciendis, ut conſtat ex l. 19. aliud ſupra de pactis dot. & l. 3. §. pen. ff. de annuis legatis. Iure novo immobilia ſtatim, ut antea, mobilia vero intra annum repetuntur in ſuperhabita veteri diſtinctione, an des illis rebus conſtet, quæ pondere, numero menſura continentur, an non; l. un. §. cum autem, C. de rei uxo. act.*

TIT.

TIT. III.

Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

V. lib.5. C. tit.13. de rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita tit.18. ſol. matr. &c. tit.19. ſi conſtante matrimonio ſoluta fuerit, tit.20. ne fidejuſſores dotium dentur.

Divortio facto vel alias diremto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri, vel patri, vel utrique communiter, vel etiam extraneo, qui dotem ſibi recepit: & ideo poſt titulum de divortiis, recte datur hic titulus, qui eſt de repetitione dotis, & quemadmodum dos repetatur, id eſt, quibus diebus, annua, bima, trima die, *a* longiore, an citeriore, an ſtatim, & qua formula, rei uxoriæ, an ex ſtipulatu: nec enim cuicumque repetitio dotis competit, & actio rei uxoriæ competit, cui videtur, tantum fuiſſe locus inter conjuges accepto arbitrio recuperandæ dotis. *b* Item quatenus repetatur, & quas ob cauſſas reputationes, ſive retentiones in eo arbitrio fiant, quoque id jure ac privilegio fit. *c*

a *Hæc verba enarrata ſunt ſuperiore titulo.*

b *Hæc diſtinctio novo jure ſupervacua eſt, rei uxoriæ actione in actionem ex ſtipulatu, quæ de dote competit, transfuſa, §. fuerat, de act. apud Juſtin. l. un. C. de rei uxor. act.*

c *Olim privilegiaria fuit cauſſa dotis, agente muliere, ſed inter chirographarios tantum creditores, ut ſcilicet omnibus præferretur. Iure novo ex l. fin. C. qui pot. in pign. hab. privilegium habet inter hypothecarios, ut omnibus mariti creditoribus hypothecam habentibus etiam anteriorem præferatur*

feratur ipſa dotem repetens. Sed extra eas provincias, quæ jure ſcripto utuntur, nequaquam d. l. ult. diſpoſitio in Francia ſervatur, ut docet eximiæ vir doctrinæ Robertus l.4. rerum jud. cap. ult. & Dn. Louet in lit. M. cap. 8. & Chanutius in quæſt. ſingul. qu. 98.

LIB. XXV. TIT. I.

De impenſis in res dotales factis.

Cauſſæ, propter quas a viro reputationes fiunt in judicio de dote, eæ ſunt fere ob impenſas, ob res amotas, ob liberos; idcirco poſt titulum de repetitione dotis, recte ſequuntur hi tres, De impenſis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoſcendis. Eſt & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occaſione occupavit jam dicere libro ſuperiore. Prima igitur reputationis ſive repenſationis cauſſa eſt propter impenſas factas in res dotales, *a* quæ, ſi neceſſariæ fuerint impenſæ, ipſo jure fit perinde, quaſi res, quæ retinetur, dotalis non ſit, eaque re minus mulier repetit actione de dote: ſed ſi fuerint utiles, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris jure, vel omiſſa retentione, condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio, neque repetitio marito competit, niſi mulier pati nolit maritum tollere, quæ ſeparari poſſunt. Hodie ob nullas impenſas retentio eſt, *b* ſed actio mandati, vel negotiorum geſtorum.

a *Quæ impenſæ neceſſariæ ſint, quæ utiles, & voluptuariæ, hic etiam titulus abſolvit, qua de re*

etiam eſt l.79. impenſæ, ff. de verb. ſign. ita autem breviter definiuntur: Impenſæ neceſſariæ eæ ſunt, quæ habent in ſe impendendi neceſſitatem, quæ etiamſi factæ non eſſent, res erat peritura, aut deterior futura. Vtiles ſunt, quibus res carere potuit ſine detrimento ullo: ſed factæ tamen reditum ejus augent: Voluptuariæ illæ dicuntur, quæ ſpeciem dumtaxat ornant, ſed fructuoſiorem fundum non faciunt, nec rei augent reditum.

b *Datur actio mandati, ſi mandato uxoris eas fecerit maritus: Negotiorum geſtorum, ſi ſine mandato, l. un. §. taceat verſ. ſed nec, C. rei ux. act.*

TIT. II.

De actione rerum amotarum.

V. lib. 5. C. tit. 21. rerum amotarum.

Cauſſa altera retentionis eſt ob res amotas divortii cauſſa, quæ hodie etiam ſublata eſt, quia ſufficit actio rerum amotarum hoc edicto propoſita, per quam dominus dominave intendit eum, qui maritus, eamve, quæ uxor fuit *a*, ſibi dare oportere, quia etſi non furaſſe eum eamve dicat propter pudorem tranſacti matrimonii, ſed amoviſſe lenitate verbi triſtitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum eſt; & dominus hoc judicio rem ſuam quaſi furi condicit, licet ceſſet actio pœnalis furti, & condictio furtiva. Denique alia eſt condictio rerum furtivarum, alia rerum amotarum, quamvis liceat cui libuerit etiam rerum furtivarum condictionem ὑποκορίζεσθαι, & rerum amotarum appellare, *ut l. pen. C. de ord. cog. l. 41. inf. de lib. cau.* ut prætor quoque ſuum heredem, quod quaſi dominus ſit; non expilare dicit, ſed amovere, furto alio invidiam detrahens, *l. ſi ſervum §. Prætor, de adquir. her.* ut concubinam quoque paullo honeſtiore verbo dicimus, quaſi ὁμευνέτιν,

quaſi

quaſi uxorem, non amicam, ut pleraſque actiones ſimiliter verbis temperamus in parentes, & liberos Solonis more inſtitutoque, ut Plutarchus refert. *b*

b *Recte qui maritus quæve uxor fuit: nam ſi adhuc matrimonium conſtet, ceſſabit hæc actio, & dabitur tantum actio in factum, detracto etiam amotionis verbo: quod licet lenius ſit, quam furti, proximam tamen furti vocabulo ſignificationem habet. Erit igitur actio temperata verbis civilibus, ſi adhuc matrimonium conſtet, hac ſcilicet formula, vel ſimili, ſi paret rem meam apud te eſſe ſine cauſſa: ſi paret ex meis rebus hanc vel illam apud te eſſe. Adnotandum & illud, actionem rerum amotarum competere, quando tempore divortii factum eſt furtum, id eſt, divortii cauſſa, quod vel maritus, vel uxor, vel uterque verſabantur in animo: nam ſi poſt divortium factum ſit furtum, gravius judicium inſtitui poterit, id eſt, actio furti, & condictio furtiva competet. Vid.* Cujac. *lib.* 11. *quæſt. Papin. ad l.* 5. *ff. hoc tit. Ceterum hæc actio rerum amotarum in perſonam eſt, prætoria in ſimplum, ſtricti juris perpetua, rei perſecutionem continet, licet ex delicto oriatur, datur heredibus, non tamen contra heredes, niſi quatenus ad eos pervenit, in hoc diſſimilis a condictione furtiva, cui tamen ut plurimum comparatur: utilis eſt & privata, non famoſa; ſpeciem tamen famoſæ habet, qua de cauſſa ceſſat, conſtante matrimonio, ut dictum eſt.*

b *Ejuſmodi actio in factum dari dicitur contra parentes patronoſve, l. non debet ff. de dolo, l. ſi ſuperſtite, C. eod. quaſi factum magis arguatur, quam perſona delinquentis, idque detracto aceto, detracta amaritudine omni. Lampridius in Alexandro Severo: Si minus bene factum eſſet ali-*

H 2 *quid,*

quid, etiam ipſe convincebat, idque in factum, & ſine amaritudine pectoris.

T I T. III.

De agnoſcendis, & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

V. lib. 5. C. tit. 24. divortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant, tit. 25. De alendis liberis a parentibus.

Cauſſa tertia retentionis fuit propter liberos, *a* atque ita ex ordine tractat modo de agnoſcendis, & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate rei ductus etiam de alendis vel patronis, vel liberis, qui ſcilicet egeſtate laborant. De agnoſcendis liberis quaſi ſuis editis poſt divortium, vel poſt mortem patris, vel conſtante matrimonio præjudicium datur ex Senatuſconſultis, ſicut de libertis. Eſt enim præjudicium omnis quæſtio ſtatus, quod plerumque eam actionem ſequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obſequiis, de alimentis; de quibus tamen ſi forte quærere antevertas, id abſque præjudicio facias, id eſt, integra principali quæſtione ſtatus: nec enim decreto alimentorum, vel decreto Carboniano tollitur præjudicialis actio *b*.

a *Hæc retentio varie fiebat; ſi enim culpa mulieris, aut patris, in cujus poteſtate erat, divortio ſolutum eſſet matrimonium, ſingulorum liberorum nomine, qui ex eo matrimonio ſuſcepti erant, ſextas ex dote retinebat maritus, ut ne tamen plus, quam tres ſextæ retinerentur. At ſi in matrimonio mulier moreretur, & dos à patre ejus profecta ad eum rediret, quintas in ſingulos liberos retinere poterat maritus, cujuſcumque numeri eſſent, ita ut quinque liberis exiſtentibus, nihil patri relinqueretur. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus.*

b *An*

b *An ſcilicet pupillus, cui decreta ſunt alimenta, vel cui ex edicto Carboniano, donec ad pubertatem pervenerit, bonorum poſſeſſio data eſt, filius ſit, an non, vel legitimus ſit filius, an non.*

TIT. IV.

De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.

Quod ſuperiore titulo demonſtratum eſt ex S.C. Planciano, ita demum maritum, cui uxor poſt divortium teſtato denuntiavit, ſe eſſe ex eo prægnantem, debere partum agnoſcere, ſi neque ei contra denuntiaverit eam ex ſe prægnantem non eſſe, neque cuſtodes præmiſerit ad ventrem cuſtodiendum, inſpiciendumque, *l.* 1. § *Iulianus*, id occaſionem dedit ſubjiciendæ contrariæ rationis inſpiciendi ventris, cuſtodiendique, puta ſi mulier poſt divortium neget, ſe ex viro eſſe prægnantem, & tertiæ, ſi mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicat, nec ſuperſit, in cujus poteſtatem partus recidat, quæ duæ poſteriores cauſſæ ſunt ex edicto prætoris.

TIT. V.

Si ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur.

Non tantum, quod dixit ſuperiori titulo, partui cuſtodito inſpectoque, ita ut præcepit edicto, prætor dat bonorum poſſeſſionem, poſteaquam editus eſt, & interdum etiam omiſſa illa obſervatione; ſed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in poſſeſſionem ex omnibus edicti partibus *a*. At quæ miſſa in poſſeſſionem forte alium in eam admiſit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id, quod agentis intereſt.

a *Quid hæc verba ſignificent, dictum eſt in ipſa præfatione hujus operis circa finem in.*

TIT. VI.

Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem calumniæ cauſſa fuiſſe dicatur.

Hoc edictum ſuperiori cohærere ex eo apparet ſatis, quod ex eadem cauſſa proficiſcitur, qua ſuperius, ne dum in favorem partus facillime prætor mittit in poſſeſſionem, vel aliis, ut ſuperiori edicto, vel ut hoc edicto etiam ipſi mulieri prædæ occaſionem præbeat, ut ſi prudens ſcienſque ipſa ſe non eſſe prægnantem, vel eſſe ex alio, dolo malo in poſſeſſionem veniat, qua ex cauſſa hoc edicto tenetur in id, quod intereſt agentis, ſed intra annum tantum, quum tamen ſuperior, quæ etiam in id quod intereſt concluditur, porrigatur ultra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. At cur non & illa? utraque enim factum coercet; hæc calumniam, illa dolum. Sed conſiderandum eſt ſemper, quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod intereſt: nam ſi actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, ut factum ejus puniret, pro pœnali habetur; & hanc odio rei datam vel ex eo apparet, quod damnato hoc edicto irrogatur infamia, *l. notatur*, *l. non alia*, *de his*, *qui not. infam.* & quod conceptio atrocior eſt in calumniam, quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum reſtitutoria, quæ ei datur, qui quid cum pupillo geſſit, falſo tutore auctore, quamvis id quod intereſt dumtaxat perſequatur non pœnam, pro pœnali habetur, & finitur anno, *l. 7. & 9. Quod fal. tut.* eſt enim præcipue data in odium falſi tutoris, eademq. ratio edicti de eo, per quem factum

ctum erit, quominus quis in judicio ſiſtat, & ſimilium, & ad aliquid etiam actionis utilis ſubſidiariæ propoſitæ in tit. de mag. con. Poſt hæc vero non dubito, quin fuerit ſubjecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia cauſſa, propter mores: nam & eodem libro invenio Paullum tractaſſe de rebus donatis, de amotis, de impenſis, de liberis; & de moribus nempe ſeptimo ad Sabinum: reſtat enim adhuc de moribus locus unus in *l.5. de pact. dot.* licet ſublata jam cum retentione, tum actione de moribus. *a*

a *Mores autem alii erant graviores, quorum nomine veluti propter adulterium ſexta dotis retinebatur: alii leviores, veluti quod parum obſequens marito, quod contumax eſſet, quod ſumtu nimio mariti facultates exhauriret, aut quid ejuſmodi. Leviorum nomine octavam tantum dotis partem retinebat maritus. Sed & mariti mores improbi pœnæ ſuere ſubjecti, ſi quando divortium ſequeretur. Propter graviores, præſentem dotem reddebat, quæ alias non niſi annua bima, trima die debebatur, ut dictum eſt ſup. tit. de divort. Propter minores, intra ſex menſes eam repræſentabat, & hæc ita ſi dos illis rebus conſtaret, quæ pondere, numero, aut menſura conſtabant: ſin minus, quantum fructus dotis efficiunt quadriennio, tantum uxori maritus erogare tenebatur. Ulpianus in fram, tit. de dotibus.*

ante non habuiſſent. Ceterum jure antiquo ita hæ donationes nullius erant momenti, ut ne quidem morte donantis confirmarentur ſine ſpeciali voluntate (utique enim in teſtamento ſemper donare conjugibus licuit.) Poſtea oratione Imp. Antonini aliquid laxatum eſt ex juris rigore, & conſtitutum, ut ejuſmodi donationes inter virum, & uxorem factæ ad poteſtatem donantium mortis cauſſa redigerentur. Sed rectius jure municipali Franciæ in pleriſque locis eſt conſtitutum, ne omnino ejuſmodi donationes aut inter vivos, aut teſtamento factæ valeant, exceptis donationibus mutuis, quæ fiunt utroque conjuge proſpera, & integra valetudine fruente, quibus nullis liberis exiſtentibus uſusfructus omnium bonorum mobilium, & immobilium, quæ matrimonii tempore communi induſtria, & ſedulitate conjugum quæſita ſunt, ei, qui ſuperſtes fuerit, addicitur, datis ab eo fidejuſſoribus idoneis ea bona partemve heredibus ejus, qui prior in fata conceſſerit, finito uſufructu reſtitutum iri.

TIT. II.

De divortiis, & repudiis.

V. lib. 5. C. tit. 17. de repudiis, & judicio de moribus ſublato.

Divortium † eſt, quæ inter maritos fit ſeparatio eo animo, ut numquam redintegretur matrimonium. Repudium fit inter ſponſos, vel etiam inter maritos: eademque differentia eſt Græcis inter *δίεσιν*, *ſeparationem*, & *διαζύγιον*, *conjugii disjunctionem*, nam *δίεσιν* inter conjuges tantum. Et translatum utrumque *δίεσιν*, ut ejuſdem nominis ſono muſico concentus *διαπασῶν* dividitur, *a* divortium, ut fundi & regiones dividuntur aquarum divortiis, vel ut menſores loquuntur, divergiis. M. Tullius:

Ne-

Neceſſitas cogit translatione uti, ut nexum, quod per libram agitur a, ut in uxore divortium. Fit autem divortium ex XII. vel ex lege Julia teſtibus præſentibus b & ſollemnibus verbis, quaſi actus legitimus, qualia Titinnius ita notavit: *Aliquis veſtrum nuntiet Geminæ, ut res ſuas procuret, ædibus faceſſat.* Et Apulejus: *Tu confeſtim toro meo diverte, tibique res tuas habeto.* Mitto quæ alii notarunt. Et habetur pro contractu, ut diximus ſupra, atque ideo in ipſo divortio pacta, quæ fiunt, exiſtimo etiam ex parte actoris ineſſe, non etiam, quæ fiunt poſt divortium, ut ſi convenias dotem reddi ſtatim, non annua, bima, trima die.

a *Inde* δίεσιν *ſive* δίεσις ἡμιτόνιον, *ſive ſemitonium dicitur: ea de re conſulendi muſici. Quædam tradit Macrob. l. 2. in Sommium Scipionis cap. 1. Vitruvius l. 7. cap. 4. & Boethius l. 2. cap. 27.*

b *Requiruntur autem ſeptem, ut in teſtamentis l. 9. nullum hoc tit.*

c *Sollemne hoc tempus dieſve reddendæ doti, ſi pondere, numero, aut menſura conſtaret; ſed dotis conditio pacto melior fieri poterat, ut citeriore die redderetur, veluti ut die præſenti: Si rebus aliis dos conſtaret vel mobilibus, vel immobilibus, ſtatim a tempore mortis, aut divortii reſtituebatur. Vlpianus frag. tit. de dotibus §. 8. Ceterum hæc verba nihil aliud ſignificant, quam tribus ſolutionibus in unoquoque anno diviſim per triennium faciendis, ut conſtat ex l. 19. aliud ſupra de pactis dot. & l. 3. §. pen. ff. de annuis legatis. Iure novo immobilia ſtatim, ut antea, mobilia vero intra annum repetuntur in ſuperhabita veteri diſtinctione, an dos illis rebus conſtet, quæ pondere, numero menſura continentur, an non, l. un. §. cum autem, C. de rei uxo. act.*

TIT.

T I T. III.

Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

V. lib. 5. *C. tit.* 13. *de rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita tit.* 18. *ſol. matr. &c. tit.* 19. *ſi conſtante matrimonio ſoluta fuerit, tit.* 20. *ne fidejuſſores dotium dentur.*

Divortio facto vel alias diremto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri, vel patri, vel utrique communiter, vel etiam extraneo, qui dotem ſibi recepit: & ideo poſt titulum de divortiis, recte datur hic titulus, qui eſt de repetitione dotis, & quemadmodum dos repetatur, id eſt, quibus diebus, annua, bima, trima die, *a* longiore, an citeriore, an ſtatim, & qua formula, rei uxoriæ, an ex ſtipulatu: nec enim cuicumque repetitio dotis competit, & actio rei uxoriæ competit, cui videtur, tantum fuiſſe locus inter conjuges accepto arbitrio recuperandæ dotis. *b* Item quatenus repetatur, & quas ob cauſſas reputationes, ſive retentiones in eo arbitrio fiant, quoque id jure ac privilegio fit. *c*

a *Hæc verba enarrata ſunt ſuperiore titulo.*

b *Hæc diſtinctio novo jure ſupervacua eſt, rei uxoriæ actione in actionem ex ſtipulatu, quæ de dote competit, transfuſa, §. fuerat, de act. apud Juſtin. l un. C. de rei uxor. act.*

c *Olim privilegiaria fuit cauſſa dotis, agente muliere, ſed inter chirographarios tantum creditores, ut ſcilicet omnibus præferretur. Iure novo ex l. fin. C. qui pot. in pign. hab. privilegium habet inter hypothecarios, ut omnibus mariti creditoribus hypothecam habentibus etiam anteriorem præferatur*

feratur ipſa dotem repetens. Sed extra eas provincias, quæ jure ſcripto utuntur, nequaquam d. l. ult. diſpoſitio in Francia ſervatur, ut docet eximiæ vir doctrinæ Robertus l.4. rerum jud. cap. ult. & Dn. Louet in lit.M. cap.8. & Chanutius in quæſt. ſingul. qu.98.

LIB. XXV. TIT. I.

De impenſis in res dotales factis.

Cauſſæ, propter quas a viro reputationes fiunt in judicio de dote, eæ ſunt fere ob impenſas, ob res amotas, ob liberos; idcirco poſt titulum de repetitione dotis, recte ſequuntur hi tres, De impenſis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoſcendis. Eſt & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occaſione occupavit jam dicere libro ſuperiore. Prima igitur reputationis ſive repenſationis cauſſa eſt propter impenſas factas in res dotales, *a* quæ, ſi neceſſariæ fuerint impenſæ, ipſo jure fit perinde, quaſi res, quæ retinetur, dotalis non ſit, eaque re minus mulier repetit actione de dote: ſed ſi fuerint utiles, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris jure, vel omiſſa retentione, condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio, neque repetitio marito competit, niſi mulier pati nolit maritum tollere, quæ ſeparari poſſunt. Hodie ob nullas impenſas retentio eſt, *b* ſed actio mandati, vel negotiorum geſtorum.

a *Quæ impenſæ neceſſariæ ſint, quæ utiles, & voluptuariæ, hic etiam titulus abſolvit, qua de re*

etiam eſt l.79. impenſæ, ff. de verb. ſign. ita autem breviter definiuntur: Impenſæ neceſſariæ eæ ſunt, quæ habent in ſe impendendi neceſſitatem, quæ etiamſi factæ non eſſent, res erat peritura, aut deterior futura. Vtiles ſunt, quibus res carere potuit ſine detrimento ullo: ſed factæ tamen reditum ejus augent: Voluptuariæ illæ dicuntur, quæ ſpeciem dumtaxat ornant, ſed fructuoſiorem fundum non faciunt, nec rei augent reditum.

b *Datur actio mandati, ſi mandato uxoris eas fecerit maritus: Negotiorum geſtorum, ſi ſine mandato, l. un. §. taceat verſ. ſed nec, C. rei ux. act.*

TIT. II.

De actione rerum amotarum.

V. lib. 5. C. tit. 21. rerum amotarum.

Cauſſa altera retentionis eſt ob res amotas divortii cauſſa, quæ hodie etiam ſublata eſt, quia ſufficit actio rerum amotarum hoc edicto propoſita, per quam dominus dominave intendit eum, qui maritus, eamve, quæ uxor fuit *a*, ſibi dare oportere, quia etſi non furaſſe eum eamve dicat propter pudorem tranſacti matrimonii, ſed amoviſſe lenitate verbi triſtitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum eſt; & dominus hoc judicio rem ſuam quaſi furi condicit, licet ceſſet actio pœnalis furti, & condictio furtiva. Denique alia eſt condictio rerum furtivarum, alia rerum amotarum, quamvis liceat cui libuerit etiam rerum furtivarum condictionem ὑποκορίζεσθαι, & rerum amotarum appellare, *ut l. pen. C. de ord. cog. l. 41. inf. de lib. cau.* ut prætor quoque ſuum heredem, quod quaſi dominus ſit, non expilare dicit, ſed amovere, furto alio invidiam detrahens, *l. ſi ſervum §. Prætor, de adquir. her.* ut concubinam quoque paullo honeſtiore verbo dicimus, quaſi ὁμευνέτιν,

quaſi

quaſi uxorem, non amicam, ut pleraſque actiones ſimiliter verbis temperamus in parentes, & liberos Solonis more inſtitutoque, ut Plutarchus refert. b

b *Recte qui maritus quæve uxor fuit: nam ſi adhuc matrimonium conſtet, ceſſabit hæc actio, & dabitur tantum actio in factum, detracto etiam amotionis verbo: quod licet lenius ſit, quam furti, proximam tamen furti vocabulo ſignificationem habet. Erit igitur actio temperata verbis civilibus, ſi adhuc matrimonium conſtet, hac ſcilicet formula, vel ſimili, ſi paret rem meam apud te eſſe ſine cauſſa: ſi paret ex meis rebus hanc vel illam apud te eſſe. Adnotandum & illud, actionem rerum amotarum competere, quando tempore divortii factum eſt furtum, id eſt, divortii cauſſa, quod vel maritus, vel uxor, vel uterque verſabantur in animo: nam ſi poſt divortium factum ſit furtum, gravius judicium inſtitui poterit, id eſt, actio furti, & condictio furtiva competet. Vid. Cujac. lib. 11. quæſt. Papin. ad l. 5. ff. hoc tit. Ceterum hæc actio rerum amotarum in perſonam eſt, prætoria in ſimplum, ſtricti juris perpetua, rei perſecutionem continet, licet ex delicto oriatur, datur heredibus, non tamen contra heredes, niſi quatenus ad eos pervenit, in hoc diſſimilis a condictione furtiva, cui tamen ut plurimum comparatur: utilis eſt & privata, non famoſa; ſpeciem tamen famoſæ habet, qua de cauſſa ceſſat, conſtante matrimonio, ut dictum eſt.*

b *Ejuſmodi actio in factum dari dicitur contra parentes patronoſve, l. non debet ff. de dolo, l. ſi ſuperſtite, C. eod. quaſi factum magis arguatur, quam perſona delinquentis, idque detracto aceto, detracta amaritudine omni. Lampridius in Alexandro Severo: Si minus bene factum eſſet ali-*

quid, etiam ipſe convincebat, idque in factum, & ſine amaritudine pectoris.

T I T. III.

De agnoſcendis, & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

V. lib. 5. C. tit. 24. divortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant, tit. 25. De alendis liberis a parentibus.

Cauſſa tertia retentionis fuit propter liberos, *a* atque ita ex ordine tractat modo de agnoſcendis, & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate rei ductus etiam de alendis vel patronis, vel liberis, qui ſcilicet egeſtate laborant. De agnoſcendis liberis quaſi ſuis editis poſt divortium, vel poſt mortem patris, vel conſtante matrimonio præjudicium datur ex Senatuſconſultis, ſicut de libertis. Eſt enim præjudicium omnis quæſtio ſtatus, quod plerumque eam actionem ſequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obſequiis, de alimentis; de quibus tamen ſi forte quærere antevertas, id abſque præjudicio facias, id eſt, integra principali quæſtione ſtatus: nec enim decreto alimentorum, vel decreto Carboniano tollitur præjudicialis actio *b*.

a *Hæc retentio varie fiebat; ſi enim culpa mulieris, aut patris, in cujus poteſtate erat, divortio ſolutum eſſet matrimonium, ſingulorum liberorum nomine, qui ex eo matrimonio ſuſcepti erant, ſextas ex dote retinebat maritus, ut ne tamen plus, quam tres ſextæ retinerentur. At ſi in matrimonio mulier moreretur, & dos à patre ejus profecta ad eum rediret, quintas in ſingulos liberos retinere poterat maritus, cujuſcumque numeri eſſent, ita ut quinque liberis exiſtentibus, nihil patri relinqueretur. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus.*

b *An*

b *An ſcilicet pupillus, cui decreta ſunt alimenta, vel cui ex edicto Carboniano, donec ad pubertatem pervenerit, bonorum poſſeſſio data eſt, filius ſit, an non, vel legitimus ſit filius, an non.*

T I T. IV.

De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.

Quod ſuperiore titulo demonſtratum eſt ex S.C. Planciano, ita demum maritum, cui uxor poſt divortium teſtato denuntiavit, ſe eſſe ex eo prægnantem, debere partum agnoſcere, ſi neque ei contra denuntiaverit eam ex ſe prægnantem non eſſe, neque cuſtodes præmiſerit ad ventrem cuſtodiendum, inſpiciendumque, *l.* 1. § *Iulianus*, id occaſionem dedit ſubjiciendæ contrariæ rationis inſpiciendi ventris, cuſtodiendique, puta ſi mulier poſt divortium neget, ſe ex viro eſſe prægnantem, & tertiæ, ſi mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicat, nec ſuperſit, in cujus poteſtatem partus recidat, quæ duæ poſteriores cauſſæ ſunt ex edicto prætoris.

T I T. V.

Si ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur.

Non tantum, quod dixit ſuperiori titulo, partui cuſtodito inſpectoque, ita ut præcepit edicto, prætor dat bonorum poſſeſſionem, poſteaquam editus eſt, & interdum etiam omiſſa illa obſervatione; ſed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in poſſeſſionem ex omnibus edicti partibus *a*. At quæ miſſa in poſſeſſionem forte alium in eam admiſit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id, quod agentis intereſt.

a *Quid hæc verba ſignificent, dictum eſt in ipſa præfatione hujus operis circa finem in.*

T I T. VI.

Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem calumniæ cauſſa fuiſſe dicatur.

Hoc edictum ſuperiori cohærere ex eo apparet ſatis, quod ex eadem cauſſa proficiſcitur, qua ſuperius, ne dum in favorem partus facillime prætor mittit in poſſeſſionem, vel aliis, ut ſuperiori edicto, vel ut hoc edicto etiam ipſi mulieri prædæ occaſionem præbeat, ut ſi prudens ſciensque ipſa ſe non eſſe prægnantem, vel eſſe ex alio, dolo malo in poſſeſſionem veniat, qua ex cauſſa hoc edicto tenetur in id, quod intereſt agentis, ſed intra annum tantum, quum tamen ſuperior, quæ etiam in id quod intereſt concluditur, porrigatur ultra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. At cur non & illa? utraque enim factum coercet; hæc calumniam, illa dolum. Sed conſiderandum eſt ſemper, quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod intereſt: nam ſi actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, ut factum ejus puniret, pro pœnali habetur; & hanc odio rei datam vel ex eo apparet, quod damnato hoc edicto irrogatur infamia, *l. notatur*, *l. non alia, de his, qui not. infam.* & quod conceptio atrocior eſt in calumniam, quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum reſtitutoria, quæ ei datur, qui quid cum pupillo geſſit, falſo tutore auctore, quamvis id quod intereſt dumtaxat perſequatur non pœnam, pro pœnali habetur, & finitur anno, *l. 7. & 9. Quod fal. tut.* eſt enim præcipue data in odium falſi tutoris, eademq. ratio edicti de eo, per quem factum

ctum erit, quominus quis in judicio ſiſtat, & ſimilium, & ad aliquid etiam actionis utilis ſubſidiariæ propoſitæ in tit. de mag. con. Poſt hæc vero non dubito, quin fuerit ſubjecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia cauſſa, propter mores: nam & eodem libro invenio Paullum tractaſſe de rebus donatis, de amotis, de impenſis, de liberis; & de moribus nempe ſeptimo ad Sabinum: reſtat enim adhuc de moribus locus unus in *l.5. de pact. dot.* licet ſublata jam cum retentione, tum actione de moribus. *a*

a *Mores autem alii erant graviores, quorum nomine veluti propter adulterium ſexta dotis retinebatur: alii leviores, veluti quod parum obſequens marito, quod contumax eſſet, quod ſumtu nimio mariti facultates exhauriret, aut quid ejuſmodi. Leviorum nomine octavam tantum dotis partem retinebat maritus. Sed & mariti mores improbi pœnæ ſuere ſubjecti, ſi quando divortium ſequeretur. Propter graviores, præſentem dotem reddebat, quæ alias non niſi annua bima, trima die debebatur, ut dictum eſt ſup. tit. de divort. Propter minores, intra ſex menſes eam repræſentabat, & hæc ita ſi dos illis rebus conſtaret, quæ pondere, numero, aut menſura conſtabant: ſin minus, quantum fructus dotis efficiunt quadriennio, tantum uxori maritus erogare tenebatur. Vlpianus in fram, tit. de dotibus.*

TIT. VII.

De Concubinis.

V. lib.5. C. tit.26. de concub. & tit.27. De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſſis juſti efficiantur.

Matrimonio ſubjicit recte concubinatum: nam & concubinatus matrimonium imitatur: & eſt utraque legitima conjunctio, & eleganter Iulianus anteceſſor Conſtantinopolitanus, concubinam imitari legitimam uxorem, qua ratione in antiquis inſcriptionibus Viceconjux appellatur, & qui ex ea ſuſcipiuntur liberi, non ſunt ſpurii, ut qui ex ſtupro naſcuntur, ſed naturales. Spurii patrem non habent: pater enim eſt ex contubernio, vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex poſterioribus juſtus, ex ſtupro nullus; ac præterea concubina ab uxore niſi in dignitate nihil intereſt, *l. item legato §. pen. de leg.3.* Plenior enim honor uxoris, quam concubinæ, utrumque tamen honoris nomen, non ut ſcortum, vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim, vel concubinatus nomen vitæ ſocietatem quamdam demonſtrat, abſque ritu tamen ullo ſuſceptam, non coitionem furtivam. *a*

a *Plura apud ipſum Cujacium l.5. Obſ. cap.6.*

LIB.

L I B. XXVI. T I T. I.

De tutelis.

V. lib. 1. Inſtit. tit. 13.

A contractibus tranſit ad quaſi contractus; nam tutelæ, & curationis geſtione quaſi contrahitur. Tutela eſt poteſtas ad defendendum pupillum temporis cauſſa legibus permiſſa, aut data. Verbis *data aut permiſſa* ſignificantur duo genera tutelæ, legitima, & dativa. Legitima eſt, quæ lege datur. Dativa, qua lex permittit dari a teſtatore, vel a magiſtratu, id eſt, teſtamentaria, vel honoraria: & recte pupillum, non impuberem; nec enim omnis impubes eſt pupillus, ut filius familias impubes, cui nec miles quidem pater jure tutorem dat, recaſuro ſcilicet in poteſtatem avi. Et temporis cauſſa, ut eleganter Oroſius ait, inter Babylonium, & Romanum imperium, quaſi inter patrem, & filium parvum, Africanum, & Macedonicum brevia, & media quaſi tutorem curatoremque veniſſe, poteſtate temporis, non jure hereditatis amiſſa. Et ad defendendum pupillum, qua re tutela a curatione ſeperatur: nam, ut eleganter eſt ſcriptum §. *item tria*, *Inſt. de exc. tut.* tutela pupillorum eſt, cura bonorum, vel negotiorum tutor ejus, qui ſponte ſe tueri nequit, curator ejus, qui idonee negotia ſua tueri non poteſt, ut vel propter hoc diſcrimen pupillus non ſe obliget ſine tutore, quum tamen etiam ſine curatore obligetur is, qui ſuæ tute-

H 5 læ

læ factus eſt. Eſt & in definitione iſta pupillum, non pupillam, ut in definitione Servii eum non eam, quia feminæ erant in perpetua tutela: ideoque prætor *l.5. Quibus ex cau in poſſ. eat.* non dicit, ſi is pupillus, eave pupilla in ſuam tutelam venerit, ſed, ſi is pupillus in ſuam tutelam venerit, eave pupilla viripotens fuerit: & in *l.51. de leg.3.* dubitatur an hæc verba, Cum in ſuam tutelam venerit, quemadmodum in filioſam. accipiuntur de pubertate, qua ſcilicet in ſuam tutelam veniret, ſi eſſet in tutela aliena, ita etiam ſint accipienda in filiaf. quum viripotens fuerit. Id autem hoc titulo potiſſimum generaliter explicatur, qui & quibus tutores conſtituantur, vel non, & quemadmodum.

T I T. II.

De teſtamentaria tutela.

V. lib.5. C. tit.28. & lib. Inſtit. tit.14. Qui teſtamento tutores dari poſſunt.

Teſtamentaria tutela eſt, quam lex a parente teſtamento dari permittit, ſpecies una dativæ. Non tamen hoc lex omni parenti permittit, nec ut quemlibet, vel quolibet modo, vel cuilibet, ut hoc titulo declaratur, quo non adjicitur, vel curatione, quia nulla eſt curatio teſtamentaria. a

a *Hinc apparet una differentia inter tutorem, & curatorem. Sunt & aliæ, de quibus ipſe Cujacius l.17. Obſ. cap.7.*

T I T. III.

De confirmando tutore, vel curatore.

V. lib. 5. C. tit. 29.

Non ab omni parente, ut diximus, tutela teſtamento defertur, curatio certe a nullo. Sed confirmari delata poteſt magiſtratus auctoritate. Ceterum confirmatus magis ab ipſo da-

tus

tus videtur, qui confirmavit, quam a parente, *l.27. ſupra tit. prox.* & hoc genere datus a matre tutor ex cauſſa confirmatur, & datus a patre naturali, & datus codicillis, non teſtamento confirmatis, & datus verbis precariis, qui nec datus intelligitur, ſicut fideicommiſſa dari non videntur, ut non abs re quæſitum olim fuerit an poſſent adimi. Quod enim datum eſt, id ſolum adimi poteſt: & vero parentibus lex XII. tabularum permiſit tantum tutores dare: verbis igitur directis confirmatur, & nonnumquam datus ab extraneo. *a* Confirmatur & curator teſtamento datus, & generaliter, quicumque non legitime, non rite datus eſt.

a *Maxime quum ipſum impuberem heredem inſtituit: tum enim facile ejus judicium Prætor ſequetur, l.4. h.tit.*

TIT. IV.

De legitimis tutoribus.

V. tit.30. lib.5. C. & lib.1. Inſtit. tit.15.17.18.19.

Præcedit teſtamentaria tutela legitimam, eadem ratione, qua hereditas; nam ita demum legitimæ tutelæ, vel hereditati locus eſt, ſi deficiat teſtamentaria, & ſemper teſtamentariæ legitima cedit, ut eſt proditum *l.7. §.1. de tut. & rat. diſt.* Porro teſtamentaria dativa eſt tutela. Legitima non eſt dativa, quia legitimi tutores ſtatim ipſo jure tutores ſunt, nec dantur proprie: & hac ratione minores XXV. annis ante Iuſtinianum legitimi poterant eſſe tutores non teſtamentarii. Lege autem tutores ſunt agnati, vel patroni, vel parentes manumiſſores. *a* Sunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, ſed libri ſequentis titulo ultimo.

a *Inter hos etiam numerandi fratres impuberis a patre emancipati, vel frater impuberis emancipati*

ab avo: nam & fiduciaria ejuſmodi tutela ſpecies eſt legitimæ.

TIT. V.

De tutoribus, & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, & qui, & in quibus cauſſis ſpecialiter dari poſſunt:

V. lib. 5. C. tit. 33. De curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum, tit. 33. Qui dare tutores vel curatores, & qui dari poſſunt, vel non tit. 35. Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt, tit. 36. In quibus caſibus tutorem habenti tutor, vel curator dari poſſit.

Si deficiant teſtamentarii, & legitimi, ſuccedunt honorarii. Eſt enim honoraria tutela, vel curatio ea, quam lex permittit dari a magiſtratibus, altera ſpecies dativæ. Et ut jure patriæ poteſtatis pater tutorem non daret, niſi lex permitteret, ita nec jure magiſtratus prætor, vel præſes, vel quis alius magiſtratus, cui jus dandi lex dedit. Quibus magiſtratibus lex dederit, hic titulus docet. Item qui poſſunt a magiſtratibus dari, & quibus, & in quibus cauſſis ſpecialiter. Itaque ſic hanc rubricam emendo, *Et qui, & quibus, & in quibus cauſſis ſpecialiter dari poſſunt.* Dari poſſunt a magiſtratu, cui lex tutoris, vel curatoris dandi jus dedit, ei vel his, qui jurisdictionis ejus, non qui alienæ jurisdictionis ſunt; & tutorem, vel curatorem non habenti, ſed non etiam habenti. Ceterum ſpecialis tutor, vel curator datur utrique ex his cauſſis ad dotem cuſtodiendam, ad adeundam hereditatem, ad poſtulandam reſtitutionem hereditatis ſervo impuberi cum libertate relictam, ad agendam cauſſam appellationis, quum tutores dati appellaverunt, momentarius tutor, vel curator, qualis teſtamento nulla ex cauſſa datur,

quia

quia non, ut magiſtratui, ita teſtatori idem leges, vel S.C. conceſſerunt. Et notandum interea, ſi tutor abſuerit (ſic legendum l. 11.) curatorem pupillis ob hanc ſolam cauſſam dari non poſſe, id eſt, ne curatorem quidem, niſi forte ad alimenta pupillis expedienda, *l. ult. infra*, *ubi pupi. educ.* licet propter ſexus infirmitatem mulieri ei, cujus tutor abfuiſſet, tutor dari potuerit, ſed ex S.C. ut Vlpianus ſcribit lib. Regularum.

TIT. VI.

Qui petant tutores, vel curatores, & ubi petantur.

V. lib. 5. C. tit. 21. qui pet. tut. vel cur. & tit. 22. ubi petantur tut. & cur.

Poſt definitionem tutelæ primo titulo expoſitam ſpecies ejus exponi neceſſarium erat, quibus modo explicitis, adhæreſcens poſtremæ, id eſt, honorariæ, qui tutores, vel curatores a magiſtratibus dari petant, hoc titulo declarat & impuberibus quidem tutores, vel curatores alii ſua ſponte petunt, ut cognati, adfines, amici, educatores, & nonnumquam etiam hi, qui cum pupillis acturi ſunt; alii neceſſario, ut mater ex conſtitutione Severi, ne amittat jus legitimæ hereditatis, & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alii jure non petunt, niſi velint periculum curationis incurrere, ſed ipſi ſibi puberes petunt per ſe, aut per procuratorem. Vbi autem petantur, palam non declarat: nam l. pen. rectius fuiſſet poſita ſub titulo præcedenti, quaſi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari poſſunt; decreto enim decurionum etiam Duumvirum municipii dari poſſe. Sed id ex titulo Codicis cognoſcere licet, ubi pet. tut. vel cur. & melius

etiam

etiam elicitur ex præcedentis tituli l.1.3.27.

T I T. VII.

De adminiſtratione, & periculo tutorum, & curatorum, qui geſſerint, vel non, & de agentibus, vel conveniendis uno, vel pluribus.

V. lib.5. C. tit.37. de admin. tut. vel cur. & de pecunia pupillari feneranda, & deponenda tit.38. de periculo tutorum, & cur. tit.40. ſi ex pluribus tut. vel curat. omnes, vel unus agere pro minore, vel conveniri poſſint, tit.52. de dividenda tutela; & pro qua parte quiſque tutor conveniatur, tit.56. de uſuris pupillaribus.

Tutorum, vel curatorum dationem ex ordine ſequitur adminiſtratio tutelæ ſtatim, atque ſcierunt ſe tutores datos, vel juſſi ſunt adminiſtrare. Conſtitui vero è multis unus ſolet de parentis, vel de majoris partis tutorum ſententia, vel ab eo, cujus de ea re jurisdictio eſt, qui ſolus adminiſtret, *l.3. de poſt. l.3. jud. ſol. l.24. §. ult. infra*: quo conſtituto, ceteri honorarii tutores, vel curatores dicuntur, longe alio ſenſu, quam a nobis ex Vlpiano dicti ſint tutores, vel curatores honorarii titulo quinto, nimirum quod dati ſint ab his, qui honores gerunt: modo enim, quod dati ſint honoris cauſſa, & hi nihilominus periculi alieni, id eſt, adminiſtrationis alienæ periculum agnoſcunt, ſi vel non ex fide bona adminiſtrator geſſerit. Tam igitur periculo tenentur honorarii, quam qui adminiſtratores electi ſunt. Periculo autem teneri, eſt indemnem pupillum præſtare. Et adminiſtrationis, ſive geſtionis præcipua pars eſt, actiones exercere, & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, *& de agentibus, vel convenientibus uno vel pluribus*. Agit, vel convenitur

unus,

unus, ſi uni geſtus commiſſus ſit, vel ſi diviſo eo per partes, ad unam tantum partem actio pertineat, vel ſi ceſſant ceteri. Agunt, vel conveniuntur plures, ſi pluribus gerenda tutela permiſſa ſit. Imo & hoc caſu nonnumquam uni agere permittitur.

a *Sunt & alii tutores, qui tutelæ periculum agnoſcunt, etiamſi nihil adminiſtrent: illi ſcilicet, qui notitiæ cauſſa dari dicuntur, maxime liberti defuncti, qui patrimonii ſecreta nota habent, & in hoc tutoribus rem gerentibus adjunguntur, ut ipſos tutores inſtituant, quam late facultates extendantur, l.* 1. *C. de peric. tut. vel cur. l.* 23. *quæro §.* 1. *ff. de teſtam. tut. l.* 14. *quod ſi forte §.* 1. *&* 6. *ff. de ſolut. Sed hi inter honorarios connumerari poſſunt.*

T I T. VIII.

De auctoritate, & conſenſu tutorum, & curatorum.

V. lib. 1. *Inſt. tit.* 21. *de auctoritate tutorum, & lib.* 5. *C. tit.* 59. *de auctoritate præſtanda.*

Auctoritas quoque tutoris, vel curatoris pars alia quædam adminiſtrationis eſt, ut puta ſi auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem, vel ad judicium edendum, aut accipiendum, vel ad tradendum aliquid, aut ſtipulandum, aut promittendum. Auctoritas † eſt approbatio ejus, quod agitur cum pupillo, nec intereſt dixerit, Probo, an auctor ſum, an volo, vel conſentio. Sed quibus in rebus neceſſaria ea ſit, & unius ſufficiat, an plurium deſideretur, hic titulus explicat, ſicut ſuperior, an unus, vel plures agere, aut conveniri nomine pupillorum vel adoleſcentium poſſint.

TIT.

T I T. IX.

Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conveniri poſſunt.

V. lib. 5. C. tit 39.

Non ut tutores, vel curatores ex omnibus cauſſis nomine pupilli agere, vel conveniri poſſunt, ita viciſſim minores nomine tutoris, vel curatoris, id eſt, ex facto ejus agere, vel conveniri quacumque ex cauſſa poſſunt. Qua ex cauſſa poſſint, hic titulus abſolvit. Agunt ex conſtituto utili actione, ſi debitor pupilli tutori conſtituerit pupillo ſolvi, *l. eum, qui* §. *pen. de conſt. pec.* & ſimiliter ex locato, ſi tutor, vel curator locaverit prædium pupilli *l. pen. C. eod.* & ex mutuo, ſi pecuniam pupilli crediderint, & ex judicato, ſi tutor egerit nomine pupilli, & obtinuerit, ut vice verſa mutui actione conveniuntur, ſi pecunia tutori credita ſit nomine, & contemplatione pupilli, & in rem quoque verſa ejus ſit; & judicati, ſi tutor condemnatus ſit. Conveniuntur etiam ex ſtipulatione, ſi tutor nomine pupilli caverit, & aliis actionibus ex dolo, vel culpa tutoris, ſi ex eo locupletiores ſint. *a* Factum vocat adminiſtrationem, contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris, vel curatoris. Minorum nomen commune eſt pupillorum, & adoleſcentium.

a *Sed & re impuberis a tutore vendita, ſi evictio ſequatur, utili actione convenietur ipſe pupillus, ſi tutela finita fuerit l. 4. §. ult. ſup. de evict.*

TIT.

T I T. X.

De ſuſpectis tutoribus, & curatoribus.

V. lib. Inſt. cap. 26. & lib. 5. C. tit. 43.

Recte ſequitur ſuſpecti poſtulatio: nam tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere, atque adminiſtrare, & poſteaquam gerere cœpit, ſi geſtu abſtineat, vel ſi male gerat, ſuccedit ordinaria poſtulatio ſuſpecti, *l. 1. in prin. l. 5. §. geſſiſſe de adminiſt. tut.* Ordinaria, id eſt, ex 12. tabul. quæ omnibus patet, quaque vinculis publicis tutor, vel curator nonnumquam coercetur, ac præterea decreto judicis tutela abire jubetur, vel gerere prohibetur, alias integra, alias læſa exiſtimatione. Nec tamen crimen publicum hoc eſt, quia nec qui id objecerit, & deſtituerit, pœna tenetur S. C. Turpilliani.

LIB. XXVII. TIT. I.

De excuſationibus.

V. lib. 5. tit. 62. de excuſ. tut. & cur. & temporibus earum tit. 63. ſi tutor, vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit, tit. 64. ſi tutor, vel cur. reipub. cauſſa abſuerit, tit. 65. de excuſationibus veteranorum tit. 66. numero liberorum ſe excuſant tit. 67. qui morbo ſe excuſant, tit. 68. qui ætate ſe excuſant, tit. 69. qui numero tutelarum.

Vt ſenatores alii ſenatu moventur, alii excuſantur, ita tutores, vel curatores: & quia de tutela, aut cura motis rejectiſque dixit ſuperiori titulo proximo, reſtabat, ut adjiceret de

excu-

excuſatis, deque variis excuſationum cauſſis, quæ hoc titulo proponuntur. *a*

a *Tutela munus eſt civile, non proprie publicum, & reipublicæ, quia non pertinet principaliter ad rem publicam, ſed privatam: quamquam & aliqua ratione publicum paſſim dicatur per conſequentias quaſdam, quod publice interſit pupillos tueri, ac defendere, ut Cujacius docet ad l.6. hoc tit. Inter perſonalia munera refertur etiam in l.1. §. illud, & ſeq. inf. ff. de muner. & hon. quia ſcilicet non impenſam ſpectat, ſed perſonæ induſtriam, & ſedulam navitatem. Quia autem ejuſmodi munus maxime negotioſam, & moleſtam ſollicitudinem continet, ideo illud plurimi refugiunt, & detrectant: & tanti olim fuit hujus muneris habere vacationem, ut commemoret Capitolinus in Gordianis, Senatum Romanum ſummi privilegii loco dediſſe familiæ Gordiani principis junioris, ut ejus poſteri, ſi vellent, a tutela vacarent. Hinc ratio, cur tam anxie de cauſſis excuſationum quæratur, ut etiam ſex libros integros Modeſtinus I.C. ea de re ſermone Græco ſcripſerit, ex quibus varia capita, tum hoc tit. tum aliis paſſim his libris ſunt excerpta. Quia vero maxime frequens hujus muneris onus & neceſſitas; ideo qui alias a muneribus publicis, & civilibus habent vacationem, & immunitatem, ab hoc non habent, niſi illud privilegium ſpecialiter ſit indultum, l.15. ſpadonem §.12. qui accipit, l.17. non tantum, §. non omnia, hoc tit. Supereſt, ut excuſationis definitio ex Cujacio repetatur, quæ eſt in Parat. C. hoc tit. Excuſatio † eſt allegatio immunitatis, ſeu vacationis a tutela, vel curatione, quam habet aliquis ex privilegio, vel ex juſta cauſſa.*

TIT.

TIT. II.

Ubi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.

V. lib.5.C.tit.49. ubi pupilli educari debeant, & tit.50. de alim. pupillo præſt.

Dicturo pleniſſime de tutelis, non erat omittenda hæc quæſtio, ubi pupillus ali, vel morari debeat, quæ decreto prætoris, vel præſidis dirimenda relinquitur, ut ipſe potius æſtimet, apud quem educari debeat. Ejuſdem quoque decreto alimentorum præſtandorum modus conſtituitur, quod exſequitur etiam intra legitimum tempus, *l.2. de re jud.* Et omnino rectiſſime vel hac ſola ratione hi tres tituli connexi, & apti inter ſe ſunt, de ſuſp. tut. De excuſ. Ubi pupill. educ. &c. quod ex his cauſſis prætorum, vel præſidum cognitio ſit.

TIT. III.

De tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſſa actione.

V. lib.5. C. tit.51. arbitrium tutelæ.

Sequuntur actiones ex tutelæ, vel curationis obligatione, quaſi ex contractu, quibus ſpeciales judices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ, & Rationibus diſtrahendis. Tutelæ poſt finitam tutelam cum eo, qui tutelam geſſit, ut rationes edat, & reddat, vel, Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, *l. pen. Remp. pup. ſal. fo.* & utilis etiam cum eo, qui non geſſit, *l. non quaſi §. illud eod.* quæ actio bonæ fidei eſt. *a* Rationibus diſtrahendis, ex 12. tab. æque poſt finitam tutelam in duplum cum eo, qui in gerenda tutela pecuniam pupillarem intercepit, vel quam aliam rem pupilli abſtulit, avertit, ſubripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abeſt. Id vero abeſt,

quod

quod ille diſtraxit, id eſt, quod avertit, & conturbavit: & forſitan in *l. tutor de lib. leg.* his verbis, *ex diſtractione*, ſignificatur hæc actio rationibus diſtrahendis arbitraria actio ob rationes tutelæ interverſas, ſive diſtractas dolo malo. Concurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto eſt. Et prodita rurſus illa eſt ſpecialiter in tutorem ex hac cauſſa, quod abeſſe etiam nonnihil ea res a furto videretur, *l. tres de adm. tut.* & ob id ipſum mitior honeſtiorque, quam furti, eademque ratio eſt proditæ actionis oneris averſi in duplum, *b* & alterius in heredem, qui quid in inventario conficiendo dolo malo ſuppreſſit, *c* & in publicanos; *d* quæ etiam mixtæ ſunt actiones, ut Rationibus diſtrahendis. Quin & his ſi agas, facilius cauſſam teneas, quam ſi furti: nec enim deerunt argumenta tutori, vel nautæ, vel heredi, vel publicano, quibus ſi contendas furtum feciſſe, contra contendant, id non eſſe furtum, quod ſibi quodammodo licuit admittere jure ſuo. Ex curationis autem obligatione eſt actio negotiorum geſtorum non directa: quia non ultro ad negotia curator acceſſit, ſed utilis, *e* quæ etiam ſtatim nondum finita curatione competit, non alia differentiæ ratione, quam quod non idem in eo, quod in tutelæ actione conſtitutum: quæ in contrariis actionibus, quæ ſequuntur, valet.

a *Eſt etiam in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, civilis, in ſolidum, perpetua datur heredibus, & contra heredes, eſt privata, directa, famoſa. Privilegiaria eſt agente pupillo, ut ſcilicet inter chirographarios, ſive perſonales tutoris creditores potior ſit, & habeat* πρωτοπραξίαν, priorem exactionem, *l. ult. hoc tit. quod privilegium*

here-

heredi non datur, aut aliis pupilli ſucceſſoribus, l.42. ex pluribus, ſup. de adm. tut. Quæ ſequitur actio de rationibus diſtrahendis, forte eaſdem conditiones habet, niſi quod eſt pœnalis, mixta, in duplum, & arbitraria.

b *Hæc actio datur contra nautam, qui frumentum, vel quid aliud vehendum accepit, & intercepit, vel alii, quam domino reddidit, ut docet l.31. in navem, ff. Loc. Videndus ipſe Cujac. l.7. Obſ. cap. pen.*

c *Hanc actionem Iuſtinianus ipſe induxit, qui beneficium inventarii conceſſit heredibus primum, l. ult. §. licentia, C. de ju. delib.*

d *De hac ſermo eſt inf. tit. de Publicanis.*

e *Hæc actio eaſdem conditiones habet, quæ in directa negotiorum geſtorum actione adnotatæ ſunt ſup. tit. de negot. geſtis, niſi quod forte illa, de qua hic agitur, famoſa eſt adverſus curatorem, qui dolum fecit in adminiſtratione bonorum adoleſcentis exemplo actionis tutelæ: quia non minus in curatione, quam in tutela maxime fides requiritur; ex qua comparatione & illud dicendum hanc, quæ ex curatione adoleſcenti competit, actionem privilegiariam eſſe, ut de actione tutelæ eſt conſtitutum.*

TIT. IV.

De contraria tutelæ, & utili actione.

V. lib.5. C. tit.58. de contr. jud. tut.

Titulus ſuperior eſt de directis, ſive principalibus actionibus, quæ dominis ſcilicet negotiorum competunt. Hic de contrariis, quæ geſtoribus, ut de contraria tutelæ, quæ tutori competit de his, quæ ei propter tutelam abſunt, *a* & contraria utili negotiorum geſtorum, quæ curatori, ſi quid ei abſit. *b*

a *Iiſdem omnino conditionibus hæc actio tutelæ*

telæ actio contraria cenſetur, quibus directa, quæ pupillo datur, niſi quod hæc famoſa non ſit, nec privilegiaria, & ſemper ſit rei perſecutoria.

b *Et hæc quoque ſequitur conditionem contrariæ actionis tutelæ.*

TIT. V.

De eo, qui pro tutore prove curatore negotia geſſit.

Superiores actiones tam directæ, quam contrariæ competunt, ſi verus tutor, aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ ſimiliter, & contrariæ, ſi falſus; qui tamen quaſi tutor, aut curator pro tutore, vel procuratore geſſerit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum geſtorum, & competunt ſtatim.

TIT. VI.

Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.

In falſum tutorem pupillo eſt actio protutelæ ex ſuperiori edicto, ex hoc autem in eumdem eſt actio in factum reſtitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit, falſum eum eſſe tutorem ignorans; & interdum etiamſi ſciens, in id quod intereſt. Ceterum hoc diſtat una ab altera, quod protutelæ tenetur is, qui pro tutore etiam bona fide geſſit in factum is tantum, qui dolo malo auctor factus eſt, vel qui dolo malo fecit, ut alius auctoraretur inſcius: Et quod protutelæ ceſſat, ſi perſona ejus, cujus negotia geſta ſunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam cauſſam non ceſſat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, ut expoſui 25. tit. 6.

TIT.

TIT. VII.

De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.

V. lib. 5. C. tit. 54. de hered. tut. vel cur. & tit. 57. de fidejuſſ. tut. vel cur.

Sequuntur actiones, quibus alii, quam tutores, vel curatores tenentur ex cauſſa tutelæ, curationiſve: ac primum fidejuſſores, qui rem ſalvam fore caverunt, tenentur ex ſtipulatu, ſicut tutores finita tutela, vel ſicut curatores, & qui pro tutore geſſerunt ſtatim, atque quæque res ſalva non eſſe cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, *a* utili ex ſtipulatu, quia fidejuſſorum vicem ſuſtinent, & ob id in 12. tabul. ſubvades appellati videntur. Et qui curatores ſua ſponte petierunt, *l. 2. §. pen. qui pet. tut.* Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod ſatis dictum eſt tit. 3. 4. 5. ſed etiam proprio nomine, utili tutelæ, vel neg. geſtorum, vel rationibus diſtrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria adminiſtratione.

a *Affirmatores illi ſunt, qui quum idoneos eſſe tutores affirmaverunt, fidejuſſorum vicem ſuſtinent, l. 4. §. ult. hoc tit. Laudatores vel nominatores illi, qui quum ipſi vocati eſſent ad tutelam aliudve munus publicum, alium potiorem ſe laudaverunt & indicaverunt, in quem onus tutelæ, vel muneris publici transferretur, l. un. de pot. ad mun. publ. nom. l. 10. C. Paullus l. 2. ſent. Illi igitur defecto facultatibus nominato quaſi ſponſores in ſubſidium tutelæ nomine conveniuntur, l adverſus, C. de mag. conv. Dixi quaſi ſponſores, quia ſi vere fidejuſſores eſſent, poſſent eligi non exſcuſſis facultatibus tutoris ab his nominati.*

TIT.

T I T. VIII.

De Magiſtratibus conveniendis.

V. lib.5. C. tit.75.

Tenentur etiam magiſtratus municipales in factum actione ex S.C. qui juſſu præſidis tutores, vel curatores dederunt, vel rem ſalvam fore ſatis exegerunt, vel ſatisdari non curaverunt, vel de facultatibus tutorum præſidi falſa renunciaverunt, vel qui eum de nominibus tutorum inſtruxerunt, vel qui moniti tutores, vel curatores non dederunt, quæ actio ſubſidiaria eſt: nec enim aliter competit, quam ſi non ſint ſolvendo hi, quos ſupra diximus teneri ex cauſſa tutelæ curationiſve: ſed & ſuperiores ex edicto prætoris privilegiariæ ſunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum geſtorum, hæc non eſt privilegiaria, itemque in heredem magiſtratus non datur omnimodo: nam & quaſi pœnalis eſt, ex dolo, aut culpa, non ex contractu, vel geſtu, vel quod ad magiſtratum aliquid pervenerit, licet revera non pœnam, ſed id quod intereſt perſequatur, ſicut & quæ in eumdem datur, ſi damni infecti caveri non curaverit, *l.4. §. in eum, de dam. inf.* & hæc ita fiunt in provinciis. In urbe hac actione tenetur ſcriba, vel officialis, vel quis alius, quem prætor dedit, ut ſatis acciperet, vel probaret fidejuſſores tutorum, & curatorum, vel qui alias prætorem inſtruxit de nominibus, aut facultatibus tutorum, *l. ult. C. eod. l.1. §. ſi præſes §. Divus, hoc tit.* Ipſi magiſtratus urbani, vel provinciales, quia hæc per ſe non obeunt, ſed injungunt aliis, hoc judicio non tenentur. Itaque magiſtratus hoc titulo, ut lib.49. tit.10 ut frequentiſſime in his libris, ſunt municipales magiſtratus ſive Duumviri. *a*

a *Sic*

a Sic autem vocabantur, quod duo ſingulis annis crearentur, exemplo Conſulum, & omnino eadem forma regendæ reipub. in civitatibus imperio Romano ſubjectis, quæ Romæ. Quemadmodum igitur Romæ duo Conſules, ita in civitatibus, vel municipiis duumviri ſive magiſtratus municipales: ut Romæ tribuni plebis, ſic in civitatibus defenſores plebis: ut Romæ conſules ex Senatoribus legebantur, ita Duumviri ex decurionibus, qui Conſiliarii civitatum, apud Græcos βουλευταί: ut Romæ tribuni plebis ex plebeis, ita defenſores civitatum. Plura ſi requiras, conſulendus ipſe Cujac. in Parat. C. l. 1. tit. 55. & 56. ad N. 15. & lib. 1. ad edictum Paulli ad l. ult. ff. de juriſd. omn. jud. & alias pleraſque ex eodem libro deſumtas.

T I T. IX.

De rebus eorum, qui ſub tutela, vel cura ſunt ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.

V. lib. 5. tit. 71. De prædiis, & aliis rebus minorum, ſive decreto non alienandis, ſive obligandis, tit. 72. Quando decreto opus non eſt, tit. 73. Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparaverit, tit. 74. Si major factus, alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.

Sequitur aliud S.C. ex quo non quod gefferit in tutorem curatoremve actio eſt, ſed quod geſſit ipſo jure nullum eſt, videlicet ſi prædia ruſtica, vel ſuburbana, vel eorum prædiorum jura alienaverit, vel obligaverit ſine decreto prætoris, aut præſidis. Idem ex Conſtitutione Conſtantini ſi prædia urbana. De rebus igitur, id eſt, de prædiis, & ſupponendis, id eſt, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi ſuppoſui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S.C. auctor fuit Trajanus, *l. pen. C. de*

mag. con. Hujus autem Severus, & Antoninus.

T I T. X.

De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis.

V. lib. 5. C. tit. 70. De curatore furioſi, & prodigi.

Pertinent potiſſimum ſuperiores tituli omnes ad curatores, qui adoleſcentibus dantur. Reſtabat, ut doceret etiam dari furioſo, dementi, prodigo, fatuo, muto, ſurdo, ventri, *a* & laborantibus morbo perpetuo, & generaliter aliis omnibus, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. Sed & curatorem bonis cuſtodiendis dari ab eo relictis, cui necdum quiſquam ſucceſſit, vel debitoris bonis diſtrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam eſſent curatores legitimi. *b*

a *Id eſt, poſtumo, qui in ventre eſt, ut interim dum naſcitur poſtumus, ſit aliquis, qui bona ejus adminiſtret.*

b *Hi autem ſunt agnati, & gentiles, quum quis eſſet furioſus, aut prodigus, idque in lege 12. tabularum. Cicero l. 2. de Invent. Vlpianus in frag. tit. 2. Alii curatores honorarii ſunt, id eſt, a magiſtratibus dantur.*

DIGESTORVM

PARS QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I.

Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

V. lib. 6. tit. 22. Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non, tit. 22. De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur, lib. 2. Inſtit. 10. De teſtamentis ordinandis, & tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Didicimus jam initio libri 26. a contractibus auctorem feciſſe tranſitum ad quaſi contractus, quo ex genere eſt tutelæ, vel curationis geſtio, de quo ſatis abundeque dictum eſt libro 26. & 27. Eſt & ex eodem genere aditio hereditatis, vel immixtio, vel geſtio pro herede, *l. 3. §. ult. l. 4. Quibus ex cau. in poſ. eat.* vel petitio bonorum poſſeſſionis, *l. pen. de ſepar.* vel etiam neceſſaria ſucceſſio ſervi inſtituti a domino. Omnis enim ſucceſſio, ſive voluntaria, ſive neceſſaria, eſt quaſi contractus, & hujus modo gratia revoluere parat omnia teſtamentorum, hereditatum, & bonorum poſſeſſionum jura, ut quaſi contractui alium quaſi contractum adjungat. Ac primum quidem, quia non eſt juſta hereditas juſtumve teſtamentum, niſi is, qui fecit, teſtamenti factionem habuerit, & niſi ſecundum regulas juris civilis teſtatus ſit, declarat, qui teſtamenta facere poſſunt, & puberes

excuſatis, deque variis excuſationum cauſſis, quæ hoc titulo proponuntur. *a*

a *Tutela munus eſt civile, non proprie publicum, & reipublicæ, quia non pertinet principaliter ad rem publicam, ſed privatam; quamquam & aliqua ratione publicum paſſim dicatur per conſequentias quaſdam, quod publice interſit pupillos tueri, ac defendere, ut Cujacius docet ad l.6. hoc tit. Inter perſonalia munera refertur etiam in l.1. §. illud, & ſeq. inf. ff. de muner. & hon. quia ſcilicet non impenſam ſpectat, ſed perſonæ induſtriam, & ſedulam navitatem. Quia autem ejuſmodi munus maxime negotioſam, & moleſtam ſollicitudinem continet, ideo illud plurimi refugiunt, & detrectant: & tanti olim fuit hujus muneris habere vacationem, ut commemoret Capitolinus in Gordianis, Senatum Romanum ſummi privilegii loco dediſſe familiæ Gordiani principis junioris, ut ejus poſteri, ſi vellent, a tutela vacarent. Hinc ratio, cur tam anxie de cauſſis excuſationum quæratur, ut etiam ſex libros integros Modeſtinus I.C. ea de re ſermone Græco ſcripſerit, ex quibus varia capita, tum hoc tit. tum aliis paſſim his libris ſunt excerpta. Quia vero maxime frequens hujus muneris onus & neceſſitas; ideo qui alias a muneribus publicis, & civilibus habent vacationem, & immunitatem, ab hoc non habent, niſi illud privilegium ſpecialiter ſit indultum, l. 15. ſpadonem §. 12. qui accipit, l. 17. non tantum, §. non omnia, hoc tit. Supereſt, ut excuſationis definitio ex Cujacio repetatur, quæ eſt in Parat. C. hoc tit. Excuſatio † eſt allegatio immunitatis, ſeu vacationis a tutela, vel curatione, quam habet aliquis ex privilegio, vel ex juſta cauſſa.*

TIT.

T I T. II.

Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.

V. lib.5. C. tit.49. ubi pupilli educari debeant, & tit.50. de alim. pupillo præſt.

Dicturo pleniſſime de tutelis, non erat omittenda hæc quæſtio, ubi pupillus ali, vel morari debeat, quæ decreto prætoris, vel præſidis dirimenda relinquitur, ut ipſe potius æſtimet, apud quem educari debeat. Ejuſdem quoque decreto alimentorum præſtandorum modus conſtituitur, quod exſequitur etiam intra legitimum tempus, *l.2. de re jud.* Et omnino rectiſſime vel hac ſola ratione hi tres tituli connexi, & apti inter ſe ſunt, de ſuſp. tut. De excuſ. Vbi pupill. educ. &c. quod ex his cauſſis prætorum, vel præſidum cognitio ſit.

T I T. III.

De tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſſa actione.

V. lib.5. C. tit.51. arbitrium tutelæ.

Sequuntur actiones ex tutelæ, vel curationis obligatione, quaſi ex contractu, quibus ſpeciales judices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ, & Rationibus diſtrahendis. Tutelæ poſt finitam tutelam cum eo, qui tutelam geſſit, ut rationes edat, & reddat, vel, Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, *l. pen. Remp. pup. ſal. fo.* & utilis etiam cum eo, qui non geſſit, *l. non quaſi §. illud eod.* quæ actio bonæ fidei eſt. *a* Rationibus diſtrahendis ex 12. tab. æque poſt finitam tutelam in duplum cum eo, qui in gerenda tutela pecuniam pupillarem intercepit, vel quam aliam rem pupilli abſtulit, avertit, ſubripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abeſt. Id vero abeſt,

quod

quod ille diſtraxit, id eſt, quod avertit, & conturbavit: & forſitan in *l. tutor de lib. leg.* his verbis, *ex diſtractione*, ſignificatur hæc actio rationibus diſtrahendis arbitraria actio ob rationes tutelæ interverſas, ſive diſtractas dolo malo. Concurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto eſt. Et prodita rurſus illa eſt ſpecialiter in tutorem ex hac cauſſa, quod abeſſe etiam nonnihil ea res a furto videretur, *l. tres de adm. tut.* & ob id ipſum mitior honeſtiorque, quam furti, eademque ratio eſt proditæ actionis oneris averſi in duplum, *b* & alterius in heredem, qui quid in inventario conficiendo dolo malo ſuppreſſit, *c* & in publicanos; *d* quæ etiam mixtæ ſunt actiones, ut Rationibus diſtrahendis. Quin & his ſi agas, facilius cauſſam teneas, quam ſi furti: nec enim deerunt argumenta tutori, vel nautæ, vel heredi, vel publicano, quibus ſi contendas furtum feciſſe, contra contendant, id non eſſe furtum, quod ſibi quodammodo licuit admittere jure ſuo. Ex curationis autem obligatione eſt actio negotiorum geſtorum non directa: quia non ultro ad negotia curator acceſſit, ſed utilis, *e* quæ etiam ſtatim nondum finita curatione competit, non alia differentiæ ratione, quam quod non idem in eo, quod in tutelæ actione conſtitutum: quæ in contrariis actionibus, quæ ſequuntur, valet.

a *Eſt etiam in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, civilis, in ſolidum, perpetua datur heredibus, & contra heredes, eſt privata, directa, famoſa. Privilegiaria eſt agente pupillo, ut ſcilicet inter chirographarios, ſive perſonales tutoris creditores potior ſit, & habeat* πρωτοπραξίαν, priorem exactionem, *l. ult. hoc tit. quod privilegium*

here-

heredi non datur, aut aliis pupilli ſucceſſoribus, l.42. ex pluribus, ſup. de adm. tut. Quæ ſequitur actio de rationibus diſtrahendis, forte eaſdem conditiones habet, niſi quod eſt pœnalis, mixta, in duplum, & arbitraria.

b *Hæc actio datur contra nautam, qui frumentum, vel quid aliud vehendum accepit, & intercepit, vel alii, quam domino reddidit, ut docet l.31. in navem, ff. Loc. Videndus ipſe Cujac. l.7. Obſ. cap. pen.*

c *Hanc actionem Iuſtinianus ipſe induxit, qui beneficium inventarii conceſſit heredibus primum, l. ult. §. licentia, C. de ju. delib.*

d *De hac ſermo eſt inf. tit. de Publicanis.*

e *Hæc actio eaſdem conditiones habet, quæ in directa negotiorum geſtorum actione adnotatæ ſunt ſup. tit. de negot. geſtis, niſi quod forte illa, de qua hic agitur, famoſa eſt adverſus curatorem, qui dolum fecit in adminiſtratione bonorum adoleſcentis exemplo actionis tutelæ: quia non minus in curatione, quam in tutela maxime fides requiritur; ex qua comparatione & illud dicendum hanc, quæ ex curatione adoleſcenti competit, actionem privilegiariam eſſe, ut de actione tutelæ eſt conſtitutum.*

TIT. IV.

De contraria tutelæ, & utili actione.

V. lib.5. C. tit.58. de contr. jud. tut.

Titulus ſuperior eſt de directis, ſive principalibus actionibus, quæ dominis ſcilicet negotiorum competunt. Hic de contrariis, quæ geſtoribus, ut de contraria tutelæ, quæ tutori competit de his, quæ ei propter tutelam abſunt, *a* & contraria utili negotiorum geſtorum, quæ curatori, ſi quid ei abſit. *b*

a *Iiſdem omnino conditionibus hæc actio tutelæ*

telæ actio contraria cenſetur, quibus directa, quæ pupillo datur, niſi quod hæc famoſa non ſit, nec privilegiaria, & ſemper ſit rei perſecutoria.

b *Et hæc quoque ſequitur conditionem contrariæ actionis tutelæ.*

TIT. V.

De eo, qui pro tutore prove curatore negotia geſſit.

Superiores actiones tam directæ, quam contrariæ competunt, ſi verus tutor, aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ ſimiliter, & contrariæ, ſi falſus; qui tamen quaſi tutor, aut curator pro tutore, vel procuratore geſſerit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum geſtorum, & competunt ſtatim.

TIT. VI.

Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.

In falſum tutorem pupillo eſt actio protutelæ ex ſuperiori edicto, ex hoc autem in eumdem eſt actio in factum reſtitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit, falſum eum eſſe tutorem ignorans; & interdum etiamſi ſciens, in id quod intereſt. Ceterum hoc diſtat una ab altera, quod protutelæ tenetur is, qui pro tutore etiam bona fide geſſit in factum is tantum, qui dolo malo auctor factus eſt, vel qui dolo malo fecit, ut alius auctoraretur inſcius: Et quod protutelæ ceſſat, ſi perſona ejus, cujus negotia geſta ſunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam cauſſam non ceſſat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, ut expoſui 25. tit. 6.

TIT.

TIT. VII.

De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.

V. lib.5. C.tit.54. de hered. tut. vel cur. & tit.57. de fidejuſſ. tut. vel cur.

Sequuntur actiones, quibus alii, quam tutores, vel curatores tenentur ex cauſſa tutelæ, curationiſve: ac primum fidejuſſores, qui rem ſalvam fore caverunt, tenentur ex ſtipulatu, ſicut tutores finita tutela, vel ſicut curatores, & qui pro tutore geſſerunt ſtatim, atque quæque res ſalva non eſſe cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, *a* utili ex ſtipulatu, quia fidejuſſorum vicem ſuſtinent, & ob id in 12. tabul. ſubvades appellati videntur. Et qui curatores ſua ſponte petierunt, *l.2.§.pen. qui pet.tut.* Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod ſatis dictum eſt tit.3.4.5. ſed etiam proprio nomine, utili tutelæ, vel neg. geſtorum, vel rationibus diſtrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria adminiſtratione.

a *Affirmatores illi ſunt, qui quum idoneos eſſe tutores affirmaverunt, fidejuſſorum vicem ſuſtinent, l.4. §.ult. hoc tit. Laudatores vel nominatores illi, qui quum ipſi vocati eſſent ad tutelam aliudve munus publicum, alium potiorem ſe laudaverunt & indicaverunt, in quem onus tutelæ, vel muneris publici transferretur, l.un. de pot. ad mun. publ. nom. l.10. C. Paullus l.2. ſent. Illi igitur defecto facultatibus nominato quaſi ſponſores in ſubſidium tutelæ nomine conveniuntur, l adverſus, C. de mag. conv. Dixi quaſi ſponſores, quia ſi vere fidejuſſores eſſent, poſſent eligi non exſcuſſis facultatibus tutoris ab his nominati.*

TIT.

TIT. VIII.

De Magiſtratibus conveniendis.

V. lib.5. C. tit.75.

Tenentur etiam magiſtratus municipales in factum actione ex S.C. qui juſſu præſidis tutores, vel curatores dederunt, vel rem ſalvam fore ſatis exegerunt, vel ſatisdari non curaverunt, vel de facultatibus tutorum præſidi falſa renunciaverunt, vel qui eum de nominibus tutorum inſtruxerunt, vel qui moniti tutores, vel curatores non dederunt, quæ actio ſubſidiaria eſt: nec enim aliter competit, quam ſi non ſint ſolvendo hi, quos ſupra diximus teneri ex cauſſa tutelæ curationiſve: ſed & ſuperiores ex edicto prætoris privilegiariæ ſunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum geſtorum, hæc non eſt privilegiaria, itemque in heredem magiſtratus non datur omnimodo: nam & quaſi pœnalis eſt, ex dolo, aut culpa, non ex contractu, vel geſtu, vel quod ad magiſtratum aliquid pervenerit, licet revera non pœnam, ſed id quod intereſt perſequatur, ſicut & quæ in eumdem datur, ſi damni infecti caveri non curaverit, *l.4. §. in eum, de dam. inf.* & hæc ita fiunt in provinciis. In urbe hac actione tenetur ſcriba, vel officialis, vel quis alius, quem prætor dedit, ut ſatis acciperet, vel probaret fidejuſſores tutorum, & curatorum, vel qui alias prætorem inſtruxit de nominibus, aut facultatibus tutorum, *l. ult. C. eod. l.1. §. ſi præſes §. Divus, hoc tit.* Ipſi magiſtratus urbani, vel provinciales, quia hæc per ſe non obeunt, ſed injungunt aliis, hoc judicio non tenentur. Itaque magiſtratus hoc titulo, ut lib.49. tit.10 ut frequentiſſime in his libris, ſunt municipales magiſtratus ſive Duumviri. *a*

a Sic

a Sic autem vocabantur, quod duo ſingulis annis crearentur, exemplo Conſulum, & omnino eadem forma regendæ reipub. in civitatibus imperio Romano ſubjectis, quæ Romæ. Quemadmodum igitur Romæ duo Conſules, ita in civitatibus, vel municipiis duumviri ſive magiſtratus municipales: ut Romæ tribuni plebis, ſic in civitatibus defenſores plebis: ut Romæ conſules ex Senatoribus legebantur, ita Duumviri ex decurionibus, qui Conſiliarii civitatum, apud Græcos βȣλευταὶ: ut Romæ tribuni plebis ex plebeis, ita defenſores civitatum. Plura ſi requiras, conſulendus ipſe Cujac. in Parat. C. l. 1. tit. 55. & 56. ad N. 15. & lib. 1. ad edictum Paulli ad l. ult. ff. de juriſd. omn. jud. & alias pleraſque ex eodem libro deſumtas.

T I T. IX.

De rebus eorum, qui ſub tutela, vel cura ſunt ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.

V. lib. 5. tit. 71. De prædiis, & aliis rebus minorum, ſive decreto non alienandis, ſive obligandis, tit. 72. Quando decreto opus non eſt, tit. 73. Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparaverit, tit. 74. Si major factus, alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.

Sequitur aliud S.C. ex quo non quod geſſerit in tutorem curatoremve actio eſt, ſed quod geſſit ipſo jure nullum eſt, videlicet ſi prædia ruſtica, vel ſuburbana, vel eorum prædiorum jura alienaverit, vel obligaverit ſine decreto prætoris, aut præſidis. Idem ex Conſtitutione Conſtantini ſi prædia urbana. De rebus igitur, id eſt, de prædiis, & ſupponendis, id eſt, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi ſuppoſui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Trajanus, *l. pen. C. de*

mag. con. Hujus autem Severus, & Antoninus.

TIT. X.

De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis.

V. lib. 5. C. tit. 70. De curatore furioſi, & prodigi.

Pertinent potiſſimum ſuperiores tituli omnes ad curatores, qui adoleſcentibus dantur. Reſtabat, ut doceret etiam dari furioſo, dementi, prodigo, fatuo, muto, ſurdo, ventri, a & laborantibus morbo perpetuo, & generaliter aliis omnibus, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. Sed & curatorem bonis cuſtodiendis dari ab eo relictis, cui necdum quiſquam ſucceſſit, vel debitoris bonis diſtrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam eſſent curatores legitimi. *b*

a *Id eſt, poſtumo, qui in ventre eſt, ut interim dum naſcitur poſtumus, ſit aliquis, qui bona ejus adminiſtret.*

b *Hi autem ſunt agnati, & gentiles, quum quis eſſet furioſus, aut prodigus, idque in lege 12. tabularum. Cicero l. 2. de Invent. Vlpianus in frag. tit. 2. Alii curatores honorarii ſunt, id eſt, a magiſtratibus dantur.*

DI-

DIGESTORVM

PARS QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I.

Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

V. lib. 6. tit. 22. Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non, tit. 22. De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur, lib. 2. Inſtit. 10. De teſtamentis ordinandis, & tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Didicimus jam initio libri 26. a contractibus auctorem feciſſe tranſitum ad quaſi contractus, quo ex genere eſt tutelæ, vel curationis geſtio, de quo ſatis abundeque dictum eſt libro 26. & 27. Eſt & ex eodem genere aditio hereditatis, vel immixtio, vel geſtiò pro herede, *l. 3. §. ult. l. 4. Quibus ex cau. in poſ. eat.* vel petitio bonorum poſſeſſionis, *l. pen. de ſepar.* vel etiam neceſſaria ſucceſſio ſervi inſtituti a domino. Omnis enim ſucceſſio, ſive voluntaria, ſive neceſſaria, eſt quaſi contractus, & hujus modo gratia revoluere parat omnia teſtamentorum, hereditatum, & bonorum poſſeſſionum jura, ut quaſi contractui alium quaſi contractum adjungat. Ac primum quidem, quia non eſt juſta hereditas juſtumve teſtamentum, niſi is, qui fecit, teſtamenti factionem habuerit, & niſi ſecundum regulas juris civilis teſtatus ſit, declarat, qui teſtamenta facere poſſunt, & puberes

nimirum poſſe, patresfam. cives Romanos ſanæ mentis, neque mutos, neque ſurdos, & quemadmodum teſtamenta fiant, id eſt, quibus ſollemnitatibus adhibitis, & ſollemnitatem potiſſimum eam, quæ conſiſtit in teſtium numero, & in ſubſcriptionibus, ac ſignis, in tempore, ac loco, quo una convenire debent, & in eis rogandis, & prædicanda cauſſa, propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem teſtium, qualem eſſe oporteat. Teſtamenti autem definitionem aliam habemus Modeſtini, aliam Vlpiani, utramque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Teſtamentum † eſt voluntas defuncti conſignata jure legibuſque civitatis. Placebit quoque, ſi ita definieris, Teſtamentum † eſt datio hereditatis: exempli gratia, Lucius heres eſto, teſtamentum eſt.

T I T. II.

De liberis, & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

V. lib. 6. C. tit. 28. De liberis præteritis, vel exheredatis: tit. 29. De poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

Vt juſtum ſit teſtamentum, non ſatis eſt adhiberi ſollemnia, quæ expoſita ſunt titulo ſuperiore, niſi liberi, & poſtumi heredes inſtituantur, vel exheredentur: nam præteritio liberorum ſtatim injuſtum teſtamentum facit, vel gradum eum, partemve eam teſtamenti, in qua præteriti ſunt, *a* præteritio poſtumorum rumpit teſtamentum, ſi naſcantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur, in ordinando teſtamento non ſolum maxime cavendam liberorum, & poſtumorum præteritionem eſſe, ſed etiam quemadmodum & qui ex his inſtituendi ſint, vel exheredandi: nec

enim

enim rite quidam exheredantur inter ceteros, nec rite inſtituuntur ſub conditione omni, *b* non ſunt etiam omnes inſtituendi, vel exheredandi: ſed hi tantum, qui ſui heredes futuri ſunt. Sui heredes ſunt liberi, qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Inſtitutio, † datio hereditatis nulli alii ante delatæ, quaſi poſitio heredis. Exheredatio, † ademtio hereditatis debitæ, vel datæ. Liberorum nomine ſignificantur hoc titulo, qui nati erant teſtamenti tempore. Poſtumorum, qui nati ſunt poſt teſtamentum, quaſi poſteriores nati liberi, *c* ut ex notatione poſtumorum, quam dedimus, intelligo ſatis conſtare omnibus hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

a *Injuſtum omnino eſt teſtamentum, quum in eo omnino non eſt inſtitutus filius, nec exheredatus: injuſtus eſt gradus, parſve teſtamenti, quum filius exheredatus eſt in gradu inſtitutionis; præteritus vero in gradu ſubſtitutionis, ſive ſecundæ, tertiæ, quartæ inſtitutionis, & ita deinceps: nam gradus, in quo filius eſt præteritus, ſi ad eum perveniat hereditas, deficiente herede, qui primo gradu ſcriptus eſt, nullius erit momenti: quia enim exheredatio odioſa eſt in omnibus gradibus, quibus aliqui heredes aliis ſubſtituuntur, repeti debet: quod non idem obtinet in iſtitutione filii, quam aliqua parte teſtamenti factam eſſe ſufficit, ut omnes gradus ſubſtitutionum valeant l.14. §. quod vulgo, hoc tit. verumtamen ante heredis inſtitutionem exheredatio facta, vel poſt omnes heredum gradus ab omnibus gradibus ſubmovet filium, l.3. §.ante hoc tit. l.1. C. de lib. præt. vel exher.*

b *Certe filius non poteſt inſtitui ſub conditione*

caſuali, veluti ſi navis ex Aſia veniat, niſi in eventum non exiſtentis conditionis nominatim exheredetur: ſub poteſtativa poteſt, veluti ſi Titio decem dederit: filia vero, vel nepos ex filio poteſt inſtitui ſubconditione qualibet, l.4. l.86. jam dubitari, ff. de her. inſt. l. 10. & fin. ff. de condit. inſt. & l.4. C. de inſtit. & ſubſt. ſub cond. factis.

c *Poſtumi igitur non tantum, qui poſt humatum patrem, ſed & qui poſt teſtamentum patris, vel qui in patris ſenectute nati: Virg. lib. 6. Aen.*

Tua poſtuma proles.
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux,
Educet ſilvis regem, regumque parentem.,

Qua de re A. Gell. l. 2. cap. 16. Sic Plautus in Aulularia:

Poſt mediam ætatem., qui ducit uxorem domum,
Si eam ſenex anum prægnantem fecerit fortuito,
Quid dubitas, quin ſit paratum nomen puero poſtumus?

T I T. III.

De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento.
V. lib. 2. Inſtit. tit. 17. Quibus modis teſtamenta infirmentur.

Injuſtum teſtamentum eſt, in quo ſollemnia juris ea deficiunt, quæ expoſita ſunt ſuperioribus titulis. Sed ruptum proprie, ſi poſtumi præteriti agnoſcantur, & imperfectum, ſi vel ſignatum a teſtibus, vel ſubſcriptum non ſit, *l.6. Ad leg. Cor. de fal. l. hac conſultiſſima §. non ſubſcriptum, & §. ex teſtamento, C. de teſtam.* nam imperfectum ſignato, perfectum non ſignato ἀντιπαρατάσσεται, *opponitur*. Et his teſtamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, ſi rumpatur mutatione, adoptione filii, vel filiæ, manumiſſio-

numiſſione filii, *a* ſucceſſione in locum ſui, ſi irritum fiat capitis minutione teſtatoris, vel deſerta hereditate.

a *Non ſatis conſtat, quommodo manumiſſione filii rumpatur teſtamentum, niſi dicatur ita fieri, quia nepotes ex filio poſt ejus emancipationem jam quaſi agnaſcendo locum ſui ſubeunt: ad quam ſpeciem tamen referenda ſequentia verba (ſucceſſione in locum ſui) ut plane illa videantur inutilia. Commodius itaque id referendum ad jus antiquum, quo filius ex prima, vel ſecunda mancipatione manumiſſus revertebatur in poteſtatem patris, ut & ipſe Cujacius innuit, l. 1. definit. Papin. ad l. 1. hoc tit. ubi & alium modum tradit rumpendi teſtamenti, nimirum conventionem in manum, quod uxor, quæ matrimonio in manum viri convenerat, marito filiæ loco erat, & ei ſua heres agnoſcebatur.*

TIT. IV.

De his, qui in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

Irritum etiam fit teſtamentum parſve teſtamenti ea, quam teſtator conſulto delevit, induxit, vel inſcripſit, *l. pen. & ult. hoc tit. l. in fraudem §. 1. de mil. teſt.* quo de genere irriti hic titulus eſt. Deleta dicimus, quæ litteris corrupta ſunt, Inducta, quæ cancellis, Inſcripta, quæ aliis litteris, Superſcripta, quæ in deletorum locum venerunt, Gellius 20. *Veſtrum*, inquit, *aboleverunt, & veſtri ſuperſcripſerunt.*

telæ actio contraria cenſetur, quibus directa, quæ pupillo datur, niſi quod hæc famoſa non ſit, nec privilegiaria, & ſemper ſit rei perſecutoria.

b *Et hæc quoque ſequitur conditionem contrariæ actionis tutelæ.*

TIT. V.

De eo, qui pro tutore prove curatore negotia geſſit.

Superiores actiones tam directæ, quam contrariæ competunt, ſi verus tutor, aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ ſimiliter, & contrariæ, ſi falſus; qui tamen quaſi tutor, aut curator pro tutore, vel procuratore geſſerit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum geſtorum, & competunt ſtatim.

TIT. VI.

Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.

In falſum tutorem pupillo eſt actio protutelæ ex ſuperiori edicto, ex hoc autem in eumdem eſt actio in factum reſtitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit, falſum eum eſſe tutorem ignorans; & interdum etiamſi ſciens, in id quod intereſt. Ceterum hoc diſtat una ab altera, quod protutelæ tenetur is, qui pro tutore etiam bona fide gëſſit in factum is tantum, qui dolo malo auctor factus eſt, vel qui dolo malo fecit, ut alius auctoraretur inſcius: Et quod protutelæ ceſſat, ſi perſona ejus, cujus negotia geſta ſunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam cauſſam non ceſſat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, ut expoſui 25. tit. 6.

TIT.

T I T. VII.

De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.

V. lib. 5. C. tit. 54. de hered. tut. vel cur. & tit. 57. de fidejuſſ. tut. vel cur.

Sequuntur actiones, quibus alii, quam tutores, vel curatores tenentur ex cauſſa tutelæ, curationiſve: ac primum fidejuſſores, qui rem ſalvam fore caverunt, tenentur ex ſtipulatu, ſicut tutores finita tutela, vel ſicut curatores, & qui pro tutore geſſerunt ſtatim, atque quæque res ſalva non eſſe cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, *a* utili ex ſtipulatu, quia fidejuſſorum vicem ſuſtinent, & ob id in 12. tabul. ſubvades appellati videntur. Et qui curatores ſua ſponte petierunt, *l. 2. §. pen. qui pet. tut.* Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod ſatis dictum eſt tit. 3. 4. 5. ſed etiam proprio nomine, utili tutelæ, vel neg. geſtorum, vel rationibus diſtrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria adminiſtratione.

a *Affirmatores illi ſunt, qui quum idoneos eſſe tutores affirmaverunt, fidejuſſorum vicem ſuſtinent, l. 4. §. ult. hoc tit. Laudatores vel nominatores illi, qui quum ipſi vocati eſſent ad tutelam aliudve munus publicum, alium potiorem ſe laudaverunt & indicaverunt, in quem onus tutelæ, vel muneris publici transferretur, l. un. de pot. ad mun. publ. nom. l. 10. C. Paullus l. 2. ſent. Illi igitur defecto facultatibus nominato quaſi ſponſores in ſubſidium tutelæ nomine conveniuntur, l adverſus, C. de mag. conv. Dixi quaſi ſponſores, quia ſi vere fidejuſſores eſſent, poſſent eligi non exſcuſſis facultatibus tutoris ab his nominati.*

TIT. VIII.

De Magiſtratibus conveniendis.

V. lib. 5. C. tit. 75.

Tenentur etiam magiſtratus municipales in factum actione ex S.C. qui juſſu præſidis tutores, vel curatores dederunt, vel rem ſalvam fore ſatis exegerunt, vel ſatisdari non curaverunt, vel de facultatibus tutorum præſidi falſa renunciaverunt, vel qui eum de nominibus tutorum inſtruxerunt, vel qui moniti tutores, vel curatores non dederunt, quæ actio ſubſidiaria eſt: nec enim aliter competit, quam ſi non ſint ſolvendo hi, quos ſupra diximus teneri ex cauſſa tutelæ curationiſve: ſed & ſuperiores ex edicto prætoris privilegiariæ ſunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum geſtorum, hæc non eſt privilegiaria, itemque in heredem magiſtratus non datur omnimodo: nam & quaſi pœnalis eſt, ex dolo, aut culpa, non ex contractu, vel geſtu, vel quod ad magiſtratum aliquid pervenerit, licet revera non pœnam, ſed id quod intereſt perſequatur, ſicut & quæ in eumdem datur, ſi damni infecti caveri non curaverit, *l. 4. §. in eum, de dam. inf.* & hæc ita fiunt in provinciis. In urbe hac actione tenetur ſcriba, vel officialis, vel quis alius, quem prætor dedit, ut ſatis acciperet, vel probaret fidejuſſores tutorum, & curatorum, vel qui alias prætorem inſtruxit de nominibus, aut facultatibus tutorum, *l. ult. C. eod. l. 1. §. ſi præſes §. Divus, hoc tit.* Ipſi magiſtratus urbani, vel provinciales, quia hæc per ſe non obeunt, ſed injungunt aliis, hoc judicio non tenentur. Itaque magiſtratus hoc titulo, ut lib. 49. tit. 10 ut frequentiſſime in his libris, ſunt municipales magiſtratus ſive Duumviri. *a*

a *Sic autem vocabantur, quod duo ſingulis annis crearentur, exemplo Conſulum, & omnino eadem forma regendæ reipub. in civitatibus imperio Romano ſubjectis, quæ Romæ. Quemadmodum igitur Romæ duo Conſules, ita in civitatibus, vel municipiis duumviri ſive magiſtratus municipales: ut Romæ tribuni plebis, ſic in civitatibus defenſores plebis: ut Romæ conſules ex Senatoribus legebantur, ita Duumviri ex decurionibus, qui Conſiliarii civitatum, apud Græcos βυλευταὶ: ut Romæ tribuni plebis ex plebeis, ita defenſores civitatum. Plura ſi requiras, conſulendus ipſe Cujac. in Parat. C. l. 1. tit. 55. & 56. ad N. 15. & lib. 1. ad edictum Paulli ad l. ult. ff. de juriſd. omn. jud. & alias pleraſque ex eodem libro deſumtas.*

T I T. IX.

De rebus eorum, qui ſub tutela, vel cura ſunt ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.

V. lib. 5. tit. 71. De prædiis, & aliis rebus minorum, ſive decreto non alienandis, ſive obligandis, tit. 72. Quando decreto opus non eſt, tit. 73. Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparaverit, tit. 74. Si major factus, alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.

Sequitur aliud S.C. ex quo non quod geſſerit in tutorem curatoremve actio eſt, ſed quod geſſit ipſo jure nullum eſt, videlicet ſi prædia ruſtica, vel ſuburbana, vel eorum prædiorum jura alienaverit, vel obligaverit ſine decreto prætoris, aut præſidis. Idem ex Conſtitutione Conſtantini ſi prædia urbana. De rebus igitur, id eſt, de prædiis, & ſupponendis, id eſt, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi ſuppoſui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Trajanus, *l. pen. C. de*

mag. con. Hujus autem Severus, & Antoninus.

T I T. X.

De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis.

V. lib. 5. C. tit. 70. De curatore furioſi, & prodigi.

Pertinent potiſſimum ſuperiores tituli omnes ad curatores, qui adoleſcentibus dantur. Reſtabat, ut doceret etiam dari furioſo, dementi, prodigo, fatuo, muto, ſurdo, ventri, *a* & laborantibus morbo perpetuo, & generaliter aliis omnibus, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. Sed & curatorem bonis cuſtodiendis dari ab eo relictis, cui necdum quiſquam ſucceſſit, vel debitoris bonis diſtrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam eſſent curatores legitimi. *b*

a *Id eſt, poſtumo, qui in ventre eſt, ut interim dum naſcitur poſtumus, ſit aliquis, qui bona ejus adminiſtret.*

b *Hi autem ſunt agnati, & gentiles, quum quis eſſet furioſus, aut prodigus, idque in lege 12. tabularum. Cicero l. 2. de Invent. Vlpianus in frag. tit. 2. Alii curatores honorarii ſunt, id eſt, a magiſtratibus dantur.*

DI-

DIGESTORVM

PARS QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I.

Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

V. lib. 6. tit. 22. Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non, tit. 22. De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur, lib. 2. Inſtit. 10. De teſtamentis ordinandis, & tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Didicimus jam initio libri 26. a contractibus auctorem feciſſe tranſitum ad quaſi contractus, quo ex genere eſt. tutelæ, vel curationis geſtio, de quo ſatis abundeque dictum eſt libro 26. & 27. Eſt & ex eodem genere aditio hereditatis, vel immixtio, vel geſtio pro herede, *l. 3. §. ult. l. 4. Quibus ex cau. in poſ. eat.* vel petitio bonorum poſſeſſionis, *l. pen. de ſepar.* vel etiam neceſſaria ſucceſſio ſervi inſtituti a domino. Omnis enim ſucceſſio, ſive voluntaria, ſive neceſſaria, eſt quaſi contractus, & hujus modo gratia revoluere parat omnia teſtamentorum, hereditatum, & bonorum poſſeſſionum jura, ut quaſi contractui alium quaſi contractum adjungat. Ac primum quidem, quia non eſt juſta hereditas juſtum ve teſtamentum, niſi is, qui fecit, teſtamenti factionem habuerit, & niſi ſecundum regulas juris civilis teſtatus ſit, declarat, qui teſtamenta facere poſſunt, & puberes

nimirum poſſe, patresfam. cives Romanos ſanæ mentis, neque mutos, neque ſurdos, & quemadmodum teſtamenta fiant, id eſt, quibus ſollemnitatibus adhibitis, & ſollemnitatem potiſſimum eam, quæ conſiſtit in teſtium numero, & in ſubſcriptionibus, ac ſignis, in tempore, ac loco, quo una convenire debent, & in eis rogandis, & prædicanda cauſſa, propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem teſtium, qualem eſſe oporteat. Teſtamenti autem definitionem aliam habemus Modeſtini, aliam Vlpiani, utramque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Teſtamentum † eſt voluntas defuncti conſignata jure legibuſque civitatis. Placebit quoque, ſi ita definieris, Teſtamentum † eſt datio hereditatis: exempli gratia, Lucius heres eſto, teſtamentum eſt.

T I T. II.

De liberis, & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

V. lib. 6. C. tit. 28. De liberis præteritis, vel exheredatis: tit. 29. De poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

Vt juſtum ſit teſtamentum, non ſatis eſt adhiberi ſollemnia, quæ expoſita ſunt titulo ſuperiore, niſi liberi, & poſtumi heredes inſtituantur, vel exheredentur: nam præteritio liberorum ſtatim injuſtum teſtamentum facit, vel gradum eum, partemve eam teſtamenti, in qua præteriti ſunt, *a* præteritio poſtumorum rumpit teſtamentum, ſi naſcantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur, in ordinando teſtamento non ſolum maxime cavendam liberorum, & poſtumorum præteritionem eſſe, ſed etiam quemadmodum & qui ex his inſtituendi ſint, vel exheredandi: nec

enim

enim rite quidam exheredantur inter ceteros, nec rite inſtituuntur ſub conditione omni, *b* non ſunt etiam omnes inſtituendi, vel exheredandi: ſed hi tantum, qui ſui heredes futuri ſunt. Sui heredes ſunt liberi, qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Inſtitutio, † datio hereditatis nulli alii ante delatæ, quaſi poſitio heredis. Exheredatio, † ademtio hereditatis debitæ, vel datæ. Liberorum nomine ſignificantur hoc titulo, qui nati erant teſtamenti tempore. Poſtumorum, qui nati ſunt poſt teſtamentum, quaſi poſteriores nati liberi, *c* ut ex notatione poſtumorum, quam dedimus, intelligo ſatis conſtare omnibus hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

a *Injuſtum omnino eſt teſtamentum, quum in eo omnino non eſt inſtitutus filius, nec exheredatus: injuſtus eſt gradus, parſve teſtamenti, quum filius exheredatus eſt in gradu inſtitutionis; præteritus vero in gradu ſubſtitutionis, ſive ſecundæ, tertiæ, quartæ inſtitutionis, & ita deinceps: nam gradus, in quo filius eſt præteritus, ſi ad eum perveniat hereditas, deficiente herede, qui primo gradu ſcriptus eſt, nullius erit momenti: quia enim exheredatio odioſa eſt in omnibus gradibus, quibus aliqui heredes aliis ſubſtituuntur, repeti debet: quod non idem obtinet in iſtitutione filii, quam aliqua parte teſtamenti factam eſſe ſufficit, ut omnes gradus ſubſtitutionum valeant l.14. §. quod vulgo, hoc tit. verumtamen ante heredis inſtitutionem exheredatio facta, vel poſt omnes heredum gradus ab omnibus gradibus ſubmovet filium, l.3. §.ante hoc tit. l.1. C. de lib. præt. vel exher.*

b Certe *filius non poteſt inſtitui ſub conditione*

caſuali, veluti ſi navis ex Aſia veniat, niſi in eventum non exiſtentis conditionis nominatim exheredetur: ſub poteſtativa poteſt, veluti ſi Titio decem dederit: filia vero, vel nepos ex filio poteſt inſtitui ſub conditione qualibet, l.4. l.86. jam dubitari, ff. de her. inſt. l. 10. & fin. ff. de condit. inſt. & l.4. C. de inſtit. & ſubſt. ſub cond. factis.

c *Poſtumi igitur non tantum, qui poſt humatum patrem, ſed & qui poſt teſtamentum patris, vel qui in patris ſenectute nati: Virg. lib. 6. Aen.*

Tua poſtuma proles.
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux,
Educet ſilvis regem, regumque parentem.

Qua de re A. Gell. l. 2. cap. 16. Sic Plautus in Aulularia:

Poſt mediam ætatem, qui ducit uxorem domum,
Si eam ſenex anum prægnantem fecerit fortuito,
Quid dubitas, quin ſit paratum nomen puero poſtumus?

TIT. III.

De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento. V. lib. 2. Inſtit. tit. 17. Quibus modis teſtamenta infirmentur.

Injuſtum teſtamentum eſt, in quo ſollemnia juris ea deficiunt, quæ expoſita ſunt ſuperioribus titulis. Sed ruptum proprie, ſi poſtumi præteriti agnoſcantur, & imperfectum, ſi vel ſignatum a teſtibus, vel ſubſcriptum non ſit, *l.6. Ad leg. Cor. de fal. l. hac conſultiſſima §. non ſubſcriptum, & §. ex teſtamento, C. de teſtam.* nam imperfectum ſignato, perfectum non ſignato *ἀντιπαρατάσσεται, opponitur*. Et his teſtamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, ſi rumpatur mutatione, adoptione filii, vel filiæ, manumiſſio-

numiſſione filii, *a* ſucceſſione in locum ſui, ſi irritum fiat capitis minutione teſtatoris, vel deſerta hereditate.

a *Non ſatis conſtat, quommodo manumiſſione filii rumpatur teſtamentum, niſi dicatur ita fieri, quia nepotes ex filio poſt ejus emancipationem jam quaſi agnaſcendo locum ſui ſubeunt: ad quam ſpeciem tamen referenda ſequentia verba (ſucceſſione in locum ſui) ut plane illa videantur inutilia. Commodius itaque id referendum ad jus antiquum, quo filius ex prima, vel ſecunda mancipatione manumiſſus revertebatur in poteſtatem patris, ut & ipſe Cujacius innuit, l. 1. definit. Papin. ad l. 1. hoc tit. ubi & alium modum tradit rumpendi teſtamenti, nimirum conventionem in manum, quod uxor, quæ matrimonio in manum viri convenerat, marito filiæ loco erat, & ei ſua heres agnoſcebatur.*

T I T. IV.

De his, qui in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

Irritum etiam fit teſtamentum parſve teſtamenti ea, quam teſtator conſulto delevit, induxit, vel inſcripſit, *l. pen. & ult. hoc tit. l in fraudem §. 1. de mil. teſt.* quo de genere irriti hic titulus eſt. Deleta dicimus, quæ litteris corrupta ſunt, Inducta, quæ cancellis, Inſcripta, quæ aliis litteris, Superſcripta, quæ in deletorum locum venerunt, Gellius 20. *Veſtrum*, inquit, *aboleverunt, & veſtri ſuperſcripſerunt.*

TIT. V.

De heredibus inſtituendis.

V. lib. 2. Inſtit. tit. 14. & lib. 6. C. tit. 24. de hered. inſtit. & quæ perſonæ inſtitui non poſſint, tit. 27. De neceſſariis ſervis heredibus inſtit. vel ſubſtituendis.

Ab initio hujus libri, quo teſtamentum definitur eſſe ſupremæ voluntatis noſtræ ſententiam juſtam, nihil aliud egit, quam ut intelligeremus, quæ ſit juſta ſententia, quod teſtamentum juſtum, quod injuſtum, vel alias irritum, aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus teſtamentorum: ac primum de heredis inſtitutione, parte prima ſummaque, vel toto potius ipſo: nam ſine heredis inſtitutione nullum teſtamentum eſt, & vel ſola heredis inſtitutio teſtamentum: nam tabulas teſtamenti inſtituit, ut M. Tullius ſequitur, qui heredem inſtituit, idem etiam inſtituere tutorem dixit. Porro inſtitutus heres is eſſe intelligitur, cui a morte, vel conditione primo loco teſtator deferri hereditatem voluit. Ac præterea, qui heredes inſtituere poſſint, didicimus primo titulo; ex hoc diſcemus, qui heredes inſtitui poſſint, & quemadmodum, & de partibus faciendis inter coheredes, ac de jure accreſcendi *a* nonnihil, quod inter coheredes ſemper locum habet: quia juris fictione ſinguli heredes vocati in aſſem videntur, quantumvis licet a teſtatore ſeparentur, quæ fictio ceſſat in legatariis: *b* nam & heredes unius perſonæ i. defuncti vice finguntur, atque funguntur, non legatarii: nec enim juris ſucceſſores ſunt.

a *Quid ſit jus accreſcendi, Cujacius docuit ſup. tit. de uſufr. accre.*

b *Ideo-*

b *Ideoque jus accreſcendi non habet locum ſemper inter legatarios, ſed tantum cum re, & verbis conjuncti ſunt, aut re tantum. Ratio vero hujus differentiæ hæc potiſſimum, quia niſi jus accreſcendi ſemper haberet locum inter coheredes, eveniret, ut portio deficiens perveniret ad heredes ab inteſtato, & defunctus decederet pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus, quod æque non accidit inter legatarios: quandoquidem legatum inutile, parſve legati vacans, ſi locus juri accreſcendi non ſit, apud heredem remanet jure hereditario, & ob in Falcidiam imputatur, l. 50. non eſt dubium, cum ſeq. ff. ad leg. Fal.*

TIT. VI.

De vulgari, & pupillari ſubſtitutione. V. tit. 15. & 16. lib. 2. Inſtit. & lib. 6. C. tit. 16. de impuberum, & aliis ſubſtitutionibus.

Alia pars teſtamenti eſt heredis ſubſtitutio, cujus definitio hæc, Datio † hereditatis delatæ, vel acquiſitæ alteri. Vulgaris nimirum delatæ, non adquiſitæ, quæ communi jure fit omnibus ex eadem lege XII. tabul. quæ & heredes, & tutores, & legatarios inſtituere permiſit. Pupillaris delatæ, & acquiſitæ, *a* quæ proprio jure fit a parente liberis impuberibus, qui ſunt in poteſtate, vel poſtumis, qui tales ſunt ut in poteſtate futuri ſint, an ex eadem lege? ut quæ jure patriæ poteſtatis parenti permiſit tutorem dare, *l. impuberi de adm. tut.* permiſerit etiam heredem dare illo ſcilicet capite, *Paterfamilias uti ſuper pecunia tutelave ſua legaſſit, ita jus eſto*: nam etſi jus poteſtatis moribus receptum dicatur *l. patre, de his, qui ſunt ſui, vel alieni jur.* tamen XII. tabul. adſcribitur etiam recte: ergo & ſubſtitutio pupilla-

 pilla-

by Google

pillaris, quæ fit jure poteſtatis. Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ ſuæ, ad quæ verba reſpexit etiam, *l. cum pater §. mandato, de leg. 1. l. teſtamenti, C. de teſtam.* nec palam permittit, ut de tutela; ita de pecunia impuberum teſtari, ideo moribus potius conſtare exiſtimatur. Ceterum nulli alii ſunt caſus ſubſtitutionum, quam hi duo; Delatæ hereditatis, qui primus caſus dicitur, Et acquiſitæ, qui ſecundus, *l. precibus, C. de imp. & aliis ſubſt.* nam & quæ fit furioſis ex Conſtitutione Iuſtiniani, in ſecundum caſum fit, & quod dicitur tertium genus ſubſtitutionis in l. 4. hoc titulo, vel in primum intelligitur fieri, vel in ſecundum, vel in utrumque; nec alia ratione dicitur tertium genus, quam quod formulam habeat diverſam a vulgari, & pupillari ſubſtitutione, & introductam potiſſimum propter caduca, ut remedio ſubſtitutionis reciprocæ valeret inter coheredes jus adcreſcendi antiquum potius, quam jus caduci: & formulam ſi inſpicias, certe multa ſunt genera ſubſtitutionum. c Si ſucceſſionem, duo tantum, Vulgaris, & Pupillaris, qua diviſione comprehenduntur quæcumque ad earum inſtar rediguntur, & duplices, ſive ut Theophilus loquitur, vulgari pupillares.

a *Caſus delatæ hereditatis eſt, quum ſubſtitutus vocatur in eum eventum, quo inſtitutus omnino non erit heres; caſus acquiſitæ, quum in eum eventum vocatur, quo inſtitutus heres factus morietur.*

b *Quo quidem jure portio coheredis poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas decedentis in fiſcum cadebat ex lege Iulia, & Papia, ſi nominatim in portionem deficientis non erat vocatus ſubſtitutus aliquis, vel coheres, vel alius: quod*

& idem

& idem obtinebat in his, quæ vivente teſtatore deficiebant, mortuo videlicet coherede: nam & tum ſublato jure accreſcendi ex Senatuſconſultis ad eam legem factis pars vacans, ad quam nullus erat nominatim vocatus judicio teſtatoris in fiſcum cadebat, & in cauſſa caduci eſſe dicebatur, l.un. §. *cum igitur, & ſeq.* C. *de cad. toll. ubi vid. ipſe Cujacius in Parat. & recit. ad d.l.un.*

c *Veluti vulgaris, quæ fit his verbis: Si inſtitutus heres non erit; pupillaris, quæ illis; ſi filius meus impubes heres non erit, vel heres factus ante pubertatem deceſſerit: quaſi pupillaris ſive exemplaris, quæ hac formula: Si filius meus furioſus heres non erit, vel mentis ſuæ compos factus non fuerit, & deceſſerit: militaris, quæ compendio verborum privilegio militiæ fit hoc modo: quandocumque filius meus deceſſerit: fideicommiſſaria, qua heres inſtitutus rogatur precariis verbis hereditatem poſt certum tempus, vel quum morietur ipſe heres, alicui reſtituere; reciproca, quum duo pluresve heredes inſtituti ſibi invicem ſubſtituuntur hac verborum conceptione, heredes, quos ſcripſi, ſibi invicem ſubſtituo, vel ſi aliquis eorum, quos ſcripſi, heres mihi non erit, ceteri heredes ſunto. Vulgaris continet caſum delatæ tantum; Pupillaris, quaſi pupillaris, & militaris, continet caſum utrumque delatæ, & acquiſitæ:* F*ideicommiſſaria caſum acquiſitæ tantum. Reciproca caſum utrumque, ſi facta ſit a patre duobus pluribuſve filiisfam. impuberibus, quos in poteſtate habet, caſum delatæ tantum: ſi facta ſit a pagano extraneis heredibus, vel liberis imparis conditionis, quorum unus ſit in poteſtate, alter non, vel quorum unus fuerit pubes, alter impubes: nam quia incongruens eſſet, ut hæc verba (eoſque invicem ſubſtituo)*

in filiofam. impubere haberent vim, & effectum pupillaris, & vulgaris ſubſtitutionis, id eſt, continerent caſum delatæ, & acquiſitæ hereditatis, in pubere vero, vel emancipato haberent tantum effectum vulgaris, propterea quod in eorum perſona pupillaris ſubſtitutio conſtare non poteſt, conſequens quoque eſt, ut hinc inde reciproca ejuſmodi ſubſtitutio contineat tantum caſum delatæ hereditatis, quia in omnium heredum inſtitutorum perſona vulgaris locum habere potuit, l. 6. in teſtamento, C. de mil. teſt. l. 2. & 4. C. de impub. & al. ſubſt. l. 4. §. ſed aliter, hoc tit.

T I T. VII.

De conditionibus inſtitutionum.

V. inf. tit. de condit. & dem. & lib. 6. C. tit. 25. De inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, reſtitutionibus ſub conditione factis.

Conditio eſt modus, qui ſuſpendit id, quod agitur, quoad ex poſtfacto confirmetur. Vel eventus futurus, qui in dubio eſt, ſit an, non ſit *a*. Et forte, quia ſubſtitutiones omnes in caſum, & ſub conditione fieri videntur, *l. Iulianus, ſi quis omiſ. cau. teſt.* inde auctori ſubiit animum tractare generaliter de conditionibus inſtitutionum, utilibus ſcilicet & inutilibus, vel quæ remittuntur, quæve circumſcribuntur: *b* quæ tractatio porrigi etiam poteſt ad conditiones, quæ ſubſtitutionibus inſeruntur, præter eas, quæ inſeri, aut intelligi in eis communiter ſolent. *c*

a *Quid differat conditio a modo, cauſa, & demonſtratione, & quot conditionum ſpecies v. inf. tit. de condit. & dem.*

b *Remittuntur, quæ turpes, aut contra bonos mores circumſcribuntur, quæ impoſſibiles, & utræque*

træque pro non adjectis habentur.

c *Illa ſunt, quæ ex natura ipſius ſubſtitutionis inſunt: quales enumeratæ ſuperiori titulo, ſi inſtitutus heres non erit, ſi deceſſerit, ſi compos mentis factus non erit, & ejuſmodi ſimiles; unde ſubſtitutio vulgo definitur conditionalis inſtitutio. Ejuſmodi conditiones, quæ ex ipſa rei natura inſunt, non faciunt ſubſtitutionem conditionalem, ſed ea, quæ inſuper adjiciuntur, veluti ſi Mævius heres non erit, Sempronius, ſi navis ex Aſia venerit, heres eſto, & ſimiles, l. 8. pr. tit. ſuperiori.*

TIT. VIII.

De jure deliberandi.

V. lib. 5. C. 30. de ju. delib. & adeunda, vel abſtinenda hereditate.

Subſtituti ſcribuntur vulgari modo ſub conditione, ſi non creverint *a* inſtituti in diebus *C. l. 72. de adq. hered.* quod tempus heredibus inſtitutis dari ſolebat a teſtatore ad conſultandum, & deliberandum, utrum expediret eis adire hereditatem necne: & imitatione teſtatorum, ſi forte heredes inſtituerint ſine cretione, prætor poſtulantibus inſtitutis extraneis, vel etiam ſuis, non neceſſariis, totidem dies dabat. Sed & ſubſtitutis, *l. pen.* Iuſtinianus alia tempora, aliumque ordinem deliberandi excogitavit, ac multo tutiorem utilioremque rationem adquirendæ hereditatis, quam ex deliberatione, nempe ex inventario, neque enim detrimentoſa eſſe hereditas poteſt ei, qui facto inventario adivit. *b*

a *Cernere eſt adire, vel decernere, utrum velimus eſſe heredes, an non; unde cretio, quæ definitur a Cujacio tit. 2. lib. ſequentis. Vid. ipſe Cujacius, & Gothofredus in notis ad Vlpiani fragmenta*

menta tit. 22. §. 27. cretio.

b *Et hoc jure in Francia utimur, ſed reſcriptum a principe impetrari oportet, ut jus ejuſmodi competat, quin & reſcriptum actis inſinuari coram judice ordinario debet.*

LIB. XXIX. TIT. I.

De teſtamento militis.

V. lib. 2. Inſt. cap. 11. & lib. 5. C. tit. 21.

De teſtamento militis ſeparatim titulus datur, quoniam in eo non ſervantur regulæ juris civilis, quæ in teſtamento pagani ſervantur: nam nuda voluntas militis teſtamentum eſt, voluntas pagani, niſi ſollemnis, teſtamentum non eſt: & hoc quidem privilegium militiæ Conſtitutiones principum dederunt: itaque ſollemnia juris, quæ expoſita ſunt ſupra, non deſiderantur in teſtamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

TIT. II.

De acquirenda, vel omittenda hereditate.

V. lib. 5. C. tit. 30. De jure deliberandi, & adeunda, vel acquirenda hereditate tit. 31. De repudianda, & abſtinenda hereditate.

Poſteaquam exemit militum teſtamenta jure communi civium Romanorum, redit ad inſtitutum ordinem, & quia deliberationem ſequitur aditio, vel repudiatio hereditatis, ſubjicit titulum de acquirenda, & omittenda hereditate-

reditate. In indice titulorum eſt amittenda, quod forſitan rectius, quaſi admittere ſit genus, omittere ſpecies. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur, *l. pen. De vi.* Amittitur repudiatione, abſtentione, recuſatione, & omiſſione, id eſt, ſi intra præſtituta tempora non adeatur. Omittere proprie eſt tempore excludi, vel non petere intra tempus, *l. quod ſi minor §. Scævola, de minor. l. 1. §. ult. ut in poſ. leg. l. 1. C. quan. non pet. part.* Acquiritur autem cretione, aditione, geſtione pro herede, immixtione, agnitione: quibus modis opera heredis intervenit aliqua. Sed & ſine facto ullo ſuis heredibus acquiritur jure civili etiam invitis, & ignorantibus, & ante apertas tabulas: ea re exiſtere dicuntur, non fieri. Hereditas † eſt jus ſucceſſionis directæ in dominium ſingularum rerum, & in omne jus mortui. Aditio † eſt actus ſollemnis vindicandæ hereditatis delatæ ex teſtamento, vel ab inteſtato. Cretio † eſt aditio ex deliberatione teſtamento præfinita. Pro herede geſtio † eſt actus, quilibet quaſi heredis. Mixtio † eſt jure prætorio data ſuis heredibus forma adquirendæ hereditatis. Agnitio † eſt nuda voluntas ſuſcipiendæ hereditatis. Repudiatio † eſt declaratio conſtituentis nolle ſe heredem eſſe, quæ fit in jure ſollemniter. Recuſatio †, quæ fit quoquo modo. Abſtentio † eſt jure prætorio data ſuis heredibus forma ſpernendæ hereditatis.

TIT.

TIT. III.

Teſtamenta quemadmodum aperiatur, inſpiciantur, & deſcribantur.

V. l:b.6.C.tit.32.

Quamvis ex aſſe heredes ſcripti hereditatem acquirere poſſint clauſis tabulis teſtamenti, non tamen ex parte ſcripti, niſi ſui heredes ſint, ideoque poſt titulum de acquirenda hereditate, recte ſubjicitur, quemadmodum teſtamenta aperiantur, recitentur, deſcribantur: hoc vero fit lege Julia viceſimaria, *a* & remedio extraordinario ex edicto in eum, qui fatetur penes ſe tabulas eſſe, nec ullam non exhibendi cauſſam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum, qui inficiatur, aut litigat.

a *Hac lege viceſimaria hereditatum, legatorum, aut fideicommiſſorum, qua extraneis relicta, aut data eſſent, fiſco addicebatur. Vid. Lipſ. ad. l. 13. annal. Taciti, & Cujac. leg. 9. Obſ. cap. 24. & leg. 4. ſent. Paulli tit 6. ubi etiam de forma aperturæ tabularum agitur. Sed hæc lex poſtmodum ſublata fuit, l. ult. C. de edicto D. Hadr. toll. Poſtmodum vero quid ſimile fuit introductum ex N. Leonis. & Majoriani de ſanctimon. & vid. in fi. ut ſcilicet ex rebus relictis extraneis nulla conſanguinitate conjunctis tertia portio in publicum inferatur, ſive ſit hereditas, aut legatum. Sed hoc improbatum fuiſſe Iuſtiniano ex eo conſtat, quod hanc conſtitutionem Codici ſuo non inſeruerit.*

TIT.

T I T. IV.

Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.

V.lib.6.C.tit.39.ſi omiſſa ſit cauſſa teſtam.

Heres, qui omiſit hereditatem teſtamento delatam, non obligatur legatariis, aut fideicommiſſariis, aut libertatibus: ſed excipitur hoc edicto is, qui omiſit hereditatem ex teſtamento, forte agnatus proximus, qui etiam ab inteſtato heres futurus erat, fraudandorum ſcilicet eorum cauſſa, qui quid in teſtamento acceperunt, ſi eam poſſideat ab inteſtato pro herede, vel pro bonorum poſſeſſore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, ut puta pro poſſeſſore, *l.*11. *§.toties*, *l.ult.hoc tit.* a Hic honorarius eſt ſucceſſor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis, & fideicommiſſariis, & libertatibus, atque ſi ex teſtamento bona, vel hereditatem acquiſiſſet, ſalva Falcidia tamen, *l.*1.*§.ad eos*, *ad leg. Falc.l.*18. *hoc tit.*& ſalvo jure patronatus, *l. pen.* Si quæras de continuatione, nulla eſt apertior. Quum enim & is, qui procedit ad acquirendam, & iſte ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt recte ſubjectos titulo, *De acquir. vel omit. heredit.*

a *Competit etiam, quando alius quam heres, a quo quid relictum eſt, poſſidet, veluti ſi heres inſtitutus omiſerit dolo malo, ut ad ſubſtitutum, vel legitimum hereditas perveniret. V. Cujac.l.*18.*Obſ. cap.*8.

T I T. V.

De S.C. Sillaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.

V. lib. 6. C. tit. 35. de iis, quibus ut indignis auferuntur hereditates, & ad S. C. Sillanianum.

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate, quæ ut indigno aufertur. Neque enim adiri poſſe hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem peti, neque aperiri tabulas teſtamenti, vel quodcumque aliud pertinens ad cauſſam teſtamenti ejus, qui a familia necatus eſſe dicitur, antequam publica quæſtio habita ſit de ſervis, qui ſub eodem tecto locove fuerunt, ſumtumque ſupplicium de noxiis, deque his, qui auxilium domino non tulerunt, quod eſt S.C. Sillaniano temporibus Auguſti introductum, *a* & confirmatum S. C. Claudiano, *b* quod & Piſonianum, & Neronianum dicitur *c* temporibus Neronis, & edicto Prætoris: hac ratione, ne heres propter compendium ſuum familiæ facinus occultaret: alioquin bona quaſi indigno heredi eripi, & publicari, ſi adierit contra quam S. Conſultis, & edicto cavetur, *d* vel ultus non ſit necem defuncti; & ſi tabulas aperuerit, recitaverit, deſcripſerit vel ipſe, vel alius, ex eodem edicto in eum, qui id fecerit, dari C. aureorum judicium, quod populare eſt.

a *Idque etiam ipſe Cujacius evidentius docet l. 1. Obſ. cap. 18. & l. 12. cap. 30.*

b *Et hoc S. C. etiam conſtitutum eſt, ut de ſervis teſtamento domini manumiſſis quæſtio ſumeretur; perinde ac ſi ſervi manſiſſent. Tacitus l. 13. annal. ubi videndus, Vertranius, & Lipſius.*

c *Quia ſcilicet hoc S.C. factum eſt Nerone, & Pi-*

Piſone conſulibus. Claudianum vero dictum eſt, quod Nero ab Imp. Claudio adoptatus in Claudiam familiam, & nomen tranſierit.

d *Secus obtinet, ſi ab alio, quam a familia ſervorum dominus occiſus dicatur: tunc enim heres non prohibetur hereditatem adire, ut Cujac. ipſe tradit l. 18. Obſ. cap. 6.*

TIT. VI.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit.

V. lib. 6. C. tit. 34.

Non ex ea tantum cauſſa S. C. quam expoſuit ſupra, heredi quaſi indigno eripitur hereditas, ſed etiam ex conſtitutione Hadriani, ſi adierit hereditatem ex teſtamento, vel ab inteſtato is, qui volentem mutare, aut facere teſtamentum prohibuerit: quod de crimine in oratione Iſæi περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου. Idemque erit ſi quis quem coegerit teſtari, & ſibi hereditatem relinquere, l. 1. C. eod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet ſub hoc titulo nihil de hac ſpecie tractetur nominatim, tamen titulus indicat, quæ ſub eo dicuntur de illo, qui prohibuit, porrigenda ad illum eſſe, qui coegit. Aliæ cauſsæ eripiendæ hereditatis reſervantur XXXIV. tit. IX. in quo communes proponuntur legati, vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis hereditatis ſolummodo.

TIT. VII.

De jure codicillorum.

Perſequitur modo cæteras teſtamenti partes. Alia pars teſtamenti ſunt codicilli, maxime ſi fiant ex teſtamento, *l. pen. teſt. quemad. ap.* Si ab inteſtato, imitatio teſtamenti, ut epiſtola imitatio codicillorum, *l. un. §. ſancimus*, *C. de*

lat.

lat.lib.tol. vel epiſtola codicillorum ſupplementum, *l.41.§.Codicilli l.32.* ut codicilli quandoque teſtamenti, quæ epiſtola fideicommiſſaria, *l.cum quis §.pater eod.l.7.C. qui teſtam.fac.poſſ.* ac ſimiliter ut unius teſtamenti plures poſſunt eſſe codicilli, ita unius codicilli plures epiſtolæ, l.34.§.1.l.31. eademque differentia epiſtolæ, & litterarum. M. Tullius: Ternas accepi litteras una epiſtola: Verum ut inſtituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perſeverem ſubvenire neſcientium adhuc definire res, quibus tamen ſtudendis nequidquam ætatem conſumſerunt ſuam. Codicilli † ſunt teſtati, vel inteſtati voluntas minus ſollemnis. Jus ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea ſervetur, quæ in teſtamentis, ne hereditas in eis dari, vel admi poſſit verbis civilibus, *a* nec ſi teſtamento confirmati ſint, & ut neque aliud quidquam in eis verbis civilibus ſcriptum valeat, niſi teſtamento confirmati ſint, & ut ſcripta in codicillis perinde habeantur, atque ſi teſtamento ſcripta eſſent. Codicilli, ſi ſolius nominis rationem quæras, pugillares ſunt. Homerus, σήματα ἐν πίναξι πτυκτῷ, *ſigna in tabula plicata*. Plinius codicillos.

a Verba civilia ea dicuntur, quæ alias directa, et imperativa: ſic dicta ſcilicet, quod talia ſint, qualia legum civilium verba, cujuſmodi hæc: heres eſto, dato, ſumito, & alia ſimilia ad differentiam eorum, quæ precaria, & obliqua, quibus fideicommiſſa relinquuntur, qualia hæc in §. ult. de reb. ſing. per fideicom. vel. apud Iuſtin. rogo, mando, fidei tuæ committo, & cetera, vide Cujac.l.11.Obſ.cap.25. & ad l.4 ſent. Paulli tit.1. & ad l.19.quæſt.Papiniani, ad l.mun. 67.§.ult.ff.de leg.2. Verbis autem civilibus, & directis

ctis in codicillis dari, vel admi hereditas non poteſt, ne confundantur jura codicillorum §.fin.hoc tit. apud Iuſtin. ne etiam per eos, qui ex teſtamento quaſi ejus ſequela valent, ipſum teſtamentum vel confirmetur, vel infirmetur, l. 10. hoc tit.utique vero heres teſtamento ſcriptus rogari poteſt, ut alteri reſtituat, l.2.C.hoc tit.quo caſu heres ſcriptus retenta Falcidia obſequi defuncti voluntati cogetur.

LIB. XXX. TIT. I.

De Legatis, & fideicommiſſis.

V.lib.2.Inſt.tit.20.& 24.& lib.6.C.tit.37. de legatis tit.42. de fideicommiſſis tit. 43. communia de legatis, & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.

Legata quoque, & fideicommiſſa partes teſtamentorum, vel codicillorum ſunt. Legatum eſt † donatio quædam teſtamento ab herede relicta. Donandi verbum eſt directum: hoc igitur verbo legatum a fideicommiſſo ſecernimus: nam fideicommiſſum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte quædam, id eſt, proprii generis donatio, neque donatio inter vivos, neque donatio cauſa mortis, ſicut quondam, accipi convenit, *l. rogaſti, De præſc. verb l.1. in princ. De obl. & act.* Poſſim etiam definire liberalitatem, quamquam ſit commune nomen legati, & fideicommiſſi *l. 6. Si cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. ſi de Falcidia lib.ſeq l. pen.*

pen.de man. teſt. nam a fideicommiſſo ſejungitur ſatis ſequentibus verbis, teſtamento; & ab herede. Legatum a teſtamento non ſeparatur, l. 4. de man.teſt. nec alium onerat, quam heredem: fideicommiſſum etiam ab inteſtato relinquitur, & a legatario, vel fideicommiſſario, vel donatario mortis cauſſa, vel a marito, qui morte uxoris dotem lucratur: qua de cauſſa recte vetuſtiores adjiciebant in definitione Modeſtini, ab herede præſtanda, non minus quam illud quædam; quod expoſui ante. Equidem ſemper exiſtimavi manere ea verba ex antiqua prudentia juris, & fortaſſe, an fuiſſe etiam ab ipſo Modeſtino in ſuam definitionem injecta. Multa enim ad nos per manus, perque ora majorum noſtrorum venerunt, quæ in libris noſtris non exſtant admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ exiſtimator doctus & intelligens neque præterire, neque aſpernari debet. Et, ab herede, accipio proprie qui heres ſit ſuo nomine, & ex ſua perſona; ab eo enim heres eſt alieno nomine, ut ab herede heredis, vel non ex ſua perſona, ut a patre, vel domino heredis inſtituti, fideicommiſſum, non etiam legatum relinqui poteſt. Definitio Florentini eſt ſecundum legem Falcidiam: *a* nam jure antiquo legata non tantum delibare, ſed etiam exhaurire, abſumere, & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet, l. ſi filia §. Pap. fam. exciſc. quæ lex valet etiam in fideicommiſſis; ex S.C. Pegaſiano, & uti lex prima hujus tituli ait (quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam) per omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis. Non dicit per omnia, & in omnibus, ut l. 11. §. furioſus, ſup. tit. proximo.

ximo. Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia, ſed non in omnibus: Conſtitutione tamen Iuſtiniani etiam in omnibus. Verum enim vero etſi legata, & fideicommiſſa veluti delibationes quædam ſint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem ſolam, fideicommiſſum etiam legata, & donationes cauſſa mortis, ut ante dixi, & lucra nuptialia. Quo adjicit Florentinus ex eo, quod univerſum heredis foret, id eſt, ab herede: nam ex herede, & ab herede tantundem poteſt, ut ex filio, l. 11. lib. 32. & ex fideicommiſſario, l. 38. §. ult. de vulg. ſub. Quod ſi ex herede, & ex hereditate, & ex teſtamento, *l. cum virum, C. de fideicommiſſ. l. 11. §. ult. infra, de do. præleg.* Id ſecus ſe habet in fideicommiſſis; nec enim ex teſtamento, vel ex hereditate fideicommiſſa ſunt ſemper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id eſt, verbis civilibus teſtamento relinquitur. Fideicommiſſum † eſt liberalitas, quæ verbis precariis, vel alio quocumque indicio precariæ voluntatis teſtamento, vel codicillis, vel epiſtola, vel quo alio genere ultimi judicii confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis, motus ubertate materiæ, ut fecerat Cajus ad edictum prætoris urbani, quorum quoque quid proprie tractetur, non poſſis certo conſtituere, nec alia diſtinguendorum eorum invicem ratio certior, quam ſi dixeris primum librum potiſſimum eſſe confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digeſtis Iuliani, vel Africani diſcipuli ejus, & ex Inſtitutionibus diverſorum.

a *Definitio legati, quæ in principio propoſita, & explicata eſt, erat Modeſtini. Alia eſt Florentini*

menta tit. 22. §. 27. cretio.

b *Et hoc jure in Francia utimur, ſed reſcriptum a principe impetrari oportet, ut jus ejuſmodi competat, quin & reſcriptum actis inſinuari coram judice ordinario debet.*

LIB. XXIX. TIT. I.

De teſtamento militis.

V. lib. 2. Inſt. cap. 11. & lib. 5. C. tit. 21.

De teſtamento militis ſeparatim titulus datur, quoniam in eo non ſervantur regulæ juris civilis, quæ in teſtamento pagani ſervantur: nam nuda voluntas militis teſtamentum eſt, voluntas pagani, niſi ſollemnis, teſtamentum non eſt: & hoc quidem privilegium militiæ Conſtitutiones principum dederunt: itaque ſollemnia juris, quæ expoſita ſunt ſupra, non deſiderantur in teſtamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

TIT. II.

De acquirenda, vel omittenda hereditate.

V. lib. 5. C. tit. 30. De jure deliberandi, & adeunda, vel acquirenda hereditate tit. 31. De repudianda, & abſtinenda hereditate.

Poſteaquam exemit militum teſtamenta jure communi civium Romanorum, redit ad inſtitutum ordinem, & quia deliberationem ſequitur aditio, vel repudiatio hereditatis, ſubjicit titulum de acquirenda, & omittenda hereditate

reditate. In indice titulorum eſt amittenda, quod forſitan rectius, quaſi admittere ſit genus, omittere ſpecies. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur, *l. pen. De vi.* Amittitur repudiatione, abſtentione, recuſatione, & omiſſione, id eſt, ſi intra præſtituta tempora non adeatur. Omittere proprie eſt tempore excludi, vel non petere intra tempus, *l. quod ſi minor §. Scævola, de minor. l. 1. §. ult. ut in poſ. leg. l. 1. C. quan. non pet. part.* Acquiritur autem cretione, aditione, geſtione pro herede, immixtione, agnitione: quibus modis opera heredis intervenit aliqua. Sed & ſine facto ullo ſuis heredibus acquiritur jure civili etiam invitis, & ignorantibus, & ante apertas tabulas: ea re exiſtere dicuntur, non fieri. Hereditas † eſt jus ſucceſſionis directæ in dominium ſingularum rerum, & in omne jus mortui. Aditio † eſt actus ſollemnis vindicandæ hereditatis delatæ ex teſtamento, vel ab inteſtato. Cretio † eſt aditio ex deliberatione teſtamento præfinita. Pro herede geſtio † eſt actus, quilibet quaſi heredis. Mixtio † eſt jure prætorio data ſuis heredibus forma adquirendæ hereditatis. Agnitio † eſt nuda voluntas ſuſcipiendæ hereditatis. Repudiatio † eſt declaratio conſtituentis nolle ſe heredem eſſe, quæ fit in jure ſollemniter. Recuſatio †, quæ fit quoquo modo. Abſtentio † eſt jure prætorio data ſuis heredibus forma ſpernendæ hereditatis.

TIT.

Digitized by Google

T I T. III.

Teſtamenta quemadmodum aperiatur, inſpiciantur, & deſcribantur.

V lib.6.C.tit.32.

Quamvis ex aſſe heredes ſcripti hereditatem acquirere poſſint clauſis tabulis teſtamenti, non tamen ex parte ſcripti, niſi ſui heredes ſint, ideoque poſt titulum de acquirenda hereditate, recte ſubjicitur, quemadmodum teſtamenta aperiantur, recitentur, deſcribantur: hoc vero fit lege Julia viceſimaria, *a* & remedio extraordinario ex edicto in eum, qui fatetur penes ſe tabulas eſſe, nec ullam non exhibendi cauſſam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum, qui inficiatur, aut litigat.

a *Hac lege viceſimaria hereditatum, legatorum, aut fideicommiſſorum, quæ extraneis relicta, aut data eſſent, fiſco addicebatur. Vid. Lipſ. ad. l. 13. annal. Taciti, & Cujac. leg. 9. Obſ. cap. 24. & leg. 4. ſent. Paulli tit 6. ubi etiam de forma aperturæ tabularum agitur. Sed hæc lex poſtmodum ſublata fuit, l. ult. C. de edicto D. Hadr. toll. Poſtmodum vero quid ſimile fuit introductum ex N. Leonis. & Majoriani de ſanctimon. & vid. in fi. ut ſcilicet ex rebus relictis extraneis nulla conſanguinitate conjunctis tertia portio in publicum inferatur, ſive ſit hereditas, aut legatum. Sed hoc improbatum fuiſſe Iuſtiniano ex eo conſtat, quod hanc conſtitutionem Codici ſuo non inſeruerit.*

TIT.

TIT. IV.

Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.

V. lib. 6. C. tit. 39. ſi omiſſa ſit cauſſa teſtam.

Heres, qui omiſit hereditatem teſtamento delatam, non obligatur legatariis, aut fideicommiſſariis, aut libertatibus: ſed excipitur hoc edicto is, qui omiſit hereditatem ex teſtamento, forte agnatus proximus, qui etiam ab inteſtato heres futurus erat, fraudandorum ſcilicet eorum cauſſa, qui quid in teſtamento acceperunt, ſi eam poſſideat ab inteſtato pro herede, vel pro bonorum poſſeſſore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, ut puta pro poſſeſſore, *l.* 11. *§. toties*, *l. ult. hoc tit* a Hic honorarius eſt ſucceſſor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis, & fideicommiſſariis, & libertatibus, atque ſi ex teſtamento bona, vel hereditatem acquiſiſſet, ſalva Falcidia tamen, *l.* 1. *§. ad eos, ad leg. Falc. l.* 18. *hoc tit.* & ſalvo jure patronatus, *l. pen.* Si quæras de continuatione, nulla eſt apertior. Quum enim & is, qui procedit ad acquirendam, & iſte ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt recte ſubjectos titulo, *De acquir. vel omit. heredit.*

a *Competit etiam, quando alius quam heres, a quo quid relictum eſt, poſſidet, veluti ſi heres inſtitutus omiſerit dolo malo, ut ad ſubſtitutum, vel legitimum hereditas perveniret. V. Cujac. l.* 18. *Obſ. cap.* 8.

zed by Google

T I T. V.

De S.C. Sillaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.

V. lib. 6. C. tit. 35. de iis, quibus ut indignis auferuntur hereditates, & ad S. C. Sillanianum.

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate, quæ ut indigno aufertur. Neque enim adiri poſſe hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem peti, neque aperiri tabulas teſtamenti, vel quodcumque aliud pertinens ad cauſſam teſtamenti ejus, qui a familia necatus eſſe dicitur, antequam publica quæſtio habita ſit de ſervis, qui ſub eodem tecto locove fuerunt, ſumtumque ſupplicium de noxiis, deque his, qui auxilium domino non tulerunt, quod eſt S.C. Sillaniano temporibus Auguſti introductum, *a* & confirmatum S. C. Claudiano, *b* quod & Piſonianum, & Neronianum dicitur *c* temporibus Neronis, & edicto Prætoris: hac ratione, ne heres propter compendium ſuum familiæ facinus occultaret: alioquin bona quaſi indigno heredi eripi, & publicari, ſi adierit contra quam S. Conſultis, & edicto cavetur, *d* vel ultus non ſit necem defuncti; & ſi tabulas aperuerit, recitaverit, deſcripſerit vel ipſe, vel alius, ex eodem edicto in eum, qui id fecerit, dari C. aureorum judicium, quod populare eſt.

a *Idque etiam ipſe Cujacius evidentius docet l. 1. Obſ. cap. 18. & l. 12. cap. 30.*

b *Et hoc S. C. etiam conſtitutum eſt, ut de ſervis teſtamento domini manumiſſis quæſtio ſumeretur; perinde ac ſi ſervi manſiſſent. Tacitus l. 13. annal. ubi videndus, Vertranius, & Lipſius.*

c *Quia ſcilicet hoc S.C. factum eſt Nerone, & Pi-*

Piſone conſulibus. Claudianum vero dictum eſt, quod Nero ab Imp. Claudio adoptatus in Claudiam familiam, & nomen tranſierit.

d *Secus obtinet, ſi ab alio, quam a familia ſervorum dominus occiſus dicatur: tunc enim heres non prohibetur hereditatem adire, ut Cujac. ipſe tradit l.18.Obſ.cap.6.*

TIT. VI.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit.

V. lib 6. C. tit. 34.

Non ex ea tantum cauſſa S. C. quam expoſuit ſupra, heredi quaſi indigno eripitur hereditas, ſed etiam ex conſtitutione Hadriani, ſi adierit hereditatem ex teſtamento, vel ab inteſtato is, qui volentem mutare, aut facere teſtamentum prohibuerit: quod de crimine in oratione Iſæi περὶ τῶ Κλεωνύμε κλήρε. Idemque erit ſi quis quem coegerit teſtari, & ſibi hereditatem relinquere, l. 1. C. eod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet ſub hoc titulo nihil de hac ſpecie tractetur nominatim, tamen titulus indicat, quæ ſub eo dicuntur de illo, qui prohibuit, porrigenda ad illum eſſe, qui coegit. Aliæ cauſæ eripiendæ hereditatis reſervantur XXXIV. tit. IX. in quo communes proponuntur legati, vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis hereditatis ſolummodo.

TIT. VII.

De jure codicillorum.

Perſequitur modo cæteras teſtamenti partes. Alia pars teſtamenti ſunt codicilli, maxime ſi fiant ex teſtamento, *l. pen. teſt. quemad ap.* Si ab inteſtato, imitatio teſtamenti, ut epiſtola imitatio codicillorum, *l. un. §. ſancimus*, *C. de*

lat.

lat.lib.tol. vel epiſtola codicillorum ſupplementum, *l.*41.§. *Codicilli l.*32. ut codicilli quandoque teſtamenti, quæ epiſtola fideicommiſſaria, *l.cum quis* §.*pater eod.l.*7.*C. qui teſtam.fac.poſſ.* ac ſimiliter ut unius teſtamenti plures poſſunt eſſe codicilli, ita unius codicilli plures epiſtolæ, l.34.§.1.l.31. eademque differentia epiſtolæ, & litterarum. M. Tullius: Ternas accepi litteras una epiſtola: Verum ut inſtituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perſeverem ſubvenire neſcientium adhuc definire res, quibus tamen ſtudendis nequidquam ætatem conſumſerunt ſuam. Codicilli † ſunt teſtati, vel inteſtati voluntas minus ſollemnis. Jus ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea ſervetur, quæ in teſtamentis, ne hereditas in eis dari, vel admi poſſit verbis civilibus, *a* nec ſi teſtamento confirmati ſint, & ut neque aliud quidquam in eis verbis civilibus ſcriptum valeat, niſi teſtamento confirmati ſint, & ut ſcripta in codicillis perinde habeantur, atque ſi teſtamento ſcripta eſſent. Codicilli, ſi ſolius nominis rationem quæras, pugillares ſunt. Homerus, σήματα ἐν πίνακι πτυκτῷ, *ſigna in tabula plicata*. Plinius codicillos.

a *Verba civilia ea dicuntur, quæ alias directa, et imperativa: ſic dicta ſcilicet, quod talia ſint, qualia legum civilium verba, cujuſmodi hæc: heres eſto, dato, ſumito, & alia ſimilia ad differentiam eorum, quæ precaria, & obliqua, quibus fideicommiſſa relinquuntur, qualia hæc in* §. *ult. de reb. ſing. per fideicom: vel apud Juſtin. rogo, mando, fidei tuæ committo, & cetera, vide Cujac.l.*11.*Obſ.cap.*25. *& ad l.*4 *ſent. Paulli tit.*1.*& ad l.*19.*quæſt.Papiniani, ad l.mun.* 67.§.*ult.ff.de leg.*2. *Verbis autem civilibus, & directis*

ctis in codicillis dari, vel adimi hereditas non poteſt, ne confundantur jura codicillorum §. fin. hoc tit. apud Iuſtin. ne etiam per eos, qui ex teſtamento quaſi ejus ſequela valent, ipſum teſtamentum vel confirmetur, vel infirmetur, l. 10. hoc tit. utique vero heres teſtamento ſcriptus rogari poteſt, ut alteri reſtituat, l. 2. C. hoc tit. quo caſu heres ſcriptus retenta Falcidia obſequi defuncti voluntati cogetur.

LIB. XXX. TIT. I.

De Legatis, & fideicommiſſis.

V. lib. 2. Inſt. tit. 20. & 24. & lib. 6. C. tit. 37. de legatis tit. 42. de fideicommiſſis tit. 43. communia de legatis, & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.

Legata quoque, & fideicommiſſa partes teſtamentorum, vel codicillorum ſunt. Legatum eſt † donatio quædam teſtamento ab herede relicta. Donandi verbum eſt directum: hoc igitur verbo legatum a fideicommiſſo ſecernimus: nam fideicommiſſum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte quædam, id eſt, proprii generis donatio, neque donatio inter vivos, neque donatio cauſa mortis, ſicut quondam, accipi convenit, *l. rogaſti, De præſc. verb. l. 1. in princ. De obl. & act.* Poſſim etiam definire liberalitatem, quamquam ſit commune nomen legati, & fideicommiſſi *l. 6. Si cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. ſi de Falcidia lib. ſeq. l. pen.*

pen.de man. teſt. nam a fideicommiſſo ſejungitur ſatis ſequentibus verbis, teſtameuto; & ab herede. Legatum a teſtamento non ſeparatur, l 4. de man.teſt. nec alium onerat, quam heredem: fideicommiſſum etiam ab inteſtato relinquitur, & a legatario, vel fideicommiſſario, vel donatario mortis cauſſa, vel a marito, qui morte uxoris dotem lucratur: qua de cauſſa recte vetuſtiores adjiciebant in definitione Modeſtini, ab herede præſtanda, non minus quam illud quædam; quod expoſui ante. Equidem ſemper exiſtimavi manere ea verba ex antiqua prudentia juris, & fortaſſe, an fuiſſe etiam ab ipſo Modeſtino in ſuam definitionem injecta. Multa enim ad nos per manus, perque ora majorum noſtrorum venerunt, quæ in libris noſtris non exſtant admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ exiſtimator doctus & intelligens neque præterire, neque aſpernari debet. Et, ab herede, accipio proprie qui heres ſit ſuo nomine, & ex ſua perſona; ab eo enim heres eſt alieno nomine, ut ab herede heredis, vel non ex ſua perſona, ut a patre, vel domino heredis inſtituti, fideicommiſſum, non etiam legatum relinqui poteſt. Definitio Florentini eſt ſecundum legem Falcidiam: *a* nam jure antiquo legata non tantum delibare, ſed etiam exhaurire, abſumere, & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet, l. ſi filia §. Pap. fam. exciſc. quæ lex valet etiam in fideicommiſſis; ex S.C. Pegaſiano, & uti lex prima hujus tituli ait (quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam) per omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis. Non dicit per omnia, & in omnibus, ut l.11.§. furioſus, ſup. tit. proximo.

ximo. Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia, ſed non in omnibus: Conſtitutione tamen Iuſtiniani etiam in omnibus. Verum enim vero etſi legata, & fideicommiſſa veluti delibationes quædam ſint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem ſolam, fideicommiſſum etiam legata, & donationes cauſſa mortis, ut ante dixi, & lucra nuptialia. Quo adjicit Florentinus ex eo, quod univerſum heredis foret, id eſt, ab herede: nam ex herede, & ab herede tantundem poteſt, ut ex filio, l. 11. lib. 32. & ex fideicommiſſario, l. 38. §. ult. de vulg. ſub. Quod ſi ex herede, & ex hereditate, & ex teſtamento, *l. cum virum*, C. *de fideicommiſſ. l* 11. §. *ult. infra*, *de do. præleg.* Id ſecus ſe habet in fideicommiſſis; nec enim ex teſtamento, vel ex hereditate fideicommiſſa ſunt ſemper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id eſt, verbis civilibus teſtamento relinquitur. Fideicommiſſum † eſt liberalitas, quæ verbis precariis, vel alio quocumque indicio precariæ voluntatis teſtamento, vel codicillis, vel epiſtola, vel quo alio genere ultimi judicii confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis, motus ubertate materiæ, ut fecerat Cajus ad edictum prætoris urbani, quorum quoque quid proprie tractetur, non poſſis certo conſtituere, nec alia diſtinguendorum eorum invicem ratio certior, quam ſi dixeris primum librum potiſſimum eſſe confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digeſtis Iuliani, vel Africani diſcipuli ejus, & ex Inſtitutionibus diverſorum.

a *Definitio legati, quæ in principio propoſita, & explicata eſt, erat Modeſtini. Alia eſt Flo-*

rentini

rentini in l.116 hoc tit. his verbis concepta: Legatum † eſt delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod univerſum heredis foret, alicui quid collatum velit: hanc definitionem hoc loco Cuja*cius explicat.*

LIBER XXXI.

De legatis, & fideicommiſſis.

Secundum autem eſſe confectum ex libris diverſorum ad Plautium, & ad legem Iuliam, & Papiam, ex quæſtionibus quoque, & reſponſis diverſorum, ex libris Modeſtini, & Iavoleni, ex Digeſtis Celſi, & Marcelli.

LIBER XXXII.

De legatis, & fideicommiſſis.

Tertii, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorem, qua demonſtratur præcipue qui, & a quibus, & quibus verbis fideicommiſſum relinquere poſſint, & ex libris fideicommiſſorum variorum auctorum, ex ſententiis Paulli, ex libris Labeonis, ex Digeſtis Scævolæ: poſteriorem, quæ ad verborum ſignificationem pertinet, cujus initium eſt l. 43. promiſcue ex omnium auctorum libris.

Google

LIB. XXXIII. TIT. I.

De annuis legatis, & fideicommiſſis.

In indice, de annuis, & menſtruis legatis. Hæc ſeparatum titulum deſiderabant, quod in eis ſint propria quædam: nam & plura legata eſſe exiſtimantur, non unum, & morte finiuntur. Plerumque vero quum annua, aut menſtrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non ſunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil diſtaret hic titulus a primo XXXIV.

TIT. II.

De uſu, & uſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum datis.

Annuis legatis recte jungitur uſus, & uſusfructus: ſimilia enim ſunt, quum morte legatarii finiantur, l. 8. ſup. tit. prox. His etiam jungitur habitatio, & operæ, & reditus, quæ etiam uſum, vel uſumfructum imitantur, ut libro ſeptimo didicimus. Sed habitatio, & reditus morte legatarii finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum: nam & liberi hominis operæ legari poſſunt. Quod additur, & reditu, abeſt ab Indice titulorum. Sed contractiores ſunt plerumque tituli Indicis, & de reditu ſub hoc titulo eſt l. 22. & 38. quo nomine proprie ſignificantur penſiones, quæ ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes, l. 17. 25.

T I T. III.

De ſervitute legata.

Ordinarium hoc eſt, ut ſervituti in perſonam jungatur ſtatim ſervitus in rem, quæ tamen ſunt inter ſe valde diſtantes: nam ſervitus eſt individua, uſusfructus dividuus, & ideo ſervituti præſtandæ heredes ſinguli in ſolidum obligantur, uſufructui pro partibus hereditariis: item ſervitus in heredem transfertur, non autem uſusfructus, & ſi lædetur ſervitus alternis annis, unum eſt legatum, ſi uſusfructus, plura, l. 13. ſupra tit. prox. Imo & ſimpliciter legatus uſusfructus, quotidie legari, & legatario deferri videtur, adeo ut qui heri acquiſitus eſt, ſi hodie etiam non acquiratur, collegatario adcreſcat, l. 1. de uſuf. adcreſc.

T I T. IV.

De dote prælegata.

V. §. 15. ſed ſi uxori, de legatis apud Iuſtin. lib. 2.

Cetera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod ſua res uxori legatur, & redditur verius, quam datur, qua de cauſſa, & relegari dicitur. Relegatum eſt redditio rei alienæ, vel quaſi alienæ cum emolumento aliquo, & ita relegatæ doti ineſt emolumentum repræſentationis, quia præſenti die legatur, quæ reddenda foret annua, bima, trima die. *a* Nec male in Norica editione, de dote relegata, quum & Baſilica ſic habeant, περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης, *de dote relegata*, & formula relegandæ ejus hæc: Quanta pecunia dotis nomine ad me pervenit, tantum heres meus dato, l. quiſquis de leg. 3. Id vero eſt ex lege Papia, ut præter decimam uxori dos relegari poſſit, Vlpiano auctore. Ad hæc ſingulare, id eſt,

in hoc legato, ut legi Falcidiæ non ſubjiciatur, ut petita bonorum poſſeſſione contra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur. *b*

a *Quid illis verbis ſignificetur, explicatum eſt ſup. ad tit. de divort.*

b *Quod ſit tamen in legatis parentibus, vel liberis relictis, aut portione hereditatis iiſdem relicta: quum enim æquum non ſit plus eos conſequi, quam ad emancipatos præteritos perventurum eſt, aut ad liberos ſuos, quibus occaſione emancipati præteriti commiſſum eſt edictum ad virilem, id eſt, partem eamdem, quam emancipati conſecuturi ſunt legatum, vel portio hereditatis parentibus, aut liberis aliis relicta redigitur, l.6. Salvius cum ſeq. infra de legatis præſtandis. At quum uxori dos ſua relegatur, legatum non minuitur, etiamſi plus ſit conſecutura, quam liberi, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem petunt, quia ſcilicet non ad lucrum venit, ſed ſuum repetit, nec tam maritus aliquid ei donavit, quam quod ſuum erat, legando reddidit.*

T I T. V.

De optione, vel electione legata.

V. §. 23. optionis, de legatis, apud Juſtin. lib. 2. tit. 20.

Optio † actus eſt legitimus: nam ſollemniter fit publice exhibita univerſa familia, ſi optio ſervi legata ſit, vel alia res exhibitis univerſis rebus ejuſdem generis, quæ inveniuntur in hereditate, & herede præſente, eaque re ante aditam hereditatem non fit, & certis, ut opinor, verbis teſtibuſque præſentibus, & interdum prætore ad optandum diem decernente, & ſemel, & pure, & juſſu patris, vel domini, ſi filiofam. vel ſervo data ſit, l. 5. &

 10. de

10. de leg. 1. l. 25. in princ. de lib cau & hoc ineſt proprium optioni legatæ. *a* Electio videtur non fuiſſe actus legitimus:

a *Optionis vero legatum erat conditionale, quaſi eo tacite contineretur, ſi legatarius ipſe elegiſſet: qua ratione fiebat, ut poſt mortem teſtatoris, legatario moriente, antequam optaſſet, & elegiſſet, legatum ad heredem ipſius legatarii non tranſmitteretur jure novo, purum eſt, §. optionis, de legatis apud Iuſtin. l. fin. C. commun. de legatis. Nihil igitur, aut parum intereſt, utrum ſervi, vel equi relicta ſit optio, an ſervus, vel equus generaliter ſit legatus, quia utroque caſu electionem habebit legatarius, & utroque caſu legatum erit purum, quæ tamen in re olim fuerat diſtinctio quædam: nam optionis, vel electionis expreſſa mentio legatum conditionale faciebat, omiſſa vero, ſed tacite tantum ſubintellecta eligendi conditio, qualis per generale legatum conditionem legato non adjiciebat, ad quem caſum referri poteſt regula juris, expreſſa nocent, non expreſſa non nocent. Hac collectione expreſſim legatario permiſſa eligendi facultas, conditionale legatum faciebat: quæ non expreſſim, ſed tacite data, conditionale non faciebat: ad hanc quæſtionem ea pertinent, quæ Cujacius tradit lib. 23. Obſ. cap. 14.*

TIT. VI.

De tritico, vino, vel oleo legato.

Qua de re, aut jure, aut cauſſa legata hactenus ſpecialem titulum dedit, ea fere ſingulare, & proprium aliquid habet, quod in alias transferri non poteſt. Nunc de his rebus tractare incipit, quarum appellatione quid veniat, quidve teſtator intellexerit, ambigitur, in hoc titulo, tritico, vino, vel oleo legato, quid contineatur. Triticum † ſpecies eſt frumenti ſine ariſta.

TIT.

TIT. VII.

De inſtructo, vel inſtrumento.

Hoc autem titulo declaratur, quid inſtructo, vel inſtrumento contineatur ruſtico, urbano, balneatorio, piſcatorio, vel cujus alterius rei; & plenius quidem eſt legatum inſtructi, quam inſtrumenti. Inſtrumento tabernæ non continentur inſtitores, inſtructo continentur. Inſtrumento fundi non continetur ſupellex, vel penus, inſtructo continetur: & ſic inſtructo pecora paſcendi cauſſa parata, ut ex eis fructus capiatur, non inſtrumento, hoc ἐξοπλισμόν, *inſtructionem*, illud παρασκευήν, *apparatum*, Græci vocant, quamquam inſtrumentum ſit etiam παρασκευή, ſive apparatus, l. 12. in princ. hoc tit. l. 5. §. ſi prætor. de trib. act. nimirum, quia inſtructi pars, quod Varro, & Ariſtoteles, partiuntur recte in vocale, *a* ſemivocale, & mutum: exploſa enim eſt Alpheni ſententia animalia non locantis in inſtrumento.

a *Vocalis inſtrumenti nomine homo ſive ſervus venit, cujus ſumma utilitas, quod ipſe multa expediat nullius ductu egens. Servi igitur vocantur inſtrumenta vocalia, quod voce utantur, & habeant* λόγον προφορικόν, ſermonem enuntiativum. *Inſtrumenti ſemivocalis nomine venit quodlibet aliud animal rationis expers, veluti boves, equi, muli, aſini, cameli, & cetera id genus: nam & eorum utilitas magna ad ferenda, & vehenda onera, & quod habeant in ſe principium motus, ut in homines, unde moventium appellatione veniunt, & ſeparantur ea in re a bonis, quæ vulgo mobilia vocantur, l. 93. moventium, ff. de verb. ſignif. & apud Græcos quoque Juriſconſultos vocantur* κινούμενα, *ſive* αὐτοκίνητα, ſe moventia. *Semivocalia inſtrumenta cur vo-*

centur, palam eſt, quod ſcilicet habeant ſonum vocis imperfectæ: & quamdam ἄναρθρον φωνὴν, articulis minime diſtinctam vocem, *& rationem* ἐνδιάθετον, interiorem, *ſi quæ ratio fingi in brutis animantibus poteſt. Mutum denique inſtrumentum eſt genus quodlibet ſupellectilis ruſticæ, vel urbanæ, veluti menſa, arca, ſcamnum, aratrum, & cetera ejuſmodi, quæ principium motus in ſe non habent, nec ſonum, aut vocem aliquam ex ſe edunt. Ceterum non occurrit, quo in loco Ariſtoteles ejuſmodi diviſionem fecerit, quam hoc loco Cujacius proponit. Certe l. 1. Polit. cap. 3. idem Ariſtoteles inſtrumenta alia facit inanimata, ut proram navis, alia animata, ut eum, qui proram gerit, & generaliter, ut ipſe definit*, δοῦλος ἐστι κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὑπηρέτης, ſervus eſt animata quædam poſſeſſio, & velut organum ante organa omnis miniſter. *Sed & animalia quoque numeranda inter inſtrumenta animata.*

T I T. VIII.

De peculio legato.

V. §. 20. ſi peculium, de legatis, apud Iuſtin. lib. 2. cap. 20.

Ergo inſtructi appellatione continentur etiam ſervi. An & peculia eorum? Sic videtur, l. 22. §. ult. ſupra tit. prox. Quid autem is, qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat: nam ex mente defuncti plus, aut minus continetur peculio legato, quam ineſſe docuerit actioni de peculio lib. xv. tit. 1. Vterque tamen titulus eſt tam de peculio filii, quam ſervi. Sed interim ne dixeris peculium eſſe acceſſionem ſervi: alioquin legatum ſervi ſequeretur omnimodo, l. librorum §. ult. de l. 3. nec ſane eſt acceſſio, niſi ſervus legetur cum

pecu-

peculio. Vicarius autem, nec ſi ſervus legetur cum vicario, *a* ſi tamen legetur cum peculio, ſub peculii nomine vicarius etiam accedit, & quamvis omnis vicarius peculiaris ſit, alio tamen jure eſt peculium, alio ſervus peculiaris, ſicut alio peculium, alio merx peculiaris in tit. de tribut. act.

a *Id eſt, vicarius non eſt acceſſio ſervi ordinarii, etiamſi ipſe ſervus ordinarius legetur ſit cum vicario; quod eo pertinet, ut ſervo ordinario mortuo legatum vicarii non extinguatur, quod extingueretur tamen, ſi vicarius acceſſionis vice fungeretur: quemadmodum ſervo legato cum peculio, extincto ſervo, legatum peculii, quod accedit, extinctum cenſetur, §. ſi quis ancillas, de legatis apud Iuſtin.*

T I T. IX.

De penu legata.

Inſtructi alia pars eſt penus, quam recte veteres Gloſſæ ita definiunt † ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται, *quæcumque ad potum, & cibum conſervantur*, idque hoc titulo diligentius explicatur, ſimul ac penus, quæ acceſſiones ſint.

T I T. X.

De ſupellectile legata.

Inſtructi pars alia eſt ſupellex, id eſt, inſtrumentum patrisfamilias, Græce ἐνδομενία καὶ εἰκοσκευή. Et enumerantur hoc titulo res, quæ ſub eam appellationem cadunt,

LIB. XXXIV. TIT. I.

De alimentis, vel cibariis legatis.

Hic titulus, quid alimentorum, vel cibariorum legato continetur, explicat, & plenius quidem eſt alimentorum legatum: qua de cauſſa cibaria, & veſtiaria invenias nominatim legari ſæpe, alimentis veſtiaria jungi ſupervacuo, non item. Sed & præcipua quædam in his eſſe hic titulus declarat, veluti ut deportatis, vel ſervis pœnæ, vel etiam ſervis propriis ſine libertate, *a* alimenta, aut cibaria relinquantur recte, ut ſi relicta ſint uſque ad pubertatem, extendantur uſque ad plenam pubertatem; ut non minuantur propter prædia eo nomine poſtea obligata, ut ex reditu eorum percipiantur, ſed minuuntur tamen per legem Falcidiam, *l. Divus infr. ad l. Falcid.* b

a *Igitur extra hanc cauſſam ſervo proprio legatum relictum non conſtitit, ne ſcilicet heres idem ſit debitor legati, & creditor. Cujac. tr. 2. ad Afric. ad. l. 107. §. ult. ff. de leg. 2. Hodie quodlibet legatum ſervo proprio relictum valet ex benignitate, nec tamen libertas non adſcripta debebitur, l. ult. §. de illo, C. de neceſſ. ſerv. her. inſt. Quum heres inſtituitur ſine libertate, libertas tamen debetur. Ratio differentiæ hæc, quod heredis inſtitutio vires det teſtamento, quod totum corrueret, niſi cum hereditate libertas quoque data cenſeretur ſervo. At quoties ſervo legatum adſcriptum eſt ſine libertate, nullum inde periculum, ne defunctus inteſtatus decedat, quum de cetero teſtamentum valeat.*

b *Sed*

b *Sed & illud etiam eſt præcipuum, ut de alimentis teſtamento relictis tranſigi non poſſit ſine prætoris auctoritate, ne facile alimentorum legatarius modico præſenti contentus, vitæ ſuæ ſubſidium in poſterum amitteret, l.8. ff. de tranſact. l.23. eleganter §. item ſi, ff. de condict. indeb. quod non idem tamen obtinet in alimentis, quæ ex conventione inter vivos facta debentur, ut tradit ipſe Cujacius ad l. 16. ff. de verb. obl. hac ſcilicet ratione, quod in alimentis teſtamento relictis perſonæ legatarii conſultum voluit teſtator, quaſi minus idoneus, & induſtrius eſſet ad paranda ſibi alimenta, ut ob id non oporteat irritam fieri ejus voluntatem tranſactione interveniente arg. l. 71. Titio in pr. ff. de condit. & dem. At quum ex contractu debentur, ſibi potius conſuluiſſe promiſſor cenſetur, ut magis præſtatio divideretur in plures annos, quam una ſolutione magnam pecuniæ quantitatem repræſentaret: ideoque tranſactio valebit, etiamſi auctore prætore facta non ſit. Illud etiam obtinet ſummo alimentorum favore, ut legatarius, a quo alimenta per fideicommiſſum relicta ſunt, non poſſit alimentariis Falcidiam imputare, quam ipſe paſſus eſt ab herede in re, aut fundo ſibi legato, dummodo id quod ſupereſt alimentis ſufficere poſſit, l.77. cum pater §. 1. ff. de leg.2. l.21. liberto §.1. ff. de ann. leg. l.25. maritum §.1. ff. ad leg. Falc. quod in alio legato non obtinet, quum legatarius aliquo fideicommiſſo gravatus eſt l.32. pœnales §. ſi Titio, ff. eod.*

T I T. II.

De auro, argento, mundo, ornamento, unguentes, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.

Hic titulus variorum legatorum continet interpretationem auri, & argenti, tam fa-

cti, quam infecti. Factum dicimus vaſa, ſigna, emblemata, quæ ſub nullo alio, quam argenti genere continentur. Infectum, quod in maſſa, vel lamina: item mundi muliebris, quo mulier fit mundior, & ornamentorum, quo fit ornatior. Sed ſunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus, & mundi pars, unguenta, non omnia tamen unguenta mundo continentur: ideoque ſeparatim tractatur etiam de unguentis legatis. Veſtis autem Feſto eſt genus, veſtimentum pars, ſed nobis nihil intereſt veſtis, an veſtimentum legetur, idque veſtimentum definitur, quod pertextum eſt, ut liber, qui perſcriptus eſt. Sed & de ſtatuis legatis nonnihil hoc titulo agitur, vel imaginibus, l. 1. & 6. §. ult.

T I T. III.

De liberatione legata.

V. §. 13. *ſi quis debitori, de legatis apud Iuſtin. tit.* 20. *lib.* 2.

Olim non ſatis bene conſtabat, an debitoribus poſſet liberatio legari, ſed ut ait l. 3. jam certum eſt poſſe, & quidem omnibus, l. 1. id eſt, ſive jure civili debeant, ſive honorario, ſive ex contractu, ſive quaſi ex contractu *l.* 24. *de leg.* 3. & ſive rem ſuam, ſive rem noſtram. *l.* 9. *§. ult. hoc tit. l. cum ſervis* §. *ſi Titius. De leg.* 1. & in totum, vel pro parte, *l. cum quis* §. *nuptura, de leg.* 3. & effectus legati hic; ut legatarius poſſit agere, ut acceptilatione, vel pacto liberetur, & ſi conveniatur, tueri ſe exceptione doli mali: quare legati hujus cautionem ex edicto *a* poſtulat nullam.

a *De quo inf. l.* 36. *tit.* 3. *quum enim id, quod ſibi legatum eſt, teneat ipſe legatarius, qua ratione petet, ſibi legati exſolvendi nomine cautionem*

tionem ab herede præſtari?

T I T. IV.
De adimendis, vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis.

Quia de dandis legatis, & fideicommiſſis ſatis egit, pars erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipſo jure, niſi eodem teſtamento, vel codicillis confirmatis, & civilibus, contrariiſque verbis *a* beneficio autem exceptionis, & per epiſtolam ademta, & nuda: vel tacita voluntate, & quibuſcumque verbis, non valent. Fideicommiſſa ipſo jure adimuntur quacumque voluntate, quocumque ſermone, quia in his præcipue voluntas dominatur, in legatis rigor, & diligentia juris civilis; adeo ut in legatis verba ſi ſint perſpicua, non admittatur quæſtio voluntatis, in fideicommiſſis admittatur, *l. 25. l. 95. de leg. 3. l. ſi alii, de uſufr. leg. l. cum virum*, C. *de fideicommiſſ.* Translatio plus eſt, quam ademtio: nam & ademtionem, & dationem in ſe continet: adimit enim uni, quod det alii, vel ab uno, quod det ab alio, vel rem unam, ut pro ea det aliam, vel cauſſam legati, ut adſcribat aliam.

a *Veluti illis: quod Titio dedi, aut legavi, neque do, neque lego.*

T I T. V.
De rebus dubiis.

Huic fere reſpondet titulus, qui eſt in Codice, De verborum, & rerum ſignificatione: nam etſi hac de re dictum ſit poſtrema parte libri tertii de legatis, reſtabant tamen pleraque dicenda de ambiguo ſermone legatorum, & fideicommiſſorum, qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto ſermone am-

biguo res dubia dici poſſit, quæ in ſuſpenſo eſt, quoad ex poſtfacto confirmetur, quia res, qua de agitur, nondum certum eſt, valeat, necne, l. 25. Res item dubia ſive ambigua eſt, ſi incertus ſit ordo naſcentium, vel morientium in ſpecie, l. 11. §. ult. & aliarum legum, quæ ſunt de commorientibus, vel ſi incertis perſonis *a* legatum relinquatur: nam & de incertis perſonis in hoc titulo agitur.

a *Incertæ perſonæ hæ ſunt, in quas certum animi judicium, aut affectum teſtator conferre non poteſt: veluti ſi dicat, ei qui ad funus meum primus venerit, centum lego: nec enim cogitatione ſola ſcire poteſt, quis primus venturus ſit: legata quidem relicta incertis perſonis relicta hoc colore non valebant, quod certum debeat eſſe teſtantis conſilium, ut ait Vlpianus in fragm. tit. 22. quin etiam legatum, aut hereditas non niſi in bene merentem confertur, aut ei, cui honorem habitum voluit teſtator, l. 36. amiciſſimos, ff. de excuſ. tut. l. 3. ſed etſi §. hoc autem, ff. de leg. præſt. At beneficium nec dari incertæ perſonæ, neque ab ea accipi poteſt. Iuſtinianus tamen incertis perſonis legari poſſe conſtituit, §. incertis, de leg. apud Iuſt. V. Cujac. in par. C. tit. de incertis perſ.*

TIT. VI.

De his, quæ pœnæ cauſſa relinquuntur.

V. §. 36. pœnæ, tit. 20. de legatis apud Iuſtin. lib. 2. & lib. 6. C. tit. 41. De iis, quæ pœnæ nomine in teſtamento, vel codicillis relinquuntur.

Dedit quodammodo anſam ſuperior titulus tractandi de legatis inutilibus: nam de incertis perſonis egit, quibus quod legatur, eſt inutile regulariter, & his adjicit legatum relictum pœnæ cauſſa, quia contra naturam legati

ti eſt, ut pœna honori inſit, ut ſit legatum honori uni, pœnæ alteri: præponderare enim honori videtur pœna, quaſi præcipua cauſſa legandi, atque adeo ne honor quidem eſſet tale legatum. Hodie tamen valet niſi illicitum, vel probroſum, vel impoſſibile ſit ex conſtitutione Iuſtiniani, ex qua Tribonianus l. 1. in ſeruit hæc verba, *illicite vel probroſe*, itemque verbum, *tale*, quo repetuntur illa, *illicite vel probroſe*.

T I T. VII.

De regula Catoniana.

Sequebatur titulus de caducis, & de his, quæ ſunt in cauſſa caduci. Vtilia hæc ſunt ab initio, ſed poſtea deficiunt vivo, aut mortuo teſtatore ante apertas tabulas, *a* & in fiſcum cadunt ex legibus novis Julia & Papia: ſed quum abolitæ jam eſſent eæ leges a Iuſtiniano, & reſtitutum jus antiquum, maluit Tribonianus omiſſo caducorum jure novo, ponere hoc loco regulam juris antiqui, ſecundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, ut voluere leges caducæ Iulia, & Papia, ſed a morte teſtatoris, & regula hæc eſt: Quod inutile foret, id eſt, cujus dies inutiliter cederet, ſi teſtamenti facti tempore mortuus fuiſſet teſtator, id legatum quandocumque deceſſerit, ex poſtfacto non convaleſcere, *b* quæ & ſententia dicitur *l. Iulianus, de cond. & demonſt.* ut Marcellino XXV. Catonianæ, vel Caſſianæ ſententiæ.

a *Quod ſit, quum legatarius, aut heres ex parte ſcriptus mortuus eſt, aut ſervus pœnæ effectus, vel deportatus eſt, & aliis modis ſimilibus: nam tum ea legata apud heredem non manebant, niſi eſſet ex parentibus, vel liberis defuncti teſtatoris uſque ad tertium gradum, ſed ad fiſcum devolve-*

volvebantur. Hodie ſublato caducorum jure, apud heredem indiſtincte remanent, niſi datus ſit ſubſtitutus aliquis in caſum deficientis legati, vel hereditatis. Caducorum integram hiſtoriam retegit ipſe Cujacius in Parat. Cod. ad titul. de cad. toll.

b *Plures vero caſus intercedunt, quibus hæc regula perdit officium ſuum, de quibus Gl. in l. 1. hoc tit. & Cujac. lib. 15. quæſt. Papiniani ad l. 3. hoc tit.*

TIT. VIII.

De his, quæ pro non ſcriptis habentur.

Caduca ſequebantur ea, quæ pro non ſcriptis habentur, hæ ab initio inutilia ſunt, & tam novo, quam antiquo jure apud heredem remanent, ſi nullus ſit ſubſtitutus, in cujus perſona legatum conſiſtat, vel ſi nullus collegatarius, cui adcreſcat, & licet pro non ſcriptis etiam fuerint ea, quæ incertis perſonis, vel quæ pœnæ cauſſa relinquerentur, tamen quia hodie utilia ea permanent regulariter, his primum ſubductis ſimul ac caducis, quæ ab initio utilia ſunt, & ante ceſſionem intercidunt, quia eodem jure ſunt hodie, quo & ea, quæ ab initio inutilia ſunt, id eſt, quæ pro non ſcriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis; eſt enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum ſemper id, quod pro non ſcripto eſt: nunc quæ pro non ſcriptis habeantur, enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus *a* relinquuntur, quæ ſibi teſtamentarius *b* adſcribit, quæ ſunt captatoria *c*, quæ non intelliguntur, quæ ei, qui in rebus humanis non eſt, adſcribuntur. Sed hoc tamen intereſt, quod ab initio inutilia apud heredem remanent ſine onere, exceptis duobus caſibus, *d* caduca, vel

in

in cauſſa caduci cum onere, ſicut & ad fiſcum tranſibant cum onere, *l. in facto §. ult. de cond. & dem.* non quidem ex lege Julia, & Papia, ſed ex conſtitutionibus.

a *Ejuſmodi ſunt damnati in metallum, deportati. Cœlibes non ſunt omnino incapaces, ſed ſi poſt mortem teſtatoris intra centum dies matrimonium contraherent, ex cujuslibet teſtamento capere poterant, ex teſtamentis cognatorum uſque ad ſextum gradum, etiamſi matrimonium non contraxiſſent, deinde quod ipſis relictum erat, ſi legi Papiæ non parerent intra præſtitutum tempus, non remanebat apud heredem, quaſi eſſet pro non ſcripto, ſed fiſco applicabatur, quaſi caducum. V. Cujac. in Parat. Cod. ad tit. de cad. toll. & ad tit. de infirm. pœnis cœlib. & orb. Et Lipſius ad Tacitum lib. 3. annal. in excurſu.*

b *Teſtamentarius ille eſt, qui teſtamentum alienum dictante ipſo teſtatore ſcribit, ſive ſit notarius publicus, ſive alius.*

c *Ea ſcilicet, quibus magis hereditatem, aut liberalitatem alienam captamus, quam quod damus: veluti quum teſtator alicui legat, aut aliquem inſtituit heredem, ſi invicem a legatario, aut herede inſtituatur, aut ei legetur, V. Cujac. lib. 16. Obſ. cap. 11.*

d *Illi caſus ſunt, Primus quum is, qui ſibi quid adſcripſit, illud idem reſtituere alteri rogatus eſt, l. ult. hoc tit. l. 14. filius §. fin. ff. ad leg. Corn. de falſis, vel quum ſervum ſibi ſua manu quis adſcripſit, & eidem ſervo a teſtatore libertatem dare rogatus eſt: licet enim reſpectu ejus, qui ſibi adſcripſit, legatum ſit pro non ſcripto, tamen libertatem ſervo heres neceſſe habebit dare, l. 17. cum quidam, ff. ad l. Corn. de falſis. Secundus quum ex alia cauſſa ſervus pro non ſcripto habitus, ſit* alicui

alicui legatus, cui legatarius libertatem per fideicommiſſum debebat, l. 26. §. ſi pro ff. de fid. lib.

TIT. IX.

De his, quæ ut indignis auferuntur.

V. lib. 6. C. tit. 35. De his, quibus ut indignis hereditates auferuntur, & ad S.C. Sillan.

Sequuntur, quæ veteres dicebant Ereptitia: hæc utilia ſunt omni tempore, & cedunt, & adquiruntur utiliter, ſed quaſi indignis eripiuntur variis ex cauſſis, quæ hoc titulo enumerantur, & male juris decoctores ubique eosdem faciunt incapaces, & indignos: *a* incapacibus enim relicta ab initio inutilia ſunt, & apud heredem remanent ſine onere, indignis relicta ipſo jure valent, ſed ad fiſcum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam perſonam cum onere.

a *Incapaces ſunt, ut dictum eſt tit. ſuperiori, qui omnino non habent teſtamenti factionem, nec ſibi, nec aliis poſſunt acquirere, qualis ſervus pœnæ, & deportatus. Indigni habent teſtamenti factionem, & poſſunt capere, ſed non ex teſtamento, quod impugnaverunt, aut ab ea perſona, contra quam injurioſum aliquid moliti ſunt, cujuſmodi cauſſa hoc titulo enumerantur plures.*

LIB.

LIB. XXXV. TIT. I.

De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur.

V. lib.6. C.tit.26. De conditionibus inſertis, tam legatis, quam fideicommiſſis, & libertatibus.

Vt ſpecialem titulum dedit ſupra de conditionibus inſtitutionum, quum tractaret de inſtitutionibus, ita conſequens fuit in hoc tractatu de legatis, & fideicommiſſis, & de conditionibus eorum ſpecialem titulum poni. Sed conditionibus etiam adjicit demonſtrationes, & cauſſas, & modos. Conditio † eſt cauſſa, quæ ſuſpendit legatum. Demonſtratio † ſignificatio accommodata rei legatæ. Cauſſa † eſt ratio legandi. Modus † eſt adjectio, quæ oſtendit, quid legatarium ex legato facere teſtator velit. Conditio proprie confertur in futurum, *b* Demonſtratio in præſens, vel in præteritum, *l. nuper, de leg.3. l.34. inf.* Conditioni ſimilis eſt modus, adeo ut in his libris ſæpe modus conditionem, conditio modum ſignificet, & nonnumquam, qui figuræ verborum eſt modus, ex mente defuncti pro conditione habetur. *c* Conditionem enim voluntas facit, non verba; ſed hoc intereſt, quod ſi ſuis verbis conditio concipiatur, fideicommiſſum non facit; *d* modus, vel etiam conditio concepta, ut ita dixerim, verbis modalibus, fideicommiſſum facit, quia conceptio verborum talis, enixæ voluntatis argumentum eſt, ſicut conditio jurisju-

randi,

randi, quæ etiam fideicommiſſum parit. Igitur ex his verbis, Titio C. ita ut x. Mævio adnumeret, Mævio fideicommiſſi petitio eſt ſtatim, ſi præterea adjecerit, Si navis ex Aſia venerit, poſteaquam navis venerit, *l. 2. C. de his, quæ ſub modo rel.* Cauſſa ſimilis eſt demonſtrationi: nam & in præſens hæc, vel in præteritum confertur; & utraque abundat, nec certo corpore legato vitiat legatum, ſi forte ſit falſa. Ait, Eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur: in teſtamento ſcribuntur inſtitutiones, legata, fideicommiſſa, tutelæ, libertates, adſignationes libertorum, injunctiones, præcepta, conſilia, commendationes *e* mortis cauſſa donationes, mortis cauſſa capiones, æſtimationes, ademtiones, confirmationes codicillorum, exheredationes. Sed non omnia conditionem recipiunt, & de conditionibus inſtitutionum proprium titulum jam habuimus ſupra, & hic præcipue eſt de conditionibus legatorum, & fideicommiſſorum.

a *Interdum conditio non differt, aut ſuſpendit præſtationem legati, ſcilicet ſi in non faciendo conſiſtat, veluti ſi cui legatum ſit, ſi in Capitolium non aſcendat; ſtatim enim poteſt peti legatum, præſtita cautione Mutiana, quam ſcilicet introduxit Mutius Scævola, qua legatarius promittit ſe legatum cum fructibus reſtituturum, ſi fecerit, quod fieri ab eo teſtator n luit, l.8. l.79. heres, §. qui poſt ff. hoc tit. & N.* περὶ δευτερογαμούντων, de tranſeuntibus ad ſecundas nuptias, *cap. 43.*

b *Conditio igitur, quæ in præſens, vel in præteritum confertur, quaſi* καταχρηστικώτερον, per abuſionem, *conditionis nomen obtinet, quia non ſuſpendit, ſed vel ſtatim vera eſt, vel falſa, l.37.*

& cum

& cum in præſens, cum ſeqq. ff. de rebus creditis, §. pen. de verb. oblig. apud Iuſtin. Conditionum autem aliæ in dando, aliæ in faciendo, aliæ poteſtativæ, quæ pendent ex voluntate ejus, cui impoſitæ ſunt, veluti ſi in Capitolium aſcenderit, aliæ caſuales, quæ in totum ex caſu, veluti ſi Titius conſul factus fuerit: aliæ mixtæ, quæ partim ex voluntate ejus pendent, cui impoſitæ ſunt partim ex caſu. Poteſtativæ dicuntur promiſcuæ, caſuales non promiſcuæ, l. 11. hoc tit. Cujac. lib. 14. Obſ. cap. 2. & in recit. ad l. un. §. ſin autem C. de cad. toll. Sed & conditiones aliæ ſunt intrinſecæ, quæ teſtamento ſunt adſcriptæ; aliæ extrinſecæ, quæ tacite intelliguntur, nec ex teſtamento veniunt, ac per hoc non faciunt legatum conditionale: quemadmodum ſi legetur fructus fundi: nam extrinſecus hæc tacite ſubintelligitur conditio, ſi naſcantur, l. 99. conditiones, hoc tit. l. 6. quod pure §. 1. & l. 25. cum illud §. fin. ff. quando dies leg. cedat.

c *Sed eo differt, quod conditio impleri debeat, antequam capiatur legatum; modus autem, ut plurimum impletur poſt perceptionem legati. Deinde modale legatum tranſmittitur ad heredem, etiamſi modus nondum ſit impletus, conditionale non item, niſi conditio exſtiterit, V. Cujac. lib. 17. quæſt. Papin. ad l. 61. in pr. ff hoc tit.*

d *Si enim alicui legatum ſit, ſi Titio decem det, Titius legatarius non eſt, l. 8. ſi quis omiſ. cauſſa teſtam. ideoque decem non petet, & ea decem non ex cauſſa legati, aut fideicommiſſi, ſed mortis cauſſa capere dicitur, quaſi non tam ejus perſonam teſtator intuitus ſit, quam conditionem impleri, quomodo voluerit. At quum centum legata ſunt alicui, ita ut ex his quinquaginta Titio dentur (cujuſmodi legatum eſt ſub modo) ma-*

jor

jor circa Titium teſtatoris affectus apparet, ut quidem quaſi maxime ei conſultum teſtator voluerit, actionem habeat.

e *Hoc pertinet ad donationes, quæ factæ inter amicos non valebant, ut olim illæ, quæ factæ erant inter conjuges ante orationem Antonini Auguſti, cujus mentio eſt in l.32. nam hic ſtatus, ff. de don. inter vir. & ux. nam Africanus, & Scævola, qui ante floruerant, ejuſmodi donationes confirmatione eguiſſe docent, l. 109. ſi quando, ff. de leg.1. l.33. uxori, §.1. ff. de leg.3. l.33. uxori, ff. de auro, & arg. leg.*

TIT. II.

Ad legem Falcidiam.

V. lib.2. Inſtit. tit 22. & lib 6. C. tit.49.

Donationibus modum impoſuit lex Cincia, *a* Dotibus lex Papia, *b* Manumiſſionibus lex Caninia, *c* Legatis, & mortis cauſſa donationibus lex Furia *d* primum, deinde lex Voconia, *e* & ad extremum lex Falcidia *f* legatis præſcripſit modum dodrantis, qui civilis modus dicitur a Cornelio Tacito. Sed conſtitutione Severi lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes cauſſa mortis, *g* & S. C. Pegaſiano ad fideicommiſſa teſtamento relicta, & conſtitutione D. Pii ad fideicommiſſa relicta ab inteſtato. Opus fuit ſpeciali lege, quia lex Falcidia eſt contra voluntatem teſtatoris (minuit enim legata, quæ teſtator integra præſtari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis cauſsa capiones *h* ſine lege. Eſt autem hæc lex valde a Iuſtiniano reſciſsa: nam omiſſo inventario, ceſſat, & a teſtatore prohiberi poteſt, & dodrans mutatus eſt in beſſem, vel ſemiſſem, inſtitutis liberis, & ſimilibus, qui de inofficioſo agere

poſſunt

poſſunt, *i*. non etiam extraneis: placet enim magis Occidentalium *l* opinio, ne modus a Juſtiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Novella Juſtiniani minuuntur legata plus, quam lege Falcidia contra voluntatem teſtatoris: & ideo melius eſt non diffundi eam Novellam in omnes. Eademque ratione non eſſe recipiendam opinor opinionem eorum, qui filio rogato hereditatem reſtituere, ſemiſſem attribuunt: *m* quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedis a voluntate. Ac prohiberi videtur etiam Falcidia *in l. pen. De leg.* 3. his verbis: Huic quoque omnia integra, quia ſcilicet nec ex uno, vel altero legato deduceretur, caveri poterat olim *l*.64. 88. §. 1. & in totum prohibitam nonnumquam princeps detrahi non ſinebat, *l. ſi legatus. §. ult. ad Treb.* De continuatione quid dicam fruſtra? titulus eſt de modo legatorum: ipſa igitur ſe ſatis oſtendit.

a *Ne ſcilicet plus ducentis aureis donare liceret, neve ob cauſſam orandam munus donumve caperetur. Hotomanus in indice legum Rom.*

b *Illa videtur inductum, ne plus quam centum millia nummorum dotis nomine darentur. Cujac. lib.* 29 *quæſt. Pap. ad l* 6. *ff. de uſur. Non tamen Hotomanus in indice legum Rom. aut Lipſius ad lib.* 3. *annal. Taciti in excurſu tradunt de ea re caput ullum fuiſſe in lege Papia.*

c *Ea lex iis tantum manumiſſionibus modum impoſuit, quæ teſtamento fiebant, non iis, quæ inter vivos, quod ſcilicet homines liberaliores eſſe ſoleant, dum moriuntur, & plerumque antea eveniebat, ut teſtatores, qui ingentem familiam ſervorum haberent, quo benefici viderentur, & a pluribus libertis pileatis lectus eorum funebris ferretur, omnes ſervos ſuos manumitte-*

rent,

rent, ut tradit Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.4. atque ita dignitas civitatis Romanæ impuræ mancipiorum turbæ communicata evileſcebat. Vivorum reſtrictior ſolet eſſe liberalitas propter naturalem parſimoniam, & egeſtatis metum, & ideo lege non fuit opus eam coerceri. Igitur ambitioſa morientium vota, & promiſcuam teſtamento manumittendi facultatem hæc lex recidit, & hunc modum præſtituit, ut a duobus ad decem media tantum pars poſſet manumitti; a decem ad 30. tertia, a triginta ad centum quarta, a centum uſque ad quingentos quinta; & ex quacumque numeroſa familia non amplius quam centum. Quod ſi præſcriptum numerum teſtator exceſſiſſet, prout quiſque eſſet nominatus, ille ad libertatem perveniebat, uſque ad modum lege definitum, & ob hoc etiam nomina manumittendorum teſtamento adſcribi, ut refert Cajus lib. 1. Inſtit. Ulpianus in fragmentis, Paullus in ſententiis, & ea quidem lata temporibus Auguſti, quum Suetonius in ejus vita tradat cap. 40. eum civitatem Romanam parciſſime dediſſe, & manumittendi modum terminaſſe. Sed tamen nullus ſub eo conſul Fuſius Caninius, quum ea lex Fuſia Caninia dicatur: ſed tempore triumviratus unus tantum in faſtis conſularibus L. Caninius Gallus. Hanc autem legem a Iuſtiniano ſublatam eſſe quaſi libertatibus invidam, ipſa juris elementa tradunt.

d *Hæc lex (ut tradit Theoph. in Græca paraphraſi inſtitutionum tit. de lege Falc.) vetabat, ne cui plus legare poſſet teſtator, quam mille aſſes, ſed ejus legis ſententia facile calumniam patiebatur, quum pluribus legatariis, & ſingulis mille aſſes dando tota plerumque hereditas legatis abſumeretur.*

e *Hæc lex, ut idem Theoph. tradit, conſtituerat, ne cui plus legatario legare liceret, quam ipſe heres erat habiturus. Sed ejus legis ſententia facile etiam eludebatur: nam quum ſingulis legatariis tantundem daretur, quantum heredi relinquebatur, fiebat interdum, ut ne quidem centeſima pars plerumque hereditatis (tanto legatariorum numero exiſtente) apud heredem remaneret.*

f *Et hæc introducta eſt, quum duæ priores non ſufficerent ad excludendam fraudem, idque temporibus Auguſti a Falcidio tribuno plebis, ut refert Dio, & Xiphilinus.*

g *Scilicet quum teſtamentum ſubeſt: nam ſi res ab inteſtato agatur, & mortis cauſſa donatum ſit, quaſi ceſſet conſtitutio Severi, Gordianus edixit Falcidiam competere, l.2. C.de mortis cauſs.donat.*

h *Qodnam ſit genus acquiſitionis mortis cauſſa capio. vid. inf. tit. ult. lib. 39.*

i *Illi igitur non poſſunt gravari ultra beſſem, aut ſemiſſem, ſive legata ſint relicta, vel fideicommiſſa, ſive mortis cauſſa ſit donatum: nam quemadmodum N. 18. Juſtinianus pro numero liberorum ſi unus, duo, tres, aut quatuor eſſent, legitimam earum portionem definivit eſſe tertiam ejus portionis, quam habituri erant ab inteſtato, ſi plures, dimidiam: ita ſi graventur legatis, vel fideicommiſſis, trientem, vel ſemiſſem, ejuſdem numeri liberorum ſervata diſtinctione jure Falcidiæ, aut Trebelliani S. C. voluit deducere.*

l *Occidentalium nomine Cujacius intelligit doctores Italos, aut Gallos, veluti Accurſium, Azonem, Bartolum, Paullum de Caſtro, Iaſonem, Ioannem Fabrum, alioſque complures: Orientalium autem appellatione, ut inf. tit. 5. lib. 37. accipit gloſſatores, & enarratores βασιλικῶν, qui ſcilicet in Oriente jus civile Conſtantinopoli, vel Beryto profite-*

fite-

ſtitebantur, quales Thalelæus, Cyrillus, Hagiotheodoretus, Theodorus Hermopolites, & alii. Illi dicebant ſententiam d. N. 18. porrigi debere ad extraneos heredes, ut ultra ſemiſſem, aut beſſem legatis, aut fideicommiſſis onerari non poſſent, eadem ratione habita in numero extraneorum heredum, quæ habetur in d. N. 18. in numero liberorum. Sed recte Cujacius eorum ſententiam improbat, quandoquidem in multis jus Falcidiæ imminutum a Iuſtiniano, N. 1. de hered. & Falcid. qua de re idem Cujacius plura ad N. 18.

m *Cujacius hoc loco, ut, & lib. 8. obſ. cap. 3. & ad N. 92. improbat conſtitutionem juris pontificii, in cap. Rainutius, & cap. Rainaldus, extr. de teſtam. qua filius a padre inſtitutus, & rogatus reſtituere hereditatem, primum trientem detrahit, ut filius pro portione legitima ei jure naturæ debita; deinde ex reſiduo beſſe ſextantem, ut heres ſcriptus, in vicem portionis Trebellianicæ: quo tamen jure utimur, & noviſſime in comitiis purpureis frequenti ſenatu eſt judicatum hoc duplici jure uti poſſe filium, pro tribunali jus dicente Dn.* de Verdun, *Primicerio Præſide.*

T I T. III.

Si plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.

Sequitur ſtipulatio Falcidiæ prætoria, vel communis, *l. pœnales, §. Iulianus, ſup. tit. prox l. ex facto 2. de her. inſt.* quam de legatariis ſingulis ſtipulatur heres, qui ſolida præſtat legata hoc fere modo: *Quod amplius legatorum nomine, quam per legem Falcidiam licuerit, ceperis, quanta ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumque malum abſuturum eſſe a*; quo exemplo etiam legis Papiæ ſtipulatio interponitur *b*, *l. 1. §. pen.* & ceſſante etiam Falcidia in ſpecie. *l. filiuſf. §. apud*

apud, de leg.1. d.l.1. §. in quibuſdam. Tractatur etiam nonnihil ſub hoc titulo de ſtipulatione, *Evicta hereditate reddi, & morientium partes reddi*, & de ſtipulatione fructuaria.

a *Huic cautioni locus eſt, quum dubitat heres, num ſit locum habitura lex Falcidia, ut ſibi in futurum proſpiciat, emergente ære alieno: cujuſmodi cautio exigitur etiam, quum ſolvuntur legata ex primis tabulis, quæ in contributionem venire poſſunt, ex pupillaribus tabulis vocato poſtmodum ſubſtituto, qui & ipſe legatis eſt gravatus: quum enim in patris, & filii teſtamento eadem ratio Falcidiæ ineunda ſit, & propter legata tabulis pupillaribus relicta, poſſint legata relicta paternis tabulis Falcidiam pati, æquum eſt hanc cautionem intervenire, ut ſi ſubſtitutio locum habeat, omnes legatarii utrarumque tabularum ad unum, eumdemque calculum vocentur, l.1. §. interdum, l.3 §. is. cui ff. ad leg. Falcid.*

b *Ut ſcilicet inſtitutus a liberto patronus, & legatis gravatus non quadrantem, ſed integrum ſemiſſem, aut jure novo trientem deducat, quem remota cauſſa teſtamenti in ſucceſſione liberti ſui erat habiturus.*

LIB. XXXVI. TIT. I.

Ad S. C. Trebellianum.

V. lib.2. Inſtit.tit.23. de fideicommiſſariis hereditatibus, ad S.C. Treb. & lib.6. C. tit.48.

Eleganter Iuſtinianus peculiare, & in Græca conſtitutione *φροσίχον καὶ ἁρμόδιον*, *ad commodum, & opportunum*, nihil eſſe magis, quam

ut legatis quidem jungatur narratio legis Falcidiæ: fideicommiſſis autem S C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegaſianno. *a* Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommiſſarium, ut abſque metu heredes ſcripti adirent hereditatem, non deducta quarta; Pegáſianum, ſi plus quam dodrantem, vel totam hereditatem reſtituere rogati eſſent, de quarta deducenda non translatis actionibus, communicatis tamen remedio ſtipulationum partis, & pro parte, qua ex cauſsa Trebellianus fideicommiſſarius erat heredis loco, Pegaſianus non item. Sed & S. C. Pegaſiano heres, qui ſuſpectam hereditatem dicit, adire cogitur, & reſtituere, non deducta quarta, & translatis actionibus, perinde atque ſi ex S.C. Trebelliano reſtitueretur. Eſt etiam opinor S.C. Pegaſiani, quod eſt in l. 16. §. ſi quis heres, & §. cum quidam, & l. 17. in pr. Sed ſublato non transferendarum actionum jure, & remdio ſtipulationum, cetera omnia adſcribuntur, & aguntur hodie S. C. Trebelliano ex Conſtitutione Iuſtiniani, ſecundum quam recte hic titulus ita concipitur, ad S.C. Trebellianum, nec adjicitur & Pegaſianum, quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & eſt adhuc in Indice titulorum Pandectis Florentinis præpoſito.

a *Forte non incongruum breviter hoc loco repetere totam fideicommiſſorum hiſtoriam. Iuſtinianus tradit ante Auguſtum infirma fuiſſe fideicommiſſa. Hoc verum poteſt videri, ſi tantum heres rogatus eſſet in teſtamento hereditatem reſtituere, nec fidem ipſe ſuam adſtrinxiſſet. Ceterum ſi fidem reſtituendæ hereditatis teſtatori dediſſet, etiam ante Auguſtum heres a fideicommiſſario conveniri poterat, ut conſtat ex Cicerone*

lib. 2.

lib.2. de finibus, ubi de Sextilio Rufo, & paullo poſt, ubi de Sexto Peducæo. Poſtquam autem Auguſtus induxit, ut heredes, qui adiiſſent, hereditatem reſtituere tenerentur, illud ſequebatur incommodum, ut licet nihil penes heredes remaneret, illi tamen ferrent onus actionum, interpoſitis ſcilicet ſtipulationibus, quaſi emtæ, & venditæ hereditatis, ut par eſt credere. Secutum igitur S. C. Trebellianum Neronis temporibus de transferendis actionibus, ut poſt reſtitutam hereditatem fideicommiſſarius actiones ſuſciperet, quaſi jam tum heredis loco haberetur. Sed & tum illud incommodi erat, quod quum Auguſtus id tantum edixiſſet, ut aditam hereditatem neceſſe haberet reſtituere, nihil vero ſanxiſſet de cogendo herede ſi adire nollet, plerique heredum renuebant adire hereditatem odio fideicommiſſarii, cui lucrum reſtitutæ hereditatis invidebant, aut quod vererentur cumulum æris alieni, vel quia rogati totam, aut fere totam hereditatem reſtituere, nullum, aut modicum lucrum erant ſenſuri, atque ita totum teſtamentum corruebat, & fideicommiſſa intercidebant non adita hereditate. Igitur S.C. Pegaſianum Veſpaſiani temporibus de ea re factum, quo primum id fuit inductum, ut perinde quartam portionem heres inſtitutus ex fideicommiſſis generalibus, vel ſingularibus, quibus gravatus eſſet, poſſet detrahere, ac ex legatis lege Falcidia deducebat: idque quo magis heres ad adeundam hereditatem invitaretur, ſi rogatus eſſet totam hereditatem, aut partem dodrante ampliorem reſtituere, eademque ratione ſervata in herede inſtituto ex parte, quæ in eo, qui ex aſſe eſſet inſtitutus: deinde & id introductum eſt, ut ſi nollet adire hereditatem, tunc periculo fideicommiſſarii adiretur, & transferrentur ipſo jure actiones in

 fidei-

fideicommiſſarium, nullo commodo, & emolumento Falcidiæ penes heredem remanente. Poſt hoc S.C. hæ ſunt admiſſæ diſtinctiones circa onus actionum. Quum volens, & ſponte adiret heres, ſi quartam, vel majorem partem hereditatis judicio teſtatoris retinebat, quia deducto quadrante, triente, aut quincunce hereditatis, aut portionis, in qua inſtitutus erat, hereditatem partemve hereditatis ſibi datam reſtituere rogatus erat, pro rata reſtitutæ hereditatis transferebantur actiones in fideicommiſſarium, perinde ac ſi in ea parte directo eſſet inſtitutus, pro rata vero retentæ, remanebant actiones penes heredem, perinde ac ſi in ea tantum fuiſſet a principio inſtitutus. Si vero quartam partem hereditatis ejuſve ſupplementum beneficio Pegaſiani retineret heres, quod vel totam hereditatem reſtituere, vel partem dodrante majorem rogatus eſſet, tunc heres univerſas ferebat actiones, id eſt, & agebat ſolus, & conveniebatur, ſed remedio ſtipulationum partis, & pro parte communicabantur inter heredem, & fideicommiſſarium; ita ut heres, quod ſolviſſet pro dodrante, a fideicommiſſario repeteret, & invicem fideicommiſſarius exigeret ab herede pro eadem parte, quod ipſi debitores hereditarii ſolviſſent: idque hac ratione, quod licet reſtituta hereditate ex Pegaſiano fideicommiſſarius heres non eſſet, nec heredis loco, effectum tamen heredis haberet, exemplo legatarii partiarii, cui non res certa, ſed portio hereditatis aliqua titulo legati relicta erat. Quum autem ſponte heres adibat hereditatem, & univerſam reſtituebat grato animo ſine ulla lucri ſpe teſtatoris voluntati obſecutus, etiam actiones non transferebantur in fideicommiſſarium, quia ſemel volens hereditati ſe implicuerat, ſed penes eum remanebant, &

perin-

perinde ac ſi ille venditor, hic emtor hereditatis fuiſſet; ſtipulationes quaſi emtæ, & venditæ hereditatis interponebantur, quibus fideicommiſſarius promittebat ſe reſtituturum heredi, quod a creditoribus conventus ipſis ſolviſſet, & invicem heres fideicommiſſario promittebat ſe reſtituturum, quod ipſe a debitoribus hereditariis exegiſſet, & ut plurimum fideicommiſſarius fiebat procurator in rem ſuam, ut heredis quidem nomine ageret, emolumentum vero actionis ipſum reſpiceret. Hæc ita ante Iuſtinianum. Ceterum ipſe Iuſtinianus ſublato illo circuitu, nec ulla facta diſtinctione, utrum heres quartam habeat judicio teſtatoris, an beneficio legis, conſtituit, ut ipſo jure pro rata portione reſtituta hereditatis in fideicommiſſarium actiones transferrentur, pro rata retentæ apud heredem remanerent, & unuſquiſque pro parte ſua agere poſſet, & conveniri. Suſtulit etiam mentionem Pegaſiani S.C. & quod ex eo erat, ut Falcidiam heres gravatus fideicommiſso univerſali, vel ſingulari detrahere poſset, & ut poſset cogi adire periculo fideicommiſsarii, ſi ſuſpecta heredi videretur, in id Trebellianum transfudit, & ex duobus Senatuſconſultis unum fecit. Hæc fere omnia ſunt apud Iuſtinianum tit. de fideicommiſs. hered. quia tamen non eodem ordine, nec tam accurata facilitate ibidem continentur, viſum eſt, & hæc in hunc locum transferre: ſed cum Ioſepho, εἴ τις ἄλλως δοξάζειν βούλεται, ἀνέγκλητον ἐχέτω τὴν ἑτερογνωμοσύνην Si quis ſecus arbitrari voluerit, criminis expers ſit, quod non ita ſenſerit.

TIT. II.

Quando dies legatorum, aut fideicommiſſorum cedat.

V. lib. 6. C. tit. 52.

Nondum peracta res eſt; nam reſtat adhuc de legatis, & fideicommiſſis inſpectio hæc, ex morte cedat dies eorum, an ex apertis tabulis, an ex adita hereditate, aliove tempore, & cedunt quidem jure antiquo, puta ex morte, conditionalia, vel in diem incertum *a* ex conditione, vel die, poſtquam venerit, aut evenerit: jure novo, puta ex apertis tabulis. Sed, ut Iuſtinianus loquitur, quodam loco tractans de legitimis heredibus, jus novum idem ipſe jure noviſſimo correxit, & reſtituit antiquum jus, cujus videtur & aliis pleriſque partibus fuiſſe ſtudioſiſſimus. Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis teſtatoris tempore, *b* ſublata lege Julia, & Papia, *c* exceptis quibuſdam, quæ cedunt ab aditione hereditatis, ut ſi legetur uſus, uſusfructus, *d* habitatio; ſi detur libertas, ſi libertati jungatur legatum, vel ſi ſervo legato legetur. Ceſſionis effectus hic eſt, ut quaſi debitum ſit legatum, & tranſmittatur in heredem legatarii, *l. 26. de uſufr. leg. l. 8. & 9. tit. ſeq.* ut recte Theophilus definierit, ceſſionem eſſe legatorum, quæ nondum percepta ſunt ad heredes, tranſmiſſionem: nec tamen idem ceſſionis, & delationis, vel dies, vel effectus. Cedunt, ut dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, ſive pertinent ad legatarium, vel heredem ejus: nam & pertinere in jure deferri eſt. Cedunt ut ſint debita, & ad heredem legatarii pertinere poſſint. Deferuntur, ut peti, & acquiri vel repudiari poſſint. Semper excipio, quæ non cedere dixi ante aditam

here-

hereditatem: his enim idem eſt ceſſionis, & delationis dies: neceſſario quoque herede ſcripto ceſſionis, & delationis idem dies eſt, mors teſtatoris, idem effectus numquam, & imperitiſſimi ſunt, qui delationem, & ceſſionem confundunt paſſim,

a *Quod hic dicit Cujacius de die incerto, ut legatum non cedat niſi a die, quo dies evenerit, id eſt accipiendum de die incerto, qui pro conditione eſt, de eo ſcilicet, qui poteſt non exiſtere, veluti ſi alicui legetur, quum erit annorum quatuordecim: nam poteſt incertus ille dies non exiſtere ante eam ætatem moriente legatario; & verum eſt ejuſmodi diem incertum haberi pro conditione, & efficere legatum conditionale. At ſi dies ille incertus ſit, qui omnino ſit exſtiturus, licet non conſtet quando, veluti ſi cui legetur, quum morietur, purum legatum eſt, non conditionale; & cedit ſtatim a morte teſtatoris, licet præſtatio, aut exſolutio differatur in tempus mortis legatarii. Poteſt conſuli Cujacius l.18. Obſ. cap.1.*

b *At cur non ab aditione hereditatis? ne ſcilicet heres moram faciendo aditioni, tranſmiſſionem legati impediat, ut apud eum legatum remaneat, quaſi pro non ſcripto habitum. Cujacius l.15. quæſt. Papin. ad l.3. ſup. de reg. Caton.*

c *Quæ conſtituerat, ut legata cederent, tantum ab apertis tabulis, & quæ interim deficerent morte, aut peregrinitate legatarii, quaſi caduca fiſco vindicarentur. V. Cujac. ad tit. C. de cad. toll. in Parat. & Recit.*

d *Ratio expoſita eſt ſuperiori tit.3. l.7. quæ in uſu, uſufructu, & habitatione ſimilis eſt. In libertate relicta ſervo, & legato eidem cum libertate dato, eadem prope ratio eſt, quia quum libertas non tranſmittatur, nec poſſit competere ante a-*

 ditam

ditam hereditatem, conſequens eſt nec diem legati antea cedere, nec inutiliter cedat, & hereditati magis, in cujus dominio interim ſervus eſſe fingitur, acquiratur legatum, quam ipſi ſervo. Eadem quoque ratio intervenit in legato, quod relictum eſt ſervo legato: ſi enim dies ejus legati cederet a morte teſtatoris, vel inutile eſſet, quaſi relictum ſervo proprio, vel hereditati ipſi acquireretur, penes quam ipſius ſervi legati dominium eſt ante hereditatis aditionem, l. 80. legatum, ff. de leg. 2.

T I T. III.

Vt legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa caveatur.

Reſtat etiam prætoria ſtipulatio legatorum ſervandorum cauſſa, quæ vulgaris, & communis cautio dicitur, *l. filiusfam. §. iidem principes, de leg.* 1. *l. creditoribus, de ſeparat.* & inſtar actionis obtinet. Hanc de herede ſtipulantur legatarii, vel etiam diſpenſatores legatorum *l. quidam, §. pen. de leg.* 1. ſi in diem legata relicta ſint, vel in conditionem caſualem, non, ut opinor, ſi in poteſtativam, niſi velit heres litigare: qua ratione etiam de puro legato hæc cautio interponitur, *l. uxorem §. ult. de leg.* 2. *l.* 14. 15. *hoc tit.* Edictum prætoris fuit de legatis: ſed quia defunctorum conſervat voluntates, facile producitur ad omnia fideicommiſſa interpretatione prudentum, d. l. 14. & 15. §. ult. ſicut edictum de legatis præſtandis *a* eadem ratione. Lex Falcidia, quia erat contra voluntatem, contra libertatem teſtamentorum, contra XII. tabul. non potuit produci ad fideicommiſſa ſine ſpeciali lege. Sed neque lex Iulia, & Papia, quæ odioſa etiam eſt, & quod eſt in *l.* 87. *de leg.* 3. ex S. C. eſt, *l. Senatus de donat. cau. mort.*

a De

a *De quo tit. 5. lib. ſeq. ex eo enim edicto, quemadmodum legata liberis, & parentibus relicta petita bon. poſs. contra tabulas tuetur prætor; ita etiam portiones hereditatis ipſis liberis, & parentibus datas conſervat, quaſi ex benignitate nomine legatorum veniant, l. 7. nam ſecundum; infr de leg. præſt.*

TIT. IV.

Vt in poſſeſſionem legatorum, vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa eſſe liceat.

Heres, qui non paret ſuperiori edicto, id eſt, qui legatorum nomine non ſatisdat, ex hoc edicto coercetur, miſſo legatario, aut fideicommiſſario in poſſeſſionem legatorum ſervandorum cauſſa. In poſſeſſionem omnium bonorum, quæ ex ea hereditate ſunt, non in bona heredis propria, niſi certis modis ex Conſtitutione Antonini, quo genere pignus prætorium conſtituitur.

DIGESTORVM

PARS SEXTA.

LIB. XXXVII. TIT. I.

De bonorum poſſeſſionibus.

V. lib. 6. C. tit. 9. Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſint, & intra quæ tempora, & lib. 3. Inſtit. tit. de bonorum poſſ.

Ab hereditatibus tranſit ad bonorum poſſeſſiones, quæ nec minus obligant nos quaſi ex contractu, quam hereditates, nec minus etiam actiones nanciſcimur ex eis, quam ex hereditatibus, quia hereditatis, bonorumve poſſeſſio prætoria ſucceſſio eſt, quam perinde prætor tuetur, atque civilem. Non potuit heredem facere, vel dominum: bonorum tamen poſſeſſorem veluti heredem fecit tam eum, quem jus civile heredem facit, quam etiam eum, quem jus civile non novit, veluti poſtumum alienum heredem inſtitutum, vel filium emancipatum ab inteſtato: & recte definitur † bonorum poſſeſſio, jus ſucceſſionis prætoriæ in univerſa defuncti bona, vel jus perſequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas poſſeſſione retenta. Dominium tribuere dicitur l. 1. Sed intelligo dominium poſſeſſionis, non dominium proprietatis: nec enim proprietatem tribuit, ſed poſſeſſionem tantum, & retentionem. Et hoc generali titulo

tulo

tulo explicata definitione bonorum, & bonorum poſſeſſionis, explicantur etiam genera bon. poſſeſſionis, & alia pleraque communia ſequentibus titulis, veluti de his, qui admitti ab bon. poſſeſſionem poſſunt, qua de re erat proprie tit. 3. de die, & diebus petendæ bon. poſſeſſionis, de qua libri ſequentis tit. 16.

T I T. II.

Si tabulæ teſtamenti exſtabunt.

Nullus, ut opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quam hic primus, qui conficitur ex primis verbis edicti, Si tabulæ teſtamenti exſtabunt: eſt enim generalis ad ſucceſſiones teſtati. Olim edicebatur, ſi tabulæ teſtamenti proferrentur. Hodie, ſi exſtabunt; quia ſufficit exſtare, licet non proferantur, *l.* 1. §. *ſufficit de bon. poſseſs. ſecun. tab.* Sequitur autem prætor ordinem legum: nam exemplo XII. tabul. proponit prius bon. poſſeſſiones ex teſtamento, contra tabulas, & ſecundum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ teſtamenti exſtabunt: deinde bonorum poſſeſſiones ab inteſtato ſub contrariis verbis, Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt, lib. ſequenti tit. 6. & ut ſpeciem aliquam edicti proponam, ita perſcripſiſſe prætor videtur: *Si tabulæ teſtamenti exſtabunt, liberis præteritis potiſſimum bon. poſseſſionem contra tabulas dabo*: mox ſi ea parte bon. poſſeſſio occupata non eſſet, ſcriptis heredibus. ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem pollicetur. At l. 1. hujus tituli non pertinet, niſi ad bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas.

T I T. III.

De bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente.

Sequebatur hic titulus, quo de certis perſonis agitur, de quibus ambigi poterat, an admitti poſſint ab bon. poſſeſſionem, & quemadmodum.

T I T. IV.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas.
V. lib. 6. C. tit. 12. de bon. poſſeſſ. contra tab. quam prætor liberis pollicetur.

Quo explicito, inſtitutum agit ordinem, ut primo liberis deferat bon. poſſeſſionem contra tabulas, quem eſſe æquiſſimum VIpian. ait *l. 11. de bonor. poſſeſſ. ſec. tab.* & hac de cauſſa de ſucceſſione teſtati primum edictum, ſive prima pars edicti accipitur frequentiſſime pro hac parte, qua liberis præteritis, id eſt, neque inſtitutis, neque uti oportet, exheredatis defertur bon. poſſeſſio contra tabulas *a*: & ſimiliter libro ſequenti de ſucceſſione inteſtati generali capite propoſito. Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt, ſubjicitur prima pars edicti, qua liberi vocantur, *l. 1. §. recte, eod. tit. l. 1. §. ſed videndum, de ſuc. ed.*

a *Hæc bonorum poſſeſſio proprie datur liberis emancipatis a patre præteritis: jure enim civili potuerunt impune præteriri. Sui hoc remedio non egent, quia eorum præteritione injuſtum, ac nullum teſtamentum eſt: poteſt tamen illis eſſe utilis, ut impediant, quominus heres inſtitutus obtineat bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas, & eo caſu locum non habebit beneficium tituli ſequentis, nec ullo modo cuiquam legata debebuntur, l. 15. is, qui tit. ſeq. Hæc autem bon. poſſ. contra tab. multum differt a querela inofficioſi teſtamenti: nam*

datur tantum filiis emancipatis a patre præteritis, niſi in caſu ſupra relato. Querela vero latius patet, & datur filiis ſuis, vel emancipatis exheredatis a patre, vel præteritis, aut exheredatis a matre: datur etiam parentibus præteritis, aut exheredatis a liberis ſuis: datur etiam iis, qui ſunt a latere, veluti fratribus, aut ſororibus conſanguineis defuncti, ſi turpis perſona illis ſit prælata. Rurſus querela totum teſtamentum reſcindit jure Digeſtorum, ita ut nec legata, aut fideicommiſſa ab inteſtato repetita valeant in vim clauſulæ codicillaris, l 13. *Titia, ſup. de inoff. teſt. Iure novo ſola inſtitutio reſcinditur, cetera firma manent auth. ex cauſſa, C. de lib. præter. bonorum poſſ. contra tab. in totum teſtamentum reſcindit, ſed ſi quæ ſunt in eo tabulæ pupillares, ratæ manent, l.* 34. *ex duobus §. fin. ff. de vulg. & pup. ſubſt. & legata parentibus, vel liberis relicta præſtantur, ut docet tit. ſequens. Cur autem bon. poſſ. contra tab. totum teſtamentum non infirmet, querela vero infirmet, hæc ratio poteſt adferri, quia non tanta poteſtas edicti prætorii, quanta legis Gliciæ, quæ induxit querelam, ut conſtitit ſup. tit. de inoff. teſt. deinde, quod querela inofficioſi teſtamenti propoſita, & perlata fingatur defunctus fuiſſe inſanus, & furioſus, qui color ceſſat in bon. poſſ contra tab. Vid. Viglius ad § liberis, de pupill. ſubſt. apud Iuſtin. Eſt & hæc differentia, quod bonorum poſſeſſio contra tabulas detur contra teſtamentum, etiamſi heres ſcriptus nondum adierit, quia nulla cauſſæ cognitio requiritur, quum ſufficiat filio emancipato docere ſe eſſe præteritum: querela vero non niſi contra heredem ipſum proponitur, adita ab eo hereditate, & cauſſa cognita, ſi nullæ, aut non idoneæ appareant exheredationis, aut præteritionis cauſſæ.*

TIT.

TIT. V.

De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.

Bonorum poſſeſſio contra tabulas reſcindit tabulas paternas, non pupillares, & paternas, etiamſi in eis alii filii præteritorum fratres inſtituti ſint, quorum tamen inſtitutione deducta in irritum, perinde ac ſi inſtituti non eſſent, cum præteritis veniunt ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas: inſtitutis enim liberis præteriti, ut dicitur, committunt, ſive patefaciunt edictum contra tabulas. *a* Reſcindit etiam hæc bon. poſſeſſio, hæc actio præteriti, ut Valentinianus Imp. loquitur, legata, & fideicommiſſa, niſi parentibus *b*, aut liberis relicta ſint, *c* vel uxori, aut nurui dotis nomine *d*: his enim perſonis conſervantur ex hoc edicto, & præſtantur vel a præteritis, ſi ſui non ſint, utilibus actionibus, vel ab inſtitutis etiam ſuis, quibus commiſſum eſt edictum, ſalva Falcidia. Non probo opinionem Orientalium, qui & hoc edictum hodie ſublatum putant, quaſi legata ſint præſtanda omnibus, & edictum novum, quod eſt tit. 8. quaſi emancipatus pater præferatur filiis ſuis.

a *Id eſt, emancipati præteriti efficiunt, ut alii liberi ſui, qui in minore parte, quam ab inteſtato ſperare poterant, inſtituti ſunt, poſſint omittere cauſſam ſuæ inſtitutionis, & petere bonorum poſſeſſionem contra tabulas, idque etiamſi emancipati præteriti ipſi non petant bon. poſſeſſionem, quia ſufficit eos petere poſſe. l. 10. ſi poſt mortem, §. fin. tit ſuper.*

b *Parentes in hoc edicto ſtrictim accipiuntur pro patre, aut matre, aliiſque aſcendentibus utriuſque ſexus: nec enim iis, qui ſunt a latere, legatum,*

aut

aut hereditatis portionem ipſis datam conſervat prætor, nec fratri quidem, aut ſorori defuncti, l. 3. §. 1. hoc tit. liberis vero in infinitum legata præſtantur, etiamſi in eo ſtatu ſint, ut petere bon. poſſeſſionem non poſſint, quales hi, qui tempore mortis teſtatoris in adoptiva familia ſunt, aut nepotes ex filia, qui jure antiquo avo materno non ſuccedebant, §. item vetuſtas, de her. quæ ab int. def.

c *Et hoc quidem caſu, id eſt, quum uxori, vel nurui dos eſt legata, mulier vel nurus non redigitur ad virilem, quia non tam ad lucrum, quam ad æs alienum venit, l. 8. virilis, §. pen. hoc tit. & hoc quid ſignificetur, vid. quæ ſupra ſunt notata ad tit. de dote prælegat.*

TIT. VI.

De collatione bonorum.

V. lib. §. C. tit. 20. de collationibus.

Liberis emancipatis prætor promittit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, antequam eos jubeat ſuis bona propria conferre, quod jubet hoc edicto; itaque hic ordo demonſtrat, collationem fieri poſt petitam bonorum poſſeſſionem contra tabulas. *a* Collatio † eſt confuſio bonorum propriorum cum paternis. Conferunt propria, ut ferant, tam ex propriis, quam ex paternis contingentem portionem *b* & locus eſt huic collationi etiam inter eos, quibus data eſt bon. poſſeſſ. unde liberi.

a *Iure antiquo collationi locus tantum fuit ab inteſtato, aut petita bon. poſſ. contra tabulas ab emancipato. Ceterum ſi res ageretur ex teſtamento, nec dos, nec quid aliud conferebatur, l. 35. Pomponius, ff. fam. erciſc. quia ſcilicet tum liberi non ſuccedunt, ut liberi, ſed ut extranei. Hodie habet locum etiam ex teſtamento, niſi eam*

prohi-

probibuerit parens, de cujus ſucceſſione agitur, N. 18. cap. 6. quod ita tamen eſt accipiendum, ſi ex certis partibus filii ſint inſtituti: nam ſi ſingulis res certas aſſignaverit, & bona ſua parens inter liberos diviſerit, videbitur noluiſſe, bonorum quæ liberis ſuis dederit ante teſtamentum collatiotionem inter eos fieri.

b *Soli autem emancipati conferunt, ſui non conferunt, quia quæcumque acquiſierunt, cenſentur patri acquiſiviſſe, excepto ſcilicet caſtrenſi, aut quaſi caſtrenſi peculio, quod præcipuum ſemper manet. V. plura apud Cuj in Par. C. h. t. & ad N. 18.*

T I T. VII.
De collatione dotis.

Separatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad perſonas, quæ conferunt, attinet, alio jure eſt bonorum, alio dotis collatio. Bona ſoli emancipati conferunt: dotem etiam ſuæ his, quibuſcum bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipiunt, ſive ſint præteritæ, ſive inſtitutis commiſſo edicto aucta ſit earum portio *a*, ſive miſcuerit ſe bonis paternis. Idemque ſervatur in bon. poſſeſſione unde liberi.

a *Augetur earum portio, quum ex minima parte inſtitutæ propter emancipatum fratrem præteritum, & occaſione commiſſi edicti omittunt cauſſam ſuæ inſtitutionis, & cum fratre præterito veniunt ad bonorum poſſeſſionem contra tab. ut dictum ſup. tit. 5.*

T I T. VIII.
De conjungendis cum emancipato liberis ejus.

Huic etiam edicto locus eſt tam in bonorum poſſeſſione contra tabulas, quam unde liberi, ut ſcilicet patri emancipato junga-

tur

tur in unam eamdemque partem filius natus ex eo, & retentus in poteſtate avi, *a* utque ei ſoli bona ſua conferat pater, non fratribus. Filius dicitur conjungi patri, non pater filio: nam prævalet jus prætorium. Sed ex hoc edicto juri prætorio conjungitur jus civile. Edictum novum dicitur, & nova clauſula, *l.* 1. §. *ſi pater nuru tit. ſeq. l. qui duos hoc tit.* & a Græcis ad l. 5. Si tab. teſt. nul. ext. quia in componendo edicto perpetuo auctoritate Hadriani Imperatori Juliano utile viſum eſt hoc juris introducere & inſerere edicto prætoris. Salvianum edictum dicere ſoleo.

a *Ratio inducendi hujus juris, & edicti ea eſt, quia ut filius nepotem excludebat gradus privilegio, ita filium nepos præcedebat, quod in avi morientis poteſtate fuerit; ideoque* διὰ τὸ ἰσάζον *uterque admittitur, & ne id oneri ſit & fraudi ceteris defuncti liberis, emancipatus, & liberi ejus ad eamdem partem vocantur.*

T I T. IX.

De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus.

Superioribus titulis proſpexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id eſt, ventri, non data bon poſſeſſione contra tabulas, ſed muliere prægnante ventris nomine miſſa in poſſeſſionem vice contra tabulas bonor. poſſeſſionis, vel etiam vice ſecundum tabulas, aut unde liberi: nam ex omnibus partibus edicti ſucceſſorii venter in poſſeſſionem mittitur. Sed hic potiſſimum agitur de bonorum poſſeſſione contra tabulas, ventre præterito, cui etiam miſſo in poſſeſſionem curator dari ſolet, qui ventris curam adminiſtret eodem modo, quo curatores, & tutores pupillorum ſolent. Dari etiam ſolet cu-

rator bonis creditorum gratia, ut bona conſervet, & diſtrahat res, quæ deteriores futuræ ſunt: nec enim plenam rerum adminiſtrationem habet, ut curator ventris.

T I T. X.

De Cabroniano edicto.

V. lib. 6. C. tit. 9.

Hoc quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed porrigitur etiam ad bonorum poſſeſſiones ab inteſtato. Conſulitur eo liberis impuberibus, quibus ſit controverſia ſtatus, & bonorum paternorum, data bonorum poſſeſſione quaſi liberis præſumtione quadam, & quæſtione ſtatus dilata in tempus pubertatis, quorum utrumque fit cauſſa cognita. Et ex eo intelligitur decretalem hanc bonorum poſſeſſionem eſſe, non edictalem, vel ordinariam. *a* Invenias & edictum, & decretum Carbonianum dici, *l.* 11. *De ven. inſp.* vel quia ex doc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res tranſiit in edictum; ſed ita tamen, ut ſemper decretum interponi neceſſe ſit, etiamſi forte liberi edictalem admiſerint, quia edictalis ſine re conſtituitur, mota controverſia ſtatus. Poſſis eamdem pupillarium bonorum poſſeſſionem appellare, quia ſolis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, ut impubes ſolus poſſideat, niſi adverſarius ſit etiam ex liberis, ut alatur, ut exerceat actiones tempore perituras: hoc ita ſi ſatiſdederit de reſtituendis bonis, ſi judicatum erit adverſus ſe: nam ſi non ſatiſdederit, nec ſolus poſſidet, nec alitur niſi cauſſa cognita, nec exercet actiones, & bonorum adminiſtratio committitur adverſario ſatiſdanti; neutro ſatiſdante cu-

cuſtodiendis, & adminiſtrandis bonis curator
:tur, quod judicatum ſit.

a *Edictalis, vel ordinaria ea eſt, quæ de plano*
per libellum ex edicto datur: decretalis, quæ
decreto & ſententia datur, cauſſa prius cogni-
, & vocatis his, quorum intereſt: & hinc gene-
lis hæc definitio, omnia quæcumque cauſſæ co-
itionem deſiderant, per libellum expediri non
ſſe, l. 9. nec quidquam §. 1. ff. de off. proc. Edi-
ilis datur ex edicto perpetuo, vel prætoris mor-
i edicto, ut vocant, decretalis ex decreto prætoris
vi ſive juriſdictionem præſentaneam obtinentis.

T I T. XI.

De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.
V. lib. 36. C. tit. 11.

Secunda pars edicti eſt de bonorum poſſeſſio-
ne ſecundum tabulas ſupremas, quæ omni-
us heredibus ſcriptis datur, ſi modo ſignatæ
nt ſeptem teſtium ſignis, & hujus exemplo
ecernitur etiam heredibus inſtitutis bonorum
oſſeſſio ſecundum nuncupationem.

a *Quum ſcilicet teſtamento in ſcriptum non re-*
ito, tantum coram ſeptem teſtibus voluntatem
iam de herede inſtituendo, vel legatis, aut fi-
eicommiſſis relinquendis nuncupavit teſtator, §.
n. de teſtam. apud Iuſtin. Cujuſmodi teſtamen-
i uſus in Gallia nullus, quandoquidem con-
ſtitutio Caroli IX. quæ ſupra centum libras contra-
lus ſine ſcriptura factos conſiſtere non vult, nec
orum aliquam fieri probationem teſtium ſola exa-
inatione, ad teſtamenta, & ultimas voluntates
ſt perducta, ut tradit Aureliæ ſuæ perpetuum
ecus Annæus Robertus libro 21. rerum jud. cap.
o. quare fit, ut teſtamentum non valeat, niſi vel
'lud teſtator ipſe ſua manu integrum perſcri-
ſerit, vel coram plebano Eccleſiæ, ejuſve vica-
rio,

rio, aut tabellione publico, teſtibus præſentibus, in ſcriptum ſit relatum, vel a duobus notariis nuncupante teſtatore, nullis teſtibus deſideratis perſcriptum ſit.

T I T. XII.

Si a parente quis manumiſſus ſit.

Ex teſtamento duæ ſunt bonor. poſſeſſiones, contra tabulas, & ſecundum tabulas: quibus expoſitis ſubiicit duos titulos, quorum unum referri vult ad bonor. poſſ. contra tabulas, alterum ad bonor. poſſ. ſecundum tabulas. Primum, ut intelligatur non tantum liberis, ſed etiam parentibus præteritis dari bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſi in emancipatione manumiſſores exſtiterint, quaſi patronis ſcilicet: *a* & recte, ſi a parente quis manumiſſus ſit: nam ſi a parente quis emancipatus, non manumiſſus ſit, ceſſat bon. poſſeſſio. *b*

a *Sed & querelam inoſſicioſi teſtamenti pater habet, non ut patronus, ſed ut pater, quæ ob id jus antiquum dicitur in l. 1. §. ult. hoc tit. quod ſcilicet filium ſuum prius genuerit pater, quam manumiſerit. V. Cujac. lib. 8. obſ. cap. 23.*

b *Reſpectu patris naturalis, ſed eam habebit extraneus manumiſſor, ſive pater fiduciarius, cui tamen ex edicto prætoris præferebantur decem perſonæ, quod jure novo ceſſat, quia fingitur omnis emancipatio facta, contracta fiducia, ut ſemper manumiſſor filii ſui a ſe emancipati pater exiſtimetur, §. ſunt autem, verſ. tertio, § ſed eas, verſ. quæ autem, de bon. poſſeſſ. apud Juſtin.*

T I T. XIII.

De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis.

Secundum vero id eſt, hunc titulum, ut intelligatur non tantum ſecundum tabulas, vel

:l nuncupationem paganorum, bonorum)ſſeſſionem dari, ſed etiam ſecundum teſta-.enta militum quoquo modo facta. Ceterum ntra teſtamenta militum bonorum poſſeſſio, :l contra heredes inſtitutos a militibus que-la inofficioſi teſtamenti numquam datur.

TIT. XIV.

De jure patronatus.

V. lib. 6. C. tit. 4. de bonis libertorum, & jure patron.

)oſt bonorum poſſeſſiones ingenuorum, quia . daturus eſt nunc bonorum poſſeſſionem)ntra tabulas libertorum patronis præteritis, uæ pars eſt juris patronatus, altius demon-randæ rei initium petit, & omnia jura, &)mmoda patronatus ſigillatim exponere pa-it, itemque, quod hoc titulo potiſſimum a-it, quibus modis jus patronatus acquiratur, el amittatur.

a *Ea de re plura ipſe Cujac. lib. 10. obſ. cap. 23. & 20. cap. 34.*

TIT. XV.

De obſequiis parentibus, & patronis præ-ſtandis.

Juris patronatus pars ſunt obſequia jure na-turali debita patronis, quo nomine hono-em ſignificamus, reverentiam, pietatem, be-ıeficii gratiam: quæ omnia etiam uno ὑποτα-γῆς, *ſubjectionis*, nomine Græci complectun-ur : & hujus quidem obſequii ratione nec)atronos liberti in jus vocare poſſunt ſine ve-ıia, nec judicio ſiſti ab eis locupletem fide-uſſorem deſiderare, *a* nec famoſa, aut veluti amoſa actione cum eis experiri, nec jusjuran-lum calumniæ exigere, nec in ſolidum eos con-lemnare, & ſi quid contra officium pietatis fece-

fecerint, in libertos propoſita eſt querela, vel actio ingrati. *b* Eamdem pietatem liberi parentibus debent etiam non manumiſſoribus, & ſunt tam parentum, quam patronorum ſacra nomina.

a *Ea de re actum tit.6.& 8.ſup. lib.2.*

b *Ea eſt, quæ apud Athenienſes dicebatur δικη ἀποςασιυ, ſive judicium defectionis, que patronis contra libertos dabatur, ſi a debitis obſequiis deſtitiſſent & deſciviſſent: & ideo ut jure civili obtinet, ingrati in ſervitutem vindicabantur, Pollux l.8. Suidas, & Harpocration in Lexico decem Rhetorum.*

LIB. XXXVIII. TIT. I.

De operis libertorum.

V.lib.6.C.tit.3.

Item operæ pars ſunt juris patronatus, id eſt, officia diurna ſive in miniſterio, ſive in artificio conſiſtant *a*, libertatis cauſſa impoſita libertis per ſtipulationem, vel jusjurandum *b*: qua ex re dat prætor judicium operarum: & recte veteres gloſſæ: operarum, *τῶν ὑπηρεσίων ὧν παρεχουσιν· οἱ ἀπελεύθεροι τοῖς πάτρωσιν, obſequiorum, quæ liberti patronis præſtant*: nam in liberos parentibus judicium operarum non eſt. Sed & prætor operas doni, aut muneris patrono promiſſi, vel jurati actio eſt.

a *Sunt autem operæ officiales illæ, quia ſcilicet illis officii cauſſa patrono libertus præſtat. Aliæ ſunt fabriles, aut cujuslibet alterius artificii, quæ*

cuili-

cuilibet jam non libertatis cauſſa poſſunt deberi, officiales ad heredes extraneos non tranſeunt, niſi indictæ, aut petitæ, nec debentur liberis patroni, ut heredibus, ſed ut patronis, ideoque pro virilibus non pro portionibus hereditariis, l.7.§.9. hoc tit fabriles tranſeunt ad heredes quoſcumque pro portionibus hereditariis. Vide Cujac. lib.17. obſ. cap. 14. & l. 20. qu. Papin. ad l. 55. ff. ad Trebell.

b *Recte per ſtipulationem, vel jusjurandum: nam ſi promiſſæ non ſint, non debentur, & in hoc differunt ab obſequiis, & reverentiæ juribus, quæ ſemper debentur, etiamſi non ſint promiſſa, aut jurata: & propter hæc non exhibita poteſt inſtitui actio ingrati.*

T I T. II.

De bonis libertorum.

V. lib.6. C. tit.4. de bo. lib. & jure patron. tit.13. De bonorum poſſ. contra tabulas liberti, quæ patronis, liberiſque eorum datur. Item lib.3. inſt. tit.8. de ſucceſſione libertorum.

Sequitur ea pars juris patronatus, cujus demonſtrandæ cauſſa prætulit ſuperiora, bonorum poſſeſſio contra tab. liberti, quæ patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem ſcriptum, *a* & ab inteſtato bonorum poſſeſſio unde legitimi. In partem dimidiam jure veteri *l.1. §. pen. Si cui plus, quam per leg. Fal. l. debitor §. 1. de pign. act.* hodie in partem tertiam *b*. Quæ liberis præteritis datur in aſſem competit, & contra lignum, non contra heredem ſcriptum: ac præterea in *c* bonis liberti ceſſat edictum novum, l. 11. §. ult. Sed adnotandum illud eſt, patronum, qui elegit ſuperiorem titulum, ab illo repelli, *l. 11. C. de bon. poſſ.*

poſſ. contra tab. lib. l. ſicut ſupra de ju. pat. nec enim omnia jura patronatus in uno concurrunt ſemper. *d*

a *Igitur debet eſſe adita hereditas ab herede ſcripto, l.4. ſup. de bon. poſſ. contra tab.*

b *Hæc verba referuntur ab bon. poſſ. contra tabulas, quæ competit patrono, quum heredem extraneum inſtituit libertus: alioquin ſi res agatur ab inteſtato, & nulli ſint liberi naturales ipſius liberti, patronus per edictum unde legitimi ſolus venit ad ſucceſſionem. Sane ex nova conſtitutione Iuſtiniani, quam Dn. Cujacius reſtituit lib.20. Obſ. cap.34. etiam fratres ipſius liberti, ſororeſve, pater, & mater ipſi patrono præferuntur, cujus conſtitutionis fit mentio in tit. de ſerv. cogn. in princip. apud Juſt. Etiam ex lege Papia liberis exiſtentibus liberti, ſi major centenario eſſet libertus, id eſt, ſi plus quam centum millia ſeſtertiorum in bonis habebat, patronus admittebatur in virilem, niſi tres eſſent, idque ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato. Sed Iuſtinianus hoc correxit, & noluit aliqua ratione ſuccedere patronum, ſi vel filius, aut filia, aliquiſve ex liberis liberti intercedat, qui poſſit vel ex teſtamento, vel ab inteſtato, vel per querelam inofficioſi teſtamenti, vel petita bon. poſſ. contra tab. paternam, aut avitam ſucceſſionem ſperare, §. poſtea cum ſeq. de ſucceſſ. libert. apud Iuſtinianum.*

c *Id eſt, contra teſtamentum, etiamſi hereditatem nondum adierit heres, d l.4. & l.19. ff. de bon. poſſ. contra tab. & dicitur contra lignum, quia ligneæ ut plurimum tabulæ erant, l.1. in pr. ſup. de bon. poſſ. ſec. tab. & ſcriptura antiquorum fere omnis in dedolatis e ligno codicillis. D. Hieronymus ep.1. lib.1. Virgil. ecl.5. & ult. Cujac lib.11. Obſ. cap. 14. Sed & in pellibus quoque ſcripſere,*

ut conſtat ex can. 15. *Syn. Antiochenæ, unde etiam proverbium hoc apud auctores adagiorum*, ἀρχαιότερα διφθέρας λαλεῖς, antiquiora diphthera loqueris; *& ille ejuſdem conditione ſenarius*, ὁ Ζεὺς κατεῖδε χρόνιος εἰς τὴν διφθέραν, ſero Jupiter diphtheram inſpexit.

d *Adnotari & illud poteſt beneficium hujus tituli non dari extraneis patronis heredibus, ut de operis ſuperiori titulo eſt definitum: nam nec jus patronatus ad eos tranſit, l. un. §. ſed et ſi C. de lat. lib. toll. & heredes extraneos ab hereditate liberti repelli nominatim eſt definitum Græca conſtitutione Juſtiniani, quam Cujacius reſtituit lib.* 20. *Obſ. cap.* 34. *quod videtur nequaquam obtinuiſſe jure antiquo, ſaltem in bonis libertorum latinorum, §. ſed hæc verſ. poſtea, de ſucceſſione libert. apud Juſtinianum.*

T I T. III.

De libertis univerſitatum.

Adjungitur hic titulus, ut intelligatur, municipibus, collegiis, univerſitatibus etiam dari bonorum poſſeſſionem contra tabulas libertorum, & unde legitimi, quamvis incerta ſint corpora. In indice legitur, de libertis municipum, & aliarum univerſitatum.

T I T. IV.

De aſſignandis libertis.

V. lib. 3. *Inſtit. tit.* 9. *de aſſignatione libertorum.*

Hic vero titulus eo ſpectat, ut intelligatur, quod libertus uni ex filiis patroni aſſignatus ſit, non ideo in perpetuum repelli ceteros a bonorum poſſeſſione contra tabulas, vel unde legitimi: nam S. C. quo confirmatur aſſignatio, ita facit interim eum ſolum patronum, cui facta aſſignatio eſt, ut tamen ceteri

non deſinant eſſe patroni, l.3. §. ſi capitis, ſup. de bonis libert. Aſſignat libertum patronus, qui ſignificat, cujus ex liberis ſuis libertum eum eſſe velit. Iudex aſſignat res, non libertos, l. quædam, fam. erciſc.

T I T. V.

Si quid in fraudem patroni factum ſit.

V. lib. 6. C. tit. 5. Si in fraudem patroni a libertis alienatio facta ſit.

Sequitur portio alia juris patronatus, actio Fabiana, quæ patrono competit liberto teſtato, & actio Calviſiana, quæ inteſtato *a l. 3. §. ſi inteſtatus, inf. l. 3. C. eod.* ad detrahendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi ſup. eſſe ſemiſſem bonorum liberti, vel trientem, ex alienationibus inter vivos factis in fraudem patroni, *b* & ex mortis cauſſa donationibus, & legatis. Patronus non eſt creditor *l. 6. in fi. de leg. Cornel. de fal.* alioquin haberet Paullianam actionem.

a *Hæ duæ actiones prætoriæ ſunt, & in perſonam, quamvis Paullianæ actioni, quæ in rem eſt, ſint abſimiles, idque Cujacius docet in prioribus notis inſtit. ad tit. de act. §. 6. Item ſi quis. Utraque etiam eſt rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti juris, datur heredibus, & contra heredes, l. 1. §. 26. hæc actio, hoc tit. utraque eſt perpetua, privata, non famoſa.*

b *Recte in fraudem patroni: nam ſi in fraudem legis Papiæ alienatio facta eſt, Fabiano, vel Calviſiano judicio non eſt opus, ſed alienatio ipſo jure non valet, l. 16. ſi libertus (juncta inſcriptione) ſup. de ju. patron. Alienatio in fraudem legis Papiæ facta dicitur, quum libertus alienavit, ut ſe minorem centenario faceret, quo deinde teſtamento ſuo impune præterire patronum ſuum poſſet:*

nam

nam in liberti bonis, qui minus centum millibus ſeſtertiorum haberet, lex Papia nullum jus patrono concedebat, ſi teſtamentum feciſſet. Alienatio facta in fraudem legis Papiæ eſt etiam in fraudem patroni, ſed non e contra. At Calviſiana, vel Fabiana actio locum habet, quando poſt alienationem factam adhuc libertus eſt major centenario.

TIT. VI.

Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt, unde liberi.

V. lib.6. C. tit.14. unde liberi.

Poſt bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, daturus bonorum poſſeſſiones ab inteſtato, edicti prima verba proponit, Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt; contraria his, a quibus cœperat prætor edicere de bon. poſſeſſionibus ex teſtamento, Si tabulæ teſtamenti exſtabunt, libro ſuperiore. Vtrumque eſt generale caput, & licet utriuſque prima parte detur bonorum poſſeſſio liberis; tamen & in hoc l. pen. eſt etiam de bon. poſſeſſ. unde cognati, & in illo, quæ lex ſola eſt, de bon. poſſ. ſecundum tabulas, quia ſcilicet generale caput, ut dixi. Specialis autem titulus, & prima pars edicti, qua liberi ab inteſtato vocantur, his verbis ſignificatur, unde liberi.

TIT. VII.

Unde legitimi.

V. lib.6. C. tit.15. unde legit. & unde cognati, tit.55. de legit. heredibus, & lib.3. inſtit. tit.2. de legitima agnatorum ſucceſſione.

Secunda pars edicti ab inteſtato vocat legitimos. Legitimi † ſunt conſanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. poſſeſsionem inteſtati vocantur; ſed etiam

ad hereditatem ex XII. tabul. & ideo non eſt eis hæc bonorum poſſeſſio valde neceſſaria *l.* 3. *C. ad S.C. Orf. l.* 1. *C.Th. de leg. hered.* Superior eſt neceſſaria his, qui ſui futuri erant, licet jus ſuorum, atque adeo legitimorum non habeant: nam & his ex ſuperiori parte defertur bonorum poſſeſſio: quamobrem non dicitur, unde ſui, ſed unde liberi. Liberorum enim nomen naturale eſt, ſuorum civile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi ſui, quia ſi ſui ſunt, & agnati ſunt, & omiſſa forte priori parte, unde liberi, hanc occupare poſſunt.

T I T. VIII.

Vnde cognati.

Vide lib. 3. *Inſtit. tit.* 5. *de ſucceſſione cognatorum.*

Poſt legitimos cognatis datur bonorum poſſeſſio inteſtati, & neceſſaria eſt l. 2. & ult. C. unde leg. quia jure civili deficiuntur. Cognatorum nomen ſpecialiter accipimus pro his, qui per feminas conjuncti ſunt. Sed generaliter accepto nomine, verum etiam eſt hoc edicto agnatis deferri bonorum poſſeſſionem Vnde legitimi, & ſunt fere eæ tres partes edicti ita vinctæ viciſſim, ut qui poteſt venire prima, poſſit & ſecunda, & tertia; qui ſecunda, & tertia.

T I T. IX.

De ſucceſſorio edicto.

V. lib. 3. *Inſtit. tit.* 9.

Quum prætor primum vocaſſet liberos ab inteſtato: deinde legitimos poſt cognatos, tum hac parte inter eorum quoſque ſucceſſionem dedit, id eſt, ut prioribus non petentibus ſequentes admitterentur, qua de cauſſa ſucceſſoria pars dicitur, & ſucceſſorium caput, & ſuc-

ſucceſſorium edictum, *l.* 1. *§. ſed videndum l.* 2. *hoc tit. l.* 1. *C. eod. l.* 1. *§. pen. de juris & fac. ign.* Quia vero duo potiſſimum ad ſucceſſionem hanc veluti aperiunt feneſtram, tempus, & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur, vel repudiatione) ideo de repudianda etiam bonorum poſſeſſione, & de tempore admittendæ bonorum poſſeſſionis ſub hoc titulo tractatur.

T I T. X.

De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.

V. lib. 3. Inſtit. tit. 6. de gradibus cognat.

Alii ſunt gradus inteſtati, alii gradus cognationis. Hic titulus eſt de gradibus cognationis, non quemadmodum alii aliis ſuccedant, qua de re eſt ſuperior titulus, ſed quemadmodum numerentur, quod magni intererat ſcire, propterea quod bonorum poſſeſſio unde legitimi proximo heredi defertur, unde cognati proximo cognato. Non poſſis autem ſcire, quis ſit proximus, niſi noveris gradus. Et quamvis ad adfinitatis jure nulla detur bonorum poſſeſſio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus, & de nominibus tam adfinium, quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli ſunt. Gradus enim alius ex alio naſcitur, & generatio quælibet facit gradum. Adfines non naſcuntur alii ex aliis. Sed ut cognatorum limites, vel ordines alii directi, alii tranſverſi conſtituuntur, limites ab agris tranſlatione ſumta, ordines a tabula luſoria: ita non negaverim tales etiam ordines adfinium inſtitui poſſe. Eſt autem cognatio, † ſi & hoc ſcire aves, neceſſitudo, quæ nobis intercedit cum his, qui ſunt ex eodem ſanguine, vel per-

inde ut ſanguine: quæ definitio etiam agnationem complectitur, id eſt, neceſſitudinem, quæ nobis eſt cum his, qui ſunt ex eadem familia, & eam, quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas † eſt jus neceſſitudinis contractæ inter conjugem, & alterius conjugis cognatos.

T I T. XI.
Unde vir, & uxor.
V. lib.6. C. tit.18.

Sequitur quarta pars edicti, qua deficiente omni cognatione, ad uxorem, quæ in manum non convenit, *a* bona mariti inteſtati pertinent, & viciſſim ad maritum uxoris, *b* ſi tempore mortis juſtum matrimonium fuerit: nam deportato, exempli gratia, in bonis quæſitis poſt deportationem fiſcus ſuccedit; non uxor, quia deſiit eſſe juſta uxor.

a. *Recte, quæ in manum non convenit; nam ſi matrimonium contractum fuiſſet per coemtionem, ſive in manum conventionem, uxor marito erat loco filiæ, & ei quaſi heres ſua ſuccedebat, ut tradit A. Gell. lib. 18. cap.6. in fin. & Cajus I. C. apud Pariatorem legis Moſaicæ tit. ult. Petere igitur poterat bonorum poſſ. unde liberi. Sed & ſi ex eo matrimonio liberi nati forent, nec pater eſſet in vivis, mater etiam ante S.C. Tertullianum iis morientibus ſuccedebat, non tamquam mater, ſed tamquam ſoror conſanguinea, & illi invicem ante Orfitianum matris heredes erant, tamquam ſororis, & agnatæ, non tamquam matris: in manum enim conventio ſpeciem agnationis inducebat, quod & Cujacius ipſe innuit l. 7. Obſ. cap. 11. Tribus modis olim contrahi ſolitum matrimonium, uſu, confarreatione, & coemtione, ſive in manum conventione ſatis notum, & ea de re Lipſ. ad l. 4. annal.*

Corn.

Corn. Taciti, & alii ejus auctoris enarratores, Sigonius lib. 1. de jure antiquo civium Rom. cap. 8. & alii.

b *Illo jure etiam Francia utitur, ſi modo conjux uterque ſit indigena; ſi enim conjux, qui deceſſit, ſit alienigena, nec jus natalium a principe noſtro impetraverit, ut eodem jure utatur, quo ipſi Francigenæ; fiſcus conjugem ſuperſtitem utcumque indigenam in hereditate defuncti excludet, ut pluribus docet Dn. Louet. in collecta decretorum Senatus Pariſienſis lit. V. nu. ult. & ibidem Iulianus Brodæus conſobrinus meus in locupletiſſimis commentariis. Pari ratione non erit dubitandum, eo ex conjugibus ſine cognatione mortuo, qui Franciæ originem ſuam, & primam lucis fruitionem debet, non ſucceſſurum conjugem ſuperſtitem, qui nondum in jura civitatis beneficio principis eſt adoptatus.*

T I T. XII.

De veteranorum, & militum ſucceſſione.

Datur ſpecialis titulus de inteſtatorum veteranorum, & militum ſucceſſione, quoniam in militibus hoc proprium eſt ex Conſtitutione Hadriani, ſi capite damnati ſint ex militari delicto, *a* ut ſententia damnatis eorum hereditas, aut poſſeſſio caſtrenſium bonorum ab inteſtato conſervetur legitimis, vel cognatis uſque ad quintum gradum; nam paganis certe capite damnatis fiſcus ſuccederet, non cognati. Et titulus demonſtrat, idem privilegium dari veteranis, id eſt, militia honeſta miſſione dimiſsis.

a *Militare delictum dicitur, quod niſi in militem cadere non poteſt, quodve quis uti miles admittit: veluti ſi miles ſit deſertor, vel emanſor, ſi vallum tranſcendat, ſi per murum caſtra ingredia-*

grediatur, ſi foſſam tranſiliat, ſi ſeditionem atrocem concitavit, & ſic de aliis, quæ enumerantur inſ. tit. de re milit.

T I T. XIII.

Quibus non competit bonorum poſſeſſio.

Conſtitutioni Hadriani ſubjicitur alia ejuſdem Hadriani Conſtitutio; nam & quod hoc titulo comprehenditur, originem capit ex Conſtitutione Hadriani, qua ei, qui ab inteſtato hereditatem adivit, hereditatem fiſcus aufert quaſi indigno, ſi volentem facere teſtamentum prohibuerit, ut ad ſe potius hereditas ab inteſtato perveniret, de qua lib. 29. titulo 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ab bonorum poſſeſſionem. Opus fuit edicto: quia in odioſis hereditatis appellatione bonorum poſſeſſio non continetur. Continetur in lege Julia, & Papia, l. 138. de verb. ſign. quæ quam ſit odioſa, notiſſimum eſt, ſed continetur ex S. C. ut quem ſcilicet ea lex capere hereditatem vetat, is etiam non poſſit admittere bonorum poſſeſſionem, ſicut ex eodem S.C. in ea lege placuit, legati appellatione & fideicommiſſum contineri, & donationem cauſſa mortis. Non competere dicitur poſſeſſio, ſi non competant poſſeſſoriæ actiones.

T I T. XIV.

Vt ex legibus Senatuſve conſultis bonorum poſſeſſio detur.

Reſtabat hæc edicti pars ſubſidiaria: nam ſi ex aliis partibus non ſit bonorum poſſeſſio, hæc ſupereſt: his ſcilicet, quibus leges, vel S. C. vel Conſtitutiones ſpecialiter bonorum poſſeſſionem detulerunt, & ſi hereditatem etiam, ut in exemplo tituli duodecimi, con-

concurrit hæc cum bonorum poſſeſſione unde legitimi.

a *Vide Cujac.lib.11.Obſ.cap.14.*

TIT. XV.

Quis ordo in poſſeſſionibus ſervetur.

In indice, Quis ordo in bonorum poſſeſſionibus detur: Vtraque ſcriptura recta eſt. At quin titulus etiam de ſucceſſorio edicto eſt de ordine ſervando in poſſeſſionibus dandis, ſed non de eodem ordine. Hic de ordine graduum cognationis, *a* quamquam & obiter in eo demonſtretur, eumdem ſibi ipſi ſuccedere ſecundum gradus inteſtati. Vtrumque ordinis genus recipit hanc quæſtionem, intra quæ tempora petenda, vel admittenda ſit bon.poſſeſſio, quia finito tempore quod primo gradui inteſtati, vel cognationis datur, ſequens gradus ſuccedit, & ob id utriuſque tituli promiſcua & communis eſt tractatio de tempore poſſeſſionum admittendarum, & ſane quæ hic præponuntur l. 2. Vlpianus ſcripſerat ad edictum ſucceſſorium, ad quod etiam referri debet *l.3* itemque *l.4*. Sententia expreſſa eſt in *l.1.D ſucceſ.edict.* Et de bonorum poſſeſſionibus quidem hactenus.

a *Hæc verba enarratione indigent. Ordo graduum inteſtati eſt, quum a liberis ad agnatos, ab agnatis ad cognatos jus ſuccedendi devolvitur, mox illis omnibus deficientibus, vir & uxor vocantur. Ordo graduum cognationis eſt, quum in gradu liberorum primis non adeuntibus ſequentes admittuntur, qui ex numero, & ſerie liberorum ſunt, vel primis agnatis repudiantibus, aut omittentibus, admittuntur ſequentes: nec prius ad cognatos ſucceſſio pervenit, quam in totum agnati deficiant. Sic vero res ſe habet. Primum*

nullus ordo erat ſucceſſionis, ut a liberis jus ſuccedendi tranſiret ad agnatos, vel ab agnatis ad cognatos: ſed ubi primi gradus liberis delata erat ſucceſſio, eam non admittebant, nec ſequentes ejúſdem ordinis ſuccedebant, nec ordo agnatorum ſuccedebat, ſed bona fiebant vacantia, & in ærarium populi in libera republica, vel in fiſcum Principis deferebantur. Primum prætor induxit, ut ab ordine liberorum ad ordinem agnatorum, ab ordine agnatorum in ordinem cognatorum jus ſucceſſionis tranſiret: de ea re hic titulus. Deinde quia proximis agnatis repudiantibus ſtatim ad cognatos deferebatur bon. poſſ. & ſuccèſſioni legitimæ locus non erat, quia proximum agnatum tantum lex vocaverat, ut Paullus tradit lib. 4. ſent. tit. 8. rurſus Prætor induxit, ut in eodem ordine agnatorum, repudiante Eo, cui tempore mortis delata erat hereditas, poſſent admitti ſequentes ejuſdem ordinis, ut non prius ad ordinem cognatorum bon. poſſ. veniret, quam agnati omnes eſſent admiſſi. De ea re erat ſucceſſorium edictum. Sed quia proximus tantum agnatus a lege vocabatur, ideo ſequentis gradus agnatos, non ut agnatos, ſed veluti cognatos prætor vocabat, §. placebat, de leg. agn. ſucc. apud Iuſtin. ita ut qui ex capite unde liberi petere bon. poſſ. intra annum omiſiſſet, idem poſtea tamquam agnatus proximior ex edicto unde legitimi admitteretur: & qui tamquam agnatus intra centum dies utiles omiſiſſet petere bonor. poſſ. unde legitimi, idem ipſe obtineret poſſeſſionem tamquam cognatus: qua ratione fiebat ut idem ſibi ſuccedere poſſet, & quod quis amiſiſſet ut filius, idem conſequeretur ut agnatus, & qui excluſus eſſet ut agnatus, idem admitteretur ut cognatus.

TIT.

TIT. XVI.

De ſuis, & legitimis heredibus.

V. lib. 3. in Inſt. tit. 1. de ſucceſsionibus, quæ ab inteſtato deferuntur, lib. 6. C. tit. 54. de ſuis, & legit. liberis, & nepotibus ab inteſtato venientibus.

Sequitur de hereditatibus quod prætermiſerat ante bonorum poſſeſſiones, quodque videbatur etiam proponere debuiſſe, ſed teſtamentariis hereditatibus adfectavit jungere bonorum poſſeſſiones, quæ ex cauſſa teſtamenti pendent, & ab his ultro delapſus eſt ad bonorum poſſeſſiones inteſtati, quibus modo jungit hereditates, ut retro teſtati hereditatibus junxerat bonorum poſſeſſiones, & ſane facilis eſt propter ſimilitudinem utrarumque permixtio. Porro legibus ab inteſtato hereditas redit tantum ad ſuos, vel ad legitimos. Sui ſunt, qui definiti ſunt quintæ partis titulo ſecundo. *a* Legitimi ſunt conſanguinei, & ceteri agnati, & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem inteſtati, quibuſque edicto prætoris defertur bon. poſſeſſio unde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur. *b*

a *Intelligit Cujacius titulum de liberis, & poſtumis, qui 2. eſt lib. 24. ſupra.*

b *Veniunt enim tantum ex edicto prætoris: at prætor non facit heredes, ſed bonorum poſſeſſores tantum, quod tamen effectu idem eſt.*

TIT. XVII.

Ad S. C. Tertullianum, & Orphitianum.

V. lib. 3. Inſtit. tit. 3. de S. C. Tertull. & tit. 4. de S. C. Orphit lib. 6 C tit. 55. ad S. C. Ter tit. 56. ad S. C Orphit. tit. 59. de bonis maternis, & materni generis.

Legitimis hoc titulo junguntur, qui licet cognati ſint, non agnati, inter legitimos vo-

vocantur, ut mater, quæ vocatur in hereditatem filii totam poſt conſanguineos fratres, & poſt patrem, vel cum conſanguineis ſororibus in ſemiſſem ex S. C. Tertulliano, *a* ſive Oratione D. Pii: hodie ſimul in capita, & vice verſa filius, qui ad matris hereditatem vocatur, ex S. C. Orphitiano, ſive Oratione D. Marci, excluſis conſanguineis, & agnatis defunctæ matris, quibus etiam placet dari bon. poſſeſſionem Vnde legitimi.

a *Ante S. C. Tertullianum, vel Orphitianum inter matrem, & filios jus fuit mutuæ ſucceſſionis, ſi matrimonium inter virum, & uxorem contractum eſſet per conventionem in manum, ut ſupra conſtit. tit. 11. hujus libri. Quod autem Cujacius ait, admitti matrem poſt conſanguineos fratres, & poſt patrem, vel cum conſanguineis ſororibus in ſemiſſem, id referendum ad jus Digeſtorum: nam Codicis jure novo aliter eſt conſtitutum ea de re: ſive enim defuncti filii, aut filiæ fratres exiſtant, & ſorores, ſive fratres tantum, cum illis mater admittitur in virilem, ut tantundem ferat, quantum unus frater, vel ſoror, §. antea, de S. C. Tertull. apud Iuſt. l. fin. C. eod. Pater etiam, ſi intercedat ex d. l. fin. mater non excluditur, ſed (ſi defunctus ſui juris fuerit) cum eo pariter vocatur ad beſſem uſusfructus bonorum defuncti, alii legunt ſemiſſem (proprietate integra, & triente (aut ut alii ſemiſſe) penes fratres ſororeſve defuncti remanente: ſi vero in poteſtate patris conſtitutus fuerit defunctus, uſusfructus integer ad patrem pertinet, mater cum fratribus, & ſororibus, vel cum fratribus ſolis in virilem proprietatis admittitur, cum ſororibus ſolis in dimidiam. Ex N. autem 22. cap. 47.*

quum

quum ſolæ ſorores defuncti intercedunt, non in ſemiſſem integrum, ut antea, ſed in virilem vocatur, ut non plus ferat, quam ex ſororibus una. Si nec pater, nec fratres ſororeſve defuncti filii intercedant, ſola mater admittitur, ſublato jure veteri (de quo Theoph. in §. ſed cum antea, de S. C. Tertull. apud Juſtin.) quo etiam poſt S. C. Tertull. agnati defuncti filii, id eſt, patruus, frater patruelis, & nati ex eo trientem matri auferebant, ſi mater jure liberorum eſſet ſubnixa; beſſem vero, ſi mater jus trium liberorum a principe non impetraſſet. Verum jure Francico ex conſtitutione Caroli IX. mater filio, vel filiæ non ſuccedit in bonis paternis; ſed hæc pleno jure ad heredes ex paterna linea defuncto, vel defunctæ conjunctos tranſeunt, etiamſi remoti ſint, ſola mobilia mater lucratur: quod ſi nihil eorum ſit, aut de bonis ſuis filius ſit teſtatus, uſumfructum dimidiæ partis bonorum, quæ ex paternis ſucceſſione filio obvenerunt, mater jure portionis legitimæ nanciſcitur: ideoque nullam facultatem habet inſtituendæ querelæ inofficioſi teſtamenti adverſus teſtamentum filii, a quo præterita eſt, quum petere poſſit jus, quod ſibi ex dicta conſtitutione competit: atque ita S. C. Pariſienſi in ſollemni purpura late judicatum fuit, comitia habente, & pro tribunali pronuntiante illuſtriſſimo viro Dn. de Verdun, *ejuſdem ſupremi Senatus principe.*

LIB.

LIB. XXXIX. TIT. I.

De operis novi nuntiatione.

Non poteſt ratio ordinis intelligi, niſi repetantur ſummo tenus ab initio omnia, quæ anteceſſerunt. Propoſitis partibus juris univerſi, & partibus deinde juris civilis, legibus puta & Senatuſconſultis, & aliis quibuſdam, cœpit de jure hominum, rerumque diviſione tradere nonnihil: mox, quia homines de rebus diſceptant apud magiſtratus, vel judices, varia genera magiſtratuum, & de juriſdictione eorum edicta varia, deque ordine, quo agi ſolet apud eos, ac poſtea a magiſtratibus tranſitum fecit ad judices compromiſſarios, & ad delegatos, eaque omnia breviter expoſuit. Quidquid præterea eſt in Pandectis, omne conſumitur in variis actionibus, aut remediis, quæ vice actionum ſunt, enarrandis, & explicandis ut parvulæ videantur illæ partes, quæ ſunt de hominibus, & de rebus præ ea, quæ eſt de actionibus, quæ totas fere Pandectas occupat: nec abs re majores noſtri eum, qui bene noſſet actiones, totum jus noſſe: ac primum quidem expoſuit vindicationes, deinde condictiones, & actiones in perſonam, quæ ex variis contractibus naſcuntur, & quaſi contractibus, & tranſiens a contractibus ad quaſi contractus, omiſit quos e re nata expoſuerat ante, veluti negotia geſta, & indebiti ſolutionem, ut libris de interdictis omittit tractationem ſpecialem eorum,

rum, quæ, prout occaſio ferebat, explicare occupaverat ante, veluti de mortuo inferendo, de ſepulcro ædificando, de operis novi nuntiatione, &c. interdictum fraudatorium: *a* & titulis de prætoriis ſtipulationibus, ſtipulationem legatorum, & Falcidiæ, & duplæ, *b* & de operis novi nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata expoſuerat ante, & in ea parte, qua cauſsæ explicantur mittendi in poſſeſſionem ventris nomine, aut damni infecti, aut legatorum, & libro de actionibus, quæ ex maleficiis naſcuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem eſt, & certus, ac perpetuus ordo, quo catenati invicem tituli ſunt, ita ut alius ex alio necti videantur; ſed rerum, de quibus agitur, ea eſt inter ſe cognatio, ut non poſſit, qui tractat unam, non attingere, vel conjungere etiam alteram, vel mutuari ex una, quod in præſens conducat in alia: eaque re fit, ut procuratori jungatur geſtor, quorum tamen obligatio non ducitur ex fonte eodem, ac ſimiliter condictioni ex mutuo condictio ex promutuo, actioni interdictum, vel ſtipulatio prætoria, ſtipulationi miſſio in poſſeſſionem, id eſt, antecedenti conſequens, & rurſus bon. poſſeſſioni miſſio in poſſeſſionem, quæ etiam bonorum poſſeſſio nonnumquam appellatur; &, ut breviter dicam, principali rei, qua de agitur, ea quæ inſtar illius obtinet, quæve propter eam inducitur; ſed qua de re hac occaſione dictum eſt ſemel, ea non iteratur poſtea, ſuccedente proprio loco, in quem reſervari, & conjici ea potuiſſet: & ita, ut cœpi dicere, a contractibus tranſiens ad quaſi contractus, omiſit quaſi contractus expoſitos ante, & reliquos propoſuit, tutelam, & curationem primum; deinde aditionem

nem hereditatis, ſimilemve ſucceſſionem; & hic quidem quaſi contractus a titulo Qui teſt. fac. poſ. traxit ſecum ceteros omnes uſque in hunc locum. Nunc poſt tot actiones pergit proponere alias, vel vice actionum, alia remedia, ea ſcilicet, quæ ſunt de damno nondum facto, qua de re nullam ante propoſuerat actionem, nullumque remedium; ac primum quidem remedium edicti de operis novi nuntiatione, id eſt, ne fiat opus novum, quod nondum factum eſt, *c* mox remedium edicti de cautione damni infecti, poſt actionem legitimam aquæ pluviæ arcendæ, quæ etiam eſt de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis novi nuntiatione proponitur etiam hoc titulo interdictum, & ſatisdatio, uno ſcilicet titulo, quæ Vlpianus diverſis libris, edictum 52. interdictum 71. ſatisdationem 80. Edicto proponitur remedium triplex. Primum, ut ſive jure, ſive injuria opus fieret, interim per teſtationem, denuntiationemque inhiberetur, quod neceſſariam prætoris aditionem, & cognitionem habet. Secundum, ut remitteretur nuntiatio, quod neceſſariam prætoris aditionem, & cognitionem habet. Tertium, ut ſatisdaretur de opere reſtituendo, quod æque, ut primum, neceſſariam prætoris aditionem non habet: nam ſtipulatio adhibetur inter convenientes. Primum ergo denuntiatori datur, alia duo denuntiato, & conſequenter inde naſcitur triplex interdictum. Vnum, quod nuntiatori datur, ſi is, cui ita nuntiatum eſt, *Denuntio tibi, ne quid in illo loco novi operis me invito facias*, nuntiationi non paruerit, id eſt, confeſtim non diſceſſerit ab opere, quod moliri, aut demoliri cœperat, poſito, vel depoſito forte uno, vel alte-

altero cemento, vel etiam operis facta parte jam aliqua, ut quidquid fecerit poſt nuntiationem, ante remiſſionem, vel ſatisdationem reſtituere compellatur: eſt enim interdictum reſtitutorium, *d* & ex eadem cauſſa competit etiam interdictum, Quod vi, aut clam. Alterum, & tertium prohibitoria ſunt, & denuntiato dantur, ſecundum poſt ſatisdationem, tertium poſt remiſſionem: ſed hoc poſtremum, quod potuiſſet jungere aliis duobus in l. 20. maluit rejicere in titulum de remiſſione. De ſatisdatione ex operis novi nuntiatione eſt l. 21. quæ concipitur in hunc fere modum: Quod acturus ſum jus mihi eſſe prohibendi te opus novum, invito me, facere, cujus rei L. Titius judex ſumtus eſt, eam recte defendi, aut ſi ea res intra illum diem adverſus te heredemve tuum iudicata erit, quod factum opus erit, id opus boni viri arbitratu reſtitui, dolumque malum adfuturum eſſe, aut quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ſpondes? eodem igitur fere modo, quo & judicatum ſolvi ſtipulatio.

a *De hoc interdicto nullus titulus ſpecialis in Digeſtis: de eo agitur in l. 67. ſi poſtulante ff. ad S. C. Treb. in l. 96. ſi pupilli in pr. ff. de ſolut. proponitur autem in l. 10. ait prætor inf. quæ in fr. cr. Eo autem revocatur intra annum poſſeſſio earum rerum, quæ in fraudem creditorum ſunt alienata.*

b *De ea agitur in tit. de evictionibus.*

c *Opus autem novum facere dicitur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, priſtinam faciem operis mutat, l. 1. §. 11. opus, hoc tit. Nuntiatio autem fit, vel juris noſtri conſervandi cauſſa, vel publici tuendi. Iuris publici tuendi gratia, ſi*

quis

quis velit in via publica, vel flumine publico, in loco ſacro, vel religioſo opus novum facere, quilibet opus novum nuntiare poterit, ut opus impediat: juris noſtri tuendi cauſſa, ſi quis in noſtro velit ædificare, aut quid demoliri, vel ſi quis in ſuo opus faciat, & inde damnum conſequamur: quemadmodum ſi adverſus jus ſervitutis nobis debitæ vicinus ædificet in ſuo, l. 5. §. & belle, hoc tit. l. 47. in judicio, ff. fam. ercisc. l. 1. § jus habet inf. de remiſſ. Sed hoc ita verum eſt, ſi ejus conditionis ſit ſervitus, ut opere facto omnino tollatur, cujuſmodi eſt ſervitus, ne luminibus, neve proſpectui officiatur, d. l. 5. in pr. hoc tit. l. 17. inter, de ſerv. urb. præd. aut ſervitus oneris ferendi, l. 6. §. ult. ff. ſi ſerv. vind. ſi enim altius ædificium tollatur ultra morem antiquum, aut paries oneri ferendo poſitus deterior fiat, continuo fraus fiet ei, qui ejuſmodi ſervitutem habet, ideoque poterit nuntiare novum opus. At ſi, opere facto, poſſit ipſa ſervitus remanere ſalva ei, cui ſervitus debetur, ſufficit ſervitutem vindicare, nec poterit opus novum nuntiare, ut ſtatim opus impediat. Sic accipienda citata lex 14. qui viam, hoc tit. in qua qui viam habet, nuntiare novum non poteſt adverſus eum, qui in via ædificat, ſed tantum vindicare ſervitutem poteſt, id eſt, contendere ſe viam habere: quum enim ejus conditionis ſit viæ ſervitus, ut æque commode ſine ullo dominantis prædii detrimento in alio loco dari poſſit, vel ducto in fornicem opere in eodem loco, ubi ædificatur, & quo conſtituta eſt ſervitus, ſpatium dari poſſit, quo liberum habeat commeatum is, cui ſervitus debetur, iniquum videretur inhiberi ædificantem per operis novi nuntiationem. Ita d. l. qui viam eſt explicanda: nec audiendus Duarenus, tum in Comment. ad d. l. qui viam, tum

l. 2.

l.2. diſp. cap.17. qui conſtituit faciendam differentiam inter ſervitutes urbanorum prædiorum, & ruſticorum: nam, ut ipſe agnoſcit, nulla ſatis idonea ratio hujus differentiæ aſſignari poteſt: deinde in ſervitute ſtillicidii, quæ eſt urbani prædii, ſi quid fiat contra ſervitutem, opus novum non nuntiatur, ſed ſervitutem vindicare ſufficit, l. 9. ſi eo, ff. ſi ſerv. vind. non alia ſcilicet ratione, quam quia ita ſupra ſtillicidium ædificari poteſt, ut jus ſervitutis integrum remaneat, l.20. ſervitute §. fin. ff. de ſervit. urb. præd. Quantum ad d. l.9. in pr. quæ, ædificante vicino in eo loco, qui ſervitutem debet, ait poſſe dominum prædii dominantis contendere jure ſibi eſſe ire, agere, manifeſtiſſime loquitur de confeſſoria actione, qua vindicatur ſervitus, non de operis novi nuntiatione: nec quicquam facit in contrarium, quod ibidem dicitur, ſi probaverit actor jus ſuum, inhiberi opus ædificantis: nam hoc verum eſt, niſi paratus ſit reus locum alium ſervituti æque idoneum dare, aut ita ædificet, ut arcuato opere facto ſalvum remaneat jus ſervitutis in eo ipſo loco, quo jus erat ire, agere. Hoc ita ſenſiſſe videtur Cujacius, l.1. Obſ. cap.17. tum etiam l. 21. ad edictum Paulli, & in recitat. ad tit. ſi ſerv. vind. ad d. l. 9. ſi eo loco: nec id palam definit tamen: imo dum dicit in d. l. ſi viam, ita non eſſe conceſſum jus ſervitutis, ut recte poſſet is, cui ceſſa erat ſervitus, intendere, jus non eſſe, domino invito, ſe ædificare, pro argumento ſumit, quod in diſquiſitione poſitum eſt, quod vitioſum eſſe docet l.2. ad Herennium. Rem vero dubiam, & anxia ac difficili diſputatione controverſam diſtinctio ſuperior facit perſpicuam, quæ etiam ſumma æquitate nititur, nec ullo poteſt ſatis idoneæ rationis commento everti. Ea ſub-

ſubverecundius dicerentur, niſi diſſentiens a Platone Ariſtoteles libro 1. *Ethic. palam moneret*, ἀμφοῖν ὄντοιν φίλον, ὅσιον εἶναι προτιμᾷν τὴν ἀλήθειαν. Vtrumque carum quum ſit, ſanctum eſſe veritatem præferre.

d *Non quia reſtituit poſſeſſionem, ſed quia reſtituit opus, quodcumque factum eſt, poſt nuntiationem: ſunt enim genera duo reſtitutoriorum interdictorum, ut ipſe Cujacius definit inf. tit. de vi, & vi arm.*

e *Vtroque prohibet prætor, ne vis fiat denuntiato, quo minus poſt remiſſionem nuntiationis a prætore factam, vel poſt ſatisdationem præſtitam de opere reſtituendo, ædificet, vel demoliatur, cœptumve opus peragat.*

T I T. II.

De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus.

Vt ſuperius edictum proſpicit damno nondum facto, ne quod a vicino fiat nobis opere novo, ita & hoc edictum, ne quod nobis contingat ruina vicinarum ædium: & ex utraque cauſſa denuntiatio fit: ex illo juris noſtri conſervandi cauſſa, ut diſcedatur ab opere, ex hoc damni depellendi cauſſa, ut caveatur damni infecti, cui nuntiationi ſi non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in poſſeſſionem ædium vitioſarum ex decreto prætoris, vel præſidis, aut magiſtratus municipalis, & ſi perſeveret non cavere, etiam eas ædes nuntiator poſſidere jubetur ſecundo decreto prætoris, vel præſidis. Primo decreto dominus non dejicitur poſſeſſione, ſecundo dejicitur. Sed & is, qui ex priori edicto nuntiavit novum opus, poteſt deſiderare ex hoc edicto caveri ſibi damni infecti, id eſt, de damno vitioque futuri

operis:

operis: quæ poſtulatio actionem imitatur, & dicitur etiam actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula eſt: Quod ædium tuarum, arborum, loci, operiſve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, ſive quid ibi ruet, ſive ſcindetur, fodietur, ædificabitur, ejus rei nomine mihi heredive meo ſucceſſorive, cive, ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari. Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum, qui prohibet iri in poſſeſſionem, in magiſtratum municipalem, qui non curat caveri damni infecti, aut vice cautionis iri in poſſeſſionem, & interdicta quædam. *a* Additur in hoc titulo, *Et de ſuggrundis, & protectionibus*, quia eodem edicto de his etiam forte prætor aliquid dixerat, vel quia ſtipulatio damni infecti, quam ad omnia opera accommodari ait l. 30. ad ſuggrunda, ergo etiam & protecta accommodatur, ſi quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia a ſummo extenſas, quæ ædes tuentur ab injuria imbrium, atque etiam ſi larignæ fuerint, a periculo incendiorum Palladio, & Vitruvio auctoribus, quorum unus in hac re commemoranda, ſuggrunda dicit, alter tabulas ſuffixas in fronte, atque extremitate tectorum, quæ collatio ſuggrunda quid ſint, plane declarat, ſic dicta forte, quod ſuggrundiantur foras grunda, ut Italis hodie, quod ædes extragrediantur, & veteribus Gloſſis, Grunda, *ϛέγη καὶ ὑπὲρ τὸν πυλεῶνα ἔξεχον*, *tectum, & ſuper januam extragrediens*. Nec ſine ratione Rutilius Geminus, qui parvula ſepulcra quaſi juſtorum ſepulcrorum appendices, ſuggrundaria vocat. Melius, inquit, ſuggrundarium

rium quæreres, quam ſepulcrum. Protecta ſunt projecta tecta, quæ Græci ἔκθετα, *expoſita*. In indice titulorum eſt, projectionibus, non protectionibus, & latius projectionum nomen: nam & mœnia complectitur, & ſtillicidia, & porticus, & quæcumque extra ædes projiciuntur.

a *Veluti interdictum de ruderibus tollendis, per quod dominus ædificii, quod ruit, ab eo, in cujus ædes rudera deciderunt, compellitur, ut ea rudera tollat, damnumque datum ex ruina domus ſarciat, aut totas ædes pro derelicto habeat, l.7. §.1. Aut illud, per quod prohibet prætor, ne vis fiat dominis, quominus damni infecti cautione, aut repromiſſione præſtita ſua tollant, & auferant, quæ vis fluminis in aliena ædificia detulerit l.9. §.1. Sed eſt & aliud interdictum, ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus eſt, quod pertinet etiam ad eum, qui propterea quod non cavetur damni infecti nomine, miſſus eſt in poſſeſſionem vitioſarum ædium, l.4. in pr. inf. ne vis fiat ei, qui in poſſeſſ. miſſus eſt.*

TIT. III.

De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ.

V. lib.3. C. tit.34. de ſervitutibus, & aqua, & lib.11 tit.42. de aquæductibus, & infr. lib.43. tit.19. de aqua quotidiana, & æſtiva.

In hoc titulo proponitur ex XII. tab. actio aquæ pluviæ arcendæ, quæ etiam eſt de damno nondum facto, ut liquet, ex formula, Si paret futurum, ut aqua pluvia noceret, l.24. & de opere in agris manufacto, ex quo aqua pluvia nocere poteſt, ut eo reſtituto aqua avertatur, aut quanti intereſt opus reſtitui, tanti dominus operis condemnetur, ac præterea damnum

mnum faciat, quod contigerit poſt litem conteſtatam, & de eo, quod poſt ſententiam futurum eſt, caveat damni infecti. Huic contraria eſt actio in Africa, ut Aggenus ſcribit lib. 2. quum enim ſit regio aridiſſima, nihil magis in querela eſt, quam ſi quis inhibuerit aquam pluviam in agrum vicini influere: nam & aggeres faciunt, & excipiunt, ac continent eam, ut ibi prius conſumatur, quam influat: & conſumatur ſufficiens. De ſuperficiente ne arceatur agere poſſunt. At præter actionem aquæ pluviæ arcendæ, occaſione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id eſt, de ſervitute aquæ ducendæ, vel hauriendæ, vel immittendæ.

T I T. IV.

De publicanis, & *vectigalibus*, & *commiſſis*.

V. lib. 4. *C. tit.* 61. *de vectigal.* & *comm. tit.* 62.

Vectigalia nova inſtitui non poſſe.

Idem dicam de hoc titulo, quod dixi primæ partis titulo ultimo, homonymiam feciſſe, ut titulis ſuperioribus conjungeretur. Ex titulo de operis novi nuntiatione conſtat operis novi nuntiationem fieri, etiamſi in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, ſatisdari damni infecti de eo opere, quod fit in publico, ne per hoc damno privati contingantur, & ex titulo de aqua, agi poſſe aquæ pluviæ arcendæ, etiamſi ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat, vel ſi publicum interveniat, non ſi opus in publico fiat, & poſſe aquæ ſervitutem cedi, etiam loco publico interveniente, modo ſi per viam publicam ducatur permiſſu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio ſenſu, ſive de eo, quod publicanus ejus publici nomine, &c. Sic

enim

enim lego initio edicti, ex Baſilicis, in quibus eſt *ὀνόματι τῦ τέλες, vectigalis nomine*. Et publicum, vectigal interpretor fiſco debitum ex mercibus, quæ advehuntur, vel evehuntur ex prædiis fiſcalibus, aut publicis, vel aliis rebus, cujus conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, avaritia, immodeſtia, audacia ſuperent ceteros homines nemo eſt, qui neſciat, & vel M. Poſtumii publicani, quæ refertur a Livio xxv. exemplo ſufficiet, quæque de horum moribus a Suida deſcriptio his verbis: *πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχυσα, ἀναιδὴς ἐμπορία. Violentia audax, & libera, irreprehenſa rapina, avaritia impudens, negotiatio rationis expers, nundinatio inverecunda*. Qua de cauſſa edicto Neronis adverſus publicanos primum prætores, & præſides extra ordinem jura reddiderunt, ut Cornelius Tacitus ſcribit, deinde prætores ipſi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur, ſi quid publici nomine publicani, vel familia eorum vi ademiſſet, aut damnum injuria, furtumve feciſſet, intra annum in duplum, *a* poſt annum in ſimplum, quæ gravior eſt, quam actio damni injuria ex lege Aquilia, & mitior, quam furti, aut vi bon. raptorum; ſed non ideo tamen minus tenentur furti, aut vi bonorum raptorum, ſicut raptor, ſi apprehendatur præter actionem vi bon. rapt. etiam furti manifeſti tenetur: imo vero in eo quoque gravior eſt hæc actio, quod ſi non exhibeant familiam, quæ damnum, vim, aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, in ſolidum ſuo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hanc actionem hoc titulo continentur,

de-

de vectigalium locatione, & reb. immunibus a præſtatione vectigalis, & de pœna fraudati vectigalis, improfeſſis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, ut & improfeſſæ, & illicitæ fiſco committantur. Commiſſa † ſunt res, quæ ex his cauſſis fiſco vindicantur, vel crimina ipſa, propter quæ vindicantur.

a *Mixta vero eſt, quia in duplo ſimplum continetur: arbitraria etiam eſt, quia ſi reſtituere parati ſunt, veniam pœnæ conſequuntur.*

T I T. V.

De donationibus.

V. lib. 8, C. tit. 54. de donat. tit. 15. de donationibus, quæ ſub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur, tit. 59. de revoc. donat. Item lib. 5. tit. 3. de donat. ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis. Item ſup. lib. 24. tit. 1 de donat. inter vir. & ux. & lib. 2. Inſtit. tit. 7. de donat.

In hac diligenti actionum omnium narratione, quam in his Pandectis potiſſimum inſtitui jam ante dixi, non erat omittenda hæc, quæ occurrebat inſpectio, an ex cauſſa donationis aliquæ eſſent actiones: donatio enim hoc jure conventio non eſt, ſed adquiſitio civilis, aut naturalis, ex qua de evictione vel redhibitione nulla eſt actio; ſed neque alia videtur eſſe. *a* Ceterum ex conventione adjecta donationi poteſt eſſe de evictione, & præſcriptis verbis, & vindicatio, & condictio ob rem dati, & actio ex ſtipulatu, & condictio ex lege Cincia, *b* vel exceptio: Quod ſupra legitimum modum facta donatio eſt, & actio de dolo, ſi forte is, qui donavit rem alienam, dolo fecerit. *c* Et eſt proprie donatio † alienatio rei, quæ liberalitatis cauſſa fit, hac mente, ut nullo caſu recipiatur: hæc eſt vera abſoluta, directa

donatio. Donatio cauſſa mortis, vel ſub modo, non eſt proprie donatio, quia accipientem obligat, *l 9. de rebus cred.*

a *Hinc illud Arnulphi Lexovienſis Epiſcopi Epiſt.58. In rebus donatis nec quanto minoris, nec redhibitoria actio locum habet, ſed omnem actionem exceptio ſpontaneæ liberalitatis excludit.*

b *Si quid ultra ducentos aureos donatum eſſet, ut dictum ſup. ad leg. Falcid.*

c *Utique enim beneficio adjuvari nos oportet, non decipi, l.17. in commodato §. ſicut, ff. commod.*

TIT. VI.

De mortis cauſſa donationibus, & capionibus.

V.lib.8. C.tit.57. de donat. cauſſa mortis.

Donatio † cauſſa mortis eſt liberalitas, quæ ita fit, ut non niſi morte donatoris confirmetur, qua de cauſſa legato comparatur, *a* & donatario res ita donata, mortuo donatore, ipſo jure adquiritur, etiamſi tradita a defuncto non fuerit, l.2. de Publ. in rem act. & pœnitentia revocatur, ſicut legatum & lege Falcidia minuitur, & ſi res tradita non ſit a donatore interdicto Quod legatorum, continetur, continetur etiam actione Fabiana. Mortis cauſſa capio legato non comparatur, & eſt † acquiſitio, quæ propter mortem alterius obveniens alio nomine non appellatur, ut ſi moriens legaverit Titio fundum ſub conditione, ſi dederit Cajo decem, eam pecuniam Cajus capit mortis cauſſa, non jure legati, vel fideicommiſſi, vel donationis mortis cauſſa: hæc enim peti poſſunt: mortis cauſſa capionis petitio non eſt, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis cauſſa capione: atque ideo male in l. in quar-

quartam, ad leg. Falc. Sed & quod implendæ conditionis cauſſa fideicommiſſum heredi datur, &c. Diverſa enim hæc ſunt, Fideicommiſſum, & mortis cauſſa capio, nec cadere ſimul in eamdem ſpeciem poſſunt, ac præterea verſus ille παρέγγραφος, *adſcriptitius*, eſt.

a *In multis, non in omnibus, & ob id Iuſtin. tit. de donat. ait, legatis per omnia fere connumerari: quo loco Accurſ. plures differentias proponit. Alias Cujacius tr.1. & 2. ad Africanum ad l.22. & 23. hoc tit.*

b *Vt poſſit heres revocare poſſeſſionem ſine voluntate ſua apprehenſam, ut ſibi adepta poſſeſſione Falcidiam ſervet per retentionem. Igitur quum dicitur in l.1. §.5. ſi quis inſ. quod legatorum, ſi quis ex mortis cauſſa donatione poſſideat, ceſſare hoc interdictum, ad eum caſum eſt reſtringendum, quo vivo defuncto translata erat poſſeſſio rei donatæ in ipſum donatarium, quod ipſe Cujacius admittere videtur l 8. Obſ. cap.2.*

c *De ea dictum ſup. tit 5. lib.38*

d *Ratio fuit expoſita ſupra tit. de condit. & demo. id eſt l 35. tit.1.*

e *In eadem ſententia eſt ipſe Cujacius l 8. Obſ. cap.4 & l.2. reſp. Papiniani ad leg.41 hoc tit. ubi hunc eumdem verſum ait abeſſe a Pandectis Florentinis, & in Baſilicis etiam deeſſe. Sed vix eſt admittendum, ut quicquam obſit vulgata lectio, & retentus ille verſiculus, ut etiam plerique omnes vulgarem lectionem tuentur. Vt vero omnium ingeniis nobilitata quæſtio, & plurimorum commentariis vexata, commodiſſime diſcingatur, fatendum eſt, ex mortis cauſſa capionibus non detrahi Falcidiam ab eo, in cujus perſona debuit impleri conditio a Cajo, ea ſpecie retenta, quam hoc loco poſuit Cujacius. Fatendum quo-*

que illud eſt, quod conditionis implendæ cauſſa capit heres, id eſt, mortis cauſſa, in Falcidiam ei non imputari, ſed ea ſupra Falcidiam habere. Sed ibi diſtinguendum, ubi Cujacius non diſtinguit: Quod implendæ conditionis cauſſa heredi datur, imputat heres in quartam; hoc verum eſt, ſi a legatariis, vel a ſingularibus fideicommiſſariis illud accipiat; tunc enim id non ut heres, ſed ut quilibet capit, & quemadmodum ſi in perſona extranei eſſet implenda conditio, ab eo Falcidia non deduceretur; ita quum in perſona heredis impleri conditionem voluit teſtator, id in quartam imputare non debet. Aliquando aliquid heres accipit ab eo ipſo, cui univerſale fideicommiſſum debet, cuive hereditatem reſtituere juſſus eſt ſub conditione dandi (ad quam ſpeciem eſt referendum, quod eſt in d. verſ. ſed & quod implendæ, d. l. in quartam) quum id non videatur alio jure ſumere, quam hereditario, & id accipiat, ut heres, non ut alius quilibet (quandoquidem non alius poteſt ejuſmodi fideicommiſſo gravari, quam ipſe heres) conſequens eſt, ut id imputet in quartam: quod eo magis eſt admittendum, quod ab eo ipſo quartam detrahat, a quo invicem aliquid accipit, quod quoties intercedit, ea etiam, quæ non imputantur in Falcidiam, compenſari ſolent, l. 22. Neſennius in pr. ff. ad legem Falcid. l. filium, quem 24. C. famil. erciſc. Quin etiam in l. 93. acceptis, eod. tit. heres, qui acceptis centum a Mævio, eidem hereditatem reſtituere juſſus eſt, non ob aliam rationem illa centum in quartam non imputat, quam quia ipſe heres eadem poſt mortem ſuam alii reſtituere rogatus eſt: igitur ceſſante hac ratione cederent pro quarta, aut in quartam imputarentur, licet in eadem ſpecie mortis cauſſa, id eſt, conditionis implendæ gratia (nam hæc duo fere

in

in jure idem efficiunt) capi dicantur. Nec quicquam facit, quod in d. l.93. proponitur, quod centum illa, quæ accipiebat heres a fideicommiſſario, quartam bonorum efficiebant, ex quo ipſe Cujacius l.20. quæſt. Papin. ubi d. l.93. interpretatur, vult eſſe ſpeciale in eo caſu, ut pro Falcidia cedant, quo caſu nulli ea reſtitueret, licet mortis cauſſa, id eſt, conditionis implendæ gratia accipiantur: illud enim nullam habet idoneam rationem: quum enim ſit eadem proportio partis ad partem, quæ totius ad totum, & e contra, l.76. quæ de tota, ff. de rei vind. non occurrit, cur potius heredi pro Falcidia cedat ſumma, quam accipit a fideicommiſſario mortis cauſſa, & conditionis implendæ gratia, quando eadem ſumma cum quarta parte bonorum concurrit, quam imputetur in Falcidiam, partemve ejus faciat, quando quartam bonorum non efficit. Et vero, quod heres juſſu teſtatoris accipit a fideicommiſſario, ut conditioni dandi fideicommiſſo adſcriptæ pareatur, videtur ſemper accipere pro pretio hereditatis, non tantum figura conditionis. Itaque illa verba l.30. in ratione §. tametſi, ff. ad leg. Falcid. (quia non conditionis implendæ cauſſa, ſed quodammodo pro pretio inferre juſſi ſunt) ſic ſunt accipienda Græco more, non tantum conditionis &c. (ut in l.20. de acq. her. non eſſe facti, quam animi, id eſt, non tam facti, quam animi) cujuſmodi formulas loquendi in jure plures notavit Antonius Auguſtinus, vir multis nominibus ab ipſo Cujacio commendatus l.2. emend. cap.1. & l.4. cap.8. Sunt etiam accipienda verba d. §. tametſi, non θετικῶς, poſitive, *ſed συγκριτικῶς,* comparate, *ut ſcilicet etiam conditionis implendæ gratia accipere aliquid a fideicommiſſario dicatur, ſed magis tamen quaſi pro pretio hereditatis. Priorem vero ſenten-*

tiam adjuvant verba d. l. in quartam: nam ubi Marcianus definivit heredem generali fideicommiſſo gravatum, qui accepta ac veluti ex hereditate præcepta pecunia, reſtituere eamdem hereditatem juſſus eſt, eam in quartam Falcidiam imputare: adjicit deinde in d. v. ſed & quod implendæ, idem obtinere in eo herede, qui ſub conditione dandæ à fideicommiſſario pecuniæ reſtituere hereditatem juſſus eſt, ut ſcilicet id, quod eo modo accipitur, heres etiam in Falcidiam imputare debeat. Mox ne temere id quiſquam intelligeret de eo omni, quod implendæ conditionis cauſſa heredi datur, in verſ. ſi quid vero, qui ſequitur, ſubinfert juriſconſultus, quod conditionis implendæ cauſſa accipit heres a legatariis (eadem fideicommiſſariorum ſingularium ratio) in Falcidiæ computationem non venire. Et ſerva, quod ait (a legatariis πρὸς διαςολήν, ad diſcrimen, *ſuperioris enuntiati, ut ſcilicet ſepararet, id, quod accipit heres a fideicommiſſario univerſali: nam ſi generaliter, aut indiſtincte, quodcumque accipit heres conditionis implendæ cauſſa, in Falcidiam non imputaretur, non oportuit jus ſpeciale inducere in eo, quod capit heres a legatariis, ſed generaliter definire quodcumque conditionis implendæ cauſſa accipit, in Falcidiam non imputari. Ex his concludendum, aut juris civilis fallacem eſſe omnem diſciplinam, aut veram eſſe hanc enarrationem d. §. ſed & quod implendæ, qui non modo genuinus eſt, ſed abeſſe a d. l. in quartam, propitia juriſprudentia non poteſt. Invitus jam bis terve adnotandi leges ſum prætergreſſus erumpente, nec habenas audiente ſtilo. Illud etiam* ἑκὼν ἀέκοντι θυμῷ, ſciens animo invito, *ut cum Homero loquar, quod paullum interquieſcente juſti obſequii, & pudoris ratione a*

mente

mente Cujacio diſceſſi, cui animus omnis, vel adverſis gratiis, & benevolentiæ natus, omnem civilis philoſophiæ curam, & culturam debet acceptam ferre. Hoc nimirum exegit, ut reor, veritas, cui, ut inquit Tertullianus, nemo præſcribere poteſt, non ſpatia temporum, non patrocinia perſonarum, non privilegia regionum. Alioquin & a Celſo patre diſſenſit Celſus filius, id eſt, a maximo Iuriſconſulto ſummus Iuriſconſultus: nec ideo officia pietatis, & juſta paternæ majeſtati debita obſequia neglexiſſe cenſetur, quæ religioſe colenda eſſe ipſa legum ſcientia ſancte præcipit: quin a Celſo filio Vlpianus ſtetit, quia ejus ſententia, quam patris eidem Vlpiano viſa eſt verior, l.3. §.ſed ſi ſervus, ff.de cond. cauſſa data, cau.non.ſec.

LIB. XL. TIT. I.

De manumiſſionibus.

V. lib.1. Inſtit. tit.5. de libertinis.

Poſt hæc tractaturus de præjudicialibus actionibus, *a* quibus quæritur ſervus quis an liber, libertinus an ingenuus ſit, non de liberis agnoſcendis, de qua e re nata jam antevertit dicere lib 25. altius rem orditur: & quia manumiſſione fiunt libertini, more ſuo generalem in primis titulum exponit de manumiſſionibus, quo declarat, qui manumitti, vel manumittere poſſint, & apud quos. Manumiſſio † eſt datio libertatis.

a *Præjudicium ſive præjudicialis actio, quænam ſit, jam Cujacius dixit ſup. tit. de lib. agnoſc.*

Videndus etiam inf. Index actionum.

T I T. II.

De manumiſſis vindicta.

V. lib. 7. C. tit. 1. De vindicta libertate, & apud conſilium manumiſſione.

A genere tranſit ad ſpecies manumiſſionum, ſcilicet quæ juſtam libertatem tribuunt, *a* ſublata a Iuſtiniano jam Latina, & Dedititia libertate. Vna eſt vindicta, quo nomine ſignificatur feſtuca, cujus impoſitione apud magiſtratum, qui legis actionem habet, ſervi ad civitatem Romanam perducuntur, ſicut feſtucæ ablatione, id eſt, ramo ex arbore detracto vindiciæ *b* ſumebantur olim, ac per hanc cauſſam imago quædam vis poſſeſſori fiebat, ut per lapilli jactum aliis in cauſſis, *c* qua ex re poſſeſſori erat interdictum Vnde vi, imo & Quod vi, aut clam, *l. nam & ſi ramos, Quod vi, aut clam*: & hanc quidem manumiſſionem, quæ vindicta fit, Ovidius intellexit illo loco:

Te quoque ſervati modo, quam vindicta redemit.
Quis ferat?

a *Fuere autem tres modi acquirendæ juſtæ libertatis: Cenſu, quum in libera republica a cenſoribus luſtralis cenſus agebatur, cujus toties mentio repetita apud Titum Livium: tum enim ſi jubente, vel conſentiente domino ſervus nomen ſuum in cenſum, id eſt, tabulas cenſorias detuliſſet, fiebat civis Romanus, & ſervitutis vinculo ſolvebatur. Qua de re eſt etiam inſignis locus apud Doſitheum in fragmentis Grammaticæ, quæ Theodoſiano Codici ſubjecta ſunt. Vindicta, quum virgulam quamdam lictor capiti ſervi, qui manumittebatur, imponebat, & eumdem ſervum in libertatem vindicabat, apud magiſtratum ſollemnibus*

verbis

verbis adhibitis; hæc virgula ſive feſtuca, vindicta appellatur. Demum teſtamento, quum dominus ſervo ſuo libertatem dabat, ea de re Cicero in Top. & ibi Boet. in comment. l. 1. Vlp. in fragm. Theoph. in paraphraſi tit. de libertinis, in fi. Cujac. in Parat. C. hoc tit. & alii plerique. Qui per epiſtolam, vel inter amicos erant manumiſſi, non fiebant cives Rom. & juſtam libertatem non adſequebantur, niſi vindicta rurſus apud magiſtratum manumitterentur. Plinius Secundus l. 7. epiſt. ad Fabatum, ubi de Proconſulis tranſitu; Spero, imo confido facile me impetraturum, ut ex itinere deflectant ad te, ſi voles vindicta liberare, quos proxime inter amicos manumiſiſti. Sed hoc non licebat, niſi & ſervus, & dominus uterque eſſet annos natus triginta, ut docet Theoph. d. loco, ad quod pertinent verba Inſt. tit. de libert. in fi. ubi dicit ſe libertos omnes donaſſe civitate Romana, nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumiſſoris, nec in modo manumittendi diſcrimine habito.

b Vindiciæ, id eſt, poſſeſſio, unde ex l. 12. tab. vindiciæ dantur ſecundum libertatem, id eſt, is qui de ſuo ſtatu litigat, lite pendente pro libero habetur, & in alio capite ejuſdem legis, qui in iure manum conſerunt, utriſque ſuperſtitibus (id eſt teſtibus) vindicias ſumunto, id eſt, in poſſeſſionem eunto. Vide Cujac. in Parat. C. ad tit. de rei vind. Marcilius in collecta legis 11. ab cap. 11. 12. & 13. & alii ejus legis enarratores, Budæus ad l. 2. ff. de orig. ju.

c Veluti in novi operis nuntiatione, l. 6. §. ſciendum, ſi ſerv. vind. l. 5. §. meminiſſe, ſup. de novi op. nunt.

T I T. III.

De manumiſſionibus, quæ ſervis ad univerſitatem pertinentibus imponuntur.

V. lib. 7 C. t. 9 de ſervis reipub. manumittendis.

Et vindictam hoc titulo jure imponi docet ſervis univerſitatum, collegiorum puta, aut municipiorum, aut decuriarum, quamvis incerta ſint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen privati per procuratores ſuos exſequi non poſſunt, *a* idque congruit cum tit. 3. lib. 38.

a *Quia ſcilicet manumiſſio eſt legis actio, quæ per procuratorem expediri poteſt.*

T I T. IV.

De manumiſſis teſtamento.

V. lib. 7. C. tit. 2. De fideicommiſſaria manumiſſione.

Altera ſpecies adipiſcendæ juſtæ libertatis in hoc titulo demonſtratur, ſi quis nominatim juſto teſtamento manumiſſus ſit. Nominatim ex lege Caninia. *a* Omittit manumiſſionem, quæ cenſu fiebat, *b* quia deſierat eſſe in uſu, & ceteras, quibus non dabatur juſta libertas: quamquam & earum non deſint veſtigia in his libris, ut manumiſſionis per epiſtolam, *l. qui abſenti, de adq. poſ.*

a *Aliquid de ea adnotatum ſup. tit. ad l. Falcid.*

b *V. quæ ſupra tit. 2. hujus libri.*

T I T. V.

De fideicommiſſariis libertatibus.

V. lib. 7 C. tit. 4.

Superior titulus eſt de directa libertate, hic de fideicommiſſaria, codicillis, vel teſtamento relicta, de qua referuntur pleræque Conſtitutiones

tiones Principum, & S.C. veluti Rubrianum, *a* Vitraſianum, *b* Daſumianum, *c* Articulejanum *d* Iuncianum: *e* & Iuncianum, a Conſule Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuvenalis Satyra neſcio qua, & in Lampridii Commodo, Iuncto.

a *Illo inductum eſt, ut ſi hi, a quibus libertatem fideicommiſſariam præſtari oportet, evocati a prætore adeſſe noluiſſent, eodem jure libertas eſſet, ac ſi directo data eſſet, l. 26. §. ſubventum: hoc tit.*

b *Hoc S.C. ad id pertinet, ut ſi quidam ex heredibus rogati ſint ſervo teſtatoris dare libertatem, & unus ex heredibus, qui non eſt rogatus infans ſit, ita ut vendere partem ſuam illis, qui libertatem fideicommiſſariam ſervo debent, non poſſit, tunc pars ejus aliorumve æſtimetur, ac libertate præſtita ſervo, coheredes fideicommiſſaria libertate gravati pecuniæ debitæ nomine perinde teneantur, ac ſi ex cauſſa judicati cum his ageretur, l. 30. §. ſi plures, eod.*

c *Quo Senatus conſtituit, ut ſi ex juſta cauſſa abſit, qui debet fideicommiſſariam libertatem, perinde competat libertas, ac ſi, ut oportet, ex cauſſa fideicommiſſi ſervus manumiſſus eſſet, l. neque 36. l. non tantum 51. §. 5. eod.*

d *Cautum eſt eo S.C. ut quum in provinciis de præſtanda libertate fideicommiſſaria ageretur, præſides provinciæ cognoſcant, licet heres non ſit ejus provinciæ, d. l. 51. §. 7. ſed Articuleiano.*

e *Illud eſt de ſervo proprio, quem heres manumittere rogatus eſt, ut ex quacumque cauſſa dominus abſit, ſervus ad libertatem perveniat, d. l. 51. §. 8. ſed ſi non, hoc tit.*

TIT. VI.

De ademtione libertatis.

Tantus fuit olim ſavor libertatis, ut ſemel data teſtamento, vel codicillis adimi non potuerit; ſed hodie poteſt, ſi tamen adimatur nominatim, ſicut data eſt, *l. ſi ſervus, ſupra tit. prox. l. 10. §. ult. de man. teſt.* & non a ſemetipſo, *a l. 13. §. pen. de lib. & poſt.*

a *Id eſt, quum ſervus ipſe inſtitutus eſt ex parte, vel ex aſſe, & liber eſſe juſſus eſt; nam ut id, quod legatur, ab ipſo herede legatur, ita quod auſertur, ab ipſo adimitur. At natura non patitur, ut ſe quis ſibi, aut a ſe aliquid adimat.*

TIT. VII.

De ſtatu liberis.

Multum intereſt dixeris ſtatu liberum, an ſtatim liberum, & in l. pen. §. ult. C. de nec ſerv. her. inſt. placet vetus ſcriptura, quatenus in ſuſpenſo fiat libertas, nec ſtatim liber intelligatur, & contra l. 33. infra Qui, & a quibus man. rectius Flor. ſtatu liber, qua ſtatim liber: ſunt enim † ſtatuliberi hi, qui ſtatim liberi non fiunt, ſed ex die, aut conditione: vel potius, teſtamento, aut codicillis confirmatis directo manumiſſi in diem, vel conditionem; nec enim ſunt ſtatuliberi, qui per fideicommiſſum manumittuntur in conditionem, vel in diem, *l. ejus ſervi, ad leg. Falcid. l. 59. de man. teſt. l. in bello §. ſi ſtatuliber, adhibito §. ſi fideicom. de capt. & poſtl.* Manumiſſio quoque vindicta ſub conditione, vel ex die non fit, ut tutela, quæ teſtamento recte datur, ſub conditione, vel in diem, ſed non a magiſtratu. *a* Vel ſtatuliberi, qui ſunt in ſpe libertatis. Superiores tituli ſunt de libertate, hic de ſtatulibertate.

β Ra-

a Ratio differentiæ forte illa, quod quæ a judice proficiſcuntur, perdere non debeant, quum incerta, & imperfecta judicis actio eſſe non debeat, l. 35. non quemadmodum, ff. de judic. l. 1. §. biduum, ff. quando appel. ſit. Deinde etiam, quia actus legitimi non recipiunt conditionem, neque diem. At datio libertatis, quæ vindicta fit, & tutela dativa, quæ a magiſtratu venit, actus legitimi ſunt: & omnimodo de tutela honoraria, ſive ea quæ a magiſtratibus datur, lex legitimi, inſ. de reg. ju. accipienda eſt, non de teſtamentaria.

TIT. VIII.

Qui ſine manumiſſione ad libertatem perveniunt.

V. lib. 7. C. tit. 13. Quibus ex cauſſis ſervi pro præmio libertatem accipiunt.

Sine manumiſſione liberi, id eſt, libertini ſunt, qui ipſo jure liberi fiunt ex S.C. vel Conſtitutione aliqua, quorum exempla ſuppeditat hic titulus.

TIT. IX.

Qui, & a quibus manumiſſi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.

V lib. 1. Inſtit. tit. 6 Quibus ex cauſſis manumittere non licet, lib. 7. C. tit. 10. De iis, qui a non dominis manumiſſi ſunt, tit. 11. Qui manumittere non poſſint, & ne in fraudem creditorum manumittatur, tit. 12. Qui non poſſunt ad libertatem pervenire.

Contra, manumiſſione liberi non fiunt ſervi relegati, ſi in urbe morentur, pignori dati, & qui a domino extorſerunt libertatem, & qui teſtatoris, vel venditoris, vel præſidis juſſu prohibiti ſunt manumitti, & ex lege Iulia manumiſſi a muliere dimiſſa, & adulterii rea intra ſexageſimum diem, *a* & ex lege Aelia Sen-

Sen.

Sentia manumiſſi a minore xx. annis, citra concilium, *b* & manumiſſi in fraudem creditorum, vel patronorum. Sed & alia legis Aeliæ Sentiæ capita notantur in hoc titulo, ut jus patronatus, quod ex lege Iulia, & Papia venit, amittatur, ſi patronus libertam jurejurando adigat, vel ſtipuletur ab ea ne nubat, idemque ſi libertum; vel ſi obligaverit ſibi libertum, aut libertam, in hoc ut operarum mercedem acciperet, ut ſit actio ingrati adverſus libertos. Quinque igitur ad ſummam, & tria poſteriora repetita ex lib. 37. tit. pen. & ult. Sed & magna pars hujus tituli repetita videtur ex primo; niſi quod hic aliquanto amplius explicatur, qui, & quibus ex cauſſis manumittere non poſſunt.

a *Idque ita proviſum, ne poſſet ſervos ſuos a quæſtione ſubducere. Dicit (intra centeſimum diem) quia id ſpatii marito datum eſt, ut poſſit jure mariti accuſare, id eſt, citra inſcriptionis vinculum, & calumniæ metum; l. 37. auxilium §. 1. ff. de minor.*

d *Id eſt, cauſſa non cognita apud concilium, ſive conventum juridicum, prætore ſcilicet in jure pro tribunali ſedente, adſidentibus quinque ſenatoribus, & quinque equitibus: in provinciis vero præſide, vel proconſule, aſſidentibus viginti recuperatoribus, qui judices erant rerum privatarum, ut docet Theoph. in tit. Inſtit. quib. ex cauſſis man. licet, vel non, & Vlpianus in fragmentis tit. 1. Iuſtinianus autem, anno decimo ſeptimo impleto, & decimo octavo cœpto, citra cauſſæ cognitionem ullam quemlibet manumittere ſervos ſuos poſſe primum conſtituit, §. fin. qu. ex cau. man. non licet in Inſtit. Mox etiam N. 119. eadem ætate, qua minor teſtari poteſt, manumittere etiam poteſt,*

id

id eſt, annos natus quatuordecim, quod ad eam ſpeciem manumiſsionis tantum pertinet, quæ teſtamento fit; quandoquidem illa minoribus obeſſe non poteſt, quum libertas tantum poſt mortem eorum competat: at quæ inter vivos, ipſis obeſſe poteſt, ſi videlicet, ut ea eſt ætas fraudibus obnoxia, & ejus conſilium infirmum, ſervos ſibi neceſſarios delinimentis eorum corrupti manumitterent.

T I T. X.

De jure aureorum annulorum.

V. lib.6. C. tit. de ju. aur. ann. & natalibus reſtituendis.

Regulariter ſervi manumiſſione libertini fiunt, ſed uno caſu etiam jura ingenuitatis habent, ſalvo jure patronatus, ut puta ſi jus annulorum aureorum a principe impetraverint, id eſt, equeſtrem dignitatem, aut beneficium equeſtri dignitati compar: *a* hac enim dignitate quæſita deponebant ferreum annulum, ſumebant aureum. Papinius III.

Atque idem in cuneos populus cum duxit equeſtres,
Mutavitque genus, lævaque ignobile ferrum
Exuit.

Et ob id libertinus in Arriani Epicteto III.
ἐὰν δακτυλίυς, φησὶ λάβω, τό τεγ᾽ εὐρούςατα διάξω.
Si annulos, inquit, accepero, tunc maxime liber degam.

a *Vid. ipſe Cujac. lib.7. obſ. cap.14. Ex Iuſtiniani N.78. jam libertini non egent hoc beneficio, quia jura ingenuitatis nanciſcuntur, jure patronatus illæſo.*

Digitized by Google

T I T. XI.

De natalibus reſtituendis.

Altero autem caſu non jura tantum ingenuitatis, ſed ingenuitatem pleniſſimam habent, & jus patronatus exſtinguitur, *a* puta ſi a principe natalibus reſtituti fuerint, quandoquidem eis natalibus reſtituuntur, in quibus homines fuerunt nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, *l. Imperiali, C. de nupt.*

a *Qui jus aureorum annulorum obtinuit, imaginem tantum, non ſtatum ingenuitatis obtinet, l. un. C. ad leg. Viſell. qui autem natalibus reſtituitur, ingenuus fit, & ideo patrono reverentiam non debet, & poteſt eum in jus vocare, venia non impetrata, quod non poteſt, qui jus aureorum annulorum habet, l. 10. ſed ſi §. ſed ſi. jus, ff. de in jus voc.*

T I T. XII.

De liberali cauſſa.

V. lib. 7. C. tit. 16. & tit. 17. ne adſertione tollenda.

Vix tandem in hoc titulo proponuntur præjudiciales actiones: liberalis enim cauſſæ cognitio, aut præjudicialis actio eſt de libertate, aut de ſervitute, de ingenuitate, aut de libertinitate, de qua majores judices cognoſcunt, *a* & de libertate quidem agit non is tantum, qui proclamat in libertatem, ſed & alius fere quilibet, eo invito. *b* Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis adverſus eum, qui ſciens pro ſervo venit, quæ emtori ignoranti jure prætorio competit. *c*

a *Et hac ratione de liberali cauſſa compromiſſo facto arbiter recte non compellitur ſententiam dicere l 32. non diſtinguimus §. de liberali, ff. de*

recc.

receptis arb. Ceterum de ordinatione liberalis cauſſæ videndus ipſe Cujac. l 10. Obſ. cap. 23.

b *Quia ſcilicet quodammodo cauſſa libertatis publica eſt, & popularis, & inde interdictum de homine libero exhibendo, populare quoque eſt, inf. lib. 43. tit. 29.*

c *Et eſt in duplum mixta, quia in duplo ſimplum pretii, quo venit liber homo, continetur, eſt etiam temporalis intra annum, ut omnes prætoriæ & privatæ: famoſam eam eſſe palam juriſconſulti non definiunt; certe ad doli actionem, quæ famoſa eſt, aliqua ratione accedit.*

TIT. XIII.

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

V. lib. 7. C. tit. 18. Qu. ad lib. procl. non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.

Quibus dixit ſuperiore titulo denegari præjudicium libertatis, ut adjungat alios, utque de illis tractet plenius, ſpecialem titulum facit de his, quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id eſt, præjudicium, cui inde leges, ut opinor, proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque. *a* Martialis, *Hoc ſi ter quaterque clamitaris*, & in *l. 1. C. de adſ. toll.* horum verborum loco, *ſecunda & tertia vice*. Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ, *tertia, & quarta vice*. Petitio in ſervitutem non iteratur, l. 4. C. de lib. cau.

a *Inde ſecunda aſſertio. Vide Cujac. ad l. 5. ſent. Paulli, tit. 1.*

TIT.

TIT. XIV.

Si ingenuus eſſe dicetur.

V. lib. 7. C. tit. 14. De ingenuis manumiſſis.

Quam rem etiam attigerat titulo XII. eam ſpecialiter reſumit iſto, hoc eſt de ingenuitate præjudicium, & de libertinitate, quaſi ille magis fuerit de libertate, & ſervitute, & S.C. de bonis eorum, qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt, reſtituendis ei, cujus familia exierunt, vel ſecum auferendis ei cujus familia exierunt, vel ſecum auferendis.

TIT. XV.

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

V. lib. 7. C. tit. 2.

Sequitur in hoc titulo aliud S.C. ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur in deteriorem conditionem. *a* Malo dicere quæratur, quam retractetur, quamquam & hoc quoque rectum ſit: tam enim recte dicitur retractari ſtatus, de quo nunc primum quæritur, quam is, de quo litigatum, & pronuntiatum eſt ante: ſed hoc poſteriore ſenſu, cujus de ſtatu vivi pronuntiatum eſt, ne intra quinquennium quidem retractari, eo mortuo, poteſt: priore ſenſu poteſt. Sed & poſt quinquennium in honeſtiorem conditionem, non in deteriorem. De ſtatu autem vivorum quæritur ſemper. At poſt quinquennium ſententia non retractatur in deteriorem conditionem, *l. 2. de jur. an. aur. l. 29. §. ult. de li. cau.* niſi cauſſa prior acta ſit, ignorante patrono, *l. 1. & pen. ſup. tit. prox.* In honeſtiorem, ut opinor, retractari poteſt; *b* & conſequenter poſt manumiſſionem videretur eſſe admittenda de ſtatu quæſtio ſine præſcriptione quinquennii, quaſi honeſtior; atque ita a

Iu-

Iuſtiniano conſtitutum eſt: hoc jure obſtat præſcriptio quinquennii, niſi extra ordinem ſubvenerit princeps. c

a *Id eſt, ne ſtatus ejus, qui ut liber, & ingenuus vixit, in controverſiam ducatur, quaſi ſervus, aut libertinus fuerit: neve quæ ut ingenua vixit, ancilla fuiſſe arguatur; quod fit plerumque propter bona, aut liberos, aut propter utrumque, in his propter defuncti, aut defunctæ ſtatum, aliquo dominium vindicante. Hoc autem introductum fuiſſe a Marco Antonino Philoſopho teſtatur Iulius Capitolinus in ejus vita.*

b *Id eſt, ut de ejus ſtatu, qui quaſi ſervus, aut libertus vixit, etiam poſt quinquennium poſſit quæri, quaſi liber, & ingenuus fuerit: quod plerumque neceſſarium eſt propter liberos.*

c *Id eſt, ſi quis quaſi ſervus manumiſſus eſſet, & per quinquennium ut libertus vixiſſet, poſtea non poterat in ingenuitatem proclamare, niſi id ex magna cauſſa permitteret princeps. Itaque, quod dicitur tit. de ingenuis apud Iuſtin. ſæpiſſime reſcriptum, natalibus non officere manumiſſionem, id intelligendum, ſi liber homo, qui manumiſſus erat, tamquam ſervus, & poſtea in ingenuitatem vult proclamare, per quinquennium in ſtatu libertinitatis non ſit moratus. Iuſtinianus autem hanc quinquennii præſcriptionem ſuſtulit, l. fin. C. ubi cauſſa ſtatus. Sed cur ei, qui quaſi libertus vixit, opponi potuit præſcriptio quinquennii, ſi poſtea velit in ingenuitatem proclamare, quum etiam ſexaginta annorum præſcriptio non poſſit opponi ei, qui tamdiu in ſervitute moratus eſt, quominus ad libertatem, & ingenuitatem poſſit proclamare, l. fin. C. de præſc. quæ pro lib. non contra lib. op. Ratio eſt, quia is, qui in ſtatu libertinitatis manet, ſalvam libertatem habebat,*

bebat, etiamſi poſt quinquennium in ingenuitatim proclamare non poſſet. At qui pro ſervo eſt habitus, & poſſeſſus eſt, omnino damnum libertates pateretur, ſi præſcriptione temporis cujuſcumque impediretur in libertatem, vel ingenuitatem proclamare.

TIT. XVI.

De colluſione detegenda.

V. lib. 7. C. tit. 20.

Eſt etiam in hoc titulo aliud S.C. quod Ninnianum dicitur, l. 2. C. eod. (ſic habent Baſilica) ut qui colludente domino, vel patrono ingenuus pronuntiatus eſt, ſervus, aut libertus fiat ejus, qui detexerit colluſionem intra quinquennium. † Colluſio eſt ſub ſpecie litis luſus veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto, ut unus ſinat ſe vinci ab altero, Græce συνδιασμός, *conſpiratio.*

LIB. XLI. TIT. I.

De acquirendo rerum dominio.

V. lib. 2. Inſtit. tit. 1. de rer. diviſ. & acquirendo ipſarum dominio.

A præjudicialibus actionibus tranſiturus ad interdicta, quæ inſtar actionum habent, & actiones appellantur ſæpe, & hodie converſa in actiones ſunt, repetit rem ſuo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de poſſeſſione ſunt, de poſſeſſione primum agere inſtituit, & rurſus poſſeſſionis, & dominii, quia frequens collatio diſtinctioque eſt, &

per

per poſſeſſionem plerumque dominium acquiritur, & interdicto de poſſeſſione præparatur, & ordinatur cauſſa de jure, vel dominio: declarat ante omnia, quibus modis jure gentium, vel jure civili dominium acquiratur; & per quas perſonas. Dominium † eſt proprietas rei: *a* ſed per abuſionem etiam dominium uſusfructus, & dominium poſſeſſionis dicimus.

a *Vulgo dominium definitur hoc modo: Dominium † eſt jus de re corporali perfecte diſponendi, aut vindicandi, niſi quid lex, aut conventio prohibeat. Ius dicitur, id eſt, facultas vel poteſtas. Mentio fit rei corporalis, quia rerum incorporalium proprie dominium non eſt: & ideo nec traditionem recipere dicuntur, l. 43. ſervus, §. 1. hoc tit. & hæ tamen aliqua ratione poſſunt vendi, & diſtrahi, quemadmodum ſolent hereditas, actio, ſervitutes ruſticorum, vel urbanorum prædiorum, & cetera ejuſmodi, in quibus patientia pro traditione eſt, l. 1. §. ult. ff. de ſer. ruſt. præd. adjicitur (perfecte diſponendi, aut vindicandi) quibus verbis duo præcipui effectus dominii deſignantur. Primus eſt, ut unuſquiſque rei ſuæ ſit moderator & arbiter, l. in re, C. mand. id eſt, ut eam poſſit vendere, alienare, pignori dare, donare, teſtamento relinquere, & quacumque ratione illam a ſe dimittere. Secundus eſt, ut ſi quo caſu rem noſtram amiſerimus, & ſine conſenſu noſtro ad alium ſit translata, eam poſſimus repetere, & quaſi manu injecta vindicare. Poſtrema definitionis verba ſunt (niſi quid lex, aut conventio prohibeat) quibus excluduntur eæ perſonæ, quæ licet rerum ſuarum dominium habeant, liberam tamen earum non habent adminiſtrationem, l. id prohibente, quales ſunt pupilli, minores viginti quinque annis, quum curatores habent, furioſi,*

rioſi, prodigi, ii, quibus bonis eſt interdictum, & alii ejuſmodi, qui liberos contractus habere legibus prohibentur. Demum verbum (conventionis) eos deſignat, qui res ſuas pignori dederunt, vel locaverunt; qui licet rerum ſuarum domini ſint, tamen eas diſtrahere cum effectu non poſſunt, dum adhuc vinculum pignoris durat, aut nondum tempus locationis præterierit: quaſi ejuſmodi præcedens conventio eos prohibeat res eas pignori datas, aut locatas in præjudicium conductoris vindicare, aut alii cuicumque concedere, ne vel exceptione doli mali repellantur, vel de re, puta conventionis fide, poſtmodum conveniantur.

TIT. II.

De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione.

V. lib 7. C. tit. 32. de acquir. & alienanda poſſeſſ.

Placet definitio Aelii Galli. Poſſeſſio † eſt uſus rei, ſi modo uſum accipias pro detentione, ſive, ut in his libris ſcriptum eſt, duobus locis, detentatione, non pro eo, quod Græci *χρῆσιν, uſum,* dicunt: ab uſu enim hujuſmodi plurimum poſſeſſio diſtat. Plures eamdem rem pro ſolido poſſidere non poſſunt, *a* uti ea pro ſolido poſſunt. Servitutes, & forum non poſſidemus, eis utimur tamen: & hic uſus in ſervitutibus, quia tangi non poſſunt, pro poſſeſſione eſt. Acquiritur autem poſſeſſio corpore, & animo. Amittitur etiam ſolo animo, non corpore ſolo, quia animo retinetur, ſive propoſito, ut loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione: Græci etiam varie, *ψυχῇ, animo, λογισμῷ, cogitatione, διαθέσει, propoſito, προαιρέσει, affectione.* Dominium longe aliter; poteſt enim acquiri ipſo jure, *b* & non amittitur nudo animo.

a *Ea*

a *Ea tamen de re diſſenſus fuit inter auctores, id eſt, inter Proculianos, & Sabinianos, ut ipſe Cujac. docet l.9. Obſ. cap.32. & l.18. cap 24. Poſſeſſio autem duplex, una civilis, qua apprehenditur, & poſſidetur ex juſta cauſſa acquirendi dominii ab eo, qui ſe dominum credit: quod fit in re ex cauſſa emtionis, donationis, legati alicui tradita: naturalis, quæ ſolo corpore conſiſtit, non jure dominii, ut in eo, qui vi, vel clam, vel precario, aut tamquam uſusfructuarius, aut creditor poſſidet: idem Cujac. d. l. 9. Obſ. cap.33. & lib. 18. cap.24.*

b *Exemplum in eo eſt, quod adita hereditate rei legatæ dominium tranſit ad legatarium, l. a Titio, ff. de furt. licet poſſeſſionem non apprehenderit: & rerum quoque hereditariarum dominium ad heredem tranſit, licet nondum eas apprehenderit: & poſſeſſio etiam jure Francico, licet res hereditarias non apprehenderit. Ita quodcumque ſervus acquirit, ejus dominium ad dominum invitum, & ignorantem ipſo jure tranſit: nec id poſſidet tamen dominus, niſi ſciat, aut ejus nomine ſervus poſſeſſionem apprehenderit, excepta cauſſa peculiari, ex qua etiam ignorantibus dominis poſſeſſionem ſervi acquirunt, l.1. §.5. item acquirimus, hoc tit. V. Cujac. l.24 Obſ. cap.9.*

T I T. III.

De uſurpationibus, & uſucapionibus.

V. lib.7. C. tit.30. Communia de uſucapionibus tit. 31. De uſucapione transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi.

Per poſſeſſionem adquiri dominium hic titulus demonſtrat: nihil enim aliud eſt uſucapio † quam acquiſitio dominii per poſſeſſionem prolixam, & juſtam, vel acquiſitio per uſum

ſum, *l.* 23. §. *ult. ex quibus cau. ma.* quæ plenum jus tribuit, *l.* 17 *in fin. de rei vind.* ex XII. tabul. atque ideo vetuſtiſſimum jus eſſe dicitur bonæ fidei poſſeſſoris, *l. in bello* §. *ſi quis ſervum*, *de capt. & poſt.* & uſus nonnumquam, *l. deducta* §. *antea*, *ad Trebel.* & poſſeſſio, *ut l. cum miles*, *& l. denique, ex qui. cau. ma* ex qua efficitur πλοκὴ, *copulatio*, elegans; *a* poſſeſſionem ſine poſſeſſione non conſiſtere: aliud enim poſſeſſio in initio, aliud poſtea ſignificat. Vſucapioni contraria eſt uſurpatio: eſt enim † uſucapionis interruptio, quæ fit amiſſa poſſeſſione ante tempus complendæ uſucapioni finitum, vel interpellatione, aut uſu domini: a Græcis definitur: ῥῆξις τοῦ χρόνου ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή. *Interruptio temporis*, *ſive præciſio*, *intermiſſio*.

a *Eſt autem figura quædam*, *ubi vocabulum in oratione bis poſitum aliam in uno*, *aliam in altero loco ſignificationem habet*, *ut hoc loco poſſeſſio initio ſumitur abuſive pro uſucapione*, *poſtea ſumitur proprie pro detentione*, *quæ eſt ex juſta cauſſa adquirendi*. Πλοκὴν, copulationem, *ſimilem obſervavit Cujac. in l. pacta*, *ff. de contr. emt. & l.* 1. *ff. de edendo l.* 14. *Obſ. cap.* 28. *Eſt etiam ſimilis in l.* 5. *ff. ſol. matr. in conſtituendi verbo*: *nam primum dos conſtituta dicitur*, *id eſt*, *promiſſa*: *deinde prædium dotale conſtitutum*, *id eſt*, *traditum*. *Eſt item alia in l.* 14. *quæritur* 5. *mulierem*, *ff. de ædil. edict. mulier*, *quæ ita arcta eſt*, *ut mulier fieri non poſſit*, *ſana non eſt*.

TIT.

T I T. IV.

Pro emtore.

V. lib. 7. C. tit. 26. de uſucap. pro emt. vel tranſactione.

Sequuntur tituli, id eſt, cauſſæ poſſeſſionum, quas propoſuerat generaliter tit. 2. l 3. § ult. nunc ſingula exſequitur. Pro emtore, id eſt, quaſi emtor poſſidet, qui ex cauſſa emtionis, vel ex negotio emtioni proximo rem nactus eſt.

T I T. V.

Pro herede, vel pro poſſeſſore.

V lib. 7. C. tit 29. de uſucap. pro herede.

Titulo pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet, qui ex cauſſa hereditatis, vel bonorum poſſeſſionis rei incumbit.

T I T. VI.

Pro donato.

V. lib. 7. C. tit. de uſucap. pro donato.

Titulo pro donato poſſidet, cui cauſſa poſſidendi donatio eſt.

T I T. VII.

Pro derelicto.

Et ſimiliter titulo pro derelicto poſſidet, qui rem a domino, vel poſſeſſore derelictam occupavit. *a*

a Sed ſi dominus ſit is, qui dereliquit, ſtatim dominus fit, qui occupavit, §. fin. de rerum diviſ. apud Iuſtin. l 6. hoc tit. ſi vero poſſeſſor tantum erat, tunc uſucapione eſt opus, l. 4. & 5. hoc tit. Ita diſtinguendi hi caſus.

T I T. VIII.

Pro legato.

Titulo pro legato poſſidet is, qui ex legati cauſſa, aut legati nomine rem habet.

LIB. XLII. TIT. I.

De re judicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutione.

V. lib. 7. C. tit. 45. de ſententiis, & interlocutionibus omnium judicum, tit. 52. de re judic. tit. 63. de exſecutione rei judicatæ, tit. 54. de uſuris rei judicatæ.

Miſſionem in poſſeſſionem Q. Mutius ponebat inter genera poſſeſſionum, *l. 3. §. ult. de acquir. poſſeſſ.* ac ſane poſſeſſio ſæpe appellatur in his libris; ſed diſtat tamen ab ea plurimum: nec enim omnis, qui eſt in poſſeſſione, etiam poſſeſſor eſt. Verum ſuperiori tractatui de poſſeſſione, quia affinis hic eſt de miſſione in poſſeſſionem, de hac etiam tractare parat, priuſquam perveniat ad interdicta, quæ ex utraque cauſſa competunt, ſive poſſideat quis, ſive ſit in poſſeſſione; & rurſus, quia non eſt, cur dicat ſpecialiter de miſſione in poſſeſſionem legatorum, aut ventris nomine, aut damni infecti, quas miſſionum cauſſas e re nata explicuit ante: his omiſſis perſequitur eas hoc libro tantum, quæ reſtant, ac primum eam, quæ ſit judicati ſervandi cauſſa, ad quam reſpicit hic titulus De re judicata, & effectu ſententiarum, & de interlocutionibus. Res judicata † lis eſt, de qua judex ſententiam dixit, vel lis finita ſententia judicis competentis. Et ſententia † de re, ſive lite judicis ultima definitio, comprobatione principis non indigens. Iudicis,

O 2 ad

ad differentiam arbitri compromiſſarii, cujus ſententia non eſt per omnia ſententia, *l.* 3. *§. ex compromiſſo, de his qui not. infam.* Definitio, ad differentiam juſſi, vel interlocutionis, quæ rem non definit, quæ etiam mutari poteſt, non ſententia, & appellari a ſententia, non ab interlocutione: *a* Comprobatione non indigens, ad differentiam opinionis, *b l 6. de interdict. & releg.* Et interlocutio tamen, & opinio improprie dicitur aliquando ſententia. Interlocutio † eſt ſententia, quæ neque condemnationem continet, neque abſolutionem *c*. Vel ſententia de articulo cauſſæ quodam, non de ſumma re. Effectum autem ſententiarum vocat emolumentum, & exſecutionem, de cujus ordine tractatur hoc titulo, & poſt tempora faciendi judicati legibus, aut conſtitutionibus humanitatis gratia conceſſa maxime in judiciis perſonalibus, *d* conſtat judicati actionem eſſe, in qua hoc tantum ſummatim quæritur, an judicatum ſit, *l. 4. de minor.* ſicut in exceptione rei judicatæ, *l* 1. *§. pari, de lib. exhib.* & ſtatim res judicata ad finem perducitur, captis & diſtractis pignoribus auctoritate magiſtratus, vel etiam ſi judicatus non defendatur, miſſo creditore in poſſeſſionem bonorum omnium judicati ſervandi cauſſa. *l. 2. & 3. C. qui pot. in pign. hab.*

a *Quod docet Græca conſtitutio Juſtiniani a Cujacio reſtituta l. 12. Obſ. cap. 2. & l 2. C. de epiſc. aud. illa ſcilicet ratione, ne ejuſmodi appellationibus cauſſa principalis protelaretur, & lis in infinitum traheretur. In aliquibus tamen negotiis obtinuit appellari ab articulo poſſe, ſi grave præjudicium cauſſæ principali interlocutione fieret. Cujac. dicto loco, & in recitat. ad cap. 12. extra, de appellat. Iure Gallico indiſtinct., jure canonico quoque in*

que-

quolibet cauſſæ articulo appellari poteſt.

b *Opinio ſive relatio eſt, quum de re aliqua dubius, & incertus judex conſulit principem, ut docet ipſe Cujacius inf. tit. de appell. & relat. & in Parat. C. tit. de relat. vel quum Præſes Provinciæ, qui ei, quem deportandum cenſet, inſulam aſſignare non poteſt, ad principem ſcribit, ut inſulam aſſignet, miſſa opinione plena, ut idem Cujacius docet ad tit. de ini. rupt. & irr. fa. teſt. ad l.6. §. ejus, qui deportatur.*

c *Veluti quum jubet teſtes produci judex, quum inducias facit inſtrumentorum exhibendorum gratia, & cæterea ejuſmodi.*

d *Iudicato faciendo triginta dierum induciæ datæ ex l.12. tab. mox duo menſes ſunt præſtituti, l.31. debitori, hoc tit. Iure novo induciæ ſunt quadrimeſtres, l. 2. C. de uſur. rei jud. Iure Francico nulla dantur, ſed ſtatim ſententia poteſt exſecutioni mandari, niſi judex ipſe ex rei natura, & penſatis perſonarum circumſtantiis, tempus aliquod judicato indulſerit benignitatis gratia.*

TIT. II.
De confeſſis.
V. lib.8.C. tit.59.

Iudicatis ſimiles ſunt in jure palam, ſua ſponte confeſſi de intentione actoris ex XII. tab. lege illa: *Aeris confeſſi, rebuſque jure judicatis.* a Loquitur lex de ære confeſſo tantum: ſed ex S. C. facto auctore Divo Marco in omnibus actionibus, vel interdictis confeſſus pro judicato habetur, ſolutionis in utroque tempus, & exſecutionis ordo obſervatur idem, non ille XII. tab. ſed alius.

a *Contra eum, qui ultro de intentione actoris in jure, id eſt, pro tribunali judicis confeſſus eſt, actio confeſſoria datur, quæ quatenus differat ab in-*

terrogatoria. V. ſup. tit. de interrog. act.

T I T. III.

De ceſſione bonorum.

V. lib. 7. C. tit 71. Qui bonis cedere poſſunt, N. 135. Iuſtiniani.

Iudicati beneficio legis Iuliæ, id eſt, remedio ceſſionis bonorum etiam factæ extra jus, liberatur ignominia, quam in exſecutione judicati infert poſſeſſio, & diſtractio bonorum: nam etſi bona, quibus ſponté ſua creditoribus cedunt, veneant, non proinde tamen irrogatur eis infamia, ac ſi ex edicto poſſiderentur, & proſcripta venirent bonorum emtori: denique honeſtius eſt cedere bonis, quam pati ex edicto bonorum venditionem, & huic ſimile eſt beneficium S.C. de bonis Senatorum diſtrahendis per curatorem: nam & hoc genere, quæ fit venditio bonorum debitoris, non irrogat infamiam.

T I T. IV.

Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur.

Generalis eſt titulus, quia ſummatim in eo enumerantur cauſſæ, ex quibus fit miſſio in poſſeſſionem, damni infecti, ventris, legatorum, aut fideicommiſſorum, aut rerum ſervandarum cauſſa. Sic loquitur *l. Celſus, ad exhibendum*: Specialis, quia eam præcipue perſequitur, quæ fit rerum ſervandarum cauſſa, & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum, & dotem etiam, ac judicatum. Fieri autem eam his caſibus hoc titulo declaratur, ſi debitor, vel poſſeſſor fraudationis cauſſa latitet, ne in jus vocari poſſit, & boni viri arbitratu non defendatur, vel ſi poſtea, quam in jus vocatus eſt, & cavit judicio ſiſti, aut latitet, aut abſens debitor non defendatur, vel ſi exſilii

lii cauſſa ſolum verterit, nec defendatur, vel ſi defuncto heres non exſtet.

T I T. V.

De rebus auctoritate judicis poſſidendis ſeu vendendis.

V. lib.7.C.tit.72. de bonis auct jud. poſſ. ſeu venumdandis, & de ſeparationibus bonorum.

Cauſſas expoſuit ſuperiore titulo, hoc vero nunc ordinem declaraturus eſt poſſidendorum, & vendendorum bonorum debitoris auctoritate judicis, id eſt, prætoris, vel præſidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum, & quorum creditorum habeatur ratio ante alios, *a* quæ actio ſit ei, & in eum, qui quum eſſet in poſſeſſione, aliud communi nomine ex bonis debitoris quæſivit, vel impendit, & quis præferatur in emtione bonorum, & de eligendo uno, qui locet, vel vendat, vel qui rationes debitori conſervet, & de eo, qui ſciens cum fraudatore contraxit, poſteaquam conſilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Miſſione in poſſeſſionem contrahi prætorium pignus, & fieri miſſionem univerſorum bonorum nomine, & univerſorum creditorum, & eam ſequi ſollemnem venditionem bonorum exceptis caſibus certis. *b*

a *Nam etiam hoc titulo agitur de creditoribus privilegiariis, qui inter chirographarios creditores privilegium habent exactionis, ut etiam ſi ſint tempore poſteriores; præcipuo tamen jure ante alios debitum ferant, qualis uxor, vel ſponſa dotem repetens, reſpublica, is, cujus pecunia, navis, domuſve, quæ venditur, eſt refecta; is, qui depoſuit penes eum, cujus bona ex edicto venduntur, & alii ejuſmodi.*

b *Veluti ſi poſt bonorum poſſeſſionem, vel poſt miſſionem in poſſeſſionem, exiſtat aliquis idoneus fidejuſſor, qui pro eo fidejubeat, & debitorem defendat: vel ſi ipſe debitor, qui paſſus eſt miſsionem in bonorum poſſeſsionem, ſine dolo malo reipublicæ cauſsa abſit: nam & tum venditio bonorum in id tempus differetur, quo reipub. cauſsa abeſse deſierit, l.33.§.fin. & l.55. hoc tit. l. ignorare, C. de reſtit. mil.*

T I T. VI.

De ſeparationibus.

Et hoc titulo poſtulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris ſeparari creditores, & bona. Hereditarios ſolos venire in poſſeſſionem bonorum defuncti, heredis æque ſolos in poſſeſſionem bonorum heredis, quod remedium perquam utile eſt hereditariis creditoribus, quibus ſufficiunt bona defuncti, quæ non ſufficerent, ſi & in ea mitterentur proprii creditores heredis ſorte mediocris, vel egeni. Sed & de alia ſeparatione hoc titulo agitur, quæ conceditur heredi neceſſario, ne creditores hereditarii etiam vendant bona ejus propria, quæ poſt domini mortem adquiſivit, vel quæ ei dominus debuit: item de alia, quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres exſtitit, ne creditores Titii etiam vendant alia libertæ bona, & de alia, quæ caſtrenſibus creditoribus, ut ſeparentur a paganis: ut qùum non de uno genere ſeparationis hoc titulo tractetur, recte videatur plurativo numero ita conceptus, De ſeparationibus: maxima tamen pars ejus eſt de ſeparatione illa, quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria,

aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio † eſt bonorum, & creditorum aliorum ab aliis ſeorſim habita ratio.

T. I T. VII.

De curatore bonis dando.

Hic quoque titulus ad miſſiones in poſſeſſionem, venditioneſque bonorum magnopere pertinet: nam miſſis creditoribus in poſſeſſionem, bonis debitoris cuſtodiendis curator dari ſolet, & adminiſtrandis, exercendis, & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nonnumquam etiam vendendis, & ex redacto ſolutionibus faciendis, pro modo pecuniæ cujuſcumque creditoris.

T I T. VIII.

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur.

V. lib. 7. C. tit. 75. & fin. De revocandis iis, quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.

Hic etiam titulus ad eamdem rem omnimodo pertinet: nam ex die poſſeſſionis, & venditionis bonorum debitoris curatori bonorum, vel creditoribus intra annum datur actio Paulliana, &. interdictum fraudatorium ad revocandum dominium, vel poſſeſſionem eorum, quæ fraudator in fraudem creditorum geſſit, & in fraudatorem etiam ipſum actio in id quod facere poteſt, quodve dolo malo deſiit facere poſſe: non in ſolidum, ſicut & in eum, qui bonis ceſſit, non eſt in ſolidum actio. Actio Paulliana proponitur in l. 1. Interdictum fraudatorium in l. 10. niſi quod in ea, quod addit prætor, *Interdum cauſſa cognita, & ſi ſcientia non ſit, in factum actionem permittam*, eſt de actione Paulliana. Diſcrimen autem hujus

tuli, & ſuperioris evidens: illo approbantur acta geſta a curatore bonorum, hoc improbantur acta geſta a fraudatore.

a *Hæc actio prætoria eſt in rem, temporaria intra annum. De interdicto fraudatorio dictum aliquid ſupra. tit. de oper. nunt.*

LIB. XLIII. TIT. I.

De interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.

V. lib. 4. Inſtit. tit. 15. de interd. & lib. 8. C. tit. 1.

Poſteaquam de poſſeſſione ſatis ſuperque dixit, comparans ſe ad interdicta, quæ plerumque poſſeſſionis, aut quaſi poſſeſſionis cauſſam continent: hac veluti janua tandem ingreditur ad enumerationem, & explicationem ſingulorum interdictorum, niſi ſi quæ jam e renata explicuit ante, & enumerat ea ſummatim hoc titulo potiſſimum. Sunt autem interdicta † formulæ, quibus prætor jubet, aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi, ad quem ea res pertinet, adverſus eum, cum quo ille de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, vel jure aliquo ſuo, aut publico contendit: eadem dicta recte dixeris, ut *l.* 81. *de verb. ſig.* Quum prætor dicat, opus factum reſtituatur, id eſt, interdicat, interdicto puta, *De operis novi nuntiatione*, vel *Quod vi, aut clam*, & *Quod in loco ſacro, ſancto, religioſove*, & *Quod in flumine publico, ripave publ.* & *Quod in via publica factum erit.*

Et

Et in *l. videamus*, *de uſur.* verbum reſtituas, quod in hac re prætor dixit, id eſt, interdixit, interdicto fraudatorio ſcilicet, & *l. ult. de precar.* Recteque dici, Quod precario habes; ac ſcite potius, quam vere in Inſtitutionibus interdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Verius, ut interlocutiones, quod interim rogentur, ut loquitur *l. 3. §. ult. de ho. lib. exh.* ubi Græci etiam ipſi verbo ἐξαιτεῖν, *expoſcere*, utuntur, quodque dicantur interim a prætore, quaſi momento valitura, niſi ſecundum eum judicetur, qui utitur interdicto: qui ordo in actionibus non obſervatur: nihil enim ante actionem interim quod obtineat dicitur decerniturve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obſervatur; ſed ſtatim agitur ad exemplum interdictorum utili in factum actione, ut judicetur, cujus poſſeſſio ſit, qua de re agitur, nullæque momentariæ poſſeſſiones ſunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt:* præterea non fiunt ſponſiones *a*, quæ interdictum ſequi ſolebant, ut dato interdicto unde vi, ſi adverſarius negaret vim factam, ſponſio fiebat, *ni vis facta eſſet*: vel ſi diceret ſe reſtituiſſe, ſponſio fiebat, *ni reſtitutus non eſſet qui interdicebat*, & ex interdicto ſumebatur judex.

a *Sponſio fiebat interpoſita ſtipulatione certæ pecuniæ nomine, quam perderet is, qui ſponſione vinceretur: idque maxime in interdictis, quoties actor diceret ſibi vim factam, negaret vero reus: aut reus diceret reſtituiſſe ſe poſſeſſionem; negaret actor, ut apud Ciceronem in orat. pro Cæcina. V. Budæum annot. in Pandectas ad l. 2. ff. de orig. jur.*

T I T. II.

Quorum bonorum.

V. lib. 8. C. tit. 2.

Explicationem inchoat ab interdicto de univerſitate, quo præparatur petitio hereditatis (ut fere interdicto quoque aliqua actio civilis) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus ſingularum rerum, ſed petitio hereditatis de jure eſt, interdictum quorum bonorum de poſſeſſione: eſt enim ex parte bonorum poſſeſſoris adipiſcendæ, vel apprehendendæ, ex parte poſſeſſoris reſtituendæ poſſeſſionis. Et petitio hereditatis datur in eum, qui poſſidet ex eis bonis corpus, vel minimum pro herede, vel pro poſſeſſore, vel qui jus quaſi poſſidet, veluti in debitorem hereditarium: idemque eſt in interdicto quorum bonorum, niſi quod non datur in debitorem hereditarium.

T I T. III.

Quod legatorum.

V. lib. 8. C. tit. 3.

Sequuntur interdicta, quæ ad res ſingulas pertinent, ac primum id quod dicitur a primis verbis, quemadmodum cetera fere omnia, Quod legatorum, æque ad adipiſcendæ ex parte actoris, reſtituendæ ex parte rei, ſicut ſuperius, Quorum bonorum, quo utitur heres, aut bonorum poſſeſſor paratus ſatis dare, legatorum nomine, adverſus legatarium, aut fideicommiſſarium, qui occupavit vacuam poſſeſſionem rei legatæ ſine voluntate heredis, ut ſcilicet adepta poſſeſſione ſibi Falcidiam ſervet per retentionem: nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, ſed retentio tantum: *a* & ex eo intelligitur, ceſſante Falcidia, huic interdicto locum non eſſe.

a *Ea*

a *Ea de re vid. Cujac. lib. 8. Obſ. cap. 2. & lib. 10. cap. 28.* &ex

TIT. IV.

Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit.

Tituli verba ſunt, interdicti prohibitorii verba: ſed adjunctum ſtatim erat reſtitutorium, veluti in poſſeſſione. *Quod dolo malo factum eſt, quominus is in poſſeſſionem bonorum veniret, id reſtituas*: atque etiam pœnalis actio, quæ proponitur l. 1. Itaque ſi quis poſt redditum interdictum prohibitorium dolo fecerit, quominus quis in poſſeſſione bonorum ſit, is vel interdicto reſtitutorio tenetur, vel coercetur actione in factum pœnali.

TIT. V.

De tabulis exhibendis.

V. lib. 8. C. tit. 7.

Sequitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo tenetur is, qui tabulas teſtamenti ſupprimit his, qui aliquid in eis adſcriptum habent, pœnale interdictum, ſicut ſuperius, exhibitorium, inquam, ſicut ex tit. 29. non prohibitorium. a

a *Quid autem differat hoc interdictum a titulo de edendo, & actione ad exhibendum, vid. ſup. tit. de edendo. Quædam autem ad hoc interdictum pertinentia tradit Cujac. lib. 16. Obſ. cap. 28.*

TIT. VI.

Ne quid in loco ſacro fiat.

Sub hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium, & interdictum reſtitutorium, ſive de opere reſtituendo, *l. 2. de interd.* non tantum ſi quid fiat, quo locus ſacer deterior ſit, fiat, ſed etiam ſi quid aliud, ex quo damnum ad privatum redundet, *l. 2. §. locorum, tit.* 8. qua

qua ex cauſſa licet etiam nuntiare novum opus, ſicut ex cauſſa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, ſi ei non pareatur, ſed deeſt hoc pars reſtitutoria, & ponitur tantum prohibitoria. Et rurſus quamvis dicat: *Ne quid in loco ſacro fiat*, tamen porrigitur etiam ad locum ſanctum, l. 2. hoc. tit. & locum religioſum, *l.* 1. §. *De op. no. nunt.* & eſt, ut opinor, populare, ut ſunt fere quæ ſequuntur uſque ad tit. 16. Et juris, vel uſus publici tuendi cauſſa.

T I T. VII.

De locis, & itineribus publicis.

In hoc titulo eſt veluti petitorium, juris publici tuendi cauſſa: puta ut conſtituatur via publica, collatione facta ex agris privatorum, & populare.

T I T. VIII.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Conſtituta jam via, aut itinere publico, ei cujus intereſt, interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere, vel alio loco publico, quod actori nocere poſſit, & uti caveatur non fieri; ſed de eo tamen, quod factum eſt, nemine prohibente, licet ea res ad damnum privati redundet, privato non datur interdictum reſtitutorium. Adjicitur tamen aliud interdictum tam reſtitutorium, quam prohibitorium: Ne quid fiat in via publica, itinereve publico, quo ea via, idve iter deterius ſit, fiat, & quod factum erit, ut boni viri arbitratu reſtituatur, quod populare eſt. Adjicitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei, qui utitur via publica, itinereve publico, etiam populare, *l. licet in prin. de procurat.* quo nomine actionem quoque civilem dari

Paul-

Paullus auctor eſt in Sententiis, veluti tuendi uſus publici cauſſa. Et utrumque ita populare, ut tamen condemnatio fiat in id tantum, quod auctoris intereſt eam viam, idve iter deterius non fieri, vel non prohiberi, ut & illud, quod proponitur tit. XI. Locus publicus eſt, qui eſt in uſu populi, vel ad uſum populi communis locus.

T I T. IX.

De loco publico fruendo.

Sequitur aliud interdictum prohibitorium, ne publicanis, puta: qui conduxerunt areas, inſulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut ſtagna, vel his, quos in ea conductione ſocios ſibi adjunxerunt, vis fiat, quominus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam ſi quis, cui id conceſſum eſt, ſtatuam, vel imaginem in publico loco ponere velit, hoc enim poteſt invitis conductoribus, ſi Senatus, aut princeps permiſerit. Permiſſu opus eſt ex edicto Claudii, quod refert Dio. LVIII. niſi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

T I T. X.

De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.

Interdictum, quod habuimus tit. VII. Ne quid fiat, quo via publica, iterve publicum deterius fiat, ad viam ruſticam pertinet: nam ſi quid in via urbica fiat, huic rei Aediles occurrunt jure ſuæ poteſtatis, nec civibus neceſſe eſt ire ad interdictum, *l.* 2. §. *hoc interdictum tantum*, *eod. tit.* quod hoc titulo demonſtratur proprie: eſt igitur de via urbica, & munere Aedilium, non de ruſtica.

TIT.

T I T. XI.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Hic vero titulus eſt de via ruſtica, & interdictum, quod in eo proponitur, prohibitorium, & populare, Ne vis fiat ei, qui viam publicam, iterve publicum reficere velit, non reſtitutorium. Sed ſi quid damni detur ſpecie refectionis, ut ſi quis viam publicam rejecerit in fundum vicini, legis Aquiliæ actio eſt, ut quæ in ripa reficienda obtinet, *l.* 1. §. *ult. tit.* 15. eadem obtineat in via reficienda *l.* 3. *hoc tit.*

T I T. XII.

De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.

Sequitur interdictum prohibitorium, & reſtitutorium, Ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo deterior ſtatio, vel navigatio ſit, fiat, & quod factum, vel immiſſum erit, ut reſtituatur; quod populare etiam eſſe arbitror. Et dari quoque utiliter, ſi quid fiat in mari, vel in littore, quo portus, ſtatio, vel navigatio deterior ſit, fiat, & in flumine non navigabili ſi quid fiat, quo exareſcat, vel aquæ curſus impediatur, non ſi in torrente, id eſt, quod flumen hibernum Horatius dixit. Aelius Gallus flumen ſubitis imbribus concitatum quia alioqui ſiccitatibus exareſcit, definivit: flumen enim perenne eſt. Vtrumque Homeri verbis quid eſſet, Vlpianus expoſuit.

T I T. XIII.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque ut priore æſtate fluxit.

Hoc quoque interdictum populare, & tam reſtitutorium, quam prohibitorium eſt, Ne quid fiat in flumine publico, quo aliter aqua fluat, quam priore æſtate fluxit, & quod factum

ctum erit, ut reſtituatur ſumtibus ejus, qui fecit; hæc enim impenſæ pœna ineſt omnibus interdictis, quæ ſunt de opere reſtituendo, in quam heres, ut arbitror, non ſuccedit. *a*

a *Patientiam tamen deſtruendi operis præſtare compellitur, l. pen. ſup. de oper. no. nut.*

T I T. XIV.

Ut in flumine publico navigare liceat.

Hoc vero interdictum eſt populare, ſed prohibitorium, non reſtitutorium, Ne vis fiat ei, qui navigat in flumine, lacu, foſſa, ſtagno publico, vel qui in flumine publico piſcatur, vel qui alias eo uti oportet, utitur, ripave fluminis, quod exemplo tituli 8. & 12. produceret quis etiam ad eum, qui in mari, vel in littore navigare, piſcari, aut ædificare prohibetur. Iure enim gentium cuilibet in mari, & in littore ædificare licet, dum ne navigationem, portum, aut ſtationem deteriorem faciat, non in flumine publico, ripave ejus, & quod ſcribitur, interdictum non dari ei, qui in mari piſcari, aut navigare prohibetur, forſitan acciperetur non male de directo interdicto, non etiam de utili: idem ſi in mari, vel littore ædificare prohibeatur.

T I T. XV.

De ripa munienda.

Et hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis, agrumve, qui circa ripam eſt, prohibitorium eſt, non reſtitutorium: ex hac enim cauſſa etiam in flumine publico, ripave ejus ædificare licet, nec adverſus eum, qui ædificat, nunciatio tenet.

TIT.

T I T. XVI.

De vi, & vi armata.

V. lib. 8. C. tit. 4. Unde vi, & tit. 5. Si per vim, vel alio modo abſentis poſſeſſio turbata ſit.

In hoc titulo proponuntur duo interdicta reſtitutoria. Et ſciendum eſt interdicta reſtitutoria dici dupliciter, vel quod reſtituant poſſeſſionem, ut hoc tit. & 2. & 3. ſupra, vel quod reſtituant opus, vel aliud quodcumque factum eſt, ut tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ reſtituunt poſſeſſionem, ea vel eſſe comparata ad poſſeſſionem adipiſcendam, quam nacti ante non ſumus, ut tit. 2. & 3. & 33. vel ad poſſeſſionem amiſſam recuperandam: qualia ſunt duo interdicta de vi, quæ hic titulus habet. Prius eſt de vi quotidiana: poſterius de vi hominibus coactis armatiſve: illud datur ſub exceptione, ſi is, qui interdicit, eo tempore dejectus eſt, quorem ſoli poſſidebat, vel quo uſum, aut uſumfr. quaſi poſſidebat, hoc ſine exceptione: illud ei, qui ab eo, qui dejecit, nec vi, nec clam, nec precario poſſidebat, hoc etiam ei, qui ab eo his rationibus poſſidebat: *a* illud intra annum, hoc vero perpetuo; ac præterea illo patronis, & parentibus parcimus, non iſto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, *l. juris gentium, §. pacta, de pac.* Et his ſimile eſt interdictum de clandeſtina poſſeſſione, *l. 7. §. Iulianus, Com. divid.*

a *Hoc loco Cujacius proponit plures differentias inter interdictum de vi quotidiana, id eſt, ea, quæ ſine armis illata eſt, & interdictum de vi armata, quæ coactis, & armatis hominibus. Interdictum de vi quotidiana, ut competat, oportet eum, qui vi dejectus eſt, docere ſe poſſediſſe eo tempore,*

pore, quo vis illata eſt, naturaliter ſcilicet, vel civiliter: ideoque colono non datur, ſi dejectus ſit, quia non poſſidet, l.1. §. quod ſervus 12.& §. interdictum autem 13. hoc tit. ſed nec creditori, qui in poſſeſsionem miſsus eſt, quia non poſſidet etiam. At interdicto de vi armata ſufficit, aliquem eſse dejectum, ut agat, licet revera non poſſideret; eo tempore, quo dejectus eſt: ideoque dari poterit colono, qui dejectus eſt, l.12.& 18. hoc tit. quæ de vi armata ſunt accipiendæ. Item interdictum de vi quotidiana non datur ei, qui vi, clam, vel precario poſsidet ab eo, qui dejecit. Interdictum de vi armata datur etiam injuſto poſseſsori, qui vi, clam, vel precario poſsidet, & prius vi dejecerat adverſarium, contra quem interdicto contendit, §. recuperandæ, de interd. apud Iuſtin. & eas duas differentias inter hæc duo interdicta diſertis verbis notat Cicero in orat. pro Cæcina: duas hic Cujacius adjicit, quæ ſunt perſpicuæ.

TIT. XVII.

Vti poſsidetis.

V. lib 8. C. tit.6.

Interdictum uti poſſidetis eſt prohibitorium ad poſſeſſionem vindicandam, ſeu retinendam: namque eo poſſeſſores, quam ſibi nulla actione vindicare poſſunt poſſeſſionem ſuam eſſe adſerunt, vindicantque, & ne eis vis fiat, quominus, ut nunc poſſident, ita poſſideant, interdicunt, vincitque hoc interdicto is, qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidet rem ſoli: eſt enim de poſſeſſione rerum ſoli; & belliſſime Vlpianus poſt interdictum Vnde vi, conſequenter proponit interdictum uti poſſidetis: illud enim reſtituere vi amiſſam poſſeſſionem,

tuli, & ſuperioris evidens: illo approbantur acta geſta a curatore bonorum, hoc improbantur acta geſta a fraudatore.

a *Hæc actio prætoria eſt in rem, temporaria intra annum. De interdicto fraudatorio dictum aliquid ſupra tit. de oper. nunt.*

LIB. XLIII. TIT. I.

De interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.

V. lib. 4. Inſtit. tit. 15. de interd. & lib. 8. C. tit. 1.

Poſteaquam de poſſeſſione ſatis ſuperque dixit, comparans ſe ad interdicta, quæ plerumque poſſeſſionis, aut quaſi poſſeſſionis cauſſam continent: hac veluti janua tandem ingreditur ad enumerationem, & explicationem ſingulorum interdictorum, niſi ſi quæ jam e re nata explicuit ante, & enumerat ea ſummatim hoc titulo potiſſimum. Sunt autem interdicta † formulæ, quibus prætor jubet, aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi, ad quem ea res pertinet, adverſus eum, cum quo ille de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, vel jure aliquo ſuo, aut publico contendit: eadem dicta recte dixeris, ut *l.* 81. *de verb. ſig.* Quum prætor dicat, opus factum reſtituatur, id eſt, interdicat, interdicto puta, *De operis novi nuntiatione*, vel *Quod vi, aut clam*, & *Quod in loco ſacro, ſancto, religioſove*, & *Quod in flumine publico, ripave publ.* & *Quod in via publica factum erit.*

Et

Et in *l. videamus*, *de uſur.* verbum reſtituas, quod in hac re prætor dixit, id eſt, interdixit, interdicto fraudatorio ſcilicet, & *l. ult. de precar.* Recteque dici, Quod precario habes; ac ſcite potius, quam vere in Inſtitutionibus interdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Verius, ut interlocutiones, quod interim rogentur, ut loquitur *l. 3. §. ult. de ho. lib. exh.* ubi Græci etiam ipſi verbo ἐξαιτεῖν, *expoſcere*, utuntur, quodque dicantur interim a prætore, quaſi momento valitura, niſi ſecundum eum judicetur, qui utitur interdicto: qui ordo in actionibus non obſervatur: nihil enim ante actionem interim quod obtineat dicitur decerniturve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obſervatur; ſed ſtatim agitur ad exemplum interdictorum utili in factum actione, ut judicetur, cujus poſſeſſio ſit, qua de re agitur, nullæque momentariæ poſſeſſiones ſunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt*: præterea non fiunt ſponſiones *a*, quæ interdictum ſequi ſolebant, ut dato interdicto unde vi, ſi adverſarius negaret vim factam, ſponſio fiebat, *ni vis facta eſſet*: vel ſi diceret ſe reſtituiſſe, ſponſio fiebat, *ni reſtitutus non eſſet qui interdicebat*, & ex interdicto ſumebatur judex.

a *Sponſio fiebat interpoſita ſtipulatione certæ pecuniæ nomine, quam perderet is, qui ſponſione vinceretur: idque maxime in interdictis, quoties actor diceret ſibi vim factam, negaret vero reus: aut reus diceret reſtituiſſe ſe poſſeſſionem; negaret actor, ut apud Ciceronem in orat. pro Cæcina. V. Budæum annot. in Pandectas ad l. 2. ff. de orig. jur.*

TIT. II.

Quorum bonorum.

V. lib. 8. C. tit. 2.

Explicationem inchoat ab interdicto de univerſitate, quo præparatur petitio hereditatis (ut fere interdicto quoque aliqua actio civilis) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus ſingularum rerum, ſed petitio hereditatis de jure eſt, interdictum quorum bonorum de poſſeſſione: eſt enim ex parte bonorum poſſeſſoris adipiſcendæ, vel apprehendendæ, ex parte poſſeſſoris reſtituendæ poſſeſſionis. Et petitio hereditatis datur in eum, qui poſſidet ex eis bonis corpus, vel minimum pro herede, vel pro poſſeſſore, vel qui jus quaſi poſſidet, veluti in debitorem hereditarium: idemque eſt in interdicto quorum bonorum, niſi quod non datur in debitorem hereditarium.

TIT. III.

Quod legatorum.

V. lib. 8. C. tit. 3.

Sequuntur interdicta, quæ ad res ſingulas pertinent, ac primum id quod dicitur a primis verbis, quemadmodum cetera fere omnia, Quod legatorum, æque ad adipiſcendæ ex parte actoris, reſtituendæ ex parte rei, ſicut ſuperius, Quorum bonorum, quo utitur heres, aut bonorum poſſeſſor paratus ſatis dare, legatorum nomine, adverſus legatarium, aut fideicommiſſarium, qui occupavit vacuam poſſeſſionem rei legatæ ſine voluntate heredis, ut ſcilicet adepta poſſeſſione ſibi Falcidiam ſervet per retentionem: nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, ſed retentio tantum: *a* & ex eo intelligitur, ceſſante Falcidia, huic interdicto locum non eſſe. a *Ea*

a *Ea de re vid. Cujac. lib.* 8. *Obſ. cap.* 2. *& lib.* 10. *cap.* 28.

& ex

T I T. IV.

Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit.

Tituli verba ſunt, interdicti prohibitorii verba: ſed adjunctum ſtatim erat reſtitutorium, veluti in poſſeſſione. *Quod dolo malo factum eſt, quominus is in poſſeſſionem bonorum veniret, id reſtituas*: atque etiam pœnalis actio, quæ proponitur l. 1. Itaque ſi quis poſt redditum interdictum prohibitorium dolo fecerit, quominus quis in poſſeſſione bonorum ſit, is vel interdicto reſtitutorio tenetur, vel coercetur actione in factum pœnali.

T I T. V.

De tabulis exhibendis.

V. lib. 8. *C. tit.* 7.

Sequitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo tenetur is, qui tabulas teſtamenti ſupprimit his, qui aliquid in eis adſcriptum habent, pœnale interdictum, ſicut ſuperius, exhibitorium, inquam, ſicut ex tit. 29. non prohibitorium. *a*

a *Quid autem differat hoc interdictum a titulo de edendo, & actione ad exhibendum, vid. ſup. tit. de edendo. Quædam autem ad hoc interdictum pertinentia tradit Cujac. lib.* 16. *Obſ. cap.* 28.

T I T. VI.

Ne quid in loco ſacro fiat.

Sub hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium, & interdictum reſtitutorium, ſive de opere reſtituendo, *l.* 2. *de interd.* non tantum ſi quid fiat, quo locus ſacer deterior ſit, fiat, ſed etiam ſi quid aliud, ex quo damnum ad privatum redundet, *L.* 2. *§. locorum*, *tit.* &

qua

qua ex cauſſa licet etiam nuntiare novum opus, ſicut ex cauſſa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, ſi ei non pareatur; ſed deeſt hoc pars reſtitutoria, & ponitur tantum prohibitoria. Et rurſus quamvis dicat: *Ne quid in loco ſacro fiat*, tamen porrigitur etiam ad locum ſanctum, l. 2. hoc. tit. & locum religioſum, *l.* 1. §. *De op. no. nunt.* & eſt, ut opinor, populare, ut ſunt fere quæ ſequuntur uſque ad tit. 16. Et juris, vel uſus publici tuendi cauſſa.

T I T. VII.

De locis, & itineribus publicis.

In hoc titulo eſt veluti petitorium, juris publici tuendi cauſſa: puta ut conſtituatur via publica, collatione facta ex agris privatorum, & populare.

T I T. VIII.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Conſtituta jam via, aut itinere publico, ei cujus intereſt, interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere, vel alio loco publico, quod actori nocere poſſit, & uti caveatur non fieri; ſed de eo tamen, quod factum eſt, nemine prohibente, licet ea res ad damnum privati redundet, privato non datur interdictum reſtitutorium. Adjicitur tamen aliud interdictum tam reſtitutorium, quam prohibitorium: Ne quid fiat in via publica, itinereve publico, quo ea via, idve iter deterius ſit, fiat, & quod factum erit, ut boni viri arbitratu reſtituatur, quod populare eſt. Adjicitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei, qui utitur via publica, itinereve publico; etiam populare, *l. licet in prin. de procurat.* quo nomine actionem quoque civilem dari

Paul-

Paullus auctor eſt in Sententiis, veluti tuendi uſus publici cauſſa. Et utrumque ita populare, ut tamen condemnatio fiat in id tantum, quod auctoris intereſt eam viam, idve iter deterius non fieri, vel non prohiberi, ut & illud, quod proponitur tit. XI. Locus publicus eſt, qui eſt in uſu populi, vel ad uſum populi communis locus.

TIT. IX.

De loco publico fruendo.

Sequitur aliud interdictum prohibitorium, ne publicanis, puta: qui conduxerunt areas, inſulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut ſtagna, vel his, quos in ea conductione ſocios ſibi adjunxerunt, vis fiat, quominus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam ſi quis, cui id conceſſum eſt, ſtatuam, vel imaginem in publico loco ponere velit, hoc enim poteſt invitis conductoribus, ſi Senatus, aut princeps permiſerit. Permiſſu opus eſt ex edicto Claudii, quod refert Dio. LVIII. niſi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

TIT. X.

De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.

Interdictum, quod habuimus tit. VII. Ne quid fiat, quo via publica, iterve publicum deterius fiat, ad viam ruſticam pertinet: nam ſi quid in via urbica fiat, huic rei Aediles occurrunt jure ſuæ poteſtatis, nec civibus neceſſe eſt ire ad interdictum, *l. 2. §. hoc interdictum tantum, eod. tit.* quod hoc titulo demonſtratur proprie: eſt igitur de via urbica, & munere Aedilium, non de ruſtica.

TIT.

T I T. XI.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Hic vero titulus eſt de via ruſtica, & interdictum, quod in eo proponitur, prohibitorium, & populare, Ne vis fiat ei, qui viam publicam, iterve publicum reficere velit, non reſtitutorium. Sed ſi quid damni detur ſpecie refectionis, ut ſi quis viam publicam rejecerit in fundum vicini, legis Aquiliæ actio eſt, ut quæ in ripa reficienda obtinet, *l.* 1. §. *ult. tit.* 15. eadem obtineat in via reficienda *l.* 3. *hoc tit.*

T I T. XII.

De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.

Sequitur interdictum prohibitorium, & reſtitutorium, Ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo deterior ſtatio, vel navigatio ſit, fiat, & quod factum, vel immiſſum erit, ut reſtituatur; quod populare etiam eſſe arbitror. Et dari quoque utiliter, ſi quid fiat in mari, vel in littore, quo portus, ſtatio, vel navigatio deterior ſit, fiat, & in flumine non navigabili ſi quid fiat, quo exareſcat, vel aquæ curſus impediatur, non ſi in torrente, id eſt, quod flumen hibernum Horatius dixit. Aelius Gallus flumen ſubitis imbribus concitatum quia alioqui ſiccitatibus exareſcit, definivit: flumen enim perenne eſt. Vtrumque Homeri verbis quid eſſet, Vlpianus expoſuit.

T I T. XIII.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque ut priore æſtate fluxit.

Hoc quoque interdictum populare, & tam reſtitutorium, quam prohibitorium eſt, Ne quid fiat in flumine publico, quo aliter aqua fluat, quam priore æſtate fluxit, & quod fa-

ctum erit, ut reſtituatur ſumtibus ejus, qui fecit; hæc enim impenſæ pœna ineſt omnibus interdictis, quæ ſunt de opere reſtituendo, in quam heres, ut arbitror, non ſuccedit. *a*

a *Patientiam tamen deſtruendi operis præſtare compellitur, l. pen. ſup. de oper. no. nut.*

T I T. XIV.

Ut in flumine publico navigare liceat.

Hoc vero interdictum eſt populare, ſed prohibitorium, non reſtitutorium, Ne vis fiat ei, qui navigat in flumine, lacu, foſſa, ſtagno publico, vel qui in flumine publico piſcatur, vel qui alias eo uti oportet, utitur, ripave fluminis, quod exemplo tituli 8. & 12. produceret quis etiam ad eum, qui in mari, vel in littore navigare, piſcari, aut ædificare prohibetur. Iure enim gentium cuilibet in mari, & in littore ædificare licet, dum ne navigationem, portum, aut ſtationem deteriorem faciat, non in flumine publico, ripave ejus, & quod ſcribitur, interdictum non dari ei, qui in mari piſcari, aut navigare prohibetur, forſitan acciperetur non male de directo interdicto, non etiam de utili: idem ſi in mari, vel littore ædificare prohibeatur.

T I T. XV.

De ripa munienda.

Et hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis, agrumve, qui circa ripam eſt, prohibitorium eſt, non reſtitutorium: ex hac enim cauſſa etiam in flumine publico, ripave ejus ædificare licet, nec adverſus eum, qui ædificat, nunciatio tenet.

TIT.

TIT. XVI.

De vi, & vi armata.

V. lib.8. C. tit 4. Unde vi, & tit.5. Si per vim, vel alio modo abſentis poſſeſſio turbata ſit.

In hoc titulo proponuntur duo interdicta reſtitutoria. Et ſciendum eſt interdicta reſtitutoria dici dupliciter, vel quod reſtituant poſſeſſionem, ut hoc tit. & 2. & 3. ſupra, vel quod reſtituant opus, vel aliud quodcumque factum eſt, ut tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ reſtituunt poſſeſſionem, ea vel eſſe comparata ad poſſeſſionem adipiſcendam, quam nacti ante non ſumus, ut tit. 2. & 3. & 33. vel ad poſſeſſionem amiſſam recuperandam: qualia ſunt duo interdicta de vi, quæ hic titulus habet. Prius eſt de vi quotidiana: poſterius de vi hominibus coactis armatiſve: illud datur ſub exceptione, ſi is, qui interdicit, eo tempore dejectus eſt, quo rem ſoli poſſidebat, vel quo uſum, aut uſumfr. quaſi poſſidebat, hoc ſine exceptione: illud ei, qui ab eo, qui dejecit, nec vi, nec clam, nec precario poſſidebat, hoc etiam ei, qui ab eo his rationibus poſſidebat: *a* illud intra annum, hoc vero perpetuo; ac præterea illo patronis, & parentibus parcimus, non iſto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, *l. juris gentium*, *§. pacta*, *de pac.* Et his ſimile eſt interdictum de clandeſtina poſſeſſione, *l.7. §. Julianus*, *Com. divid.*

a *Hoc loco Cujacius proponit plures differentias inter interdictum de vi quotidiana, id eſt, ea, quæ ſine armis illata eſt, & interdictum de vi armata, quæ coactis, & armatis hominibus. Interdictum de vi quotidiana, ut competat, oportet eum, qui vi dejectus eſt, docere ſe poſſediſſe eo tempore,*

pore,

pore, quo vis illata eſt, naturaliter ſcilicet, vel civiliter: ideoque colono non datur, ſi dejectus ſit, quia non poſſidet, l.1. §. quod ſervus 12. & §. interdictum autem 13. hoc tit. ſed nec creditori, qui in poſſeſsionem miſsus eſt, quia non poſſidet etiam. At interdicto de vi armata ſufficit, aliquem eſse dejectum, ut agat, licet revera non poſſideret; eo tempore, quo dejectus eſt: ideoque dari poterit colono, qui dejectus eſt, l.12. & 18. hoc tit. quæ de vi armata ſunt accipiendæ. Item interdictum de vi quotidiana non datur ei, qui vi, clam, vel precario poſsidet ab eo, qui dejecit. Interdictum de vi armata datur etiam injuſto poſseſsori, qui vi, clam, vel precario poſsidet, & prius vi dejecerat adverſarium, contra quem interdicto contendit, §. recuperandæ, de interd. apud Iuſtin. & eas duas differentias inter hæc duo interdicta diſertis verbis notat Cicero in orat. pro Cæcina: duas hic Cujacius adjicit, quæ ſunt perſpicuæ.

TIT. XVII.

Uti poſsidetis.

V. lib 8. C. tit.6.

Interdictum uti poſſidetis eſt prohibitorium ad poſſeſſionem vindicandam, ſeu retinendam: namque eo poſſeſſores, quam ſibi nulla actione vindicare poſſunt poſſeſſionem ſuam eſſe adſerunt, vindicantque, & ne eis vis fiat, quominus, ut nunc poſſident, ita poſſideant, interdicunt, vincitque hoc interdicto is, qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidet rem ſoli: eſt enim de poſſeſſione rerum ſoli; & belliſſime Vlpianus poſt interdictum Vnde vi, conſequenter proponit interdictum uti poſſidetis: illud enim reſtituere vi amiſſam poſſeſſionem, hoc

hoc interdictum tueri ne amittatur.

T I T. VIII.

De ſuperficiebus.

Placet ſcriptura Indicis, De ſuperficiis, & ſuperficium, ſicut ædificium uno loco, *l. 1. & l. ſi areæ, de leg. 2. l. ſi ex lapidicinis, de jure dot.* Eſt autem hoc interdictum de retinenda quaſi poſſeſſione ſuperficii comparatum exemplo interdicti uti poſſidetis, cui junxit etiam eodem edicto prætor actionem ſuperficiariam, quæ eſt quaſi de proprietate ſuperficii. Eſt igitur hic titulus de interdicto, & actione ſuperficiaria. Superficiarius eſt quaſi inquilinus, *l. 3. § pen. de op. no. nunt.* At definitur † eſſe is, qui in alieno ſolo ædificavit, quod quidem a domino conduxit ea lege, ut in eo ædificaret, & ſibi haberet ædificium in perpetuum, vel in plures annos ſub annuo ſolario: *a* hic eſt plus, quam inquilinus: nam jus habet in re, quod jus ſuperficiarium dicitur ἐμβατευτικόν *l. 3. de reb. cor. qui ſub. tut.* vel ut in Baſilicis, ἐμβατικόν. Putem vero exemplo ſuperficiarii etiam emphyteuticario, & feudatario interdictum dandum. De fructuario non eſt dubium.

a *Eodem pertinet definitio propoſita in l. 73. § fin de rei vind. ſuperficiarium eſse eum, qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, ut certam penſionem præſtet.*

T I T. XIX.

De itinere, actuque privato.

Sub hoc titulo duo ſunt interdicta prohibitoria: prius pertinet ad retinendam quaſi poſſeſſionem itineris, actus, viæ privatæ, agente eo, qui hoc anno uſus eſt, agente ſucceſſore ejus ad adipiſcendam, & in eo tantum diſtat ab interdicto Uti poſſidetis, quod non re-

feſtur

fertur in præſens tempus, ut qui nunc utitur itinere, vel actu, ita utatur, ſed in annum præteritum, uti hoc anno uſus eſt. Poſterius pertinet ad reficiendum iter, actumque, quo hoc anno uſus eſt, in quo etiam de proprietate quæritur, id eſt, de jure ſervitutis, de quo non quæritur in priori, ſicut nec in interdicto Uti poſſidetis, vel uti ſuperficie fruimini. Ceterum in utroque interdicto, & in hoc titulo oratio conjuncta pro disjuncta accipitur: nam ſufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in uſu habuiſſe.

TIT. XX.

De aqua quotidiana, & æſtiva.

V. ſup. tit 3. lib. 39.

Superiori interdicto ſimile eſt, quod ex hoc titulo competit ad retinendam, vel adipiſcendam quaſi poſſeſſionem ducendæ aquæ quotidianæ, vel æſtivæ, vel hibernæ, niſi quod vel uno die, aut nocte, hoc anno, aut hac, vel priori ætate, hac, vel priore hieme duxiſſe ſatis eſt, interdicto ſuperiore iter, vel actum, vel viam neceſſe eſt hoc anno in uſu habuiſſe, vel triginta diebus; & poſſunt hæc omnia interdicta de ſervitutibus ruſticis etiam eſſe reſtitutoria, ſi quid factum ſit, qua ex re iter, actus, via, aqua, vel uſus ejus deterior ſit, fiat. Sed adjungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica, quæ ex caſtello, id eſt, dividiculo aquarum publico ducitur, permiſſu principis, quod tamen non ad poſſeſſionem, ſed ad tuendum jus aquæ pertinet magis, quam princeps adſignavit, atque de jure, non de facto eſt, ut ſuperiora.

TIT. XXI.

De rivis.

Vt de itinere, & actu, & mixta ex utroque via reficienda propoſitum eſt interdictum prohibitorium ſupra, ſtatim poſt interdictum de retinendo uſu itineris, actuſque, ita poſt interdictum de retinendo uſu aquæ ſubjicitur aliud de reficiendo rivo, per quem aqua ducitur: quod tamen in hoc diſtat ab illo de reficiendo itinere, actuque; quia in illo de jure quæritur eundi, agendi, in hoc non quæritur de jure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem majorem deſiderat refectio rivorum, quam itinerum. Quodſi aqua publica ducatur ex caſtello, de reficiendo ſimile interdictum dari prætor ſatis demonſtrat tit. ſuperiore, cum dato interdicto de aqua caſtellaria, ſubjicit: Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri jubebo, quæ cautio exigi ſolebat ab his omnibus, qui de reficiendo, vel opere faciendo aliquo experiuntur interdicto.

TIT. XXII.

De fonte.

Ex ſervitutibus ruſticis reſtabat aquæ hauſtus, & pecoris ad aquam appulſus, cujus quaſi poſſeſſio proprio interdicto conſervatur, & retinetur; quod eſt in hoc titulo, cui etiam jungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piſcina reficiendis, quorum aqua recte uſi hoc anno ſumus. De ſervitutibus urbanis nulla ſunt propria interdicta; ſed eſt commune uti poſſidetis, quod ad præſens tempus refertur, non ut ea, quæ de ſervitutibus ruſticis ad præteritum, & de refectione etiam nullum, niſi quod ſequitur, & niſi iter, vel aquæ ſit ſervitus urbana: poteſt enim eſſe urbana, *l. iter. Com. præd. l. ſer-*

l. ſervitutes §. 1. *de ſerv. urb. l. ſi ego* §. 1. *de Pub. in rem. act.*

T I T. XXIII.

De cloacis.

Jus cloacæ immittendæ eſt ſervitus, *l 8. de ſervitut.* & urbana, ſi ex ædibus in ædes pertineat. Cajus in inſtitutionibus: *Prædiorum*, inquit, *urbanorum jura ſunt*, *ut ſtillicidia*, *feneſtræ*, *cloacæ*. Non inficior quin poſſit eſſe ruſtica, ſed hoc interdictum eſt de urbana, non ad retinendam poſſeſſionem, qua de re prætor interdicere dedignatur, *l. 1. uti poſſid.* Sed quod maxime pertinet ad publicam ſalutem, ſecuritatemque, ad reficiendas, & purgandas cloacas: in quo proprium hoc eſt, ut detur etiam ei, qui ab adverſario vitioſe poſſidet, quum tamen ſuperiora omnia non dentur, niſi ei, qui ab adverſario recte poſſidet: eſt autem prohibitorium, & de cloaca privata. Sed additur aliud prohibitorium, & reſtitutorium de publica: Ne quid fiat in cloaca publica, & ſi quid in ea re factum erit, quo uſus deterior ſit, fiat, ut reſtituatur.

T I T. XXIV.

Quod vi, aut clam.

Vitioſe poſſidet, qui ab adverſario vi, aut clam, aut precario poſſidet, qua ex cauſſa adverſario tenetur interdicto unde vi, vel de clandeſtina poſſeſſione, vel quod precario, poſſeſsionis recuperandæ cauſſa. Sed hujus generis interdicta hoc titulo non proponuntur: nam reſtitutorium interdictum hoc, quod vi, aut clam, non eſt de poſſeſsione, ſed de opere facto vi, aut clam: Clam facit, qui non denuntiavit ſe facturum. Vi autem is, cui denuntiatum eſt, ne faceret: qua de cauſſa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto

de

de novi operis nuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat, quam illud de operis novi nuntiatione: nam & poſſeſſori hoc datur, & non poſſeſſori, illud non poſſeſſori, & de arbore ſucciſa, vel de fracto ſurculo, non etiam illud. Utrumque tamen datur, ſive opus duraverit, ſive non, in id quod intereſt, *l.4. §.ult. de aqua plu. arc. l.20. §. ſive vacuus, de ope. no. nunt.* Et adnotandum hoc etiam dari, ſi quid & vi, & clam factum ſit, quaſi disjunctio ſcilicet in hoc interdicto, ſive titulo vim etiam conjunctionis in ſe contineat.

TIT. XXV.

De remiſsionibus.

Interdicto, Quo vi, aut clam, vel De operis novi nuntiatione non tenetur, qui opus fecit poſt nuntiationem, ſi remiſsionem nuntiationis a prætore impetraverit: quin imo, ut cui nuntiatum eſt novum opus; poſt ſatisdationem de opere reſtituendo, datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti, *l.20. §. deinde, de oper. no. nunt.* ita poſt remiſſionem hoc titulo ei dabatur interdictum adſimile. Remiſſio † eſt abolitio nuntiationis operis novi a prætore facta.

TIT. XXVI.

De precario.

V. lib.8. C. tit.9. de prec. & Salv. interd.

Hoc interdictum, Quod precario conceſſit appellatur, *l. illud §. pen. De pet. heret.* precarium interdictum, l.15. & 19 & eſt reſtitutorium, ut quod ſcilicet L. Titius precario conceſſit, id illi reſtituas, ſive res id ſit, ſive poſſeſſio rei, aut juris alicujus. Secundum formulam hoc titulo propoſitam, interdictum, quod pre-

precario habes, appellabitur, vel Quod precario habet, *l. pen. Com. præd.* & receptum eſt hodie concurrere cum eo actionem præſcriptis verbis, quæ tamen ex bono, & æquo datur potius, quam ex negotio contracto; quia donationi magis accedit, quam commodato, & propter affinitatem commodati; tamen inter contractus numeratur, *l. 23. de div. reg. jur.* Ceterum malim equidem definire † conceſſionem rei, vel poſſeſſionis, quam precibus ita impetravimus, ut uteremur, quamdiu liberet concedenti. Vel creditum utendi re, aut jure alieno, uſque dum licuerit nobis per eum, qui credidit.

T I T. XXVII.

De arboribus cædendis.

Interdictum prohibitorium, quod in hoc titulo proponitur, eſt de arboribus vicini, per quas fit, ne prædium meum, qualiter velim poſſideam, conlucandis, vel ſublucandis, ut dicebant veteres, ut dicunt recentes, de adimendis, ſi ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis, ſi ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam eſt actio civilis.

T I T. XXVIII.

De glande legenda.

Hoc quoque interdictum prohibitorium eſt, ne vis fiat legenti glandem caducam: quo nomine eſt etiam civilis actio, nec quidquam de poſſeſsione quæritur. Frontinus maluit dicere fructum, quam glandem: nam & glandis nomine omnis fructus ſignificatur exemplo Græcorum, qui ἀκροδρύων, *glandium*, nomen omnibus fructibus tribuunt, *a* & ita D. Ioannem victitaſſe ἄκροις δρυῶν, *ſummis quercubus*, Nicephorus, ut Diogenem Aelia-

nius ἄκροις φύλλων, *ſummis foliis*, & Nicephoro adſentitur Pantaleon Diaconus his verbis: ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐκ βρέφοις ἀκρίσμασι. *Qui apum laboribus in eremo, & ſummis herbis ab infantia enutritus.*

a *Sic interpres Ariſtophanis in Equitibus in verbo* δρυφάκτους, tabulata: ἀρχαῖοι πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν. Veteres omnem arborem quercum appellarunt. *Vnde &* ἀκρόδρυα τὰ ἄκρα τῶν δένδρων. Acrodrya arborum extremitates.

T I T. XXIX.

De homine libero exhibendo.

Satis jam habuimus prohibitoriorum interdictorum, & exhibitoriorum tantum unum de tabulis exhibendis; ſed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare, & pœnale, quod in eum datur, qui ſupprimit liberum hominem, id eſt, eum, qui pro certo liber eſt: nam ſi de libertate agatur, ceſſat hoc interdictum, ſed Inſtitutiones dant aliud quaſi præparatorium adſertionis, ſicut & ad exhibendum actionem, eo nomine dari conſtat, *l. de eo, ad exhib.*

T I T. XXX.

De liberis exhibendis, item ducendis.
V. lib. 8. tit. 8. de lib. exhib. ſeu deducendis, et de libero homine exhibendo.

Sequitur de liberis exhibendis, & deducendis exhibitorium aliud ſimul, ac prohibitorium, ut filium, vel nepotem exhibeas, qui eſt in poteſtate mea, etiam ſi bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias, quominus exhibitum eum ducere poſſim: quo reddito, non utique ſtatim jus ductionis eſt, nec ut cetera, hoc interdictum momenti beneficium appel-

lari

lari poteſt: nam redditur ſub conditione, ſi in poteſtate eſt, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat, implere oportet: ideoque interim feminam, & prætextatum prætor apud matremfamilias deponi jubet: & ex eo apparet hoc interdictum quaſi proprietatis cauſſam continere. Vt eſt quaſi poſſeſſio, ita quaſi proprietas, & quaſi proprietas, veluti jus patriæ poteſtatis, *l. talem* §. 1. *de hered. Inſtit* propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo, & ducendo, *l. 2. de interd.* nam & propter jus mariti eſt interdictum de uxore exhibenda, & ducenda *l. 2. hoc tit.* etiam adverſus ſocerum, non etiam adverſus generum, de filiaſ. exhibenda, & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur jure patriæ poteſtatis, ut eleganter ait l. 1. & ſimiliter Afranius, Divortio: qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus eſt:

O dignum facinus adoleſcentis, optimas,
Bene convenientes, concordes cum viris.
Repente viduas faciat ſpurcitia patris?

TIT. XXXI.

Vtrubi.

Nulla alia ſunt interdicta exhibitoria, niſi utrubi, etiam, quod facile crediderim, fuit de ſervo exhibendo, & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitoria, ut tit. 6. ponitur tantum pars prohibitoria, ſubintelligitur reſtitutoria. Eſt autem hoc interdictum non de ſervo tantum, ſed de omnibus rebus mobilibus: olim ad retinendam, aut vindicandam poſſeſſionem, quam poſſedit actor majore parte anni, hodie ſicut uti poſſidetis, quod eſt de poſſeſſione rerum immobilium, ad retinendam poſſeſſionem, quam ha-

buit redditi interdicti tempore, ut propterea merito videatur omiſſa pars exhibitoria, & ea ratione hodie interdicturus Vtrubi fruſtra agit ad exhibendum: qui agebat tamen olim, *l. 3. §. ſed & ſi quis interdicturus, ad exhibend.* & Vtrubi Gloſſæ παροπόπερον, Theophilus, παροποτέρῳ.

T I T. XXXII.

De migrando.

Et hoc etiam fortaſſe fuit exhibitorium, & prohibitorium. Finge a locatore retineri ſervum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicetur, oblata penſione, ſi qua debeatur, ut quem ſervum retinet, exhibeat, & ne exhibitum deducenti inquilino vim faciat, ſimiliter interdicto Vtrubi: atque ita poſſeſſionem rerum perſequitur inquilinus, quam intulit, pignoris nomine, in ædes conductas potius, quam res ipſas: & in ſumma rei perſecutionem interdicto continere reperio tantum ex titulo 7. de locis, & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere, actuque reficiendo, & 20. de aqua caſtellaria, & ex 30. & ex ſecundæ partis titulo ultimo. Quod præterea adjicit *l. 2. de interdict.* & de locis ſacris propoſita interdicta veluti proprietatis cauſſam continere in jure non invenio.

T I T. XXXIII.

De Salviano interdicto.

Salvianum interdictum inventum, ut ſuſpicor, a Iuliano conditore edicti perpetui, cui etiam acceptum fertur edictum novum de conjungendis cum emancipato liberis: & interdictum hoc igitur novum eſt de pignoribus, ſicut ſuperius. Sed ſuperius debitori ad retinendam

nendam poſſeſſionem, hoc creditori datur ad adipiſcendam: illud exhibitorium, & prohibitorium, hoc reſtitutorium: illud de rebus inquilini, pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis; *a* imo utiliter, & de rebus cujuſcumque debitoris pignori obligatis, *l.* 1. C. *de pr.*

a *Eadem de re eſt actio Serviana, quæ in hoc tantum differt ab eo interdicto, quod in ea opus ſit probare rem fuiſſe in bonis debitoris eo tempore, quo de pignore convenit. At in interdicto, ſufficit docere rem fuiſſe illatam in fundum conductum, & debitorem poſſediſſe. Accurſius in §. item Serviana, de act. apud Iuſtin. & in §. adipiſcendæ, verſ. interdictum, apud eumdem.*

LIB. XLIV. TIT. I.

De exceptionibus, & præſcriptionibus, & præjudiciis.

Tot propoſitis actionibus civilibus, & prætoriis, quid reſtabat aliud, quam, ut his exceptiones adnecteret, ut ſolent etiam in ipſis actionibus inſeri exceptiones, *l.* 7. *de cond. inſtit. l. ex contractu, de re jud.* & in ſtipulationibus prætoriis, quæ inſtar actionum habent, *l. inter quos, §. pen. de dam. inf.* vel ineſſe, ſi actiones bonæ fidei ſint, *l.* 1. *§. ſi onerandæ, Qu. rer. act. non dat. l. ſi is cui, de furt. l.* 3. *de reſcind. vend. leg. ſed & ſi ideo, ſolut. matrim.* atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipſæ veluti actiones quædam ſunt, &

TIT. XVI.

De vi, & vi armata.

V. lib. 8. C. tit 4. Unde vi, & tit. 5. Si per vim, vel alio modo abſentis poſſeſſio turbata ſit.

In hoc titulo proponuntur duo interdicta reſtitutoria. Et ſciendum eſt interdicta reſtitutoria dici dupliciter, vel quod reſtituant poſſeſſionem, ut hoc tit. & 2. & 3. ſupra, vel quod reſtituant opus, vel aliud quodcumque factum eſt, ut tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ reſtituunt poſſeſſionem, ea vel eſſe comparata ad poſſeſſionem adipiſcendam, quam nacti ante non ſumus, ut tit. 2. & 3. & 33. vel ad poſſeſſionem amiſſam recuperandam: qualia ſunt duo interdicta de vi, quæ hic titulus habet. Prius eſt de vi quotidiana: poſterius de vi hominibus coactis armatiſve: illud datur ſub exceptione, ſi is, qui interdicit, eo tempore dejectus eſt, quo rem ſoli poſſidebat, vel quo uſum, aut uſumfr. quaſi poſſidebat, hoc ſine exceptione: illud ei, qui ab eo, qui dejecit, nec vi, nec clam, nec precario poſſidebat, hoc etiam ei, qui ab eo his rationibus poſſidebat: *a* illud intra annum, hoc vero perpetuo; ac præterea illo patronis, & parentibus parcimus, non iſto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, *l. juris gentium, §. pacta, de pac.* Et his ſimile eſt interdictum de clandeſtina poſſeſſione, *l. 7. §. Iulianus, Com. divid.*

a *Hoc loco Cujacius proponit plures differentias inter interdictum de vi quotidiana, id eſt, ea, quæ ſine armis illata eſt, & interdictum de vi armata, quæ coactis, & armatis hominibus. Interdictum de vi quotidiana, ut competat, oportet eum, qui vi dejectus eſt, docere ſe poſſediſſe eo tempore,*

pore, quo vis illata eſt, naturaliter ſcilicet, vel civiliter: ideoque colono non datur, ſi dejectus ſit, quia non poſſidet, l.1. §. quod ſervus 12. & §. interdictum autem 13. hoc tit. ſed nec creditori, qui in poſſeſsionem miſsus eſt, quia non poſſidet etiam: At interdicto de vi armata ſufficit, aliquem eſse dejectum, ut agat, licet revera non poſſideret, eo tempore, quo dejectus eſt: ideoque dari poterit colono, qui dejectus eſt, l.12. & 18. hoc tit. quæ de vi armata ſunt accipiendæ. Item interdictum de vi quotidiana non datur ei, qui vi, clam, vel precario poſsidet ab eo, qui dejecit. Interdictum de vi armata datur etiam injuſto poſſeſsori, qui vi, clam, vel precario poſsidet, & prius vi dejecerat adverſarium, contra quem interdicto contendit, §. recuperandæ, de interd. apud Iuſtin. & eas duas differentias inter hæc duo interdicta diſertis verbis notat Cicero in orat. pro Cæcina: duas hic Cujacius adjicit, quæ ſunt perſpicuæ.

T I T. XVII.

Vti poſsidetis.

V. lib. 8. C. tit. 6.

Interdictum uti poſſidetis eſt prohibitorium ad poſſeſſionem vindicandam, ſeu retinendam: namque eo poſſeſſores, quam ſibi nulla actione vindicare poſſunt poſſeſſionem ſuam eſſe adſerunt, vindicantque, & ne eis vis fiat, quominus, ut nunc poſſident, ita poſſideant, interdicunt, vincitque hoc interdicto is, qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidet rem ſoli: eſt enim de poſſeſſione rerum ſoli; & belliſſime Vlpianus poſt interdictum Vnde vi, conſequenter proponit interdictum uti poſſidetis: illud enim reſtituere vi amiſſam poſſeſſionem,

hoc

hoc interdictum tueri ne amittatur.

TIT. VIII.

De ſuperficiebus.

Placet ſcriptura Indicis, De ſuperficiis, & ſuperficium, ſicut ædificium uno loco, *l. 1. & l. ſi areæ, de leg. 2. l. ſi ex lapidicinis, de jure dot.* Eſt autem hoc interdictum de retinenda quaſi poſſeſſione ſuperficii comparatum exemplo interdicti uti poſſidetis, cui junxit etiam eodem edicto prætor actionem ſuperficiariam, quæ eſt quaſi de proprietate ſuperficii. Eſt igitur hic titulus de interdicto, & actione ſuperficiaria. Superficiarius eſt quaſi inquilinus, *l. 3. § pen. de op. no. nunt.* At definitur † eſſe is, qui in alieno ſolo ædificavit, quod quidem a domino conduxit ea lege, ut in eo ædificaret, & ſibi haberet ædificium in perpetuum, vel in plures annos ſub annuo ſolario: *a* hic eſt plus, quam inquilinus: nam jus habet in re, quod jus ſuperficiarium dicitur ἐμβατευτικὸν *l. 3. de reb. eor. qui ſub. tut.* vel ut in Baſilicis, ἐμβατικόν. Putem vero exemplo ſuperficiarii etiam emphyteuticario, & feudatario interdictum dandum. De fructuario non eſt dubium.

a Eodem pertinet definitio propoſita in l. 73. § fin de rei vind. ſuperficiarium eſse eum, qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, ut certam penſionem præſtet.

TIT. XIX.

De itinere, actuque privato.

Sub hoc titulo duo ſunt interdicta prohibitoria: prius pertinet ad retinendam quaſi poſſeſſionem itineris, actus, viæ privatæ, agente eo, qui hoc anno uſus eſt, agente ſucceſſore ejus ad adipiſcendam, & in eo tantum diſtat ab interdicto Vti poſſidetis, quod non refertur

fertur in præſens tempus, ut qui nunc utitur itinere, vel actu, ita utatur, ſed in annum præteritum, uti hoc anno uſus eſt. Poſterius pertinet ad reficiendum iter, actumque, quo hoc anno uſus eſt, in quo etiam de proprietate quæritur, id eſt, de jure ſervitutis, de quo non quæritur in priori, ſicut nec in interdicto Uti poſſidetis, vel uti ſuperficie fruimini. Ceterum in utroque interdicto, & in hoc titulo oratio conjuncta pro disjuncta accipitur: nam ſufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in uſu habuiſſe.

TIT. XX.

De aqua quotidiana, & æſtiva.

V. ſup. tit 3. lib. 39.

Superiori interdicto ſimile eſt, quod ex hoc titulo competit ad retinendam, vel adipiſcendam quaſi poſſeſſionem ducendæ aquæ quotidianæ, vel æſtivæ, vel hibernæ, niſi quod vel uno die, aut nocte, hoc anno, aut hac, vel priori ætate, hac, vel priore hieme duxiſſe ſatis eſt, interdicto ſuperiore iter, vel actum, vel viam neceſſe eſt hoc anno in uſu habuiſſe, vel triginta diebus; & poſſunt hæc omnia interdicta de ſervitutibus ruſticis etiam eſſe reſtitutoria, ſi quid factum ſit, qua ex re iter, actus, via, aqua, vel uſus ejus deterior ſit, fiat. Sed adjungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica, quæ ex caſtello, id eſt, dividiculo aquarum publico ducitur, permiſſu principis, quod tamen non ad poſſeſſionem, ſed ad tuendum jus aquæ pertinet magis, quam princeps adſignavit, atque de jure, non de facto eſt, ut ſuperiora.

T I T. XXI.

De rivis.

Vt de itinere, & actu, & mixta ex utroque via reficienda propoſitum eſt interdictum prohibitorium ſupra, ſtatim poſt interdictum de retinendo uſu itineris, actuſque, ita poſt interdictum de retinendo uſu aquæ ſubjicitur aliud de reficiendo rivo, per quem aqua ducitur: quod tamen in hoc diſtat ab illo de reficiendo itinere, actuque; quia in illo de jure quæritur eundi, agendi, in hoc non quæritur de jure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem majorem deſiderat refectio rivorum, quam itinerum. Quodſi aqua publica ducatur ex caſtello, de reficiendo ſimile interdictum dari prætor ſatis demonſtrat tit. ſuperiore, cum dato interdicto de aqua caſtellaria, ſubjicit: Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri jubebo, quæ cautio exigi ſolebat ab his omnibus, qui de reficiendo, vel opere faciendo aliquo experiuntur interdicto.

T I T. XXII.

De fonte.

Ex ſervitutibus ruſticis reſtabat aquæ hauſtus, & pecoris ad aquam appulſus, cujus quaſi poſſeſſio proprio interdicto conſervatur, & retinetur; quod eſt in hoc titulo, cui etiam jungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piſcina reficiendis, quorum aqua recte uſi hoc anno ſumus. De ſervitutibus urbanis nulla ſunt propria interdicta; ſed eſt commune uti poſſidetis, quod ad præſens tempus refertur, non ut ea, quæ de ſervitutibus ruſticis ad præteritum, & de refectione etiam nullum, niſi quod ſequitur, & niſi iter, vel aquæ ſit ſervitus urbana: poteſt enim eſſe urbana, *l. iter. Com. præd.*

l. ſer-

l. ſervitutes §. 1. *de ſerv. urb. l. ſi ego* §. 1. *de Pub. in rem. act.*

T I T. XXIII.

De cloacis.

Ius cloacæ immittendæ eſt ſervitus, *l. 8. de ſervitut.* & urbana, ſi ex ædibus in ædes pertineat. Cajus in inſtitutionibus: *Prædiorum*, inquit, *urbanorum jura ſunt, ut ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ*. Non inficior quin poſſit eſſe ruſtica, ſed hoc interdictum eſt de urbana, non ad retinendam poſſeſſionem, qua de re prætor interdicere dedignatur, *l. 1. uti poſſid.* Sed quod maxime pertinet ad publicam ſalutem, ſecuritatemque, ad reficiendas, & purgandas cloacas: in quo proprium hoc eſt, ut detur etiam ei, qui ab adverſario vitioſe poſſidet, quum tamen ſuperiora omnia non dentur, niſi ei, qui ab adverſario recte poſſidet: eſt autem prohibitorium, & de cloaca privata. Sed additur aliud prohibitorium, & reſtitutorium de publica: Ne quid fiat in cloaca publica, & ſi quid in ea re factum erit, quo uſus deterior ſit, fiat, ut reſtituatur.

T I T. XXIV.

Quod vi, aut clam,

Vitioſe poſſidet, qui ab adverſario vi, aut clam, aut precario poſſidet, qua ex cauſſa adverſario tenetur interdicto unde vi, vel de clandeſtina poſſeſſione, vel quod precario, poſſeſſionis recuperandæ cauſſa. Sed hujus generis interdicta hoc titulo non proponuntur: nam reſtitutorium interdictum hoc, quod vi, aut clam, non eſt de poſſeſſione, ſed de opere facto vi, aut clam: Clam facit, qui non denuntiavit ſe facturum. Vi autem is, cui denuntiatum eſt, ne faceret: qua de cauſſa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto

de

de novi operis nuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat, quam illud de operis novi nuntiatione: nam & poſſeſſori hoc datur, & non poſſeſſori, illud non poſſeſſori, & de arbore ſuccisa, vel de fracto ſurculo, non etiam illud. Vtrumque tamen datur, ſive opus duraverit, ſive non, in id quod intereſt, *l.* 4. §. *ult. de aqua plu. arc. l.* 20. §. *ſive vacuus, de ope. no. nunt.* Et adnotandum hoc etiam dari, ſi quid & vi, & clam factum ſit, quaſi disjunctio ſcilicet in hoc interdicto, ſive titulo vim etiam conjunctionis in ſe contineat.

T I T. XXV.

De remiſsionibus.

Interdicto, Quo vi, aut clam, vel De operis novi nuntiatione non tenetur, qui opus fecit poſt nuntiationem, ſi remiſsionem nuntiationis a prætore impetraverit: quinimo, ut cui nuntiatum eſt novum opus, poſt ſatiſdationem de opere reſtituendo, datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti, *l.* 20. §. *deinde, de oper. no. nunt.* ita poſt remiſſionem hoc titulo ei dabatur interdictum adſimile. Remiſſio † eſt abolitio nuntiationis operis novi a prætore facta.

T I T. XXVI.

De precario.

V. lib. 8. *C. tit.* 9. *de prec. & Salv. interd.*

Hoc interdictum, Quod precario conceſſit appellatur, *l. illud* §. *pen. De pet. heret.* precarium interdictum, l. 15. & 19 & eſt reſtitutorium, ut quod ſcilicet L. Titius precario conceſſit, id illi reſtituas, ſive res id ſit, ſive poſſeſſio rei, aut juris alicujus. Secundum formulam hoc titulo propoſitam, interdictum, quod pre-

precario habes, appellabitur, vel Quod precario habet, *l. pen. Com. præd.* & receptum eſt hodie concurrere cum eo actionem præſcriptis verbis, quæ tamen ex bono, & æquo datur potius, quam ex negotio contracto; quia donationi magis accedit, quam commodato, & propter adfinitatem commodati; tamen inter contractus numeratur, *l. 23. de div. reg. jur.* Ceterum malim equidem definire † conceſſionem rei, vel poſſeſſionis, quam precibus ita impetravimus, ut uteremur, quamdiu liberet concedenti. Vel creditum utendi re, aut jure alieno, uſque dum licuerit nobis per eum, qui credidit.

T I T. XXVII.

De arboribus cædendis.

Interdictum prohibitorium, quod in hoc titulo proponitur, eſt de arboribus vicini, per quas fit, ne prædium meum, qualiter velim poſſideam, conlucandis, vel ſublucandis, ut dicebant veteres, ut dicunt recentes, de adimendis, ſi ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis, ſi ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam eſt actio civilis.

T I T. XXVIII.

De glande legenda.

Hoc quoque interdictum prohibitorium eſt, ne vis fiat legenti glandem caducam: quo nomine eſt etiam civilis actio, nec quidquam de poſſeſſione quæritur. Frontinus maluit dicere fructum, quam glandem: nam & glandis nomine omnis fructus ſignificatur exemplo Græcorum, qui ἀκροδρύων, *glandium*, nomen omnibus fructibus tribuunt, *a* & ita D. Ioannem victitaſſe ἄκροις δρυῶν, *ſummis quercubus*, Nicephorus, ut Diogenem Aelianus

nus ἄκροις φύλλων, *ſummis foliis*, & Nicephoro adſentitur Pantaleon Diaconus his verbis: *ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐκ βρέφοις ἀκρίσμασι. Qui apum laboribus in eremo, & ſummis herbis ab infantia enutritus.*

a *Sic interpres Ariſtophanis in Equitibus in verbo δρυφάκτους*, tabulata: *ἀρχαῖοι πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν*. Veteres omnem arborem quercum appellarunt. *Vnde & ἀκρόδρυα τὰ ἄκρα τῶν δένδρων.* Acrodrya arborum extremitates.

TIT. XXIX.

De homine libero exhibendo.

Satis jam habuimus prohibitoriorum interdictorum, & exhibitoriorum tantum unum de tabulis exhibendis; ſed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare, & pœnale, quod in eum datur, qui ſupprimit liberum hominem, id eſt, eum; qui pro certo liber eſt: nam ſi de libertate agatur, ceſſat hoc interdictum, ſed Inſtitutiones dant aliud quaſi præparatorium adſertionis, ſicut & ad exhibendum actionem, eo nomine dari conſtat, *l. de eo, ad exhib.*

TIT. XXX.

De liberis exhibendis, item ducendis.

*V. lib.*8. *tit.* 8. *de lib. exhib. ſeu deducendis, et de libero homine exhibendo.*

Sequitur de liberis exhibendis, & deducendis exhibitorium aliud ſimul, ac prohibitorium, ut filium, vel nepotem exhibeas, qui eſt in poteſtate mea, etiam ſi bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias, quominus exhibitum eum ducere poſſim: quo reddito, non utique ſtatim jus ductionis eſt, nec ut cetera, hoc interdictum momenti beneficium appellari

lari poteſt: nam redditur ſub conditione, ſi in poteſtate eſt, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat, implere oportet: ideoque interim feminam, & prætextatum prætor apud matremfamilias deponi jubet: & ex eo apparet hoc interdictum quaſi proprietatis cauſſam continere. Vt eſt quaſi poſſeſſio, ita quaſi proprietas, & quaſi proprietas, veluti jus patriæ poteſtatis, *l. talem* §. 1. *de hered. Inſtit* propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo, & ducendo, *l. 2. de interd.* nam & propter jus mariti eſt interdictum de uxore exhibenda, & ducenda *l. 2. hoc tit.* etiam adverſus ſocerum, non etiam adverſus generum, de filiaf. exhibenda, & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur jure patriæ poteſtatis, ut eleganter ait l. 1. & ſimiliter Afranius, Divortio: qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus eſt:

O dignum facinus adoleſcentis, optimas,
Bene convenientes, concordes cum viris.
Repente viduas faciat ſpurcitia patris!

TIT. XXXI.

Vtrubi.

Nulla alia ſunt interdicta exhibitoria, niſi utrubi, etiam, quod facile crediderim, fuit de ſervo exhibendo, & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitoria, ut tit. 6. ponitur tantum pars prohibitoria, ſubintelligitur reſtitutoria. Eſt autem hoc interdictum non de ſervo tantum, ſed de omnibus rebus mobilibus: olim ad retinendam, aut vindicandam poſſeſſionem, quam poſſedit actor majore parte anni, hodie ſicut uti poſſidetis, quod eſt de poſſeſſione rerum immobilium, ad retinendam poſſeſſionem, quam habuit

nendam poſſeſſionem, hoc creditori datur ad adipiſcendam: illud exhibitorium, & prohibitorium, hoc reſtitutorium: illud de rebus inquilini, pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis; a imo utiliter, & de rebus cujuſcumque debitoris pignori obligatis, *l.1. C. de pr.*

a *Eadem de re eſt actio Serviana, quæ in hoc tantum differt ab eo interdicto, quod in ea opus ſit probare rem fuiſſe in bonis debitoris eo tempore, quo de pignore convenit. At in interdicto, ſufficit docere rem fuiſſe illatam in fundum conductum, & debitorem poſſediſſe. Accurſius in §. item Serviana, de act. apud Juſtin. & in §. adipiſcendæ, verſ. interdictum, apud eumdem.*

LIB. XLIV. TIT. I.

De exceptionibus, & præſcriptionibus, & præjudiciis.

Tot propoſitis actionibus civilibus, & prætoriis, quid reſtabat aliud, quam, ut his exceptiones adnecteret, ut ſolent etiam in ipſis actionibus inſeri exceptiones, *l. 7. de cond. inſtit. l. ex contractu, de re jud.* & in ſtipulationibus prætoriis, quæ inſtar actionum habent, *l. inter quos, §. pen. de dam. inf.* vel ineſſe, ſi actiones bonæ fidei ſint, *l. 1. §. ſi onerandæ, Qu. rer. act. non dat. l. ſi is cui, de furt. l. 3. de reſcind. vend. leg. ſed & ſi ideo, ſolut. matrim.* atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipſæ veluti actiones quædam ſunt, &

actionum appellatione nonnumquam continentur, ut in edicto de dolo; non etiam in edicto de edendo. *a* Eſt autem exceptio † intentio ſive defenſio ejus, de quo agitur, actioni contraria: vel allegatio competens reo. Sed in his libris ſæpe eo nomine continetur etiam replicatio: eſt enim replicatio, exceptio, *ἀντιπαραγραφὴ, ἀναπλοκὴ, ἤτοι ἀνάλυσις, replicatio ſive reſolutio*: & ita replicationis quoque nomine interdum ſignificatur duplicatio, id eſt, replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio, ſecundum quod Floent. ſcripta eſt l. 2. & in *l. conſilio, de curat. fur.* Porro præſcriptio ab exceptione in his libris certe nihil diſtat, & ſive exceptionem rei judicatæ, doli, metus, in factum rei venditæ, litigioſi, pacti, temporis, jurisjurandi, ſive præſcriptionem dixeris, nihil intereſt, quamquam ut παραγραφῆς, *exceptionis*, ita præſcriptionis nomine peremtoriam exceptionem quidam Rhetores ſignificari velint, non dilatoriam. Plutarchus: *ἐν Ρ'ωμαικοῖς: τῶν ῥητόρων ἔνιοι τὴν παραγραφὴν οὐ βούλονται δίκην εἶναι τοὐναντίον τῇ δίκῃ δρᾶσαν: ἡ μὲν γὰρ εἰσάγει, καὶ ποιεῖ κρίσιν, ἡ καὶ ἀναιρεῖ καὶ λύει. Rhetorum quidam præſcriptionem nolunt eſſe actionem, quæ actioni contraria eſt, & adverſatur; ea enim inducit, & facit judicium, hæc vero aufert, & perimit.* His denique exceptio in rem, vel peremtoria, quæ interficit negotium, *τελεία, perfecta*, eſt in perſonam, vel dilatoria, quæ lædit, aut vulnerat negotium, *ἀτελής, imperfecta*, ut Syrianus ſcribit in Hermogenem. Interfici, & vulnerari negotium dicimus Conſtitutionum verbis, *l. ult. C. in quibus cau. in integ. reſt. l. 15. C. Th. de appellat. l. 2. C. Th. unde vi.* Præjudicia † ſunt ſpe-

ſpeciales quædam exceptiones, quibus excluditur actio hać ratione, quod futuræ graviori actioni præjudicium faciat, quarum exempla ſunt in l. 13. 16. 17. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones, diviſiones, exempla, & principia quædam communia omnium exceptionum.

a *Eo pertinent ea verba, ut (dum dicitur actionem de dolo, quia famoſa eſt, ceſſare, ubi alia actio ſuppetit, actionis verbo exceptionem quoque venire) ſi is, qui dolum paſſus eſt, eo nomine juris ſui tuendi gratia exceptionem habeat, agere de dolo non poſſit, l. 1. §. ait prætor, ff. de dolo. At vero in titulo de edendo, dum jubetur actor inſtrumenta litis, & nomen, ac ſpeciem actionis edere, actionis nomine exceptio non venit, quia reus exceptionem edere non tenetur, neque etiam edere inſtrumenta cogitur. V. Cujac. in recitat. ad l. 8. ff. de verb. ſignif.*

T I T. II.

De exceptione rei judicatæ.

Poſt generalem titulum ſolens ſuo more perſequitur varias exceptionum ſpecies. Vna eſt, quæ vulgaris dicitur l. 3. de pop. act. rei judicatæ, quæ ex eo jure proficiſcitur, quod obtinuit ſemper, ne bis eadem de re agatur, etiamſi ante per injuriam judicatum ſit, ſed ut quæratur tantum, an judicatum ſit, nec refert an eadem de re agatur eadem actione, an de alia, l. 5. hoc tit. & recte M. Tullius hanc præſcriptionis rei judicatæ formulam edit, *De eadem re egit alio modo*. Sic enim omnino legendum Iuriſconſultus non ambigit: aliter in *l. 11. §. item Iulianus*. Quod res judicata ſit inter me, & te, modo rem dicit, modo litem, *d. l. 11. §. hoc jure.*

T I T. III.

De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.

In indice aliter de diverſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, & interruptionibus eorum, ſed nihil refert: nam exceptiones, & præſcriptiones dicit καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου, *de uno ſubjecto*, ut l. 1. C eod. temporales exceptiones, vel præſcriptiones: & interruptionibus temporum adverſæ ſunt acceſſiones, adeo ut qui de his tractat, tractet etiam ſimul de illis: nec enim datur acceſſio interrupti temporis. Tam autem ſunt varia tempora actionum, ut enumerari omnia vix poſſint. *a* De acceſſionibus quoque temporum, veluti an accedere tuum tempus meo poſſit, qui tibi in rem, vel in jus ſucceſſi, tam varia, & multiplex quæſtio, ut de ea abſolute definiri nihil poſſit. *b*

a *Ea tamen enumeravit omnia Euſtathius in lib.* περὶ χρονικῶν διαστημάτων, de temporalibus intervallis, *& ipſe Cujacius, lib. de præſcriptionibus, & terminis.*

b *Eſt autem repetenda acceſſionum definitio ex ipſo Cujacio tr. 9. ad Africanum ad l. 6. hoc tit. acceſſiones † poſſeſſionis ſunt conjunctiones temporum, quibus duo, vel plures ſeparatim eamdem rem poſſederunt, quæ fit præſcriptionis longi temporis acquirendæ cauſſa. Olim autem in uſucapione biennii acceſſio poſſeſſionis locum non habuit, l. 32. ſi ædes §. ult. ff. de ſerv. urb. præd. ſed tantum in præſcriptione longi temporis, id eſt, decem, vel viginti annorum. Itaque quod eſt in l. 2. §. pen. ſupra pro emt. emtori tempus venditoris ad uſucapionem procedere, accipi debet jure novo, quo acceſſionem temporis in uſucapione*

pione locum habere Iuſtinianus conſtituit, §. diutina, verſ. quod noſtra de uſucap. apud Iuſtin. & l. un. C. de uſucap. transform. Vid. Cujac. ad l. 14. id tempus, ff. de uſurp. & uſucap. & ad d. l. 2. §. pen. ff pro emtore.

TIT. IV.

De doli mali, & metus exceptione.

Exceptioni rei judicatæ, & exceptioni temporali ſubjicit doli mali, & metus exceptionem: & doli quidem mali generalis eſt, metus ſpecialis. Doli ſcripta in perſonam, *ſi in ea re nihil dolo malo actoris factum eſt*. Metus ſcripta in rem, *ſi in ea re nihil metus cauſſa factum eſt*: alioquin ſupervacua eſſet exceptio metus; nam qui metum fecit, & dolum fecit, idemque diſcrimen eſt actionis de dolo, & actionis metus cauſſa. At contra ſicut concurrere ſimul illæ actiones poſſunt in eum, qui metum intulit, ita & exceptiones, quod eſt in exceptionibus mirum minus: nec enim ſubſidiariæ ſunt, ſicut actiones doli mali, *a* ſed concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ, vel rei venditæ, & traditæ, vel qua alia in factum: item actio de dolo temporaria eſt, exceptio perpetua. *b* Porro in quibus cauſſis doli, vel metus exceptiones locum habeant, & quibus perſonis *c* objiciantur, hic titulus declarat.

a *Sic eſt illud explicandum, ut licet actiones, quod metus cauſſa, aut de dolo malo, quia famoſæ ſunt, non dentur, quando alia actio competit; exceptiones tamen metus, & doli competant, quamvis reus alia exceptione poſſit uti: ex quo concludere licet eas exceptiones non eſſe famoſas, id eſt, infamia non afficere eum, adver-*

ſus quem proponuntur. Alioquin quæ ratio efficit, ut hæ actiones ceſſent, quum alia occurrit, qua poſſit actor ſuum conſequi, vel damno liberari, eadem impediret ne exceptione oppoſita, indemnitati ſuæ conſulere reus poſſet.

b *Ratio illa eſt, quod præſcribi actori poteſt, cur non egerit intra præſtitutum tempus, quum potuerit, quod æque reo objici non poteſt, qui non potuit exceptionem doli allegare, antequam ex negotio per dolum geſto conveniretur, l. 5. §. ult. hoc tit. Intra quod tempus competat actio de dolo, dictum eſt ſup. tit. de dolo malo. Poſset dubitari, cur propoſita ſit actio, quod metus cauſſa, & de dolo malo, quum exceptiones perpetuo competant eo nomine. Reſpondendum eſt, plerumque doli, & metus illati probationes eſſe in expedito, quæ temporis ſpatio intercedente poſſint perire, perſonis doli conſciis fato functis, vel peregrinantibus: ideo ne mora temporis obſtet ei, qui metum, aut dolum paſsus eſt, poteſt agere ſtatim intra tempus præſtitutum: quod ſi non fecerit tamen quandocumque convenietur, poterit exceptiones ſuas opponere.*

c *Nec enim quibuslibet veluti parentibus, aut patronis: utcumque enim hæ exceptiones famoſæ non ſint, ut dictum eſt; oriuntur tamen ex cauſſa famoſa: ideoque adverſus ejuſmodi perſonas non dantur, ne lædatur earum exiſtimatio.*

T I T. V.

Quarum rerum actio non datur.

Sub hoc titulo permixtim propoſitæ fuerunt exceptiones variæ: nam non dari dicitur actio, quæ exceptione eliditur, ut in S.C. Macedoniano, & proponitur nunc exceptio jurisjurandi, & exceptio Quod libertatis oneran-

dæ

dæ cauſſa petitur, & exceptio, Quod in alea geſtum ſit: omittuntur, quæ jam ſuperioribus titulis, vel libris explicatæ ſunt innumeræ.

T I T. VI.

De litigioſis.

V. lib 8. *C. tit.* 37.

Subjicitur adhuc tamen ſpecialis exceptio rei litigioſæ: nam alienatio, vel pigneratio rei litigioſæ valet ipſo jure, *l.* 17. *in princ. l.* 18. *de rei vindic.* ſed tempori, vel creditori obſtat exceptio litigioſi. *a*

a *Licet hic Cujacius dicat ipſo jure valere alienationem rei litigioſæ, videtur contrarium obtinere ex l. fin. §. ult. C. hoc tit. ubi dicitur, etiamſi emtor ignoraverit rem eſse litigioſam, alienationem tamen irritam eſse. Sed id forte novo juri tribuendum. Eſt autem* † *res litigioſa, de cujus dominio lis conteſtata, vel mota controverſia eſt, in jus vocato adverſario. Cujac. ad N.* 112.

T I T. VII.

De obligationibus, & actionibus.

V. lib. 3. *Inſtit tit.* 14 *de oblig. & ſeqq. lib.* 4. *tit. de act. Item lib.* 4. *C. tit.* 10.

Hic titulus talis eſt, ac ſi ita eſſet conceptus, Communia de obligationibus, & actionibus: nam pleraque in eo proponuntur, quæ ſunt communia immani illi numero actionum, vel quaſi actionum, quem a libri quinti titulo 2. exſecutus eſt in hunc uſque locum, & ſimul de quibus ita ſparſim egit, proponitur conſummata, & brevis quædam enumeratio, eorum potiſſimum, quæ ex obligationibus naſcuntur: nam vindicationum facilior comprehenſio eſt, & ob id obligationum origines, & cauſſæ, quoad ejus fieri poteſt,

hoc titulo diligenter explicantur, & quæ in eo traditur definitio actionis, ad actionem in perſonam proprie pertinet, non ad actionem in rem: eſt enim actio, † ſi perſpicue utramque complecti velis, jus rem ſuam, vel ſibi debitam judicio perſequendi, vel exſecutio juris ſui, vel apud judicem juris ſui perſequendi formula. Obligatio † vinculum juris, quo obſtringimur neceſſario ad dandum aliquid, vel faciendum; & eleganter *l. in vendentis*, *C. de contr. emt.* nullam eſſe obligationem, quæ non obſtringit neceſſitate. Communia, quæ dixi proponi, plane notantur paſſim in hoc titulo his verbis: *Ex omnibus cauſſis*, *In quibuſcumque negotiis*, *Ex contractibus venientes actiones*, *Omnes pœnales actiones*, & aliis ſimilibus pleriſque.

DIGESTORVM

PARS SEPTIMA.

LIB. XLV. TIT. I.

De verborum obligationibus.

V. lib. 8. C. tit. 38. de contr. & committenda ſtipulatione, tit. 39. de inutil. ſtipul. Item lib. 3. Inſtit. tit. 16. de verb. obl. tit. 19. de diviſ. ſtipulat. tit. 20. de inutil. ſtipul.

Hic etiam titulus eſt communis omnium cauſſarum, & obligationum: & merito rejectus

jectus eſt in ultimum locum, quia omnium negotiorum noviſſima parte etiam ſubjici ſolet verborum obligatio: per ſe enim ſola non conſiſtit, nec valet, niſi cohæreat alii, & ob id ſoleo ſtipulationem, ex qua naſcitur verborum obligatio, appellare Pandecten: nam omnes obligationes, & actiones recipit, quaſi collatas per ſaturam: & *a* eleganter l. 5. hujus tituli, ſtipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inventas eas eſſe ceterarum obligationum firmandarum cauſſa. Eſt autem ſtipulatio † conventio ſollemnibus verbis, ex interrogatione, & reſponſione confecta, *b* ubi verbis, quod fiat, adnotandum ſatis ex eo patere non fieri eam, niſi inter præſentes, quo genere firmatur quælibet obligatio neſcio quomodo melius, teſtibus præſentibus, ſollemniter rogante uno, reſpondente altero; verba enim præſentium ſunt, non abſentium. Ovidius de Ponto:

Littera pro verbis tibi Meſſaline ſalutem,
Quam legis, a ſævis attulit uſque Getis.

a *Id eſt, tumultuatim*, ἀλόγῳ τρίβῃ, inconſulto ſtudio, *nullo ordine, ſed confuſe ac perturbate, unde lex ſatura apud Feſtum, quæ ex variis legibus conſerta eſt, vel potius, quæ varia capita continet. Eodem ſenſu accipitur apud Saluſtium, de bello Iugurthino. Dein poſtero die quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur.*

b *Eſt autem ſpecies verborum obligationis: nam verborum obligatio genus eſt, & ſub ſe continet ſtipulationem, dictionem dotis, & juramentum liberti, quo juravit patrono ſe munus, donum, operaſve daturum. Cajus lib. 2. Inſtit. tit. 6. Cujac. ad l. 4. ff. de tranſ. Sed quia ſtipulatio*

frequentior eſt, & omnibus contractibus plerumque accedit, ut hic Cujacius notat, ideo nomen generis, quod erat commune, ſibi peculiare fecit, ut verborum obligatio paſſim dicatur. Inde hic titulus eſt de verbor. obligationibus, id eſt, de ſtipulationibus, & inſcriptus eſt numero plurativo, quia plures ſunt ſtipulationum ſpecies: aliæ in dando, aliæ in faciendo, §. fin. eod. tit. apud Iuſtin. l. 2. hoc tit. Aliæ dividuæ, aliæ individuæ; l. 2. & l. 72. Aliæ certæ, aliæ incertæ, l. 72. cum ſeqq. quæ diviſiones ſumuntur a materia ipſius ſtipulationis. Item aliæ puræ, aliæ in diem, aliæ ſub conditione, §. omnis eod. tit. apud Iuſtin. quæ diviſio a forma, & qualitate ipſius ſtipulationis ducitur. Item aliæ prætoriæ, aliæ judiciales, aliæ communes, id eſt, tam prætoriæ, quam judiciales, aliæ conventionales. tit. de dimiſ. ſtipul. apud Iuſtin. & l. 5. hoc tit. quæ diviſio ducitur a cauſſis efficientibus ipſarum ſtipulationum.

TIT. II.

De duobus reis conſtituendis.

V. lib. 3. Inſtit. 7. & lib. 8. C. tit. 40.

Duo rei ſunt duo debitores obligati in ſolidum ſinguli, vel duo creditores, quibus ſingulis ſolidum debetur, a & hi quemadmodum verbis ſtipulationis conſtituantur, hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen eſt commune debitoris, & creditoris, a re nimirum, quæ debetur: & inde Marcellus *l. 39. de fidejuſſ.* nec reus eſt, pro quo debeat, nec res illa, quæ poſſit deberi, ad quam ſpeciem ex eodem libro Marcelli conjungenda eſt *l. 72. §. ſi cum mihi de ſolut* quæ in eamdem rem adducitur ab Vlpiano in *l. 14. de novat.* & Marcus Tullius pro Plancio, *De re*, inquit, *reoque dixerunt*, & *de ſuppliciis. Magis propter reum, quam propter rem ipſam:*

ipſam: & ita reum ſtipulandi dicimus recte, & reum promittendi, reum credendi, reum debendi, reum ſatisdandi, reum ſatis accipiendi. *b*

a *Et res quidem una eſt, vel ſumma, quæ debetur, licet plures ejus ſint, vel debitores, vel creditores; ita ut uno ſolvente, alter liberetur, uni ſolutione facta tota obligatio diſſolvatur, licet quilibet ſolidum petere, vel a quolibet ſolidum peti poſſit.*

b *Igitur reus generaliter is dicitur, de cujus re diſceptatur, ut inquit Cicero lib.2. de Orat. ex adjuncto autem differentia ſubnotatur.*

T I T. III.

De ſtipulatione ſervorum.

Stipulatio ſervorum proprium titulum deſiderabat, non proprium tantum, quæ expeditior eſt; ſed communium, fructuariorum, hereditariorum, *a* & alienorum, qui bona fide ſerviunt, ut intelligeretur, quatenus per eos nobis acquiratur obligatio.

a *Servi hereditarii ſunt ſervi hereditatis jacentis, quæ ſcilicet nondum adita eſt.*

L I B. XLVI. T I T. I.

De fidejuſſoribus, & mandatoribus.

V. lib.3. Inſtit.tit.21. & lib.8. C.tit.41.

Fidejuſſor non eſt, qui nomine debitoris *l.97. § poſſum, de verb. oblig.* ſed qui pro debitore ſuo nomine ſtipulanti promittit citra novationem, vel qui pro alio a ſtipulatore interrogatus reſpondet, qui & adpromiſſor dici-

tur.

tur. *a* Conſtituitur ergo per ſtipulationem, ſtipulatio autem, ut diximus, accedit omni obligationi, & fidejuſſio igitur. Denique ſtipulatio alias accedit, ut principalis obligatio, & alias, ut ſequela principalis obligationis, *l. 93. de ſolut. l. 5. §. pen. de inſtit. act.* Mandator etiam omni obligationi accedit: is eſt †, qui fidejuſſorem fidejubere, vel creditorem alii credere rogat: ſed conſenſu nudo conſtituitur, non ut fidejuſſor per ſtipulationem, & ob id præſens tantum fidejubet; mandat vero præſens, vel abſens, *l. 12. §. ſi curator l. 32. Mand.*

a *Differt autem ab expromiſſore, quia expromiſſor is eſt, qui ita ſe pro aliquo obligat, ut is pro quo ſe obligat, vel omnino non ſit obligatus, vel deſinat eſſe obligatus: at fidejuſſor alienæ obligationi accedit.*

b *Alia etiam differentia fuit inter mandatores, & fidejuſſores jure veteri, quam Iuſtinianus abrogavit l. fin. C. hoc tit. Vid. Cujacium lib. 23. obſ. cap. 25.*

T I T. II.

De novationibus, & delegationibus.

V. lib. 8. C. tit. 42.

Novari ſolebat obligatio vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum, *a* ut Theophilus ſcribit: hodie igitur ſublata obligatione nominum, novatio tantum fit per ſtipulationem. Imo & nudo conſenſu in *l. ſingularia, de reb. credit.* quod Africanus merito reprehendit. *b* Sed omnis tamen obligatio tranſire in novationem poteſt; ergo hic etiam titulus communis eſt omnium obligationum: & eſt novatio † mutatio debitoris, vel cauſſæ debendi. Mutatio rei debitæ novationem non facit, ac præterea, ut conferatur

ea

ea cum delegatione, novatio debitoris, delegatio, novatio creditoris ſimul ac debitoris, quæ etiam fit per ſtipulationem, vel per litis conteſtationem, ut ſi is, cui ceſſit actionem, litem conteſtetur cum meo debitore, *l.2.C. de oblig. & act.* Priori gerere volens delegatur, poſteriori invitus. In *l. ſolutione, de ſolut.* non eſt delegatio, ſed agente nullo jure eo, cui ceſſa non eſt actio, offert ſe liti quaſi debitor, qui non eſt debitor, quo genere verus debitor per exceptionem liberatur, non ipſo jure, *l. 2. C. de pact. l. qui ſervum ſup. de inter. injur. fac.* Per delegationem liberatio contingit ipſo jure, ſi juſſero debitorem meum creditori meo promittere, quod juſſum proprie delegatio eſt, non ſi juſſero ſolvere, & is ſcilicet juſſum meum ſecutus animo libens promiſerit. Vt autem delegatio etiam fit per litis conteſtationem, conſequens eſt, & novationem fieri per litis conteſtationem. Omnis enim delegatio novatio eſt ex parte delegati, & neceſſaria quidem, *l. ult. de ſeparat.* Per ſtipulationem eſt voluntaria, & hæc ſola proprie novatio, vel delegatio.

a *Quæ per ſcripturam menſæ fiebat apud argentarios, ut tradit Cujac. ad l. ſi plures, & ad l. ſi unus, ff. de pactis.*

b *Africani locus eſt in l. qui negotia 30. ff. mand. ubi Cujac. tr. 8. ad Afric.*

T I T. III.

De ſolutionibus, & liberationibus.

V. lib. 8. C. tit. 42.

Superiore titulo duos expoſuit modos ſolvendarum omnium obligationum, Novationem, & Delegationem: ſed & inducendarum, ita ut medius ille titulus hæreat probe tam præcedentibus, quam ſequentibus titulis: nam

& no-

& novatione obligor idem ego, vel expromiſſor, quem dedi, & liberor etiam ego. *a* Et delegatione is, quem delegavi, liberatur a me, obligatur alii, ego liberor a creditore meo. Sequentes tituli duo non ſunt mixti, ſed de ſolvendis quibuſcumque obligationibus. Solvendi verbum eſt multiplex. Solvitur obligatio, vel contractus, *l.* 54. *l.* 95. §. *ult. l.* 97. Solvitur debitor, l. 67. 91. Solvitur creditor; tam enim ſolvit debitorem dando, quam creditor debitorem accipiendo. Solvitur res, vel pecunia, & hoc poſtremo genere, in hoc titulo ſolutio refertur ad eam pecuniam, eamve rem, quæ in obligatione eſt, liberatio ad obligationem. Ex ſolutione liberatio contingit. Solvit debitor, liberat creditor, ſolvitur creditori, liberatur debitor, l. 104. ſiquidem ſolvitur recte, & ſecundum regulas juris civilis, quod quemadmodum fiat, hic titulus docet. De ſolutionibus, & liberationibus, id eſt, de naturalibus præſtationibus eorum, quæ debentur, & de liberationibus, quæ ex eis ſolutionibus debitori contingunt. *b* Interea tamen ſub eo de aliis quibuſdam liberationibus agitur, quæ ſpecie, & jure ſolutionis cenſentur, veluti confuſione, *c* & compenſatione. *d* Alias vero tam ſolutio, ut dixi, quam liberatio omnem modum complectitur tollendæ obligationis, etiamſi non ipſo jure, ſed per exceptionem.

a *Ad id pertinet notatio expromiſſoris, quæ ſupra poſita eſt tit. de fidejuſſ.*

b *Eſt autem ſolutio † ejus, quod debetur a ſe in creditorem, vel alium, cui ſolvitur recte abalienatio perfecta. Cujac. tr. 7. ad Afric. ad l.* 38. §. *qui hominem, hoc tit.*

c *Confuſio autem fit, quum debitor creditori,*

vel

vel creditor debitori ſucceſſit, vel extraneus utrique: nam aditio ipſa veluti debiti penſatio eſt, l.33. quæ dotis, ff ſol. matr. Illa ſcilicet ratione, quod ſibi quis obligatus eſſe non poteſt, nec ſecum ipſe agere. Confuſio † autem eſt concurſus debiti, & crediti in eamdem perſonam, quæ plerumque contingit aditione hereditatis, ut tradit Cujac. tr. 7. ad Afr. ad l. 20. ff de hered. vend.

d *Si ei, qui quid debet invicem, aliquid debeatur, qua de re in tit. de compenſat. ſupra.*

TIT. IV.

De acceptilatione.

V. lib. 8. C. tit. 44. de acceptilationibus.

Solutio aut re fit, aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea eſt titulus ſuperior: hic vero de imaginaria, & quamvis dici ſoleat acceptilatione verborum obligationem dumtaxat tolli; recte tamen dicetur hic etiam titulus eſſe communis omnium obligationum, quia beneficio ſtipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio, *a* & de ea acceptilatione eſt titulus, & ejus definitio in initio propoſita, quæ fit præcedente ſtipulatione Aquiliana. Acceptilatio † eſt verborum conceptio, quibus abſolvunt ſe duo ultro citroque. *b* Stipulatio Aquiliana † eſt novatio obligationis alio genere, quam verbis contractæ.

a *Nam primum obligatio aliter quam verbis contracta in verborum obligationem deducitur, deinde ſtipulatio per acceptilationem ſolvitur.*

b *Apocha autem ab ea differt, quæ interrogationem, & reſponſionem non deſiderat, ut acceptilatio, ſed eſt tantum profeſſio acceptæ, & ſolutæ a debitore pecuniæ, quæ ſcripto fit. Vid. Cuj. c. in Par. C. ad tit. de fide inſtrum. ubi etiam docet, quid ſit antapocha.*

TIT.

TIT. V.

De ſtipulationibus Prætoriis.

Stipulationes prætoriæ ſunt, quæ edicto prætoris interponi jubentur, & quæ ex eodem edicto certam formam habent, cui nihil addi, vel detrahi, vel immutari poteſt. Habent eæ multa præcipua : ut per procuratorem ex eis domino acquiratur utilis actio, *l.3.& 5. hoc tit.* Vt electio ſit ſtipulatoris, ſi disjunctim ſtipuletur, verbi gratia, opus reſtitui, vel quanti ea res eſt dari, *l.21. §. ſi autem, & §. ſeq. de op. no. nunt.* Vt ambiguus ſermo ſtipulationis non continuo accipiatur contra ſtipulatorem, *l. 9. hoc titul.* Vt valeat etiam ſine adjectione diei, veluti judicio ſiſti, non adjecta die, qua ſiſti oportet, *l. de die, in pr. qui ſatiſd. cog. l. ſi finita, in pr. de dam. infect.* Itaque non abs re ſeparatim datur titulus, *De ſtipulationibus prætoriis.*

TIT. VI.

Rem pupilli, vel adoleſcentis ſalvam fore.

Et generibus prætoriarum ſtipulationum ſingulis potioribuſque nunc daretur inſtituto more proprius titulus, niſi e re nata eſſent: jam ſuperioribus libris pleraque tranſacta, veluti, De operis novi nuntiatione, de damno infecto, de legatis, de dupla, de Falcidia, de uſufructu, de judicio ſiſti : quam ob rem earum tantum ſtipulationum titulos proponit, de quibus nihil ullo proprio loco actum eſt ante. Prima eſt de tutela, vel curatione, quæ ex forma edicti interponitur, ſi tutor ſit, vel curator legitimus, vel etiam datus ſine inquiſitione: nam teſtamentarius, vel datus ex inquiſitione rem ſalvam fore non promittit, niſi ſolus tutelam, aut curationem adminiſtrare velit.

TIT.

T I T. VII.

Judicatum ſolvi.

Altera eſt, judicatum ſolvi, cujus formulam edidi alias, *a* quam ex edicto prætoris de re, aut lite, antequam ea conteſtetur, in caſum, quo ſcilicet ea res judicetur, vel non defendatur, ſtipulatur actor a reo *b*, vel deſenſore ejus, *l. filiusfa. qui ſatiſd. cog.* Sed & duabus illis cauſſis ſubjicitur de dolo malo clauſula, ut in ſtipulatione ex operis novi nuntiatione.

a *Nimirum lib.10. Obſ. cap.19. ubi totam ejus rei ſeriem explicat.*

b *Iure novo nulla ejuſmodi cautio exigitur a reo ſuo nomine litem ſuſcipiente, ſed illa tantum, quod judicio ſe ſiſtet, & uſque ad terminum litis in eo permanebit, §. ſed hodie, de ſatiſd. apud Iuſtin. quæ quidem N. 112. cap. 2. vocatur* ἀσφάλεια τοῦ προσεδρεύειν μέχρι τοῦ πέρατος τῆς δίκης, cautio permanendi uſque ad terminum litis. *Quod in actore ſimiliter obtinet, qui ad judicem extraordinarium juris experiundi gratia adverſarium vocat; debet enim ſtatim idoneam cautionem præſtare, judicio ſiſtendi cauſſa, N. 53. cap. 2. Iure etiam noſtro nulla exigitur cautio, judicatum ſolvi, niſi duobus caſibus: uno videlicet, ſi alienigena, aut is, qui fugitivus, aut erro eſt, litem intendere velint: hi enim prius ſatiſdare debent de expenſis judicii adverſario perſolvendis, ſi non obtinuerint, ne alioquin ipſis liceret per calumniam litem inferre, & poſtmodum reum eludere, ſi condemnati ſolum verterent. Altero quum quis jure devoluti beneficium aliquod impetravit, tamquam ab indigno, aut incapaci poſſeſſum; hic enim, ut omnis calumniæ, & fraudi via præcludatur, & quia*

res ipſa in ſe odium habet, ante cauſſæ initium præſtare cautionem debet de judicii expenſis, ſi victus fuerit, ei cui controverſia ſit, reſtituendis.

TIT. VIII.

Ratam rem haberi, & de ratihabitione.

Tertia eſt ſtipulatio de rato, quam de procuratore actoris ſtipulatur reus ante litem conteſtatam, ſed & de tutore, & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obſervetur, ne ab his, vel ab actore municipum deſideretur ſtipulatio de rato habendo, itemque de defenſore rei nonnumquam, ut ex titulo de procuratoribus cognoſcere licet præter ſolitam ſtipulationem de judicato ſolvendo, & hæc de rato ita fere concipitur: *Quod nomine L. Titii a me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminem petiturum, cujus actio, petitio, perſecutio ſit, & ratum L. Titium habiturum, heredemve ejus, aut eum, ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit, quodcumque mecum agetur, aut quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ſpondes?* Ratihabitio, † quoniam de hujus definitione, etiam hoc titulo agitur, & quando, aut quomodo ratum habere dominum oporteat, eſt approbatio ejus, quod cum eo geſtum eſt, qui egit procuratorio nomine, huic contraria eſt retractatio.

LIB. XLVII. TIT. I.

De privatis delictis.

Qui jam videbatur peregiſſe actionum Digeſta, ei nunc, ut ita dicam, novus actionum

num naſcitur ordo. Prior nempe ordo eſt actionum privatarum de proprietate, de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, de obligationibus, vel quaſi obligationibus, quæ ſcilicet ex contractibus oriuntur, aut quaſi contractibus, qui abſolutus eſt. Hic novus actionum eſt ſeveriorum, & atrociorum tam privatarum, quam publicarum ex delictis ſive criminibus, & quaſi delictis, atque etiam actionum fiſcalium, quarum æque ingens numerus, quem in hunc locum referri, & reſervari placuit. Et nova igitur quædam hæc ſunt actionum Digeſta. Quia vero ex delictis ſive criminibus actiones aliæ ſunt privatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de ſingulis ordine tractat. Ac primum de privatis, quæ ſcilicet ex privatis delictis oriuntur: vel civiles, ut injuriarum, ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia, de qua tamen e re nata antevertit dicere lib. 9. & furti nec manifeſti: vel honorariæ, ut furti manifeſti, & bonis raptis, vel etiam injuriarum ex prætoris edicto. Hæc privata delicta dicuntur, quatenus ex eis agunt forenſi actione hi, ad quos ea res potiſſimum pertinet; ſed poſſunt tamen quædam eſſe publica, & eorum nomine judicium publicum, ut ſi hominibus coactis damnum datum, vel ſi raptum ſit, vel illata atrox injuria. *a* Et hoc titulo proponit de privatis delictis generales regulas, ut quæ ex eis naſcuntur pœnales actiones, heredes non teneant, & ut non conſumat alia alias, ſi plura delicta concurrant, & ut de privatis delictis jure ordinario experiri liceat, vel extra ordinem, *b* veluti de furto actione in duplum, aut quadruplum apud judicem datum, vel extra ordinem apud præfectum urbi, uſque ad exſilii pœnam,

ut

ut Oroſius IIII. ſcribit, leges furtum mulcta pecuniæ coercere, aut ad ſummum exſilii lib. 1. de fur. bal. operis publici temporarii, utroque modo furtum non coercetur, *l. interdum. §. qui furem tit. ſeq.* Et recte in tit. *Delictis*; non criminibus; nam delicta proprie ſunt privata, crimina publica, *l. 131. in fi. de verb. ſig l. 17. §. noxas De ´æd. ed.*

a *Tunc enim poteſt concurrere judicium privatum vi bonorum raptorum, aut legis Aquiliæ, & judicium publicum de vi privata, vel publica, nec cauſsa privati judicii conſumet cauſſam publicæ accuſationis, quæ inſtitui poſſet ex lege Julia, qua de re plura tradidi in commentariis ad Alexandrum Severum in l. 4. C. de furt. ubi liberius tractavi de concurrentibus actionibus, & judiciis.*

b *Ordinario agitur, quum ſervatur ordo ſollemnis actionum, & petitur pœna, quam lex nominatim definivit: extra ordinem vero, quum ordo actionis, & formulæ negliguntur, & judicis arbitrio pœna definitur vel pecuniaria, vel corporalis, vel alia quælibet, prout delicti ratio, & delinquentis conditio exigere videbitur: hinc crimen legitimum dicitur, cui lex certam pœnam impoſuit, non legitimum, quod extra ordinem arbitraria pœna coercetur, l. 3. §. pen. ff. de crim. ſtel.*

TIT. II.

De furtis.

V. lib. 4. Inſt. de oblig. quæ ex del. contrahuntur, & lib. 6. C. tit. 2. de furtis, & ſervo corrupto.

Eſt autem † furtum interverſio poſſeſſionis rei mobilis, *a l. 1. § Scævola, tit. 4. infr. l. 1. De diſt. pig.* & duplex furti actio, ut dixi, nec manifeſti civilis in duplum; manifeſti honoraria in quadruplum: utraque perpetua: *b* quæ

tamen

tamen deſierunt eſſe in uſu, propterea quod de furto hodie plerumque agitur extra ordinem, *l. ult. hoc tit.* Non ſunt etiam in uſu actiones furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum; ergo nec actio, ope, conſilio, in duplum.

a *Latius patet definitio, quæ eſt apud Iuſtin. & in l. 1. §. ult. hoc tit. ut furtum ſit contrectatio fraudulosa lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel uſus, vel poſſeſſionis, quod lege naturali prohibitum eſt admittere. Dicitur (contrectatio) quia nihil aliud eſt contrectare, quam de loco in alium transferre, quandoquidem in rebus immobilibus, quæ loco moveri, aut transferri non poſſunt, furtum non committitur, §. quod autem, de uſucap. & longi temp. præſcr. tum quia ſola cogitatione non fit furtum, ſed rem moveri loco opus eſt, l. 21. vulgaris, ff. hoc tit. vel ſi non moveatur, occulto debet retineri, ut quum depoſitarius utitur re depoſita, l. 67. Inficiando, ff. de furt. Adjicitur (fraudulosa) quia furtum ſine dolo, & improbo furandi animo non committitur: ideoque, qui domino volente rem contrectat, vel quum dominum velle exiſtimat, furtum facere non dicitur, l. inter 46. §. recte, l. qui re, hoc tit. Ita equi alieni citra furandi animum abduci poſſunt, ut ipſis equas ſuas aliquis in ſpem gentis ſubjiciat, l. 53. ſi quis uxori §. ſi quis aſinam eod. Ponitur (lucri faciendi animo) quia poteſt aliena ancilla, vel meretrix non lucri, & libidinis cauſſa ſurripi, aut amoveri, nec ea res in furti ſpeciem cadet, quia malefica voluntas, & propoſitum delinquentis diſtinguit, l. 40. verum, l. 51. qui injuria, eod. Subjungitur (vel ipſius rei, vel etiam uſus poſſeſſionisve) quia non tantum in proprietate rei, ſed in uſu, & poſſeſſione furtum committi poteſt. In uſu,*

veluti ſi depoſitarius utatur re depoſita, vel creditor re pignerata, vel commodatarius aliter utatur, quam promiſit. In poſſeſſione, veluti, ſi quum is, cui rem commodavit, eam ſurripuit, aut debitor a creditore rem, quam pignori dedit, ſurripiat.

b *Nulla fere actio pœnalis prætoria, quæ perpetua ſit, præter actionem furti manifeſti, & ejus rei ratio hæc, quia quum olim actio furti manifeſti ex 12. tab. eſſet capitalis, & fures manifeſtarii fuſtibus caſtigati in ſervitutem addicerentur ei, cui furtum factum erat, ut tradit Gellius lib. 11. cap. fin. prætores pœnam capitalem, & corporalem in pecuniariam commutarunt, ut quadrupli pœna eſſet, & remanſit tamen actio perpetua, quod primum a lege originem duxiſſet.*

TIT. III.

De tigno juncto.

Eſt & alia actio furti ſpecialis de tigno furtivo juncto ædibus, aut vineæ, civilis actio in duplum, cujus ſeparatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quam quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum injunxit, hac ſola ratione, quod tignum furtivum apud eum conceptum ſit, *a* quod vindicari non poteſt: nam vindicationis loco ſimul, ac concepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretium, levior quam in furem; quia extra duplum reus non tenetur in rem, vel ad exhibendum, nec ſoluto quidem poſtea tigno, levior etiam, quam in eum, apud quem furtum concipitur per lancem, & licium; quia tigni juncti conceptio eſt in propatulo, & in XII. tab. ſcriptum opinor: Tignum junctum ædibus, vineæque, & concaptum, vel potius (ut

doctiſſi-

doctiſſimus Ioſephus Scaliger cenſet, a quo pudet diſſentire.) vineæque concapes, ne ſolvito. Verum in furem ipſum hæc actio eſt in duplum, ut ſi quam aliam rem ſubripuiſſet, mera pœnalis, non mixta, ut in non furem: nam fur ultra dupli pœnam in rem tenetur, & ad exhibendum, quaſi dolo deſierit poſſidere, & conditione furtiva, vel etiam ſoluto tigno quaſi poſſeſſor. Et rurſus in furem famoſa, in non furem non famoſa, *l. 8. C. ex quib. cau. inf.*

a *Idem tradit Cujac. lib. 23. Obſ. cap. 19.*

T I T. IV.

Si is, qui teſtamento liber eſſe juſſus erit, poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſurripuiſſe, aut corrupiſſe quid dicetur.

Sequitur alia actio jure prætorio comparata ad ſimilitudinem actionis furti civilis in duplum, ſed annalis, non perpetua, & rerum amotarum (ſic appellatur a Græcis) potius quam furti: nam hereditati furtum non fit, *a* vel ſi fit, ut veteres putaverunt; poſt libertatem ex antefacto domino non eſt furti actio; & hæc actio prodita eſt in eum, cui libertas teſtamento relicta eſt, ſi hereditate jacente dolo malo ſubripuerit aliquid: itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ, ſi quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quamquam alias actio legis Aquiliæ ſit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, ſed quanti res plurimi fuerit eo menſe, vel anno, niſi in inficiatorem.

a *Vide quæ not. inf. ad tit. de crimine expil. hered.*

T I T. V.

Furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios.

Sequitur etiam alia jure prætorio comparata ad ſimilitudinem actionis furti, civilis in duplum, & perpetua in eum, qui furtum non fecit, nautam ſcilicet, vel cauponem, vel ſtabularium, ſi modo eorum aliquis fecit, quorum opera navem, aut cauponam, aut ſtabulum exercet. Eſt & in eumdem actio ad exemplum legis Aquiliæ, gravior tamen, quam legis Aquiliæ, nempe in duplum, ſi quis eorum in nave, vel caupona, vel ſtabulo damnum dederit, de qua hoc titulo non agitur, ſed *l. ult. nau. caup. ſtab.* & ſeparaverat etiam eas Vlpianus. Nam ad edictum de furtis hanc propoſuerat lib. 38. illam vero de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. 18. ad edictum: & in hoc diſtat hic titulus a ſuperiore; nam ſuperiori furto adjungit ruptum, non etiam iſto.

T I T. VI.

Si familia furtum feciſſe dicatur.

Beneficium quoque hujus edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, ut liberetur dominus id præſtando, quod ſi unus ſervus furtum feciſſet, præſtandum foret, duplum puta vel quadruplum: ſed trahitur etiam interpretatione ad damnum datum, non ad injuriam, non ad alias cauſſas, in quibus ſane familiæ factum pro pluribus factis habetur, non pro uno: *a* in furto, vel damno, pro uno. Familia † cœtus eſt ſervorum uni domino ſubjectorum. Eodem libro 38. ſub eodem titulo de furtis adjunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, ut conſtat ex *l. quanto. de public.*

blic. l. pronunciatio §. ſervitutum, de verb. ſignific. de qua jam occupavit dicere auctor Digeſtorum lib. 39. tit. 4. ſicut de actione damni injuria adverſus nautas, caupones, ſtabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius junxerat legi Aquiliæ, ut dixi titulo ſuperiore. Sed occaſio non poteſt non aliquando abrumpere rerum, quæ aguntur, ordinem rectum.

a *Quod obtinet, quando familia ſervorum injuriam alicui intulit, vel album prætoris corrupit: nam tum non ſufficit dominum tantundem præſtare, quantum ſi ipſe, aut liber homo quilibet deliquiſſet, ſed vel ſingulos noxæ dedere compelletur, vel pro ſingulis litis æſtimationem præſtare, l. 9. ſi familia ff. de juriſd. omn. jud. l. 34. ſi plures, ff. de injur. vid. Cujac. lib. 8. Obſ. cap. 20. & lib. 3. ad edictum Paulli, ad d. l. 9. ſi familia. Sed & furti nomine, quod familia fecit, tenetur tantum una litis æſtimatione defungi, quum ignorante eo familia deliquit: nam ſi eo conſentiente, omnium nomine convenitur, l. 1. §. 1. hoc tit.*

TIT. VII.

Arborum furtim cæſarum.

In hoc titulo proponitur ad ſimilitudinem furti actio civilis ex XII. tabul. hodie redacta in duplum *a* adverſus eum, qui furtim, id eſt, clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis eſt actio legis Aquiliæ, ſed illa eſt gravior.

a *In duplo tamen ſimplum damni dati, id eſt, pretium arboris furtim cæſæ continetur: & ob id mixta eſt, non ut actio furti nec manifeſti in duplum mere pœnalis, idque tradit Accurſ. in l. 8. hoc tit. cujus ſententiam probat Cujacius lib. 39. ad edictum Paulli, ubi d. l. 8. enarrat.*

TIT. VIII.

Vi bonorum raptorum, & de turba.

V. lib. 4 Inſtit tit. 2. & lib 9. C. tit. 33.

Hujus edicti tres ſunt partes. Vna eſt de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato, & de amiſſo in turba. Ex prima, & ſecunda eſt actio mixta in quadruplum, ex tertia in duplum &c. Communis prima tertiaque cum actione legis Aquiliæ, ſecunda cum actione furti, & integrior titulus fuiſſet hoc modo, *l. 195. §. pen. de verb. ſig.* De hominibus coactis, & vi bonorum raptorum, & de turba.

TIT. IX.

De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata.

Hoc edictum non eſt neceſſarium in raptorem, quum ſufficiat ſuperius, ſed eſt etiam in quadruplum actio ex hoc edicto in eum, qui ex his cauſſis abſtulit, vel amovit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnum dedit. Et de incendio, ruina, &c. id eſt de his, qui ex incendio, vel naufragio, vel nave, aut rate expugnata, rapuiſſe, vel per has cauſſas damnum dediſſe dicuntur, *l. 3. de feriis*, quod Labeo trahit etiam ad domum, & villam expugnatam, & *l. in eum, C. de fur.* ex hoc edicto pœnam additam pœnæ ſtatutæ olim recte; nam & Vlp. l. 1. de his facinoribus eſſe criminum exſecutiones, corporales pœnas ſcilicet, & his noviſſime prætorem addidiſſe pecuniarias, quod etiam fecit titulo ſuperiore.

TIT. X.

De injuriis, & famoſis libellis.

V. lib.4. Inſt. tit.4. & lib.9. C. tit.35. de injur. & tit.30. de famoſis libellis.

Superiores actiones furti, damni injuria, vi bonorum raptorum, & quæ his ſimiles adjiciuntur, rei familiaris damnum judicio pœnaque perſequuntur: actio injuriarum, ut eleganter Valentinianus ait in Nov. de libertis, agit cauſſam doloris eodem modo, quo M. Tullius dolorem eam judicio pœnaque mitigare, & ob id ſuperiores quidem heredi dantur, ſed non hæc de injuriis. Eſt autem de injuriis publicum judicium ex lege Cornelia, quod pulſatus, aut verberatus quis, aut domus ejus vi introita ſit, hodie etiam privatum ex Conſtitutionibus, & ex edicto prætoris generali etiam privatum, quanti judex injuriam æſtimaverit. De famoſis libellis publicum ex S. C. Et omnia, ut arbitror, annalia.

TIT. XI.

De extraordinariis criminibus.

Ordinariæ actiones furti, vi bonorum raptorum, & injuriarum, quæ ſupra expoſitæ ſunt, etſi penitus ſublatæ non ſint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum, extraordinario judicio criminaliter agitur accuſatore ſubſcribente in crimen, *l. ult. de pr. del. l. ult. de furt. l. ult. tit. prox. ſupra.* Eapropter his proxime adjungitur generalis titulus de extraordinariis criminibus, qui tam ea crimina complectitur, quæ proprie extraordinaria ſunt, id eſt, quæ numquam ordinaria fuerunt, *a* quam quæ mixta ſunt, id eſt, ordinaria, & extraordinaria pro actoris arbitrio: nam ſi velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur.

Et ſi extra ordinem, æque non prohibetur, & hæc forte via expeditior, quia res agitur citra ſollemnem ordinem juris, & legum, citraque morem priſcum judiciorum, & non obſervata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primum eſſe extraordinarius, deinde etiam pœna, & cauſſa cognita: igitur ſtatuendæ pœnæ liberum arbitrium eſt ei, qui cognoſcit. *b*

a *Scilicet, quia neque umquam in his ordo judiciorum ille ſollemnis eſt obſervatus, nec certa pœna a lege, aut a prætore eſt conſtituta, quod utrumque in ordinariis judiciis obtinuit ſemper.*

b *Quod æquius eſt, & in Francia etiam ſervatur, quia pro delicti ratione, vel pœna augeri, vel minui debet, quod non fit in judiciis ordinariis, ubi eadem pœna ſemper, non ſervata perſonarum diverſa ratione, vel circumſtantiis, quæ circa ipſum maleficium intercedunt, & quibus maleficium ipſum, aut crimen leviori, vel graviori coercitioni ſubjici debet.*

TIT. XII.

De ſepulcro violato.

V. lib. 9. C. tit. 19.

De ſepulcro quoque violato nunc extra ordinem agi non eſt dubium; qua de re fuit, & eſt etiam nunc, ſi quis hanc malit, actio privata his, quorum intereſt in id, quo æquum judici videbitur, dum tamen non minoris condemnet judex, quam in aureos C. ſepulcro violato, vel CC. ſepulcro inhabitato, aut inædificato. In id, inquam, quod æquum judici videbitur: eſt enim concepta in bonum, & æquum, ſicut actio injuriarum prætoria, & actio de dejectis, & effuſis ex illa parte, qua libero homini nocitum eſſe dicitur, & actio de moribus, qua etiam omnes vindictam perſequun-

ſequuntur, non damnum pecuniarium, atque ideo heredi non dantur: *a* eſt etiam de ſepulcro violato actio popularis in C. vel CC. aureos, ceſſantibus his, quorum intereſt. Eſt & publicum judicium l. 8. hoc tit. De furto eſt privatum, & extraordinarium, & ex quibuſdam cauſſis publicum, de bonis raptis, privatum, publicum, extraordinarium. Item de injuriis. Item de ſepulcro violato: ac præterea populare, ut data opera videatur hic titulus poſitus in confinio, vel potius intermedio privatorum, extraordinariorum, popularium, & publicorum judiciorum, quæ oriuntur ex delictis; hæc enim participat omnia ſepulcri violati crimen.

a *De ejuſmodi actionibus plura Cujac. lib. 22. Obſ. cap.* 14.

T I T. XIII.

De concuſſione.

De concuſſione autem, id eſt, de terrore injecto, pecuniæ, vel rei alicujus extorquendæ cauſſa, eſt privata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc tit. extraordinarium crimen, & quibuſdam caſibus publicum, ut declarat l. 2.

T I T. XIV.

De abigeis:

V. lib. 9. C. tit. 37.

Abigeatus quoque crimen extraordinarium eſt; ſed eſt etiam in abigeos, quaſi in fures ordinaria furti actio, ſi quis hac uti malit, l. 1. C. eod. quamquam abigei latrones potius ſint, quam fures, l. 6. §. Imp. loc. maxime ſi cum gladio pecora aliena deprædentur, ut plerumque faciunt, l. 2. hoc tit. & placet, quod de his puniendis, l. 1. refert, Hadrianum reſcripſiſſe concilio Bæticæ: erant enim Hiſpani olim maximi abigei: adeo ut Iberos poeta dicens

 intelli-

intelligat abigeos, & recte concilio, ut in Græco, πρὸς τὸ συνέδριον, *ad concilium*. Placet etiam quod l. 3. lenius coercet, ut alias emendavimus, qui ex ſtabulo abigunt, quam qui ex ſilva, vel grege; durius enim ſtatuitur in eos, quibus patet major furandi copia. Juſtinus de Scythis: *Nullum ſcelus apud eos furto gravius, quippe ſine tecto munimentoque pecora, & armenta habentibus quid ſalvum eſſet, ſi furari liceret.*

T I T. XV.

De prævaricatione.

Prævaricatio † eſt colluſio accuſatoris, vel nunciatoris cum reo, ut abſolvatur publicum crimen in accuſatorem, qui judicio publico non ex animo egit, extraordinarium in advocatum, qui prodidit cauſſam adverſario, quæ proditio veluti prævaricatio eſt: ſed & in accuſatorem frequentius hodie extraordinarium.

T I T. XVI.

De receptatoribus.

Latronum occultator, & receptator extra ordinem coercetur. Sed & privata actione ex tit. de incendio, ruina, & naufragio, & receptator ſervorum fugitivorum ex tit. de ſervo corrupto, & de fugitivis, & ex Conſtitutionibus porrigitur etiam pœna extraordinaria ad eos, qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

T I T. XVII.

De furibus balneariis.

Quod dixi tit. 1. 2. 11. 12. furtum coerceri extra ordinem, hoc hic titulus veriſſimum eſſe comprobat, qui etſi conceptus ſit de furibus balneariis, idem tamen cenſet de furibus nocturnis, qui dormitatores ſunt Comi-

eo, diurni ſcilicet. Diurni igitur, vel interdiarii fures extra ordinem non coercentur, ſed privato, forenſi, ordinario judicio in duplum, vel quadruplum. At meminiſſe oportet paullatim omnia judicia facta fuiſſe extraordinaria, & quum primum cœpit eſſe extraordinarium in fures balnearios, aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiarios. Sed poſtea placuit de omni furto agi cum inſcriptione extra ordinem. Verum enim lenius coercebuntur ſemper interdiarii, quam balnearii, aut nocturni. Balnearii ſunt veſtimentorum fures, & inde ille Diogenis jocus in furem balnearium, ἐπαλειμμάτιον ἢ ἐπ᾽ ἄλλο ἱμάτιον: inde etiam uſus capſariorum adverſus fures balnearios, *l. 3. ult. de offic. præf. vig.*

T I T. XVIII.

De effractoribus, & expilatoribus.

Furibus adjunguntur effractores, id eſt, qui effringunt fores carcerum, vel domorum, vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium, vecticularii, & expilatores, id eſt, prædones, qui ædes, aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures ſunt, vel pluſquam fures, ut intelligatur hos etiam extra ordinem puniri. Non ideo tamen minus: ſi quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplum, vel quadruplum. Sed & judicio publico in expilatores, & effractores. Verum adjunguntur etiam his ſub hoc titulo ſacculari, qui ex ſacculis alienis ſuppilant pecunias neſcio qua arte, ſimiles ſectoribus zonariis, ſive manticularii, & derectarii *a* ſive apertularii, confectores cardinum, quibus in cœnaculis, quæ ingrediuntur, nihil eſt tam obſeratum, occluſum, obſignatum, quod non aperiant.

a *Sic dicti videntur, quod ſe funibus in aliena cœnacula dirigant, l. ſaccularii, de crimin. extraord. unde dicti* ἐπεισπηδηταί, ſuperinſilientes, *&* θυρεπανοίκται, fores omnes ingredientes, *quod ſeras, aut januas malis artibus aperiant. Vid. Cujac. lib.* 10. *Obſ. cap.* 27. *&* 34. *& lib.* 27. *c.* 30.

TIT. XIX.

Expilatæ hereditatis.

V. lib. 9. *tit.* 32. *de crim. expil. her.*

Expilatoribus ſtatim adjungit ſpeciale crimen expilatæ hereditatis, quod judicio furti ſubditur ſuccidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. *a* Hereditas enim hic eſt, quæ nondum adita, vel poſſeſſa eſt. Nec puto ex hoc crimine aliud eſſe judicium privatum, vel publicum.

a *Hac ſcilicet ratione, quod poſſeſſionem hereditas non habeat; non poteſt vero fieri furtum ejus rei, quæ a nemine poſſidetur, l.* 1. *§. Scævola, ſup ſi is, qui teſtam. nec ob aliam cauſſam ſpecialiter admiſſum eſt in l.* 68. *cum ſeq. ſup. de furtis, ejus rei hereditariæ furtum fieri, quæ pignori a defuncto data erat, aut commodata fuerat, aut in qua uſusfructus alienus eſt, quam quia illam interim creditor, commodatarius, aut uſufructuarius poſſident. Ea tamen de re dubitatum apud veteres: & Sextus Aelius, M. Manilius, & M. Brutus in contraria ſententia fuerunt, diſſentiente Scævola, & Trebatio, ut conſtat ex Cicerone lib.* 7. *epiſt.* 22. *& quidem Scævolæ ſententia tandem obtinuit, ut conſtat ex d. l.* 1. *Scævolam dum dicimus, Pub. Mucium, vel Q. Mucium Scævolam intelligimus, quorum quædam etiam in jure mentio: nam Q. Cerbidius Scævola, cujus tot in Pandectis reſponſa exſtant, quamvis ex eorum gente fuerit, longo tamen intervallo poſt Ciceronem*

floruit,

floruit, nempe ſub Marco Philoſopho, cui in conſilio adfuit, ut teſtatur Iulius Capitolinus in vita Marci Philoſophi.

T I T. XX.

Stellionatus.

V. lib. 9. C. tit. 34. de crim. ſtell.

Stellio lacerti genus eſt verſutiſſimum, a quo ſtellionatum dicimus impoſturam, & dolum omnem, quicumque proprio nomine vacat: & ut cauſſæ acquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine, quæ continentur ſub generali nomine mortis cauſſa capionis: itemque, ut contractus alii nomen habent, alii carent nomine, qui ſub actionem unam veniunt præſcriptis verbis, ita delicta ſive crimina alia proprium nomen habent, alia nomine vacant, quæ veniunt ſub actionem de dolo privatam, vel ſub extraordinariam, & criminalem ſtellionatus perſecutionem. At poteſt hoc crimen eſſe commune etiam cum alia actione, ut cum pigneratitia, ſi quis rem uni obligatam ſciens alii obligaverit. Hunc enim dolum vindicat civiliter actio pigneratitia, quia bonæ fidei eſt, & cuilibet actioni bonæ fidei ineſt actio de dolo.

a *Quoties autem hoc judicium concurrit cum actione famoſa, famoſum eſt, veluti ſi cum actione mandati, depoſiti, aut tutelæ directa: ſi cum ea, quæ infamiam condemnato non inducit, veluti cum pigneratitia actione, famoſum non eſt. Vid. Cujac. lib. 10. Obſ. cap. 26. circa fi.*

T I T. XXI.

De termino moto.

Sequitur terminorum, qui finium cauſſa poſiti ſunt, avulſorum crimen extraordinarium invaſioni, aut furto proximum, cum quo

con-

concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia, *a* ſi dolo malo motus terminus ſit extra ſuum gradum, ideſt, extra quinque pedes *b* lege Manilia definitos.

a *In quinquaginta aureos l.3. hoc tit.*

b *Recte extra quinque pedes: nam ſi ultra, id eſt, ſi de majore loco, quam qui quinque pedibus conſtaret, ageretur, non fuit controverſia finalis de termino moto, aut finium regundorum, ſed rei vindicatio, quaſi de rei proprietate, l. 3. C. Th. fin. reg. & quantum ad illos quinque pedes uſucapi omnino non poterant ex l. 12. tab ut docet Cicero lib 2. de legibus, quod abrogatum tandem l.5. & fin. regund. quæ integra erat in C. Theod. eod. tit. Idem vero obtinuiſſe videtur lege Mamilia, ſive, ut Cujacius hic ait, Manilia, quod ex l. 12. tab de quinque illis pedibus, quæ & illud videtur conſtitutum, ut ſi ea de re controverſia eſſet, ſinguli arbitri darentur. Cicero lib. 1. de legibus: nec lege Manilia ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus: ad quod pertinet ff. l. 2. C. Th. fin. reg.*

TIT. XXII.

De collegiis & corporibus.

V. lib. 2. ſup. de extraord. crim. & Cujacium lib. 9. Obſ. cap. 30.

Eſt etiam crimen extraordinarium in eos, qui illicitum collegium, vel quodcumque tale corpus *a* celebrant, id eſt, ſine auctoritate Senatus, vel Principis: & collegium diſſolvitur ex S. C. mandatiſque principum, l. 3. Tertulianus de jejunio: *In S. C. & principum mandata coitionibus oppoſita deliquimus.* Non puto ex hoc crimine aliud eſſe privatum, publicumve judicium.

a *Ejuſmodi collegium ſeu corpus illicitum* φρατϱία, conventiculum, *dicitur in can.* 18.

Con-

Concil. Chalced. ubi etiam legibus, quas vocat τοὺς ἔξω νόμους, externas leges, *illud idem prohibitum eſſe traditur*: φρατρίαν, *autem Zonaras ibidem definit*, κακοθελές διαβόλον καὶ συνωμοσίαν ἐπι πράξεσι φαύλαις. Conventiculum improbum concilium, & in ſceleſtis operibus conſpirationem. *Qualia omnia collegia illicita, quæ propter monopolia inſtituuntur, vel conventicula illicita, quæ fiunt gratiâ religionis improbatæ, l. conventicula, C. de Epiſc. & Cler. & ob id a Iuſtiniano vocantur* παρασυνάξεις *N.* 132. *Quia autem corporum incidit mentio, repetenda eſt diviſio eorum ex l.* 30. *rerum mixtura, ff de uſurp. & uſucap. & Plutarcho lib.* περὶ γαμικῶν παραγγέλματων, de nuptialibus monitis. *Corpora alia conſtant uno ſpiritu, vel ut ait Plutar. d. loco* μιᾷ συμφυΐα, *atque ut plurimum ex pluribus partibus conſtant, quas tamen ipſa rerum omnium parens natura, ſive Deus ſimul conjunxit, & ideo illa corpora dicuntur* ἡνωμένα, *quaſi unica, ſive ſimplicia. Eadem Seneca epiſt.* 103. *vocat continua, quod ſcilicet conſtent partibus continuis. Ejuſmodi eſt homo, & animal quodlibet. Alia conſtant ex cohærentibus rebus aliquibus, non a natura conjunctis, ſed hominum induſtria coagmentatis, & ob id* συνημμένα, cohærentia, *vocantur: compoſita vocat Seneca dicto loco; ejuſmodi eſt domus, navis, menſa, & cetera id genus. Alia denique, quæ ex diſtantibus capitibus conſtant, & ex multis individuis uni nomini ſubjectis, veluti grex, qui ex multis ovibus, Senatus, qui ex multis ſenatoribus; hæc* διεστῶτα, ſejuncta, *poſſunt vocari, & mixta paſſim dicuntur, quæ etiam ſunt in duplici genere, quod alia ex his conſtent capitibus certis, ut chorus comœdorum, vel tragicorum, legio: alia*

capi-

capitum incerto numero, ut populus, quod docet ipſe Cujacius lib. 15. Obſ. cap. 33. & lib. 26. cap. fin.

T I T. XXIII.

De popularibus actionibus.

Poſt privata judicia, & extraordinaria, quæ ex delictis naſcuntur, ſubjicit popularia, cujus generis unum habuimus tit. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. tit. 3. & lib. 29. tit. 5. & pleraque interdicta popularia lib. 43. Iudicia hæc ſunt forenſia, non criminalia, & ex iis cauſſis, quæ publicam tutelam merentur, cuilibet agere volenti competunt. In his pleraque ſingularia ſunt. Vt pro populari actione fidejuſſor non detur, *l. ſi quis pro eo, §. ult. de fidejuſſ.* Vt in populari actione non compellatur arbiter ſententiam dicere, *l. non diſtinguemus, §. de liberali, de reo, qui arb. rec.* Vt non intendantur per procuratorem. Vt mulieri, vel pupillo non dentur: quæ omnia obtinent etiam in publicis judiciis, de quibus agitur tit. ſeq. & ubique ita procedunt, niſi is agat, ad quem ea res pertinet, quæ commiſſa eſt: hoc enim caſu judicium, ſive publicum, ſive populare, pro privato habetur *l. licet in prin. & §. 1. l. non cogendum §. qui ita. de procurat.*

L I B. XLVIII. T I T. I.

De publicis judiciis.

V. lib. 4. Inſtit. tit fin.

Populares actiones, & publica judicia ſunt; *l. cum qui §. in popularibus, de jurejur.* &

retro

retro publica, etiam popularia ſunt. Sed in uſu popularia plerumque dicimus civilia, ſive forenſia, publica criminalia, quæ ex populo, quilibet ſubſcribens in crimen jure ordinario intendere poteſt in pœnam certam, & legitimam: ſed hæc quoque hodie extra ordinem exercentur: imo & actiones omnes, quæ ex aliis cauſſis, quam ex delictis naſcuntur, vel quaſi delictis, & interdicta omnia, nec tamen ideo de eorum ordine inanis ubique tractatio: nec enim prohibemur etiam ex iiſdem cauſſis hodie, ſi velimus experiri ordinario jure. Proponuntur hoc titulo enumeratio, & diviſio judiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

a *In hoc igitur differunt maxime publica judicia a popularibus, quia publica judicia certa lege ſunt introducta, & certo ordine inſcriptione in crimen primum facta inſtituuntur: popularia plerumque habent prætorem auctorem, ut actio de albo corrupto, de effuſis, & dejectis, de ſepulcro violato. Videntur autem judicia publica primum dicta, in quibus de crimine perduellionis agebatur: mox nomen illud publici criminis aliis gravioribus, & atrocioribus ſceleribus eſſe communicatum, ſingulis legibus latis.*

T I T. II.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

V. lib 9. tit. 1. Qui accuſ. non poſſunt, & tit. 2. de accuſ. & inſcript.

Accuſatio † eſt criminalis judicii perſecutio, ſive publici, ſive extraordinarii, vel delatio criminis publici, aut extraordinarii. Inſcriptio, vel ſubſcriptio † eſt accuſatoris libellus, quo profitetur ſe reum deferre lege Iulia de vi, vel qua alia, eumque reum a ſe per-

actum

actum iri: nam hoc ordine res agitur: ducit accuſator reum in jus ad prætorem, qui lege Iulia de vi quærit: poſtulat, ut prætor nomen ejus recipiat lege Iulia, & edit inſcriptionem ſua manu ſubſcriptam, cujus formula quædam eſt in *l.* 3. Iudicia civilia eduntur ſine inſcriptione. In criminalibus exigitur inſcriptio, quæ vinciat accuſatorem falſum, & temerarium: nam fere cui inſcribere neceſſe eſt, ſive profiteri ex ſcripto, quod crimen intendat, non ignarus ex eo, quæ eum maneat pœna, ſi forte calumniator apparuerit, vel in probatione defecerit, nec temere, nec indifferenter inſcribit in crimen. Qui autem accuſare, & accuſari poſſunt, vel non, hoc titulo potiſſimum declaratur.

T I T. III.

De cuſtodia, & exhibitione reorum.

V. lib. 9. *C. tit.* 3. *de exhibendis, & transmittendis reis, tit.* 4. *de cuſt. reorum.*

Rei poſteaquam delati ſunt, vel in vincula, & carcerem conjiciuntur, vel militibus dantur cuſtodiendi, vel fidejuſſoribus, qui caveant de his ſiſtendis, exhibendiſque, qua de re hoc titulo agitur. Auguſtinus in Ioannem: *Receptiones, inquit, in cuſtodiam pro meritis cauſſarum adhibentur: alios jubentur cuſtodire lictores humano, & miti officio, atque civili: alii traduntur optionibus, alii mittuntur in carcerem, & in ipſo carcere non omnes, ſed pro meritis cauſſarum in imo carceris detruduntur*: & optiones videtur vocare carceribus præpoſitos, ut l. 6. de bon. damnat. Ambroſius optiones carcerum. Pertinet etiam ad hæc, quod Suidas ſcribit, cuſtodiam eſſe, τὸ τῷ δεσμωτηρίῳ ἐπικείμενον ςράτευμα, *qui ad carceres cuſtodiendos ponitur exercitus,*

TIT.

TIT. IV.

Ad legem Iuliam majeſtatis.

V. Lib. 9. C. tit. 8.

Expoſito ordine inſtituendorum judiciorum publicorum, nunc incipit per ſingulas ſpecies de quæſtione, & pœna eorum legitima, cauſſiſque tractare, ac primum de læſa majeſtate, & de crimine perduellionis. Læſæ majeſtatis pars eſt, & quidem gravior perduellio, id eſt, rebellio ſumtis armis adverſus patriam, aut principem, quod & tyrannidis, & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte. *a* Cetera crimina violatæ publicæ poteſtatis finiuntur morte.

a *Quia ſcilicet etiam poſt mortem memoria rei damnatur; unde etiam nomina reorum de faſtis eradi, & ſtatuæ tolli, ſi quas haberent, ſolitæ ſunt, ut tradit Lipſ. ad Tacitum lib. 6. annal. in excurſu. Quin etiam ſi nondum detecto crimine reus pœnam, & ſupplicium morte naturali prævenerit, aut ſceleris conſcientia, jam de pœna ſua certus mortem ſibi conſciverit, bona poſtmodum confiſcantur, & ut jure Gallico obtinet quadrigis in diverſa nitentibus, cadaver mortui dilaceratur.*

TIT. V.

Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis.

V. lib. 9. C. tit. 9.

De adulteriis coercendis ſæpe, & nonnumquam de pudicitia dicitur. Et ceteræ perlatæ videntur a Iulio Cæſare, hæc ab Auguſto, quæ eadem fuit ſimul de maritandis ordinibus, de divortiis, de fundo dotali, deque aliis pleriſque rebus; adeo ut XXXV. caput legis Iuliæ numeretur in l. cap. de rit. nupt. Adulterii autem nomine Auguſtus intellexit etiam

iam ſtuprum, & his adjunxit etiam lenocinii coercitionem: nec fuit tam ſeverus horum vitiorum vindex, quam poetis videtur, imo indulgentior plus æquo: nam & relegationis tantum pœnam præſcripſit quaſi criminis excuſabilis, ut ille ipſe, qui hanc legem expertus eſt, quique ſeveram tamen legem hanc eſſe nuncupat, non inficiatur: *Niſi*, inquit, *delicti pars excuſabilis eſſet*, *Parva relegati pœna futura fuit*. Et minoribus XXV. annis non permiſit accuſationem, *a* quæ tamen eis permittitur ex aliis cauſſis: & quum ſoleant cetera crimina durare ſpatio XX. annorum, hujus legis crimina finivit quinquennio. Sed & eludendorum *b* eorum cauſſa multas præſcriptiones admiſit.

a *Sed hoc ita verum eſt, ſi injuriam matrimonii ſui non exſequatur: nam tunc accuſare poterit l.*15. *ſi maritus* §.6. *hoc tit.*

b *Veluti ne ſimul duos reos adulterii marem, & feminam unus idemque accuſator eodem tempore facere poſſit, l.*39. §. *duos, hoc tit. l.*8. *C. eod. rationem Cujac. explicat lib.*20. *Obſ. cap.* 17. *Item ut exceptio lenocinii repellat maritum ab accuſatione adulterii, niſi eam apponat is, qui jam delatus eſt adulterii reus, l.*2. §. *qui hoc dicit*, §. *extraneus, eod. Vt maritus, qui ſemel deſtitit, numquam poſtea hoc crimen inferre permittatur, l.* 16. *C. hoc tit. Vt mulier, quæ poſt divortium nupſit, antequam ei denuntiaretur, ne nuberet, non poſſit accuſari, niſi marem accuſator reum peregerit; l.*2. *hoc tit. & aliæ ſimiles.*

TIT.

T I T. VI.

Ad legem Iuliam de vi publica.
V. lib. 9. C. tit. 12. ad legem Iul. de vi pub. ſive privata.

Vis publica proprie ea eſt, quam contra jus faſque infert publica perſona, id eſt, qui imperium, vel poteſtatem habet. Privata, quam privati homines inferunt: utraque lege Iulia judicio publico coercetur; nam ei etiam, ad quem ea res non pertinet, accuſatio permittitur, quaſi ex communi crimine, ut eleganter κατὰ Μειδίου, *adverſus Midiam*, Demoſtenes ait his verbis: πάνθ᾽ ὅσα τις βιαζόμενος πράττει κοινὰ ἁμαρτήματα, καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων ἡγεῖτο νομοθέτης. *Quæcumque publica crimina quis patrat, & per eos, ad quos res non pertinet, judex cognoſcat.* Eadem ratio eſt violatæ majeſtatis, aut pudicitiæ: nam & hæc crimina lex putavit eſſe communia, perinde ac ſacrilegia; qua de cauſſa ſacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & ſacrilegos læſæ majeſtatis reos.

T I T. VII.

Ad legem Iuliam de vi privata.

Poſtea placuit, quicumque vim armatam intuliſſet, eum ſubjicere pœnæ legis Iuliæ de vi publica; legis autem de vi privata eum, qui ſine armis vim feciſſet. Sed in electione tamen accuſatoris eſt eum, qui vim coactis hominibus, armatiſve fecit, mitiore, id eſt, hoc judicio, an ſuperiore perſequi malit, an utroque, *l. 32. de pœnis.*

T I T. VIII.

Ad legem Corneliam de ſicariis, & veneficiis.

Malo veneficiis, ut in *l. ult. C. Th. ad legem Corn. de fal.* pro quo in Baſilicis eſt, φαρμακων; quam veneficis: nam hac lege coërcentur non tam hi, qui venenum dederunt, quam qui etiam paraverunt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de majeſtate ante legem Iuliam, ſed lex Iulia ei derogavit, ſicut lex Pompeja legi Corneliæ de parricidio, cujus reſtat memoria adhuc in *d. l. ult. & l. 2. de orig. ju.* Et quia Corneliæ de ſicariis, & veneficiis lex Iulia non derogavit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum judicium de ſicariis, & veneficiis, ſicuti de falſis, & de injuriis. Dicuntur autem in ea ſicarii, homicidæ qualeſcumque, etiamſi non ſicis clandeſtinam cædem fecerint. Alias enim conſtat ſicas eſſe, ut Cedreni verba uſurpem, μαχαίρια μικρὰ, ἃ ἐπεφέροντο κρυφῆ εἰς τὸ λαθραίως τοὺς παρατυγχάνοντας πλήττειν. *Machæras exiles, quas abſconditas ferebant, ut qui occurrebant, clam ferirent.* Sed & incendiarii hac lege coërcentur.

T I T. IX.

De lege Pompeja de parricidiis.

V. lib. 9. C. tit. 17. De iis, qui parentes, vel liberos occiderunt.

Hac autem lege publico judicio coërcentur, qui parentes, liberos, cognatos, adfines, conjuges, patronos occiderint. Species eſt homicidii atrocior, atque ideo ſeparata a titulo ſuperiore, & exacerbatur potiſſimum in eos crimen, qui parentes occiderunt.

T I T. X.

De lege Cornelia de falſis, & de S.C. Liboniano.

V. lib. 9. C. tit. 22. ad leg. Corn. de falſis, & tit. 23. de iis, qui ſibi adſcribunt in teſtamento.

Hæc publica lex appellatur vulgo Cornelia teſtamentaria, quia de teſtamentis falſis præcipue lata eſt. Et ex alio capite, quod fuit de falſa moneta, lex Cornelia nummaria. S.C. Libonianum ad pœnam legis Corneliæ de falſis redigit teſtamentarium, qui ſibi ſua manu hereditatem, aut legatum adſcripſit voluntate teſtatoris, ac præterea legatum pro non ſcripto eſſe jubet, a & apud heredem remanere cum onere. Id etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manavit Claudii Neronis.

a *Eodem argumento cum jure municipali Pariſienſium, & pluribus civitatum conſtitutis ea teſtamenta comprobantur, quæ coram plebano Eccleſiæ, aut ejus vicario, & tribus teſtibus inſcriptis facta fuerint: tamen ex conſtitutione Aurelianenſibus comitiis lata* §. 27. *iidem prohibentur ea teſtamenta recipere, in quibus aliquid eis eſt relictum.*

T I T. XI.

De lege Iulia repetundarum.

V. lib. 9. C. tit. 27.

Hac lege coercentur furta, & rapinæ magiſtratuum, vel eorum, qui munus aliquod publicum gerunt, pecuniis, quas de privatis hominibus acceperunt, repetitis in quadruplum, quo nomine hoc judicium appellatur, ut datorum repetitio civilis in epiſtolis Sidonii. *Cœpit*, inquit, *actionem repetundarum velle proponere*: & hoc judicium etiam ex modico

dico furto datum in C. Catonem Vellejus Paterculus ſcribens: *Adeo*, inquit, *magis voluntatem peccandi intuebantur, quam modum, factaque ad conſilium dirigebant, & quid, non quantum admiſſum foret, æſtimabant*. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos, præfectos, ſcribas, comites omnes magiſtratuum; quod tamen olim non obtinuiſſe oratio pro Rabirio Poſtumo declarat, ex qua & hoc caput legis Iuliæ habemus, ut captarum pecuniarum repetitio ſit ab his, ad quos ea pecunia, quam magiſtratus ceperit, qui damnatus ſit, pervenit, videlicet ſi magiſtratus neque prædes dederit, neque ſolvendo ſit, etſi illi in lite æſtimanda appellati ſint; & legendum in illa Oratione hoc modo: *Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, pecuniæ ſervatæ*. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliæ reſpicit caput, ſic legendum eſſe ſcio: *Itaque ſi aut prædes dediſſet Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, pecuniæ redegiſſet, quamvis magna ad Poſtumum ab ea pecunia perveniſſet, non redigeretur*: ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia, quam ceperit is, qui damnatus eſt, perveniſſe ad aliquem in illo primo judicio planum factum ſit, id hoc genere judicii redigi ſolere. Fuere & alia hujus legis capita, veluti ne proconſul legatum ſuum ante ſe de provincia dimittat, *l.* 18. *de offic. proconſul.* & ne Senatori navem maritimam habere liceat, *l.* 3. *de vac. mun.*

TIT. XII.

De lege Iulia de annona.

Hac lege tenetur cujus dolo malo factum eſt, ut arctior annona, id eſt, minus abundans annonæ copia, vel carior eſſet, quod

crimen

crimen dicitur fraudatæ annonæ.

TIT. XIII.

Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegiis, & reſiduis.

V. lib.9. C. tit.28 de crim. peculatus, & tit.29. de crimine ſacrilegii.

Peculatus † eſt furtum pecuniæ publicæ, vel fiſcalis. Auguſtinus in Ioannem: *Crimina diſcernuntur in foro qualicumque furti, & peculatus: peculatus enim dicitur furtum de re publica; & non ſic judicatur furtum rei privatæ quomodo publicæ*. Sacrilegium † eſt furtum rei, aut pecuniæ ſacræ ex loco ſacro, vel religioſæ ex religioſo. Reſiduorum † crimen eſt pecuniæ publicæ retentio, quæ apud aliquem ex adminiſtratione reſidet, in publicum non relata. Reſiduorum nomine etiam ſignificatur ſumma ſolida.

TIT. XIV.

De lege Iulia ambitus.

V. lib.9. C. tit.26. ad leg. Iul. de ambitu.

Eleganter Varro: *Qui populum*, inquit, *candidatus circumit, ambit, qui aliter facit, ex ambitu cauſſam dicit*: nam in toga candida palam magiſtratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis ſuffragiis populi per ſe, vel per alium. Valebat hæc lex in urbe potiſſimum: hodie in municipiis tantum valet, quia in urbe honores deferuntur principis arbitrio, non populi.

TIT. XV.

De lege Fabia de plagariis.

V. lib.9. C. tit.20 ad leg. Fab. de plagiar.

Poſuit initio crimina capitalia, ex quibus ſequitur mortis, aut exſilii pœna, veluti majeſtatis, adulterii, vis publicæ, parricidii, ho-

micidii, falſi. Deinde non capitalia, ex quibus pecuniaria pœna eſt: nam ex repetundarum, & peculatus, & fraudatæ annonæ, & ambitus, ſane jure ordinario nummaria pœna eſt, atque etiam ex plagio, de quo agitur hoc titulo. Qua de cauſſa videtur his legibus reum fieri ſervum non poſſe, ſed lex Fabia etiam ſervos tenet, ut conſtat lex, *de manumiſſ.* & *l.* 12. §. *ſed ſi in captivo*, *de cap.* & *poſt.* Eſt autem plagium † ſuppreſſio liberi hominis, vel ſervi alieni, diverſum a furto, *l.* 10. *C. de fur. l. pen. hoc tit.* nam liberi hominis furtum non fit, & ſervi alieni ſuppreſſio non eſt furtum, ſi non fiat ſervi lucri faciendi cauſſa: quæ fraus ne quæſito titulo emtionis quaſi velamento quodam obtegatur, etiam fugitivorum ſervorum venditio, quamvis a domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ pœnam redigitur. S.C. factum eſt Alexandri tempore, Modeſto, & Probo Coſſ.

TIT. XVI.

Ad S. C. Turpillianum, & *de abolitionibus criminum.*

V. lib. 9. tit. 42. de abolitionibus tit. 43. de generali alienatione, & *tit. 45. ad S.C. Turpil.*

Hujus quoque S.C. pœna pecuniaria eſt, *l.* 13. *de prævaricat.* in eos, qui ab accuſatione deſiſtunt contra fidem inſcriptionis, & citra abolitionem. Sed non ex eo S.C. judicium publicum, licet damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ cauſſa judicio publico damnati, *l.* 6. §. *qui judicii*, *de decur.* & ideo tamen poſt publica judicia ſubiicitur, quod ex eo teneantur hi tantum, qui judicii publici quæſtionem deſeruerunt, non qui privati, vel extraordinarii judicii, ſive criminis. Qua de cauſſa nec qui ex hoc S. C. accuſationem inſtituit,

ſtituit, & deſeruit, in S.C. pœnam incidit. Hæc deſertio etiam tergiverſatio dicitur, quod quaſi verſa fuga victus tergum dat, qui crimen, quod objecerat judicii publici deſtituit, Græce περικάμψις, *deflexio*, φυγοδικία, *vadimonii deſertio*. Ceterum quia imperrata, aut ultro conceſſa venia abolitionis ab accuſatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio † eſt exemtio reorum a crimine, vel accuſationis omittendæ licentia. *a*. Alia publica ſive generalis indulgentia, *b* alia privata, quæ ab accuſatore poſtulatur redditis cauſſis non agendi.

a *Vtraque definitio recta eſt: nam interdum reus poſtulat abolitionem, veniam criminis ipſi faciente principe: interdum accuſator ipſe, ut poſſit impune citra rictum calumniæ ab accuſatione diſcedere: ideoque plerumque rei ipſius conſenſus requiritur, qui in periculum capitis, & exiſtimationis vocatus eſt l. 2. C. de abolit.*

b *Ea interdum a principe conceditur ob diem inſignem, ob rem proſpere geſtam, vel natos principi liberos, l. 8. & 9. hoc tit. cum ibi notatis a Gothofredo: quod idem factum quoties, reges, & principes auſpicarentur regium imperium, & inaugurarentur, ſumtis tum primum regalis majeſtatis inſignibus, ut tradit Neubrig. lib. 4. rer. Angl. c. 1. & idem obſervatum, quoque quoties Epiſcopi pontificales infulas noviſſime ſumerent, ut docet Ivonis Carnotenſis locus ep. 55 & ibi Iuretus. Ceterum generali conceſſa abolitione criminum, & reorum repeti accuſatio poteſt etiam ab eodem accuſatore poſt 30. dies ex die, quo feriæ finitæ ſunt, l. 10. §. fin. hoc tit. l. 1. C. de gen. abol. ideoque ejuſmodi abolitio ſuſpendebat potius accuſationem, quam remittebat: quo nomine eas*

R 2 *ab*

ab ἀμνηςίᾳ, oblivionis lege, *ſeparari Cujacius tradit lib. 5. ſent. Paulli tit. 17. nam illa perpetuum ſilentium imponit, & fieri eam obtinet edicto principis, ut tollatur memoria omnis rerum tempore belli civilis geſtarum.*

T I T. XVII.

De requirendis, vel abſentibus damnandis. V. lib. 8. C. tit. 3. de exhibendis, & tranſmittendis reis.

In hoc titulo ſubintelligi velim, de requirendis adnotatis: nam in eo oſtenditur abſentem, & profugum criminis capitalis reum non damnari, ſed adnotari eum debere inter reos, quaſi perſequendum, & requirendum, & edictis adeſſe juberi, *a* bonis ejus interim obſignatis: quæ, niſi venerit intra annum, etiam fiſco vindicantur; criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari ſecundum morem privatorum judiciorum, *l. abſentem, de pœnis*. Curandum eſſe ne reo profugo debitores quidquam ſolvant, ne per hoc fuga ejus inſtruatur, *l. ult. in fine*, puto eadem ratione, nec emendum quidquam eſſe ab eo, ut Coſſ. apud Livium XXXIX. mandata quæſtione de ſacris nocturnis, nominato inter eos, qui profugiſſet, diem certam finiunt, ad quam niſi citatus reſpondiſſet, abſens damnetur. Ac præterea edicunt, ne quis quid fugæ cauſſa vendidiſſe, neve emiſſe velit, & ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.

a *Idque ſolebat fieri tubicine, & claſſico reis ad domum conclamatis, ut & nunc fieri moris eſt, ut docent Cujac. lib. 7. obſ. cap. 15. Lipſ. in comm. ad Tacitum lib. 2. annal.*

TIT.

T I T. XVIII.

De quæſtionibus.

V. lib. 9. C. tit. 41.

Expoſitis ſpeciebus publicorum judiciorum, & ſuperiori titulo, præſtabat interea differentiam conſtitui, quantum attinet ad damnandos abſentes, vel publicanda eorum bona, & hoc titulo ſimiliter etiam, ut ſi capitalia, & atrociora ſint crimina, veritas inveſtigetur per quæſtiones, & tormenta ſervorum, qui in teſtimonium vocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temere, ſi qua alia ſint ſive judicia, ſive crimina, l. 8. Quæſtio † interrogatio eſt, quæ fit per tormenta, de reis, vel de his, qui facto interveniſſe dicuntur: nam ut quidam ait, facti in equuleo quæſtio eſt, juris in judicio.

T I T. XIX.

De pœnis.

V. lib. 9. C. tit. 47.

Sequitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiam criminum diſcrimen fieri nemo ambigit. Et de pœnis ergo non ſolum infligendis, ſed etiam remittendis, vel augendis pro qualitate reorum, & criminum, & de variis gradibus generibuſque pœnarum, quæ ex ordine, vel extra ordinem reis infliguntur. Pœna † eſt delictorum, ſive criminum coercitio inducta ad diſciplinæ publicæ emendationem, & ut exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum eſt, ſed ne peccetur: nec enim tam ad præterita, quam ad futura pœna refertur, quia revocari præterita non poſſunt, ſed caventur futura, & ita recte libris de ira Seneca ex Platonis loco illo, *ἐχ ἕνεκα τῦ κακυργῆσαι τὸν δίκην διδόσθαι: ἐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγέννητον*

 ἔσαι.

ἴσαι ποτέ. Non quod improbe factum ſit judicium dari; non enim quod factum, fiet umquam, ne factum ſit.

TIT. XX.

De bonis damnatorum.

V. lib. 9. C. tit. 49. de bon. proſcriptione, ſeu damnati.

Idem criminum diſcrimen, quod fecimus ſemper a titulo XVII. & in hoc titulo perdurat: nec enim bona omnia adimuntur reis, niſi damnati ſint ex crimine capitali, ſed & juſtis liberis damnatorum ex crimine capitali, *a* & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito exceptis quinque criminibus, *b* & pannicularia, optioni, vel ſpeculatori, vel officiali, vel cui judex ea concedi arbitrabitur. Ceterum hujus tituli legem ſeptimam mancam eſſe, & imperfectam, & titulum etiam ipſum lege octava, nona, decima, undecima, alias oſtendimus, ſicut & titulum XXII. multo pluribus.

a *Excipiuntur tamen liberi ejus, qui propter crimen perduellionis damnatus eſt: tantum enim abeſt, ut aliquam partem bonorum paternorum nanciſcantur, ut potius ab omni commodo maternæ ſucceſſionis, & propinquorum omnium excludantur, ſi maſculi ſint, filiæ vero Falcidiam, dumtaxat in bonis teſtatæ, vel inteſtatæ matris habeant, l. quiſquis §. 1. & 2. C. ad l. Iul. majeſt.*

b *Ea ſunt, crimen majeſtatis, parricidii, vis publicæ, veneficii, de ſicariis, l. 3. hoc tit.*

c *Quo nomine veniunt ea veſtimenta, & ſpolia, quæ damnatus habet, dum ad ſupplicium ducitur, l. 6. §. 1. hoc tit.*

d *Quem cuſtodem carceris eſſe Cujacius dixit tit. 3. hujus libri.*

TIT.

Digitized by Google

TIT. XXI.

De bonis eorum, qui ante ſententiam mortem ſibi conſciverunt, vel accuſatorem corruperunt.

V. lib.9. C. tit.50.

Eſt etiam in hoc titulo aliud criminum interſe diſcrimen: nam in capitali crimine, ex quo pœna mors eſt, accuſator impune corrumpitur, non in alio crimine, ſed qui corrumpit, pro confeſſo, & convicto habetur, & licet poſtea ante ſententiam vita deceſſerit, bona ejus coguntur in fiſcum: & huic ſimilis eſt is, qui in reatu mortem ſibi conſciſcit: nam & hic pro confeſſo habetur, & bona ejus fiſco vindicantur, ex capitali crimine ſcilicet, non ex non capitali, *a* niſi innocentiam probaverit heres: neuter enim per omnia pro damnato habetur: alias mortui ante ſententiam non amittunt bona, *b* etiamſi mortui ſint poſt opinionem præſidis interim dum Romam tranſmittuntur.

a *In Francia vix eſt, ut diſtinguatur: quacumque enim ex cauſſa, qui mortem ſibi conſciverit, bona ejus confiſcari oportet, niſi conſuetudo municipalis refragetur, ut Andegavenſis, quæ duobus tantum caſibus bonorum confiſcationem locum habere ait: ſi quis ſcilicet in crimen hæreſeos, vel læſæ majeſtatis inciderit. Videndus Annæus Robertus lib.1. rerum jud.c.12.*

b *Excipiendum tamen crimen læſæ majeſtatis, & publica judicia, in quibus quæſtio principalis ablatæ pecuniæ nomine movetur: nec enim tollitur quæſtio bonorum morte rei, l.20. ex judiciorum, de accuſ. & inſcr. l ult. ff. ad l. Iul. pec. l.15. §. ſi propter, ff. ad Turpil. quibus adjiciendum crimen ingrati heredis, quum heres mortem defuncti*

ultus non eſt: nec enim morte ingrati heredis tollitur quæſtio bonorum, l. 22. Cajus Sejus, ff. ad S.C. Silan. Vide quædam apud ipſum Cujacium ad l. 10. C. de ju. fiſci, lib. 10. Vide plura apud Dn. Louet in lit. A. num. 18. cum locupletiſſimo commentario Iuliani Brodæi ſummæ eruditionis viri in eum locum, ubi docet, quid in ea re jus Franciсum a civili Romano diſtet.

T I T. XXII.

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

In hoc autem titulo exponitur pœnarum duarum inter ſe diſcrimen, unius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico duarum: nam interdicti ſimiles relegatis ſunt, imo relegati, ſed ſimpliciter non in inſulam, qui in exilium ſunt dati liberum, interdicto tantum certo loco certave provincia, vel interdictis omnibus locis uno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam ut ad eam relegatorum ſpeciem reſtringi debeat: nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel advocationibus, vel qua alia re hic titulus eſt: ſed hic etiam omnes eodem jure ſunt, quo relegati. Relegati civitatem, & patriam poteſtatem, & teſtamenti factionem, & bona, & omnia jura ſua retinent, *a* & interdum non in perpetuum, ſed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt, & numquam ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id eſt, civitatem Romanam dare non poſſunt, quam non habent, l. 2 hoc tit. videlicet ſi poſt deportationem ſervum acquiſierint: quæſitos enim ſervos poſt deportationem, vel quam aliam rem retinent, quamdiu vivunt, morientes fiſcum heredem habent, & ita quæſitos ſervos aliena-

alienare interim poſſunt, ſed non juſtam eis libertatem dare: quod omne longe aliter eſt in relegatis. Et deportatus ita definitur, quem is, cui jus deportandi leg. datum eſt, ſententia ſua in inſulam eſſe deportandum pronuntiavit, etiamſi nondum in eam inſulam perductus ſit. Relegatus, quem is, qui jus relegandi habet, relegandum pronuntiavit: multum intereſt, quo verbo judex in pronuntiatione ſua utatur, & quis ita pronuntiet: nec enim omnibus jus deportandi, vel relegandi datum eſſe hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exſilia ſunt proprie, relegationes improprie, *l.2. de pub. jud.* Ovidius:

Quippe relegatus non exſul dicor in illo.

& alio loco:

Ipſe relegati non exſulis utitur in me nomine.

Papinius: *Atque hoſpes non exſul erat.*

Lucanus: *Patimurque volentes*

Exſilium, tua nos facit victoria cives.

a *Igitur relegati capite non minuuntur: nec enim familiam mutant, & ſalvam civitatem, & libertatem habent, incolatum tantum civitatis amittunt in perpetuum, ſi relegati ſunt in perpetuum, vel ad tempus, ſi relegatio ſit temporaria. Incolatus ſejungitur a jure civitatis, quia nihil aliud eſt, quam factum habitationis, ſive habitatio in civitate: & qui incola eſt, non continuo civis, ut ſervi, vel peregrini, qui habitant in civitate, incolæ ſunt, non cives: & e contra relegatus civis eſt, & retinet integra jura civitatis, non tamen incola, quia jus morandi in civitate amiſit: & ita Ovidius de ſeipſo, quum in perpetuum relegatus eſſet ab Auguſto:*

Nec vitam, nec opes, nec jus mihi civis ademit,
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.

Relegato interdum adimi poſſunt bona parſve bonorum, ſi ita judici ſederit, l. 4. hoc tit. ſed relegationem tacita bonorum publicatio non ſequitur, deportationem ſequitur. Apud Græcos fere eadem differentia conſtituta fuit inter ὀστρακισμὸν, oſtraciſmum, *&* φυγὴν, exſilium, *quæ interponitur inter relegationem, & deportationem: nam qui oſtraciſmo ab urbe expellebantur, bona retinebant: aliorum in publicum referebantur: deinde illis locus, & tempus præſtituebatur:* φυγὴ, exſilium, *erat in perpetuum nullo loco aſſignato. Scholiaſtes Ariſtophanis* ἐν ἱππεῦσιν, *in verbo* ὀστρακίνδα, *& in comœdia quoque, cui nomen* σφῆκες.

TIT. XXIII.

De ſententiam paſſis, & reſtitutis.

V. lib. 9. C. tit. fin.

Hic titulus eſt communis deportatorum, & relegatorum, ſed qua lege conditioneque quiſque reſtituatur a principe, maxime conſiderandum eſt, num plena ſit reſtitutio, an reditus tantum in patriam concedatur, an e patria exeundi poteſtas relegato forte in patriam, ut Iuliano accidit ſemel ante dominium rerum, an e domo, relegato in domum, ut Iuliæ uxori Tiberii, an denique pœna remittatur tantum, an reſtituatur etiam dignitas, & fama, an etiam bona, & jura deportatis. Perſæpe demitur pœna tantum, non culpa, ut de Ponto Ovidius loquitur: pœna, non crimen, ut Livius 45. & inde Imp. eleganter, Indulgentia, quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, ſed pœnæ gratiam facit. *a* Plinius VII. Epiſt. *Si pœna flagitii manifeſtiſſimi remittatur, nota certe quaſi cenſoria mutatur.*

a Id ſumtum ex l. fin. C. de gener. abolit. cui affine eſt illud Claudii Imperatoris, qui quum orantibus

tibus familiaribus alicui dempſiſſet appoſitam notam, ſubintulit; litura tamen exſtet. Suetonius in ejus vita, cap. 16.

T I T. XXIV.

De cadaveribus punitorum.

Hic etiam titulus eorumdem communis eſt, id eſt, deportatorum, & relegatorum, vel interdictorum, ne poſt mortem inconſulto principe ſepeliantur alibi, quam quo loco pœna fungebantur ſua: *a* ſed proprius magis eſt adfectorum ultimo ſupplicio, ne ſcilicet horum cadavera humentur inconſulto principe: hoc hodie eſt lex morte punitorum. Cedrenus: κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι, κατὰ τὸν τῶν βιοθανάτων νόμον. *Illumque inhumatum projiciunt ſecundum morte affectorum legem.* Veteres Romani, & Auguſtus fuere mitiores, qui nec cognatis eorum ea ſibi negare permiſerunt, idque Auguſtum ipſum l. 1. ait de ſe ſcribere libro decimo de vita ſua: ſcripſerat libros duodecim auctore Suida.

a *Hinc Lolliæ Paullianæ cineres reportati Romam permiſſu Neronis, quod ſcilicet ab Italia exſulare juſſa eſſet, & in exſilio capite mulctata eſſet juſſu Agrippinæ. Tacit. lib. 12. & 14. Annal.*

LIB. XLIX. TIT. I.

De appellationibus, & relationibus.

V. lib. 7. C. tit. 61 de relat. tit. 62. de appell. & conſultationibus, & ſequent.

Damnationem rei capitalis, vel non capitalis nominis, ſive ſententiam plerumque ſequitur appellatio, ſed & damnationem cujuſcumque rei, vel actoris, quare commune auxilium dicitur, *l 3. Rem. rat. hab.* & a Iuſtiniano hic liber excogitatus eſt contra ſententias tam civiles, quam criminales cauſſas finientes, vel etiam ante ſententiam, poſt opinionem, & adnotationem tamen magiſtratus, qui de re cognovit. Is ipſe magiſtratus ultro, vel neceſſitate juris, (ut puta ſi damnandus decurio, a vel ſi præſidi reus videatur in inſulam eſſe deportandus *b*) refert opinionem ſuam ad principem, ut vel eam comprobet, vel improbet. Ei de utroque remedio hic titulus eſt. Vt juriſconſultorum, ita judicum ſententiæ, & opiniones ſunt. Sententias ſequitur appellatio condemnati ad principem, vel majorem judicem. Opinio eſt † relatio judicis ad principem, ut princeps æſtimet ſequenda ſit ejus opinio, necne: & de utriuſque vocabuli differentia, relationis dico, & appellationis, ita interpres *βασιλικῶν*: Ἐκκλητός ἐστιν ἀντίθεσις καὶ μέμψις ἀποφάσεως· ἀναφορά ἐστιν διήγησις τῶν συνενεχθέντων ἐν τῷ δικαστερίῳ. Nos ſic dicamus: Appellatio eſt † querela non adquieſcentis ſententiæ minoris judicis, vel nomina-

minationi *c* ad honorem munuſve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus caſibus ab interlocutione appellari poteſt, ut ſi de quæſtione habenda interloquatur, l.2. tit.5. vel conſulendo principe, l.1. tit.4. id eſt, de opinione mittenda. Relatio † eſt actorum, & opinionis ſuæ a judice ad principem facta præſcriptio, ante ſententiam, vel poſt ſententiam, non recepta appellatione, ut l.6. tit. 5. vel conſultatio judicis ad principem.

a *Quædam enim pœnæ erant, quibus affici decurio non poterat: in metallum enim damnari non potuit, nec furcæ ſubjici, nec vivus exuri, l.9. mortis §. iſtæ ff. de pœnis, l. pen. ff. de veter. l.3. & 9. C. de pœnis, ſed nec potuere filii decurionum beſtiis ſubjici, l.12. C. eod. ut nec quæſtioni, l.16. & 17. C. de quæſt. ideoque ſi magiſtratus exiſtimet deportandum eſſe decurionem, vel cui alii pœnæ graviori ſubjiciendum, id referre ad principem debet l.1. §.1. ff. quando appell. ſit l. pen. ff. ad l. Cor. de ſic.*

b *Nam deportare ipſe, aut inſulam aſſignare ei, quem deportandum cenſet, non poteſt, ut adnotatum ſup. ad tit. de offic. præf. prætor.*

c *Excipienda eſt cauſſa tutelæ; ad hoc enim munus vocati, aut nominati ſtatim non appellant, ſed primum cauſſas excuſationis allegant, quæ ſi non receptæ ſint, tum demum appellant, §. qui autem de excuſ. tut. l.1. §. ſi quis tutor inſ. quando appell. ſit: appellationi tamen interdum locus eſſe poteſt, ut docet l.4. ff. de excuſ. tut. ubi videndus ipſe Cujac. & l.9. Obſ. cap.35.*

TIT.

T I T. II.

A quibus appellare non licet.

Poſt generalem titulum, ſpecialiter varias de appellationibus quæſtiones nobis explicat, ac primum a quibus appellare non licet. Non licere a principe, a ſenatu, a judice, a cujus ſententia rei caverunt, ſe non provocaturos, ut *l. ult. §. ult. C. de temp. appell.* vel ab eo judice, quem extra ordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

T I T. III.

Quis a quo appelletur.

Ad hanc quæſtionem ita reſpondet: a judice dato appellari eum, qui dedit, vel ſucceſſorem ejus, etiamſi ex reſcripto principis judicem extra ordinem dederit, *l. 3. hoc tit. l. 1. §. denique de appellat.* & inde Polluci, & Moſchopulo definitio appellationis hujuſmodi: Ἔφεσις ἡ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς. *Provocatio eſt translatio, & tranſitus a diætetis ad judices.* Ab eo autem, cui quis mandavit juriſdictionem ſuam, non appellari eum, qui mandavit, ſed majorem judicem excepto legato, a quo proconſul appellatur: nam etſi jurisdictionem ei proconſul mandaverit, tamen proprium aliquid, & ſuo jure legatus habet. *a*

a *V. quæ notata ſunt ſup. ad tit. de offic. proconſ. aut legati.*

T I T. IV.

Quando appellandum ſit, & intra quæ tempora.

V. lib. 7. C. tit. 63. de temporibus appell. ſeu conſultationum.

Ex tempore, quo ſententia lata eſt, vel nominatio facta ad honorem munuſve publicum,

blicum, vel edita conſultatio, editumve reſcriptum, appellari ſecunda die in propria cauſſa, tertia die in aliena, quæ tempora lex aliqua definivit, *l.27. de re jud.* hodie decima die indiſtincte.

TIT. V.

De appellationibus recipiendis, vel non. V. lib. 7. C. tit. 65. Quorum appellationes non recipiantur.

Non tantum appellationem ejus recipi, qui judicio expertus eſt, ſed etiam ejus, cujus intereſt, vel procuratoris etiam voluntarii, ſi modo poſtea dominus ratum habeat, & matris pro filio, & cujuſcumque pro eo, qui ad ſupplicium ducitur, ut l.6. tit.1. Et ſi non recipiatur appellatio, quæ recipienda fuit, adiri principem, ut l.25. tit.1. vel eum, ad quem appellabatur intra dies 30. Non eſſe recipiendam appellationem eorum, quos damnatos ſtatim puniri publice intereſt, ut l.16. tit.1. non ab exſecutione, vel interlocutione juſſove aliquo: non ejus, qui hanc ſolam cauſſam ſuæ appellationis reddit, quod non expectarit judex, quoad ipſe reſcriptum, quod ſperabat, tenuiſſet a principe: non ſi res dilationem non recipit, quæ geritur ex legis præſcripto, veluti de aperiendis tabulis teſtamenti ſtatim poſt mortem teſtatoris, & de mittendo herede in poſſeſſionem ex lege viceſima hereditatum, *a* & edicto Hadriani; *b* non quæ alia appellatio moratoria, quæ moratur forte coemtionem annonæ militaris, vel diſtractionem pignorum, vel miſſionem in poſſeſſionem, quæ fit ex edicto prætoris, non ſi tertium appelletur. Semel, & iterum interpoſitæ appellationis exemplum invenio l.2. tit.4. non tertium.

a *De*

a *De ea adnotandum aliquid ſup. in tit. teſt. quemadm. aper.*

b *Quo mittebatur heres in poſſeſſionem rerum, quæ mortis tempore teſtatoris fuerunt: qua de re in tit. C. de edicto D. Hadriani toll.*

T I T. VI.

De libellis dimiſſoriis, qui apoſtoli dicuntur.

Alii ſunt libelli appellatorii, alii dimiſſorii. Appellatorii dantur ab eo, qui appellat ei, a quo appellat, niſi viva voce malit appellare, ſecunda vel tertia die. Dimiſſorii dantur ab eo, a quo appellatum eſt, ad eum, qui appellatur, quinta die, qui & apoſtoli dicuntur.

T I T. VII.

Nihil novari appellatione interpoſita.

Appellatio reſcindit judicatum, ſive recepta ſit, ſive non; idcirco ordo exſecutionis ceſſat interim, quoad vel ſententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrotrahitur, l. furti, in pr. de his, qui not. infam. vel pronuntietur recipiendam appellationem non eſſe, & hoc eſt, quod dicitur, nihil eſſe innovandum pendente appellatione; quo ſecus ſi quidquam fiat, id fiat ex neceſſitate judicis, ut ait l. 11. tit. 1. id eſt, ex violentia, & pecunia ſoluta, vel pignora recuperari poſſint.

T I T. VIII.

Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur.

V. lib. 7. C. tit. 94. Quando provocare non eſt neceſſe.

Non tantum appellatione, ſed etiam contrario judicato judicatum reſcinditur, ut ſi judex datus judicati actioni judicaverit non eſſe

eſſe judicatum, itemque ipſo jure, ſi aliqua ratione nullius momenti ſententia ſit: nec enim ex ea eſt actio judicati, *l.*4. *ſi condemnatum de re jud.* ac merito de exſecutione judicati in 12. tab. Rebus jure judicatis: rebus enim non jure, id eſt, non rite judicatis, judicati nulla actio eſt.

T I T. IX.

An per alium cauſſæ appellationum reddi poſſunt.

Appellare quidem poſſumus per procuratorem in omnibus cauſſis, ſed non etiam agere appellationem cauſſæ criminalis, vel etiam ab initio cauſſam ipſam criminalem: præſentes enim accuſant, & accuſantur, non abſentes per cognitorem; vel per procuratorem. *a* Fateor cauſſas abſentiæ reddi poſſe per procuratorem, ſed non cauſſas, & merita appellationis. At pecuniaria cauſſa, & appellatio ejus per procuratorem agitari poteſt.

a *Idem Cujac. l.*5. *ſent. Paulli tit.* 16. *Sed idem ipſe contrariæ ſententiæ eſt aſſertor lib.*20. *Obſ. cap.*20. *ubi definit procuratorem dari poſſe in cauſſa criminali, maxime poſt litem conteſtatam.*

T I T. X.

Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus appellaverit.

Certum eſt eum, qui magiſtratus, id eſt, Duumvir creatur, appellare poſſe, redditurum cauſſas immunitatis, & excuſationis ſuæ. Sed & eum, qui ad tutelam, vel curationem vocatur; quamquam hic proprie conceſſum eſt, ne neceſſe habeat appellare ſtatim, atque creatus eſt, ſed poſt excuſationem non receptam: demum ex Coſtitutione Marci, ſi retineatur, inquit l.2. id eſt, ſi excuſatio ejus non recipiatur,

tur, & quamvis morte ejus finiatur tutela, vel curatio, tamen heredes ejus appellationem peragere debent, propter periculum medii temporis, quod agnoſcere debent, ſi juſtam cauſſam provocandi non habuit. De magiſtratu creato eſt l. 1. ut etiam ſi non juſte appellaverit, periculum medii temporis ad eum pertineat, dandumque Reipublicæ, quod ex moratoria appellatione contigit, ſarciat, ſi juſte appellaverit, ut cui adſcribendum ſit periculum, princeps, vel præſes æſtimet, quod eſt ex reſcripto Divorum fratrum relato in *l.* 21. §. *ſi magiſtratus, tit.* 1. in quo eos æſtimaturos, id eſt, principes ipſos, qui id reſcripſerunt.

T I T. XI.

Eum qui appellaverit in provincia defendi.

Non idem dari Romam profecto appellationis cauſſa, quod profecto Reipub. cauſſa ille enim ſuæ rei privatæ cauſſa abeſt, & nihilominus in aliis cauſſis ſe in provincia, & patria ſua defendere debet, niſi velit pati poſſeſſionem, & venditionem bonorum, licet interim ab honoribus, & muneribus civilibus excuſetur *l.* 8. §. *ult. de vac. mun.* quod non ita procedit in abſente ſuæ Reipub. cauſſa.

T I T. XII.

Apud eum, a quo appellatur, aliam cauſſam agere compellendum.

Non jure recuſatur judex in una cauſſa hoc ſolo prætextu, quod in alia ab eo appellatum ſit, quaſi iniquo judice: nec enim ex appellatione bonus vir excipit offenſionem. Et ad offenſum, in contextu, id eſt, apud offenſum, ut *l.* 41. §. *ſorori, de leg* 3. ad heredes, & *l.* 7. *de inc. ruin. naufr.* ad eum. Cujus reciprocum

apud

apud pro ad *l.* 43. *fam. erciſ.*

T I T. XIII.

Si pendente appellatione mors intervenerit.

De mortuo appellatore hic titulus eſt pendente appellatione, & judicio eo, quod morte ſolvi ſolet: nam judicium, quod morte non ſolvitur, in heredem tranſire certum eſt. Iudicium, quod morte ſolvitur, veluti criminale in heredem non tranſit, niſi quod forte fiſci, vel alterius interſit propter quæſtionem bonorum, quæ priori ſententia publicata ſunt, vel propter quæſtionem ablatæ pecuniæ, ut in judicio repetundarum, & peculatus, & reſiduorum. *a* Iudicium quoque de tutore, vel curatore, qui a nominatione appellavit, morte ſolvitur, niſi quid interſit pupilli propter periculum medii temporis, ut diximus tit. 10. At judicium appellationis interpoſitæ a tutore nomine pupilli non ſolvitur morte tutoris, quinimo heres ejus cauſſas appellationis reddere, & probare debet ante redditas rationes, non etiam poſt redditas rationes: nam ſi tutor poſt redditas rationes non cogitur reddere cauſſas appellationis, nec heres igitur; & in contextu reſcripti Severi, & Antonini corrigitur, quod prætulit in §. *tutor.*

a *Vide, quæ ſunt notata ſup. tit. de bonis eorum, qui mortem ſibi conſciverunt.*

T I T. XIV.

De jure fiſci.

V. lib. 7. *C. tit.* 73. *de privilegio fiſci, & lib.* 10. *tit.* 2. *de jur. fiſci.*

Expoſitis judiciis cum privatis, tum publicis, quæ proficiſcuntur ex delictis, vel criminibus extraordinariis, aut publicis, extremus

actus

actus hic eſt, ut jura, & actiones fiſcales etiam exponat, ſimul ac jura publica Reip. & civitatum, ac primum quidem, quibus ex cauſſis bona aliena fiſco deferantur, & quodammodo, quam verſavit, & retulit ſæpe libris proximis duobus fiſco vindicandorum bonorum ex criminibus cauſſam, ac nominatim titulo proximo, & alias pleraſque adjungit hoc titulo, & de delatoribus quamplurima, id eſt, de his, qui nuntiant aliquid cecidiſſe in fiſcum. Explicantur etiam hoc titulo fiſci privilegia quædam; veluti ut debitorem debitoris conveniri poſſit; ut ſemper habeat tacitam hypothecam; ut in bonis quæſitis poſt hypothecam fiſcalem potior ſit fiſcus privato, licet privati antiquior ſit generalis hypotheca; ut revocet non tantum alienata in fraudem, ſed etiam non acquiſita, a & nonnulla alia. Eſt igitur hic titulus de actionibus, & privilegiis fiſci. Eſt fiſcus, † publicum ærarium, & publica ratio principis, ſeu imperii.

a *Quod non habet locum in privatis creditoribus, quandoquidem non videtur debitor alienare, qui occaſione acquirendi non utitur: ideoque ſi quis legatum, aut opulentam hereditatem repudiaverit in fraudem creditoris, vel libertus in fraudem patroni, nec Paullianæ actioni, aut Fabianæ, vel Calviſianæ, nec interdicto fraudatorio locus eſt, l.6. quod autem, ff. quæ in fraudem cred. l.1. §. utrum autem, ff. ſi quid in fr. patr. l.28. de verb. ſignif.*

T I T. XV.

De captivis, & poſtliminio reverſis, & redemtis ab hoſtibus.

Ad fiſcalem ſive publicam cauſſam hic etiam titulus ſpectat: nam captivorum bona

na in fiſcum coguntur, *l.* 31. *ſup. tit. prox.* quæ ſcilicet morientes ibi habuerunt: nam quæ apud ſuos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et jus belli militiæque maxime ad ſtatum imperii, & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc eſt, ut capti bello fiant ſervi hoſtium; *a* unde captivos definio, belli jure ſervos: & ut captivi ab hoſtibus reverſi ad ſuos poſtliminio libertatem, & jura ſua omnia recipiant. Poſtliminium eſt priſtini ſtatus, in quo quis fuit ante captivitatem, recuperatio integra, perinde ac ſi medio tempore in hoſtium poteſtate non fuiſſet. Id vero habent regreſſi ad ſuos, ut dixi, non tamen redemti, antequam pretium redemtionis exſolverint: interim enim redemtori pignoris jure tenentur, quod pignus naturale dicitur, *l.* 2. *C. de poſtlim. & redemt. ab hoſt.* vel ſi ſervi ſint, ſervi ſunt redemtoris, quoad ei ſolvatur pretium, quod hoſtibus intulit pro eis.

a *Ad id pertinet locus Ariſtotelis lib.* 1. *Polit. cap.* 4. ἔστι τις κατὰ νόμον δοῦλος καὶ δουλεύων· ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα κρατούντων εἶναι φασί. Eſt quis ſecundum legem ſervus; lex enim conventio eſt, per quam quæ in bello capta ſunt, capientium eſſe dicuntur.

T I T. XVI.

De re militari.

Iuribus captivitatum, & poſtliminiorum nemo non videt proximam eſſe tractationem de re militari, id eſt, de diſciplina militari, & de delictis, pœniſque militum.

TIT.

T I T. XVII.

De caſtrenſi peculio.

Et ſequi ſtatim aliam de privilegiis militum, inter quæ præter id, quod de teſtamentis habuimus lib. 29. maximum aliud eſt de caſtrenſi peculio, ut non acquiratur his, in quorum poteſtate milites ſunt, ut id non conferant fratribus bonorum paternorum inter eos poſſeſſione data, ut actionem, & perſecutionem ejus habeant invito patre, ut de eo teſtamentum facere poſſint, quum tamen de aliis rebus, quæ patri non acquiruntur, nec agere poſſint ſine conſenſu patris, nec facere teſtamentum. Item ut miles dando ſe in adrogationem non faciat adrogatoris ea, quæ in caſtris pridem acquiſivit, ut commilitonis hereditatem filiifam. adire poſſint injuſſu patris, ut manumittere ſervos caſtrenſes. Caſtrenſe peculium † eſt, quod militans in caſtris, vel occaſione militiæ acquiſivit.

T I T. XVIII.

De veteranis.

A privilegiis militum tranſit ad privilegia veteranorum; ut ſeparentur a ceteris in pœnis; ut immunes ſint a muneribus perſonalibus; *a* ut de caſtrenſi peculio teſtari poſſint; ut teſtamentum, quod in caſtris fecerint, jure militari, valeat intra annum miſſionis. Et quod habuimus lib. 38. tit. 12. Veterani ſunt, † qui militia honeſte dimiſſi, & ſacramento ſoluti ſunt.

a *Quæ ſint munera perſonalia, docet tit. inf. de mun. & honor.*

LIB.

LIB. L. TIT. I.

Ad municipalem, & de incolis.

V. lib. 10. C. tit. 38. de municipibus, & originariis tit. 39. de incolis, & ubi, quis domicilium habere videtur, & de iis, qui ſtudiorum cauſſa in aliqua civitate degunt.

Juſtinianus recte, Ad municipales, & Baſilica περὶ πολιτῶν. Eſt igitur hic titulus de municipalibus, & de incolis. Municipes † ſunt liberi homines, qui in eadem civitate nati ſunt, licet muneris cum populo Romano participes non ſint, qui tamen olim ſoli municipes dicebantur. Dico, nati, quia origo proprie municipem facit: ſed adoptati, & manumiſſi a municipe originario etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumiſſi patroni originem ſequuntur. Incolæ † ſunt municipes voluntarii, qui in civitatem aliquam, vel fines ejus domicilium ſuum contulerunt, vel etiam qui ab his adoptati, aut manumiſſi ſunt. Finis autem hujus tituli hic eſt, ut intelligatur, qui ad magiſtratus municipales, & ceteros honores, muneraque publica vocentur inviti: nec enim alii ad ea vocantur, quam municipes, vel incolæ, exceptis oneribus his, quæ agris, vel ædificiis inducuntur, quæ agnoſcunt poſſeſſores, etiamſi neque cives ſint, neque incolæ. Et ratio conſequentiæ titulorum evidens, quod hunc extremum actum, ut dixi titulo de jure fiſci, deſtinarit juri publico fiſci, vel

vel Reip. vel quarumcumque civitatum; & quod cum jure fiſci conferri par ſit fiſci jus Reipub. ut intelligatur, quam ſit fiſci jus melius uberiuſque, l. 10. 21. §. ult.

TIT. II.

De decurionibus, & filiis eorum.

V. lib. 10. C. tit. 31. de decur. & fil. eor. & qui decuriones habeantur, & quibus modis a fortuna curiæ liberentur cum titulis ſequentibus.

Decuriones ſunt ſenatores municipales, ex quorum ordine ſumuntur Duumviri, l. magiſtratus, quique alios honores in municipio gerant, non ex plebeis, & qui etiam gerant alia quædam munera civilia: & hic titulus proprie de his, qui in decurionum ordinem alleguntur, & de dignitate, & de privilegiis eorum in pœnis, & quæſtionibus, *a* quorum omnium participes ſunt decurionum filii, etiam patribus ordine motis.

a *De ea re ſupra aliquid notatum ad tit. 1. lib. 40.*

TIT. III.

De albo ſcribendo.

Album eſt numerus ſive matricula, vel ut ex veteribus quidam loquuntur, pericula decurionum. Quo ordine in eo ſint proſcribendi decuriones, hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in ſententiis ferendis, & in honoribus, vel muneribus ſuſcipiendis. Sola tamen albi proſcriptio decurionem non facit, *l. 10. ſupra tit. prox.* ſicut ſola relatio in cenſum civem Romanum non facit.

TIT.

T I T. IV.

De muneribus, & honoribus.

V. lib. 10. *C. tit. de muner. & honor. non continuandis inter patrem, & filium, & de intervallis: tit.* 41. *de muneribus patrimoniorum, tit* 42. *Quemadmodum munera civilia indicuntur:* 43. *de iis, qui ſponte munera publica ſubeunt.*

Diviſio, & enumeratio honorum, & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes ſolos, & incolas, & ex municipibus plerumque decuriones: enumeratio etiam eorum munerum, quæ poſſeſſionibus indicuntur. Honor † eſt adminiſtratio Reipub. cum dignitate. Munus † eſt adminiſtratio Reipub. ſine dignitate, & vel patrimoniale, ſi ſumtum maxime requirat, vel perſonale, ſi non ſumtum, ſed corporis, & animi laborem principaliter requirat. L. 1. in patrimoniali ait maxime; In perſonali, ſollemniter, ſecundum editionem Flor. ſed ut ſit, quod pariter reſpondeat articulo, maxime, probarim magis, quod legitur, principaliter, quodque Baſilica exprimunt ita, *πρώτως*, *principaliter*[a]. Et hos articulos qui addit, nullum facit mixtum munus: qui detrahit, tertium genus conſtituat neceſſe eſt, quod & corporis obſequio, & patrimonii damno conſtet. Præter hanc diviſionem, communia pleraque alia cum ſuperioribus, & inferioribus titulis, de muneribus, & honoribus hoc titulo continentur.

T I T. V.

De vacatione, & excuſatione munerum.

V. lib. 11. C. tit. 44. De iis, qui a Principe vacationem acceperunt: tit. 43. De vacatione muneris publici, & alios ſequentes. V. etiam ſup. tit. de excuſ. tut. & cur.

Cauſſæ excuſationum multæ recenſentur hoc titulo, quæ liberant a muneribus perſonalibus, & ab honoribus, ut ſi quis minor ſit annis 25. vel ſi appellationis cauſſa peregrinetur, vel ſi ſit negotiator frumentarius, vel ſi defenſionem Reip. ſuſceperit, & aliæ, quæ a muneribus perſonalibus, non ab honoribus, ut ſi quis major ſit 70. annorum, vel ſi quinque liberos habeat; pauciſſimæ a muneribus, quæ poſſeſſionibus, vel patrimonio indicuntur. Eſt inter vacationem, & excuſationem aliqua differentia. Excuſatio cauſſam habet, & legitima eſt. Vacatio nuda eſt, nec legem, nec cauſſam aliam habens, quam indulgentiam principis, quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat, non ab ordinariis, & legitimis.

T I T. VI.

Iure immunitatis.

Superior titulus eſt de cauſſis immunitatis. Hic vero de jure, forma, conditione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur, vel liberos, vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur: verbi gratia, immunitate conceſſa naviculariis an contineantur, qui navis agendæ cauſſa in navi ſunt, an omnes, qui ſunt e corpore naviculariorum, & quo fine detur immunitas præmii, & honoris cauſſa, ut vulgo, an ut idoneior quis ſit rei, quam gerit, veluti colonus prædiis fiſcalibus, vel publicanus exercendis fiſci vectigalibus.

TIT.

TIT. VII.
De legationibus.
V. lib. 19. C. tit. 63.

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur, qui a Republica ſua a principem mittuntur negotii publici cauſſa: quoniam in eo quædam præcipua ſunt; ut ab eo munere excuſent tres liberi, *l. 1. C eod.* ut legati, ſi Romæ conveniantur, vel in comitatu principis, etiamſi ibi contraxerint ante legationem, vel extra provinciam ſuam, privilegio utantur revocandi domum, *l. 2. §. exceptis, de judic.* ut quamdiu legationis officio Romæ fungantur, nulla propria actione experiri poſſint, niſi ex delicto; ut legatione perfunctis biennii tantum vacatio concedatur.

TIT. VIII.
De adminiſtratione rerum ad civitatem pertinentium.
V. lib. 11. C. tit. 30. de ju. reipub. & tit. 31. de admin. rerum publicarum.

Specialem etiam titulum tribuit adminiſtrationi rerum, vel pecuniarum civitatis: hoc munus raro uni pro indiviſo injungitur totum, ſed diviſim pluribus, ut puta uni cura Calendarii, *a* alii cura operum publicorum, alii cura frumenti coemendi. Curator Reip. judex eſt rerum ad civitatem pertinentium, ſed numeratur etiam inter adminiſtratores, ſicut magiſtratus municipalis. Ab his ſeparatur actor, *l. ult. quod cujuſcumque univer.* Magiſter univerſitatis, quod legitur in *l. actor rem rat. hab.* Triboniani eſt; nam Vlpianus ſcripſerat: Nec magiſter, nec curator bonis conſenſu creditorum datus. Idem aliis etiam locis magiſtri nomen mutavit in curatoris, quod extraordinario ju-

S 2 re

re, honeſtioreque ratione jam amplius non conſtituerentur magiſtri bonis vendundis, ſed curatores.

a *Id eſt, collocandæ pecuniæ publicæ ad fenus, quod ut plurimum Calendis fiebat, unde Calendarii nomen, quo continetur codex rationum pecuniæ datæ, & acceptæ, uſurarumque ſua die ſolutarum a debitoribus, ſive fenus privatus exerceat, ſive reſpublica.*

T I T. IX.

De decretis ab ordine faciendis.

V. lib. 10. tit. 46. de decr. decurionum ſuper immunitate nemini concedenda.

Sequitur decurionum munus, quod in decernendo eo potiſſimum conſiſtit, quod Reipub. conducit. Et duæ quidem partes decurionum curiam ſeu ordinem faciunt, quodque eæ decreverint, ratum eſt, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creantur magiſtratus municipales, ſed non abſque conſenſu præſidis, *l. 12. de appel. l. 1. §. ſol. quan ap. ſit.* Creantur, qui munera municipalia gerunt, conſtituuntur ſalaria profeſſoribus liberalium artium, & medicis intra numerum conſtitutum Oratione D. Pii. non temere quibuslibet injuſſu principis. Non poſſunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ revocantur l. 4. niſi forte ante 20. annos factæ ſint, ut Trajanus Plinio ſecundo reſcripſit. Decreto etiam decurionum tutores dantur, *l. pen. qui pet. tut.*

T I T. X.

De operibus publicis.

V. lib. 8. C. tit. 12.

Sequitur de munere curatoris operum publicorum ſpecialis titulus, id eſt, ejus, quem

Rei-

Reipub. præſtituit in hoc, ut curaret opus aliquod publicum fieri, & inſcribendo operi nomine ejus, cujus liberalitate opus factum eſt, vel nomine principis; & ne fiat novum opus ſumtu publico ſine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

TIT. XI.

De nundinis.

Nundinæ etiam pertinent ad jura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia jus nundinarum habent, vel, ut in Modeſtino legendum admonui alias, *ἀγορᾶς δίκαιον*, *jus nundinarum*, ſed ea tantum, quæ id habent ex longa conſuetudine, vel a principe impetraverunt, a quo privati etiam idem jus nonnumquam agris ſuis impetrant. Et ſunt † nundinæ mercatus, qui habentur ruſticorum merces ſuas deferentium frequenti concurſu, quem feriatum diem veteres eſſe voluerunt, i. vacationem a forenſibus negotiis, ſeu poſtea lege Hortenſia placuit, ne eſſet feriatus, ut ruſtici, qui in urbem venirent mercium ſuarum vendundarum gratia, ſimul etiam lites ſuas componere poſſent, & ob id Trebatius ſcribit, nundinis magiſtratum poſſe manumittere judiciaque addicere: Quod manumittere, non ideo arguatur recte non eſſe ferias, quia & feriato quolibet die manumittere, & emancipare licet: eſt enim hæc jurisdictio voluntaria, *a* non contentioſa: Quod judicia addicere, id eſt dare, hoc ſatis arguit nundinas non eſſe ferias.

a *Voluntariæ jurisdictionis ſunt ea, quæ magiſtratus exſequitur inter volentes, veluti manumiſſiones, emancipationes, & alia ejuſmodi: neceſſariæ ſive contentioſæ ea, quæ inter litigantes:*

veluti diſceptationes forenſes omnes, quæ fiunt inter partes ipſas, vel a magiſtratu, vel apud magiſtratum.

T I T. XII.

De pollicitationibus.

Inter jura, & privilegia municipiorum hoc etiam eſt, ut ex pollicitatione eis debeatur, ſi modo juſte recuſari non poſſit, *l.6. §. plane, de mun. & honor.* ut ſi Reipublicæ pollicitus quis ſit ob honorem decretum ſibi, vel decernendum, vel ob incendium, aut alium caſum, quem civitas paſſa eſt, vel etiam ſine cauſſa, & cœperit facere, quod pollicitus eſt. Ex pacto etiam nudo Reipub. debentur uſuræ pecuniæ creditæ, *l. etiam de uſur.* Pactum † eſt promiſſum, quod fit interroganti citra ſtipulationem. Pollicitatio † eſt promiſſum, quod facit quis ultro non interrogatus. Et pollicitationis ſpecies eſt votum, quod Deo fit: ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum, ut ſoli patresfa. ex eo obligentur, quaſi actu ſollemni (nam & præſentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filiusfamilias, & ſervus juſſu ejus, in cujus poteſtate ſunt: & ſecundum illud Virgilii, *Ipſe pater*, inquit, *famulam voveo*.

T I T. XIII.

De variis, & extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe dicetur.

Salaria, quæ diximus conſtitui decreto decurionum tit. 9. extra ordinem peti, id eſt, per prætorem, aut præſidem, non dato judice ſpeciali, hic titulus declarat, non ea tantum, quæ Reſp. debet liberalium artium profeſſoribus, & medicis, ſed & quæcumque a quocumque ſalaria debentur, honoraria, mercedes etiam

jam, quæ debentur procuratoribus, *l. 7. mand. l.* 17. *C. eod.* & debentur, ut opinor, ex pollicitatione ſola, ut ex epiſtola hujuſmodi, Veni, & tibi præſtabo ſalarium, *l. ult. de obligat. & action.* ſi modo certa ſit pollicitatio: nam ex incerta pollicitatione non eſt actio *d. l.* 17. nec ex voto incertæ pecuniæ apud Livium 30. De municipibus, & de incolis eſt cognitio præſidum extraordinaria, de quibus dixit ante, *l. pen. ad municip.* atque etiam de pollicitationibus in municipia factis, *l.* 8. *ſup. tit. prox.* & hæc præcipua cauſſa his adjungendi cognitionem de ſalariis, atque etiam alias in l. 2. quæ omnes fere ad publicam utilitatem ſpectant. Additur quoque de variis cognitionibus ſumma diviſio in l. 5. ut ob eam rem mihi placuerit magis Indicis ſcriptura, *de variis, & extraordinariis cognitionibus*: nam & Iuſtinianus, de diverſis cognitionibus. Et quia inter munera publica judicis dati munus numeratum eſt, *l. ult. § judicandi, de muner. & hon. l. pen. de vacat. mun.* etiam non omnino male repetitur plenius ex *l.* 5. *de obligat & act.* ordinaria actio quaſi ex maleficio, quæ adverſus eum judicem, qui perperam per imprudentiam judicavit, concipitur in bonum, & æquum. Ex hac enim cauſſa judex litem ſuam facit, adeo ut relicto adverſario, in judicem, quaſi pollicente eo, is, cujus intereſt, vertere totam litem poſſit; hoc enim eſt litem ſuam facere, vel cauſſam ſuam facere, ut in *l.* 2. C. *Th. quor. app. non rec.* a.

a Huic autem actioni tum demum locus eſt, quum alio remedio cauſſa vulnerata ſublevari non poteſt, & eſt omne appellandi auxilium intercluſum: ut non male eam ſubſidiariam

verit

verit Arnulphus Lexovienſis Epiſcopus epiſt. 38. ad Epiſcopum Engoliſmenſem: Si reum (inquit) per culpam veſtram contingat elabi, nos a reo fortaſſis in judicem actione ſubſidiaria convertemur. Magiſtratus ipſi hac actione non tenentur, quia non ipſi judicant, ſed judices dant. Igitur ſi aſſeſſoris imprudentia male judicatum fuerit, ipſius aſſeſſoris periculum eſt, l. 2. ff. quod quiſque juris. Quod ſi neligentia, vel culpa magiſtratus diſpendium rebus litigantium ſit illatum, quod forte diſtulerit cauſſæ diſceptationem, ei, cujus detrimentum erit, omnem indemnitatem præſtabit, l. 2. C. Th. de temp. curſu, & reparat. denunt.

TIT. XIV.

De proxeneticis.

V. lib. 5. C. tit. 11. de ſponſal. arrhis ſponſalitiis, & proxeneticis.

Proxenetica † ſunt præmia, quæ debentur parariis, & interpretibus, quorum beneficio inter duos pluresve negotia contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ, vel amicitiæ, vel judici adſeſſor adjungitur, quæ non promiſſa extra ordinem petuntur. a Eſt igitur hic titulus ſpecies cognitionis extraordinariæ, atque adeo pars ſuperioris.

a *Videndus eſt Cujac. lib. 11. obſ. cap. 18.*

TIT. XV.

De cenſibus.

V. lib. 10. C. tit. 16. de annonis, & tributis, & tit. ſeqq.

De jure publico reſtabat hoc tantum, ut cenſus rationem explicaret pro modo cujus certum eſt ſingularum civitatum cives, & poſſeſſores tributa dependere principi, vel pop. Rom. *l. 21. §. ult. de an. leg.* Cenſum dicimus publicas

blicas tabulas territorii civitatis, & agrorum cujuſque. Sed capita etiam cenſebantur, quia & duplex tributum, ſoli, & capitis, l. ult. hoc tit. *l.32. §. ult. de uſufr. leg.* & Feſto tributorum collatio, alia in capite, alia ex cenſu.

T I T. XVI.

De verborum ſignificatione.

V. lib.6. C. tit.38. de verb. & rer. ſignific.

De verborum ſignificatione, & de regulis juris, hi duo tituli communes ſunt omnium partium, & titulorum ſuperiorum: nullam enim fere partem, vel quæſtionem juris paullo latiorem habuimus ante, ex qua oratio, aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus juris antiqui in hæc Digeſta minime relatis, veluti oſtentum, deteſtatio, ſubſignatum, & alia pleraque. Scripſi autem de verborum ſignificatione, ut erat in Florentinis, quas ſemper obſervavimus, quantum potuimus, debuimusque religioſiſſime, ut in Conſtitutione Iuſtiniani de confirmatione Digeſtorum, ut in Baſilicis, *περὶ ῥημάτων σημασίας, de verborum ſignificatione*. Commendationem tituli adfectavit, qui adjecit, *Et rerum*, nimirum, quod verba ſint rerum notæ: nec caret exemplo. Citantur enim a Gellio lib.13. libri rerum, verborumque veterum, & ita quoque inſcriptus eſt Codicis lib.6. tit.38.

T I T. XVII.

De diverſis regulis juris antiqui.

Ex omnibus quoque partibus juris ſuperioris, atque etiam, quod ſupra relatum non eſt, variæ ſententiæ, & regulæ hoc titulo proponuntur, id eſt, multarum rerum, quæ eodem ſe habent modo, comprehenſiones breves: vel ex eo, quod plerumque fit, rerum definitiones

breves. Et jus antiquum vocat, quo jamdiu populus uſus eſt, minime abrogatum Conſtitutionibus Iuſtiniani: nec enim hic invenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus, & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas, quæ manent adhuc: non illam, Noxam caput ſequi, quæ dicitur regula juris antiqui Nov. Majoriani quadam; non illam, quæ veteris juris definitio, & regula in *l.2. Th. de fide inſt.* Petitori incumbere neceſſitatem probandi rem ad ſe pertinere: non quæ veterum regula, *l.1. §. veteres, de acqu. poſſ.* Per ſervum hereditarium non poſſe acquiri, quod ſit ejuſdem hereditatis. Poſſim recenſere complures alias: ſed neque debeo, neque volo. Præterea jus antiquum vocat, non quod leges, vel Conſtitutiones induxerunt, ſed antiquam prudentiam juris auctorum, ut eſt in *l.21. C. de furt.* & conſonam Iuriſconſultorum definitionem, *l. ult. C. Th. de div. reſcr.* qualis eſt regula Catoniana, & quæ certiſſima juris regula, *§. non autem, Inſt. de perp. & temp. act.* Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in *§. ſi vero, Inſtit. de ſatiſd.* Neminem rei alienæ defenſorem idoneum eſſe ſine ſatisdatione; & quæ veteribus Iuriſconſultis adſcribitur l. veteribus, de pact. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cetera, quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam, l.28. & 62. & 101. & 161. ab hoc titulo alieniſſimas videri: nam quod eſt in l. 28. Conſtitutio eſt D. Pii, non regula juris, aut ſi ea Conſtitutio eſt regula, & quælibet Conſtitutio igitur alia: eadem cauſſa Conſtitutionis relatæ l. 101. & reſponſi Neratii, l. 191. Lex autem 62. definitio eſt hereditatis, & 65. ſoritis,

ritis, fruſtra repetita ex titulo ſuperiore, aut ſi hereditatis, & ſoritis definitio eſt regula, & quælibet alia igitur. Deo ſit laus. Exegi opus juris ſtudioſis longe utiliſſimum. In libros XII. Codicis idem efficiam, quum erit otium.

OBLIGATIONUM,

ET ACTIONUM BREVIS

INDEX ET ELENCHUS.

De obligationibus.

Obligatio definitur juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ ſecundum noſtræ civitatis jura. Hæc definitio pertinet tantum ad obligationem civilem, quæ actionem parit: nam naturalis neceſſitas nos non adſtringit, nec ullam actionem parit, quamvis quod ſolutum fuerit, repeti non poſſit, *l.* 10. *naturalis ff. de oblig. & act.* *l.* 16. *de fidejuſſ.* unde ſolet Cujacius dicere in naturali obligatione ceſſare hæc verba, (peto, repeto) quandoquidem quod debetur naturaliter, peti non poteſt, ſed ſi ſolutum ſit, repeti non poteſt. Ejus rei exempla vulgaria ſunt in filiofam. cui credita eſt pecunia contra S.C. Macedonianum, qui licet non teneatur civili actione, etiamſi ſui juris factus ſit, ſi tamen ſolverit, non repetit. Item in ſervo, qui poſt manumiſſionem non tenetur pecuniæ ſibi cre-

ditæ nomine, quam tamen ſi ſolverit, quaſi naturaliter obligatus, eam non concidit quaſi indebitam.

Earum obligationum, quæ actionem pariunt, aliæ civiles ſunt, aliæ prætoriæ ſeu potius honorariæ.

Civilis obligatio, ſi generaliter ſumatur, & conſideretur *συγκριτικῶς*, ſive comparate ad naturalem, ſub ſe continet & prætoriam, quia utraque actionem parit, & ita accipi debet, quod ſupra dictum eſt. Si ſpecialiter, & *ἰδιαιτέρως*, *& per quam proprie*, accipietur pro ea obligatione, quæ ex legibus, plebiſcitis, S.C. Conſtitutionibus principum, reſponſis prudentum, & moribus deſcendit, quemadmodum hoc loco accipitur. Honoraria vero etiam obligatio ea eſt, quæ venit a magiſtratibus, qui in republica honores gerunt, quales prætoriæ, ædilitiæ, & aliæ ejuſmodi.

Rurſus eædem obligationes dividuntur in eas, quæ ſunt ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi. Quæ ſunt ex contractu, ex mutua conventione contrahentium proficiſcuntur, & ut contractuum diverſa ſunt genera, ita obligationum, quæ ex contractu veniunt, plures ſunt ſpecies: aliæ enim oriuntur ex contractibus nominatis, aliæ ex innomatis.

Contractus nominati illi ſunt, qui certam definitionem habent genere, & differentiis conſtantem, quive certo nomine a jure gentium, civili, aut prætorio deſignantur, quo invicem ab alio contractu dignoſcuntur, ac generale conventionis nomen egrediuntur, aſſumto vocabulo certo.

Contractus innominati illi ſunt, qui licet nomen non habeant, tamen datione, vel facto

effe-

effectum ſumſerunt, quo nomine dicuntur egredi nudæ pactionis, & conventionis vocabulum, & tranſire in contractus legem, quia datio, vel factum, quod ex alterutra parte interceſſit, jam efficit, ut alter ex contrahentibus parere conventioni neceſſe habeat. Cujuſmodi contractus omnes ad illas quatuor conventionum ſpecies ſolent referri: do ut des, do ut facias, facio ut facias, facio ut des, *l. naturalis*, *ff. de præſcriptis verbis*. Videnda quæ notata ſunt ſup. tit. de pactis.

Contractus nominati dicuntur certi, quod certum nomen habeant: innominati dicuntur incerti, quod certam ex nomine demonſtrationem non habeant, *l. 9. certi ff. de reb. cred.* unde actio incerti paſſim dicitur, quæ ex his contractibus datur.

Certorum ſive nominatorum contractuum plures ſunt ſpecies: alii enim re, alii verbis, alii litteris, alii conſenſu contrahuntur, quemadmodum & obligationes ipſæ, quæ ex his veniunt. Si autem quæratur, quid contractus ab obligatione differat, eſt in proclivi ut reſpondeatur, eo diſtare, quo cauſſa ab effectu: nam contractus habitus inducit obligationem. Et placet hæc gradatio: mutuus conſenſus hinc inde præſtitus inducit contractum, placitum contractus operatur obligationem, obligatio demum parit actionem, niſi legibus obligationis ſponte fuerit ſatisfactum.

Contractus autem, qui re contrahuntur, ad inducendam obligationem rei interventum deſiderant, veluti mutuum: niſi enim pecunia detur, aut quid ejuſmodi, quod in mutuum cadit, nulla inter paciſcentes naſcitur obligatio: ideoque ejuſmodi contractus & nomen, &

cauſ-

cauſſam habet, quia non niſi traditione perficitur. Idem in promutuo, ſive indebito ſoluto: idem in depoſito, commodato, pignore; in his enim, niſi res tradatur, obligatio non contrahitur, excepta cauſſa pignoris, in quo ſi conventio tantum intercedat, non traditio, pignus jure prætorio contrahitur, non civili, quo deſideratur translatio poſſeſſionis rei pigneratæ in ipſum creditorem.

Contractus, qui verbis fiunt, illi dicuntur, in quibus præter conſenſum, qui in omnibus contractibus neceſſarius eſt, certa verborum formula, & conceptio requiritur ad inducendam, & conſtituendam obligationem: ejuſmodi eſt ſtipulatio, quæ inrerrogatione, & reſponſione contrahitur, dotis dictio, & jusjurandum liberti, qui juravit patrono donum, munus, operaſve daturum. Vid. Cujac. ad l. 4. ff. de transact.

Sed & poteſt votum connumerari inter obligationes, quæ verbis fiebant: nonniſi enim verbis certis, & conceptis nuncupabatur, ſive quid aliquis diis voveret, ſive ſeipſum. Plura exempla occurrunt apud Livium lib. 5. 8 & 10. & 30. in pr. & apud Virgil. lib. 11. Aeneid. Sed & ſcripto conſtare debet religionis votum, quod & ratio juris Canonici, & auctoritas Conſtitutionis Molinenſis apud nos admittit.

Litteris fiebat olim obligatio ſive contractus, quum ſcriptura menſæ argentariæ, & nummulariæ intercedebat, & apud argentarios negotium aliquod tranſigebatur: & hinc nominibus fieri dicebatur, *l. ſi plures*, *l. ſi unus*, *ff. de pactis*, ubi Cujac. Ad id pertinet locus Ciceronis epiſt. ult. lib. 4. ad Atticum: Hæc pactio non verbis, ſed nominibus, & præſcriptionibus, multorum tabulis quum eſſe facta diceretur,

tur, prolata a Memmio eſt: & alius lib 3. de offic. Tanti emit, quanti Pythius voluit, nomina facit, negotium conficit. Hic unus tantum modus fuit litteris contrahendæ obligationis. Sed deſierat etiam tempore Iuſtiniani in uſu eſſe: & hinc eſt, quod nulla ejus mentio facta eſt in Digeſtis: ſed ubi enumerantur genera obligationum, quæ ex contractu veniunt, hæc tria tantum recenſentur, illa ſcilicet, quæ re, verbis, aut conſenſu contrahuntur, ut indicio eſt *l.* 1. *§.* 1. *ff. de obl. & act. & l.* 8. *Græce §.* 1. *ff. de fidejuſſ.* Sed in locum ejus ſubſtituit Iuſtinianus eam obligationem, quæ naſcitur ex chirographo, quod nulla pecuniæ numeratio ſecuta eſt: ſi enim querela non numeratæ pecuniæ intra biennium non fuerit propoſita, poſtea ex chirographo veluti ex ſolis litteris obligatio naſcitur. Poteſt illud dici in contractu emphyteuſeos ſcripturam neceſſariam eſſe ex N. 13. Leonis Philoſophi: idque eo magis, quia fit in perpetuum, vel in longum tempus, & ſi ſcriptura non intercederet, rei geſtæ poſſet perire memoria, & facile emphyteuta ſibi dominium rei adſereret. Idem dicendum in libellaria ſive libellario contractu, qui aliqua ratione accedit ad emphyteuſim; ſcriptis enim fieri debet: inde videtur nomen habere a libello; qua de re videndus Cujac. lib. 1. feud. ad tit. 2. Sed & N. 117. Iuſtiniani viri illuſtres matrimonium ſine ſcriptura contrahere non poſſunt, exceptis barbaris ditioni Romanæ ſubjectis. Illud etiam jure Francico poteſt dici, ex Conſtitutione Caroli IX. nullum conſtare contractum ſine ſcriptura, ſi modo de ea re ſit, quæ centum libras excedat; ut & ipſe Cujacius tradit in Pa-

rat.

rat. C. ad tit. de depoſito: ſed hoc non eſt verum: nam quilibet contractus valet ſine ſcriptura, ſed ſi de eo in judicio quæratur, teſtibus ex ea Conſtitutione probatio fieri non poterit, ſi ſummam ſupra dictam excedant.

Vltimum genus obligationum, quæ ex contractu veniunt, eſt earum, quæ conſenſu perficiuntur: licet enim nullus contractus ſine conſenſu conſtet, *l.* 1. *§. ult. ff. de pactis*, tamen per eminentiam illi contractus, vel obligationes conſenſu fieri, vel perfici dicuntur; quia ſimul atque conſenſus præſlitus eſt, & mutua conventio contrahentium interceſſit, jure civili naſcitur obligatio, licet traditio aliqua, ſcriptura, aut certa verborum conceptio non ſit adhibita. Earum ſpecies paſſim enumerantur quatuor, nimirum emtio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, mandatum, ut conſtat ex tit. de obligationibus ex conſenſu apud Iuſtin. Sed his adnumerandi & illi contractus, conſtitutum, pignus: jure enim prætorio nudo conſenſu contrahuntur, nec in his certa verborum conceptio, ſcriptura, aut rei traditio requiritur. Ejuſmodi quoque eſt pollicitatio dotis, *l. 6. ad exactionem C. de dot. prom. & nuda poll.* & donatio quoque ex Iuſtiniani Conſtitutione, qua induxit, ut quemadmodum in venditione nuda conventio obſtringeret donatorem ad neceſſitatem tradendi, *§. perficiuntur de donat.* apud Iuſtin. *lib. 35. ſi quis argentum, in princ. & §. ſed ſi quidem, verſ. ſin vero C. eod.* quum tamen jure antiquo legis Cinciæ non niſi traditione donatio perficeretur, ut tradit ipſe Iuſtinianus N. 162. niſi facta eſſet parentibus, aut liberis, *l. 4. Th. de donat.* & ratio decidendi in *l. 23. Papinianus, ff. de donat. int. vir. & ux.*

cur morte donantis donatio non confirmetur, quia ſcilicet nulla traditio interceſſerat. Certum eſt quoque jure civili matrimonium ſolo conſenſu contrahi: ſed jure canonum non item; quandoquidem ἱερολογία, *ſacer ſermo*, requiriritur, unde etiam contractus Eccleſiaſticus dicitur in quadam Novella Leonis Philoſophi.

Hæc quoque contractuum admittitur diviſio, quod alii ſint δίπλευροι, alii μονόπλευροι.

Illi δίπλευροι dicuntur, qui utroque latere conſtant, id eſt, quibus uterque contrahentium obligatur: & hi proprie contractus vocantur, quia ultro citroque contrahentes adſtringunt, cujuſmodi eſt emtio, venditio, locatio, ſocietas, & alii ſimiles, *l.*19. *Labeo*, *ff. de verb. ſignific.* hi vero μονόπλευροι nominantur, in quibus unus tantum obligatur, veluti in mutuo: obligatur enim tantum is, qui accipit, non is, qui dat, aut in ſtipulatione is tantum, qui promittit, non is, qui ſtipulatur, niſi mutuæ ſint ſtipulationes, ut in compromiſſo, aut in ſtipulationibus emtæ, & venditæ hereditatis, vel illis, quæ interponebantur inter heredem, & fideicommiſſarium ex S.C. Pegaſiano, exemplo partiarii legatarii. Idem quoque in donatione: nam obligatur ſolus donator, non donatarius, & ſic de aliis.

Vltima contractuum diviſio hæc poteſt eſſe, quod alii oriuntur ex jure naturali, vel gentium, cujuſmodi ſunt contractus fere omnes, mutuum, depoſitum, venditio, locatio, & ceteri ejuſmodi. Alii veniunt a jure civili, ut omnes verborum obligationes, qualis ſtipulatio, dictio dotis, jusjurandum liberti: alii a jure prætorio, quale eſt conſtitutum, aut hypotheca, quæ citra traditionem contrahitur.

Hæc de contractibus, & de obligationibus, quæ ex his originem deducunt ſuam.

Quantum ad obligationes, quæ veniunt ex quaſi contractu, ita videntur appellatæ, quia nullus mutuus conſenſus in his intercedit, qui in contractibus neceſſarius eſt, ſed ut plurimum ex unius facto naſcuntur, ideoque non veniunt contractus nomine, ſed cum quadam improprietatis nota ex quaſi contractu proficiſci dicuntur. Species earum obligationum ſunt hæ: Prima eſt negotiorum geſtio, quum quis ſponte non rogatus aliena negotia officio amicitiæ ductus gerit: voluntaria enim ejuſmodi adminiſtratio benevolentiæ grato obſequio ſuſcepta quaſi contractus eſt, ut invicem geſtor abſentem, & geſtorem dominus negotiorum abſens habeat obligatum. Secunda ſpecies eſt tutela: nec enim proprie tutor cum pupillo contrahit, quum ipſe pupillus ſine tutoris auctoritate non poſſit ſe obligare, & auctore tutore ipſo non poſſit etiam ei obligari; ſed magis adminiſtrando tutelam videtur cum pupillo contrahere, & ſe ipſi obligare, ſi quid ex rationibus pupilli apud eum ſit, aut negligenter tutelam adminiſtraverit: aut invicem pupillum ſibi adſtringere, ſi quid in res ejus impenderit. Tertia ſpecies eſt hereditatis aditio, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato fiat: qui enim hereditatem ſuſcipit, quodammodo videtur ſubinduere perſonam defuncti, ut etiam aliud agens creditoribus defuncti ſe obliget, & invicem debitores hereditarios obliget ſibi, aut legatariis etiam teneatur, etiamſi cum his non contraxerit: quod idem eſt in eo, qui bonorum poſſeſſionem agnovit, vel hereditati ſe immiſcuit, aut pro herede geſſit,

l. 3. §. ult. cum ſeq. ff. ex qu. cauſ. in poſſ. eatur. Quarta eſt rerum communio, quæ inter duos pluresve ſine ſocietate inducitur, & ideo a ſocietate ſeparatur in *l. contractus, ff. de reg. jur.* quod fit, quum res duobus, vel pluribus legata eſt, vel donata, aut duo pluresve heredes ſunt inſtituti: hos enim magis res, quam conſenſus ſocios fecit: qui itaque partem ſuam nanciſcitur, cum ſocio ſuo, aut coherede quodammodo contrahit, & communi dividundo, vel familiæ erciſcundæ judicio ſe obligat, ut ſi fructus in ſolidum perceperit, eos pro parte ſocio reſtituat, vel ſi impenſas fecerit, eas invicem pro parte a ſocio recipiat. Quinta ſpecies eſt indebiti ſolutio, quia utcumque inter ſolventem, & accipientem aliquod negotium geratur (ut hac ratione eam obligationis ſpeciem Iuſtinianus inter eas etiam recenſuerit, quæ ex contractu veniunt) tamen quia aliud effectu geritur, quam id quod inter dantem, & accipientem agitur; ejuſmodi obligatio ad quaſi contractum magis, quam ad contractum accedere cenſetur. Sexta eſt obligatio, quæ naſcitur ex judicato; quia enim judicium inter invitos redditur, *l. 83. inter, §. 1. ff. de verb. obl.* ideo obligatio ſive actio, quæ ex judicato oritur, ad quaſi contractum accedit, *l. 3. §. idem ſcribit, ff. de peculio.* Et hinc petenda ratio, cur actiones ex delicto venientes poſt litem conteſtatam tranſeant ad heredes, quod litis conteſtatio ſit quaſi contractus, & novatio involuntaria, ut quod prius debebatur ex delicto, cenſeatur novatione translatum in cauſſam quaſi contractus. Septima & ultima ſpecies eſt jurisjurandi delatio, quaſi contractum inducit, *l. 5. §. ult. ff. eod. tit.* qui enim jusjurandum

dum defert, videtur quaſi contrahere, & ſe adſtringere ad id dandum, faciendumve, de quo conventio erat, ut juraretur: hæc de quaſi contractibus, & obligationibus ex illis deſcendentibus.

Obligationes, quæ ex maleficiis veniunt, ex facto delinquentis originem trahunt, & aliqua ratione etiam contractum involuntarium continere cenſentur; quandoquidem qui delinquit, cum ipſa pœna quodammodo contrahit, ut invitus licet pœnæ ſubjiciatur, quæ ei delicto, aut crimini a lege, vel quacumque juris conſtitutione eſt irrogata: quo fit, ut ex eo tempore, quo quis propter facinoris cogitationem jam de pœna certus eſſe potuit, prius conſcientia delicti, quam judicis ſententia damnatus videatur, *l.* 15. *quaſitum*, *ff. qui*, *&* *a quibus manum*. In hanc ſententiam recte Pub. Mimus, *illo nocens damnatur*, *quo peccat die*. Hac ratione Ariſtoteles libro 5. Ethicorum ad Nicomachum capite 2. contractus alios facit voluntarios, veluti emtionem, locationem, depoſitum, mutuum: alios involuntarios, veluti furtum, adulterium, & cetera ejuſmodi; proinde obligatio, quæ ex maleficio venit, ex malo contractu oriri dicitur in *l.* 52. *ſi rerum ff. de re judic.* Maleficii autem appellatione delictum privatum continetur, quod privatam injuriam perſequitur, & privato judicio vindicatur: ideoque a crimine ſeparatur, quo deſignatur maleficium publicum ſpeciali lege coercitum, in quo ſollemnis accuſatio, & inſcriptio deſideratur.

Maleficia, quemadmodum contractus, alia dici poſſunt nominata, alia innominata.

Nominata ea ſunt, quæ certum nomen habent, & ſeparatam, & diſtinctam definitionem,

qua

qua invicem alia ab aliis dignoſcantur, & ipſo nomine apparet, quænam ſit maleficii qualitas. Ejuſmodi eſt furtum, rapina, damnum injuria datum, injuria, abigeatus, concuſſio, prævaricatio, hereditatis expilatio, calumnia: quamvis hoc ultimum poſſit enumerari inter maleficia innominata, quod nullum ſit maleficium fere, cui non ſpecies aliqua calumniæ inſit.

Innominata maleficia illa ſunt, quæ in certi maleficii ſpeciem non cadunt, & ob id a rhetoribus dici ſolent inſcripta, quaſi de his nulla lex ſcripta ſit, veluti ſi quis panno rubro fugaverit armentum per laſciviam, unde nobis damnum aliquod obvenerit, vel ſi quis ſervum noſtrum a nobis compeditum intempeſtiva miſericordia ductus ſolverit, ut fugeret: ex quibus maleficiis actio in factum datur, quaſi ex ipſo facto, vel maleficio enaſcens, alio nomine vacans, § 11. *interdum verſ. & hoc veteres, de obl. quæ ex malef. naſc.* apud Iuſtinianum §. *ult. de lege Aquil.*

Delictorum autem alia vindicantur judicio ordinario, quum ſcilicet formulæ judiciorum omnes ſervantur; & pœna, quam lex ipſa conſtituit, irrogatur: alia judicio extraordinario, quod remotis ſollemnibus peragitur, & pœnam continet arbitrariam ipſius judicis arbitrio definiendam.

Superſunt obligationes, quæ oriri dicuntur ex quaſi maleficiis, quum ſcilicet magis ignorantia, & culpa peccatum eſt, quam conſulto animi judicio: cujuſmodi ſunt exempla apud Iuſtinianum de judice, qui per imprudentiam male judicavit, & litis periculum in ſe tranſtulit: vel in eo, qui quid dejecit, vel effudit

in-

inſciens, quo damnum alicui illatum eſt, vel quid poſitum, aut ſuſpenſum habuit, qua vulgo iter fit, cujus caſus alicui poſſit nocere. Illud idem in exercitore navis, cauponæ, aut ſtabuli, qui convenitur ex facto eorum, quorum opera utitur: licet enim ipſe non deliquerit, ſpecies tamen maleficii eſt opera malorum hominum uti, vel inconſulta facilitate non ſpectatæ fidei, aut induſtriæ miniſtros elegiſſe.

ACTIONVM INDEX.

Actio definitur jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur. Illa vox (jus) deſignat actionem eſſe rem incorporalem; quandoquidem quæcumque prædicantur per verbum (jus), ea ſemper ſunt incorporalia. Præterea hoc vocabulo ſignificatur data facultas, ac poteſtas a prætore juris diſpenſatore. Subjungitur (perſequendi) id eſt, petendi, quo verbo ſignificatur tam actio in rem, quam in perſonam, tam ordinaria, quam extraordinaria: quum tamen proprie actiones dicantur, quum agitur in perſonam, petitiones, quum in rem, perſecutiones, quum extra ordinem fideicommiſſorum nomine, *l.*178. *pecuniæ* §.1. *ff. de verb. ſignif.* unde in formula Aquilianæ ſtipulationis diſtincte hæc tria verba ponuntur (quarumcumque rerum mihi tecum actio eſt, quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve) §. *eſt autem qu. mo. toll. obl.* apud Iuſtin. & in ſtipulatione de rato ſimiliter, *l.* 23. *procurator ff. rem rat. hab.* Sequuntur verba (in judicio) ad differentiam eorum, quæ voluntariæ ſunt juriſdictionis; cujus effectus eſt inter conſentientes,

tes, & in conſilio, & pro tribunali non expediuntur: quales ſunt manumiſſiones, emancipationes, adoptiones, & alia innumera. Poſtremo definitionis verba ſunt (quod ſibi debetur) ubi debendi verbum ſumitur uno modo ἐξαπατικῶς, *extenſive*, tam pro eo, quod petimus quaſi noſtrum, quam pro eo, quod petimus quaſi nobis ex aliqua obligatione debitum. Debendi verbum proprie ad actionem in perſonam tantum pertinet: condicuntur res debitæ, vindicantur noſtræ, alio modo ſumitur περισταλμένως, pro eo, quod nobis debetur ex obligatione civili, vel prætoria: nam quæ ex naturali obligatione debentur, ea non petuntur, quum actio deficiat, ut ſupra poſitum.

Actionum variæ, & multiplices ſunt diviſiones: nam nec ulla fere actio, in qua duodecim, aut tredecim qualitates non requiras.

Prima & ſumma actionum diviſio hæc eſt, quod omnes actiones ſunt in perſonam, quæ condictiones vocantur; aut in rem, quæ vindicationes appellantur.

Actiones in perſonam oriuntur ex contractibus, vel quaſi contractibus, ex maleficiis, vel quaſi maleficiis, atque ita ſunt nuncupatæ, quod factum perſonarum contractus videlicet, aut quaſi contractus, delictum, aut quaſi delictum cauſſam ipſis actionibus præbeat, & quod non egrediantur perſonas contrahentium, aut delinquentium, heredeſve eorum in contractibus, aut quaſi contractibus indiſtincte, in maleficiis, aut quaſi maleficiis ita demum, ſi litem conteſtatus ſit defunctus.

Actiones in rem illæ ſunt, quæ contra eos competunt, qui nullo jure nobis ſunt obliga-

ti,

ti, quibuſcum nec contraximus, aut quaſi contraximus, nec ipſi adverſus nos deliquerunt, aut quaſi deliquerunt, ſed inveniuntur rei noſtræ, aut nobis obligatæ poſſeſſores, quarum hic character & nota eſt, quod perpetuo ſequantur poſſeſſores, & mutato poſſeſſore, judicium, & actio transferatur, ac veluti ambulet cum re ipſa: & olim etiam omnis actio in rem fiebat in re præſenti, quaſi non tam conveniretur poſſeſſor, quam res ipſa. Ea de re Cicero pro Muræna, & A. Gellius lib. 20. cap. 9.

Superior diviſio actionum ducitur a cauſſis efficientibus ipſarum: contractus enim, vel quaſi contractus, maleficium, vel quaſi maleficium parit actionem in perſonam; poſſeſſio vero rei, quæ in controverſiam venit, actionem in rem parit vindicanti.

Quantum ad actionem in rem, aliæ ſunt ſpeciales ſive de rebus ſingulis, veluti ſi res certa mobilis, vel immobilis petatur: aliæ generales, veluti ſi petatur hereditas ex quacumque cauſſa teſtamentariæ, vel ab inteſtato delatæ, civilis, vel prætoriæ ſucceſſionis.

Inter actiones in rem, aliæ etiam ſunt de re corporali mobili, vel immobili, veluti ſi fundus, aut ſervus vindicetur: aliæ de rebus incorporalibus, veluti actiones confeſſoriæ, vel negatoriæ, quæ ſunt de ſervitutibus perſonalibus, quum vindicatur uſus, uſusfructus, habitatio, aut proprietarius ad aliquem hæc jura pertinere negat; vel realibus, quæ ſunt urbanorum, vel ruſticorum prædiorum: nam illæ maxime comitantur poſſeſſorem prædii, cui ſervitus debetur, vel quod ſervitutem debet, ita ut mutato poſſeſſore prædii dominantis, vel

ſer-

ſervientis, novo poſſeſſori, vel contra novum poſſeſſorem ſervitutis nomine actio conſeſſoria, vel negatoria competat.

Sunt autem actiones, quæ mixtam quodammodo cauſſam obtinere videntur, & utriuſque naturæ eſſe, id eſt, tam in rem, quam in perſonam. Cujuſmodi ſunt actio finium regundorum, familiæ erciſcundæ, communi dividundo: nam hæ actiones aliquatenus in rem ſunt, quia ſequuntur poſſeſſores, ut ad quos alienatione qualibet ager confinis, aut pars hereditatis, vel rei communis pervenerit, ille invicem his actionibus agat, aut conveniatur: ſed ſunt etiam in perſonam, quia recipiunt præſtationes quaſdam perſonales, ſi quid in rem communem impenderit ſocius, aut coheres, aut ex ea lucrum ſolus perceperit, vel confinis terminos moverit, cujus rei nomine nec aget, nec convenietur novus poſſeſſor. His recte Cujacius in Parat. ad tit. de pet. her. adjicit petitionem hereditatis: nam hæc quoque mixta eſt, tam in rem, quam in perſonam: licet enim eatenus in rem ſit, quatenus ſequitur eum, qui quid tenet pro herede, aut pro poſſeſſore ex ea hereditate, quæ in controverſia eſt: continet tamen præſtationes perſonales, ex quibus evicta hereditate poſſeſſor tenetur quaſi geſtor earum rerum nomine, quas geſſit, & adminiſtravit, antequam hereditas ab eo petita eſſet.

Superioribus actionibus proxime ſimiles ſunt actiones, quæ vi ipſa in perſonam ſunt, ſcriptæ tamen in rem: qualis actia quod metus cauſſa, & ad exhibendum: licet enim principaliter dentur in eos, qui metum intulerunt, vel rem mobilem poſſident, tamen dantur et-

iam in eos, ad quos res pervenerit, ut ſuis locis dictum eſt in notis ad Paratitla Cujacii. Eadem conditione ſunt interdicta, *l.* 1. §. *pen. ff. de interd.*

Secunda actionum diviſio hæc eſt, & generalis quoque omnium actionum, quod aliæ ſunt civiles, aliæ prætoriæ ſeu potius honorariæ.

Civiles illæ ſunt, quæ ex legibus, plebiſcitis, Senatuſconſultis, principum conſtitutionibus, reſponſis prudentum, aut moribus deſcendunt ſive in rem, ſive in perſonam; ſive ſint ex contractu, vel quaſi, ſive oriantur ex maleficio, vel quaſi.

Honorariæ ſunt, quæ oriuntur a magiſtratibus, eorumve edictis, maxime vero a prætore. Vnde factum eſt, ut honorariæ veniant plerumque nomine prætoriarum, quod plures ab ipſo ſint, quam ab alio ullo magiſtratu: quum tamen ſint quædam ab ædile, tam rei perſecutoriæ, ut redhibitoria, & æſtimatoria, quam pœnales, ut ea, quæ datur adverſus eum, qui qua vulgo iter fit, animal habet, quod alicui nocere poteſt, & ſi quæ ſimiles, de quibus in tit. *ff. de ædilitio edicto*.

Hæc ſecunda diviſio ducitur ab auctoribus ipſarum actionum: nam prout veniunt ex diverſis juris partibus, ita vel honorariæ ſive prætoriæ dicuntur, vel civiles.

Prætoriæ ſunt in vario genere; vel enim in perſonam ſunt ex contractu, vel in rem, vel pœnales ex maleficio, vel quaſi, vel præjudiciales. Eodem modo ſubdividi civiles poſſunt, ſed ſufficiet prætorias enumerare: ceteræ ſuis titulis ſunt enarratæ in Paratitlis.

In perſonam prætoriæ ex contractu, vel quaſi con-

contractu, ſunt actio de conſtituta pecunia ex jurejurando, actio de peculio, & aliæ, quæ illis ſunt affines, nimirum actio quod juſſu, de in rem verſo, tributoria, exercitoria, inſtitoria, de quibus tituli ſpeciales in Digeſtis, nec eas demonſtrare evidentius eſt neceſſarium, quum in ipſis juris civilis elementis de illis agatur, lib. 4. tit. 7. Sunt etiam illis annumerandæ Calviſiana, & Fabiana de revocandis his, quæ in fraudem patroni libertus alienavit, de quibus agitur in tit. *ſi quid in fr. patr.*

Prætoriæ in rem ſunt Publiciana, Reſciſſoria, quæ etiam Publiciana eſt, Paulliana, Serviana, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria dicitur, de quibus nihil attinet dicere ſpecialiter, quum eas veluti indice digito demonſtrare ſufficiat, & ſuis quæque titulis ut plurimum contineantur, eaſque Iuſtinianus ipſe per τύπον definierit in Inſtit. tit. de actionibus.

Pœnales prætoriæ enumerantur tres tit. de act. apud Iuſtinianum, nimirum de albo corrupto in quingentos aureos; ea quæ datur patrono, vel parenti in quinquaginta aureos contra libertum, vel filium, a quibus in jus vocati ſunt venia non impetrata; & tertia, quæ datur quanti ea res eſt in eum, qui illum, qui in jus vocabatur, vi ipſe exemerit, aut cujus dolo alius exemerit. Sed præter illas variæ ſunt actiones pœnales a prætore introductæ, veluti actio de calumniatoribus, quod metus cauſſa, de dolo malo, vi bonorum raptorum, injuriarum, actio in duplum adverſus publicanos, actio de dejectis, & effuſis, de ſervo corrupto, quæ, quantum commode fieri potuit, ſingulis titulis in notis ad Paratitla Cu-

 jacii

jacii ſunt adnotatæ. Præjudiciales prætoriæ actiones illæ ſunt, per quas quæritur de ſtatu alicujus, veluti an aliquis libertus ſit, an ingenuus; vel de partu agnoſcendo, an quis filius ſit, an non: ſi filius, an legitimus, aut ſpurius, an non: an mulier juſta ſit uxor, an concubinæ loco, & cetera ejuſmodi. Ceterum una actio præjudicialis civilis eſt, per quam quæritur, an aliquis liber ſit, an ſervus, in qua lite pendente ex ipſa lege 12. tab. vindiciæ dantur ſecundum libertatem, id eſt, is, de cujus ſtatu agitur, interim pro libero habetur. Præjudiciales autem actiones vocantur, quia morantur, & præjudicium parant alteri actioni, ut ex earum definitione alia pendeat; nam ſi exempli gratia petat quis operas ab aliquo, tamquam liberto ſuo, & ille neget ſe libertum; cauſſa libertinitatis, & ingenuitatis, præcedit cauſſam operarum; aut ſi aliquis agat familiæ erciſcundæ, & negetur filius, & coheres, cauſſa ſtatus præcedet cauſſam hereditatis. Hæ actiones præjudiciales in rem ſunt, vel quia in illis id agitur, ut de jure actoris pronuntietur, veluti illum eſſe liberum, aut ſervum, libertum, aut ingenuum, non autem ut alter alteri aliquid dare, aut facere teneatur, quæ forma eſt actionis in perſonam, vel quia jus patronatus, & patria poteſtas ſimilitudinem aliquam dominii referant.

Tertia actionum diviſio eſt, quod aliæ ſunt rei perſecutoriæ, aliæ pœnales.

Rei perſecutoriæ ſunt, quæ intereſſe tantum civile in judicium deducunt, & ita dicuntur comparatione facta pœnalium, quæ pœnam repetunt. Ejuſmodi ſunt omnes in rem actiones, ſive prætoriæ civiles, ſive de rebus corporali-

poralibus, ſive incorporalibus competant, ſive ſint ſpeciales, ſive generales: in ejuſmodi enim actionibus verſatur tantum ratio rei noſtræ, quam vindicamus jure dominii, & competunt ex cauſſa honeſta. Ejuſdem generis ſunt actiones omnes in perſonam, honorariæ, vel civiles, quæ ex contractibus, aut quaſi contractibus deſcendunt: in his enim nulla pœna repetitur, ſed in eas tantum deducitur ratio intereſſe civilis ad id, quod ex patrimonio noſtro nobis abeſt, perſequendum. Ab illis tamen tres ut plurimum actiones excipiuntur, quæ licet ex contractu, aut quaſi contractu veniant, pœnales tamen ſunt in duplum, & partim rei, partim pœnæ perſecutionem continent. Prima eſt actio depoſiti in quatuor cauſſis, id eſt tumultus, incendii, ruinæ, naufragii: ſi enim ex his cauſſis depoſitum factum ſit, & inficiatus ſit depoſitarius, utcumque res a contractu originem ducat, tamen propter violatam fidem arctæ neceſſitatis tempore is, qui denegaverit depoſitum, convictus in duplum rerum depoſitarum convenietur. Secunda eſt actio tutelæ de rationibus diſtrahendis, & tertia actio ex teſtamento, quæ fideicommiſſi, aut legati nomine ſacroſanctis Eccleſiis, & quibuslibet venerabilibus locis competit, quæ utcumque ex quaſi contractu deſcendant, tamen ex accidenti, illa propter dolum, & interverſam pecuniam pupillarem: hæc propter inficiationem, aut ſolutionis moram, pœnales mixtæ in duplum dantur.

Pœnales autem eæ ſunt, quæ pœnale intereſſe continent, ſive ſint civiles, ſive honorariæ; & ex maleficiis, aut quaſi maleficiis, nominatis, vel innominatis oriuntur: qua ratio-

ne conſtituendum, licet id nulla lex definiat eas actiones, quæ veniunt ex ſtipulatione pœnali, compromiſſo, vel cuilibet alii conventioni ſubdita, ſi quid factum fuerit, vel non fuerit, rei perſecutionem continere primum, quia plerumque ejuſmodi pœnæ cedunt loco ejus, quod intereſt, quod plerumque certa ſumma æſtimatur, quia ejus quod intereſt incerta, & plerumque difficilis eſt probatio, *l. fin. ff. de prætor. ſtipul.* deinde quia a conventione, & mutuo contrahentium conſenſu proficiſcuntur. At ubicumque pœnalium actionum in jure mentio eſt, de his ſemper agitur, quæ a lege, aut magiſtratu veniunt, & ex maleficio, aut quaſi maleficio deſcendunt.

Pœnalium autem ſunt quædam ſubdiviſiones: aliæ enim mere pœnales ſunt, & ſolummodo pœnale intereſſe continent, veluti actio de albo corrupto, actio furti manifeſti in quadruplum, nec manifeſti in duplum, ea quæ datur patrono, vel parenti, qui vocatus eſt in jus a liberto, vel filio, venia non impetrata, actio de tigno juncto in duplum, quum datur contra furem; actio de calumniatoribus interdum: ea quæ datur contra eum, qui litem ſuam fecit, actio injuriarum, ea quæ datur in decem, qua vulgo iter fit, cujus caſus poſſit alicui nocere, & ceteræ ſimiles. Aliæ ſunt mixtæ, id eſt, quæ partim rem, ſive intereſſe civile, partim pœnam continent, ſive ſint in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum: cujuſmodi ſunt actio legis Aquiliæ, ſive in confitentem detur in ſimplum, ſive contra inficiantem in duplum: nam continetur vera æſtimatio damni dati, & hac ratione rei perſecutoria eſſe cenſetur, & amplius quanti plurimi

rimi ſervus, vel animal occiſum, aut vulneratum valuit intra annum, vel triginta dies proximos; & eatenus pœnalis eſt. Eadem ratio actionis vi bon. rapt. quod metus cauſſa, de calumniatoribus interdum, aut condictitiæ actionis, quæ datur contra exſecutores litium, qui ſportularum nomine amplius extorſerunt, quam poterant jure: in quibus in quadruplo ſimplum, quod abeſt, continetur. Idem conſtituendum de actione ſervi corrupti, arborum furtim cæſarum, de ea, quæ datur contra publicanos, qui quid ultra ſolitum vectigal extorſerunt, vel illa, quæ datur contra nautam nomine oneris averſi, aut contra heredem, qui quid in inventario faciendo ſubtraxit (de quibus adnotatum aliquid in notis ſup. ad tit. de tut. & rat. diſtr.) adjunctis illis tribus, quas ſupra dictum eſt ex contractu, aut quaſi contractu oriri; & pœnales tamen eſſe propter dolum, aut inficiationem, & ſi quæ ſunt ſimiles: in his enim in duplo ſimplum, quod abeſt, vel quo damnum datum eſt, continetur.

In pœnalibus, vel mixtis actionibus poteſt etiam admitti hæc diſtinctio, alias ſcilicet ſui natura, & a principio pœnales, aut mixtas eſſe, qualis actio furti, de ſervo corrupto, & plures ex his, quæ ſupra ſunt enumeratæ: alias pœnales, aut mixtas fieri ex accidenti, qualis actio depoſiti in quatuor cauſſis, actio tutelæ de rationibus diſtrahendis, actio ex teſtamento, quæ datur venerabilibus locis, quæ quum ſui natura in ſimplum competerent, & rei perſecutoriæ eſſent, dolo, inficiatione, aut ſolutionis dilatione in duplum creſcunt. Eadem conditione ſunt actio contra publicanos, & de eo quod metus cauſſa, vel actio de do-

lo malo, quæ arbitrariæ ſunt, & fiunt tantum pœnales rei contumacia, ſi nolit parere arbitrio judicis, rem metu, dolo, aut per fraudem extortam reſtitui jubentis: una eſt, quæ ſui natura pœnalis eſt in ſimplum, & ex accidenti pœna in duplum creſcit, actio ſcilicet legis Aquiliæ, quæ datur contra inficiantem.

Conſtituendum & illud eſſe, quasdam actiones pœnales ex parte agentis, & rei: quales ſuperiores omnes, ſive in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum; quibus & illæ continentur, quæ conceptæ ſunt, quanti ea res eſt: ut enim pœnam ſolvit actor, ita reus id, quod ſibi abeſt, conſequitur, & illud quaſi intereſſe pœnale, non quaſi civile perſequitur. Aliæ ſunt actiones pœnales ex parte rei tantum, illæ ſcilicet, quæ in id quod intereſt agentis conceptæ ſunt: licet enim reus eatenus pœnam ſolvere videatur, quod reſtituit id plerumque actori, quod ab eo non accepit, tamen reſpectu actoris, pœnalis non eſt, quia id tantum recipit actor, quanti re vera ſua intereſt, nec tam lucrum ſentit, quam diſpendio, & damno ſe liberat; & ob id ejuſmodi actiones non tam pœnales dicuntur, quam pœnæ nomine dari, vel concipi: quod ipſe Cujacius tradit lib. 24. obſ. cap. 18. Ejuſmodi ſunt actiones propoſitæ in Digeſtis tit. 10. lib. 2. tit. 7. lib. 4. tit. 5. & 6. lib. 25. & tit. 6. lib. 27. & aliis locis undequaque, in quibus hæc diſtinctio eſt, quod hæ, quæ dantur odio rei, ſunt famoſæ, ut ea, quæ propoſita eſt d. tit. 5. lib. 25. quæ actoris gratia non item, ut ibidem Cujac. definit. in Parat. Hæc pertinent ad tertiam actionum diviſionem, quæ ducitur a qualitate materiæ: nam

prout

prout titulus actionis demonſtrat qualitatem ejus, quod petitur, an in eam intereſſe civile, aut pœnale; an utrumque deducatur: ita vel actio rei perſecutoria eſt, vel pœnalis, vel mixta, id eſt, rei perſecutoria, & pœnalis ſimul: nam aliud genus mixtarum actionum, quæ partim in rem ſunt, partim in perſonam, in priori diviſione expoſitum eſt.

Quarta actionum diviſio hæc eſt, quod aliæ in ſimplum, aliæ in duplum, triplum, quadruplum competunt, & ob id hæc diviſio ducitur a quantitate materiæ, ſive rei, quæ petitur.

In ſimplum ſunt omnes rei perſecutoriæ: nam qui illis agit, id tantum, quod ſuum eſt, vel quod ſibi ex contractu, aut quaſi contractu debetur, perſequitur, nec quidquam ultra pœnæ nomine repetit. Sed & actiones pœnales quædam in ſimplum ſunt, veluti actio legis Aquiliæ, quæ in confitentem datur: actio de albo corrupto, ea quæ datur contra filium, vel libertum, qui parentem, vel patronum in jus vocavit venia non impetrata, aut de eo, quod poſitum, & ſuſpenſum, qua vulgo iter fit: illæ quæ conceptæ ſunt, quanti ea res eſt, ut actio de dolo, & illæ, de quibus tit. 3. & 7. lib. 2. Digeſt. ut & aliæ, quæ conceptæ ſunt in id quod intereſt, de quibus ſupra actum eſt (quæ quid diſtent a ſuperioribus quanti ea res eſt, adnotatum ad Cujacium ad d. tit. 3. lib. 2.) & ceteræ ſimiles.

Quæ in duplum competunt, triplum, quadruplum, ſunt pœnales omnes, aut mixtæ.

In duplum eæ ſunt, quæ damni dati duplum repetunt, ex quibus quædam mere pœ-

nales, quædam mixtæ ſunt, quædam ſui natura pœnales, quædam ex accidenti: de quibus in ſuperiori diviſione habitus ſermo eſt.

In triplum una eſt, & mixta, quæ datur in eum, qui majorem, quam ſibi debebatur, ſummam libello conventionis inſeruit, ut ex hac cauſſa viatores ampliorem ſummam ſportularum nomine a reo exigerent: tum enim ejus damni, quod paſſus eſt, triplum ab actore reus conſequitur.

In quadruplum eæ ſunt, quæ damni dati quadruplum repetunt, ex quibus quædam mere pœnales ſunt, ut actio furti manifeſti, actio de calumniatoribus nonnumquam, ut in eo tit. eſt adnotatum: aliæ mixtæ, ut actio, vi bon. rapt. & quod metus cauſſa, ex quibus hæc ultima arbitraria eſt, & fit tantum pœnalis ex accidente: & illis quoque eſt adjungenda actio contra exſecutores litium, qui quid extorſerint ultra ſportularum modum: quæ eo differt ab actione in triplum, cujus ſupra habita mentio, quia hæc dolum exſecutoris pœnæ ſubjicit in quadruplum, in quo ſimplum ineſſe ſummæ ablatæ conjiciendum eſt: illa dolum actoris tantum, qui citra culpam apparitoris effecit, ut plures ſportularum nomine exigerentur.

Quinta actionum diviſio hæc eſt, quod aliæ ſunt actiones bonæ fidei, aliæ ſtricti juris.

Bonæ fidei eſſe illæ dicuntur, in quibus latius exuberat poteſtas judicis, ut ex æquo, & bono omnia moderetur; quum e contra in ſtricti juris judiciis judex ſubſervire debeat ſcripturæ contractus, ita ut ne latum quidem unguem ab ea diſcedere debeat. Itaque non incom-

commode dici poteſt, hanc quintam diviſionem duci ab ipſius judicis poteſtate, qui de ipſis actionibus cognoſcit.

Actiones bonæ fidei quindecim enumerantur apud Iuſtinianum tit. *de actionibus* §. 28. *actionum*: illæ nimirum ex empto vendito, locato conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pigneratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato, quoties res æſtimata circitrici vendenda data eſt, & ea, quæ de permutatione competit, hereditatis petitio, & actio ex ſtipulatu, quæ de dote repetenda uxori competit, in eam translata veteri actione rei uxoriæ.

Ex his actionibus aliæ generales ſunt, & veluti continent negotiorum quamdam univerſitatem, cujus ſubducendæ ſunt rationes, veluti actio pro ſocio, negotiorum geſtorum, tutelæ: aliæ ſpeciales, veluti mandati, depoſiti, commodati, *l. 38. pro ſocio, ff. pro ſocio.*

Ex illis aliæ item ex una parte ſunt directæ, ex altera parte ſunt contrariæ, veluti negotiorum, mandati, depoſiti, tutelæ, commodati, pigneratitia: aliæ ex utraque parte directæ, nimirum ex empto vendito, locato conducto, pro ſocio, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato, & permutatione proponitur. Petitio hereditatis, & actio ex ſtipulatu de dote ex una tantum parte dari videntur, niſi ſi quæ forte intercedant faciendæ imputationes impenſarum nomine, quæ in dotem factæ ſunt a marito, vel quas ipſe poſſeſſor hereditatis fecerit. Ex utraque parte actiones ſunt directæ, quando par eſt contrahentium condi-

tio, nec ſciri commode poteſt, cui potius directa detur, quam contraria. In contractibus vero, in quibus unus magis obligatur, quam alter, ei, cujus principaliter intereſt, directa actio datur: alteri vero contraria: qua de re Cujac. lib. 9. Obſ. cap. 2.

Præter has quindecim actiones ſuperius enumeratas, poteſt dici nullam aliam bonæ fidei eſſe, niſi forte eam, quæ ex contractu emphyteutico oritur, quæ ad actionem empti venditi, & locati conducti, quæ ambæ bonæ fidei ſunt, proxime accedit. Igitur ceteræ ſtricti juris ſunt, quarum numero veniunt arbitrariæ, quæ ita dictæ ſunt, quod in his ut plurimum judicis arbitrium rem reſtitui aut exhiberi, vel ſolvi jubentis præcedat, cui niſi reus paruerit, condemnatio ſequitur; & ex his aliæ ſunt in rem veluti Serviana, quaſi Serviana, Vindicatio directa, & Publiciana; niſi enim jubenti judici rem reſtitui reus paruerit, condemnabitur quanti adverſarius, delato ipſi in litem jurejurando, rem, de qua controverſia eſt, æſtimaverit: vel creditori hypothecaria agenti ſatisfacere compelletur, *l. 68. qui reſtituere ff. de rei vind. l. 5. in actionibus ff. de in litem jur. l. 13. grege. §. etiam. ff. de pign.* Aliæ item in perſonam, veluti ad exhibendum, de dolo malo, quod metus cauſa, & ea quæ datur de eo quod certo loco, quæ tamen non ideo dicitur arbitraria, quod ſententiam aliqua interlocutio judicis præcedat, ſed quod in ea arbitretur judex, quanti vel actoris, vel rei interfuerit, non eſſe eo loco ſolutionem factam, quo ex lege contractus debuit. Illis adnumerandæ ſunt actiones noxales; de quibus mox dicetur: nam & in his alternata quodam-

dammodo eſt ſententia judicis (Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere) §. 1. *de off. jud.* apud Iuſtin. Adjicienda quoque redhibitoria ex edicto ædilium: nam & hæc arbitraria eſt, & ob id, niſi pareatur edicto ædilium, poteſt creſcere in duplum, & fieri pœnalis, utcumque ex contractu deſcendat, *l.* 45. *redhibitoria, ff. de ædil. edict.* Generaliter autem Cujacius tr. Afric. ad *l. centum Capuæ ff. de eo quod certo loco*, illas actiones ſic definit: Arbitrariæ actiones ſunt, in quibus rei, vel utilitatis æſtimatio omnis ad arbitrium judicis refertur, & quæ duas clauſulas admittunt, unam de ſolutione, vel reſtitutione, vel exhibitione, vel noxæ definitione; alteram de condemnatione. Priora definitionis illius verba videntur pertinere ad actiones arbitrarias, quæ dantur de eo, quod certo loco, aut tempore dari debuit: poſteriora, quæ ibi incipiunt (& quæ duas, &c.) ad alias ſpecies.

Sunt vero & actiones quædam in bonum & æquum conceptæ, quæ interdum ſtricti juris ſunt, interdum bonæ fidei, & mediam tamen quodammodo naturam tenent, ita dictæ ſcilicet, quod naturalem præſtationem habeant, ut inde in illis illud ſit proprium, quod, quamvis cœperint competere filiofam. vel filiæ, dum erant in poteſtate patris, patri tamen omnimodo non acquirantur, ſed etiam poſt emancipationem ipſi filio, vel filiæ permittantur. Ejuſmodi eſt actio de dote, quæ filiæfam. competere cœpit ante emancipationem, vel actio injuriarum, de ſepulchro violato, de dejectis & effuſis, & vetus actio de moribus, de qua in notis ſup. tit. 6. lib. 25. Has vero actiones

nes ipſe Cujac. latius enarrat. l.21. Obſ. cap.14. l.11.ad edictum Paulli, ad *l.9.ff.de cap.min.* & ſupra tit. de ſepul. viol. Sed ſuperiorib. actionibus poſſet adjici querela inofficioſi teſtamenti: nam licet nulla lex definiat in bonum & æquum concipi, tamen proxime accedit actioni injuriarum (ut conſtitit ſup. tit. de inoff. teſtam.) quæ ejus eſt conditionis : ac præter ea magis filiofam. a matre, vel avo materno præterito, aut exheredato permittitur, quam ipſi patri, in cujus poteſtate eſt ; adeo ut eo invito pater ipſe hanc actionem inſtituere non poſſit, *l.8. in pr. ff. de inoff. teſt.* Hæc de quinta actionum diviſione.

Sexta actionum diviſio ea eſt, quod aliæ ſolidum, aliæ minus ſolido perſequuntur ; & ſumitur hæc diviſio ex qualitate, & conditione perſonarum, contra quas agitur : ſi enim aliquis ex ſuo contractu, aut quaſi contractu conveniatur, nec ulla ratio reverentiæ, aut juſti obſequii ipſi ab actore debiti, juſtave alia cauſſa a legibus , aut prætore comprobata interveniat, ſolidi debiti contra eum competet perſecutio, & licet re vera inops ſit is, qui convenitur, tamen τῇ δυνάμει, *vi*, ipſius actionis ad ſolidum competit . Si vero quis non ex ſuo contractu ſervi, aut filiifamilias, quem habet pater, vel dominus in poteſtare ; aut ex contractu quidem ſuo conveniatur, ſed favor, aut reverentiæ jus intercedat, quæ reum tueatur, quod videlicet filius emancipatus poſt emancipationem ex contractu facto in poteſtate patris conveniatur, aut parens, patronus, maritus, donator, bonorum omnium ſocius, iſve, qui in armata militia ſtipendium meretur, aut poſt ceſſionem aliquis ex negotio ante

te geſto conveniatur, non in ſolidum, ſed quatenus vires peculii patientur, dominus, vel pater condemnabitur: ceteri in quantum facere poſſunt, deducto ne egeant, §. *ſunt præterea* 36. *& ſeqq. de act.* apud Iuſtin. *l.* 16. *ſunt qui, cum ſeqq. & l. Neſennius* 41. *ff. de re jud. & ſup. tit. quod cum eo qui in al. poteſt.* ubi Cujac. in Parat. Poteſt autem dici illud privilegium, de quo agitur, ne quis ultra conveniatur, quam facere poteſt, habere tantum locum in contractibus, aut quaſi, id eſt, in actionibus rei perſecutoriis, non in pœnalibus, quæ ex maleficiis deſcendunt; quandoquidem omnem honorem reatus videtur excludere, *l.* 1. *C. ubi ſenat. vel Clariſſ.* ſed quia ſemper ſacra & ſancta parentis, aut patroni perſona filio, & liberto videri debet, ideo etiam & illo caſu ſpeciali quodam jure eiſdem parentibus, & patronis idem beneficium præſtandum, idque eo magis, quod adverſus eos pœnales & famoſæ actiones inſtitui non poſſint.

Septima actionum diviſio hæc conſtituenda eſt: alias dari actiones, quibus ex contractibus noſtris, vel quaſi contractibus, ex maleficiis, vel quaſi maleficiis convenimur, quales fere omnes, de quib. huc uſque tractatum eſt: alias, quib. propter aliorum contractus, maleficia, aut quaſi maleficia convenimur. Ejuſmodi ſunt inſtitoria, aut exercitoria, quæ nos obligant in ſolidum ex facto, & contractu magiſtri navis, præpoſiti, aut inſtitoris, liberi hominis, aut ſervi noſtri, vel alieni, ſi modo cum his contractum ſit ejus rei gratia, propter quam præpoſiti fuerant, vel actio tributoria, quod juſſu, de peculio, de in rem verſo, quæ nos obligant ejus nomine, quod cum ſervo noſtro, aut filiofam.

con-

contractum eſt, de quibus ſpeciales tituli in Digeſtis. Eadem ratio eſt noxalium actionum, quibus obligantur domini ex maleficiis ſervorum, ut perinde teneantur, ac ſi ipſi deliquiſſent, illa tamen conditione, ut ſi parati ſint ſervum ipſum dimittere, id eſt, noxæ dedere, litis æſtimationem ſolvere non teneantur, quod habet quoque locum in quadrupedibus, quæ pauperiem fecerunt: dominus enim earum nomine tenetur, ut vel damnum ſarciat, vel ipſum animal noxæ dedat, quod & obtinebat olim in filiisfam: ſed cœperunt ex ſuo delicto conveniri, nulla contra patrem eorum nomine data actione noxali.

Ex ſuperiori diviſione nectitur & illa octavo loco ponenda, alias ſcilicet actiones eſſe veluti proprias, quæ intra certos limites ac terminos conſiſtunt, quales actiones fere omnes ex contractibus, aut quaſi contractibus noſtris venientes: alias vero veluti ambulatorias, & acceſſiones magis veluti pediſſequas aliarum actionum, earumque qualitates, quam actiones per ſe. Ejuſmodi ſunt illæ, quas modo dictum eſt ex alieno acto in nos dari: nam exempli gratia (idem namque in ceteris ſtatuendum, ſi cum ſervo, vel filiofam. contractum ſit) actio de peculio aſſumet conditionem ejus actionis, quæ daretur, ſi liber, aut qui ſui juris eſt, contraxiſſet. Igitur ſi ſervus emerit, dominus convenietur actione ex emto de peculio, ſi commodatum acceperit, erit commodati contra dominum ejus de peculio, & ita de ceteris: eademque ratio noxalium actionum: nam ſi ſervus furatus ſit, contra dominum ejus dabitur actio furti noxalis, ſi rapuerit, vi bon. raptorum noxalis; ſi dolum admiſerit, de dolo no-

xalis:

xalis: & ita de aliis; ita ut actio noxalis per ſe actio propria non ſit, ſed ſequatur naturam actionis pœnalis, quæ daretur, ſi liber homo deliquiſſet, ut & adnotatum in Parat. ſup. tit. de nox. act. Sed & ſuperiorib. adjungenda actio interrogatoria, & confeſſoria, quæ licet ex facto noſtro originem ducant, tamen quia per ſe non ſubſiſtunt, ſed ex cauſa & negotio antecedente interrogationem & confeſſionem deſcendunt, ita etiam ſequuntur alterius actionis, quæ principaliter movetur, conditionem: quod plenius conſtat ex his, quæ notata ſupra ad tit. de interrog. act. Idem conſtituendum de actionibus, quæ dantur ex jurejurando, vel judicato, quæ omnino ſequuntur conditionem actionis principalis, de qua juratum, aut judicatum eſt.

Nona actionum diviſio hæc eſt, quod actionum aliæ ſunt perpetuæ, aliæ temporales.

Perpetuæ ſunt civiles omnes, quæ ſcilicet ex legibus, S. C. plebiſcitis, principum conſtitutionibus, prudentum reſponſis oriuntur: ſive rei perſecutoriæ, ſive pœnales: ita tamen ut pœnales judicio non incluſæ per litis conteſtationem tum demum perpetuæ ſint, dum reus vivit, morte vero ejus extinguantur. Ejuſmodi actiones ſic dictæ fuerunt, quod olim in perpetuum darentur, nullo temporum ſpatio impediente. Jure novo vix eſt, ut actiones quælibet, paucis exceptis, poſt tricennium poſſint admitti, triginta annorum præſcriptione actiones elidente, l. ſicut, C. de præſcr. 30. vel 50. ann. & omnes tamen actiones, quæ eo uſque protenduntur, perpetuæ adhuc dicuntur, vel quia illud tempus longiſſimum dicitur, vel quia origo ſpectatur, quod eæ actiones

olim

olim in perpetuum competerent.

Temporales actiones dicuntur, quæ certo tempore & breviori concluduntur, ut interdicta quædam, ut reſtitutiones in integrum, ut pœnales, honorariæ ſive prætoriæ omnes, quæ intra annum quatenus pœnam perſequuntur, excepta cauſsa actionis furti manifeſti, quæ perpetua eſt, quia a lege 12. tabul. originem ſumſit, licet prætor pœnam capitalem, id eſt, fuſtium, & diſpendii amiſſæ libertatis in pœnam pecuniariam quadrupli mutaverit. Sed adjungenda tamen actioni furti actio de ſervo corrupto, & ea, quæ ex quaſi delicto in duplum datur contra nautam propter damnum datum ab his, quos navis exercendæ gratia in nave habet. Ille enim utcumque prætoriæ, perpetuæ ſunt, dum vivit nauta, aut is, qui ſervum corrupit, *l. 3. hæc actio ff. de ſervo corr. l. fin. §. nautæ caup. ſtab.* & idem dicendum in illis actionibus, quæ conceptæ ſunt in id quod intereſt: illæ enim poſt annum dantur, id eſt, perpetuæ ſunt, quaſi magis rei perſecutionem contineant, quam pœnam, ut ea, quæ datur adverſus menſorem, qui falſum modum dixit, *l. 4. ff. ſi menſor falſ mo. dixerit* vel illa, quæ datur in magiſtratum municipalem, qui poſtulante vicino non curavit ei caveri de damno infecto, *l. 4. §. fin. ff. de damno inf.* & illa, quæ proponitur ſupra librum 25. Digeſtorum tit. 5. & ſi quæ ſimiles. Sed hoc ita verum, ſi ejuſmodi actiones gratia actoris dentur, ut ſuperiores, quo caſu cenſentur quaſi rei perſecutoriæ. Ceterum ſi odio rei dentur, ultra annum non extendentur, quaſi tum pro pœnalibus re vera habeantur, cujuſmodi eſt actio propoſita titulo de eo, per quem factum erit,

quominus quis in judicio ſiſtat, l. 1. §. ult. & illa, quæ proponitur tit. 6. lib. 25. Digeſtorum, ubi Cujac. in Paratitlis. Redhibitoria, & æſtimatoria ex edicto ædilium ſunt temporales: prior ſemeſtris, poſterior annalis, quas ob id magis pœnales eſſe dicendum eſt. Quantum ad prætorias, quæ rei perſecutionem continent, eæ perpetuæ ſunt, aliquibus exceptis, veluti reſciſſoria, quæ anno finitur, quia contra jus civile datur, id eſt, contra uſucapionem, l. 35. §. pen. ff. de obl. & act. Sed ſunt quoque civiles quædam actiones temporales, veluti actio de inofficioſo teſtamento, quam quinquennio perimi adnotatum eſt ſupra titulum de inoff. teſtam. & in rem quoque actiones: nam ſpatio anni in mobilibus, vel biennii in immobilibus excluſas eſſe re uſucapta a poſſeſſione ſatis conſtat: & quamvis annus in triennium, biennium, in decennium inter præſentes, vicennium inter abſentes Iuſtiniani conſtitutione ſit immutatum; tamen poteſt dici adhuc temporales eſſe, quandoquidem proprie illæ actiones perpetuæ ſunt, quæ olim in infinitum, ſi rei perſecutoriæ eſſent, hodie uſque ad triginta annos extenduntur. Et quod dicitur in l. 31. ſi is cujus ff. ex quib. cauſ. major. actionem in rem civilem, vel prætoriam Publicianam perpetuam eſſe: id intelligi debet contemplatione reſciſſoriæ, quæ annalis eſt, aut certe dicendum (quod vix tamen ratio admittit) eas tantum actiones temporales dici, quæ poſt annum dantur, licet certum finem etiam jure antiquo habuerint, & jure novo non perveniant uſque ad triginta annos. Non eſt animus in hac temporalium, aut perpetuarum actionum diviſione immorari diutius: nam &

ſupe-

ſuperiora ad brevem indicem ſufficiunt, & rem totam peregit ipſe dominus Cujacius in libro de præſcriptionibus, & terminis, ut Euſtathius περὶ χρονικῶν διαστημάτων ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρ. ἐτῶν, *de temporalibus intervallis a momento uſque ad centum annos*, qui tractatus d. libro de præſcr, & term. eſt ſubjectus.

Decima actionum diviſio ea eſt, quod aliæ actiones dantur heredibus, & contra heredes: aliæ heredibus, non contra heredes: aliæ nec heredibus, nec contra heredes.

Dantur heredibus, & contra heredes quæcumque rei perſecutoriæ ſunt, excepta ea, de qua in *l.9. liberum, ff. de relig. & ſumtib. funer.* quæ datur contra eum, qui aliquem impediit, quominus mortuum in locum ſuum inferret, quæ non ob aliam cauſſam nec heredi, nec contra heredem datur, quam quod aliqua ratione videtur ex quadam delicti ſpecie oriri; & inde forte petenda ratio, quam eo loco Cajus, & lib.8. Obſ. cap.52. Cujacius ſcrupuloſius inquirunt. Igitur quæcumque actiones veniunt ex contractu, vel quaſi contractu, dantur heredibus, & contra heredes; quandoquidem qui contrahit, aut quaſi contrahit, tam heredibus ſuis, quam ſibi caviſſe, tam heredes ſuos, quam ſeipſum obligaſſe creditur, arg. *l.9. ſi pactum, ff. de probat.* Ideoque etiam ſi dolus quoque contrahentium aliquis in ipſum contractum inciderit, eo nomine & heredes ejus, qui dolum paſſus eſt, agunt, & heredes ejus, qui admiſit, conveniuntur, etiamſi ad eos nihil pervenerit ex dolo defuncti, idque pro partibus hereditariis, *l. ad ea §. fin. ff. de reg. jur.* & hæc ratio eſt, quia quum cauſſa contractus deſcendat ad heredes, doli quoque a defuncto admiſſi ratio quaſi

acceſ-

acceſſionis vice adverſus eoſdem inducitur, & qui non tenentur actione de dolo, ſive delicto defuncti, ſi a contractu ſeorſim interceſſiſſet, tenentur, quum contractui acceſſit. Sed hoc in bonæ fidei contractibus tantum eſt intelligendum: nam & ubi hæc regula proponitur, teneri heredes ex dolo defuncti, ſi actio veniat ex contractu, perpetuo mentio fit actionum, & contractuum bonæ fidei, ut in *l.7. ſi hominem §. detur, ff depoſ. l.11. ex depoſiti l. 48. ex contractibus, ff. de obl. & act.* At in contractibus ſtricti juris non tenentur heredes ex dolo defuncti, ſi nihil ad eos pervenerit, niſi adjecta ſit doli clauſula (dolum malum abeſſe, abſuturumque eſſe) *l.119. doli, & l.121, ex parte in pr. ff. de verb. obl. l.152. hoc jure §. fin. ff. de reg. ju.* atque ita de contractibus ſtricti juris accipiendus eſt §. aliquando, de perpet. & temp act. apud Iuſtinianum. Ratio differentiæ hæc, quod dolus, qui incidit in contractum bonæ fidei, corrigitur per judicium ipſum, quod bonæ fidei eſt, *l.79. unde ff. pro ſocio*: quod etiam transfertur in heredes cum ſua conditione. Quum vero dolus, qui incidit in contractum ſtricti juris, non emendetur poteſtate actionis, niſi adhibita ſit doli clauſula, ſed contra ipſum, qui dolum admiſit, recurrendum ſit ad actionem de dolo famoſam, *l.7. & eleganter §. non ſolum in ff. de dolo*: conſequens eſt ejus nomine heredes non teneri, quia non tamquam contractus accedens, ſed tamquam delictum per ſe, quod heredes delinquentis non tenet ultra id, quod ad eos pervenit, conſideratur.

Actiones, quæ dantur heredibus, non contra heredes, illæ pœnales ſunt, quæ ex his maleficiis, aut quaſi maleficiis oriuntur, quæ patri-

monium

monium ejus, adverſus quem peccatum eſt, imminuerunt. Ejuſmodi ſunt actio furti manifeſti, aut nec manifeſti, quod metus cauſſa, de ſervo corrupto, de dolo, vi bonorum raptorum, damni ex lege Aquilia, & quæcumque in id quod intereſt concipiuntur, vel ſi quæ ſimiles: quum enim heredes ſint patrimonii ſucceſſores, conſequens etiam eſt illis dari perſecutionem earum actionum, quæ ratione patrimonii defuncto competebant. Contra heredes autem non competunt, quia ſuccedunt rei, non pœnæ; imo nec ſi res cœperit a contractu defuncti, aut quaſi contractu, pœnæ ratio contra heredes habebitur, ideoque actio tutelæ de rationibus diſtrahendis morte tutoris interit, id eſt, heredes ejus duplum exſolvere non tenentur, l. 1. ff. de tut. & rat. diſtr. idemque eſt in depoſito, quod factum eſt tempore tumultus, incendii, ruinæ, naufragii: licet enim inficiatus ſit defunctus, heres tamen non duplum, ſed ſimplum tantum reſtituere compelletur, l. 1. ff. depoſ. ita ut licet doli nomine, quem defunctus admiſit in contractu bonæ fidei, teneatur heres, ut ſupra dictum eſt, non tamen ultra id quod intereſt agentis obligatus pœnæ nomine. Si autem aliquid ad heredes pervenerit, eatenus tenentur, quia etiam impia lucra ſunt heredibus extorquenda, tum etiam quia hoc caſu magis adverſus heredes defuncti actio rei perſecutoria eſt, quam pœnalis. Sed etſi lis fuerit cum defuncto conteſtata, tenentur heredes, quia cauſſa maleficii novata cenſetur, & translata in cauſſam quaſi contractus, ut ſupra poſitum in indice obligationum.

Demum actiones, quæ nec heredibus dantur, nec contra heredes ante litem conteſta-

tam,

tam, illæ ſunt, quæ ſunt quidem pœnales, & oriuntur ex maleficiis, aut quaſi maleficiis, ſed illis tantum, quibus magis eſt imminutus honor, fama, exiſtimatio, reverentia ejus, cui cœperunt competere, quam res ejus, aut patrimonium: qua ratione fit, ut in his actionibus principaliter vindictæ perſecutio contineatur, quamvis pœnam pecuniariam petant. Ejuſmodi eſt actio injuriarum, & actio quoque, quæ datur patrono, vel parenti, qui in jus vocatus eſt a liberto, vel filio, venia non impetrata, & ſi quæ ſimilis in jure occurrit.

Vndecima actionum diviſio hæc poteſt eſſe: alias actiones privatas eſſe, alias populares.

Privatæ actiones illæ ſunt, quæ perſequuntur intereſſe privatum, ſive rei perſecutoriæ ſint, ſive pœnales, ſive ſint in rem, ſive in perſonam, & illis tantum dantur, quorum maxime intereſt.

Populares vero illæ ſunt, quæ veluti publicum intereſſe continent, & ob hoc cuilibet e populo permittuntur, unde etiam nomen ſortitæ ſunt. Cujac. ad l.7. ff. de dolo malo. Ejuſmodi eſt actio de albo corrupto, qua cuilibet liberum eſt vindicare auctoritatem prætoris quaſi contemtam, quum illud, quod in albo propoſuit perpetuæ juriſdictionis cauſſa, corruptum eſt, deletum, vel eraſum, idque in quingentos aureos *l.7. ff. de juriſd. omn. jud.* vel actio in decem aureos de eo, quod poſitum, aut ſuſpenſum, qua vulgo iter fit, & cujus caſus alicui per viam publicam commeanti nocere poteſt, in tit. de dejectis, & effuſis. Sunt etiam judicia extraordinaria quædam, quæ popularia ſunt, veluti de ſepulcro violato, vel termino moto; & interdicta quoque plura veluti ne

quid

quid in loco, itinere, aut via publica, loco ſacro, aut religioſo, vel in flumine fiat, & alia ejuſmodi, quæ recenſentur lib. 43. Digeſtorum tit. 6. & ſeqq. uſque ad 16. Quid differant hæ actiones populares a publicis judiciis, dictum, aliquid tit. de publ. jud. V. Cujac. lib. 8. Obſ. cap. 33. & idem ipſe tit. de pop. action. in Paratit.

Duodecima actionum diviſio hæc conſtituenda, actionum alias eſſe ordinarias, alias eſſe extraordinarias.

Ordinariæ illæ ſunt, in quibus ordo ſollemnis actionum ſervatur, & de quibus judices a magiſtratibus dati cognoſcunt: quales actiones omnes bonæ fidei, vel ſtricti juris, quæ ex contractibus, vel quaſi contractibus competunt, & actiones quoque plures pœnales.

Extraordinariæ vero illæ ſunt, quarum ipſe prætor, vel magiſtratus alius cognitionem ipſe ſuſcipit per ſe: quod non facit, niſi ubi negotium occurrit magni alicujus momenti, & ubi vis aliqua imperii, vel poteſtatis eminet; veluti quum petitur cautio damni infecti, vel legatorum: qua de re aliquid ſupra adnotatum ad tit. de orig. ju. in littera B. Ejuſmodi ſunt interdicta omnia, quæ ob id extraordinariæ actiones vocantur. Quum actio extraordinaria eſt, prætor promittit ſe animadverſurum, ut in reſtitutione in integrum, de qua cognitionem ipſe ſuſcipit *l. 1. §. 1. ff. de minor.* quum ordinaria eſt, & judices addicit, judicium ſe daturum ait, aut actionem ſe permiſſurum, ut in actione de dolo, *l. 2. §. 1. ff. de dolo malo*. Poſſunt hæc latius diffundi, ſed neque volo, neque hoc patitur indicis modus, & jam res ex ſuperioribus ſatis conſtat.

Deci-

Decima tertia actionum diviſio hæc poteſt conſtitui, actiones alias eſſe famoſas, alias non famoſas. Famoſæ illæ ſunt, ex quibus ſi quis ſit condemnatus, infamis fit: cujuſmodi ſunt pœnales actiones quædam, veluti furti, injuriarum, de ſervo corrupto, de dolo, vi bonorum raptorum, ea quæ propoſita eſt tit. 6. lib. 25 Digeſtorum, contra mulierem, quæ ventris nomine per calumniam in poſſeſſionem mitti poſtulavit, & miſſa eſt. Is enim, qui calumniæ nomine condemnatus eſt, infamis efficitur, ſed hoc tantum cum in judicio publico, *l.* 1. §. 1. *ff. de calumn.* Item ſtellionatus *l.* 15. §. *fin. ff. de his, qui notantur infamia*, & hæ quidem actiones, & ſi quæ ſimiles, liberto, vel filio in patronum, aut parentem, ut & pœnales omnes non dantur, & inter conjuges etiam ceſſant. Sunt etiam actiones ex contractu, vel quaſi contractu quatuor, ex quibus, qui condemnatus eſt, fraudis, aut doli nomine infamis fit; actio nimirum mandati, depoſiti, tutelæ pro ſocio, §. *ex quibusdam, de pœna tem. litig.* apud Iuſtinianum, *l.* 1. §. *qui pro ſocio, ff. de his, qui not. infam.* quod in his actionibus ſpeciale eſt: quia in obligationibus, & contractibus, ex quibus illæ proficiſcuntur, maxime fides, & conſtantia animi ad omnem integritatem compoſiti requiritur, ut ſi perfidia aliqua interceſſerit, eo majore pœna debeat plecti, quo contra ſpem, & contra ipſius contractus naturam læſa eſt fides; & hinc ratio etiam, cur ſuperiores actiones mandati, tutelæ, depoſiti, directæ tantum ſint famoſæ adverſus eum, qui condemnatus eſt, non contrariæ, quia in contrariis de calculo magis, quam de fide agitur, *l.* 6. §. *ult. ff. de his, qui not. infam.* Actio pro

ſocio directa eſt ex utraque parte, ideoque utrinque eſt famoſa.

Ex ſuperiori definitione ſatis conſtat, ceteras actiones pœnales, vel rei perſecutorias in rem, aut in perſonam, in quibus fama ejus, qui condemnatur non periclitatur, famoſas non eſſe: cujuſmodi ſunt omnes aliæ actiones præter ſuperiores, vel ſi quæ poſſint occurrere edicto prætoris, vel lege aliqua comprehenſæ.

Decimaquarta actionum diviſio hæc poteſt eſſe, quod aliæ ſint privilegiariæ, aliæ non privilegiariæ.

Privilegiariæ ſunt illæ, in quibus is eave, qui agit inter ceteros creditores chirographarios, & perſonales, id eſt, hypothecam expreſſam, aut tacitam non habentes, privilegium habet exactionis, ita ut tempore poſterior ceteris tamen præferatur. Ejuſmodi eſt actio funeraria, quæ datur ei, qui ſuis ſumtibus defunctum funeravit: nam illa dicitur omne creditum præcedere, quum bona defuncti ſolvendo non ſunt, *l. pen. ff. de rel. & ſumpt. fun.* & actio de dote, quæ uxori competit, vel etiam ſponſæ, ſi poſt dotem datam nuptiis ſit renuntiatum; aut minor 12. annis, quaſi uxor in mariti domum ſit deducta, *l. 74. ſi ſponſa ff de jure dot. l. quæſitum* 17. *§. ult. cum ll. ſeqq. ff. de bonis auct. jud. poſſ.* quod privilegium ad heredem non tranſit, *l. un. C. de privil. dotis*. Iure novo non tantum mulier habet privilegium inter perſonales creditores, ſed etiam inter hypothecarios, ut illis præferatur in vim tacitæ hypothecæ, etiamſi tempore poſterior ſit, *l. fin. C. qui pot. in pign.* quod an in Francia locum habeat, adnotatum ſup. tit. 3. lib. 24. Actio quoque tutelæ directa, agente pupillo privilegiaria eſt, & eo-

dem

dem exemplo utilis negotiorum geſtorum, quæ datur adoleſcenti contra curatorem, ut definitum eſt in notis ſup. ad tit. de tut. & rat. diſtr. quod & in quocumque curatore locum habet, qui datur illis, qui aliquo mentis, aut corporis vitio laborant, ut rebus ſuis ſuccurrere non poſſint, *l.19. dabimus §. ult. cum l. ſeqq. ff. de bonis auct. jud. poſſ.* Eadem ratio actionis depoſiti, ſi nummularius, penes quem aliqui depoſuerant, foro ceſſerit, *l.7. hominem §. quoties, & fin. ff. depoſiti.* Privilegiaria etiam eſt actio, quam reſpub. habet contra debitores ſuos, *l. pen. §. pen. ff. de bonis auct. jud. poſſid.* & fiſcus quoque inter debitoris ſui creditores primum locum tenet, *Paullus lib.5. ſent. tit.12.* Adjungendi illi, qui in navem emendam, reficiendam, ædificiumve reſtituendum pecuniam crediderunt: illi enim privilegio utuntur, & actio quodammodo privilegiaria eſt, ſi concurrant anteriores creditores, & de ea re agatur, in quam ipſi reficiendam, aut comparandam mutuam pecuniam dederunt, *l.52. cum duobus §. idem reſpondit* 10. *ff. pro ſocio, l.1. ff. in qu. cauſſa pig. vel hyp. l 5. cum. ſeq. ff. qui pot. in pig. l. ſi ventri §.1. l.16. qui in navem, l.34. quod quis navis ff. de bo. auct. jud. poſſ. l.1. ff. de ceſſ. bo. l.7. licet C. qui pot. in pign.* Par quoque ratio eſt ſumtuum, & impenſarum, quæ neceſſariæ fuerunt diſtrahendis, & auctione publica bonis debitoris vendendis, vel inventario faciendo, ſi heres in adeunda hereditate hac cautione ſibi proſpexerit, ne oneribus hereditariis ſubjiciatur, *l.8. quod privilegium, ff. depoſ. l.71. quantitas ff. ad l. Falc. l. fin. §. in computatione, C. de jure delib.* Hæc de actionibus privilegiariis.

Non privilegiariæ ſunt, in quibus cauſſa agen-

di nullo ejuſmodi privilegio ſubnixa eſt, & omnino ubi conſtitit, quænam ſunt privilegiariæ actiones, ſatis conſtitit, quænam privilegiariæ non ſint.

Decimaquinta actionum diviſio hæc aſſignari poteſt, quod actionum aliæ ſint ſimplices, aliæ duplices; licet enim in jure civili vix ejuſmodi actionum mentio inveniatur, tamen nihil de verbis quærendum, ubi rem teneas: & quum Iuriſconſulti proponant interdicta alia eſſe ſimplicia, alia duplicia: & propter duo interdicta duplicia, Vtrubi, & Vti poſſidetis, unam excogitaverint interdictorum diviſionem, non incommode in actionibus eadem diſtinctio admittenda, quum & ipſa interdicta nihil aliud ſint, quam actiones extr.

Igitur duplices illæ actiones ſunt dicendæ, in quibus, ut in interdictis duplicibus par utriuſque litigatoris conditio eſt, ut unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinere videatur. Ejuſmodi ſunt actio familiæ erciſcundæ, communi dividundo, finium regundorum: nam illæ actiones tales ſunt, ut in his ſingulæ perſonæ duplex jus habeant, agentis ſcilicet, & ejus, cum quo agitur, ut nominatim Iulianus definit *in l.10. judicium, ff. fin. reg.* ut ex his verbis argumento ducto a conjugatis (quod apud Dialecticos, & oratores eſt certiſſimum) duplicium actionum nomen deſcendat: nam & eas actiones duplices vocat Cujacius in Paratitlis. Ius vero duplex in ea habere videntur, quod uterque litigantium ad rerum communem diviſionem plerumque provocet, uterque fines regi deſideret, & quod unus petit, idem quoque alter poſtulet. Illis actionibus adjungi poſſet actio pro ſocio, qua & ex cauſa ſocieta-

cietatis plerumque ad actionem communi dividundo pervenitur, quum res ad diviſionem debet perveniri *l.1.ff.com. divid.l.43.ſi actum, ff. pro ſocio*, & utrinque mutuas præſtationes habet, quæ efficiunt, ut uterque agere, uterque conveniri videatur. Idem poſſet dici in illis actionibus bonæ fidei, quæ ex una parte directæ, & ex altera ſunt contrariæ, de quibus in quinta diviſione: ſed in illis, licet ex utraque parte agatur, tamen non eadem cauſſa agendi utrique, ideoque magis plures actiones invicem proponi, quam unam duplicem locum habere videtur.

Simplices actiones quænam ſint, ex ſuperioribus apparet, illæ ſcilicet, in quibus palam eſt quis agat, quis conveniatur: cujuſmodi ſunt omnes actiones, exceptis illis, de quibus modo mentio habita eſt.

Decima-ſexta & ultima actionum diviſio hæc eſt, alias directas eſſe, alias utiles ſive in factum. Directæ actiones hoc loco ſunt, non quæ principaliter moventur reſpectu & comparatione contrariarum, ut ſupra poſitum: ſed illæ, quæ veniunt ex ipſiſſimis legum verbis, & ex contractibus, quaſi contractibus, aut maleficiis nominatis, ſpeciatim a lege coercitis, quæ & civiles ſunt: civiles, quia a lege, directæ quia à lege nominatim, non ex interpretatione, Igitur quæcumque actiones in perſonam, aut in rem, pœnales, aut rei perſecutoriæ bonæ fidei, aut ſtricti juris, populares aut privatæ., ordinariæ, aut extraordinariæ nominatim ab ipſa lege deſcendunt, & in propriis terminis, quibus introductæ ſunt, competunt, eæ directæ vocandæ ſunt.

Utiles actiones illæ ſunt, quæ non ex ver-

bis legis, ſed ex ſententia, ac per interpretationem dantur ex æquitate, quam recte vocat Ariſtoteles libro quinto Ethicorum, *ἐπανόρθωμα νόμου γεγραμμένου*; *legis ſcriptæ emendationem*, ut ſcilicet & ubi verba legis deficiunt, ibi ex bono & æquo ſupplementum admittatur: quum enim in variis rerum humanarum figuris tanta diverſitas contingat, & continuo in dies novas edere formas natura deproperet, vix eſt, ut quicumque leges compoſuerunt, aut primas negotiorum, contractuum, & actionum formulas, & conceptiones ediderunt, potuerint quantumvis perſpicaci ingenio, quantumvis ſupra humanam ſortem rerum omnium capaci mente præditi, vix eſt, inquam, ut potuerint omnes rerum & negotiorum ſpecies complecti, & ad omne genus cautionum occurrere, *ὥσπερ δὲ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας* (inquit Ariſtoteles libro ſecundo Polit. capite ſecundo) *περὶ τὴν πολιτικὴν τάξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι καθόλου γὰρ ἀναγκαῖον, γραφῆναι αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστον εἰσίν*. *Sicut & circa alias artes, circa politicum ordinem non poſſunt accurate omnia ſcribi; quantum enim neceſſe eſt ſcribi, & praxis ſecundum quemque eſt*. Igitur (ne judex in integrum librum & tractatum excurrat) ubicumque legis verba viſa ſunt ceſſare, vel illæ legis actiones, de quibus I.C. in l. 2. §.6. deinde, ff. de orig. ju. ad earum ſententiam accomodari alias oportuit, utilitate quadam id ſuadente, unde utilius actionibus nomen, quæ nihilominus etiam civiles dictæ ſunt, ſi proxime accederent ad ipſa legum verba, & actiones directas, ad quas accommodabantur; quemadmodum patronorum tutela legitima vocata eſt, licet non ex verbis legis duodecim tab.

ſed

ſed per interpretationem ex conſequentia quadam legitimæ agnatorum tutelæ ſit introducta. Ubi aliquanto a verbis & mente legis eſſet deflectendum, tunc quæ dabatur non utilis civilis ad exemplum directæ, ſed utilis in factum à prætore dabatur. Verum eſt omnem actionem utilem eſſe in factum, quaſi ex facto potius enaſcatur, quam ex verbis legis; ſed alia civilis in factum ad exemplum directæ, alia in factum prætoria ad exemplum utilis legitimæ ſeu civilis; & utraque tamen utilis: nam ſunt ad exemplum utilium accommodatæ utiles, ut tradit ipſe Cujacius libro ſeptimo ad Afric. ad leg. 43. ex qu. cauſ. maj. Prætoriæ omnes ſunt utiles, l. 11. quia actionum, ff. de præſcr. verb. & tamen ad exemplum ejus actionis, quam prætor introduxit, alia actio accommodatur, ubi illa videtur deficere. Sic utilis reſciſſoria in d. l. 43. ex qu. cau. maj. ad exemplum illius, quam introduxit prætor; & quaſi Publiciana in l. 70. ff. de rei vind. ad exemplum Publicianæ, quam prætor edicto ſuo propoſuit: Superiorem definitionem planam faciat exemplum in tit. de lege Aquilia. Si quis corpore ſuo damnum dedit, veluti ſervum alienum occidit, directa actio legis Aquiliæ competet, quia corpus corpori nocuit. Si corpori ſit nocitum, corpus non nocuerit, veluti quum alienum pecus, aut ſervus ab aliquo incluſus fame necatus eſt, utilis actio ex ſententia verbis deficientibus legis Aquiliæ competit. Si vero nec corpus nocuerit, nec corpori ſit nocitum, ſed aliqua in re damnum datum ſit, quod fit, quum ſervum alienum vinctum compedibus intempeſtiva miſericordia ductus aliquis ſolverit, a prætore decernetur

actio in factum quaſi verbis legis Aquiliæ deficientibus, &. ſententia. Quod in delicto poſitum eſt, idem in contractu probetur. Si quis pecuniam dederit, ut qvid fieret, directa locati agetur quaſi ex contractu nominato, quia ex ea conventione oritur, in quam primum compoſita eſt actio locati conducti: ſi vero non pecunia, ſed res alia corporalis data ſit ut quid fieret, datur actio civilis in factum præſcriptis verbis, quia conventio ejuſmodi proxime accedit ad cauſſam, qua datur actio directa locati conducti. Si vero conventio facta ſit per hæc verba, faciam ut des, quia ejuſmodi conventio longe recedit a locatione, ei qui conventionis legem impleverit, contra eum, qui placitæ conventioni parere detrectaverit, non directa locati conducti, non civilis in factum, ſed utraque ceſſante actio prætoria de dolo competet, *l.* 5. *naturalis*, §. *at cum do*, §. *quod ſi faciam ff. de præſcr.* Notandum autem omnes actiones utiles, ſive ſint civiles, ſive ſint prætoriæ, ſive ex delictis innominatis, ſive ex contractibus innominatis deſcendant, in factum vocari, quaſi non habeant titulum alium, quam factum contrahentium, aut delinquentium: ſed civiles ex contractibus innominatis dicuntur dari in factum præſcriptis verbis, quia quaſi ex præſcripto conventionis narrata facti ſpecie dantur, & quæ ex maleficiis innominatis veniunt ſive civiles, ſive prætoriæ, in factum tantum concipiuntur, quod nulla eas, conventio præcedat, ſed ex ſolo facto delinquentis veniunt; Directa autem actio, & utilis ejuſdem poteſtatis ſunt, eumdem habent effectum, quum tamen olim, quum judicia omnia erant ordinaria, differrent, l. actio

ſi de

ſi de neg. geſt. Sed remanet tamen inter illas hæc differentia, quod directa ex verbis legis, utilis ex ſententia veniat. Hic ſubſiſto, nam & hæc paucula videntur indicis titulum ementiri: ſed verbis opus eſt, ut res alioqui non ſatis perſpicuæ optime explicentur: hoc ſi ſum aſſecutus, & cujuſquam operam juvi, non ingratus fuerit ſcribendi labor, aut luſus, aut utrumque. Ceterum has tibi notas & indicem lector (nec te præteritum ducas) citato & properante ſtilo exſcripſi, quod ſi feſtinantem manum vel oculos fefellerint, quædam, ut erunt certe nonnulla, ea ne ſeverò nimis calculo excipias: alias, quam in partem tu accipias, parum poſtulo: neque enim ab invito gratiam non ſpontaneam extorquere, aut aliqua verborum pompa & lenocinio indebitum favorem demereri inſtituo. Et hanc tamen conditionem tibi fero, ut in meliorem ſortem inclinantibus fatis, & tu quoque in clementiorem ſententiam acquieſcas, non difficulter ſponſione me adſtrinxerim ingentes gratias, ſi inſciens non reddiderim, habiturum tamen maximas: & illud idem ſi fuero aſſecutus, maximos & uberrimos exiguæ operæ fructus videbor conſecutus.

EPITOMEN IN INDICEM
Obligationum, & actionum ſubjectum Paratitlis Cujacii.

De Obligationibus.

OBligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ

ſecundum noſtræ civitatis jura.

Obligationum aliæ naturales, quæ neceſſitate non adſtringunt, nec parant actionem, veluti ſi ſervus quid promiſerit, quia nec manumiſſus conveniri poteſt ex antegeſto in ſervitute, aliæ civiles generaliter ſumtæ, quæ pariunt actionem, ad quas tantum pertinet ſuperior definitio.

Rurſus obligationum, quæ actionem pariunt, aliæ civiles ſpecialiter ſumtæ, quæ ex legibus, & aliis juris civilis conſtitutionibus deſcendunt, aliæ honorariæ, ſeu prætoriæ, quæ a magiſtratibus, & maxime a prætore deſcendunt.

Eædem obligationes civiles, aut prætoriæ vel honorariæ dividuntur in eas, quæ veniunt ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi.

Contractus eſt duorum pluriumve conſenſus, & conventio ad conſtituendam & inducendam obligationem.

Contractuum alii nominati ſunt, qui certum nomen habent a jure gentium, vel civili: alii innominati, qui datione, vel facto ſumunt effectum alio nomine vacantes.

Contractus nominati alii re contrahuntur, quum ad conſtituendam obligationem rei interventus neceſſarius eſt, ut in mutuo, promutuo, commodato, precario, depoſito, pignore: alii verbis veluti ſtipulatio, dictio dotis, jusjurandum liberti, qui ſpondet patrono operas, donum, munus: alii litteris, quum olim per ſcripturam menſæ argentariæ nomina contrahebantur, vel quum ſpe futuræ numerationis datum eſt chirographum, nec intra biennium inſtituta, aut propoſita eſt querela, vel exceptio non numeratæ pecuniæ: item emphyteuſis, & libellarius contractus: alii conſenſu, quum præſtitus hinc inde

inde mutuus conſenſus neceſſitate adſtringit contrahentes, ut emtio, locatio, ſocietas, mandatum, conſtitutum, hypotheca, pollicitatio dotis, donatio, matrimonium.

Item contractus alii utroque latere conſtant, quia hinc inde naſcitur obligatio, ut emtio, locatio, ſocietas, & alii ſimiles: alii ex una tantum parte obligationem inducunt, ut mutuum, precarium, ſtipulatio.

Alii item ducuntur ex jure gentium, ut emtio, locatio, & ceteri ſimiles: alii a jure civili, ut omnes verborum obligationes ſupra poſitæ: alii a jure prætorio, ut conſtitutum, & hypotheca.

Obligationes, quæ veniunt ex quaſi contractu, illæ ſunt, quæ initium ducunt ab unius voluntate, & tacitam inducunt conventionem. Prior eſt negotiorum geſtio, quum quis ductus officio amicitiæ ſponte non rogatus amici abſentis negotia geſſit, unde obligatur abſenti, & abſens invicem illi.

Secunda eſt tutela, quia ipſa tutelæ adminiſtratio tacite obligat tutorem pupillo, & pupillum ipſi. Tertia hereditatis aditio: inde enim fit, ut jam heres debeat, quod debebat defunctus, & invicem heredi debeatur, quod ipſi defuncto debebatur. Quarta eſt rerum communio, quia qui communem hereditatem adeunt, vel rem ſibi communiter donatam, vel legatam accipiunt, tacitam inter ſe ſocietatem contrahunt. Quinta eſt indebiti ſolutio, ſive promutuum, quod etiam continetur inter contractus, qui re contrahuntur, quia videtur tacite conveniſſe, ut ſi quod ſolvebatur, foret indebitum, id in cauſſam mutui verteretur. Sexta eſt, quæ naſcitur

ex judicato, quia qui litigant, cenſentur de eo conveniſſe, quod foret judicio definitum. Septima eſt jurisjurandi delatio, quia qui jusjurandum detulit, cenſetur negotium omne adverſarii arbitrio permiſiſſe.

Obligationes, quæ veniunt ex maleficio, ex facto delinquentis proficiſcuntur, & aliqua ratione involuntarium quemdam contractum continent, qui & malus contractus dicitur.

Maleficia autem alia ſunt nominata, ut furtum, rapina, damnum injuria datum, injuria, calumnia, abigeatus, & ſimilia. Innominata ſunt, quæ in certam ſpeciem delicti non cedunt, ut ſi quis per laſciviam panno rubro fugaverit armentum, & inde diſpendium aliquod domino acceſſerit.

Maleficia etiam alia privata, quæ plerumque pecuniaria pœna coercentur; alia publica, quæ magis criminum nomine veniunt, & publicam quoque vindictam merentur, veluti crimen perduellionis, adulterii, ſtupri, inceſtus, homicidii, parricidii, falſi, & ſimilia.

Obligationes ex quaſi delicto, aut quaſi maleficio oriri dicuntur, quum magis ignorantia, & culpa, quam pravo aliquo animi affectu peccatum eſt, qualis eſt judex, qui per imprudentiam male judicavit, & periculum litis in ſe transtulit. Item qui quod dejicit, vel infudit inſciens, aut is, ex cujus domo aliquid dejectum, vel effuſum eſt, & alii ſimiles.

DE ACTIONIBVS.

Actio eſt jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur.

Actionum prima diviſio hæc eſt, quod omnes actio-

actiones aut in perſonam ſunt, veluti illæ omnes, quæ competunt ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi; aut in rem, quales illæ, quibus rem noſtram, vel nobis obligatam a quocumque poſſeſſore petimus, aut mixtæ tam in rem, quam in perſonam, quæ & vindicationem continent, & præſtationes quaſdam perſonales ex quaſi contractu admittunt: cujuſmodi ſunt actio familiæ erciſcundæ, communi dividundo, finium regundorum, & hereditatis petitio.

Secunda diviſio eſt, quod aliæ ſunt civiles, quæ ex legibus, & aliis partibus juris civilis deſcendunt, cujuſmodi omnes fere actiones ex contractu, vel quaſi; itemque nonnullæ ex maleficio, vel quaſi, aliæ honorariæ ſive prætoriæ, quæ a magiſtratibus, qui honores in Repub. gerunt, & maxime a prætore introductæ ſunt in rem, vel in perſonam.

Tertia diviſio eſt, quod aliæ ſint rei perſecutoriæ, quæ competunt ex cauſſis honeſtis, & civilibus, & id quod intereſt patrimonio tenus perſequuntur; cujuſmodi ſunt omnes in rem, & in perſonam illæ, quæ ex contractu, vel quaſi contractu veniunt. Aliæ pœnales, vel mixtæ, id eſt, tam rei perſecutoriæ, quam pœnales, cujuſmodi omnes illæ, quæ veniunt ex maleficio, vel quaſi, aut etiam actio depoſiti, & tutelæ in quibuſdam cauſſis, licet ex contractu, & quaſi ex contractu veniant.

Quarta actionum diviſio eſt, quod aliæ in ſimplum, id eſt, in id tantum, quod abeſt, competant, quales ſunt rei perſecutoriæ omnes, & pœnales quædam; aliæ in duplum, triplum, quadruplum: quæ omnes mere pœnales ſunt mixtæ.

Quin-

Quinta diviſio eſt, quod aliæ ſint bonæ fidei, in quibus judex, vel arbiter omnia moderatur ex æquo, & bono, cujuſmodi quindecim recenſentur; aliæ ſtricti juris, cujuſmodi aliæ omnes, in quibus judicis poteſtas extra conventionis legem, aut verba conſtitutionis civilis, vel edicti prætorii non excurrit.

Sexta actionum diviſio ea eſt, quod aliæ ſolidum perſequuntur, cujuſmodi illæ omnes ſunt, quibus agimus contra quemcumque ex contractu, & geſtu ſuo, ſi nulla pietatis, aut reverentiæ ratio intercedat, aliæ minus ſolido petunt, ut ſunt actio de peculio, vel noxalis, quæ inſtituuntur contra dominum, vel patrem ex contractu, vel delicto ſervi, aut ex contractu filiifam. vel illæ, quæ dantur contra parentes, vel patronos, alioſque, quibuſcum intercedunt aliqua jura ſanctionis, neceſſitudinis, ut propterea teneantur tantum in quantum facere poſſunt.

Septima actionum diviſio eſt, quod aliæ ſint actiones, quibus ex contractibus noſtris, aut quaſi contractibus, ex delictis, vel quaſi delictis convenimur, quales fere actiones: aliæ vero, quibus propter aliorum contractus, aut maleficia tenemur, quales ſunt actio de peculio, de in rem verſo, quod juſſu, inſtitoria, exercitoria, item omnes actiones noxales.

Octava eſt, quod aliæ ſint propriæ, & quaſi certis limitibus, & terminis concluſæ; cujuſmodi illæ quoque ſunt, quarum ratione ex ſuo quiſque contractu, vel maleficio convenitur: aliæ vero quaſi ambulatoriæ, & pediſsequæ actionum principalium, veluti actio de peculio, & noxalis, quæ aſſumunt qualitatem cujuſque contractus, vel maleficii, quorum ratione conceduntur.

Nona

Nona actionum diviſio hæc eſt, quod aliæ ſint perpetuæ, quæ uſque ad triginta annos poſſunt inſtitui, cujuſmodi ſunt actiones omnes ex contractu, vel quaſi; aliæ temporales, quæ anno, biennio, triennio, quadriennio, quinquennio, decennio, vel vicennio concluduntur, quales pœnales pleræque. Item actiones in rem de rebus mobilibus, vel immobilibus, ſingulis, vel univerſis.

Decima actionum diviſio eſt, quod aliæ dantur heredibus, & contra heredes, quales rei perſecutoriæ omnes, aliæ dantur heredibus, non contra heredes, ut ſunt pœnales, quæ ex eis maleficiis dantur, quæ imminuunt patrimonium alicujus quale furtum, vel rapina: aliæ quæ non dantur heredibus, nec contra heredes, quales illæ, quæ perſequuntur potius vindictam illatæ injuriæ, quam damnum patrimonii.

Vndecima actionum diviſio hæc eſt, quod aliæ ſint privatæ, quibus quiſque agit ſui commodi gratia, cujuſcumque generis ſunt in rem, vel in perſonam, pœnales, vel rei perſecutoriæ: aliæ populares, quæ veluti publicum intereſſe continent, qualis actio de albo corrupto, & aliæ ſimiles.

Duodecima diviſio eſt, quod aliæ ſint ordinariæ, in quibus ſollemnis ordo judiciorum ſervatur, datis judicibus a magiſtratibus: aliæ extraordinariæ, in quibus ipſi magiſtratus interveniunt, quum negotium occurrit magni alicujus momenti, vel res ipſa longiores moras non patitur.

Decima tertia actionum diviſio eſt, quod aliæ ſint famoſæ, id eſt, ex earum cauſſa condemnato infamiam irrogent, quales rei perſe-

cutoriæ,

cutoriæ quædam, in quibus potiſſimum de fide rupta agitur, & pœnales quamplurimæ; aliæ vero non famoſæ, in quibus tantum agitur de calculo, & patrimonii damno vindicando.

Decima quarta actionum diviſio eſt, quod aliæ ſint privilegiariæ, in quibus actor inter debitoris ſui creditores chirographarios hypothecam expreſſam, aut tacitam non habentes privilegium habet exactionis, cujuſmodi eſt actio tutelæ, actio funeraria, & ſimiles: aliæ vero non privilegiariæ ſunt, quod ejuſmodi prærogativam non tribuant creditori, vel actori.

Decima quinta actionum diviſio hæc eſt, quod aliæ ſint actiones duplices, in quibus fere una eademque eſt conditio agentium, & defendentium, iidemque actoris, & rei munere funguntur, cujuſmodi ſunt actio familiæ erciſcundæ, communi dividundo, finium regundorum, & actio pro ſocio: aliæ ſimplices, in quibus apparet, quis ſit actor, quis ſit reus, & eſt diverſa utriuſque intentio, cujuſmodi ſunt actiones ceteræ præter ſuperiores.

Decima ſexta & ultima diviſio actionum eſt, quod aliæ ſint directæ, quæ dantur ex legum verbis expreſſis, & ex contractibus, vel maleficiis nominatis: aliæ utiles, & in factum, quæ ex legum ſententia, vel ex contractibus, aut maleficiis innominatis competunt.

FINIS.

IN-

INDEX
TITVLORVM PER LITTERAS.

Prior numerus denotat librum; ſecundus notat titulum.

De Abigeis. 47 14
De acceptilatione, 46 4
De accuſationibus, & inſcriptionibus, 48 2
De actione rerum amotarum, 25 2
De actionibus emti, & venditi, 19 1
De emtione libertatis, 40 6
Ad exhibendum. 10 4
De adimendis, vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis, 34 4
Ad legem Aquiliam, 9 2
Ad legem Corneliam de ſicariis, & veneficis 48 8
Ad legem Falcidiam, 35 2
Ad legem Iuliam de adulteriis, 48 5
Ad legem Iuliam de vi privata, 48 7
Ad legem Iuliam de vi publica, 48 6
Ad legem Iuliam majeſtatis, 18 4
Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegiis, & de reſiduis, 49 13
De adminiſtratione, & periculo tutorum, & curatorum, qui geſſerint, vel non: & de agentibus, vel conveniendis uno, vel pluribus. 20 7
De adminiſtratione rerum ad civitatem pertinentium. 50 8
Ad municipalem, & de incolis, 50 1
De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur, 1 7
De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione, 41 2

De

De acquirenda, vel omittenda hereditate. 29 2
De acquirendo rerum dominio. 41 1
Ad S.C. Tertullianum, & Orphitianum. 38 17
Ad S.C. Trebellianum. 36 1
Ad S.C. Turpillianum, & de abolitionibus criminum. 48 10
Ad S.C. Vellejanum. 16 1
De adſignandis libertis. 38 4
De Aedilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris. 21 1
De æſtimatoria. 19 3
De agnoſcendis, & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis. 25 3
De albo ſcribendo. 50 3
De aleatoribus. 11 9
De alienatione judicii mutandi cauſſa facta. 4 7
De alimentis, vel cibariis legatis. 34 1
De annuis legatis, & fideicommiſſis. 33 1
An per alium cauſſæ appellationum reddi poſſint. 49 9
De appellationibus, & relationibus. 49 1
De appellationibus recipiendis, vel non. 49 5
Apud eum, à quo appellatur, aliam cauſſam agere compellendum. 49 12
De aqua quotidiana, & æſtiva. 47 19
De aqua, & aqua pluvia arcenda. 36 3
A quibus appellari non licet. 49 2
De arboribus cædendis. 43 26
Arborum furtim cæſarum. 47 7
De auctoritate, & conſenſu tutorum, & curatorum. 26 8
De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis. 34 2

De

B

De bonis damnatorum. 46 20
De bonis eorum, qui ante ſententiam, vel mortem ſibi conſciverunt, vel accuſatorem corrupeſunt. 48 21
De bonis libertorum. 38 2
De bonorum poſſeſſione contra tabulas. 37 4
De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis. 37 13
De bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente. 37 3
De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas. 37 15
De bonorum poſſeſſionibus. 37 1

C

De cadaveribus punitorum. 48 24
De calumniatoribus. 3 6
De capite minutis. 4 5
De captivis, & de poſtliminio, & de redemtis ab hoſtibus. 49 15
De Carboniano edicto. 37 10
De caſtrenſi peculio. 49 17
De cenſibus. 50 15
De ceſſione bonorum. 4[illegible] 3
De Cloacis. 43 22
De collatione bonorum. 47 6
De collatione dotis. 37 7
De collegiis, & corporibus. 47 22
De colluſione detegenda. 40 16
Commodati vel contra. 13 6
Communia prædiorum tam urbanorum, quam ruſticorum. 8 4
Communi dividundo. 10 3
De compenſationibus. 16 2
De concubinis. 25 7
De concuſſione. 47 13

De

De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur. 35 1
De conditionibus inſtitutionum. 28 7
De condict. cauſſa data cauſſa non ſecuta. 12 4
De condictione ex lege. 13 2
De condictione furtiva. 13 1
De condictione indebiti. 12 6
De condictione ob turpem, vel injuſtam cauſſam. 12 5
De condictione ſine cauſſa. 12 7
De condictione triticaria, 13 3
De confeſſis. 42 2
De confirmando tutore, vel curatore. 26 3
De conjungendis cum emancipato liberis ejus. 37 2
De conſtitutionibus principum, 1 4
De contrahenda emtione, & de pactis inter emtorem, & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt. 18 1
De contraria tutelæ, & utili actione. 27 4
Du curatore bonis dando. 42 8
De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis. 27 10
De cuſtodia, & exhibitione reorum. 48 23

D

De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus. 39 2
De decretis ab ordine faciendis. 50 9
De decurionibus, & filiis eorum. 50 2
Depoſiti vel contra. 16 3
De diſtractione pignorum, & hypothecarum. 20 5
De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum. 44 3
De diverſis regulis juris antiqui. 50 17

De diviſione rerum, & qualitate. 1 8
De divortiis, & repudiis. 24 2
De doli mali, & metus exceptione. 44 4
De dolo malo. 4 3
De donationibus. 39 5
De donationibus inter virum, & uxorem. 24 1
De dote prælegata. 33 6
De duobus reis conſtituendis. 45 2
De quibus rebus ad eumdem judicem eatur. 11 2

E

De edendo. 2 13
De effractoribus, & expilatoribus. 47 18
De eo per quem factum erit quominus quis in judicio ſiſtat. 2 10
De eo; qui pro tutore prove curatore negotia geſſit. 27 5
De eo, quod certo loco dari oportet. 13 4
De evictionibus, & duplæ ſtipulatione. 21 2
Eum qui appellaverit in provincia defendi.
De exceptione rei judicatæ. 44 2
De exceptione rei venditæ, & traditæ. 21 3
De exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis. 44 41
De excuſationibus. 27 1
De exercitoria actione. 14 1
Expilatæ hereditatis. 47 19
Ex quibus cauſſis majores XXV. annis in integrum reſtituantur. 4 6
De extraordinariis criminibus. 47 11

F

Familiæ erciſcundæ. 10 2
De feriis dilationibus, & diverſis temporibus. 2 12
De fideicommiſſariis libertatibus. 40 5
De fideicommiſſaria hereditatis petitione. 5 6
De fidejuſſoribus, & mandatoribus. 46 1

De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum. 27 7
De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum. 22 4
Finium regundorum. 10 1
De fluminibus ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quominus navigetur. 43 11
De fonte. 43 2
De fugitivis. 11 4
De fundo dotali. 23 5
De furibus balneariis. 47 17
De furtis. 47 2
Furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios. 47 5

G

De glande legenda. 43 17
De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum. 38 10

H

De heredibus inſtituendis. 28 5
De hereditate, vel actione vendita. 18 4
De hereditatis petitione. 5 3
De his, quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur. 28 4
De his, quæ pœnæ cauſſa relinquuntur. 34 6
De his, quæ pro non ſcriptis habentur. 34 8
De his, quæ ut indignis auferuntur. 34 9
De his, qui effuderint, vel dejecerint. 9 3
De his, qui notantur infamia. 3 2
De his, qui ſui, vel alieni juris ſunt. 1 6
De homine libero exhibendo. 43 29

I

De impenſis in res dotales factis. 25 12
De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata. 47 9
De in diem addictione. 18 2

De.

De in integrum reſtitutionibus. 4 . 1
De injuriis, & famoſis libellis. 47 10
De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento. 28 3
De in jus vocando. 2 4
In jus vocati, ut eant, aut ſatis, vel cautum dent. 2 5
De in litem jurando. 12 3
De inofficioſo teſtamento. 5 2
In quibus cauſſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur. 20 2
De in rem verſo. 15 31
De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu. 25 4
De inſtitoria actione. 14 3
De inſtructo, vel inſtrumento legato. 33 7
De interdictis, relegatis, & deportatis. 48 22
De interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt. 43 1
De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus. 11 1
De itinere actuque privato. 43 18
Judicatum ſolvi. 46 7
De judiciis, ubi quiſque agere, vel conveniri debeat. 5 1
De jure aureorum annulorum. 40 10
De jure codicillorum. 29 7
De jure deliberandi. 28 8
De jure dotium. 23 3
De jure fiſci. 49 14
De jure immunitatis. 50 6
De jurejurando, ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive judiciali. 12 2
De jure patronatus. 37 14
De juriſdictione. 2 1
De juris, & facti ignorantia. 22 6
De juſtitia, & jure. 1 1

De

L

De legationibus. 50 7
De legatis, & fideicommiſſis. 1 30
De legatis, & fideicommiſſis. 2 31
De legatis, & fideicommiſſis. 3 32
De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſſione petita. 37 5
De lege commiſſoria. 18 3
De lege Cornelia de falſis, & de S.C. Liboniano. 48 10
De lege Fabia de plagiariis. 48 15
De lege Iulia ambitus. 48 14
De lege Iulia de annona, 48 12
De lege Iulia repetundarum. 48 11
De lege Pompeja de parricidiis. 48 9
De lege Rhodia de jactu. 14 2
De legibus, S.C. & longa conſuetudine. 1 3
De legitimis tutoribus. 26 4
De libellis dimiſſoriis, qui apoſtoli dicuntur. 49 6
De liberali cauſſa. 40 12
De liberatione legata. 34 3
De liberis, & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exherêdandis. 28 2
De liberis exhibendis item ducendis. 43 29
De libertis univerſitatum. 38 3
De litigioſis. 44 6
Locati conducti. 19 2
De locis, & itineribus publicis. 43 7
De loco publico fruendo, 43 9

M

De magiſtratibus conveniendis. 27 8
Mandati vel contra. 17 1
De manumiſſionibus. 40 1
De manumiſſionibus, quæ ſervis ad univerſitatem pertinentibus imponuntur. 40 3

De

De manumiſſis teſtamento. 40 4
De manumiſſis vindicta. 40 2
De migrando. 43 31
De minoribus xxv. annis. 4 4
De mortis cauſſa donationibus, & capionibus. 39 6
De mortuo inferendo, & ſepulcro ædificando. 11 8
De muneribus, & honoribus. 50 4

N

De natalibus reſtituendis. 40 11
De Nautæ, caupones, ſtabularii ut recepta reſtituant. 4 9
De nautico fenore. 22 2
De ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. 40 15
De negotiis geſtis. 3 5
Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque priore æſtate fluxit. 43 12
Ne quid in loco publico, vel itinere fiat. 43 8
Ne quid in loco ſacro fiat. 43 6
Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat. 2 7
Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit. 43 4
Nihil novari appellatione interpoſita. 49 7
De novationibus, & delegationibus. 46 2
De noxalibus actionibus. 9 4
De nundinis. 50 11

O

De obligationibus, & actionibus. 44 7
De obſequiis parentibus, & patronis præſtandis. 37 15
De officio adſeſſorum. 1 22
De officio conſulis. 1 10
De officio ejus, cui mandata eſt juriſdictio. 1 21

De officio juridici. 1 20
De officio præfecti Auguſtalis. 1 17
De officio præfecti prætorio. 1 11
De officio præfecti vigilum. 1 15
De officio præfecti urbi. 1 12
De officio præſidis. 1 18
De officio prætorum. 1 14
De officio proconſulis, & legati. 1 16
De officio procurat Cæſaris, vel rationalis. 1 19
De officio quæſtoris. 1 13
De operibus publicis. 50 10
De operis libertorum. 38 1
De operis novi nuntiatione. 1 39
De operis ſervorum. 7 7
De optione vel electione legata. 33 5
De origine juris, & omnium magiſtratuum, & ſucceſſione prudentium. 1 2

P

De pactis. 2 4
De pactis dotalibus. 23 4
De peculio. 15 1
De peculio legato. 33 8
De pecunia conſtituta. 13 5
De periculo, & commodo rei venditæ. 18 5
De penu legata. 33 9
De pigneratitia actione vel contra. 17 7
De pignoribus, & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis earum. 20 1
De pœnis. 48 19
De pollicitationibus. 50 12
De popularibus actionibus. 27 23
De poſſeſſoria hereditatis petitione. 5 5
De poſtulando. 3 1
De præſcriptis verbis, & in factum actionibus. 19 5
De prævaricatione. 47 15

De

De precario. 43 25
De privatis delictis. 47 1
De probationibus, & præſumtionibus. 22 3
De procuratoribus, & defenſoribus. 3 3
Pro derelicto. 41 7
Pro donato. 41 6
Pro dote. 41 9
Pro emtore. 41 4
Pro herede, vel pro poſſeſſore. 41 5
Pro legato. 41 8
Pro ſocio. 17 2
Pro ſuo. 41 10
De proxeneticis. 50 14
De publicanis, & vectigalibus, & commiſſis 39 4
De Publiciana in rem actione. 6 2
De publicis judiciis. 48 1

Q

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur. 42 9
Quæ res pignori, vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt. 20 3
Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur. 49 8
De quæſtionibus. 48 18
Quando appellandum ſit. 49 4
Quando de peculio actio annalis eſt. 15 2
Quando dies legatorum, vel fideicommiſſorum cedat. 36 2
Quando dies uſusfructus legati cedat. 7 3
Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conveniri poſſunt. 26 9
Quarum rerum actio non datur. 44 5
Quemadmodum ſervitutes amittuntur. 8 6
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 40 13
Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur. 42 4

Quibus modis pignus, vel hypotheca ſolvitur. 20 6
Quibus modis uſusfructus, vel uſus amittatur. 7 4
Quibus non competit bonorum poſſeſſio. 38 15
De quibus rebus ad eumdem judicem eatur. 11 2
Qui, & a quibus manumiſſi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam. 40 9
Qui petant tutores, vel curatores, & ubi petantur. 26 6
Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. 20 4
Quis a quo appelletur. 49 3
Qui ſatisdare cogantur, vel jurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur. 2 8
Qui ſine manumiſſione ad libertatem perveniunt. 40 8
Quis ordo in poſſeſſionibus ſervetur. 38 15
Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant. 28 1
Quod cujuſcumque univerſitatis nomine, vel contra eam agatur. 3 4
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicatur. 14 5
Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.
Quod juſſu. 15 4
Quod legatorum. 43 3
Quod metus cauſſa geſtum erit. 4 2
Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur. 2 12
Quod vi, aut clam. 43 23
Quorum bonorum. 43 2

R

Ratam rem haberi, & de ratihabitione. 46 8
De rebus auctoritate judicis poſſidendis, ſeu

ſeu vendundis. 42 5
De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione. 12 1
De rebus dubiis. 34 5
De rebus eorum, qui ſub tutela, vel cura ſunt ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis. 27 9
De receptatoribus. 47 12
De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant. 4 8
De regula Catoniana. 34 7
De re judicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutionibus. 42 1
De rei vindicatione. 6 1
De religioſis, & ſumtibus funerum, & ut funus ducere liceat. 11 7
De re militari. 49 1?
De remiſſionibus. 43 24
Rem pupilli, vel adoleſcentis ſalvam fore. 46 6
De requirendis, vel abſentibus damnandis. 48 17
De reſcindenda venditione, & quando liceat ab emtione diſcedere. 18 5
De ripa munienda, 43 14
De ritu nuptiarum. 23 2
De rivis. 43 20

S

De Salviano interdicto. 43 33
De Senatoribus. 1 9
De S.C. Macedoniano. 14 6
De S.C. Syllaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta aperiantur. 29 5
De ſententiam paſſis, & reſtitutis. 48 23
De ſeparationibus. 42 7
De ſepulcro violato. 47 12
De ſervis exportandis, vel ſi ita mancipium venie-

venicrit, ut manumittatur vel contra. 18 7
De ſervitute legata. 33 3
De ſervitutibus. 8 1
De ſervitutibus prædiorum ruſticorum. 8 9
De ſervitutibus prædiorum urbonorum. 8 2
De ſervo corrupto. 11 5
Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur. 6 3
Si a parente quis manumiſſus ſit. 37 12
Si cui plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicitur. 35 3
Si ex noxali cauſſa agatur quemadmodum caveatur. 2 6
Si familia furtum feciſſe dicatur. 47 6
Si ingenuus eſſe dicetur. 40 14
Si is, qui teſtamento liber eſſe juſſus erit poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſubripuiſſe, aut corrupiſſe quid dicetur. 47 4
Si menſor falſum modum dixerit. 11 6
Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem calumniæ cauſſa eſſe dicetur. 25 6
Si pars hereditatis petatur. 5 4
Si pendente appellatione mors intervenerit. 49 13
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 9 1
Si quid in fraudem patroni factum ſit. 38 5
Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit. 29 6
Si quis cautionibus in judicio ſiſtendi cauſſa factis non obtemperaverit. 2 11
Si quis in jus vocatus non erit, ſive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit. 2 5
Si quis jus dicenti non obtemperaverit. 2 5
Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem. 29 4
Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere ne-

negetur. 8 5
Si tabulæ teſtamenti exſtabunt. 37 6
Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt unde liberi. 38 6
Si tutor, vel curator magiſtratus creatus appellaverit. 46 10
Si ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa ea poſſeſſio dolo malo ad aliud translata eſſe dicatur. 25 5
Si uſusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur. 7 6
De ſolutionibus, & liberationibus. 46 3
Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 24 3
De ſponſalibus. 23 1
De ſtatu hominum. 1 5
De ſtatu liberis. 40 7
Stellionatus. 47 20
De ſtipulatione ſervorum. 45 3
De ſtipulationibus prætoriis. 46 5
De ſucceſſorio edicto. 38 9
De ſuis, & legitimis heredibus. 38 16
De ſuperficiis. 43 17
De ſupellectile legata. 33 10
De ſuſpectis tutoribus, & curatoribus. 26 10

T

De tabulis exhibendis. 43 5
De termino moto. 47 21
Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. 29 3
De teſtamentaria tutela. 26 2
De teſtamento militis. 29 1
De teſtibus. 22 5
De tigno juncto. 47 3
De tranſactionibus. 2 15
De tributoria actione. 14 4

De

De tritico, vel oleo legato. 33 6
De tutela, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſſa actione. 27 3
De tutelis. 26 1
De tutoribus, & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, & qui, & in quibus ſpecialiter dari poſſunt. 26 5
V
De vacatione, & excuſatione munerum. 50 5
De variis, & extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe dicetur. 50 13
Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis. 27 2
De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus. 37 8
De verborum obligationibus. 45 1
De verborum ſignificatione. 50 16
De veteranis. 49 18
De veteranorum, & militum ſucceſſione. 38 12
De via publica, & itinere publico reficiendo. 4 11
De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur. 43 10
De vi bonorum raptorum. 47 8
De vi, & vi armata. 43 15
Vnde cognati. 38 8
Vnde legitimi. 38 7
Vnde vir, & uxor. 38 11
De uſu, & habitatione. 7 8
De uſu, & uſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum datis. 33 2
De uſufructu adcreſcendo. 4 2
Vſufructuarius quemadmodum caveat. 7 9
De uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur,

muntur, vel minuuntur. 7 5
De uſufructu, & quemadmodum quis utatur, fruatur. 7 1
De uſuris, & fructibus, & cauſſis, & omnibus acceſſionibus, & mora. 22 4
De uſurpationibus, & uſucapionibus. 41 3
Vt ex legibus ſenatuſveconſultis bonorum poſſeſſio detur. 33 34
Vt in flumine publico navigare liceat. 43 13
Vt in poſſeſſione legatorum, vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa eſſe liceat. 36 4
Vti poſſidetis. 43 16
Vt legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa caveatur. 36 3
Vtrubi. 43 30
De vulgari, & pupillari ſubſtitutione. 28 6

F I N I S.

ANT 1318528

Google

Digitized by Google

Digitized by Google